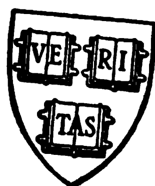

VE RI
TAS

HRVATSKA SMOTRA

III

HRVATSKA SMOTRA

ZA POLITIKU, KNJIŽEVNOST, ZNANOST, UMJETNOST I KRITIKU

KNJIGA TREĆA

UREDNIK I IZDAVATELJ

ZVONIMIR PL. VUKELIĆ

ZAGREB

TISAK PRVE HRVATSKE RADNIČKE TISKARE

1.907.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
2 AUG 1967

PREGLED

(Brojke označuju stranice knjige.)

PJESME

DRAME

ROMAN I PRIPOVIESTI

RAZPRAVE I STUDIJE

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

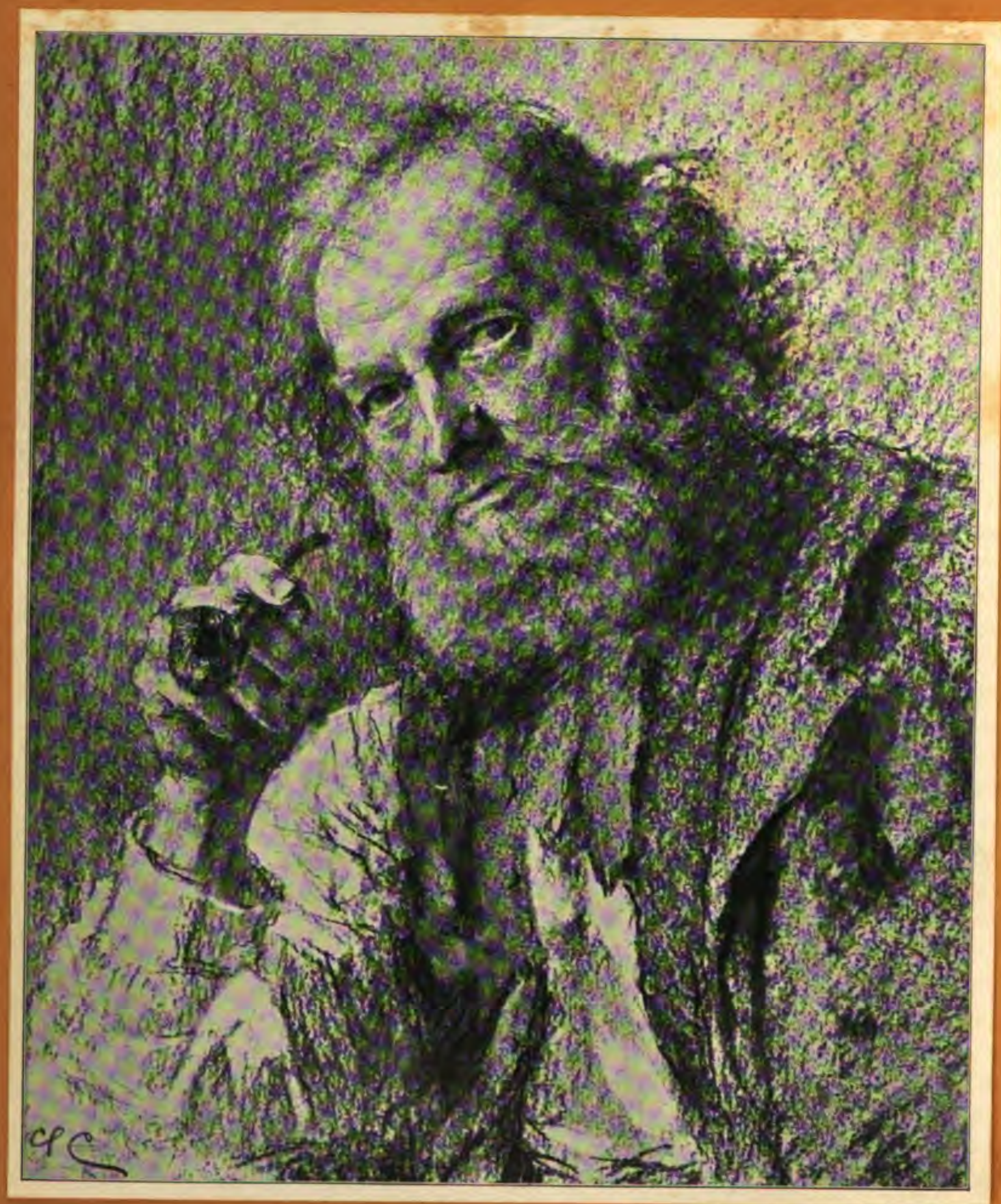
KARIKATURE

UMJETNIČKI PRILOZI

PORTRAITI

OPAZKA

Svakomu svezku „Hrvatske Smotre“ bio je priložen po jedan arak romana „Dorian Gray“ od Oscara *Wilde-a*, s englezkog preveo dr. Artur *Schneider*.

MENCI CL. CRNČIĆ

STUDIJA

CRTEŽ UGLJENOM

ZA NAGODBU ILI PROTI NJOJ?

ZAGREB, 1. srpnja 1907.

U središtu našega javnoga razmatranja stoji opet pitanje: za nagodbu ili proti njoj? Na jučerašnjoj skupštini, koja nije bila sazvana po odboru Starčevićeve hrvatske stranke prava, orilo se je iz tisuću grla: Dolje s nagodbom! Čudno, sustav, koji vlada u Hrvatskoj, čini sve moguće, da se protunagodbena struja ne pojavi osbiljno i snažno. Tomu cilju imala je služiti i riečka rezolucija, ali sve badava, protunagodbena struja sve to jače izbija, zahvaća sve to šire krugove, a preotimlje mah napose u našemu seljačtvu, ovomu velevažnomu faktoru hrvatskoga naroda. Rezolucionaši umjeli su našu inteligenciju opet skrenuti u koloteČinu nagodbene politike. Kako u rezoluciji, tako i u deklaraciji u Budimpešti, a jednako i u svojoj saborskoj adresi, izdali su lozinku, da prije svega treba nagodbi kao „temeljnomu zakonu zemlje" pribaviti u najširim slojevima hrvatskoga naroda svestrano štovanje. Narod ih doduše nije razumio, ali veliki dio inteligencije priključio se je rezolucionaškoj nagodbenoj politici u uvjerenju, da će rezolucionaši, kao narodni ljudi, moći izkupiti i prema dolje i prema gore svoju zadanu rieč te pomoću narodne vlade učvrstiti položaj svih onih, koji su se njima povjerili. Sada i ta inteligencija stoji razočarana, osjeća doduše svoju bludnju, a još bolnije ćuti rezolucionašku zabludu, opaža, kako se izpod nje miče političko tlo, koje joj je pribavilo utjecaj na vlast, nu ipak još uviek koleba, bi li već jednom složno krenula s težnjama širokih slojeva hrvatskoga naroda i prihvatila protunagodbenu politiku državne slobode i samostalnosti kraljevine Hrvatske ili bi li još i nadalje vukla kola nagodbenoga sustava, a time i sa svoje strane podržavala stanje podredjenosti, gotovo robstva hrvatskoga naroda?

Ipak ne bi bio izbor težak. Treba samo sdušno promatrati, što je Hrvatskoj nagodbom oduzeto, a što joj je ostalo. Da li jedno prema drugomu stoji u takovom razmjerju, da se na onoj strani, što imademo, pokazuje prevaga zaštite životnih interesa hrvatskoga naroda? Ne uči li nas naprotiv i ne opominje li nas ono, što nam je oduzeto, da je očita prevaga na strani ubitačnih zapostavljanja i uništavanja narodnih probitaka? Ne mora li tuj glas savjesti nadvladati zamamu časovitih koristi?

Da vidimo dakle, što nam je nagodbom oduzeto?

Po nagodbi ne može Hrvatska sama ustanovljivati svoj porezni sustav, ne može dozvoljavati ili uzkraćivati izravne i neizravne poreze, ne može sama niti dati razpisivati poreza, rukovoditi i utjerivati ih. Ona ne može stvarati nova vrela javnih prihoda, potrebnih za kulturni i gospodarstveni napredak zemlje, a niti za obezbiedjenje položaja onih, koji služe javnoj upravi u ovoj ili onoj struci, te niti skrbiti za nje prema nastalim većim, skupljim i težim životnim prilikama. Ona ne može sama urediti proračun za sveukupnu javnu upravu zemlje, ona prema tomu ne može onim važnim granama javne uprave, koje su od naše vlasti odkinute, dati pravac i sadržaj, koji bi bio posve u skladu sa narodnim bićem i njegovim napredkom. Ona ne može sama opredieliti troškove kao svoj prinos za vanjske poslove i za vojsku. Ona ne može za slučaj potrebe kontrahirati ili konvertirati javne dugove. Ona ne razpolaže sa monopolima, tičućim se svoje vlastite zemlje. Ona ne opredieljuje svoje novčarstvo, svoj novac, svoje bankarstvo. Ona ne sklapa velevažnih trgovačkih i državnih ugovora s inozemstvom. Ona ne odlučuje niti o odredbama glede banaka, zavoda za vjeresiju i osjeguravanja povlastica, mjere i vage, zaštite maraka, muštra, punciranja, književnog vlastničtva i umjetnih proizvoda, glede prava pomorskoga, trgovačkoga, mjenbenoga i rudnoga, niti glede malte i mitnice, a niti glede pošte, brzojava, telefona, željeznica, lûka, brodarstva, velikih cesta i rieka, a nema ni zakonodavstva glede obrta, družtva putnih listova, redarstva nad inostrancima, o državljanstvu i domaćinstvu. Ona napokon ne može odlučivati o imenovanju bana, toga u svakomu pogledu historičkoga i vlastitoga dostojanstvenika hrvatskoga naroda. Sve je to predano u vlast tako zvane zajedničke vlade i tako zvanog zajedničkog sabora.

Ako se zadubimo u sve ovo, što je tako nagodbom oduzeto vlasti političkoga te narodnogospodarstvenoga samoopredieljivanja hrvatskoga naroda i k tomu još uvažimo, da ne možemo ni utjecati u vanjsku politiku a ni u poslove ratnog ministarstva, zar se onda možemo oteti uvjerenju, da ono, što našemu hrvatskom narodno-javnom organizmu manjka, mora prouzrokovati svuda velike manjkavosti, nedostatke, slaboću i nemoć u narodnom životu? Svaku javnu instituciju, koju država stvara obzirom na svoje zadaće, treba izpitivati sa gledišta, kako ona djeluje na ljude i na stvari, kako ona diže ili kvari stanje naroda, kako ona unapredjuje idealna i materijalna dobra, a ne manje i ugled, čast i ponos naroda. Ako takova javna uredba razvija narodnu snagu, potiče volju za stvaranjem podhvata, ako je kadra polagati klice blagostanja i ojačati vrela kulturnoga procvata, tko se ne bi za takovu uredbu izjavio, tko ju ne bi podupirao, zagovarao i nastojao oko njezinoga učvršćenja? Ali ako nas naprotiv svakdašnje izkustvo o protivnome uvjerava, ako vidimo baš uslied onoga, što nam je takovom uredbom oduzeto i u vlast tudjih naroda prenešeno, kako trpi na svakomu polju narodni život, kako u mnogim granama nazaduje, kako narod samo životari, pače i umire, zar nam onda može savjest, odgovor-

nost i ljubav prema vlastitoj grudi zemlje a i dužnost, na koju nas ona pozivlje, dozvoliti, da takovom „temeljnom zakonu zemlje“ produljimo život i obstanak? Možemo li dopustiti i mirno podnositi, da nosioci „narodne“ politike javnosti kao siguran liek još preporučuju i zagovaraju, da se takovoj uredbi t. j. nagodbi mora i u najširim slojevima naroda pribaviti svestrano štovanje u svrhu, da se ta uredba još više učvrsti i da još dublje smrtonosno korienje zahvati i razvriežuje.

Evo, rezolucionaši trudili su se na svakomu mjestu i u svakoj sgodi, da nagodbenoj vlasti, koju vrše Magjari nad Hrvatskom, dadu i neki etični sadržaj. Oni su ljubav hrvatskoga naroda nastojali predobiti za težnje Magjara, oni su Magjarima ponudili bratsku pomoć hrvatskoga naroda za podpunu državnu samostalnost kraljevine Ugarske. Danas, čini se, da se ne će ni vjerovati, da su to oni kao ljudi iz naroda htjeli i oko toga nastojali. Dogadjaji u Budimpešti su takove provalne naravi, da čine nevjerojatnom istu pomisao, da je riečka rezolucija savjetovala hrvatskomu narodu neka se svim svojim silama angažuje za podpunu samostalnost ugarske države. Ali ne škodi na to sjetiti, pače dužnost nalaže imperativno, da se to ne pusti s vida javnoga mnienja. Jer javnost mora imati bistro oko, hoće li onemogućiti ubitačne zablude i za uviek iztriebiti takove sudbonosne pogreške.

Drugi stavak riečke rezolucije glasi: „Hrvatski zastupnici drže, da su današnje javne prilike u Hrvatskoj nastale uslied borbe, koja ide za tim, da kraljevina Ugarska dodje postepeno *do podpune državne samostalnosti. Hrvatski zastupnici smatraju tu težnju opravdanom.*“ Za to su Magjarima ponudili bratstvo oružja.

Pomislimo sada: hrvatski zastupnici zagovaraju podpunu državnu samostalnost Ugarske, a istodobno obvezuju se nagodbi od godine 1868., kao „temeljnomu zakonu zemlje“, pribaviti svestrano poštovanje! Po toj nagodbi oduzeto nam je sve ono, što sam gore naveo. Po toj nagodbi Ugarska po svojoj vladi i po svom zakonodavnom tielu vrši svu onu vlast, koja je odkinuta od Hrvatske, nad Hrvatskom. Hrvatski zastupnici traže tako u adresi i u javnom programnom spisu pojačanje vlasti Ugarske do podpune državne samostalnosti! Da su ozbiljno razmišljali o tako stvorenomu faktu, zar ne bi i oni morali predvidjeti, kako će ovakova Ugarska rabiti svoju vlast na štetu duševnih političkih, narodnih i materijalnih probitaka Hrvatske? Mi smo ih u saboru odmah na to upozorili, napose sam ja u svojem saborskom govoru od 5. prosinca 1905. razložio, kako svi Magjari bez razlike stranaka pod samostalnom ugarskom državom razumievaju jedinstvenu magjarsku državu, u kojoj ima Hrvatska biti integralnim dielom magjarske državne vlasti. Razglabao sam očite pogibelji riečke rezolucije, naglasio sam, da su rezolucionaši svojom politikom hrlili pod magjarski šovinizam i imperializam i da je ta činjenica pojav, kakovog do sada u hrvatskoj politici nije bilo, napose, jer su to rezolucionaši još učinili kao „hrvatska opozicija“. Ali rezolucionaši nisu se nikako dali otriezniti ni onda, kad sam ih sjetio na priču o lisici i vuku. Suverenim prezirom

odbacili su sve savjete i opomene u sigurnoj nadi, da će njihova politika pobiediti.

A danas? Rezolucionaška je politika doduše mrtva i zakopana, ali njezini nosioci još uviek uztraju na pogubnoj stazi. Jučer na skupštini na kazalištnom trgu branili su i dalje nagodbenu politiku. Bura, koju je dotično njihovo razlaganje izazvalo, silni prosvjedi obćinstva, ogorčeno njegovo negodovanje nad ustrajanjem u obrani „temeljnoga zakona", glas je hrvatskoga naroda, koji provaljuje iz njegovog dubokog uvjerenja, iz njegove duše, koja ne će da i nadalje nagodbom osjegurava magjarskim vlastodržcima svemoć nad Hrvatskom, bodreći magjarski šovinizam i imperializam na navale i gotove atentate na hrvatsko biće. Rezolucionaši su računali, da će ono, što nam nagodba oduzimlje na državnoj snazi, nadomjestiti uslied bratstva oružja Magjari sa svojom ljubavi, a zaboravili su kod toga računa, da imperializam nije sentimentalan, već nasilan, kao što je vlast uviek sebična, a ne pravedna a još manje požrtvovna.

I tako su sada opet dogodjaji pravo dali taktici i načelima Starčevićeve stranke prava kao što i prije. Drugačije i nije moglo biti, jer je ova stranka od početka točno upoznala nutarnju strukturu nagodbenoga sustava, po kojemu hrvatski narod ne razpolaže ni najnuždnijim sredstvima razvitka i obrane, te su za to morali kao prirodna posljedica javni pojavi dokazati s jedne strane nemoć i nazadak Hrvatske na političkom, financijalnom i gospodarstvenom polju, a s druge strane nagodbenu premoć Magjara, koji su sve što im nagodba dozvoljuje i ne dozvoljuje, izrabljivali za svoje probitke pod naslovom jedinstva magjarske države. Uviek su morale nastati kobne posljedice za hrvatski narod od vremena do vremena, uviek je morala svaka nagodbena stranka nastradati i s poprišta odstupiti kao poražena, uviek je tako vrieme opravdalo načela i taktiku naše stranke.

Rezolucionaši, koji ne mogu pregorjeti svoj poraz, i sada po svojoj tradiciji ne će da priznaju izpravnim rad Starčevićeve stranke, ne će da u javnosti iskreno izpoviede, da samo u protunagodbenoj politici leži spas hrvatskoga naroda, nego pripisuju uviek naše uspjehe nekim tajnim spletkama sa protivnicima hrvatskoga naroda i sebičnosti pojedinih ljudi naše stranke. I ovo je kratkovidno nastojanje, koje ne može ni u buduće kao što nije moglo ni u prošlosti obustaviti protunagodbenu struju i ojačanje Starčevićeve stranke prava.

Naša stranka ne treba se upuštati niti u nizke spletke, a niti ići za kakvom spekulativnom sebičnosti. Ona nije nikada sredstva, koja joj stoje na razpolaganje, upotrebila ili mogla upotrebiti u takove svrhe. Najveća je njezina poluga sviest i ljubav hrvatskoga naroda za njegove ideale. U kojemu je času svoga obstanka ona zlorabila ljubav ili entusiazam naroda u ma kakove nepatriotične svrhe? Tu ljubav je ona nastojala samo jačati za buduću sreću i za preporod hrvatskoga naroda, ali nikada nije ona kojim činom simpatiju javnosti zlorabila u prolazne koristi. To izključuju njezina politička načela, koja mogu radjati samo požrtvovnost, ali nikada nizke ciljeve. Samo za to

je do sada mogla pobiediti taktika i rad Starčevićeve stranke i samo tako će ona srušiti konačno nagodbeni sustav. Otvoreni, nesebični rad, impulzivna snaga, bezobzirno i odriješito zastupanje svojih dužnosti, a nada sve poštena borba — to su ona pomagala, s kojima se stranka služi i u kojima je tako uzorno prednjačio Ante Starčević, što mu je pribavilo i štovanje kod protivnika, osim kod okorjelih zlobnika. Svaki mora znati, da je Starčevićeva stranka prava odlučan, nepopustljiv, a ako uztreba i eruptivan protivnik nagodbenoga sustava, koji ne će mirovati, dok se na ruševinama toga sustava ne digne nova državna sgrada Hrvatske, njezina državna sloboda i cjelokupnost. Nizke spletke, odurne klevete i pogrdjivanja ona prepušta drugima, znajući dobro, da se na takovom temelju ne može graditi čvrsta i trajna narodna sgrada. Baš zato je morala rezolucionaška politika pasti.

Kako nas povjest uči, sliedi poslie ovakove politike pojačana mržnja i osvetno čuvstvo vlastodržaca. Na rezolucionašku ljubav poslalo je magjarsko ministarstvo u Hrvatsku svoga pouzdanika dra. Aleksandra pl. Rakodczaya za bana. Instinktivno osjeća sva hrvatska javnost, da novi glavar zemlje, jer nema parlamentarnoga ovlaštenja, imade zadaću ukrotiti težnje hrvatskoga naroda za slobodom te provesti magjarsku državnu ideju u Hrvatskoj. Za to jednodušno javnost već unapred odklanja režim novoga bana, a da ni ne čeka na njegove čine. Tu sada mogu Starčevićevu stranku prava stići težki dani. Ona zato ne mari. Njezina je zadaća, da borbu proti nagodbenomu sustavu i proti svakom njegovom nosiocu izdrži do kraja. Ona će ovu svoju dužnost i rado vršiti, a jer će, o čemu ne dvojim, ovu borbu i nadalje voditi po gore izloženim načelima, to se može hrvatski narod sigurno nadati, da će pod lozinkom: proti nagodbi! napokon triumfirati politika Starčevićeve stranke prava.

DR. JOSIP FRANK

BURA

DRAMA U TRI ČINA

LICA

Ivo, *Gjoko*, *Luka* — seljaci, šumski radnici
Mara, žena Ivova
Niko, šest godina, *Marica*, pet godina — njihova djeca
Jela, žena Lukina
Kata, reduša neoženjenim radnicima
Šumski radnici.

Sva tri čina u slavonskoj šumi, za doba sieče.

ČIN PRVI

Pozornica prikazuje komad čistine u slavonskoj šumi. U pozadini gusta hrastova šuma, koja se prilično strmo uzdiže. Desno koliba, sabijena od dasaka, pred njom klupa i garište, na kom se priugotavlja hrana za radnike. Lijevo krčevina i nekoliko slabijih hrastova. S lijeva dolazi se prema kolibi slabom strminom. U blizu kolibe velike klade i povaljeni hrastovi, po kojima sjedaju radnici za vrijeme odmora. Čin ovaj biva poslije podnevnog jela. Naokolo posjedali radnici; nekoji puše iz kratkih seljačkih lula, nekoji drijemaju ili zure u nebo. Nad garištem visi velik, ispražnjen kotao, do njega škaf sa vodom. Radnici, obučeni na seljačku, većinom u čizmama. Svaki ima uza se svoju sjekiru, nekoji velike, široke pile.

PRIZOR PRVI

IVO, GJOKO, LUKA, KATA i množina šumskih radnika.

GJOKO *(pedeset godina; malko prosijed; naduhlo, pijano lice. U pô glasa Luki)*. E, kome Bog, tome i svi sveci . . .

LUKA *(oko četrdeset godina, jak, snažan muž)*. A što šuškaš beno, kô da tebi što fali?

GJOKO. Ma ne fali, brate, al ipak mi nije pravo, da jedan sve požđere.

LUKA. A što bi žderao? Za njega je, ima pravo.

GJOKO. Vidim da je za njega, al moglo bi i za druge biti.

LUKA. Idi, gubo stara, valjda za te?

GJOKO. Pa i za me, ako ti je pravo.

LUKA. Za te je rakija; uvijek si je pun kô pseto buva.

NEKOJI RADNICI *(nasmiju se u sav glas).*

GJOKO. A kog se vraga kesite? Bolest vas potrgala!

JEDAN RADNIK. Ubilo te drvo, Gjoko, pijan si!

GJOKO. Zar ja?

ISTI RADNIK. Bogme ne ja.

DRUGI RADNIK. Ma nisi, Gjoko!

GJOKO. Zemlja će te progutati, pseto jezičavo; ko da se ja mogu samo tako opiti.

JEDAN RADNIK. Gjoko, brate, zibaš se od jutra do mraka, ko hrast, prije neg' što pane.

GJOKO. Pa ti, bluno, misliš da je to od rakije?

ISTI RADNIK. E, bome nije od vjetra.

GJOKO *(plačno).* Od starosti je, od jadne starosti, ti, pile balavo!

RADNICI *(smiju se).*

IVO *(oko trideset godina, lijep, snažan muž. Obrazi su mu od sunca zagoreni. Na sebi ima radničko odijelo. Do sada sjedio je na klupi pred kolibom u razgovoru s Katom. Kad počne govoriti, ustaje i polazi prama sredini).* Jadan Gjoko, a što te to snašlo, da se toliko jediš?

GJOKO. Zar ja da se jedim? Pa na tu blezgavu čeljad? Idi, bolan Ivo, to su za me grintave mačke — marim ja.

LUKA. Pa malo ipak mariš. Sav si pozelenio od jeda.

JEDAN RADNIK. Jao, Luka, kud zape! Gdje bi naš Gjoko pozelenio, kad je sav plav od rakije.

GJOKO. Jezik za zube, psino! Lupit ću te sjekirom po tikvi, da ne ćeš imat kada ni amen kazati.

ISTI RADNIK. Amen!

RADNICI *(smiju se).*

GJOKO. Eto ih, eto ih, Ivo, taki su — pa da ne poludiš.

IVO. Nemoj, Gjoko, šteta bi bila.

GJOKO. Sam vrag me je naneso medju vas. Poć ću u druge šume.

LUKA. Nemoj, Gjoko, u našeg je čifuta najbolja rakija.

GJOKO. Kaka najbolja? Sama špira i voda.

LUKA. Ma nije, Gjoko.

GJOKO. A šta ti znaš? Valjda ja to bolje znam.

JEDAN RADNIK. Kud i ne bi, kad šalješ tolike novce svojoj ženi.

GJOKO. A šta tebe briga za moju ženu?

LUKA. Vele da je lijepa ko sunce.

GJOKO. Pa i jest, bluno, ljepša neg' tvoja.

KATA *(cura od dvadesetipet godina. Opaljeni, zdravi obrazi. Nije lijepa, ali dosta strasnog izražaja. Vlasi tamne i neuredne. Odijeva se na seljačku, al nečisto i neuredno).* Ej, Gjoko, a je l' ljepša od mene?

GJOKO. Jest, sveca mi! . . . To jest, onako, kako se uzme.

LUKA. Sad je ljosno tikvom o panj. Svidjaš mu se, Kato. Bacio je sva dva oka na te. Malko su pijana, al' to ne mari.

GJOKO. A joj, gade, zar ja?

LUKA. Malo prvo sam mi je reko.

GJOKO. Muči, bluno, laž ti u grlu zapela!

LUKA. Ne lažem, Kato, Bog mi pomogo.

IVO. Šalio se Gjoko; nije on više za žene.

JEDAN RADNIK. Čislo u ruke, Gjoko, pa u zapećak.

GJOKO. Ubit će me, vjere mi, ubit će me zli jezici.

IVO. Ne boj se, Gjoko; pod večer će Izak oprat sve rane.

GLAS *(iz šume)*. O—oj!

RADNICI *(dižu se i uzimlju svoj alat)*.

LUKA. Ajdmo!

GJOKO. Kuda ćeš?

LUKA. Zovu nas.

GJOKO. Proklet im jezik! Opet posô!

RADNICI *(lagano odilaze u šumu)*.

KATA *(Ivu)*. Ostani još malo.

LUKA. Ajdmo, Gjoko!

GJOKO. Ajdmo, Ivo!

IVO. Doć' ću odma.

GJOKO *(uzima pilu)*. A što ćeš sam; ajde s nama.

IVO. Volja me samog; pusti me.

GJOKO. Slatkog ti se hoće? Ližite se, ne bilo vam traga.

LUKA. I ti bi, al nije Bog dao kozi dugog repa. Ajdmo!

GJOKO. Svinjarija, prava svinjarija! *(Odilazi s Lukom; pjeva iza kulisa)*:

Haj, šalaj pa šalaj —
Curu ne varaj . . .

PRIZOR DRUGI

IVO i KATA

IVO *(kad mu je rekla Kata, da ostane, sjeo je na jedan panj i upro glavu u laktove)*.

KATA *(kad su se radnici počeli razilaziti, skinula je kotao s garišta i unijela ga u kolibu, zatim je sakupita triješće oko kolibe i sbacala ga na jednu hrpu. Kad je već i Luka s Gjokom otišao, stala je čas i zagledala se u Ivu, koji sjedi prama njoj okrenutim plećima. Podje naglo do njega, obujmi ga strastveno i žestoko i stane požudno cjelivati)*. Ivo, Ivo moj!

(U šumi čuje se, kako radnici sijeku hrastove.)

IVO. Ma, nemoj tako žestoko, Kato, zagušit ćeš me.

KATA. Voljela bi; toliko te volim.

IVO. E, pa što bi onda imala od mene?

KATA. A što ja znam? Samo bi htjela, da te mogu svega zagrliti; svega na jedan put, pa da te nestane u mom krilu, ko da sam sakrila goluba. *(Cjeliva ga.)*

IVO. Topla si, ko sunce!

KATA. Gorim za te, upalila sam se na tvojim obrazima . . .

IVO. A ja na tvom srcu.

(Ostaju časak u dugom, strasnom cjelovu.)

KATA. Ivo, i baš me voliš?

IVO *(u šali)*. A što bi?

KATA. Ma, nemoj, kad znam.

IVO. To je samo onako.

KATA. Kud bi, Ivo, kad mi je sve srce puno tvoje ljubavi.

IVO. Zar moje? Idi bôna, bit će da osjećaš Gjoku u svom srcu, a sve ti se čini, da sam ja.

KATA. Nemoj, Ivo, što mi spominješ tog gada.

IVO. I gadu je do ljubavi. I on je iz mesa.

KATA. Al ne za me. Znaš, Ivo, da je za me samo jedan . . . jedan jedini!

IVO. Alaj! a ko bi to mogo biti?

KATA. Neki Ivo, u kog su ruke od gvoždja; kad me zagrle, umrla bi . . . a oči su u njega ko nebeske zvijezde, pa kad me pogledaju, pala bi od slabine.

IVO. Sretnog li Ive, koji je takav!

KATA. Pa ti si, ludo, zar nisi odma pogodio?

IVO. Možda i nisam.

KATA. Pretvaraš se, Ivo; znaš ti, da nikog ne volim, osim tebe.

IVO. E, pa blago si ga meni!

KATA *(zagrli ga)*. Rode moj! Šumo moja zelena! Srećo moja miljena!

IVO *(cjeliva ju)*. Curo, kaka si, pa si me urekla! Kad si uza me, ko da mi se raj otvorio. Volim te, volim te, sunce moje!

KATA. I voljet ćeš me . . . voljet ćeš me uvijek, Ivo?

IVO *(u šali)*. Uvijek? A je l' to dugo?

KATA. Bez kraja, Ivo!

IVO. Bez kraja? Pa to nije ništa, kokoši moja. Voljet ću te i preko kraja.

GLAS *(iza kulisa)*. O – oj!

IVO. Zovu me; poć mi je Kato.

KATA. Nemoj još, Ivo, ostani još samo malo.

IVO. Ljutit će se, Kato; i onako zadnji dolazim.

KATA. Pa što za to? Ovdje ti je ljepše.

IVO. Valaj i jest. Al tamo je posô.

KATA. Proklet posô.

IVO. Nemoj tako, Kato. Bez njega ne bi bilo naše ljubavi.

KATA. Ma istina je, al mi se ipak gadi taj tvoj posô, jer te onda nema uza me.

IVO. Zato nam je Bog dao noći, Kato.

KATA. Noći! O, noći . . . naše noći! . . . Pa ipak, tako su kratke!

IVO. U milovanju sve je kratko.

KATA. A dani su tako dugi!

IVO. Čekanje nam je dugo, golubice.

KATA *(strasno)*. Ti ćeš doć, Ivo?!

IVO. Doć ću, dušo.

KATA. O, sretne mene! Sretne mene!

IVO. I bit će nam lijepo — ko uvijek.

KATA. Ne tako, Ivo, svaki dan je ljepše.

IVO. Sjeno moja!

KATA. A sutra je nedjelja, Ivo . . . i bit ćemo cio dan zajedno, je li?

IVO. Zar samo dan, Kato? Dan i dvije noći, ko srašćeni hrastovi.

KATA. I poć ćemo u crkvu, Ivo.

IVO. Zar nas dvoje? S našim griješnim obrazima?

KATA. Što znadu ljudi, da smo griješni?

IVO. Al Bog zna.

KATA. Ne gleda on svakog.

IVO. Al gleda griješnike.

KATA. Pa zar je grijeh, da se volimo?

IVO *(časak šuti i gleda preda se; onda predje rukom preko čela)*. Grijeh je . . . velik je grijeh.

KATA. Idi, Ivo, što bi bio! Ne možemo, a da se ne volimo, pa amen!

IVO *(gleda ju časak i onda zagrli)*. Pa i ne možemo.

KATA. Takav si mi drag, Ivo, takog te volim. Vidit ćeš kako će nam biti lijepo — ko djeci. Počešljat ću se i odjenut u bijelu rubeninu, a oko vrata metnut ću svilenu maramu, što si mi je ti kupio. Onda ćeš me obuhvatit oko pasa i povest dolje u crkvu. Za rana ćemo krenut, Ivo, i poć krčevinom kroz šumu, da nas nitko ne vidi. Dragat ćemo se i milovat i nikoga ne će biti, osim nas — troje.

IVO *(u čudu)*. Kakvi troje?

KATA *(nasmije se)*. Troje, Ivo, Bog me ubio, ako ne ćemo biti troje.

IVO. A tko bi bio treći?

KATA. Ti, Ivo!

IVO. Baš ludo govoriš.

KATA. Kud bi, kad je baš tako. I sad smo troje.

IVO. Curo, zar si luda?

KATA. Nisam, Ivo, al' sam tajila. *(Privine se uza nj, tiho.)* Nosim porod pod srcem.

IVO. Kato, je l' istina što govoriš?

KATA. Pa zar ću tebi da lažem?

IVO *(zagrli ju i cjeliva)*. O, Kato, moja . . . moja Kato!

(Ostaju časak u zagrljaju.)

GLAS (*iz vana*). O—oj!

IVO (*trgne se i dohvati svoju sjekiru*). S Bogom, Kato — do večera!

KATA. Do večera, Ivo'

IVO (*podje, ali se zaustavi*). Kato! poć ćemo sutra u crkvu — Bog nas nije prokleo. (*Naglo ode.*)

PRIZOR TREĆI

KATA, zatim JELA

KATA (*ostala je sjediti, pognula glavu i zamislila se*).

(Pauza.)

JELA (*zdrava, ljepušasta žena, oko trideset godina. Dolazi s lijeva, nosi prazan škaf*). Pomoz Bog, Kato!

KATA (*ne podiže glave*). Pomogao na vijeke!

JELA. A kud to zuriš, bolna?

KATA. Ni brige te!

JELA. Gle je, kako se otresa. A zar sam te što zlo pitala?

KATA (*ne odgovara*).

JELA. Kadikad, pa si režna ko pseto.

KATA. Volja me tako.

JELA. Prisjela ti.

KATA. Pošla si na vodu, što se zaustavljaš?

JELA. Eto je! A zar si ti Bog zna tko, da se ne bi smjela zaustaviti? Volja me s dobra, da se razgovaram, kako se pristoji za čestitu ženu, a ovamo samo da me ne požđereš.

KATA. Imam drugo da mislim, a ne da razgovaram.

JELA. Posli te ubili, siroto jadna!

KATA. Pa da i nisu posli, moje su stvari.

JELA. Neka ti, al i drugi su ljudi.

KATA. Ne velim da nisu.

JELA. Al činiš tako. Sve bi za marvu, samo sebe i svog Ivu i nad samog Boga.

KATA. A što ti se Ivo zadio za jezik? Koj te vrag punta, da u njeg diraš? Moglo bi ti prisjesti!

JELA. Valaj i bi!

KATA. Pazi, da ti Luki kažem.

JELA. Mari Luka, što mu ti zvrndaš.

KATA. Marit će. (*Ustane i podje prema kolibi.*) A sad vuci pete, ne volim da mi tu staješ.

JELA. Koga vraga? A zar ćeš ti da me tjeraš? Zar ovaka, da mene, poštenu ž nu, tjera?

KATA (*ulazeć u kolibu*). Marim ja za tvoje poštenje. Vičeš ga na sva usta; mora da ne vrijedi puno. (*Ode.*)

JELA *(za njom).* Grom te ubio! Ovaka... ovaka, ko ti, pa meni!? E, čekaj, curo, prisjest će ti! *(Hoće da podje)*

(MARA, NIKO i MARICA ulaze.)

PRIZOR ČETVRTI

MARA, JELA, NIKO, MARICA, kasnije KATA

MARA *(dvadesetipet godina; blijedo lice sa izrazom velike patnje. Lijepa, ali ponešto slaba. Vrlo siromašno odjevena. Vodi Niku i Maricu za ruke).* Hvaljen Bog!

JELA *(zaustavi se i okrene).* Na vijeke hvaljen!

MARA. Molim vas, kumo, jel' ovo šuma, u kojoj sijeku?

JELA. E, da što je? Vidi se bar.

MARA. Nisam još bila, pa ne znam.

JELA. A odkuda si?

MARA. Iz daleka, draga. Preko dva dana hoda.

JELA. A tražiš koga?

MARA. Tražim svog čovjeka.

JELA. A zar on ovdje radi?

MARA. Imao bi. Otišo je ovamo; s početka mi se javljo i slao ponešto novaca, al od dugog nema više od njega ni glasa. Pritiso me strah, dječica su mi gola, u kući smo sve istrošili, sad nemamo ništa, pa sam došla da ga tražim.

JELA. A kakav ti je to čovjek, što ne mari za ženu i djecu?

MARA. Nije on znao, kumo. Bit će da ga je i samog snašla nevolja.

JELA. Da nije onaj, što ga je pred tri mjeseca ubio hrast?

MARA *(krikne).* Jao, Isuse! Kumo, što to govoriš? Mog Ivu?!

JELA. Ivu? Nije taj bio Ivo... Luka se zvao, ko i moj čovjek.

KATA *(izašla je iz kolibe).* A što ga je to? Koga tražiš ženo?

JELA. Ni brige te, sa mnom razgovara.

KATA. Muč' ti! Koga tražiš?

MARA. Svog čovjeka... svog Ivu.

KATA. Kakog Ivu?

MARA. Vjenčanog svog čovjeka, oca ove drobne dječice, što bijedna i nevoljna nemaju kruha, odkad nam se ne javlja.

KATA. Mnogo ih je tu, što se zovu Ivo. Tko zna je li i tvoj medju njima.

MARA. Ivo je Mrkić iz Drenovog sela.

KATA. Ivo Mrkić?! } *(zajedno.)*
JELA. Ivo Mrkić?! }

(Kratka pauza.)

KATA *(preneražena je, bulji u Maru, koja začudjena stoji).*

(NIKO i MARICA, izgubili su se igrajuć u šumi lijevo.)

JELA *(iza čuda prasne u grohotan smijeh).* Ha! ha! ha!

MARA. Jao, kumo, smiješ se, a ne veliš mi ništa, da mi bolnoj olakšaš.

JELA *(još uvijek u smijehu)*. Rano moja, tu je tvoj Ivo!

MARA *(cikne od radosti)*. Tu je! I živ je, je li kumo, da je živ?!

JELA. Živ i zdrav ko nikada.

MARA. A gdje, gdje ću ga naći!

KATA *(surovo)*. Sad je u poslu, sad ga ne ćeš naći.

JELA. Aj, meni, a što ga ne bi našla. Nać ćeš ga, golubice, vjeruj mi, nać ćeš ga.

KATA. A što ti znaš bluno?!

JELA. Znam, curo, vjere mi, znam; a znam, da će i tebi sunce potamniti... Eto, sama ću poć po njega... *(Mari.)* Čekaj, kumo, samo čas čekaj i eto ću ti dovest tvog Ivu.

KATA. Ostaj ovdje, velim ti!

JELA. A zar? Čas prvo si me tjerala, pa eto — idem;... idem, da te malo groznica podidje. *(Ode.)*

KATA *(za njom)*. Skrhala vrat, da Bog da!

JELA *(iz vana)*. Ne boj se, sunašce moje.

PRIZOR PETI

MARA i KATA

MARA *(pritisla je obe ruke na prsi)*. Hvala ti na vijeke, bogorodice mila! Hvala ti slatki Isuse moj! *(Kati.)* Istina je, djevojko, je li, da je istina, da je moj Ivo živ i zdrav?

KATA *(tvrdo)*. Živ je, što ne bi bio živ?

MARA. A koliko sam patila, o, da znaš, koliko sam patila i da znaš, kako mi je sada u srcu.

KATA *(stala je pred nju)*. A za pravo, reci ti meni, što si došla?

MARA *(u čudu)*. Pa k njemu sam došla.

KATA. A da i nisi znala, jesi l' mu pravo došla?

MARA. Za Boga, djevojko, on mi je čovjek!

KATA. Ne pitam to... I njemu je jedva živjeti.

MARA. Zar mom Ivi?

KATA. Misliš li ti, da on toliko zaradjuje, da će vas sve moći hraniti?

MARA. Pa žena sam mu, a i djeca su njegova.

KATA. To ne mari; valjalo ti je ostat na domu.

MARA. Jao, kud ću, kad nam nije bilo ni korice hljeba!

KATA. A ovdje, misliš, bit će prasetine!

MARA. Ne tražim ja toga, djevojko. Tražim njega, pa ću i gladna lakše snositi.

KATA. A ti, ko da ga voliš?

MARA. Mog Ivu? Kako ga ne bi volila?... Draži mi je od zore rumene.

KATA *(ugrize se za usnice)*. Hm... al' od tog se ne da živjeti.

MARA. Dâ se u ljubavi snositi ... lakše, puno lakše.

KATA *(naglo)*. A da on tebe ne voli?

MARA (*sigurno*). Voli on mene, kud me ne bi volio ...

KATA. Davno ste se rastali; tko zna.

MARA. Znam ja, djevojko; dobar je on ... najbolji!

KATA *(iza kratke pauze)*. A da ipak voli drugu?

MARA (*problijedi*). Drugu? A koju drugu bi on volio?

KATA. Šta ja znam? ... Al' da je ipak tako?

MARA *(čvrsto)*. Nije! Kud me samo mučiš?

KATA. Bolje je, ženo, da se odma vratiš u svoje selo.

MARA (*pridje posvema blizu Kati*). Djevojko, što ti to govoriš?

KATA. Velim, da je bolje, ako se odma vratiš.

MARA. A za što, za što da se vratim?

KATA. Jer on voli drugu.

MARA *(prestrašeno)*. Curo! ... Curo, za Boga, ne griješi duše, ne laži!

KATA. Ne lažem.

MARA. Lažeš, lažeš! ... Bog me ubio, ako ne lažeš! Od kud bi moj Ivo ... m o j Ivo!?

KATA (*surovo*). Bio je tvoj — sad je one druge, koju više voli, nego što je ikada tebe volio ... koja mu je i život i sunce i sve — ma baš sve!

MARA. Usahnuo ti jezik, djevojko, što to govoriš?

KATA. Govorim istinu, živu istinu.

MARA (*predje obim rukama preko lica, kao da želi odagnati nevolju, onda, iza kratke pauze, mirno*). Čudna si, djevojko. Bit će da si zla i pakosna, kad možeš ovako da mi govoriš. (*Bolno.*) A nisi slijepa; možeš vidjeti koliko sam bijedna.

KATA. Što ću ti ja? Rekla sam ti, samo da znaš.

MARA. Obijedila si mog Ivu, a znam da je čist, ko vedrina nebeska.

KATA (*sažme ramenima*). Misli na svoju ... volja te.

MARA. Vidjet ćeš ... o vidjet ćeš, kad dodje.

KATA (*kao gore*). Vidjet ćemo.

MARA (*iza časa poleti Kati, pograbi ju obim rukama*). A koju ... koju bi on to volio?!

(IVO, ulazi naglo s desna; za njim JELA.)

PRIZOR ŠESTI

PRIJAŠNJI, IVO i JELA

IVO (*dolazeći, neugodno dirnut*). Mara!

MARA (*čim je čula njegov glas, trgne se, krikne, poleti k njemu i svega ga obujmi*). Ivo! Moj Ivo!

IVO (*otme joj se*). Mara, što si došla?

KATA. Ljubav ju dognala.

JELA. Došla k mužu, pa amen.

IVO. Mučite! Ženo! Mara, što si došla?
MARA. Jao, Ivo, došla sam k tebi.
IVO *(nestrpljivo)*. A za što? za što?
MARA. Ivo, bijeda nam je u kući, velika bijeda.
IVO. Pa slao sam; kuda ste s novcima?
MARA. Slao si, Ivo, al' odavna i malo. Čekala sam, tako sam dugo čekala, a od tebe ni glasa. Što sam znala uraditi? Došla sam.
IVO *(srdito)*. A da me ni pitala nisi?
MARA (*bijedno*) Pa kako ću da te pitam? Za Boga, Ivo, mislila sam —
IVO. Ko da je pravo tek tako misliti . . .
MARA. Pa žena sam ti, Ivo!
IVO. I to je misliš dosta, da mi sad sjedneš za vrat?
MARA (*preneraženo*). Ivo!
KATA. Eto, što sam ti rekla?
IVO (*srdit*) Što ću . . . što ću ja s tobom ovdje?
MARA. O, Isuse moj! Ivo, kako mi to govoriš?
IVO. Jedva i sam živim . . . Da si otišla na nadnicu.
MARA. Pokušala sam, Ivo; malo plaćaju, jedva za krušno brašno . . . a opet, nisam mogla ostaviti djecu samu.
IVO. A čim ću ja ovdje da te hranim?
MARA (*bolno*). Ivo, samo ako sam uza te . . .
JELA. Pa razumije se, da ćeš ostati uza nj'.
IVO. Ne će i ne može! Vratit ćeš se, Mara; ne možeš ostati.
KATA. I bolje je za nju.
MARA (*zdvojno*). A što ću tamo, Ivo?
IVO. Slat ću, koliko mogu.
MARA. A što ćeš slati, kad i sam ne zaradjuješ? . . . Ivo, čuj, Ivo . . . podji i ti; nać ćemo tamo boljega posla.
KATA. Baš bi bio pametan.
JELA. A što se ti pačaš u ta posla? (*skoro zajedno.*)
KATA. Ni brige te!
IVO. Ja da podjem? Ja moram ostati.
MARA. Onda, Ivo, molim ti se, daj da i ja ostanem.
IVO *(nestrpljivo)*. Ne moli, kad ne može biti.
MARA. Bože, Ivo, radit ću, radit ću ko pseto . . . poć ću ovdje na nadnicu . . . sve ću učiniti, što ti hoćeš — samo daj da ostanem. O, da znaš, kako je tamo na domu pusto i prazno; da znaš koliko sam suza prolila, koliko sam si oči izgledala za tobom! . . . Što mi je bio taj kukavni život, Ivo, od kako si ti otišo? . . . Patila sam, samo sam patila i vavijek sam mislila na ovu daljinu, u kojoj ti prebivaš . . . Sve sam noći, Ivo, probdila, udarajuć šakama u grudi i zazivajuć Boga milostivoga, da mi vrati tebe, Ivo! Kud sva ona ljubav, kud sva ona sreća, u kojoj smo rodili našu djecu, kad bi morala da presahne ko makov cvijet? Oj, Ivo, jedini moj Ivo! Suze isplakane, grudi izlomljene i uzdasi prebolni dognaše me k tebi . . .

Pa zar da i dalje plačem? Zar da i dalje patim, gdje bi i kamen suzama uronio, gledajuć me bijednu i nevoljnu ... Nemoj, Ivo, nemoj mladu da me u grob saraniš ... ne tjeraj me, Ivo!

JELA. Jao meni, jadne žene! (*Ivi.*) Pa zar ćeš tu još kamen da ostaješ?

IVO (*blaže Mari*). A što ću, Mara, ja, kad nije drugačije? Božja je tako volja ...

MARA. Božja je volja, Ivo, da ostanem uza te.

JELA. Tako je i pravo. Žena uz svoga čovjeka.

KATA (*ujedljivo*). Pa nek ostane, Ivo.

IVO (*pogleda časak Katu, onda odlučno i srdito*). Ne, ne će ostati!

MARA. Ivo!

IVO. Idi, Mara!

JELA. Za Boga, Ivo, zar si sišo s uma?

IVO (*surovo*). Ne brini ti! Idi Mara!

MARA (*u skrajnjoj bijedi gleda ga ukočeno, s užasom*). Ivo! Tjeraš me ... onda ... onda je možda istina?

KATA (*tvrdo*). Istina je!

MARA (*s užasom*). Ivo!

IVO (*gleda ju, ne razumije*).

MARA (*izvan sebe*). Odbacio si me, za to me tjeraš! Drugu ... drugu voliš! ... O, jao meni! (*Klone.*)

IVO (*preneražen*). Što buncaš, ludo?

KATA. Rekla sam joj.

IVO. Kata!

JELA. O, gujo prokleta!

MARA. Istina, o sveta bogorodice, istina!

JELA (*pridje*). Mara, dušo ... sirotice moja jadna!

IVO. Mara ... to nije —

MARA. Ivo, za što ... za što to meni? (*Plače.*)

IVO. Priberi se, Mara, sramota je, što tu činiš.

JELA (*razjarena*). Sramota, veliš? A zar nije sramota, što ti činiš? Nju bijednu siroticu odbacuješ i tjeraš ... nju, koja je ko bolna golubica ... a kome za volju? Ovakoj gaduri, (*pokazuje na Katu*) kaka je ova ovdje!

IVO. Šuti!

KATA. Tornjaj se otale!

JELA. Ne ću da šutim i ne ću da se tornjam, nevolje nijedne! Grijeh vas i sramota, što ste na ovu siroticu sasuli! Zar je to poštenje, zar je to od Boga zapovijed? (*Mari.*) Ne plači, janje moje, nisu svi ko oni. Eto, ako te tjeraju, doć ćeš k meni ... uzet ću te, ma da sam sirota.

IVO. Ne ćeš je uzeti. Mara će na dom!

JELA. Ne će!

IVO. Ja sam joj gospodar!

MARA (*pridigne se, silno bijedno*). Poć ću. Hvala ti, kumo ... bilo ti za dušu. (*Polazi.*) A tebi, Bog oprostio, Ivo.

JELA. Ma, Ivo, zar se ti ne bojiš Boga?

IVO (*stoji mrk, pokunjen*).

NIKO (*iz vana*). Mamo! mamo!

MARA (*zastane, uhvati se za grudi*).

IVO (*čuvši Nikin glas, preneražen*).

(NIKO i MARICA dotrče.)

NIKO. Mamo! mamo! Vidili smo zmiju!

MARICA. Veliku zmiju, mamo!

MARA (*časak koleba, onda klone kraj djece i zarida*).

NIKO.
MARICA. } Mamo!

IVO (*upiljio pogled u djecu, sav drhće; onda strasno*). Niko! Marice

DJECA (*okrenu se prama njemu i znalično ga gledaju*).

IVO (*kao gore*). Niko! Marice! Dodjite, dodjite k meni!

DJECA (*plaho mu pridolaze*).

IVO (*dohvati ih, privine k sebi, grli i cjeliva*). O! . . . o! . . . o, vi golubovi moji! . . . Oči moje izgubljene!

(Pauza.)

IVO (*pridigne glavu, gleda časak u Maru, koja skučena na tle, plače*). Mara . . . ostat ćeš ovdje.

KATA (*biesno*). Ivo!

IVO (*odlučno, gotovo gnjevno*). Ostat ćeš, Mara!

ZAVJESA

(Nastavit će se.)

SRGJAN TUCIĆ

SINTETIČNA KRITIKA

*M. Marjanović** je u nas dosta poznat. Nije samo čovjek od refleksije, no i od akcije. Nije se borio samo perom već i jezikom. Iz dalekog progontsva (u Ljubljani) pisaše na svoj narod sa čuvenim tribunom katoličkih djetića Hinkom Sirovatkom vatrene manifeste i narod ga je zatim nagradio mučnim i zasluženim kruhom urednika *Crvene Hrvatske*, a „buntovnog" Sirovatku odmorom u Parizu i triumfu sličnom putu u Ameriku. Ali M. Marjanović nije samo duh politički. On je program i metodu naučnog, pozitivnog, sićušnog ali korisnog rada proširio i na intelektualnost našeg života. Kritika mu nije samo politička, no i kulturna. Nije samo tribun i novinar; on je i književnik, kritičar, ocjenjujući cjelokupnost hrvatskog života kao jednu cjelinu, jednu *sintetičnu* cjelinu. Riječ *sinteza*, *sintetičan* mu je Steckenpferd i najradije na njoj jezdi carstvom kritičnih spekulacija. Sintetičan, pozitivan, naučan duh, sociolog, najplodniji i najtipičniji naprednjački kritičar, i ocjena njegovih ideja biti će najvjernija slika estetičkih misli t. z. realističke omladine, kojoj je on i danas, kao glavni suradnik *Pokreta*, najagilniji tumač.

Iza Šenoe je, ako se ne varam, treća njegova knjiga. U jednoj dade sliku našeg modernog društva kao političar, u drugoj kao pripovjedač, kao pjesnik (ako ga taj nerealistični ali sintetični termin ne vrijedja), a u ovoj najnovijoj, kao literarni kritičar, upravo kulturni historičar. Onaj njegov roman je neuspjelošću klasično nedonošče. Ima bo kritičara, koji pišu loše priče i pripovjedača, autora nedonesenih kritika. I Milan Marjanović je na žalost u toj kategoriji. Kao romanopisac kultivira plitku kritiku, kao kritičar goji plitki roman. U tome me utvrdjuje lektira i ove knjige.

Svoje djelo završuje ovim Turgenjevljevim riječima: „Čuvajte naš *jezik*, naš divni ruski jezik, *rabite* sa strahopočitanjem ovo silno orudje. A i onima, kojima taj jezik nije drugo nego jednostavno sredstvo, jednostavna poluga za izražavanje, i onima kažem: Štujte barem zakone mehanike . . ." Prema tome je i Marjanović, kao Turgenjev i svi bolji pisci, uvjeren, da je pravilan, čist jezik najpreča, prva potreba književničkog zanata. No njegova praksa

* *Iza Šenoe*. Četvrt vijeka hrvatske književnosti. (Izdanje Hrvatske knjižarnice u Zadru 1907.)

ne odgovara teoriji. On piše užasnim, sablažnjivim jargonom, još gorim od germanizama njegovog uzora Gjalskoga:

„Čitaća publika", „se je" (vratio), „organički" (organski), „podržavana od pojedinaca", „dojduće godine", „donaša" (donosi), „zanimivo" (zanimljivo), „počimlje", „hotio", „*izravno* angažirani", „preuzimlje", „pisani *sa* velikom rutinom", „pariški", (pariski), „polovičatost" (polovičnost), „vrlo obljubljeni" (sehr beliebt), „prijevod" (prevod — prevesti), „upliv", „odstup" (Abgang), „počimati" (počinjati), „rastnja", „*zadnja* radnja" (posljednja), „pretpostavljati", „*umišljeno* veličanstvo", „postignuće", „rastrešen" (rastresen), „*višje* društvo", „isključivo" (ausschliesslich), „uliskanci", „napudranci", „nekadanji" (nekadašnji), „preduvjet" (Vorbedingung), „najedši se", „unašao" (unosio), „nehoteć", „*med* kojima", „*rastuće* reakcije", „mekčina" (mekost, mekoća), „pisana od jednog asketa", „*renaisančni* paganizam", „na nje" (njih), „nemogući su", „*simbolijska* poezija", „djela propagatorsko docirajuća", „*uvjet organičkoga* razvoja", „još za cvata Šenoe", „u *njega* pišu" (u Vienac), „s obzirom na *rastuću* reakciju", „. . . generaciji, *na* kojoj je odgojio svoj duh" i t. d. Kao mnogi zatočnici srpske i hrvatske sloge i Marjanović je većinom *dakavac*, upotrebljujući mjesto infinitiva i mjesto futura prezens sa *da*. Umjesto „ja ću otići" on redovno piše „ja ću *da* odem"; mjesto „ja moram otići" — „ja moram da odem".

U uvodu veli autor, da je ovo djelo, kao kakav rad Popeov ili Flaubertov, plod desetgodišnjih napora i studija. Čitalac se nadao odabranom, dotjeranom, personalnom stilu, a nalazi običan žurnalistički argot, srećom sve rjedji i rjedji u našim pismenijim novinarskim člancima. „Epigončići". Šenoa se usporedjuje *s panjem* (str. 4). Naša knjiga je „organičko udo narodnoga života". „Nov, svježiji duh". „Medju *pripovijestima* vidimo zastupane: Draženovića" i t. d. „Ali ne valja tom postepenom povlačenju literature od zbiljskoga, aktuelnoga života, tražiti uzrok jedino u tom produbljivanju". „Literatura se *povuče sama u sebe*". (Otrcana, stara fraza!) „Ne bacaju se na literaturu svim žarom". „A ti proletarci se *gadno* bore za kruh". „I *studuje* tu dušu". „*Uvukli se u sebe*". „Duše, koje su pune idealnih tražbina". „Socijalna misija". „*Najtemeljitija* novela". „Udario ton". „Kakav specialni *problemić*". „*Porivi* i nagoni". „Prava *večera* velike sinteze". „Bacili smo se kao čopor izgladnjelih *skakavaca* na ono, što je bilo u Europi i jeli sve, bilo *trava* ili drač, bilo cvijeće ili plod, pelin ili groždje. I za to, samo za to(?) se vikalo o apsolutnoj slobodi. To je vikao glad! . . . Zato je i zavladao zgoljni impresionizam i diletantizam. Sve se *onjušilo*, sve *nagrizlo*" . . . „U Zagrebu se borba izobličila, *isprčkala*." „Gimnastike u simbolima". „Pjesme težeg *kalibra*". Na str. 25. je literatura i opet biljka. „Težimo i nadalje za veličinom — ali izmijenimo oblike našem *umišljenom* veličanstvu". — A evo primjera Marjanovićevog sintetičnog, naučnog stila: „Južni krajevi, a napose Dalmacija, *sasma* su u sferi romanske, a sjeverni, osobito hrvatski provincijal, u sferi germanske kulture. Radilo se *je* o tome, da se ove dvije sfere u crti, gdje se sukobljuju, ne unište, nego promaknu iz mrtve *točke*

pomoću treće komponente, biva mlade slavenske kulture, koja je bila *ljepilo* i *baza* novoga spoja. I znaci se pokazaše, ali se proces nije dovršio u povodu umješanja onoga trećega, a to treće su vodili više sebični, poduzetnički ili taktički politički motivi" . . . „Ili da grafički izrazim: ako je realizam pravac, to je na njegov smjer s jedne strane upadao modernizam u kutu od 45°, a s druge neoidealizam u *istom* kutu. Klerikalizam pak s jedne a naturalizam s druge strane upadali su pod pravim kutom. Prema tome su klerikalizam i kriticizam stajali u pravcu jedan proti drugome, a prama modernoj prvi sa 75°, a drugi sa 45°. Prama idealizmu prvi sa 45°, a drugi sa 75°. Isto tako i idealizam prama ostalima".

Dobro i pravilno piše ko pravilno i dobro misli. U ovoj knjizi nije taj slučaj. Konfuzna, zasukana, kipti frazom i netačnostima. Autoru, kao finom diplomatu, služi govor za maskiranje misli. Nemajući ideje, zamjenjuje je velikim, zvučnim riječima. On je tipičan naučan, napredan, sintetičan fraseur, pišući nepatvorenom novinarskom površnošću o pitanjima, o kojima je upućen slabo ili nikako. Nemajući ideja, on piše ma što. Mjesto slatkih bobica gorko grožđje, suho i tvrdo. *Iza Šenoe* je šupalj, efemeran kritički mjehur, velika, naduvana kolekcija plitkih fraza.

Tako naš autor tvrdi, da nijedan pokret u početku nema „monumentalnih" radnja, a već *Čengić-Aga* utjeruje ga u laž. Fraza je, da je Šenoa stvorio čitaoce, kasniji pisci književnost; da je Vraz prvi „pravi književnik", Mažuranić „klasik i div", Preradović „pjesnik i mislilac". Puka je fraza, da Kovačić „niti *kleše*, niti referiše; on pišući stvara, *uobličuje*". Fraza je, da su samo Gjalski, Kozarac i Leskovar „stvorili neku filozofiju". Fraza je, da se u devedesetim godinama naša publika „obratila" tudjoj knjizi — kao da to nije uvijek činila! —, da se u nas i *francuske* moderne publikacije mnogo kupuju i „još više čitaju", da je domovinaška frakcija bila „predstavnica *svih* reakcija"; da je *Novi Viek* okupio „nekadanje *veriste* i stecchetijance" iz osamdesetih godina; da je njemačka „znanost" „zastupnica eksperimentalne, induktivne metode" (kao da to nije, u još većoj mjeri, nauka engleska i francuska!); da je Gjalski „duševni otac i odgojitelj" Milivoja Dežmana; da dalmatinska književnost, dakle ni Dalmatinac, ne pozna pesimizma; da su nekoji naši mladji „Brandesijanci" (koji su to ?) impresioniste (kao da je Brandes impresionistički kritičar). Vereščagin, „taj vanredni, mironosni ruski slikar". Evo kako M. Marjanović definira kolorit naših slikara: kod Bukovca su koloristični efekti *veseli*, kod Čikoša *smioni*, kod Kovačevića *fini*, a *nježni* kod Auera. „Neohelenska" Vidrićeva poezija je „vanredno *plastična*". „Senzualan, ali grubo ćutilan je Jelovšek u II. dijelu Simfonija". Evo još nekoliko klasičnih fraza: „Umjetnost je vezana sa praktičnim socialnim životom, ona postaje *organičkim udom* toga života i to relativno najslobodnijim i najzdravijim *udom*". „Gjalski ide neposredno k cilju, a Kozarac ide posredno, a oba dva idu dobrim putem — *putem preko čovjeka*". „Lijepo je pregnuće spretnoga čovjeka, koji se upinje da riješava zagonetke, da se vere kroz *šikaru života* svedj — naprijed. I ovo pomicanje naprijed je ono što zanima

čitaoca i što izaziva njegove simpatije". „I onda, kada teškom hranom zasićen europski želudac pod konac prošloga vijeka traži za *desert* (dessert) *lagane* hrane idealizma i spiritualizma, naš hrvatski, kroz vijekove gladan želudac *prima brže bolje u svoju prazninu* (guta) ovaj *desert*". „Za tvorenje djela pako treba ili mira, ili takovih pokreta, koji su homogeni, pa složno rade za jedan cilj".

Dok svaka kritika dijeli književnike u dobre i loše u važne i u nekorisne, Marjanović ih vrsta u *pionire i epigone, u reprezentante i popularizatore.* Za mnoge naše pisce očevidno ne zna, kamo da ih strpa, u koju kategoriju. Tako Vojnović, Draženović, Novak, Turić, Begović, Nazor, Vidrić i t. d. nisu mu pioniri, a Boga mi ni epigoni. Dioba bi bila možda bolja, da Marjanović uze ovu shemu: pionirčine, pioniri, pionirčići; epigončine, epigoni, epigonići, epigončići i epigončevići. Vrijede li one gomile silnih epigona, koje spominje, ili ne? Ako valjaju, nisu za spominjanje i ne vrijede ni lule duvana. Ja znam za naučne „popularizatore", znam i za neke pripovjedače, koji su (kao Jules Verne i H. G. Wells) popularisali neke naučne rezultate, ali što je to popularisala legija tih nemoćnih, blijedih „epigonskih" piskarala? Marjanović sasvim oskudijeva svakim estetičkim mjerilom, bezbojnoj, blijedoj grupi udruženih literatića daje skoro veću važnost nego jakim, zanimljivim talentima i ukus mu je nješto bez čega se može u sintetičnoj i naučnoj kritici. Skerlić u miniaturnom hrvatskom izdanju. Zato i vidimo, da je cijeli taj kritički sistem osnovan na vrlo površnim premisama i sasvim netačnim ocjenama. Gjalski, pisac popularan ali srednje ruke, nemajući ni jezika ni stila, ovdje je istaknut kao najmoćniji naš prozaik iza Šenoe. *Janko Borislavić* je kritičaru snažni psihološki roman. *U Noći* je djelo uspjelije od *Mrtvih Kapitala*. Gjalski „je *prvi* počeo *da* raspravlja sa viših gledišta socijalna pitanja, *prvi* je unio duboku psihološku analizu, te potaknuo razne filozofske probleme. On je naš *prvi savremeni* pisac, koji je ujedno *evropski i svjetski*". Marjanović citira sasvim banalne refleksije iz njegovih novela i romana. Gjalski je „najjači i najprostraniji talenat našega realizma", ali odjedared su to isto i Kovačić i Kozarac. „Ova dvojica (Kozarac i Gjalski) vode našu književnost, oni joj krče put u svijet i nemamo razloga, da *jednoga predpostavljamo drugomu*". Dakle i Kozarac je pisac europski i svjetski. Marjanoviću kao da ne pada ni na kraj pameti, da bi Ant. Kovačić i Vojnović mogli dajbudi vrijednošću svojih djela biti sa mnogo većim pravom „pioniri" i „reprezentanti" od banalnog mislioca i još banalnijeg stiliste Gjalskoga. Ta sintetična kritika nema kritičnog ukusa i samostalnosti, jer prima za gotovo sve ocjene naše starije kritike, vrlo neestetične i nesavremene kritike Janka Iblera i Mil. Šrepela i drugih, koja je Gjalskoga i Kozarca precijenila, Vojnovića potcijenila, a Kumičića i Kovačića ignorovala.

Ali Marjanović nije samo frazast i nesamostalan, nego i kontradiktoran na svakom koraku. „Baviti se dušom ne znači baviti se životom" — veli na jednom mjestu, a na drugom: „Ni zemlja, ni vanjski čovjek nije glavno duša naša je glavno". Duša i život su, prema tome, suprotni pojmovi. Duša

je glavno, ali ipak su najbolji pisci, čihajući, raščinjujući socijalne probleme i društvene „zadatke". Kako vidite, „sintezi" ne treba logike.

Koliko je ta kritika pretencioznija, toliko je nesolidnija. Pod zvučnim, bombastnim naslovima zijevaju najvulgarnija opažanja i suvišne diskusije, često sasvim netačne i neumjesne. Čitajte samo VII. glavu: *Uvjeti organičkog razvoja!* Fraze, puste fraze! Cio članak je banalna, otrcaua metafora književnosti sa drvetom, svršavajući s literaturom i — piramidom. „Ako hoćemo graditi piramidu, moramo uvijek počimati kod svake nove stepenice od tla. Šta se ova više diže u visinu, to više joj moramo širiti podlogu"·

A što je za najveću osudu, Marjanović piše o stvarima, koje pozna vrlo slabo ili — tek indirektno, po čuvenju. Zamjenjuje stil sa sadržajem. „Njegov je stil čas nalik na zrake sunca, a čas opet *govori iz njega* mračni *Schopenhauer*". Modernizam shvata kao borbu proti — idealizmu! Za Vojnovića tvrdi, da ostade vjeran realizmu. Naprednjak Bertić mu je poetičniji Slavonac od Tordinca i Lovretića, Velikanovića da i ne spominjem! Zagorci i Slavonci su mu poetičniji od Primoraca i Graničara, dakle od Mažuranića, Preradovića i Kranjčevića. Ne razumijem, što znači ovo mjesto:

„*Ostaše vjerni literarnoj formi* i eto u tome leži tragika, zato sam i nazvao razvoj našega literarnoga realizma dramatičnim. Naši su pripovjedači napokon morali žrtvovati i svoj životni zadatak i svoj literarni realizam, povukav se od realnosti i baciv se *u naručaj* fatalizmu i pesimizmu. Ali ni to se nebi bilo moralo dogoditi, da nije bilo jednog vanjskog uzroka. Nekoji pisci bi mogli ipak i *literarnom formom* provesti radikalnu ataku, kao što su to učinili Byron, *Schelley* u Englezkoj, ruski pisci, te u novije doba Zola, pa Björnson, Ibsen i drugi". I t. d

Ne stoji, dalje, da u našoj lirici iza Kranjčevića „daje ton Nikolić". Ne stoji, da je kritičar Jakša Čedomil „odviše isticao principe Tainea i Lemaîtrea". Nije tačno, da u ruskoj pripovijesti „nema plačljivosti ni sentimentalizma", da je „Ruse učinila svjetskima *filozofska* baza literature" i da je ikad u Europi „*vladala* ruska knjiga". U Europi ima utjecaja samo ruski roman, taj utjecaj nije veći od francuskog, engleskog, skandinavskog, a možda i talijanskog: ergo — u Europi ne vlada i nikad ne vladaše ruska knjiga. Nije istina, da je Flaubert naturalista kao Zola (str. 93). Nije istina, da duh protipozitivističan mora istodobno biti i duh antinaučan, jer je i skepsa naučna. Nije istina, da Huysmans i Bourget nisu baš tako „naučni", analitični kao sjevernjaci (Strindberg, Przybyszewski). Nije tačno, da su oci hrvatske moderne misli naročito Masaryk, Bahr i Brandes, i ponosimo se, što nije tako. Nije istina, da *Novi Viek* imadjaše manje osjećanja za jedinstven stil od „Moderne", od anarhijske, babilonske „Moderne". Nije tačno, da je (bivši Marjanovićev redakcijski šef) Dežman 1897. „stekao popularitet kao duhovit kritičar", jer g. Dežman nije nikako duhovit, prem je možda kritičar Nije istina, da je kritičar *Nove Nade*, Ed. Rod, „modernih" načela naše „Moderne", jer je zadrt katolik. Nije istina, da je dr. Frank reprezentant „prave političke reakcije i demagogije" i da je „zaštitnik kulturnog liberalizma lih iz političkih

obzira". Nije istina, da je Begović stihovima popularizovao *renaisancu* i da mu je „propaganda uspjela". Niti mu je propaganda uspjela, niti je to mogla, jer je stilu u *Knjizi Boccadoro* najobičniji barok: Renesansa u opadanju, protureformacija, Gongova, gdjica. Scudéry, *Pastor fido* i Marija-Antoanetino muzenje trianonskih krava! Nije istina, da su se u hrvatskoj kritici isticali i gg. Hinković i Pasarić — iz tog prostog razloga, jer nisu kritičari. Nije istina, da je od 1902. „analitičnost odviše slabila duhove", jer analiza slabi samo one, koji nisu „duhovi" i jer analiza, u najgorem slučaju, oslabljuje samo energiju. Nije istina, da su „*svi* napredniji elementi bliži obzorašima, a daleko od dogmatizma pravaških teorija", jer su glavni obzoraši vitezovi sv. Grgura, jer je pravaštvo daleko slobodoumnije već po svom trovjerskom narodnom programu, koji je — kako tvrdi objektivni kritičar — i samog dra. Franka natjerao medju liberalce i napokon, jer ima i danas pravaških i „modernih elemenata", n. pr. Tucić, Ogrizović, Vukelić, Andrijević i četa mladih, novih duhova. Marjanović karakteriše Starčevića kao legitimistu, kao da to u njegovo doba ne bijahu sve hrvatske stranke i kao da je odista Starome Kralj preči od Naroda. Nije tačno, da je modernistički pokret bolji u kritici — koju zastupa, zapamtimo, Milan Marjanović! — no u „beletrističkim produktima", bolji u lirici no u pripovijesti, bolji u pripovijesti no u drami i barem nam M. Marjanović sve to ničim ne dokazuje, i mi ne vjerujemo, da je od cijelog našeg modernizma najbolja kritika, gdje je opet — — —

Nije, dalje, istina, da je „psihološka kritika proučavala djela nekoga pisca za to, da otkrije njegovu dušu, da nam poda diagnozu (sic!) autora, *a ne djela*". Nije istina, da je naša moderna kritika bila „u većini slučajeva analitična, a po svom poslu redovito impresionistička", i da toga radi nije uspjela, jer ne bijaše „sintetična" — kao kritike Milana Marjanovića! Nije tačno, da je Begovićeva lirika — poput Nazorove — znak „zdravlja", jer je upravo taj sentimentalni, idilski i pastirski genre maska i dekoracija, genre aleksandrijske i Augustove periode, genre pokvarenog XVIII. vijeka, poezija umornih, dekadentnih perioda. Lirika i poezija su Marjanoviću istovjetnosti: „Za to i nije u osamdesetim i u početku devetdesetih godina naša drama napredovala, ne samo onoliko koliko novela, ali niti približno onoliko koliko poezija". Ovaj barbarski i barbirski tumač naših modernizama takodjer mjeri vrijednost djelâ rifom i kantarom, ne znajući, da su baš najpoznatiji moderniste negirali literarnu vrijednost dugačkim, velikim kupusarama i da su najbolji moderni umjetnici, n. pr. Nietzsche, najvoljeli baš kratak, „fragmentaran" izraz. Nije, dalje, tačno, da je i Draženović „pod uplivom" Flaubertovim. Nije istina, da „manje stvarce" i crtice „treba shvatiti tek kao znakove prelaznoga stadija, a nipošto kao novu, modernu umjetnost. U *takovim* se stvarima često nalazi mnogo umjetničke dispozicije, mnogo duha i opaža se dobra ruka, ali ne moraju za to *da budu* gotove umjetnine. Od sretne skice do *djela* još je dugačak i naporan put". Dakle lirske pjesme (koje i nisu drugo, no fragmenti i crtice), pa skice, crtice Andersenove, Maupassantove, Turgenjevljeve, Poëove, Bertrandove, Baudelaireove, Wildeove,

Čehovljeve, Altenbergove i *Lišće* Fr. Mažuranića — sve je to mačji kašalj, mekinje, sve to nije djelo i umjetnina, jer nije debelo, teško, jer nije „gotovo!“ I ovo konfuzno, nebulozno, zamagljeno i rabulističko mjesto mi je sasvim nerazumljivo:

„Ako uočimo sve pojave novodobnoga našeg života opazit ćemo ova zanimiva fakta: u osamdesetim godinama se javlja u noveli svježi realizam i u formalnom i u sadržajnom pogledu. Istodobno je u poeziji u punom jeku radikalna ratoborna romantika, ista romantika, koja vlada i u političkom životu. Polovicom devedesetih godina prelazi realizam u modernizam, a istodobno i to istom sada, javlja se socialno politički realizam u javnom životu. Poezija istodobno postaje sentimentalno-simbolijskom. U ono prvo doba novela ide novim smjerom sama naprijed, mimo i protiv struje javnoga života i poezije, koji idu zajedno“.

„U ovo drugo doba pako poezija i novela idu zajedno proti političkoj struji uz koju pristaje drama“.

I to mi je zaglavak, rezultat, zaključak jedne naučne, ozbiljne i pozitivne studije!

Ali ko da pohvata sve netačnosti, lapsuse, kontradikcije i površnosti tih kompilacija! Pasarić tu ne figurira samo kao kritičar, nego i kao „slobodouman urednik“. Corneille se redovno zove *Corneil*, a Bossuet *Boussett.* Mucha se jedini spominje kao „savršeni“ dekorativni slikar Europe. Modernizam srednješkolaca u *Novoj Nadi* je M. Marjanoviću „psihološko-filozofski“, a ne zanimljivo gimnazijsko „gombanje“. Ubrojivši i realiste-katolike Huysmansa i Bourgeta medju „idealiste“, evo kako definira idealizam: „Definirao Brunetiere kako mu drago svoj pojam idealizma, sama ta riječ će uvijek pobuditi kod publike pojam idealizma, kako smo ga vikli izvoditi iz djela uznosnih, plemenitih, vedrih, više manje *didaktičnih* i skladnih. Idealizam označuje stanovitu vrst spiritualističke, skladne *sinteze*, izrazuje i nešto uzorno, nešto pozitivno“. A što mu znači ovo beskonačno priklapanje: „Ova reakcija nije uznosila duhove izmedju sjeverne i jugozapadne, izmedju germanske i romanske reakcije, izmedju preporoda subjektivnosti i preporoda idealizma, izmedju idealizma i „romantike nerva“. Ta će razlika izbiti još očitije, ako uvažimo, da su na sjeveru u isto doba dominirali i djelovali, te čitavu „modernu“ baš karakterizovali skandinavski brojni individualiste, da je Ibsen potamnjivao idealistu Björnsona, da je živ dojam okorjelog liberalca i „slobodnog mislitelja“ Brandesa, da je antimoralista, stvaratelj „Nadčovjeka“, protivnik Wagnera, Nietzsche, bio u znatnoj mjeri otac „moderne“, da je ta moderna donijela koji put put više prinosa psihijatriji nego literaturi, da je i Wundtova „psihologija bez duše“ ili psihofizička škola odgojila mnoge i mnoge od modernih. Sjeverna reakcija i ako je bila psihična, bila je do kraja analitična; spolni problem i u opće sensualizam igrali su u njoj veliku ulogu. Bila je prije skeptična nego li na formalno savršenstvo, bila je više destruktivna, nego li kostruktivna. A što je nada sve značajno, nije bila po svojoj naravi deduktivna. Nije bila

naperena proti znanstvenom duhu i mišljenju, nego je dapače bila odraz nove faze, u koju je znanost stupila.

Znanost je, kao što se danas vidi i uvidja, u ono doba pristupila sustavno reviziji dotadanjih preuranjenih generalizacija. Ne samo da su razni učenjaci koregirali krive aplikacije darvinizma, pa i nekoje njegove teorije modificirali i popunjavali, nego se je mnogo poradilo na psihologiji eksperimentalnoj, a ja bi ustvrdio, da je velik dio „modernističke" literature (u užem smislu uzete) nosio na sebi biljege neke ruke psihološke autoeksperimentacije. U socijologiji su se rušili svi nacionalistični i idealistični pojmovi o naravi ljudskoga društva, te su nauke o uplivima sugestije socijalne, o rasama i sličnome označivale neko udubljivanje u društvene probleme". Itd.

Govoreći o najnovijim našim književnim mizerijama, o klikama, koterijama i literarnim kaljužama, kritičar veli: „Naglasivalo se, ali ne dovoljno, da se tu ne bori o pojedine smjerove, nego za slobodu, ali ni takova formulacija situacije nije bila sasma točna i pomogla je još više općoj zbrki pojmova. Trebalo se boriti za valjanu i solidnu literaturu, proti lošoj i kržljavoj, za snažnu knjigu proti impotentnoj, za trijezan i iskren rad proti lakoumnom, hinjenom i površnom, moralo se govoriti o sposobnosti i nesposobnosti, o pameti i gluposti, a ne o modernosti i tradicionalnosti. Da se je tako radilo, bila bi se i metoda boja izmijenila i rezultati bili bi bolji, jer bi se bilo tako provelo barem ono, što je glavno, a to jest: pročišćenje i ispaljenje mnogih naših književnih rana; sigurnije bi se bio iskrčio sav onaj drač, što smeta u istinu valjanim i za život sposobnim ljudima, koje taj drač guši".

Tim riječima je M. Marjanović najbolje osudio tu svoju knjigu. On se tu ne bori za dobru proti lošoj literaturi, ne besjedi o sposobnosti i nesposobnosti, pameti i gluposti, temeljitosti i površnosti, naklapajući baš o „modernosti i tradicionalnosti", ali tako, da nam je vrlo nejasno, što upravo smatra modernim, a što tradicionalnim. Kod njega počinje modernizam tek devedesetih godina, u vrijeme opće naše klonulosti i „umiranja". Prema tome su pisci prije te periode nemoderni, nisu moderniste, što li. U Kovačiću nije vidio (*U Registraturi)* prvog našeg simboliste, a Leskovar mu je prvi naš „moderni *dekadent*" i mi ne znamo zašto, jer ne znamo, što kritičar zamišlja modernim i dekadentnim, i jer pojavu „Moderne" ne signališe pri pojavi prvih Leskovarovih radova.

(Svršit će se.)

A. G. MATOŠ

ZA GAJENJE BIJOLOGIČKIH NAUKA U HRVATSKOJ*

Opravdano živo zanimanje i oduševljenje za sve, što promiče bijologijske nauke, opaža se već odavna kod svih ne samo evropejskih, nego i kod drugih kulturnih naroda izvan evropejske sfere.

Nikakve im žrtve pri tom nisu prevelike: ni materijalne ni intelektualne. Kad već želimo mi Hrvati, da primamo od drugih naprednijih naroda poduke, nastojmo, da izabiremo samo ono, što je dobro, radeći oprezno i razumno, okoristivši se uvijek s tudjim uspjehom ili neuspjehom.

Težnja je svih civilizovanih naroda, da način narodnjeg odgoja udese prema duhu vremena, a kako se danas mora, da u žestokoj životnoj utakmici osobito uvažava praktička strana svega nastojanja, to će tomu i takvomu odgoju vrlo mnogo doprinijeti tako znanstveno obradjivanje kako i popularizovanje bijologijskih nauka medju prirodnima uopće. Znanstveno valja istraživati polje bijologijskih nauka zato, jer smo se uvjerili, da zakone pojava i životne probleme nalazimo već davno riješene u prirodi samoj, samo se uvijek pita, gdje ih valja tražiti. Popularizovati pak tu znanost treba zato, te se širim krugovima naroda daje prigode, da ulazeći u narav prirode oplemenjuju srce, a zaoštruju um.

Da se zadovolji gore postavljenim zadacima, valja se poslužiti raznim sredstvima. Medju takova spadaju svakako i instituti, gdje se s različitog gledišta promatraju živi organizmi. Takvi su zavodi: ***botanički vrtovi, zoologički vrtovi, vivariji (voliere*** ili ***aviariji, terariji*** ili vivariji u užem smislu, slatkovodni i morski ***akvariji),*** te ***bijološke postaje.***

Ovdje sam nakan govoriti za osnutak ***hrvatske*** bijološke postaje u hrvatskom Primorju, za oveći javni slatkovodni i morski akvarij u Zagrebu, zatim mi je svrha probuditi u nas Hrvata smisao i ljubav za terarije i akvarije uopće, isporedjujući naše s prilikama kod drugih naroda, a istaći mi je i uzgojnu i praktičnu vrijednost bijologije u razvoju naroda.

---

* Djelomično čitano na predavanju u mjesečnom sastanku hrvatskog nar. društva dne 16 svibnja 1907.

Govoriti o vrijednosti prirodnih nauka za narodnu prosvjetu držim, da mi nije potrebno, dok nas svaki vidi i zna, da sa napretkom tih nauka usporedno teče i napredak naroda. Obradjivanjem se prirodnih nauka polaže temelj svakoj ljudskoj obrazovanosti i kulturi.

Koliku pak moć u dizanju narodnog kulturnog napretka imadu u teoretički znanstvenom kao i praktički gospodarstvenom pogledu bijologijske nauke, kao jedan dio prirodnih uopće, kušat ću dalje u kratko pokazati.

Moderna je bijologija* već danas debelo i krošnjasto, živo i plodonosno stablo. Ona obuhvata četiri opsežne nauke: *protistiku, botaniku, zoologiju i antropologiju.*

Da ova četiri ogranka nemaju samo vrijednosti za teoretičara, nego i za praktičnjaka samo se po sebi razumije. Na nje je upućen osim bijologa i liječnik, socijolog, učitelj, psiholog, pravnik, političar, jezikoslovac, umjetnik, ekonom, trgovac i dr.; dakle gotovo svaki član ljudskoga zanimanja i društva. Svaki od ovih mora, da prema zahtjevima svojega zanimanja, posjeduje veće ili manje znanje iz bijologičkih nauka, ali svaki od tih stališa mora da ima jednaku i veliku sposobnost u opažanju pojava u sebi i izvan sebe.

Da se te sposobnosti steku gajenjem prirodopisnih bijologičkih nauka, to svaki vjeruje, koji o tom razmišlja.

Dr. L. *Car***, govori u Hrvatskoj prvi ozbiljno o potrebi akvarija za znanost i opću narodnu obrazovanost. On doduše tu govori i o poteškoćama s akvarijama uopće, a o neuspjehu ovećeg akvarija, koji je pred više godina bio smješten u zagrebačkom zoologičkom muzeju, pa se poradi tehničkih poteškoća morao već iza nekoliko tjedana napustiti. Zatim govori o svojem neuspjehu s drugim morskim akvarijem, koga je sam konstruirao u istom muzeju. Taj je akvarij „radio više mjeseci dan i noć“, ali je ovaj put radi neprilika sa životinjama („nedovoljno svijetlo“) takodjer napušten.

Iz svega ovoga ipak ne slijedi, te bismo kod prvih pokusa i neuspjeha imali sustati, a i primjeri nam kod drugih naroda toga ne preporučuju, kako ćemo se iz daljnjega moći osvjedočiti. Ne slijedi, da ne bismo mi u Hrvatskoj i pojedinci i zemlja mogli i s uspjehom držati raznovrsne vivarije, a to ne misli ni pomenuti pisac, jer završuje: „Moja je želja, da se ovo ne smatra samo kao izvješće mojega akvarija i kao mali putokaz onima, koji bi bili možda htjeli slično što urediti, nego da se time svrati opća pozornost, navlastito nadležnih faktora, na akvarije, kao na jedno od najznatnijih pomagala koliko naučnoga rada, toliko opće narodne obrazovanosti. Poučniji i zanimljiviji užitak nije doista moguće tako lako ni pomisliti“.

* Neki postavljaju *za nauku o životnim običajima bilina i životinja* takodjer naziv *„bijologija“* (u užem smislu), ali da se svakomu nesporazumu izbjegne, postavlja Haeckel za taj dio bijologije naziv *„oekologija“*; Francuzi rabe *„ethologija“*, a u Engleskoj i Sjevernoj Americi uvedoše *„bijonomija“* („bionomics“). Mi ćemo se ovdje služiti posljednjim izrazom, jer nam se taj čini najprikladniji.

** „O uredjenju akvarija“ (Nastav. vjesnik, knj. II. sv. 3. 1904.).

Za oveće se akvarije hoće posebno mjesto i par ljudi, koji će neprestano oko toga brigu voditi. Ako se i kod nas uvidja potreba osnutka ovakovih instituta, što valjda nema sumnje, onda se neka pristupi što skorije k ostvarenju njihovu, makar u početku i u najčednijoj formi. Dr. *Car* svršava ovako: „Uredjenje pak posve pristojnoga akvarija, kakav bi mogao biti i publici pristupan, ne bi (osim plaće za prostorije i za osoblje) na godinu stajao više od kakvih 200 for., a Zagreb je dosta velik, da bi se bar jedan dio te svote mogao isplatiti ulazninom". A ja velim, *hrvatsko naravoslovno društvo skupa s hrvatskim bijolozima je u prvome redu zvano, da prema zahtjevu same stvari udesi svoje djelovanje.* Uz lijepi botanički vrt dobili bismo još jedno sredstvo, kojim bismo došli do većega prava, da se lovimo u kolo drugih naprednih naroda.

Ako spomenemo još to, da je prof. *Brusina** posvetio samo općenito nekoliko riječi za držanje akvarija kod nas, neka bude s toga dozvoljeno meni, da s više gledišta nešto opširnije o tom progovorim.

Mi Hrvati imademo iz područja bijologije dosta pisanih i popularnih sastavaka, popularnih knjiga i znanstvenih radova, ali iz toga ne slijedi, da ih ne bi bilo više, boljih i samostalnijih, ta imademo u školama i izvan ove privatnih i javnih vivarija, te bijoloških zavoda za opažanja i pokuse. Smisao bi se za promatranje žive prirode odmah pridigao, a kakove se povoljne posljedice mogu iz vlastitoga opažanja da izviju za čitav narodni život, razabrat ćemo do konca ove rasprave. Meni je ovdje nemoguće podati potpunu sliku o napretku bijologičkih nauka, pa ni s obzirom na pomenute institute. Već su primjerice u Njemačkoj, Francuskoj, Engleskoj i dr. posebne čitave literature i mnogobrojna izvješća, koja se tiču takvih zavoda te udruženja, koja prve promiču. A i koliko su mi podaci pri ruci, bit će i ovo dosta, da se vidi, koliko uradiše drugdje i pojedinci i društva oko budjenja ljubavi za gajenje životinja i bilja.

Najstarije i najveće danas društvo akvarijanaca i terarijanaca je ono u Berlinu, osnovano 1886., a 16. I. 1891. nadjenuše mu ime „*Triton*".** Na ovo su slijedila druga udruženja: „*Nymphaea*" (Leipzig), „*Humboldt*" i „*Salvinia*" (Hamburg), „*Isis*" (München), „*Wallisneria*" i „*Hottonia*" (Magdeburg), „*Nymphaea alba*", „*Hertha*" (Berlin), „*Aquarium*" (Görtlitz), „*Lotus*" i „*Linné*" (Hannover), „*Sagittaria*" (Köln n. Rh.) „*Hottonia*" (Darmstadt), „*Nelumbo*" (Kottbus), „*Heros*" (Nürnberg), „*Wasserose*" (Dresden), „*Lotus*" (Neurode), „*Elodea*" (Berlin-Moabit), „*Alisma*" (Aachen), „*Iris*" (Frankfurt n. M.), „*Cyperus*" (Mainz), „*Wasserstern*" (Augsburg), „*Wasserrose*" (Elberfeld), „*Daphnia*" (Halle n. S.). Osim ovih imade sličnih društava bez posebnog imena u Dortmundu, Berlinu, Stuttgartu, Annabregu, Krefeldu i dr. U New-Yorku je jedno takvo društvo pod imenom „*Salamander*", a u Beču „*Lotus*". Dakako, da su neka spomenuta društva iz početka brojila samo 10—15

* „Dvije nove ribice i akvarij" (Glasnik hrv. narav. društva god. X. 1898/99.).
** Premda je starije, ali manje poznato društvo „*Aquarium*" (Gotha).

članova, pa se ipak ne raspadoše, nego marom i požrtvovnošću za društvo a oduševljenjem za svrhu mu, privukoše u svoje kolo novih sila, odanih tim poučno zabavnim sredstvima. U tim društvima ne vidimo samo bijologe po zanatu, nego su tu zastupani svi stališi. Što više: da probude što veći smisao, da potiču i promiču kultiviranje akvarija i terarija, da ih usavršuju, a da se pri tom ne zaboravi i na znanstvenu njihovu stranu, da se društva i članovi zajednički podupiru, da iskustvom stečene nazore izmjenjuju, u kratko: da se jedni drugima približuju, složiše se većina rečenih društava 1. I. 1899. u jaki *„Savez društava za akvarije i terarije"* u Leipzigu. To je sada eto čvrst organizam, pun životne snage, koji će plodonosno vegetirati, dok bude kulture. *„Blätter für Aquarien und Terrarienkunde"*, što od 1. III. 1890. već izlazi u Magdeburgu, proglasiše glasilom dotičnog „Saveza".

A mi Hrvati? Mi još uvijek kolebamo kod ideja naših! U nas ima sposobnosti, a našlo bi se i novaca, pa uz slogu, energiju i ustrajnost na posao! Dakle što nije, može biti, jer sve do nas stoji!

Ja pak ne gubeći nadu u uspjeh idem za korak dalje, da govoreći o našoj kulturnoj zadaći, probudjujem ujedno ljubav za nju, jer „l' apettito viene mangiando" !

Kao što svaka stvar, tako i današnji veliki i savršeni akvariji imadu svoju *povijest*: početak i razvoj svoj. Dok su u prijašnje doba bili tek po koja porculanačna ili staklena posuda sa živim vodenim životinjama na stolu prirodoslovaca, danas su to zgrade s mnogo bassina i s najraznoličnijom tehničkom opremom. Dok je jedini posao starih prirodopisaca moglo biti promatranje gibanja, boja i oblika, te cjelokupnog načina života u organizama s prostim okom ili tek lupom, danas imademo po svijetu institute s bogatim bibliotekama, s obilnim savršenim tehničkim priborom i s iskusnim i spretnim pomoćnicima. Danas je tako nauka s akvarijima postala ozbiljna pomoćnica bijologije.

Današnji se eksperimentalni bijolog, upućen na opažanja i pokuse sa živim bićima, mora služiti akvarijima baš tako, kao što se mora histolog s mikroskopom i mikrotomom.

Dok je prije vivarij služio tek pojedincu u svrhe zabave i pouke s malom zadaćom, danas su to zavodi, rezultatima se kojih obilno okorišćuje znanost a unapredjuje industrija i trgovina.

Za Kineze se znade, da su se već prije nekoliko vijekova bavili odgajanjem, oplemenjivanjem i križanjem životinja i bilina. Svoje su vivarije držali u tu svrhu u sobama i vrtovima. Prvi počeci porabe akvarija u Evropi padaju u doba, kada su prirodoslovci kao: *Leeuwenhoek* (1632.—1723.), *Swammerdam* (1637.—1680.), *Réaumur* (1683.—1757.), *Trembley* (1700.—1784.), *Schäffer* (1818.—1790.), *Johnston* (1797.—1855.), *Liebig* (1803.—1873.) i dr. držali žive vodene životinje u različitim posudama, da ih mogu u svako doba promatrati. Za *Rösel von Rosenhofa* (1705.—1759.) se primjerice znade, da

je držao u posudi žive vodozemce i vodene kukce, pa se i njega može ubrojiti medju akvarijance.

1775. upozorio je Johann *Ingenhousz*, da su biline povodnice kadre pokvareni zrak stajaće vode u posudi pročistiti, a 1796. je pobliže razjasnio asimilaciju ugljikovog dvokisa u zelenim bilinskim djelovima.

Ward je 1837. upozorio na izmjenu i ravnotežu plinova u vodi, ako biline i životinje zajedno u njoj živu. I *Johnston* je skoro u isto doba pravio u tom smislu slične pokuse, pa se ta dva Engleza imadu smatrati prvim ozbiljnim i pravim akvarijancima.

Već god. 1850. priopćuje kemičar Rob. *Warrington* široj publici svoje prve pokuse u slatkovodnom akvariju, dok engleski prirodoslovac Philipp Henri *Gosse* prvi put 1853. rabi u literaturi ime *„aquarium"* za posude sa živim ribama i vodenim biljem.

Od Njemaca se spominje Emil Adolf *Rossmässler*, koji je prvi 1856 kušao buditi ljubav i razumijevanje za akvarije.

I tako je to išlo dalje, pa danas vidimo po svim kulturnim zemljama, kako pojedinci i razne organizacije kao klubovi i društva gaje i unapredjuju tu lijepu nauku.

(Nastavit će se.)

GOSPODIN IZ DUPLJA

Baš dugo je spavô gospodin,
ko medvjed, u duplje kad sav se uvuče,
da próspava zimu, tek proljetno sunce ga prene
u život. Al onda, kad postane — vruće.

I njemu sad vele odasvud,
da veliki on je patriot — dakako ne medvjed,
već ovaj gospodin! — da iskreno ćuti za narod
i bori se kako no lav ili druga životinja strašna,
gdje scena politička vrlo je prašna . . .

A prije? Hm — prehlade tad se je čuvô,
da oporbe bude kandidat,
da tumači narodu stanje,
i ide mu rane izvidat . . .
Ta prehlada išla od — „gore"
(te štrebera hvata se rada);
E, Bože moj, ljudi smo, ljudi,
a vlada je, naravski, vlada.
Da šutnja pak vriedi i gomile zlate —
to znate . . .

Al čudo se veliko sbilo;
gospodin je prek noći posto demagog;
u redove prve se svrstao odmah
i borio on se od jutra do večera dragog!
Što ljudi pak pričali o njem,
da uzrok je tome pad vlade,
gospodin bi prezirno rekao na to:
Kol zlobnih li ljudi imade!

Ta on je od uvijek bio patriot
i ljubio narod svoj — pa to svak znade! —
tek puki je slučaj, baš slučaj to htio,
da opet je i sad — kraj vlade . . .

Z. VUKELIĆ

KLEMENT CRNČIĆ

Pisao sam o Crnčiću u „Hrvatskom kolu" i prilikom svake izložbe. Imenice kod jubilarne izložbe hrvatskoga družtva umjetnosti mogao sam s radošću iztaknuti, da je Crnčić znatno uznapredovao. Matica je jednu njegovih pomorskih slika i u bojama reproducirala, Crnčić je dakle i našemu širemu obćinstvu dobro poznat umjetnik. Želimo ga prikazati u ovome svezku Smotre i s druge strane.

Crnčić je izvrstan karikaturista, imenice mu vrlo dobro uspievaju portretne karikature. „Hrvatska Smotra" donosi u ovom svezku umjetnikov vlastiti portret. On je sebe prikazao kako u svojoj dugačkoj platnenoj haljini običava slikati. I glava na koncu ovih redaka je njegova karikatura.

Karikatura, ako je dobra, odlikuje se tim, da osobito značajne crte kojega lica jako naglasi i pretjera. I u tomu je neka stalna umjetnost potrebna, jer previše pretjerana karikatura prestaje biti dobra.

Ako se pitamo: gdje je tu granica, onda smo tim odmah zabasali u ono tamno polje duše, gdje se stvara estetski sud. To postajanje estetske milote ili nemilote isto se tako ne da opažati ni motriti, kao što se ne da ni razabrati čas, gdje san čovjeka svlada.

Ovakova se pitanja dadu još najbolje prispodabljanjem zorno predočiti.

Najbolji humoristički list na svietu bio je englezki „Punch", danas njegovim tragom ide magjarski „Borszem Jankó", dok je njemački „Simplicissimus" otvorio sasvim nove staze karikaturnom risanju. Francezki i talijanski karikaturiste „Figara", „Le Cri de Paris-a", „Fischietta", „Asina" i „Pasquina" zaostaju, jer prevršuju mjeru, do koje se smije pretjeravati.

Crnčić sa svojim portretnim karikaturama stoji u redu najboljih karikaturista. Moramo žaliti što u nas ne može, da obstoji dobar humoristički list, u kojemu bi Crnčić sudjelovao. Takav bi se list zaista baš suradničtvom ovoga našega izvrstnoga umjetnika mogao dignuti u red najboljih karikaturnih listova.

Samo lice Crnčićevo, kako ga je umjetnik narisao, pokazuje da on znade biti sarkastičan, ujedljiv i agresivan, ali sve to u formi, koja ne vriedja.

Našemu članku pridodali smo portretnu študiju koju je Crnčić narisao ugljenom. Tehnička strana je savršeno dobra, crtež izgleda kao da je slikan

a ne risan. Lahkoću sjene, što se tom tehnikom postići može, mehkoća crta, širina ploha, sve je vrlo dobro, ali nema u toj glavi onoga, što ima u karikaturi. Nema naglašivanja osebnih karakterističnih obilježja u licu.

Crnčić je nekoliko puta kušao portrete naslikati, ali nije uspio. To je upravo jedna psiholožka zagonetka. Umjetnik koji znade tako dobro karikirati, *morao* bi postati izvrstan portretista, jer je u njega ono glavno, što portretisti treba, a to jest: da vidi što je *bitno* u čovječjem licu, što izražava osebujnost.

Čudno. Čim se Crnčić lati portretiranja, hoće da postane solidan, pa slika sasvim *obćenite* oblike, dok su najbolji portreti, koji polaze sa istoga stanovišta, sa kojega ide karikaturista, a to je *individualizovanje.*

Milo bi mi bilo, kad bi ovi redci potaknuli Crnčića, da pokuša s te strane doći do savršenstva i u portretiranju. On bi to mogao postići.

KRŠNJAVI

KONFERENCIJA MIRA U HAAGU*

U XIX. su se stoljeću mnogo odlučnije nego u prijašnja vremena javljala nastojanja koliko narodâ toliko i država, da se održi mir, uklone vojne, rieše medjunarodni prepori mirnim načinom. Povjest nas uči, da čovječanstvo poslie velikih ratova uviek čezne za trajnim mirom, da narodi žele, kako se ratovi ne bi skoro ponovili sa svojim nerazdruživim porazima i okrutnostima. Budući da XIX. stoljeće bijaše svjedok tolikih mnogih i težkih ratova, to biva jasno, da se baš u to doba javljaju tim snažnija nastojanja narodâ oko osiguranja mira, što bijahu veća zla, koja pratijahu ove ratove. Veliki razvitak civilisacije, koja je prodrla u XIX. stoljeću i u široke slojeve pučanstva, proizveo je nadalje posvuda spoznaju štetnosti ratova kao i uvjerenje, da sreća narodâ ne stoji u djelima razaranja i pustošenja, već daleko više u mirnome radu, koji uzdiže čovječanstvo na viši stepen kulture.

Obćena je vojena dužnost morala roditi odvratnošću naprama ratu radi straha o život gradjana u svim slojevima družtva. Ona je još rastla uvedenjem boljeg uružja, praha bez dima, one stratežke taktike, koja bez sumnje mora dovesti do bezbrojnih ratnih žrtava, do opustošenja tjelesnih dobara, do uništenja spomenika civilisacije, jednom rieči, do ogromnih poraza. I sam je način, kako se danas vode ratovi, morao umanjiti ratničke lovorike. Prije podavaše bitka prilike, da se pokaže lična hrabrost vojnikova. Danas se neprijateljske vojske još ni ne vide, a već hekatombe mrtvaca pokrivaju polje. Danas ne odlučuje hrabrost vojnikâ, već broj ratnih strojeva, koji iz svedj veće udaljenosti zadavaju smrt i razor. Posljedica je tome, da sada više važi veličina vojske i kakvoća njezinog oružja, nego lična srčanost, hrabrost vojnika i genijalnost njihovih vodja. Sve su te prilike u zadnjim decenijima uvećale težnju narodâ za mirom. Mnogobrojne literarne publikacije protiv rata, periodička štampa posvećena miru, propagiranje ideje mira na parlamentarnoj tribini, govornici i na katedri morale su djelovati na mase i uvećati njihovu čežnju za trajnim mirom.

* Prenosimo ovu razpravicu sveuč. prof. dra. Gustava v. *Roszkowski-a*, što ju je napisao u uglednoj bečkoj reviji „Oesterreichische Rundschau". Budući da sada zasieda druga konferencija, držimo da će ovi redci podati jasnu i preglednu sliku o svrsi i vriednosti haažke konferencije.

Mnogobrojna družtva i lige sačinjavaju ovaj čas organizaciju prijatelja mira, a njihova je djelatnost jasno izražena različitim predlozima, koji se predlažu u svim zakonodavnim tielima, u podnescima, koji se predavaju vladama i zaključcima tako zvane interparlamentarne unije, što obuhvata članove sviju parlamenata svieta, zauzetih za ideju mira.

Sve više rastućem krugu prijatelja mira pripadahu kroz dugo vremena mnogi idealiste, u kojih bijaše više oduševljenja za ideju mira, nego pravog razsudjivanja, što je moguće provesti u postojećim odnosima država. Medju apoštolima ideje mira bilo je mnogo fanatika, koji su gojili čvrsto uvjerenje, kako je dovoljno samo htjeti — da se uklone ratovi i čovječanstvo podari vječnim mirom. Da se ta svrha postigne, predlagahu se različna sredstva: republika, universalna monarkija ili napokon udruženje evropskih država po uzoru Saveznih država sjeverne Amerike. Bilo je i umjerenijih želja. Mnogi su prijatelji mira htjeli, da se ne mienja političko ustrojstvo sadanjih država, ali da se stvori organ, koji bi omogućio i zajamčio uzdržanje mira. Takim se organom označivala neka medjunarodna vlada ili stalni sud za riešenje razdora medju državama. U svih je tih idealista bilo puno dobre vjere u njihove zablude i oni nisu vodili računa o tome, da li se njihovi predlozi spotiču o suverenost država te ne bi li ti predlozi, kad bi se jednom realizovali, podkopali eksistenciju i slobodu država?

Bez obzira na te različnosti u shvatanju načina, kako bi se mogao mir trajno učvrstiti, svi su prijatelji mira bili složni u tome, da bi njihove osnove istom tada stekle aktualnost, kad bi se njihovim nastojanjima oko mira priključili vladari.

U času, kad su vladali taki nazori, ruski je ministar Muravjev ubaviestio jednom notom države, e je namjera cara Nikole sazvati medjunarodnu konferenciju za viećanje o učvršćenju mira i obustavi naoružavanja.

Nota grofa Muravjeva od 24. kolovoza 1898. izvrstno karakterizuje težke terete, što ih državama naprćuje uzdržavanje velikih vojska. Ti su tereti mogući, da podkopaju blagostanje narodâ i da odbiju duševne i tjelesne sile narodâ od njihovih pravih cielji pa da ih upotrebe u neproduktivne svrhe. Stotine se milijuna upotrebljava za nabavljanje najnovijih strojeva za uništavanje, koji su, čini se, uslied tehničkih napredaka u kratko vrieme već nadmašeni. Velike vojske, kakove su danas, za države su teret, koji se jedva može dalje snositi.

Nitko se ne sumnja o izpravnosti tih izvodjenja: nu drugčije se imade s tvrdnjom grofa Muravjeva, e je sada podesan čas, da se stvori trajni mir. Ne treba nikakva državničkog pogleda, da se shvati, e je taj čas još daleko. Mnogobrojni priepori izmedju različnih država izčekuju svoje konačno riešenje. I ako dosad još nije buknuo veliki rat, premda države Evrope uztraju u oružju, nije se to jamačno dogodilo s razloga, što ne bi bilo povoda za to, već s toga, što nitko kraj neizrecivih posljedica velikog rata ne će da preuzme odgovornost, da je izazvao neprijateljstva. Razumljivo je s toga, da je nota ruske vlade u velike proizvela mnienje, da se svrha namjeravane konferen-

cije doduše ne može postići, ali da je u suprot toga poželjno, e bi se zastupnici vlasti sastali, da konačno rieše barem druga važna pitanja, što se tiču medjunarodnih odnosa.

Diplomatska se je konferencija sastala na 18. svibnja 1899. u Haagu. Već na 25. srpnja dovršila je ona svoje poslove, pa se je mogla osvrnuti na važne rezultate: zaključene su bile tri konferencije, tri deklaracije, jedna rezolucija i šest želja.

Konferencije se ticahu proširenja ženevske konvencije glede pomorskog rata, kopnenog ratnog prava i medjunarodnih obraničnih sudova. Uslied potonjih, kako je poznato, uredjeno je u Haagu medjunarodno obranično sudište, koje ima svoj medjunarodni ured i stalno upravno vieće. Želje, izražene na konferenciji u Haagu, odnose se na reviziju ženevske konvencije, na zaključke budućih kongresa mira, na oružanje mornarice te na pretresanje pitanja, kako bi se imalo umanjiti naoružavanje i ratni budget. Rezolucijom se izriče, kako bi bilo u materijalnom i moralnom interesu čovječanstva vrlo poželjno, da se ograniče vojni izdatci.

Podieljeno je mnienje o vriednosti zaključaka prve konferencije u Haagu. Jedni tvrde, da su od velike vriednosti, a drugi im poriču svaku važnost. Istina će biti po svoj prilici po sriedi. Zaključci se konferencije karakterizuju time, što stoje na realnom tlu. Zaključeno je samo ono, što je praktično moguće i provedivo; za to je odklonjen i predlog, da se ograniče vojni tereti, budući da se uvidjelo, kako su pod sadašnjim prilikama neprovedivi. Nu budući da je baš prihvat ovoga predloga sačinjavao glavnu svrhu saziva, to je razumljiva tvrdnja onih, koji nalaze neuspjeh u konferenciji. Po mojem je nazoru baš zasluga konferencije, što je nakon zrelog pretresanja pitanja o razoružanju odklonila ovaj predlog pa se zadovoljila spomenutom rezolucijom. Ona je nadalje prepustila vladama, da izvide, pod kojim je uvjetom moguće umanjenje ratnih tereta. Bez sumnje je osim toga zasluga konferencije, što je viećala o nekim vrlo važnim pitanjima i što ih je riešila. Proširenje ženevske konvencije glede pomorskog rata bijaše zahtjev civilisacije. Kodifikacija ratnoga prava utvrdila je norme za taj važni dio narodnog prava pa znatno doprinosi k humanizaciji ratova. Napokon stalno obraničko sudište u mnogim će slučajevima spriečiti ratove. (Svršit će se).

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

DRUGI DIO

XIII

Kako je krasan proljetni dan u ovoj ravnoj okolici, koja sa svojim na riedko posijanim brežuljcima pruža dojam mira i sladke nebrige. Puno jutro sa svim onim žagorom i životom, što ga daje narav, kad se budi. Cvrkut se ptica ugodno izmienjuje i s dalekim dozivima orača na njivi i s nejasnim žamorom iz sela. Mirna je to harmonija, što godi i uhu i srdcu, pa u čovjeka pobudjuje smisao za život, pače i onu liepu radost životnu, posebni užitak za snove, za maštanje o budućem radu.

Tako je barem osjećao Andrijević, da djeluje na njega i jutro i okolica. Njegov je korak po stazi, zarasloj slabom travom, siguran i miran. Miran je i on sam i zadovoljan. Upravo osjeća, kako ga iz nutrine kao zapljuskavaju valovi tihe sreće. Čini mu se, da nikad nije bio sam sa sobom tako zadovoljan, kao ovaj put. Kad godj u duši obnovi onaj hladni razstanak s Olgom, sve mu je oko srdca milije. Tà, to je bilo prvi put, što se pokazao junačkim i odlučnim i to — što je najteže — pred ženom, pače i uztrajao sve do kraja, sve dok nije vlak zaokrenuo i nestao s vida.

I upravo djetinjski veseo s te svoje prve pobjede hrlio je Andrijević sve to življe i veselije onim drugim putem, što nije vodio od stanice k dvorcu, već onamo dolje u selo. Imala je da započne njegova misija, njegova davna i toliko put snivana želja: zaći medju narod. A koliko god je u njega tvrde volje za rad i ljubavi za te ljude, toliko ga na tom putu u mislima susreću one porugljive rieči, što su ih znali dobacivati njegovi napredni drugovi, kad se govorilo o narodu. O narodu i narodnoj ekonomiji pisati po tudjim brošurama to su umjeli, ali o tom, da treba narod buditi, govorili su posprdno, da je fraza. Tako su znali rušiti iluzije baš oni, koji nisu nikad na selu ni bili, a kamo li da su živjeli s narodom.

— I naivno vele, da je to: buditi narod, fantastično, frazerski i još koješta drugo. A ja ću im ipak pokazati, da je moguće i da je to zapravo početak realnoga rada. Narod je još jedini zdravi i pun života elemenat, na

kom se ima dalje graditi, ali treba taj elemenat poznavati, njegovu snagu svoditi u pravu mjeru.

I tu se Andrijević bolno sjeti, kako ga je život u gradu i naprednjačke veselice dovodio do toga, da je počeo u mamurluku ne samo sumnjati u svoje ideale, već ih pače smatrati naivnim utvarama mlade sanjarske duše. A ipak Andrijević nije imao nikad toliko unutarnje sreće, nikad toliko duševnoga mira kao onda, kad je tako sanjao. Sav onaj kriticizam, što mu se naprednjačkim idejama narivavao, činio mu se kao nestašica stvaralačke snage, kao zastoj agilnosti, pa nije potrajalo dugo i taj se kriticizam stao malo po malo pretvarati u cinizam, u ruganje vlastitim idealima. To ga je naprednjačtvo dovelo do toga, da se stao stiditi svojih mladih sanja, a onda i rugati im se. Pače, kad je u svojim člancima najžešće navaljivao na Starčevićance, onda je pomišljao na svoje mlade dane, na sebe: novim je, posudjenim oružjem pucao na stare liepe uspomene. Sam na sebe.

Sve se to sad izmotavalo moćno u duši Andrijevićevoj Ovaj zrak seoske prirode i seoskoga jutra oživljavao je u njem stare zamrle klice. Ovdje se vraćao sam sebi i počeo opet prisluškivati onim tajnim glasovima duše, jednostavnim i bistrim, što ih je dosadanji njegov život ugušivao, ali ih nije ugušio, — glasovima, koji su se svi stapali u jednu: budi sin svoje zemlje i naroda svoga! Ona naobrazba, koja tu sviest ruši ili joj se ruga, nije prava, ona je tudjinska i umjetna, dok prava, obće ljudska naobrazba, ide za tim, da potanje i u najsitnija vlakanca izradi tu misao, što ju čovjeku nameće već sam njegov postanak, njegovo biće.

Tako je mislio sam sobom Andrijević i primicao se selu. Susreo je tu jednoga bolje odjevena seljaka i zametnuo s njime razgovor. Iza običajnih pitanja o poslovima na polju prešli su brzo na pitanje o porezima i daćama, što ih mora narod plaćati, pošto je upravo taj seljak nosio novce obćini, da plati porez. Andrijević mu je sad stao razlagati, koliko našega novca ide preko Drave Magjarima i kako od toga nemaju Hrvati nikakve koristi. Govorio mu je, da smo tomu zapravo krivi sami mi, kad ne znamo kod izbora drugačije raditi.

— Mi bismo, dragi prijatelju, — morali dobro paziti, koga šaljemo u sabor. Treba birati čovjeka, koji će se za narod zauzeti . . .

— Ah, molim vas, gospodine, sve je to liepo, što vi govorite, ali ne će do toga nigda doći. Eto, što smo imali, kad smo pokojnoga Muića birali? Ništa. Sve kao i prije. Onaj prvašnji, što su mu govorili magjaron, barem nam je od vlade nekako izradio školu i ceste popravio, a ovaj ni to. Govorili su nam, da je sad nekakvo novo doba nastalo, da će biti sve bolje, a kad tamo sve pri starom. Još gore.

— Čekajte, prijatelju. Ne može se to najednom. Nova je vlada učinila bar pašovanju kraj. Više nije predstojnik i načelnik strah i trepet seljaku kao dosad.

— To se vama čini, moj gospodine. Doduše: premjestili su nam staroga predstojnika, a i načelnika smo birali drugoga, ali opet sve je kao

prije. Poreze, namete, prireze i kako se već svi ti vražji danci zovu, plaćamo kao i dosad . . .

— To mora biti dragi prijatelju.

— Znam ja, da mora, ali mora i ostati kod nas. To vi, koji se u knjigu razumijete, uredite, da ne ide naš novac Magjaru, već da ostane kod nas, onda ćemo biti s vama zadovoljni.

— Pa to ćemo, ako Bog da i učiniti . . .

— Ovi, što su srušili staru vladu, ti ne će, jer su i oni za nagodbu.

— Al, hoće drugi.

— Koji drugi?

— Starčevićanci.

— E, ovi možebit. Al vaša stranka, ta nova, ne će, kako se meni čini i koliko ja po svojoj pameti mogu prosuditi.

— Vi dobro sudite, prijatelju.

— I vi meni baš dajete pravo, gospodine?

— Da!

— A ono onda, kad ste tu po selu — ja vas se sjećam — radili za pokojnoga Muića, onda kanda ste bili njegove stranke.

— Jesam. Ali mi sve više vidimo, da ni ovako ne ćemo iz zla van. Mi ćemo svi morati jednom prihvatiti politiku Starčevićanaca. Nama već puca pred očima.

— A to je meni odavna puknulo, vriedni moj gospodine i baš mi je drago, što ste i vi došli na moju. Da, znate, mi odsad ne ćemo drugoga birati nego samo Starčevićanca. Tu barem znamo, pri čem smo.

— I dobro ćete učiniti. Drugačije se dandanas ne može. To moraju vidjeti svi.

Tu su se razstali, jer se taj seljak žurio dalje. Andrijević se začudio, kako taj čovjek zdravo misli i poveselio se, kako će mu lagan posao biti u tom kotaru. Ta, on će im razviti svoj novi program u starčevićanskom duhu, a oni će ga prihvatiti. Tako će i preokret u njegovoj nutrini nadoći sam od sebe.

No i razočaranja je doživio Andrijević. Ovaj seljak, što je s njim govorio bio je jedan od najobrazovanijih. Kod koliko drugih nije našao ni najobičnijega shvaćanja! Mnogi su ga susretali s nepouzdanjem, s plahošću. Jedni nisu pravo ni znali, da su Hrvati, ili ako su znali, nisu smatrali potrebitim, da se to toliko ističe. Većina ih se tužila na težko živovanje, na biedu, pa dolazili do zaključka, kako ne bi trebalo uobće nikakva poreza plaćati. Drugi su opet govorili, da je najbolje seliti u Ameriku: tamo se, govorili su, može dobro zaslužiti i slati novca kući, kako su to već mnogi učinili. Andrijević je imao dosta posla, dok ih je upoznao s najprvim početcima i dok ih je uvjerio, kako su na krivom putu. Sve svoje znanje, svu svoju govorničku vještinu upotriebio je na to, da im u pravom svjetlu prikaže njihovu zadaću i da im bar u glavnim crtama poda nacrt budućeg rada. Na pojedinim mjestima govorio je čitava povjestna, politička i gospodarstvena predavanja, a seljaci su ga s dosta zanimanja slušali.

BILJEŽKE HRVATSKE SMÒTRE

IVO CONTE VOJNOVIĆ,

novi dramaturg hrvatskog kazališta

U „Hrvatskom Pravu" od 22. lipnja napisao sam povodom imenovanja novoga dramaturga, sliedeće redke:

„Zagrebačke su novine kroz više tjedana prigodom promjene u kazalištnoj upravi iznosile po više tuceta častnih imena naših literata aktivnih i pasivnih kao kandidate za stolicu dramaturžku, koju je bio dr. Andrić kroz 10 godina već prilično ugrijao i formirao točno prema svojoj dramaturžkoj tjelesnoj sadržini. Nu ide vrieme, nosi breme i Andrić ode, bacivši posliednji put pogled onamo, onamo, na Thaliju . . .

Težko se je bilo razstati, a es war so schön gewesen! Dokaz, da ni dramaturzi nisu vječni!

I što se dogodilo? Ni jedan od toliko spominjanih dramaturžkih kandidata nije postao dramaturgom, premda se je svaki dan za drugoga govorilo i pisalo, da ima „najbolje šanse", da je „siguran", da je i t. d. Bilo se pače javljalo u novinstvu i nekih skroz novih imena, nepoznatih i u književnosti i javnom životu s člancima o kazalištu, ne bi li svratili na se pozornost Markova trga.

Nu on je bio za sve to niem.

I jednoga liepog dana opazila se po zagrebačkim ulicama figura, prikaza, malena, odebela, za ne reći okrugla, crvena ne samo nosa, podrezanih, dobrahno prosiedih brkova, okretna i t. d. Odmah smo se sjetili, tko je taj gospodin, za pravo gospar. Vidjeli smo ga na pozornici, gdje se je klanjao baš tako, kako se klanja sad na ulici, kad sastane koju matronu, znanicu iz svojih mladjih dana (on naime nije više mlad!) Vidjeli smo ga na pozornici, pred zastorom, pred — „Majkom Jugovića".

On je sam, glavom gospar Ivo (zapravo Jovo) conte Vojnović, aristokrata duhom i grbom.

Brzo je bilo jasno, pošto je došao u Zagreb, baš u čas, kad se radilo o imenovanju novoga dramaturga.

Njemu je Markov trg progovorio, pače više — dao mu dekret za dramaturga. Iznenada. Preko noći.

I onda smo se svi u čudu pitali — makar je bilo prekasno — je li moguće, da u tom velikom kulturnom središtu, srdcu hrvatske knjige i prosvjete, u žarištu kritike i kako se to već sve veli, u Zagrebu, nije bilo sposobnog čovjeka, da nasliedi dra. Andrića u hrvatskom kazalištu? Zar je samo majstor s mora podesan, da bude dramaturgom? Kako rekoh, kasno je sad stavljati na ledja grofa Vojnovića upitnike, on ima svoj dekret u žepu.

Ali sad dolazi jedna mala kvačica. Pogovara se naime, da je Ivo conte Vojnović imenovan dramaturgom s nekakim „proširenim djelokrugom", da je nadalje sklopio ugovor na 5 godina, pod uvjetom, da onda postane intendantom. Je li doslovno tako istina, ne znam, ali je po pripoviedanju te po izvoru, odkale dolazi tako pripoviedanje, vjerovatno. To mi potvrdjuje pače i „Agramer Tagblatt" od prošle subote, koji, pozdravljajući novog dramaturga i kujući ga u zviezde, veli: „Der Name Vojnović wird auch unserem National-theater neuen Glanz verleihen und es kann keinen Zweifel unterliegen, dass das erste Kulturinstitut des Landes unter dem neuen Dramaturgen bald wieder die Höhe erklommen haben wird, auf der es sich zur Zeit Miletić befand".

Time se hoće kazati, da će sada pod dramaturgom Vojnovićem dostići naše kazalište onu visinu, na kojoj stajaše za intendanta Miletića. Dakle? Dramaturg conte Vojnović imat će vlast i djelokrug intendanta, bit će na čelu kazališta.

A Fijan?

Andriju Fijana, po zasluzi i sposobnostima imenovanog upravitelja, dakle intendanta hrvatskog kazališta, čini se, kao da se hoće potisnuti. Izgledje, da će Ivo conte Vojnović kao dramaturg upravljati kazalištem, a intendant Fijan, da će biti neki artistički ravnatelj, podvrgnut novom dramaturgu, što li.

Ako se to obistini, toga naša javnost ne smije dopustiti. Neka oprosti gosp. grof Voinovich, ali naše je kazalište uzko vezano s imenom Andrije Fijana, dok s njegovim nije. Uz Mandrovića Fijan je povjest hrvatskoga kazališta kroz decenije. Za to valja paziti, da ne izgubimo Fijana kao upravitelja kazališta, kad smo ga eto već izgubili kao glumca.

Naše novinstvo ne bi smjelo, poput „Tagblatta“ pred imenom conta Vojnovića zaboraviti na Fijana, grofa naše dramatske umjetnosti. Fijan se drugi ne radja tako skoro, a majstora s mora ima još. Eto na pr. već jedva čeka Milan Begović . . .

Na koncu još jednu. Gosp Ivo conte Vojnović bio je dosele kot. poglavar u Supetru na Braču u Dalmaciji. Naše službene ili mnogobrojne polusužbene novine mogle bi nam javiti i to, je li se g. Vojnović zahvalio na službi u Dalmaciji ili je umirovljen, što li. Kad se naime sbivaju promjene u kazališnoj upravi, onda javnost zanimaju i takve sitnice . . .“

* * *

Budući da na ove izvode nije nitko, pa ni sam dramaturg, nigdje sve dosad u javnosti odgovorio, to odatle zaključujem

1. da je conte Vojnović imenovan dramaturgom „s proširenim djelokrugom“,
2. da je „sklopio ugovor na 5 godina, pod uvjetom, da onda postane intendantom“,
3. da će dramaturg conte Vojnović „imati vlast i djelokrug intendanta“, da će „biti na čelu kazališta“ i napokon
4. ne zna se još ni danas, „je li se g. Vojnović zahvalio na službi u Dalmaciji ili je umirovljen, što li“. Ne zna se uobće zašto je ostavio liepo mjesto kotarskog poglavara i prihvatio se — kazališnih dasaka.

Ovo su sve vrlo zanimive pojave i pitanja, pa i u ovo sparno političko doba.

MODERNI DVOBOJI

Dok s jedne strane izlaze svedj nova izdanja Bolgarova i inih kodeksa časti, s druge strane postoji već i literatura, stvaraju se lige proti dvoboju. I ako te lige stiču sve više pristaša, čini se da i sam dvoboj — ta romantična, srednjevječna karikatura — zahvata sve veći i veći mah.

Čudno je doista, da danas, gdje čestita gospodja Bertha Suttner kliče: „Die Waffen nieder!“, gdje u Haagu vieća medjunarodna konferencija za svjetski mir i gdje vlada gotovo jedan glas proti ratovima — da se ti isti propagatori ideje svjetskoga mira, biju „do posvemašnje nesposobnosti“, ako im slučajno na šetnji nije netko rekao glasno „pardon“, dotaknuvši se slučajno ruba njihova kaputa!

U tome stoji sva karikatura, sva smušenost, sva uspomena na srednjevječne vitezove.

Na žalost i u nas se, osobito u najnovije doba, u velike razmahao ovaj šport. Kao i lawn-tennis ili „batto“. Mnogo koristnije bi bilo, da se ono vrieme, što se potrati za oblietavanje i traženje „svjedoka“, držanje sjednica, pisanje zapisnika, iztraživanje je li taj i taj protivnik „satisfaktionsfähig“ ili nije, ima li koju „neriešenu affairu“, pa onda za traženje sgodnog mjesta za dvoboj, fijakera, liečnika, poslie dvoboja obligatno „izmirenje“, pijača, šampus — mnogo bi koristnije bilo, velju, da se to vrieme upotrebi za čitanje koje dobre knjige ili bar za — šetnju (što koristi zdravlju!)

E, al što ćete, moda je moda, a dvoboj zahtieva današnje moderno družtvo, da se opere povriedjena čast! Argumenti!

U bečkoj „Arbeiter-Zeitung“ izašao je nedavno iz vojničkih krugova vrlo interesantan članak povodom dvoboja Ertel-Wernik, dvojice nadporučnika u Tridentu, gdje je Ertel poginuo. Ubodom u srdce bilo je — časti zadovoljeno!

Opravdavaju neki dvoboj time — veli se medju inim u tom članku — što da je ovaj ili onaj vrlo strastven, pa je u strasti kadar počiniti i najveću nesmotrenost. Dobro. Ali strast se rodi u momentu, a dvoboj se bije tek drugi, treći ili tko zna koji dan poslie te strasti! Tu se ne može reći, da je strast nadvladala razum, pogotovo, kad se za dvoboj sve točno do u sitnice pripravlja, razpravi, zaključi, kad se navaljuje na komandu!

Da, ali što da čovjek čini? Ta ne možeš da uvredu ostaviš samo tako na sebi, bez zadovoljštine!

Eto na to odgovora: Ljudi odgoja i obrazovanosti uobće se ne vriedjaju. Ne stoji odgoj u tome, da se za svaku , pa i najneznatniju uvredu traži zadovoljština oružjem u ruci, već u tome, da uobće ne naneseš nikakve uvrede. To je znak obrazovana čovjeka.

Pa kad pada ta tolika osjetljivost? Obično tek poslie dobrahno uništenog kvantuma alkohola, poslie ponoći, iza bratimstva i „bilikuma“! Tako je bilo i u gore pomenutom slučaju Ertel-Wernik. Pomislite samo, zašto je Wernik izgubio život u ovo mirno doba: FML Schemua vodio je pitomce sborne častničke škole na putovanju u svrhu vježbe, koji se put dovršio u Tridentu. Tu bi častnici običavali svako veče sjedjeti u gostionici i zabavljati se. Za promjenu dobacit će jedne večeri Wernik svome drugu — koji je bio amateur-fotograf — u šali rieči: „Du schäbiger Photograph!“ I doista, čovjek koji išto drži do svoje časti, ne smije dozvoliti, da ga se tako grozno vriedja o — ponoći! Čast! Svog neprijatelja valja s mjesta fordrovati! I drugi dan, na ko-

mandu: „Los!“, a koji čas za tim pade nadporučnik Ertel probodena srdca na tle, dobivši tako — zadovoljštinu!

Ta u kojem doba živemo?, pita pisac rečenog članka. Zar u doba, kad su se vodile parnice proti vještičama, gdje se dva čovjeka sbog jedne gluposti „po svim pravilima umjetnosti“, uz sudjelovanje tako reći službenih svjedoka, ubijaju? Ubijaju s takim ravnodušjem, kao da je šetnja iz života u smrt nešto tako nedužno, kao n. pr. šetnja po korsu.

A čitava bi se ta strašna „uvreda“ mogla izravnati s dvie tri rieči izprike: „Vidiš, ja sam se samo našalio ...“ Ali dakako — čast toga ne da, ona hoće krvi, smrti, jer istom s krvlju i sa smrću oprana je čast!

Dvoboj je anakronizam, znak je nazadovanja kulture, pa u XX. stoljeću! Gotovo nepojmljivo.

Po našem je kaznenom zakonu dvoboj kažnjiv kao zločin, a zašto da se baš kod toga zločina nastoji izbjeći zakonu, kazni, tamnici? Ako sirotan ukrade negdje forintu, da kupi kruha ili kake cipele kod staretinara, biva kažnjen, a zašto da je slobodno nekome osakatiti drugoga bez kazne? Zašto to slavno družtvo onaj prvi delikat progoni i nad njim se sgraža, a ovaj drugi, daleko teži, zaštićuje?

Zašto?

BASNE

Napisao *Jan Lemanjski*

UVOD

Od onoga vremena, kad su nastale basne, životinje, sklone čitanju i dobrotvornim uplivima književnosti, promijeniše sto šta u svojoj naravi. U „Basnama“, koje slijede, o takvim je samo poboljšanim životinjama govor.

GAVRAN I LISICA

Držeći u kljunu komad sira sjedjaše Gavran na grani. To opazi Lisica i reče: „Čula sam, da si izvrstan tenorista i da je to u vas porodično. Zapjevaj, molim te!“ — Gavran najprije pojede sir, a zatim će: „Imaš li mladju sestru? Što? Dodji dakle sutra s njom u to doba, na to mjesto, pa ću vam reći, da volite obje šalu zbijati. Znaš već, da sam ja baš onaj isti gavran, kojeg je već rak učinio frulom slavnih predaka. Malo accepto stultus accipit — poznato ti. Čitah i napokon, ili je koristiti se ili ne. Vidim, da je u tebi još mnogo stare naivnosti, ma da si lisica. S Bogom.“ I odleti

GAVRAN I ORAO

Vidjevši Gavran, kako orao leti nebu pod oblake s ovnom u pandžama, reče: „Dobro, da sam gavran: bar se ne namučim.“

VUK I JANJE

Janje je pilo iz potoka; a spazivši, da se iz daleka približuje vuk, nagne u bieg. Vuk trči brže od janjeta, radi tog je i lako dostigao janje i požderao ga.

ZAHVALNI LAV
(Leo generosus)

Lovac, susretnuvši ranjenog u šapu lava, zapita ga, što ga boli. „Ta nešto mi se uvuklo u šapu, no deder pogledaj“. Lovac pogleda, iščupa trn iz rane, povije ranu i zadovoljan svojom nježnosti veselim se srcem htjede udaljiti. Ali životinja zavikne: „Čekaj, ne gori ti kuća“. To rekavši, udari lovca zdravom šapom i ubivši pojede ga slasno, jer bijaše baš gladan.

LAV I KOMARAC

Komarac razgnjevljen na lava, što je taj veći od njega, pozove ga na dvoboj. Izaziv bje primljen — s pravim začudjenjem i znatiželjnošću, ali primljen. Komarac zatrubi na navalu i stade piti krv lavu iz nosa. Lav počeka, dok se kržljavi kukčić napio do mile volje i nabrekao pao na zemlju. Tada ga rubom nokta zgnječi i vrati se kući.

GOLUB I PČELICA

Videći srebropernati golub pčelicu, gdje tone, spusti se i izvuče ju za krilašce na obalu. Spasivši pčelicu od smrti, stade razmišljavati, kakvu će nagradu dobiti. A jer se ničemu osim medu od pčelice ne mogoše nadati, pojede ju i za kratko vrijeme i sam za kaznu ugine u tir au pigeon.

TKO SLAŽE JEDNOM, SLAGAT ĆE I DRUGI PUT

Mali Tomo pasao ovce. Htijući jednom našaliti se sa starijima, dotrči u selo vičući, da vuk ždere ovce. Stariji naoružani toljagama i vilama otrče, a ne našavši vuka i zatekavši ovce u najljepšem zdravlju, uvidješe, da su nasamareni. Zato na mrtvo ime izlemaše Tomu. Drugi put bojaše se šale zbijati sa starijima. A danas je veoma ozbiljan i velik momak Tomo, te se šali samo sa mladjima.

MLINAR, SIN MU I MAGARAC

Mlinar je sa svojim sinom vodio magarca na prodaju. Ali nije htio, da jašući na životinji, ju umara; a sinu bijaše milije trčati po jarcima, da koji put uzbere kakav cvijet ili da se nabaci kamenom za pticom i očito promaši. Tako idući sretnu gomilu badavadžija, koji zavikaše: „Gle, gle, — tri magarca idu“. Mlinar ih pogleda, prebroji i reče: „Vas je više“. I odoše dalje.

PUSTINJAK I MEDVJED

Pustinjak se sprijatelji s medvjedom tako, da su već doista nerazdruživi bili Jednoga dana spavaše pustinjak, a po licu mu hodaše muha. Vidjevši to medvjed, tjeraše ju tako dugo, dok se pustinjak nije probudio. A kad se probudio, porazgovoriše se o ovom i onom. Medvjedu nije ni na pamet palo, da spomene tu zgodu. I do dana današnjeg pustinjak ne zna, kako mu je medvjed život spasio.

Preveo s poljskog *Miroslav Sakač*

OCTAVE MIRBEAU

K njegovoj crtici „Tatou"

O Mirbeau-u je lanjske kazalištne saisone naša kritika obširnije pisala povodom njegove karakterne komedije „Les affaires sont les affaires" (Posao je posao). Tom je prigodom i naš Vanja u „Smotri" rekao svoju. Svrha ovih redaka bit će tek ta, da se u nekoliko poteza prikaže život i rad te glavnija djela Octava Mirbeau-a.

Octave se Mirbeau rodio 16. veljače god. 1848. u Trévières-u (Calvados). God. 1872. stupio je u uredničtvo bonapartističkog lista „L' Ordre", gdje se je iztakao kao vješt i okretan pisac, koliko na polju političkom, toliko i na polju umjetničke kritike. 1875. postao je podprefekt St. Girona, nu preživjevši burne dane, dade svoju ostavku nakon pobjede republikanaca g 1877.

Od te se je godine Mirbeau posvema posvetio književnosti, za koju je od rane mladosti osjećao poziv. I doista ubrzo je stekao medju literarnim svietom ime duhovita i ujedljiva kroničara, više puta i zlobna. Radio je u „Figaru", koji je odnjihao u svojim stupcima mnoge velike francezke spisatelje i publiciste. Nu g 1882. morao je izstupiti iz redakcije hvala svome peru. Napisao je kozeriju, feuilleton protiv glumačkoga zvanja. Upaljivije bombe nije mogao Mirbeau baciti u javnost, no što je učinio tim svojim pisanjem. Bomba je pala i onako u već sam po sebi upaljiv objekt: glumački stališ. Sve se diglo na Octava Mirbeau-a, napadalo ga, držali se meetingi protiv njega s rezolucijom punom ogorčenja, pače morao se i pobiti s pjevačem i potonjim ravnateljem kazališta Guilhardom.

Sve je to potaklo Mirbeau-a, te je sliedeće godine osnovao svoj vlastiti tjednik „Les Grimases", koji je oblikom oponašao Rochefortovu „Lanterne". U tom je svom listu žestoko uzeo napadati oportuniste, što je opet dovelo do dvoboja s tadanjim zastupnikom Etienne-om.

God. 1884. prekida Mirbeau život u domovini i polazi na daleka putovanja, a sliedeće je godine izašao, jedva zapažen, njegov prvi roman „Jean Marcellin". Tek „Lettres de la Chaumière" (1886.) digoše mu ime i osjeguraše mjesto u francezkoj knjizi. To su male novele iz seoskog života njegove normadijske domaje, a odlikuju se nekim većinom melankoličnim crtanjem prirode, ali punim „stimmunga".

Poslie ove knjige zaredaše romani „La calvaire" iste god., „L' Abbé Jules" i „La famille Carmettes" g. 1888., „Sébastien Roch" (1890), oštra satira protiv jezuvitskih škola, zatim sliedi pripoviest o kinezkim grozotama „Le jardin des supplices" (1899.), onda vrlo smjeli, — nu i vrlo uspjeli roman iz pariskog života „Les Mémoires d' une femme de chambre" (1901.) i „Les vingt-et-un jours d' un neurasthénique" (1902.). Majstor je Mirbeau i u manjim crticama, kako pokazuje i „Tatou".

Na pozornicu je Mirbeau prvi put stupio dramom „Les mauvais bergers" (1897.), u kojoj se je vrlo spretno ugledao u Hauptmannove „Tkalce". Poslie je napisao vrlo duhovitu aktovku „Le portfeuille" (1902.), a sliedeće godine gore pomenutu komediju „Les affaires sont les affaires", koja je polučila velik uspjeh u Comédie Française. Osim toga je Mirbeau izdao još šest manjih igrokaza u jednom svezku pod nadpisom „Farces et moralités" (1904.).

Kao kritičar u umjetnosti borio se je za impresionisam.

Godina devetdesetih približio se je anarkistima, te je suradjivao u „Révolte-i" i u „En dehors-u", nu nakon umorstva predsjednika Carnota, ostavio je anarkiste i njihove listove.

Ne valja zaboraviti, da je i Octave Mirbeau bio medju onima, koji su se uz Emila Zolu velikom energijom borili za nedužnost kapetana Dreyfusa. Mirbeau živi na svom imanju kraj Poissy-a (Seine-et-Oise), sa ženom, nekadanjom glumicom Alice Regnault, koja je 1886 napisala roman „Mademoiselle Pomme".

PATER NOSTER!

Otče naš, koji si na nebesima, daj mi da ljubim otačbinu više no sama sebe . . . a slobodu više no otačbinu.

Jer otačbina bez slobode nije drugo no jama, koja je izkopana da primi lješine naroda, te nije ni zavriedio da se rodi.

Ne prosim te, da učiniš da ljubim kriepost, jer tko nije kriepostan, ne može ljubiti ni otačbine ni slobode.

Daj mi zatim, Gospode, da ljubim otca i majku, ne samo s toga, što mi oni podaše život, već i s toga, da me uče živiti slobodnim na zemlji, koju si Ti stvorio.

Daj, da moji roditelji budu dugo uz mene na ovoj smrtnoj stazi . . . i jer je narav

udesila, da u pravilu sinovi prežive roditelje, daj da zaspu tiho, što je moguće stariji, kao umoreni putnik pod makljenima kroz čije lišće piri večernji lahor.

Daj mi da ljubim ženu, koja da bude slična mojoj majci; i daj mi djece, u kojoj da se ponovi sladki i mili lik otca moga.

Kad, ne dao Bog, moja otačbina ne bi bila slobodna; tad, Gospode, sjeti me, da zasužnjeni orao ne radja orliće u okovima.

Daj mi, jošter srce, koje bi, dostajuć za ova čuvstva, obljubilo i sve ljude, koji znadu bratski ljubiti.

A napokon: blagoslovi, Gospode, rad mojih ruku, i daj da pošteno obilje oraji moju kuću... Jer siromaštvo šapće siromaku kukavne savjete, i jer oskudan ne može drugačije no podašnošću rieči pripomoći biedi.

Tako budi...*

Talijanski napisao *F. D. Guerrazzi*

POLITIČKO IVERJE

Usred zapare ljetne Hrvatska je dobila novoga „glavara zemlje", kako je nazvao Ante Starčević nagodbene banove. Grof Pejačević je otišao u Karlove Vari, da opere sa sebe političku prašinu i da zaboravi na onu staru „Undank ist der Welt der Lohn", a Aleksander pl. Rakodczay, uz 40° C u sjeni, preuzima vladu.

„Žalostno je, da hrvatski ban mora odstupiti zbog jedne zakonske osnove magjarskog ministra trgovine!" Tako se jadao grof Pejačević jednom žurnalisti drugi dan nakon svoje ostavke. Ova bi rečenica morala biti uklesana na banskoj palači, na Markovom trgu i sjećati sve nagodbene banove, da nad njihovom glavom ne visi samo jedan Damoklov mač. Jedan magjarski ministar predsjednik na sramotu prosvietljena vieka predlaže hrvatskoga bana, na imenovanje, a ban pada radi drugog magjarskog ministra Ban je puki pristav, pisar, paće više — on je sluga magjarskoga ministarstva trgovine.

I za to je ljetovanje aktivnog i pensioniranog glavara Hrvatske prilično jednako: jednoga su Magjari odpustili, a drugoga će odpustiti, kad se njima prohtije.

Sjećam se doba plemenitoga Rakodczaya, kad je 1895. predsiedao sudbenoj razpravi radi spaljene magjarske zastave. Bio je despota, satrap, inkvisitor, Alba, Neron, Magjar. Gušio je svaku našu rieč, sto smo je izustili u svoju obranu. Gazio je najsvetije pravo obtuženika: obranu pred sudom! Al je za to branio magjarsku zastavu oduševljeno, žarko, oko mu se znalo za'skriti, kad bi kome od nas oduzeo rieč, da obrani *svoju* zastavu, simbol, znak, memento magjarskog gospodstva u Hrvatskoj!

Onda nije ni slutio, da će ga poslie dvanaest godina magjarski ministar predsjednik nagraditi time, da ga preporuči na imenovanje za glavara Hrvatske.

I postao je, i zovu ga banom . . .

Veliku bi za to zaslugu sebi stekao onaj naš sabor, koji bi — ukinuo bansku čast...

*

Ne osvrćemo se ovdje na dogadjaje i nagodbenu akciju hrvatskih delegata u magjarskom saboru, budući da se svršila uzakonjenjem magjarskog jezika u Hrvatskoj — sramotno po magjarski parlamentarizam, jadno za nas Hrvate. Nu pošto se u zadnje vrieme toliko natezalo ugarsko-hrvatsku nagodbu, donosimo odlomak iz govora dra. Ante Starčevića, što ga je izrekao u hrvatskom saboru g. 1839. prigodom inartikulacije financijalne nagodbe ugovorene s Ugarskom. Misli, koje je tada iznio, skroz se mogu primieniti na današnje prilike:

„Po vašoj nagodbi — reče — Magjari predlažu t. j. u danih okolnostih postavljaju načelnike naše uprave, a od ovoga izravno ili neizravno stoje svi naši javni službenici. Dok je tako, ja neznam tko može Magjarom zamerivati, da oni na tom mestu derže svojega čovjeka koj može brati desetke tisućah forintih za upravljati zemlju, koju su ta gospoda proglasila magjarskom krunovinom, da oni šalju radje svoje priatelje nego nepriatelje svoje u zemlju, u kojoj, kako kod nas svi domaći i svi izvanjski odnošaji stoje samo od samovolje tudjinca. U takvoj zemlji, gospodo ja nevidim ni jednoga uveta za budi obćine autonomiu, a kamo za deržavu. Kažete da je vaša nagodba dvostrani ugovor. Ako je tako, kako se vi usudjujete nju sami na vašu ruku tumačiti? Jer stoji i mora stajati načelo, da nijedna ugovarajuća stranka sama o sebi nema prava ugovora tumačiti. Zašto? Zato, jer ako jedna stranka ima pravo po svojoj volji obećanju druge dati znamenovanje, ona stranka sa ovom nije drugarica, nego gospodarica, buduć ju može proti njezinoj nakani obvezati dalje i više, nego se je ona obvezala.

Od tuda sledi, što je deržati do vašeg vikanja na povredu nagodbe. Jer što vi

---

* Donašamo u hrvatskom prevodu ovu pjesničku i otačbeničku molitvu, koju je napisao veliki pisac i otačbenik talijanski F. D. Guerrazzi. Napisao ju je u tamnici na otoku Elbi, zamoljen od starog patrijote iz Livorna, koji je htio da njegov sin spoji u molitvi Boga i otačbinu. Dao Bog, da bi i hrvatski roditelji i svojoj djeci usadili u dušu ovu molitvu, pak ih naučili, da se ranim jutrom i kasnim mrakom sjete ne samo Boga već i otačbine. Sada osobito treba, da već u mladim godinama odgojimo djecu ne samo da budu dobri vjernici, već i žarki otačbenici!

smatrate za povredu, to Magjari redovito smatraju za izveršivanje toga vašega zakona i prava. Pa kako da kroz toliko godinah niste tomu vredjanju na put stali? Ako je to dvostran ugovor, onda stranki, koja se čuti povredjenom, ne ostaje drugo, nego nakon bezuspješnog razpravljanja sa svojom drugaricom čekati, da ugovoru vreme izteče, pa onda ili nenastaviti ga, ili odpovediti ga ili za njegova trajanja oružjem pribaviti si pravu zadovoljštinu. Vi nastavljate vašu nagodbu, prem na nju vičete. A što se oružja tiče, prosto vam je bar s moje strane na nj prizvati se. Nu ja sudim, da prie nego bi se narod na to dao, da bi morali platiti oni, koji su našu domovinu bacili u prokletstvo.

Toliko vremena vikati na nagodu i uvek ju pretresivati, i nikada ju neurediti i uvek ju nastavljati, ja neznam, gospodo, što može to znamenovati, osim — bez navlašne i osobne uvrede, budi rečeno — to znamenuje zlu stvar svom silom braniti i obsjenjivati prostotu, koja razuma neima ili se njim ne služi, van se zanaša na ljude, koji razuma imaju još manje nego ona blatne sebičnosti i zlobe i vražtva proti našemu narodu.

Ja sudim, da je tomu drugde nečuvenom postupanju, uz slaboću nas svih, glavnim uzrokom to, što neki neće javno priznati, da je godine 1865—1867. sabor Hervatsku proglasio magjarskom zemljom, da su Magjari to prihvatili, da je kruna to potverdila, tim da su Magjari od vas mogli učiniti ono isto, što su učinili od Erdeljacah, nu da to Magjari nisu hteli, nego su bacili golu kost, tu, koju vi glodjete, osobito od kako su ona gospoda nju još većma okresala i ostrugala.

Ta nagodba nije i nemože biti ugovorom, nego samo darom Magjarah, da naša vlada nije drugo, nego grana peštanske vlade, dosledno, da u tom odnošaju mi niti možemo nagodbu primiti, niti neprimiti, ni menjati o sebi, ni raditi ili imati išto, osim što nam Magjari dopuste ili dadu, to je za me očito. Dugo to stanje nemože trajati, nu dok' traje, ja nederžim dostojno ozbiljnih muževah prepirati se o njegovih naravskih posledjcah.

Vi uvek govorite o financialnoj nagodbi, prem ona nije drugo, nego nuždna posledica našega političkoga podložničtva.

Gospodo! ja moradoh te opazke staviti, jer u današnjih obstojnostih to smatram najsvetijom dužnosti napram narodu koga sam sin i ovde se smatram zastupnikom, jer mi to vaše raspravljanje kroz toliko godinah napokon dodijalo, i jer me od njega na zdravu zubi zaboliše. U ostalom gospodo, vi to znate, da toga pitanja za mene i moje drugove neima, ter mi niti ga razpravljamo, niti o njem glasujemo."

*

Kako kod nas, tako je politički život i vani u ovo sparno i kuhano doba bujan, živ, pun. Da ne idjemo daleko, eto nam samo bratske Crne Gore. Veli se, da je knjaz Nikola pobjegao iz svoje zemlje, kneževine, za ne reći, države izgrdivši sve uzduž i poprieko počevši od svoje djece rodjene, nadobudnijeh knjaževića Danila i i Mirka, do posljednjeg opanka u Brdima. Pobjegao u Evropu, da se pod stare dane pozabavi, zaboravi na svoju malu, nezahvalnu Crnu Goru. Koješta se pripisuje njegovu „begstvu" iz „prestolnice", al da nije i tu po sriedi — cherchez la femme? po uzoru Leopolda II. . . ."

*

Rusi su opet u svom elementu, elementu ražanja i klanja, ubijanja i provaljivanja, pucnjave i noža, bombe i dinamita.

I opet je car Nikola, koji je potaknuo konferenciju mira u Haagu, velikim ustavnim činom, razpustom dume, proizveo gradjanski rat (koji ne spada na haažku konferenciju!)

„Ja dala, ja uzela!", misli sjeverni stric. On daje dume, on ih uzima. Malum omen druge dume javio se već odmah u početku, kad se je strop strovalio u sabornicu.

Nu što je za to, treću je dumu i opet sazvao car Nikola, treća će duma opet oponirati caru Nikoli, i treću će dumu poslati opet na dopust car Nikola. Njemu je to kao partija whista ili lawn-tennisa . . .

*

U Francezkoj, ruskoj saveznici, odigrala se onomadne revolucija sbog — vina. Vinko Lozić, inkarniran u Marcellinu Albertu, bio je junakom dana. Ne tisuće, ne stotine tisuća, već su milijuni klicali: Dajte nam naša prava vina! I svi su išli za Albertom, koji je preko noći postao apoštolom, vodjom, tako reći kraljem triju južnih departementa francezkih, koji su se digli na obranu svojih vinskih prava. Obožavaju toga čovjeka, jedna njegova rieč stišava i pokreće do dva milijuna duša.

Svakako moderna revolucija, tim modernija, što je francezka i što se nije vodila pod lozinkom — slobode, jednakosti i bratstva

Kako je velika francezka revolucija po čitavoj Evropi razniela duh slobode i prodrmala neke tirane, te ostavila dubokih tragova u kulturnom životu uobće, nadajmo se, e će ova revolucija vina biti barem memento — patvaračima vina Europe!

*

I u maloj Portugalskoj mala revolucija. Nemiri. Bune. Debeli kralj Carlos grmi: L' etat c' est moi! Posljedica te portugalske revolucije: kralj Carlos izgubio pola centa od svoje težine! . . .

JAKOB MILOSLAVIĆ

DUBROVNIK.

JEDAN REŽIM

Egli fu!

Kako bi kroničar radostno uzimao pero u ruke, da se osvrne na jedan režim, kad bi taj režim ostavio bar jedan trajni spomenik svome narodu. Kako bi drhtalo srdce publicisti, kad bi mogao na svrsi jedne, makar i kratkotrajne vladavine, nabrojiti čitav niz sitnih tekovina, koje je darovao, izvojštio, ostavio svome narodu. Jedan se čitav režim morao uklonuti s javnog poprišta, a da od velikih obećanja, koja je zadao narodu pri svome nastupu, ne ostavlja gotovo ništa trajno. U tom stojaše sva pasivnost t. zv. narodne vladavine, što bijaše nesposobna, nespretna, slaba.

Nu, ne pišemo tome režimu nekrolog, naprosto zato, što nije — živio. Manjkaše mu zdrav temelj, živo uporište u narodu. Nije bio produkat narodne volje, već tek nastavak u varijacijama jednoga sistema, sistema, koji je čitavu Hrvatsku vodio od godine do godine iz jednoga zla u drugo, gore, jače, zamašnije. Na čas, al samo na čas dali su se neki slojevi narodni obmanuti tako reći zasliepiti, da će se narodu na temelju istog sustava, istih zakona, koji su ga dotad ubijali — pomoći u materijalnom i kulturnom pogledu.

Zato je svaki i posljednji član Starčevićeve stranke prava sa skepsom gledao u promjenu režima, na temelju — ugarsko-hrvatske nagodbe. Režim se je promienio, smatrajući pod promjenom režima promjenu odjelnih predstojnika i nekih velikih župana, te neke nove slike u sabornici. Ali je ostalo ono, što ne dâ ni za korak napried ni novim osobama, nešto što sputava, prieči, veže. A za tim se nije išlo, da se naime ti okovi raztrgaju, kad su za lanjskih obćih izbora novi ljudi uzeli kormilo korabljice Hrvatske u svoje ruke. Da su ti novi ljudi izašli pred narod mješte onih obećanja, s naviešt enjem, da će te okove kušati kidati, tresti njima, ma sebi ožuljili svoje gospodske ruke, ma ih okrvarili — postigli bi jedan veliki uspjeh. Narod bi im priznao, da su dobro htjeli, da su pače dobro i pokušali, ali da su ti okovi jači, mnogo jači od njihovih ruku i da treba još puno uporne snage i uztrajnosti, dok se ne raztrgaju.

Nu dok su ti novi ljudi govorili narodu, da će mu pomoći unutar tih okova, da će mu dati ambrozija i nektara, samo da mu olakšaju nošenje tih okova — dakako da nisu mogli postići ništa, ni zere uspjeha.

Tu je i bila sva pogreška netom minulog režima, nazvanog narodnim. Nu utješljivo je ipak, da je narod pri tome ostao čistih ruku, on nije bio tuj angažovan, premda se u njegovo ime radilo — možda u neke i nesvjestno — proti njemu. Jer svak radi protiv hrvatskog naroda, tko mu baja, da se iz ugarsko-hrvatske nagodbe dade izvući ikakva dobit, da je i u toj nagodbi — „bila kakva bila!“, kako se govorilo — ipak sadržano i nešto dobro, samo neka se tačno vrši! Ništa nije dobro sadržano u toj nagodbi, budući da je u svome temelju zla, protunarodna, antihrvatska.

Danas je svak razborit, ne samo političar, već tko god prati naše odnose, na čistu o tome, da je politika, inaugurovana riečkom rezolucijom, posvema promašila cilj, pače ona je do temelja bankrotovala. Danas se te politike odriču njezini najgorljiviji pristaše i propagatori. U hrvatskom je političkom životu bilo skokova, struja, stranaka i „akcija“, ali da je koja tako brzo i u takome obsegu — naime čitava — doživjela sama po sebi poraz, kao što je politika i akcija „bratstva oružja“, jedva da ima primjera. Tu se vidi sva neizkusnost i nesposobnost ljudi, u mnogom neiskrenost, koji su upravljali tom „akcijom“. Već glasovita peštanska deklaracija, u kojoj se imala odraziti „načela“ riečke rezolucije, bila je — falzifikat. Imala je Janusovo lice: jedno naprama gore, a drugo naprama dole. Dva teksta: magjarski za Peštu i hrvatski za Zagreb, koji se u kardinalnim točkama razilažahu. Taj se prvi neuspjeh, blamaža svalila na ledja prevodiočeva! Ovaj, kao i svi prevodioci, bijaše strpljiv, mučaljiv . . .

To bijaše malum omen za novi režim. I in hoc signo išlo je dalje. Ogorčeni, sveobći protest izazvao je novi kurz sa svojom saborskom adresom, kojom se je htjelo svetčano iztaknuti „srbsko“ ime, priznati „srbski“ narod u Hrvatskoj. Ovaj korak, od nedoglednih posljedica po obstanak autohtonog hrvatskog življa u otačbini, uztrajnom borbom spriečiše u saboru Starčevićanci. Isto onako, kako su rezolucionaši u hrvatskom saboru navaljivali na opoziciju sbog te obstrukcije, istim načinom bilo je to osvećeno na njima samima u magjarskom saboru. Ovdje su predstavnici novoga kurza produljivanjem danjih i noćnih sjednica nastojali razoružati starčevićansku obstrukciju, u Pešti su se Magjari jednakim sredstvima suprotstavili borbi rezolucionaša za otrcane paragrafe nagodbe. Po svojim su novinama rezolucionaši sračunavali fantastične svote i brojke, koje da je stajala zemlju starčevićanska opozicija, isto su tako Magjari nedavno iznosili brojke, koliko je stajala akcija hrvatskih delegata na magjarskom saboru. Samo su rezolucionaši obstrukciju u hrvatskom saboru cienili mnogo više i mnogo većim svotama, nego Magjari njihovu u Pešti. Taktika dakle Hrvata proti Hrvatima u Zagrebu podudaraše se s taktikom Magjara proti Hrvatima u Pešti.

Osim temeljnih griešaka i zabluda politike riečke rezolucije — što se je naime temeljila na nezdravom, antihrvatskom t. j. nagodbenom temelju — u velike su doprinosila neuspjesima te politike: obećanja. Ta su obećanja, zadavana javnosti pri nastupu novoga kurza, te kao korteška izborna sredstva, išla preko svakih sila novoga režima. Za to je bila pojmljiva ogorčenost

pučkoga učiteljstva, kad nije dočekalo ni deseti dio onoga, što mu se u materijalnom pogledu obećavalo, pače više, nije dočekalo — ništa. Isto je tako i još neugodnije djelovalo zadano obećanje glede promjene prava glasa kod saborskih izbora. Ne samo da se je obećavalo sniženje cenzusa, već i sveobće pravo glasa. I što se dogodilo? Novi kurz nije učinio ni u jednom ni u drugom pogledu ništa. Starčevićeva stranka prava izniela je saboru gotovu osnovu o sveobćem pravu glasa, koja bi se uz neke modulacije i dopunjke mogla prihvatiti, a rezolucionaši, premda su obećivali, da će uvesti sveobće izborno pravo, primili su tu osnovu rugalicama, pogrdama, klevetom itd. I dakako, naum Starčevićanaca je pao. Jedan magjaron — naglasujemo: magjaron — iznosi predlog, da se snizi izborni cenzus, a rezolucionaši, koji su i to obećavali narodu, odklanjaju gotov predlog. Pače zastupnici i štampa novoga režima prikazivali su javnosti zauzimanje Starčevićeve stranke prava za sveobće pravo glasa tako, da ona tim svojim korakom radi baš — proti uvedenju sveobćega prava glasa! Starčevićeva stranka prava potiče i ideju o promjeni drakonskog saborskog poslovnika, da tako unese dah slobode u sabornicu, a rezolucionaši odbijaju i to. I tako dalje.

Tako se je politika riečke rezolucije razvijala poput gradnje babilonskog tornja. I dakako, da je tako moralo brzo doći do — kraha, a da nije upravo ništa prije toga učinjeno za narod, ništa što bi zajamčivalo promjenu u jednom od temelja tegoba narodnjih.

Kako ne bijaše iskreno „bratsvo oružja“ sa strane Magjara, premda se s ovu i onu stranu Velebita sve oduševljavalo za „vitezove“ Magjare i sve se upreglo u njihova kola, da im pomaže vući kamenje za sgradu magjarske jedinstvene države i njezine nezavisnosti, tako je došlo kod prvog pokušaja, da se prvi jota tog bratstva realizuje, do preloma s Magjarima.

Svakomu Hrvatu bit će drago, e je do toga došlo. Sad bi svak morao već jednom uvidjeti ono, što stranka prava već preko 40 godina, ako hoćete, deklamuje: iz nagodbe s Magjarima, nametnute hrvatskomu narodu, dade se izvući samo zlo i gore. Javnost bi u Hrvatskoj morala biti danas na čisu o tom, da se na temelju neprirodne nagodbe se mogu braniti hrvatska prava, da se u Pešti ne može izvojštiti ništa za Hrvatsku. Ali ta ista javnost, njezina inteligencija morala bi početi, da jednom bude sama sebi dosljedna, te se ne dati više predobiti ni imenima, ni obećanjima, ni bombastičnim frazama; morala bi početi misliti svojom glavom. Hrvatska politička povjest pokazuje, hvala Bogu, previše opasnih skokova i taktika „vučenja za nos“ javnosti. Valja se uhvatiti za nos i ne dati, da ga ikakve, van čisto hrvatske akcije za nj vuku. Tim opasnim, vratolomnim skokovima stropoštalo se već mnogo hrvatskih prava u ponor. Trebat će mučnoga rada, da ih se izvuče na površinu.

Fakat je: Hrvatska ide k ozdravljenju u duhu nauke Starčevićeve stranke prava. Još prije pola godine, odvraćalo se starčevićanskoj, dakle hrvatskoj, lozinci: dolje s nagodbom! — da nagodbu čuva osam stotina hiljada bajuneta i da je uzaludna svaka borba proti njoj! Danas se čuje, makar i šaptanje,

*

istih tih krugova: dolje s nagodbom! Još se nedavno uporno tvrdilo iz redova t. zv. hrvatske stranke prava, da se na temelju nagodbe dade realizovati — program od g. 1894.! Ovo je najveći absurdum, što ga vidje i ču sviet, ali isti oni, koji su takim bezsmislima branili svoje nagodbeno stanovište, govore danas: dolje s nagodbom!

Pitanje je samo je li taj preokret nenaravan, je li došao prenaglo?

Jest i nije.

Nenaravan je u onih, kojima je u krvi vrludanje i izvlačivanje debljih krajeva u svakoj akciji (Deblji krajevi = materijalni probitci). Oni će se lahko priljubiti uz svaki režim. Nije prenagao taj preokret u onih, koji su, zavedeni, bacili posljednju kartu, koji su lahkovjerni, te se nadali, da će na taj način dobiti igru. A sad, kad su izgubili, osviestit će se. Ima i takih.

Inteligencija hrvatska mora ozdraviti, krajnji je čas. Ova inteligencija, koja bi imala voditi hrvatski narod, naklanja uho svakoj zamamljivoj rieči, svakoj igri, svakoj novotariji, daje se vući barnumskom reklamom sad od ovog sad od onoga, uživljuje se u klevete i izmišljotine i priseže, da su istinite, napokon velik njezin dio čeka gdje bude većina, vlada, moć i eto je na toj strani. Kad naša inteligencija — jer narod je čist, čestit i dobar — ozdravi, ozdravit će Hrvatska. Kad se ta i takova inteligencija na svoje oči i uši uvjeri, da je ovo razočaranje s Magjarima samo uspjeh politike Ante Starčevića, koja je kroz sve bure i oluje, sve progone s jedne, a potvore s druge strane, ostala nepobjediva, dosljedna i značajna, kad ta i takova inteligencija uvidi, da je jedina politika Ante Starčevića moguća učiniti kraj magjarskom despotizmu, onda će biti lakše zajedno s plemenitim narodom hrvatskim izvojštiti konačni cilj: slobodu, nezavisnost i jedinstvo Hrvatske.

Extra Croatiam non est vita!

PRED SPOMENIKOM A. STARČEVIĆA

U seoskome zatišju blagome,
U naručaju naroda hrvatskog,
Obàsut zlatnim rujem sunca
Spomenik kameni Tvoj se diže.

Vrh njega bdiju visovi planinski,
U predvečernjem lakom rumenilu
Što uzdižu se u vis rajski,
Plavetni ko što je more sinje.

U modroj sjeni počiva Medvjedgrad,
Ko sivi stražar mračnijeh gudura
I pozire u suton ljetni —
Sumorno, jer su mu strta krila,

Ko orlu starom, koj je kroz vjekove
Na pragu rodnom junački stražio,
Al jednom dodje dušman kleti,
Razvali njegovo gniezdo drago,

A njemu slomi kreljuti junačke
Privezavši ga lancima ropskijem
O klisuru, da gleda ondje,
Kako mu propada davna slava.

I sa zvonika crkvice bijele
Akordi gasnu mračno i sumorno,
Te ginu poput blijedih sjena
Planinskim maglenim mirom noćnim.

Još jedan tračak sunčani zadršće
Nad glavom Tvojom rumenim drhtajem
Cjelunuv svojom usnom žarkom
Nečujno pramove kose Tvoje,

A suton počne s visova gorskijeh
Dolinom tmasti veo da rastire,
  Ko smrtni pokrov suncu zlatnom,
  Štono je zapalo u mrak tamni.

U sumračnome sivom drhtavilu
Utonuli su grobovi malašni,
  Ko ladjice na pustom moru,
  Kadno ih razganja bura strašna.

Na nebu prve zvjezdice sinuše,
I biserni se trakovi mjesečni
  Pomaljaju nad crkvom poput
  Laticâ ljiljana mirisnijeh.

A lik Tvoj dragi osut blještavilom,
Miline prepun slatke i bezmjerne,
  Ko mila sjena mrtve majke,
  Koju je oteo Ereb sinku.

I dušu njegvu prekrio žalošću,
Te on sad plače tužan i osamljen
  Na njenu svetom, mirnom grobu
  Topeći suzama zemlju crnu,

A majka više ne može podnieti
Tegobe sina svojega preteške,
  Već izlazi iz groba mračnog
  Zavita bijelim plaštem smrti

I cjeliva mu lagano zjenice
I gladi lica, miluje pramove
  I zbori slatke, drage rieči
  Tješeći njegovo srce bolno;

Tvoj lik se tako uzdiže, junače,
Od bijeloga isklesan mramora
  U blagom miru noćnom — osut
  Bisernog mjeseca trakom sjajnim,

Te srca naša napunja radošću,
Kad vidimo ti svetačko obličje,
  Što gleda mirno u noć pustu,
  Koja je spustila teška krila

Nad Hrvatsku — ah, tužno i sumrtvo,
Ko labud-ptica, koju ustrieliše,
A ona pjeva glasom jasnim
Samrtnu, posljednju pjesmu svoju.

Ti ponosno se ovdje uzvisuješ
Na dubu drevnom, kojem okljaštriše
Sve grane, što su bile nekoć
Pune života i snažne moći;

Što dizahu se nekoć do oblaka,
Sloboda gdjeno vječita kraljuje,
Gdje vlada silna, divna ljubav
Kruneći milotne rajske vise

Viencem šarnim skladne harmonije,
Što spletoše ga korovi andjela
Od zviezda zlatnih i od srebra,
Kojeno prosiplje mjesec sjajni.

Pod dubom ovim kruna je kraljevska,
Dragulja puna svjetlog i biserja,
Na čelu kralja Tomislava
Zasjala pobjedno poput sunca.

Pod dubom ovim Krešimir Veliki
Obnovio je kraljevstvo hrvatsko,
Do velebnog ga sjaja vodeć
Snažnom i junačkom rukom svojom.

Pod dubom ovim posljednji odvjetak
Od hrvatskoga roda nam kraljevskog —
Na Gvozdu umrie kao zadnji
Uzdah slobode i prošle slave.

I magla zatim spusti se sumračna
Nad zemlju našu, prepuna mrtvila,
I sakri zviezde, što su nekoć
Obzorjem plavetnim sjale davno,

A u toj magli zamire uzdisaj
Seljaka Gubca, težak i očajan,
I glave Zrinjskih, Frankopana
Padaju srubljene mačem nā tle,

Naš narod bješe zgažen i potlačen
U mračnoj tami, magli i sumraku,
U noći pustoj i dalekoj —
Smrt je već pružala za njim ruke,

Al na to mlada hvoja je niknula
Iz starog duba — Ti si nam došao,
Ko prvi svitaj mladog sunca —
Glasnik slobode i prošle slave.

Uskrisio si Majku nam Hrvatsku
I izveo iz stoljetne grobnice,
Da stoji vječno na braniku
Svetinja hrvatskih djece svoje,

Da lomi ropske lance i okove,
Ko lav kad kida spone i verige,
Da zbaci mrak i maglu tmastu —
Ti si je doveo na tu stazu,

A sada evo ovdje se uzdižeš —
Ko tračak silnog pravjekog svemira
Na mjesečnome sjaju noćnom
Javljajuć zoru slobode zlatne.

FRAN GALOVIĆ

BURA

DRAMA U TRI ČINA

(Nastavak.)

ČIN DRUGI

Unutrašnjost Ivine kolibe. Sredinom jedini ulaz, kroz koji se ulazi u kolibu trojim stepenicama, sačinjenim iz hrastovih, surovo otrcanih klada. Lijevo je ognjište iz nabijene zemlje, nad njim visi kotao Kraj ognjišta polica sa kuhinjskim, vrlo prostim posudjem. Lijevo u zatku postelja, zbijena iz prostih, naličenih dasaka Pred ognjištem stol i nekoliko stolaca. Desno pred prvom kulisom kup slame prikriven prostom poderanom ponjavom i starim gunjem. Na toj slami počivaju djeca Ivina. Inače nema osim proste škrinje, desno u zatku, nikakova posoblja. Cijela je koliba sačinjena iz drva. — Veče je. Na ognjištu gori vatra, u kotlu kuha se večera. Sa stropa visi mala, zamusana svjetiljka, koja slabo osvjetljuje prostor. Kad se zastor digne, stoji Mara kraj ognjišta i podpiruje vatru, kraj stola sjedi Jela, umotana u veliku, tamnu maramu. Djeca se igraju desno kraj škrinje.

PRIZOR PRVI

MARA, JELA i djeca.

JELA. Trebalo bi, Mara, da legneš djecu.

MARA (*jednako kraj ognjišta*). Nisu još večerala.

JELA. E, pa onda se požuri. Nije dobro, da ti tako na dugo ostaju.

MARA. Pa nije još kasno, kumo.

JELA. Za pravo i nije. (*Tiše Mari.*) Al' ono, kad sam polazila sa mašine, vukli se iz babjeg kuta grdni oblaci — bit će bure i grmljavine, znaš kaka su djeca, boje se, pa ti ne će zaspati.

MARA. Dat' ću im odma večeru. (*Uzima sa police zdjelicu i meće u nju hrane iz kotla.*)

JELA. I moj Luka mogao bi već proći, pa da podjemo doma. Kaki je polagan, doć će upravo kad se saspe najveća kiša.

MARA (*odnosi djeci zdjelicu sa večerom*). Evo, djeco, žurite se, valja spavati.

NIKO. Mamo, ja nisam gladan.

MARA. Moraš malo da jedeš.

MARICA (*uzela je zdjelicu hrane na usta*). Vrelo je, mamo!

MARA. Onda puši. Niko, ded raspuši jelo, da se Marica ne ofuri.

NIKO. Hoću, mamo!

MARA (*Marici*). Tako, srce, eto Niko će rashladit, pa ne će više biti vrelo. (*Vraća se k stolu.*)

NIKO i MARICA (*večeraju lagano i pušu na svaku žlicu*).

JELA. A kad će se Ivo vratiti?

MARA. Ne znam.

JELA. Sigurno se s Gjokom zadržo kod židova?

MARA. Sigurno.

JELA. Je l', Mara, a da l' je to doista tako sigurno?

MARA. A zašto ne bi bilo, kumo?

JELA. Tako... pitam. A i vrijeme je, da jednom pitam.

MARA. Ne razumijem te, kumo!

JELA. Mogla bi me razumjeti, kad bi samo htjela. Al' meni se sve vidi, da se nekud zatvaraš i da ne ćeš, da se povjeriš.

MARA. Bože moj, kumo, a što bi imala da ti povjerim?

JELA. Tugu svojih blijedih obraza, žalost svojih zaplakanih očiju.

MARA (*bolnim smijehom*). Pa ja ne plačem, kumo.

JELA. Bolje bi bilo da plačeš i da mi kažeš, olakšalo bi ti.

MARA. Ne znam, što bi ti imala reći, a da to i sama ne znaš.

JELA. Znam što je bilo, al' što je sada, to ne znam.

MARA (*s dubokim uzdahom*). Sve je ko i prije, kumo.

JELA. Dakle njezin je?

MARA (*lahkim drhtajem*). Njezin.

JELA. I zalazi još uvijek k njoj?

MARA. Svaku noć.

JELA. Zar si luda, ženo? Od kud da ti to moraš podnositi?

MARA. Ah, ne pitaj me, kumo.

JELA. Kako da te ne pitam? Zar je to pravo i pravica, da on tako radi? A ne bi radio, vjeruj mi da ne bi, kad bi mu samo ti pokazala zube.

MARA. Zar njemu?

JELA. A ko je on, da mu to ne bi smjela učiniti?

MARA. Ne znam kumo. Osjećam, da mi je učinio nepravdu, osjećam kako me gazi, kako sam mu ja na teret, kako je sav lud za onom drugom, a opet ne mogu ni riječi da izustim, kad on preda mnom stoji. Toliko puta htjela sam da mu kažem, da ga zakunem Bogom živim, a onamo, kad mu zavirim u obraze, samo me suze poliju i zapne mi u grlu... Što ću?... Ne mogu, pa ne mogu. Trpjet ću dok mi se Bog ne smiluje.

JELA. Bijednice moja! A što bi, da mu ja kažem, da mu onako pošteno odrapim?

MARA. Nemoj kumo, to sve ništa ne hasni. Urekla ga je.

JELA. Vrag joj kosti raznesao.

MARA. Ne mari kletva, kumo. Njoj je lijepo, (*velikom boli*) ah, tako lijepo!

JELA. Prisjela joj ta ijepota, kojom ubija druge.

MARA. Ne mari ona za to.

JELA. A je l', Mara, da ga ti izbaciš iz svoga srca?

MARA (*s užasom*). Njega? . . . O nikada, nikada!

JELA. Ali kad nije vrijedan tvoje ljubavi?

MARA. Ja sam mu prisegla pred oltarom božjim — i kašnje stotinu i stotinu puta.

NIKO. Mamo, mi smo gotovi.

MARICA. Pojeli smo sve, mamo!

MARA. Dobro, milo moje, hajte sad spavati.

NIKO i MARICA *(dodju materi.)* Laku noć, mamo!

MARA. Laku noć, golubovi moji!

JELA. Laku noć, djeco!

NIKO i MARICA (*podju do slame, prekriže se i legnu pod gunjac*).

JELA. A s djecom, kakav je s djecom?

MARA. Pokadšto ih miluje, a pokadšto ih i po više dana i ne pogleda.

JELA. Bože moj, baš ga je svega očarala.

MARA. Svega . . . On je, kumo, za nas izgubljen.

LUKA (*iz vana*). Oj Jelo!

JELA. Oj, stari, evo me!

LUKA (*kao gore*). Ajdmo kući!

JELA. Evo me, evo me! *(Polazi prema vratima. U taj čas otvore se vrata i ulaze Ivo i Gjoko.)*

IVO. Žuri se Jelo, stići će vas bura!

JELA. Žurim, žurim! Lahku noć vam svima.

SVI. Laku noć!

JELA *(izadje).*

(Od ovoga časa počima vani duvati vjetar i razvija se uz grmljavinu sve do konca čina, uvijek jačom snagom.)

PRIZOR DRUGI

MARA, IVO, GJOKO i djeca u postelji.

GJOKO (*malko pripit*). Dobra ti večer, Maro!

MARA (*kratko*). Bog daj!

IVO. Ala će za čas da zapljušti.

GJOKO. Nije ni s gorega, ubila nas vrućina.

IVO. Sjedni, Gjoko!

GJOKO. Hvala ti, brate, nekud sam baš i oslabio. *(Sjedne.)*

IVO *(Mari).* Ima l' što rakije?

MARA. Ima još malo.

GJOKO *(širokim licem).* Ima! Ej, Mara, baš si vrijedna kućanica.

IVO (*Mari*). Podaj nam. Pa onda saspi večeru i Gjoko će s nama.

GJOKO. E, pa nisam ja baš rad toga došao.

MARA *(donijela je rakiju)*. Evo!

IVO. Ne brini, Gjoko, znam da si zadocnio večeru. Ne će bit s gorega ako malo založiš.

GJOKO. E, pa hvala ti od Boga.

IVO *(natoči Gjoki i sebi rakije)*. Ajd, omoči, Gjoko!

GJOKO. Volio bi da ne moram. Al' kud ću, kad me ovako mami.

IVO. Zagrijat će te, lakše ćeš po oluji doma.

MARA *(donijela je večeru, postavila ju na stol i onda pošla do škrinje i tamo sjela)*.

IVO. Ajd, Gjoko, uzimaj!

GJOKO *(uzima)*. Miriše, baš dobro miriše, bit' će da je slanine unutri?

IVO. Zna se — samo uzimaj.

GJOKO. Hvala ti, dosta je.

IVO (*uzeo je sebi jela*). Ajd večerat, Mara!

MARA. Jedite vi samo, ja nisam gladna.

GJOKO. Kako nisi? Ajd, Mara, ajd, bolje će nam u slast.

MARA (*kratko*). Hvala, ne ću.

IVO. Ostavi je, kad ne će.

GJOKO. Uh! Kaka večera, pa bez gazdarice?

IVO *(zlovoljno)*. Taka je uvijek — mrgodi se.

GJOKO. A da nije možda rad' mene?

IVO. A što bi? Jedi ti samo, Gjoko, i pij!

GJOKO. Pa zašto ne bi, kad baš moram? (*Piju*).

IVO. Čuj, kako tutnji.

GJOKO. Sipat će ko iz kabla.

IVO. A ti ćeš prokisnut.

GJOKO. Ne mari. Samo ako mi ne dodje voda u želudac.

IVO. Ne dao Bog, to bi bio sudnji dan.

Gjoko. Boga mi — bi. (*Uzima čašu)*. U tvoje zdravlje, Mara!

MARA. Hvala.

GJOKO. Još dvije, tri, pa ću biti pun, da ne će biti mjesta ni za jednu kap vode.

IVO. Osim one, što ju je već židov umiješao u rakiju.

GJOKO. Krst ga božji potro!

IVO. Amen!

GJOKO. Trebalo bi mu razbit dućan i prolit rakiju.

IVO. Jao, Gjoko, a što bi ti onda pio?

GJOKO. Zar ja? Ništa brate . . . uprav ništa.

IVO. Ma nemoj, Gjoko! To bi bila tvoja smrt.

GJOKO. Misliš? E pa onda bi trebalo razbit židova i popit mu svu rakiju.

IVO. Tako, Gjoko, bar bi se ti jednom naužio.

GJOKO. Istina . . . istina. I onako mi život ne vrijedi ni psećega repa.

IVO. Mani, Gjoko, nije ni nama bolje.

GJOKO. Kako da nije. Mladi ste, zdravi i uživate, koliko vas volja.

IVO. Baš mi čudnog uživanja.

GJOKO. Ivo, po Bogu, ne griješi duše — a što tebi fali?

IVO. A što ti znaš?

GJOKO. Što ne bi znao. Eto imaš dvije žene, kud ćeš više?

MARA. Ne grdi me, Gjoko, nisam ti ništa kriva.

GJOKO. Jao, Mara, a tko te grdi? Bog me ubio, ako sam šta zla mislio... Pa zar mu nisi žena?

IVO. Pusti to, Gjoko. Ne mari o tom govoriti.

GJOKO. Eto ga na! E, Bože, jezik mi presahnuo, ako sam htio da vrijedjam

IVO. Znam da nisi, al' govoriš koješta.

GJOKO (*već jako pripit*). Koješta . . . koješta? Koješta govore i drugi.

IVO (*zlovoljno*). Ne tiče ih se ništa.

GJOKO. Pa i ne tiče. Al' govorit smiju — čemu im jezičine?

IVO. Laži govore . . . kojekake laži . . .

GJOKO (*u velikom čudu*). Zar?! E, Ivo, a eto i ja sam sâm mislio, da je istina.

IVO. Bolje bi bilo, da svaki misli na svoja posla.

GJOKO. A je l' ti to meni veliš?

IVO. Svima.

GJOKO (*gleda ga časak*). Pa to ti mene grdiš?

IVO (*zlovoljno)*. A, što bi.

GJOKO. A zar ja ne pazim na svoja posla? A zar se ja miješam u tudja posla?

IVO. Mani sad kavgu.

GJOKO. Eto, to mi je, što sam dobričina i pošten čovjek.

IVO. A ko veli, da nisi?

GJOKO. Svi velite i svi ste mi jalni za ono malo rakije, što popijem! A baš ću da je pijem, eto, baš ću! (*Istrusi čašu*).

IVO. Pij, bilo ti blagoslovljeno.

GJOKO (*gleda ga opet)*. Pa to se ti na me ko da i ne srdiš?

IVO. Ni brige me. Samo mani ćorava posla.

GJOKO. Vidiš, brate, pa znao sam ja, da se ti i ne možeš na me srditi. A niti, Mara, je l' da se i ti ne srdiš?

MARA *(ne odgovara)*

GJOKO. Ej, Mara!

MARA (*opet šuti)*.

IVO. Pa što ne odgovaraš čovjeku, kad te pita?

MARA *(šuti*).

IVO. Zar si jezik izgubila, ženo!

MARA (*prekrije lice pregačom i zaplače)*.

IVO. Eto je. Puna je suza.

GJOKO. Ma vjere mi, Mara, nisam te vrijedjao. Ne okusio nikad više ni kapi rakije, ako sam tako zao.

IVO. A što ti je, da opet plačeš?

MARA. Ništa.

IVO. Rad ništa se ne plače.

GJOKO. Miruj, Ivo, sirota je.

IVO. Ne volim tih suza.

MARA *(digne se, hoće da izadje)*.

IVO. Kuda ćeš?

MARA *(zaostane, šuti)*.

IVO. Kud si pošla?

MARA *(sažme ramenima)*.

IVO. Zar bi napolje, na buru, da se isplačeš?

GJOKO. Gadno je vani, Mara. Eto, jedva se i meni hoće.

IVO. Što te je opet snašlo, danas?

MARA *(tiho)*. Ništa.

IVO. Dodji ovamo!

MARA *(stoji, ne miče se)*.

IVO. Jesi l' čula, dodji ovamo!

MARA *(lagano dodje do stola)*.

IVO *(uhvati je za ruku, privuče na svoje koljeno, onda ju obujmi oko ramena i poljubi kratko u obraz)*. Ná!

MARA *(grčevito, ali tiho zaplače)*.

IVO *(drži ju podjedno jednom rukom oko ramena, na drugu je oslonio glavu, mrko gleda preda se)*.

GJOKO *(kad je Ivo poljubio Maru)*. Ha, tako valja! Što bi cmokao samo onu gaduru . . . *(Sjeti se i udari po ustima, onda pucne prstima.)* Vrag me odnio . . . skoro sam se zareko . . . Nego, ono, treba da se taj cmok zalije. *(Natoči sebi rakije, ali je zadnje istočio.)* Hu! gotovo je . . . jadan ja!

IVO. Dosta je za danas, Gjoko!

GJOKO. Dosta? *(Sažme ramenima.)* Lako dosta, kad je više nema. *(Istrusi čašu.)* A sad bi, veliš, mogao da odem?

IVO. S voljom te.

GJOKO. A i šta ću, kad je sve prazno.

MARA *(ustala je sa Ivinog koljena, sjela se uza stol i podbočila glavu objema rukama)*.

GJOKO *(digao se, tetura malo, onda se postavi pred Ivu i pruži mu ruku)*. Hvala za večeru.

IVO. Bogu hvala. *(Vani zaurlala bura i grmljavina.)*

GJOKO. Gospode, ala treska!

IVO. Uzmi moj gunjac, Gjoko, prokisnut ćeš.

GJOKO. Hvala, brate, ne će voda na me. Laku noć, Mara!

MARA *(kratko)*. Laku noć!

IVO (*ustane i podje s Gjokom do vratiju, otvori ih i zaviri na polje*). Gadno je; pazi, Gjoko, ne vidi se ni pred očima.

GJOKO. Ne brini se. Bog lude i pijane čuva. Laku noć i hvala!

IVO. Laku noć i Bogu hvala!

GJOKO (*već pred vratima*). Brrr! Al' sad put pod noge! (*Ode*).

IVO (*zatvori vrata i ostane čas kod njih*).

PRIZOR TREĆI

Prijašnji bez GJOKE

(Velika pauza.)

IVO (*sidje sa stepenica, dodje prema škrinji, sjedne tamo kratak čas, ustane, podje do ognjišta i zagasi pepelom žeravicu. Kad je to svršio sjedne k stolu časak i bulji u Maru*).

MARA (*koja je doslije nepomično sjedila, ispravi se malko, uzdahne duboko i otare pregačom zadnje suze*).

IVO (*dosta blagim glasom*). Mara, u što te vječne suze?

MARA (*bijedno*). Same mi dolaze, ne mogu da ih zadržim.

IVO. Pa zar sam ti ja toliko skrivio?

MARA. A šta bi?

IVO. Zar ti nisam učinio po volji? Zar ti nisam pustio, da ovdje ostaneš?

MARA. Hvala ti, Ivo, al' bolje bi bilo, da nisam nikada ni došla.

IVO. A zašto?

MARA (*šuti*).

IVO. Znam što misliš. A velim ti, da mi krivo činiš.

MARA (*bolno*). Možda, Ivo, al' tu u grudima, tu me boli . . . o da znaš, Ivo, kako me boli . . . Ne mogu da ne plačem, ne mogu da ne uzdišem, kad sam izgubila sve . . . baš sve!

IVO. A što si izgubila?

MARA. Tebe sam izgubila, Ivo!

IVO. Luda ženo, pa zar nisam kod tebe?

MARA. Nisi, nikad nisi kod mene.

IVO. A da gdje sam?

MARA. Kod nje si . . . uvijek si kod nje.

IVO (*surovo*). Uvijek . . . zar je i sad uvijek?

MARA (*gorko*). Bura je, gadno je, pa ti se ne će.

IVO. Marim ja za buru. Kad bi htio, mogao bi.

MARA. Pa idi.

IVO. A ti bi htjela da idem?

MARA (*šuti*).

IVO. Ne ću. Ne marim ići.

(Pauza.)

IVO (*poslije pauze pridje k Mari*). Ostat ću kod tebe, Mara.

MARA (*gleda ga tudjim, začudjenim pogledom*).

IVO. Čuješ li, Mara, ostat ću kod tebe.

MARA (*klone, obujmi ga svega*). O, Ivo! Moj Ivo!

IVO. No, eto, umiri se, vidiš da nisam rdjav. (*Pridigne ju.*) Sjedni ovamo.

MARA (*sjela je na stolicu kraj stola*).

IVO (*sjeo kraj nje, draga joj rukom kosu*). Ono, što je bilo, prošlo je . . . ne mari rad toga toliko žalovati.

MARA. A reci, Ivo, zašto si to meni učinio?

IVO. Došlo je tako . . . Bila si daleko, pa me snašla napast.

MARA. A kad sam se vratila, Ivo, ipak si osto kod nje.

IVO (*sažme ramenima, šuti*).

MARA. Više si ju volio, nego mene.

IVO (*u pô glasa*). Govoriš štogod.

MARA. Nemoj, Ivo kad je istina, eto na mojim uvelim obrazima vidiš, da je istina.

IVO. Urekla me, nisam se mogo otkinuti.

MARA (*sa strahom*). Ivo, a oćeš li se moći sada otkinuti?

IVO (*šuti*).

MARA. Ne znaš . . . jel' da ne znaš, Ivo? A ja . . ja ću dalje da venem . . . ja ću dalje da patim . . . O, Ivo, da znaš kako bi voljela umrieti, samo da ne moram sve to gledati! Da ti je zaviriti u moje iskidano srce, da ti je čuti uzdisanje moje i plač moj u crnoj noći, kad si ti tamo, kod nje . . . oj, Ivo, ti bi mi se smilovao! Ne bi me gledao gdje propadam i ginem . . . vjeruj, Ivo da ne bi . . . Ništa nisam skrivila Bogu predragome, a opet me teško bije i kažnjiva siroticu . . . Sve što sam skrivila jest to, da tebe više ljubim, neg' sav svijet, neg' samu sebe i svoju dječicu . . . O, Ivo, kad bi ona tebe samo polovicu toliko voljela kao ja . . . al' ona te ne voli . . . vjeruj mi da te ne voli . . . Ako joj sutra prestaneš kupovati svilene marame i gjerdane, ne će te više ni pogledati . . .

IVO. Mara, pusti to.

MARA. Kako bi pustila, Ivo, kad mi je to rana srca moga? U što toliko patim, ako nikada ne smijem, da se spotaknem o nju, koja mi je zgazila i popljuvala sreću mog života? Po Bogu si samo moj, a ona mi te je otela, otela te je meni i tvojoj dječici.

IVO. Nije!

MARA. O, jest, jest. Znam ja to. Danas je u tebi dobrota, Ivo, al sutra, sutra ćeš se opet vratit k njoj.

IVO. A ako ne ću?

MARA. O, Ivo, kad bi ti govorio istinu!

IVO. Pa da govorim istínu, što bi bilo onda?

MARA (*zaklopi časak oči, sva zadrhće*). Oslijepila bi od sreće.

IVO (*podraga ju po vlasima*). Luda ženo!

MARA. Što ću, Ivo, kad mi je u tebi samo život.

IVO *(privuče ju k sebi)*. Pa ja sam te uvijek volio.

MARA *(sva se grčevito privine uza nj)*. Nisi, Ivo. Nekada . . . nekada si me volio . . . onda . . . na domu . . . onda kad je uvijek sunce sjalo . . . onda kad sam ti rodila Niku i Maricu . . . O, Ivo, kako si me onda volio! . . . Za što . . . za što je to moralo proći? A bila sam tako sretna . . . i vas dan sam samo pjevala i vazda sam se smijala. Nikad nisam od žalosti suze prolila . . . Obrazi bili su mi rumeni od tvojih cjelova, a oči sjajne gledajući tebe. Sad su obrazi povenuli ko nezaliven cvijet, a oči su ugasnule od suza. Nekad . . . onda . . . o kako sam poskakivala u kolu i kako sam se žarila, kad si me držao oko pasa . . . A danas, eto jedva se vučem, koliko me satrla tuga . . A još sam mlada, Ivo! Ivo! . . .

(Kratka pauza.)

IVO. Govori, Mara, govori dalje . . . Volim te slušati.

MARA. Zar mene, Ivo?

IVO. Da . . . tako mi je dugo, što nisam slušao tvoj glas . . . A pun je dobrote . . . tako mi se uvlači u srce . . . tako milo i toplo . . .

MARA. To govori moja ljubav, Ivo, moja bolna ljubav.

IVO *(izgubljeno)*. Kako je ljubav lijepa . . . oh, kako je lijepa! . . .

MARA. I velika je, Ivo, velika ko i bol.

IVO *(uzme joj glavu u obe svoje ruke)*. Tvoja bol, Mara, tvoja velika bol . . . sirotice moja! . . .

MARA *(zarida)*. Ivo!

IVO *(privuče je svom snagom k sebi, svu ju obujmi i žarko ju stane cjelivati)*. Učinio sam ti . . . zlo sam ti učinio, Mara, jer sam pogazio tvoju dobrotu. A ti si šutila i samo si plakala . . . dan si i noć plakala, rad mene . . . Ali sad više ne ćeš plakati . . . nikad više ne ćeš plakati . . . samo ćeš me cjelivati i smijat ćeš se, i ti i ja i Niko i Marica i svi . . .

MARA *(izgubljena u njegovim cjelovima)*. O, Ivo! Ivo!

IVO. Zlo je bilo u meni, Mara, gjavo me opsjeo . . . Sad ćemo ga izagnat . . . je li Mara, sad ćemo ga izagnat?

MARA. O, da . . . da! . . .

IVO. I zarumenit će se tvoji obrazi i zasjat će tvoje oči . . . oči izljubljene! *(Cjeliva joj oči.)*

MARA *(klonula je sasvim do njega)*. O, Isuse, slatki! Isuse jedini, je l' sve to istina . . . jesi l' mi to, bogorodice sveta, povratila sreću mladosti moje?

IVO. Sve je istina, Mara, i sad te nikad ostaviti ne ću. Pa što će nam i drugi, kad imamo našu djecu, Mara?

MARA. Tebe imam . . . tebe imam, Ivo! *(Ovdje bura počne jačom snagom urlati i traje do konca čina.)*

IVO. Čuj, Mara, kako grmi i kako tutnje gromovi. Tako su tutnjili i onda, kad smo se prvi put našli tamo, pod vinogradom, na domu. Kako si

bila prestrašena, samo si se križala... A ja sam dotrčao za tobom i bodrio sam te... Kiša je lijevala, a mi smo stajali i nismo se micali... Ti si sva drhtala, toliko si prozebla, a meni je bilo posvuda sunce, kad sam zagledao u te tvoje oči. Onda si me molila, da te zaklonim u svojoj klijeti... a ja sam te odveo i sjeo sam uza te, i samo sam te gledao. Prestala si drhtati i kad sam ti se prikučio, sva si se prislonila uza me i samo si mi rekla, da ti je sada toplo... Onda smo dugo sjedili i šutili smo...

MARA. A oko nas urlali su gromovi...

IVO. Za me nisu urlali, Mara, za me su pjevali.

MARA. A kad su se smirili i kad je sunce opet izašlo, onda si mi se kleo, da ćeš me ljubiti do groba...

KATA *(iz vana, daleko u šumi, muklo i otegnuto).* Ivo! Oj, Ivo!

IVO (*čuvši zov Katin, trgne se i skoči*).

MARA *(trgne se isto tako, primi se za grudi i prestrašeno bulji u Ivu. Časak pauza; oboje stoji nepomično).*

IVO. Je si l'... je si l' ti što čula, Mara?

MARA *(pribere se, nervozno).* Ništa... ništa, Ivo, to je bila samo bura.

IVO. Al meni se pričinilo, ko da me netko zove.

MARA. Nije ništa, Ivo, tko bi te zvao?

KATA (*kao gore*). Ivo! Oj, Ivo!

IVO. Eto opet... to ona zove...

MARA *(odlučno).* Pa što nas se tiče, nek' zove.

IVO (*nemiran*). Hm... tko zna, zašto me zove.

MARA *(u velikom strahu).* Ivo... Ivo... ona nema više da te zove!

IVO (*kao gore*). Ali... ako...

KATA (*sad još bliže, ali jače otegnuto*). Ivo!

IVO (*kao izgubljen stoji časak, bori se nešto, onda*). Ja moram!... (*Hoće da podje.*)

MARA (*skoči pred njega, grozno*). Ivo!

IVO. Mara... ja moram... ja ću samo prigledati...

MARA *(uhvati ga obim rukama).* Ivo!... Ivo! .. Zar si poludio?

IVO. Mara... Mara! Čula si da me zove... njoj se je nešta dogodilo... možda je grom udario u kolibu...

MARA. Pa da je, Ivo? Ona tebi više nije ništa... što te se tiče, Ivo?!

IVO. Ti to ne znaš, Mara, ja moram... Čuješ li, ja moram! *(Kida joj se.)*

MARA (*gnjevno i bolno*). Ivo! Zar si proklet?

IVO. Pusti me, Mara!

MARA. Evo, što si mi čas prvo govorio? Ivo! (*Vani udari grom i zaurla vjetar.*)

IVO. Čuješ li... udario je grom... a ona je sama. (*Velikim vapajem.*) Sama!

MARA. A zar ćeš mene ostaviti samu?... Zar ti ja nisam ništa?!

IVO. Doć ću opet... Pusti me! (*Istrgne joj se, poleti prema vratima.*)

MARA *(najvećim užasom).* Ivo! *(Poleti takodjer k vratima i zakrči mu put.)*

IVO. Mara, pusti me s dobra, molim ti se!

MARA *(bijedno moleći).* Ne idi, Ivo, ne idi! Tako ti živoga Boga ... tako ti zdravlja naše dječice! *(Klekne na oba koljena i ispruži sklopljene ruke prema njemu.)* Ivo, samo danas ne idi ... Sutra, ako hoćeš ... ali danas ne ... molim ti se ... ne! ... Umrijet ću, Ivo, ako odeš! ...

IVO. Kažem ti, Mara, da ću se vratiti.

MARA. O, ne ćeš, ne ćeš, znam ja da ne ćeš! Za što, Ivo, za što ubijaš u meni jadno srce, kad si mi malo prvo govorio, da me voliš i da ćeš me uvijek voljeti?! Ostani Ivo, ljubit ću te ko sveca ... gazi me ko pseto, al ostani.

IVO. Samo na čas, Mara, čuješ li, samo na čas. *(Pridje k njoj i hoće da ju odstrani).*

MARA *(ne da se).* Ne, Ivo, ne! Tako ti Boga, ne!

IVO. *(nestrpljivo, gnjevno).* Moram, moram! *(Hoće na vrata.)*

MARA *(najvećim užasom, sva se objesi na njega).* Dakle ti je ona milija?! Reci samo.

IVO. Pusti me!

MARA *(odlučno, bijesno).* Ne ću! Ubij me, pogazi moje truplo, pa onda idi k njoj! *(Povuče ga svom snagom niz stepenice.)*

IVO. Mara! *(Gurne ju od sebe, tako da ona zatetura i pane.)*

MARA *(hoće da se pridigne, ali opet klone, najvećom bijedom).* O, Ivo! Ivo!

IVO *(pošao je naglo k vratima otvori ih i odmah uzmakne natrag).* Kata!

PRIZOR ČETVRTI

Prijašnji, KATA

KATA *(unišla je na prvu stepenicu, vjetar iza nje zalupi vrata. Sva je počupana i pokisla).* Ivo, zovem te, a ti me ne čuješ ..

MARA *(skoči sva izvan sebe, poleti prema Kati).* O, ti! ti ... gade!

IVO *(zaustavi ju, sav drhće).* Pusti, Mara! ... Kata ... za što ... za što si me zvala?

KATA. Oluja je, pa me je strah samu.

MARA. Lažeš, curo, da je rad oluje! Njega ti se hoće ... njega, i za to si zvala ... Za to si došla, da mi njega ukradeš!

KATA. Strah me je samu, Ivo ... dodji!

MARA. Ne će on ići ... znaš da ne će. Ne tiče ga se tvoj strah, jer on je moj, samo moj!

KATA. Ivo, ne čuješ li ... dodji ... strah me je tamo samu.

MARA. Što ga zoveš, curetino? Iznesi se od tuda, ne gadi mi kuće?

KATA. Ivo?

IVO (*stoji kao bez svijesti).* Idi . . . idi . . . Kata . . . doć ću za tobom.

KATA. Ivo, strah me je tamo samu.

IVO *(oštro).* Doć ću!

KATA. Ivo! (*Časak je pauza, Mara užasnuta stoji nasuprot Ivi, Kata na prvoj stepenici, uprla oči u Ivu, a on je nepomičan ,kao bez svijesti. Najednoć im se na jedan čas pogledi sukobe; Kata se malko osmiehne i naglo izadje.*)

IVO (*kad je čuo, kako se vrata zalupila, trgne se i poleti prema vratima*).

MARA *(zakrči mu put. Blijeda je, užasna u tom času*). Kuda?

IVO (*izvan sebe*). Za njom! Eto! Za njom, jer ne mogu bez nje, čuješ li, ne mogu . . . i jer moram za njom.

MARA (*kao luda*). Ne ćeš! . . . tako mi Isusa, ne ćeš! *(Sva se raskrili pred vratima.*)

IVO. Hoću! . . . Moram! Pa da znam, da će me putem strijela ubiti!! (*Hoće da ode, bore se.*)

MARA (*primi ga za vrat*). A da te ubijem . . . ja?!

IVO (*u borbi*). I umirući vukao bi se za njom.

MARA *(na jednoč ga je pustila, ruke su joj klonule a izraz lica pun je gorkog očaja; gotovo bez glasa*). Onda — idi! (*Glava joj klone na grudi.*)

IVO (*časak ju nekako čudno pogleda, onda se uhvati za glavu i naglo ode*).

(Pauza).

MARA (*kad su vrata zalupila, vrisne užasno i poleti k vratima*) Ivo! Ivo! . . . Bože, Ivo! Ne idi . . . O, jao meni, jao meni! (*Uhvati se za glavu i tetura njome, kad se ujednoč dosjeti i poleti do djece.*) Niko! Niko! Djeco! (*Budi ih.*) Djeco, tata je otišao! (*Djeca se probudila, ona ih izvuče iz postelje i vucari k vratima.*)Za ime Boga, djeco, ajdmo po tatu! (*Djeca su u velikom strahu, Marica plače.*) Žurite, o, žurite! (*Došavši do stepenica, iznemogla je, klone i zarida teško. Djeca se sasvim prikučila uz nju. Pauza. Vani grmi i zatreska grom*).

NIKO (*u strahu*). Mamo, dragi Bogo kara!

MARICA (*drhčući se je sakrila u majčinu krilu*).

MARA (*kao bez svijesti*). Molite djeco!

NIKO (*sklopi ruke na molitvu*).

MARA (*bulji preda se i lupa se u grudi, kao na kajanje*).

ZAVJESA LAGANO PADA

(Svršit će se.)

SRGJAN TUCIĆ

SINTETIČNA KRITIKA

(Svršetak.)

Nemoć te sintetične, socijalne kritike vidi se najbolje iz njenog nepoznavanja stila. Rasprava o *Stilu* (XVI. glava) ostat će kod nas tip savremene kritičarske rabulistike. Stil je, po tim načelima, rezultat piščevog odnošaja, s jedne strane, spram publike, s druge strane, spram predmeta. Stilom prema tome odlučuje — čitalac i siže! U odnosu prama publici je pisac, po Marjanoviću, ili neshvaćen, ili joj laska, ili jadikuje s njenog nemara. Prama sižeu je ili *nad* predmetom, ili „se sav rastopi *u* njem" ili „stoji *pod* njime". *Nad*, *u* i *pod*. Siže dakle je faktično pogodba piščevog odnosa spram publike i u prvom slučaju (kad je nad predmetom) pisac ne mora ugadjati publici, u drugom („*u*") je spram nje indiferentan, u trećemu joj ugadja ili plače nad njenim nemarom. *Nad* predmetom, dakle i nad publikom je Kumičić, Vojnović, Draženović i Kovačić. *U* predmetu je Tucić, Kozarac, Leskovar, a „*pod* dojmom predmeta" su „mnogi epigoni", Gjalski i Novak. Jeste li što od toga razumjeli? Shvaćate li, zašto je baš Gjalski „pod predmetom", Kovačić nad njime, Kozarac i Leskovar u njemu, a ne *pod* ili *nad* njime? Nije li stil prije svega pisac, temperamenat? Ne odlučuje li kod stila prije svega autor, njegova metoda, rezultat njegovog senzibiliteta, intelekta i fantazije? Mogu li se u istu stilsku kategoriju strpati ljudi kao Kovačić i Vojnović, pa Kozarac i Leskovar? Zašto da Tucić nije više „nad predmetom" od Kovačića, a Leskovar više „pod dojmom predmeta" od Novaka ili Gjalskoga? A koji je djavo Marjanovića obmanuo, da publika i predmet odlučuju o stilu, kada je stil to bolji što je neovisniji o publici i kada je što manje koncesija „dopadljivosti" sadržaja? Stil je sve i tu ima pravo g. I. Vojnović istaknuvši kod nas prvi tu sasvim modernu suverenost stila, koju je u ostalom tek u drami dostigao. Stil je sve, i za ono što stil stilom čini, za njegovu originalnost, ljepotu i personalnu sugestivnost nema pravog osjećanja ta sintetična kritika, razlikujući stilove po odnosima pisaca prama sižeu, grupišući hrvatski prozni stil u tri sasvim heterogene grupe i dajući istu stilsku vrijednost Vojnoviću kao Draženoviću, Kovačiću kao Gjalskomu, Leskovaru kao Novaku. Ono, što Marjanović dalje veže o stilu, o potrebi ruskih distancija prama opisivanome, o potrebi dublje spekulacije i filozofije za

formaciju hrvatskog stila — sve je to zgoljna fraza, udaljujući se od teme. Za velik stil treba prije svega velik dar i velika volja: talenat za jaku sugestiju, energija za slobodan izraz. Veliki stil se radja, a ako se u nas ne može razviti kao drugdje, kriva je prije svega nezrelost publike i zasukanost frazerske, mediokritetske kritike, koja razumije sve osim stila, većeg stila, velikog stila.

Nemajući osjećanja za ljepotu književnog djela, sasvim je prirodno, da nas je autor u početku knjige ohmanuo obećanjem, da se tu „pozabavio *većim dijelom* pionirima i predstavnicima". Ne osjećajući samoniklosti većeg stila, sasvim je naravno da ne shvaća razlike izmedju „pionira" i „epigona", dajući često prekomjernu znamenitost „pigmejima" i efemernostima. Tako on ne vidi Byrona samo u — Tresiću (*Glasovi s mora Jadranskoga)*, nego i u byronskom kopiletu, u Miletićevom *Boleslavu*. Leskovar mu je djak Schopenhauerov, i kod ovog pisca „literatura se odriče socijalne misije", kao da *Propali Dvori* ili *Katastrofa* nisu isto tolike socijalne važnosti kao priče Draženovićeve ili Novakove. Sa Vojnovićem očigledno ne zna kamo će, u „reprezentante" ili u „popularizatore", ne spominjući njegovih karakterističnih lirskih nastojanja. Borota doduše nije pionir, ali je „velik talenat" kao i Bran. Livadić, taj „vješt psiholog oštrog oka i solidna suda", „ističući neobičan mir promatranja i sigurnu analizu malih ljudi i malog života". Za Kumičića se veli, da je „ostao uvijek kod početka". Govoreći o starijoj kritici, spominjući Šrepela, Iblera, Pasarića, Inhofa i dr. kritičar sasvim ignoriše dra. Franja Markovića. Tucićev *Truli Dom* tek mimogred navodi, citirajući banalnosti iz Dežmanovih modernističkih proglasa i anališući kao nješto preznamenito i fenomenalno tri članka (iz *Hrvatske Misli)*, ona, znate, znamenita tri članka M. Šarića Milivoja Dežmana i naprednoga dra. Korporića. Nabraja sve ustaoce oko znamenite srednješkolske *Nove Nade* — medju njima i kritičara Milana Marjanovića —, nabraja poimence radove u karlovačkom *Svjetlu* medju njima i svoje), spominje Podravskoga, Livadićeve pjesme u Nadi („Moji srećni dani"), citira i po drugi put Dežmana, spominje sve važnije kritike, dopise i važnije članke u *Prosvjeti* i *Viencu*, u *Nadi* i u *Životu*, radove Jelovšekove, Nehajevljeve, a naročito svoje, ne zaboravlja Selka Nine, S. Kurjakovića, Šmida Jugovića i „mladog sociologa" P. Skoka, kliče sa Cihlarom i drugim značajnicima oko *N. Nade*: „Treba nam značajeva!" — spominje i svoju, meni nažalost nepoznatu studiju o meni (u *Svjetlu*), ali nigdje ne spominje Iverja (1899.), najdraže, prve moje knjige, i izričito veli, da su u Nadi — gdje sam i ja pričao — uspjelije samo pripovijetke starijih pisaca. Dodirujući važne pariske dopise književnika Vl. Turkovića sa dopisima iz Zagreba, Beča i Praga Marjanovićevim, Cihlarovim i Jelovšekovim, ni riječi o mojim kronikama iz Beograda, Ženeve i Pariza, o mojim impresijama o srpskim knjigama i pozorištu, o pariskoj Izložbi i modernoj umjetnosti. Taj Brandes srednješkolaca, spominjući najsavjesnije svaki literarni „problemić" i svakog „pigmeja", ni mukajet o mojoj studiji o Stendhalu, o mojoj opoziciji proti lažnim modernistama, sasvim omalovažujući Drech-

slerovu iskrenu *Mladu Hrvatsku* — gdje ne bijaše M. Marjanovića! — gdje spominje sve radove osim jedne moje priče i članka o znamenitom M. Barrèsu. Ali ja se tješim, da me M. Marjanović razumije kao J. Hranilović, Wenzelides i fra. Cherubin Šegvić i da ja njega, Milana Marjanovića, bolje shvatam no on mene . . . Moj modernizam nije modernizam Milana Šarića Plavšića, Tauska, Šmida-Jugovića, dra. Korporića, Vl. Jelovšeka, Mil. Dežmana i M. Marjanovića!

Iza Šenoe je običan članak razapet na 198 nesvarljivih stranica. Ono, što je u toj studiji tačno, moglo bi se svesti na skromne dimenzije jedne obične novinarske kronike. Tačnijih opazaka ima tako malo, da se dadu na prste izbrojiti.

„Od inštitucija, koje su *dovedene u život od mladjih* preostalo je „društvo hrvatskih književnika". Ali i ono je stalo da vegetira, jedva da i vegetira — unutarnji život koji je bio, dok je postojao još „klub", a i u doba početka družtva, vanredno bujan, prestao je. Stari i mladji elementi, koji su se u društvu našli pod jednim krovom nisu nakon žestokih sukoba i polemika, vodjenih poglavito izmedju „Života" i „Vienca", a i drugih listova, mogli da se sbliže tako, da bi bio moguć zajednički razmah, pa se je — osim par predavanja za zimske sezone, slabo posjećenih — rad društvene uprave ograničio lih na to, da uzdržava čitaonicu i skuplja kapital. I u istinu je predsjedniku Ivanu vitezu Trnskomu pošlo za rukom u kratko vrijeme sakupiti znatan kapital".

Marjanović, kao Brandes u *Strujama*, „studuje" književnost u odnosu sa političkim životom dolazeći do ovih prostih i prije njega već vrlo poznatih rezultata. Iza Šenoe dominira pravaštvo, ispoljujući se u literaturi kao realizam i radikalna patriotska lirika. Pravaška *Hrvatska Vila* je do danas najčitaniji naš književni list. 1885. zbog pravaškog poraza pod Khuenom daje i opet ton obzoraški Vienac, gdje prevladjuje pravaški literarni realizam. Pravaštvo pada i Gjalski ga kritizira (na korist obzoraštva u *U Noći*). Početkom devedesetih godina, na vrhuncu Khuenovog satrapovanja, narod sve više propada, a sa društvom gubi i literatura otpornu snagu i udara u byronska bugarenja, pa u plačne, nemoćne jadikovke. Zavladaše „motivi umiranja", realizam se pretvara u elegiju, objektivnost u subjektivnost, pojedinačna duša zamjenjuje šire probleme socijalnog života i javlja se „Moderna" (= die Moderne). Kako vidite, sve te činjenice smo znali svi mi vrlo dobro, jer smo ih proživjeli i Marjanović ih mogaše sasvim lijepo nanizati u članku sa naslovom Khuen i hrv. književnost, pričajući, kako je Hedervary slomio realizam i spremio duše za modernizam, koji ga sruši u obliku novog — političkog, Ancelovog, Marjanovićevog i Korporićevog realizma. To konstatovanje khuenovštine u literaturi bi dokazalo, da je najglavniji faktor u našoj književnosti, otac svih njenih struja i stilova, jedan vrlo prozaičan gospodin, obično klijenat magjarskog ministra-predsjednika, i ja se kladim, da gospodin Pejačević (ili Supilo) ni ne sluti, da je on, baš on i niko drugi, od najvećeg utjecaja na razvitak naše lijepe knjige.

Neka generalna fakta je M. Marjanović dakle opazio, jer su — krupne činjenice i jer se ne mogu iskriviti. Ti glavni momenti naše najnovije literarne povijesti svima su, kako rekoh, poznati. Ali kada je trebalo analizovati, objašnjavati, karakterisati glavne struje i stilove, naš sintetičar je umio samo pentati, mucati, drobiti, schwefeln — kako veli Nijemac. Čime se razlikuje metoda, stil, pravac priča Šenoinih od potonjih pripovjedača? Što je zajedničko obilježje novog realizma i čime se razlikuju njegovi reprezentanti? U kojem je odnosu prama njemu lirika, naročito Harambašićeva, Tresićeva i Kranjčevićeva? Zašto je baš pravaštvo rodilo realizam, Kovačićev simbolizam, naturalističke pokušaje Kumičićeve, prve simbolske tonove kod Kovačića i patriotski, ditirampski, mistički i pesimistički ton Kranjčevićev? Kako to, da je pravaštvo danas, pošto je Marjanoviću pokojno već preko deset godina, pregnulo na nov i neslućen život? Zašto se danas, u doba rezolucionaških sloboda i organizovanih književnika, čita manje hrvatski no u doba E. Kumičića i *Hrv. Vile?* Zašto danas kod omladine ni iz daleka nema onog žara za literaturu kao za najveće khuenovštine, pri pokušajima modernista? Da nije književna apatija i rasulo plod slobodnijeg političkog života? Kako to, da je lane modernista i suradnik *Nove Nade,* Milutin Cihlar, mogao (pa još u Zagorčevoj *Hrvatskoj!*) konstatovati „Canossu Moderne"? Zašto baš u vrijeme „motiva umiranja", Nikolićevih sušičavih lamartinada i Babić—Gaj—Hinkovićevog spiritizma slave život neki zanimljivi lirici? Zašto priča Boccaccio svoje vedre i masne priče usred grozote kužnih haranja i zašto su atenski tragici pesimiste u časovima najveće narodne sreće? Kako to, da literarni optimiste i pesimiste mogu živjeti istodobno svuda, pa i kod nas?

Na sve to Marjanović šuti mramorkom. Opazio je neke analogije u zajednici našeg političkog i kulturnog života, ukalupio ih je djuture u sasvim prazne formule, kao na onaj *Motiv umiranja*, na koji nateže i historijske drame i romane. Njemu je kod književnog djela najinteresantnije „riješenje ili riješavanje nekog problema. Taj problem može biti socijalne ili psihološke ili *estetske* naravi, ali djela, koja ne riješavaju ništa, koja ili samo konstatiraju ili gotova riješenja iznose, ta su djela ili puke fotografije ili propagatorsko docirajuća, a dociranje i propaganda nemaju posla s umjetnošću. Ono, što je kod nekoga djela najinteresantnije, to je naprezanje umjetnika, da dostigne neki cilj ili da razriješi neki čvor, i taj proces riješavanja često je vrijedniji i od jačeg dojma nego li samo riješenje."

Dakle *čvorovi*, čvoruge, kvrge. Kvrgasta, čvorovita knjiga mu se najviše svidja. Ali šta ćemo s knjigama, gdje nema tih „problema", tih čvorova i konjičkih skokova, gdje je glavni čvor ljepota, stil? Marjanović ne uvidja, da su najljepše knjige najkorisnije, da je ljepota najveća sinteza i da najkorisnije knjige nikad nisu najljepše. Ne znam, je li razumio Dostojevskijevog kneza Leva Miškina, kad od ljepote očekuje spasenje svijeta. A kada Marjanović već toliko voli te čvorove i knjige najsličnije zagonetkama, odgonetkama i geometrijskim zadacima, kako se mogaše povoljno izraziti o

radovima Ivana i Frana Mažuranića, Vojnovića i tolikih drugih, koji lete i ne prave konjičkih skokova? Ta kritika je ovdje ili konfuzna, ili je oportuna, neiskrena.

Sva ta pretenciozna mogućnost, površnost i frazerstvo, spremno na prosudjivanje svih savremenih problema, najviše izbija iz raspravljanja o t. zv. Modernoj, o našem modernističkom pokretu. Tu je Milan Marjanović sasvim izgubio sintetičnu pozitivnost svoje kritične i napredne glave. Tu se ne zna ni ko pije ni ko plaća, tko je pionir a tko epigon. Još najbolje prolazi „duhoviti kritičar“ Dežman, pored Gjalskoga, Marjanovića i Turgenjeva najspominjaniji, najcitiraniji duh u toj tušti i tami šarenog autorstva, ali oprezni kritičar ni njega ne tituliše reprezentantom ili pionirom. On čak ne kazuje ni to, da je Dežman u *Protiv Struje* više realist no simbolist, da mu je stil banalan, invencija kukavna i da je sakrivio neke drame. Mi iza svih tih neepskih i nekritičnih družina nikako ne doznajemo, gdje su pravi moderni pioniri i reprezentanti: u *Svjetlu, Mladosti, Novoj Nadi, Salonu, Životu* ili u kojem od dvadeset listova, poginulih izmedju 1894.—1904. Ne čujemo, jesu li moderniste i neki pisci osamdesetih godina, kao Kovačić, Vojnović, Kumičić, i što je kod njih eventualno moderno, i što nije. Mi uopće ne dokučujemo, što shvaća M. Marjanović kao modernizme, jer se nigdje ne izjašnjava preciznije o tome. U glavnome razlikuje dvije naše moderne struje, dalmatinsku i zagrebačku. Onu prvu unatoč Nazoru i Begoviću i ne smatra modernom, držeći naše južnjake „Brunetierovcima“, „idealistama“, dakle dogmaticima, pristalicama fraze o bankrotu nauke, reakcionarima. Pravi, čisti modernizam je zagrebački — onaj, gdje je i naš kritičar, kako nas najsavjesnije dokumentira, najplodnije djelovao. I kao Brandes, veli Marjanović, što je inspirator moderne naše kritike, Masaryk politike, tako je roditelj naše „Moderne“ Herman Bahr, današnji feljtonistički kolega (u N. Fr. Presse) onog dubokoumnog Raula, Raula Auerheimera, kojega citira u svojim arcimodernističkim kronikama suptilni redaktor Savremenika. Elem, zagrebačka, to jest hrvatska „Moderna“ je rezultat germanskih utjecaja i M. Marjanović toliko ponizuje Romane i uzvisuje Švabe, da njegov Beč nekako dolazi kao centar naprednjaštva, a Pariz kao leglo literarnih reakcija, „idealizama“. Prater-kultura! „Kapuciner“-estetika, kao zagrebački ustuk protiv Dranga! Ali čujmo:

„A ovo je vrlo važno. Romani žive u tradiciji daleko više nego Germani. U tradiciji vide svoju veličinu i njoj se utječu. Oni kušaju da ju obnove tim više što vide kako ih drugi istiskuju iz piedestala prvenstva. A oni su uz to uvijek voljni tražiti svoj spas u formi i biti bilo u kojem smislu pod nekom vlašću, biti ovladani nečim, najpače idejom. Individualiste nisu — i eto za to je tamo reakcija udarila „idealizmom“, dočim kod Germana i u opće na sjeveru nije.“

„Romanska reakcija napušta znanstvenu analizu, ona želi bilo kakovu „izvjesnost“, da joj se poda — pa bila sebi svijesna i toga, da se ta

izvjesnost temelji na pukom auktoritetu i tradiciji. Sjevernjak pako istražuje i pita i ne stara se za svoi mir i neku stalnu „izvjesnost“ nego za potragu istine. On gleda naprijed pa uživa i u razrivenosti i u nemiru i u očaju, dočim Roman gleda natrag, te želi mir, sklad, pa makar i formalan, on želi mir i pokoj duše. Roman teži za plastikom, a German za intenzitetom. Prvi treba auktoriteta, drugi slobode, prvi je dogmatičan, drugi analitičan. Za to je reakcija romanska više idealistična, dočim je reakcija germanska više psihična, kod prvih se javlja kao „preporod idealizma“, kod drugih kao „romantika nerva“, prva je više katolička, druga je protestantska. Prva je proti znanosti, a druga ide uz nju. Prva gleda u prošlost, a druga je prelaz u budućnost.“

„Romani, a u ovo doba, *osobito Francuzi,* odviše miješaju pojam znanosti sa etičkim potrebama“. Germani su „više racionalistički“.

Što će na sve to gosp. Nodilo? Francuzi tradicionalniji od Švabe! Taine i Barrès nisu individualiste! Revolucije, pa momentana Republika je neracionalistična i tradicijska! Francuzi Renana, Poincaréa, Claudea Bernarda, Berthelota i dva Rouxa napuštaju Milanu Marjanoviću analizu „za volju izvjesnosti!“ Francuz je autoritativan i dogmatičan, Švaba je slobodouman i — o čujte i počujte! — analitičan. Francuz je konservativan, German je napredan. Francuski moderniste, An. France, Lemaître, Verhaeren i H. de Régnier su antinaučni, a germanski nisu. Strindberg nije mistik i „idealista“, jer su to Maeterlinck, Huysmans i Bourget. Kome vi to drobite, barba Marjanoviću? Tu m' as l' air de rigoler, mon vieux pion! Neka šjor Marjanović pročita sočinjenija Hermana Bahra „teoretika te struje“ i naći će, da o Parizu i o Romanima Carduccia sasvim drugojačije misli od teoretike naše „Moderne“, od zagrebačkog Bahra (si licet parva componere parvis).

M. Marjanović nije ni snivao, da je našu „Modernu“ najstrože osudio, namečući joj učiteljem jednog austrijanskog „pacera“, pa još pacera iz druge ruke. Zagrebačka „Moderna“ možda baš s toga nije ništa, ili vrlo malo za ovo deset godina dala i stvorila, jer ju mogaše inspirirati jedan Bahr i voditi jedan Dežman.

Riječ moderan danas ni kod nas više ništa ne kazuje. Naši moderniste već odavna nemaju nijednog jedinog svog organa. Savremenik je naprednjački, rezolucionaški, a ne modernistički beletristički list. Pa ni prije, u svojoj Sturm i Drang periodi, moderniste nisu imali ni jednog jedinog zajedničkog principa osim opozicije proti starijim literatima. Najgrlatijima ne bijaše modernizam potrebom, oslobodjenjem, novim suncem, neodoljivim nagonom duha i temperamenta, nego gestom, pozom, zanimljivom atitidom, koketerijom, proračunanim i vrlo jeftinim dandyzmom, i tek što je bečka „Moderna“ izlazila iz mode, vodja Dežman postade vrlo praktičan gospodn, a razni Pilari, Špuni, Gradi, Tauski i Plavšići ili mukom zamuknuše, ili prestadoše sa modernističkim pozama, gestovima i maskaradama. Beč nije nam ni sada gotovo ništa mogao dati.

Modernizam, kao izraz novih duša, mora biti nov izraz.

Nous voulons, tant ce feu nous brûle le cerveau,
Plonger au fond du gouffre, Enfer ou Ciel, qu' importe
Au fond de l' Inconnu trouver *du nouveau.*

(Baudelaire).

Modernizam nije drugo, no nov stil, upravo traženje novog izraza, evolucija stila. Sve nove škole i novi stilovi bijahu pri pojavi svojoj reakcija protiv starih šablona i rutina, dakle modernizmi. V. Hugo, početak romantike i parnasovaca, prerafaelite, Poë, naturaliste i veriste, simbolizam — sve su to modernizmi sve do faze svojih padanja. U osamdesetim godinama osjeća nova generacija potrebu za nov izraz u romanu, i analitična metoda, Stendhal i B. Constant, davni pokojnici, Rusi i Skandinavci postadoše moderni u reakciji proti brutalnim, deskriptivnim formulama naturalizma. Psihološka, individualistična pripovijetka zamijeni Zolu i njegove medanske prijatelje, a poezija nijanse, simbola i impresije zamijeni tvrdoću Flaubertove i parnasovačke slike. Marjanoviću su kao Nordauu, ti evropski modernizmi, stilske reakcije, identični sa reakcionarnim piskaranjem jednog akademijskog, oficijelnog i „evolucionističkog" kritičara. Brunetièrea, koji se još barbarskije obaraše na literarni francuski modernizam nego na samu „nauku", pa ga baš moderniste u svojim listovima nazivahu Ferdinand, cette vieille marotte. Modernizmi su dakle pitanja stila, evolucije forme, nove sinteze stila, izrazi novih duša, novih umjetnosti, bez obzira na sadržaj, pa ako su naši djaci najuspjelijih, dakle romanskih modernizama ovako shvatili svoj modernizam, znači da bijahu mnogo moderniji od „Moderne" Hermana Bahra, Milana Marjanovića i Ivanova.

Kada je dakle riječ o hrvatskom modernizmu, on je mogao postojati samo kao reakcija proti stilu osamdesetih godina: u pripovijesti proti realističnoj ondašnjoj metodi, u stihovima proti ondašnjem lirskom, u drami — proti tadašnjem dramskom stilu. Ja te nove motive vidim baš kod onih, koji se pojaviše prije „Moderne": kod Kovačića, Kranjčevića, Leskovara, Vojnovića i Frana Mažuranića. Nazor i Begović, djaci „tradicionalističkih" Romana, meni su moderniji od Mihovila Nikolića. Zagrebačka „Moderna" je moderna tek Milčinovićevim crticama, nekim pjesmama Vidrićevim, Krnicevom i Cihlarovom kritikom i Tucićevim *Trulim Domom.* Sve ostalo je boranija, ričet, prah u oči, nemoć, poza, karikatura. „Znam za mladića, koji je čitavu noć prosjedio u vrtu, slušajući žabe i pisao o njihovom kreketanju crticu. Drugi je pisao o jednom kamenu novelu, treći pisao o očima jedne konobarice kao o simbolu moderne duše" itd.

Da zaključim.

Iza Šenoe je nekritična kritička studija, napisana nepravilnim jezikom i užasnim stilom. Njen pravi sadržaj mogao bi ispuniti jedan valjan novinarski članak. Autor vrlo često raspravlja površno o nepoznatim mu pitanjima, izvodeći sasvim pogrješne zaključke. Nesposoban za finije estetičke emocije, traži u knjigama sporednosti, jer nema kriterija za dobar stil i originalnost.

Naročito najnoviju našu knjigu je sasvim krivo shvatio i vrlo plitko ocijenio. Znoj je u toj mučnoj i vrlo marljivoj kompilaciji najbolje. Lijenost je pokatšto literarna vrlina. M. Marjanović nije dosta lijen.

Iza Šenoe je katalog, tu i tamo nepotpun. Korisna, samo korisna knjiga i za to je neuspjela. Milan Marjanović je živ dokaz, da vrlo dobar novinar može biti vrlo loš kritičar.

A G. MATOŠ

RODNOMU KRAJU

I

Oj Grohovo, oj kamenita krši,
Gdje dom se dizo mojih pradjedova,
U tebi danas goli kamen strši
Mirina pustih — leglo noćnih sova.

Nad tobom Proslop izbočio prsi
Ko da te štiti od silnih gromova,
A s druge strane Čičibera vrsi
Baš štitom su ti od burnih vihrova.

To tvoje vrblje i golo kamenje
Uz vječnu pjesmu Rječine mi rieke
Sad sjeća mene jur već prošlih časa.

Tad čini mi se ko da slušam pienje,
Gdje bezbroj milih slavulja se glasa.
Oj, te bi glase slušao na vieke!

II

Ja prodjoh svietom od Soče do Tise,
Al nigdje para tebi, selo moje;
Sve što sam mnio, tužna miso mi se
Viek povraćala do obale tvoje.

Na obali toj sustavila bi se,
Gdje Rječina ti krasnu pjesmu poje,
Kraj razvalina, gdjeno porodi se
Taj gorki spomen na djedove moje.

Tu niču misli ko iskre goruće,
U grudima mi kao vatra gori,
I rukom hvatam za srce dršćuće.

Na tvome krilu potočić žubori,
Od milja drhće drač i tanko pruće,
Gdje pradjedova srušili se dvori . . .

IVO GROHOVAC

ZA GAJENJE BIJOLOGIČKIH NAUKA U HRVATSKOJ

(Nastavak).

Već su bogati i objesni Rimljani gradili sebi za zabavu i gurmansku želučanu nezasitnost slatkovodne i morske ribnjake, koje mi možemo smatrati embrijonalnim začecima današnjih akvarija. Danas ovi stoje visoko gledom na odgojnu i tehničku stranu, a imadu i uzvišenu zadaću znanstvenosti. Pa kad uočimo potrebu ovakovih pomagala već u počecima čovječje kulture, kao i to, što danas i najkulturniji narodi baš na nje polažu toliku važnost, neka nam ne bude začudno, da se je opravdana želja za akvarije porodila i u nas Hrvata.

Izuzevši privatne akvarije i terarije spomenut mi je neke oveće po svijetu. Akvarija imademo ne samo na morskoj ili slatkovodnoj obali, nego i u nutrinji kontinenata, gdje za morske akvarije prave umjetnu slanu vodu, a životinje dobivaju s obala. Gdjegdje su takvi akvariji u vezi sa zoološkim vrtovima.

Medju najstarije javne akvarije i terarije ide onaj 1853. otvoren u Londonu; poslije u tom gradu od 1871. vidimo drugi, a od 1876. treći akvarij. U Parizu sagradiše jedan 1861., a još druga tri 1867.; u Bruselju 1868.; u Hamburgu 1864.; u Hannoveru 1866.; u Frankfurtu, Berlinu, Kölnu, te Havre-u 1869. U Beču stvoriše akvarij 1873., u Trstu 1875., u Napulju (u zoologičkoj postaji) 1875., u Amsterdamu 1882., na Helgolandu 1890. Još ih ima u Brighthonu, New-Yorku i drugdje.

Berlinski je akvarij jako znamenit, stajao je oko 3 milijuna maraka, sagradjen već godine 1869.; površina mu je 1334 m^2. sa 500m^3 vode. U tom se akvariju rabi umjetna morska voda, a životinje dobivaju iz postaje u Rovinju (Istra). Za nabavljanje se tih životinja troši godišnje oko 25.000 maraka, dok svi troškovi iznašaju oko 140.000 mk. Taj akvarij na godinu posjećuje oko 300.000 ljudi.

U Blackpoolu kod Liverpoola ima veliki akvarij (50 ogromnih bassina), koji ne zaostaje nimalo za berlinskim.

Od svih je javnih akvarija za strogo znanstvene svrhe najznamenitiji *napuljski*, sa 300m³ vode, a u vezi je sa zoološkom postajom. Pristupan je svakomu, a služi kao i tamošnja postaja i u znanstvene svrhe.

Prije od prilike 5 godina sagradio je bio neki privatnik-fotograf u Rijeci javni akvarij „Acquario Fiumano" (Scoglietto), koji je duže vrijeme funkcijonirao, ali kako je uzdržavanje njegovo, a i življenje vlasnikovo jedino visilo o dnevnoj ulaznini gledalaca, morao ga je posve napustiti. Taj je akvarij bio prilično lijepo i na veće zasnovan; imao je slatkovodnih i morskih životinja u 18 bassina, a 5 odjela.

Od par godina imademo u Rijeci drugi jedan državni madjarski morski akvarij, smješten u jednoj sobi prizemlja riječkog lučkog ureda. Kako danas još izgleda nema ni ovaj baš jako strogo ozbiljne svrhe, ni osobito stručnog nadzora.

Osim javnih vivarija, posjeduju omanje i pojedinci lajici, gdje im služe za zabavu i poučna opažanja, te kao ukras sobe. Akvariji jošte uz knjižice i laboratorijske sprave spadaju svakako i medju najvažnije i najnužnije rekvizite svake bijološke postaje.

Kad sam kod pomagala za promicanje bijologijskih nauka ne mogu, a da se barem sa nekoliko riječi ne dodirnem znanstvenih pomorskih ekspedicija. Da manje i veće ekspedicije često plove oceanima istražujući ih u raznim pa i bijologijskim smjerovima, zna svatko kao i to, da ovakovi pothvati stoje silu novaca.

Njemačka je znanstvena ekspedicija plovila oceanima parobrodom „*Valdivia*" kroz punih 9 mjeseci (od 31. VII. 1898. do 1. V. 1899.) Englezi su na parobrodima „*Lightning*" i „*Porkupina*" istraživali atlantski ocean i Sredozemno more od 1868.—1870. po više puta.

A tko od prirodoslovaca ne zna, kaki je kolosalni posao obavila glasovita engleska ekspedicija „*Challenger*" (od 21. XII. 1872. do 25. V. 1876) pod vodstvom Wyville *Thomsona.* U 38 debelih knjižurina sa više svezaka opisan je i znanstveno obradjen na tom putu sabrani materijal. I Amerikanci i Skandinavci, Danci, Francuzi i Holandezi bavili su se takodjer već sličnim istraživanjima. 1880. god. su Talijani sa Austrijancima istraživali Sredozemno more, dok su istodobno Austrijanci s parobrodom „*Pola*" plovili u iste svrhe Crvenim morem.

I mi se Hrvati možemo pohvaliti jednom prema našim prilikama prilično uspjelom znanstvenom pomorskom ekspedicijom. Nu kako joj rezultati nisu bili bog zna kaki, moramo je smatrati tek prvim pokusom. Ta hrvatska naučna ekspedicija obavila se je s jahtom nautičke škole u Bakru „*Margitom*", a bila joj je zadaća oploviti hrvatsko dalmatinsku, te zapadnu istarsku obalu Jadranskoga mora. To joj je i pošlo za rukom od 18. kolovoza do 15. rujna

1894*. Ali eto i tu smo već kod prvoga pokusa prestali! Nade je, da ipak ne će dugo kod toga ostati, jer se općenito želi, da se pomorski izleti kod nas opet nastave pa makar početkom u jednostavnijem obliku. Mogli bi se praviti češći, kraći i jeftiniji, a ipak uspjeli izleti. Kada budemo imali u našem Primorju bijološku postaju, onda će s tehničke strane biti i ovakovi pothvati lakše provedivi.

I ako su znanstvene ekspedicije potrebne, ipak su na razvoj moderne bijologije više utjecale bijološke postaje, ter su potonje stalne.

Češćim posjetima prirodoslovaca na obale mora u svrhe istraživanja, pa uporabom akvarija rodile su se prve ideje za osnivanje bijoloških postaja na morskim ili jezerskim obalama. Te postaje služe u prvome redu u strogo znanstvene svrhe. Razumije se, da svaka takova postaja posjeduje i akvarije, koji su pristupni i širim slojevima naroda.

Prva bijološka postaja osnovana je u Napulju 1871. godine po prof. dru. Antonu *Dohrnu* vlastitim njegovim troškom. Taj je zavod u početku Njemačko carstvo subvencioniralo sa 30.000 mk. na godinu, a poslije je subvenciju povisilo na 40.000 maraka. Danas stoji taj zavod na visini svoje zadaće. Što je Meka za muhamedance, to je danas *Napulj* za bijologe! Kao svako novo poduzeće tako je i osnivanje ovoga zavoda stajalo upravo velikih materijalnih žrtava i bezprimjerne ustrajnosti sa strane dotičnoga osnivača. Danas je to najveći bijološki zavod na svijetu. Ovamo dolaze stručnjaci iz svih krajeva svijeta. Tu su postavile razne države evropejske, pače i Sjeveroamerička unija nekoliko stolova za znanstveni rad, poradi česa godišnje i novčano doprinašaju zavodu. U Napulju je radi toga stjecište njemačkih, talijanskih, ruskih, austro-ugarskih, belgijskih, engleskih i drugih učenjaka. Uz zoologa vidiš tu botanika za istraživanje morske flore, fizijologa i fizijološkog kemičara, medicinara, koji istražuje razne nosioce bolesti, kao parasite i patogene bakterije. Ta postaja imade osim čamaca još 2 parobroda „*Johannes Müller*" i „*Frank Balfour*", te jedan manji brod.

Kako je općeno poznato, da je fauna Jadranskog mora bogatija vrstama, oblima i bojom od faune Sjevernog i Istočnog mora, bit će nam jasno, zašto njemački prirodnjaci radije upiru svoje oči na jug. 10. svibnja 1891. osnovaše u Rovinju (Istra) zoologičku postaju, koja bi imala biti lovište i pričuva, te opskrbni zavod za veliki berlinski morski akvarij. Imade tu 6 radnih stolova, više čamaca na vesla i jedra, jedna 12 metara duga barkassa (motor na petrolej) za obalni lov i jedan 15 metara dugi parobrod za lov na dubokom moru imenom „*Rudolf Virchow*".

Višegodišnja ideja Karla *Vogta* bude napokon oživotvorena 1873. god. kad no je osnovana zoologička postaja u Trstu. U jeseni 1875. bude ova službeno posvećena. Iznajprije je ta postaja bila u odnošaju sa zoologičkim

* Glasnik hrv. narav. društva, god. IX. 1896.

institutima gradačke i bečke univerze, dok sada služi svim bijološkim institutima Austrougarske monarkije. Zavod ima na raspolaganje 22 mjesta za znanstveni rad, čamac na vesla, jedan na jedna i parobrodić. Tu se mladji prirodoslovci orijentiraju u morskoj fauni, a s druge se strane znanstveno proučava tršćanski zaliv i cijelo Jadransko more. Za slatkovodna opažanja na jezerima imademo u Lunzu (Donja Austrija) od 1906. bijološku postaju. Škotska imade postaju u St. Andrewsu, Engleska u Plymouthu, Liverpoolu, Norveška u Dröbaku, Bergenu, Švedska u Christinebergu, a Holandija u Helderu. U Francuskoj ima više mjesta postaje: Villafranca, Marseille, Cette, Banyols sur mer, Arcachon, Concarneau, les Sables d' Olonne, Roscoff, Saint Bast la Haque, le Havre, Luc sur mer, Boulogne sur mer, Wimmereaux. Rusija ima postaju u Sebastopolu i u Odesi (osim dobrovoljnih prinosa ruskih prirodoslovnih društava daje vlada od 1875. za ovu postaju godišnjih 1000 rubalja). Poznata je njemačka postaja na Helgolandu (1892.) zatim u Plönu (ist. Holstein) na jezeru. Ima ih u Belgiji, pače 6 na istočnoj obali Sjev: Amerike i u Japanu (Misaki u tokijskom zalivu). Ima ih još po svijetu, ali svi ne služe samo za istraživanja, nego i kao naukovni zavodi za predavanja ili stoje u vezi sa univerzama i sličnim zavodima. Danska pak ima lebdeću postaju na vodi, pa joj se položaj može po volji promijeniti. U koliko pomenuti zavodi nisu državni, države ih podupiru.

ZA HRVATSKU BIJOLOŠKU POSTAJU U PRIMORJU!

Spomenuo sam, da na razvoj moderne bijologije najviše utječu bijološke postaje. „Nur im Meere finden wir noch heute lebend eine grosse Masse von merkwürdigen und interessantan Thieren, deren vergleichende Anatomie und Ontogenie uns nicht nur die wichtigsten Aufschlüsse über ihre Phylogenie gegeben, sondern auch zur klaren Lösung vieler schwierigen und dunklen Fragen der allgemeinen Zoologie geführt hat"*. I naši domaći stručnjaci danas, (kao što je to prije i kod drugih naroda nužno bilo), polaze na hrvatsku obalu Jadranskoga mora, te kušaju mučnim načinom istraživati na području koje grane bijologijskoga carstva. Velim mučnim načinom, jer je taj rad tegotan bez priručnih nužnih pomagala, koje može da ti pruži samo jedna bijološka postaja. Toj su potrebi, kako smo jur vidjeli, drugi narodi znali udovoljiti, pa radi toga nastojmo i mi, da se za naše potrebe podigne *čisto hrvatska bijološka postaja na moru.* Tomu bi institutu bila višestruka zadaća: služio bi u strogo znanstvene svrhe, a u praktičnom pogledu za unapredjenje primjerice ribarstva, za odgajanje mladih stručnjaka, a širim narodnim krugovima, s priručnim akvarijem, za pouku i zabavu. To bi takodjer bilo stjecište za složni rad i medjusobno podupiranje u službi jedne nauke. Glasoviti Karlo *Vogt*, koji je prvi neumorno radio u modernom

* *E. Haeckel:* Aus Insulinde, Bonn 1901.

smislu za osnutak zooloških postaja, veli lijepo: „Naše je doba, doba asocijacija, pa se tom sveopćem zahtjevu ne može ni znanost oteti!"

Najzgodnije mjesto, po mom mišljenju, bi za našu rečenu postaju u hrvatskom Primorju bio *Bakar* ili *Sušak* (možda uvala Martinščice!), jer su to mjesta i na željezničkom putu, a bakarski bi se nautički parobrod kadšto mogao upotrijebiti i u bijologijsko istraživanje mora. Ta bi postaja opskrbljivala sa životinjama i zagrebački javni akvarij (o kojemu je govor niže).

Kako su česti posjeti stranih prirodnjaka na more u znanstvene svrhe imali za posljedicu osnivanje rečenih postaja i na samim tudjim obalama, to se neka tim prije kod nas probudi smisao te oživotvori istaknuta želja, što smo mi Hrvati u tako sretnom položaju, da imamo svoje more. Ovo nam, jer u povoljno klimatičkom kraju, služi u zdravstvenom pogledu, u praktičnom pak s obzirom na ribarstvo kao izvoz privrede; uz svoje posebne čare pruža nam užitka, a željnima znanja, pouke. Tko je ma kada za lijepog sunčanog dana zurio kroz mirnu „kao ulje" površinu morsku u dno, taj se je odmah preselio u neki drugi svijet svojim mislima i čuvstvima, koja te napunjuju novim životom, duševno osvježavaju, a tijelo jačaju! To je neki ugodan polusan, u koji se još prije uljuljavaš, kad se u istom položaju preko tihe morske površine još polako čamcem pomičeš! O more, more, ti si nam bilo kolijevka prvoga zemaljskoga života, a danas si nam i jako vrelo blagostanja, svakog duševnog užitka i predmetom strogo znanstvenih istraživanja. Nije ni čudo, da taj podmorski mirni i šutljivi život, pun podražajne snage za uzvišena čovječja čuvstva i za hladni razum, daje pobude za trajno promatranje. Baš to duševno raspoloženje stvorilo je moderne morske akvarije, tê „oceane u minijatiri" i primorske bijološke postaje.

(Svršit će se).

DR. KRUNOSLAV BABIĆ

KONFERENCIJA MIRA U HAAGU

(Svršetak)

Haažki zaključci tako su snažni dokaz za to, da države osjećaju narodno pravo kao potrebu, da njegove odredbe ciene i da žele njegov daljnji razvoj. Osnovna misao, da se medjunarodni odnosi moraju temeljiti na autoritetu prava, pokazuje se najvažnijim uspjehom haažke konferencije. Tu je misao postavio već Hugo Grotius. Za vrieme osvajalačkih ratova bilo je pravo puko orudje za postizavanje egoističnih ciljeva. Iz toga se radjahu gotovo neprekidni ratovi, gospodstvo proste sile i nasilja, nesigurnost medjunarodnih odnosa i današnji oružani mir. Nužda, da se poštiva medjunarodno pravo, priznata je na bečkom kongresu 1815. i na aachenskom 1818. U Haagu ne samo te nije izrečeno opet temeljno načelo, nego je i potaknuta kodifikacija triju važnih pravnih materija. Haažka konferencija svakako nije dosada pokazala direktno praktične koristi. Liep je broj doduše prepora uskladjen obraničnim sudištem, nu u najvažnijim slučajevima nisu upotrebljena predvidjena stredstva za očuvanje od rata. U Africi je i u Mandjuriji naviešten rat bez ikakvog predhodnog posredovanja. Javno je mnienje moralo s toga najstrožije odsuditi nepoštivanje zaključaka stvorenih u Haagu, koje je baš time dokazano. Nu u prkos toga ne bi bilo opravdano, kad bi se htjelo posumnjati u vriednost tih zaključaka, jer ih se u dva slučaja, svakako najvažnija, mimoišlo. Haažka je konferencija baš u organizmu medjunarodnih odnosa uvela nova, dosad nepoznata temeljna načela, koja se moraju istom oživjeti, dok ne urode korišću po čovječanstvo.

Nu posljedica prve haažke konferencije bijaše to, e je javno mnienje doskora zahtievalo, da se sazove druga, koju je pak rusko-japanski rat zategao. Istom u ožujku prošle godine razaslala je ruska vlada poziv na tu drugu konferenciju, s tom opazkom, da bi ona imala biti nastavak prve. Radi toga je i uvršteno u program popunjenje konvencije, zaključene g. 1899. te izradba nove konvencije o pomorskom ratnom pravu.

Ovaj put je poziv bio upravljen na veći broj država; pače i na one u južnoj Americi. Na početku konferencije ima se dalje staviti predlog, da sve države, koje nisu prisustvovale prvoj konferenciji, a u drugoj jesu, imadu pravo pristupiti k zaključcima prve konferencije. To valja osobito pozdraviti. Konvencije, koje sadržavaju medjunarodnih pravnih norama, nemaju se „za-

ključiti"; obrana narodnog prava nema se ni jednoj državi zabraniti. Ta druga konferencija imala se prvobitno sastati na 20. svibnja, onda na 25. srpnja prošle godine Obzirom na panamerički kongres odgodjena je na ljetos, a 15. lipnja je i otvorena.

Neke su države medjutim dodale ruskom programu pojedinih opazaka. Englezka, Savezne države sjeverne Amerike i Španjolska zahtievahu, da bi se konferencija bavila pitanjem o razoružanju; Danska, Grčka, Nizozemska, Bolivija i Japan zaželiše, e bi smjele i druga još pitanja iznieti na viećanje osim onih, koja su odredjena u programu. Velika Britanija, Njemačka, Austro-Ungarija, Rusija i Japan pridržaše sebi naprotiv pravo, da se ne će upuštati u debate, od kojih ne bude očekivati koristnih rezultata.

U programu konferencije imade puno toga zamamljiva. Predlog, da se kodificira pomorsko ratno pravo, izvrstan je, budući da običajno pravo na tome području nije dovoljno razvijeno, a samovolja vlada daleko više u pomorskom, nego u kopnenom pravu. Kodifikacija pomorskog ratnog prava odgovara s toga duhu i potrebama našega vremena. Valja pozdraviti i namjeru, da se tri konvencije godine 1899. podvrgnu reviziji i upodpune. Pošto je prošle godine bila ženevska konvencija revidirana, postale su nuždnima i promjene sporazumaka učinjenih 1899. glede proširenja te konvencije na pomorski rat. Valja promieniti u neke konvenciju i s obzirom na medjunarodni obranički sud. Imenice valja oštrije izraziti članak 27., koji nalaže neutralnim državama dužnost, da dozovu obranički sud prućim se državama u pamet. Ima se promieniti odredba glede iztražnog povjerenstva, koja se pokazala vrlo praktičnom, da tako povjerenstvo uzmogne djelovati brže i na mjestu.

Netom što je bilo stalno, da će doći do sliedeće haažke konferencije, živahno se u diplomatskim krugovima i u štampi razpravljalo o pitanju, ima li se u program ove konferencije opet uvrstiti problem razoružanja. Mnogobrojna mirovna družtva u Evropi bezuvjetno su se zauzela za to, da se povede rieč o pitanju razoružanja, budući da se od sretnog njegovog riešenja pravom nadaju u ostvarenje najvažnijeg diela svojih programa. Slična je želja izrečena u francezkom i englezkom parlamentu. Pokret u prilog pitanja o razoružanju postigao je svoj vrhunac, kad se saznalo, da su prije pomenute države pod vodstvom Englezke izriekom zatražile u ruske vlade, da se o tom razpravlja.

Sudbina se toga pitanja dade već danas napried vidjeti, budući da su se druge vlasti Evrope: Francezka, Njemačka, Austro-Ungarija, Italija i Rusija izjavile protiv poticanja englezke vlade. Pitanje o razoružanju bit će doduše uvršteno u dnevni red konferencije, nu ne će doći do meritornog riešenja, budući da će se izjaviti, e je ono nemoguće. Ova će se važna okolnost prepustiti budućnosti, nu svakako će se izjaviti, da je ona u interesu kulturnog i materijalnog boljka čovječanstva.

Osobitog je uvaženja vriedno držanje ruske vlade u tom pitanju. Kad se je u prvoj haažkoj konferenciji označilo, da to pitanje po brižljivom promišljanju diplomatskih i vojnih stručnjaka prvoga reda još nije dozrelo, ruski

*

su delegati izjavili radi toga svoje nezadovoljstvo. Zašto je ruska vlada sada drugog mnienja? Je li ona nakon zrelog predomišljanja priznala opravdanim argumente protiv razoružanja, koji su izbili na površinu g. 1899. ili ju danas vode obziri praktične politike njezina carstva? U suprot svim uvjeravanjima, koja su se zadnjih dana pojavila, da će Rusija u najboljem sporazumu s Japanom provesti uvjete mira u Portsmouthu i da se ne će ovaj čas miešati u balkanske prilike, ipak se pokazuje najvjerojatnijim, da su za Rusiju bili mjerodavni pomenuti praktični obziri. Obzirom na ovo stanje stvari nameće se pitanje, ima li se odobriti držanje Francezke ili Englezke u pitanju razoružanja i da li je riešenje te točke dnevnog reda ove haažke konferencije u smislu, kako smo ga vidjeli, povoljno ili nepovoljno po pitanje o miru. Nema nikakve sumnje, da je uzdizanje sadašnjeg oružanog mira izvanredno težko po sve države Evrope i da im naprćuje silnih tereta. Pa ipak! Tko bi se usudio uztvrditi, da vojske sadašnjosti nisu neobhodno nuždne za obranu država i njihovih naroda? Dovoljan je tek pogled na zemljovid Evrope, a da stekneš uvjerenje, e nijedna država nije bez brige za integritet svoga te ritorija. Svaka se država može posvaditi sa susjednom radi kojeg diela zemlje, što je prije pripadao drugoj, ili kojeg područja, što ga nastavaju pripadnici iste narodnosti kao što su i njezini podanici. Svaka pak država ima pravo na eksistenciju i da upotrebi sva sredstva, kako da ju sebi osjegura. Ovamo ide u prvom redu pravo, da uzdržaje vojsku, a njoj samoj se ima prepustiti, kolika će joj biti ta vojska.

Pitanje o razoružanju ne znači po sadašnjem shvatanju umnoženje vojskâ, već naprotiv, da se kroz neko odredjeno vrieme zaustavi naoružavanje. Kad bi sve države imale vojske, koja bi im se činila, da je nuždna za osjeguranje njihove eksistencije, tad bi bilo moguće razpravljanje o obustavi daljnjeg naoružanja. Nu nijedna država ne će već danas držati, da joj vojska posvema dostaje, i nitko nema pravo o tome suditi, nego ona sama. Uslied opasnosti rata, u kojoj se sada nalaze sve države, prisiljene su one, da svoje vojske usavršuju i upodpunjuju.

Pa kad bi se i zaključilo, da se za daljnjih 5—10 godina imadu obustaviti naoružanja, bilo bi pogrešno tvrditi, da kroz to vrieme ne bi trebalo mienjati silu država. Država, koja intensivno i prema osnovi obrazuje svoje vojnike, koja gradi ulice, kanale, željezničke linije, skuplja potrebštine i novac, imat će, kad mine ovo vrieme, daleko veću silu, nego njezin susjed, koji je te godine proveo u neradu, premda ni jedna ni druga država nisu svoje vojske povećale ni za ciglog vojnika ni za jedan jedini top.

Kakve bi posljedice bile vezane s nadzorom nad tim, da li se obdržavaju zaključci? Neprestana sumnjičenja, nepovjerenja, medjusobna okrivljivanja, razdori svake ruke! Ta znade se, da je poticanje Englezke upravljeno protiv Njemačke; englezkoj se vladi ni iz daleka ne radi o tome, da svoje vojne terete umanji u prilog svih država, već to više o tome, da sprieči porast snage i veličine Njemačke

Da se pak izpuni koji posebni cilj, protivi se uobće biću konferencije. Njezina je zadaća, da unapredjuje razvoj države, a ne da ih drži u zastoju. Razoružanje bi moglo stajati u interesu Španjolske, koga ona treba za koncentraciju svih svojih sila u prilog nutarnjih prilika. Velike pak evropske vlasti, koje moraju biti moguće, da djeluju na sudbinu medjunarodnih odnosa, trebaju u svrhu nuždne vojne sile.

Iz svih tih razloga držim, da je danas neprovediva obustava naoružanja.

Hoće li mirovna družtva uslied toga biti spriečena u svojim nastojanjima? Držim da ne će. Ugovori, kojim bivstvo nije faktična potreba, nisu nipošto podesni za uzdržanje mira. Mir može samo tada vladati, kada budu odnosi država svedeni u neki naravni poredak. Dok postoje granice država, umjetno stvorene uslied prijašnjih osvajalačkih ratova i uslied samovoljno sklopljenih ugovora, dok ne bude osjegurana politička samostalnost civilizovanih naroda, dotle će u Evropi uviek biti ugrožen mir, i nijedan ga kongres ne će moći osjegurati. Razoružanje i umanjenje vojnih tereta bit će samo onda moguće, kada bude zajamčena politička samostalnost naroda, kad bude organizacija država provedena na temelju autoriteta narodnog prava. Tek tada će mir u Evropi imati pravih garancija i tek tada će postati velike vojske suvišnima. Tad će i sve države priznati dragovoljno mogućnost razoružanja.

Trajni će mir posliediti iz života i uredjenih odnosa država, ali ne iz zaključaka kongresâ.

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Nastavak.)

XIV

Liepo je ipak prošao taj prvi dan. Za Andrijevića, koji je bio spreman i na gora razočaranja, neki neuspjesi izčezavaju naprama tolikim svjetlim i liepim stranama započete njegove misije. Sve će se, sve dati uz jaku volju i uz neprestani rad. Najmilije mu je ponajglavnije to, što od prilike svagdje po narodu nalazi tla za starčevićansku misao. Gdje ju god širi, svagdje ju tako jasno razumiju i najprije se za nju zanose. On se sjeća, kako se negda, korteširajući za pokojnoga Muića, morao osobito upinjati, da bar nekako zagrije ljude za naprednjački program. I nije to bilo zato, što bi taj program bio možda po svojim idejama viši i seljačtvu nepristupan — jer konačno i najfilozofskije misli dadu se popularno prikazati — već zato, što je sva ta politika tudja, od drugud presadjena, a samo na naš narod iz daleka primienjena, pa po tom i nema prava na obstanak u hrvatskom životu. Ona će proživjeti svoj kratki viek kao eksperimenat — o tom je Andrijević uvjeren.

Danas ipak ne ide još u okolna sela već će se odvesti neka tri sata daljine sasvim u protivni kraj u posjete „vodji" onamošnjega grčko-iztočnog življa, Nikodemu Vaiću, inače posjedniku još ljepšega i prostranijega imanja, nego što je ovo iza pokojnoga Muića. Taj je Vaić već pristar čovjek. Andrijević ga se jako dobro sjeća od lanjskih izbora, kako je ono jutro doveo svoje izbornike pod srbskom zastavom na birališe. Bio je i poslie na izbornoj gostbi kod pokojnoga Muića. Sjeća se Andrijević, kako ga je baš on tom prigodom pozdravio kao impozantna starca na čelu svoje povorke. Onda su se i zagrlili sve u ime srbsko-hrvatske sloge. Vaić se i izljubio s Andrijevićem. Sve je to bilo u zanosu, za kojega nije dospio bio Andrijević, da prouči točno Vaićev značaj i njegovo političko mišljenje. Na banketu je doduše Vaić govorio o potrebi sloge medju zavadjenom braćom, o zajedničkom radu protiv zajedničkoga neprijatelja itd. — ali još pravo nije mogao Andrijević omjeriti, je li to sve bilo iskreno. Nekako mu se činilo, da Vaić, kadgod je trebalo spomenuti ime „hrvatski", ili otačbinu Hrvatsku,

da je to činio kao preko srdca, kroz zube. Volio je reći „naš" ili „ova zemlja", „trojednica" ili „Hrvatska i Slavonija" itd. Andrijevića to onda nije ništa smetalo, jer je bio naprednjak, jer je u ono doba govorio da mu je svejedno, zvao se Hrvat ili Srbin.

No sada za čudo, kad se sjeti Vaićeva govora na banketu, kad povrati u duši onu njegovu tamnu i navoranu fiziognomiju s malim lukavim očima, kad dozove u pamet onaj njegov „kroz nos" glas — u kojem nije bilo ni iskrenosti ni vatre — onda se sve više u Andrijevićevim mislima počinje pomaljati osobiti bizantinski tip korjenitoga Srbina, koji je već ranom mladošću zaražen mržnjom protiv ovoga naroda i zemlje, a ono je govorio tek od nužde i jer je „prieka sgoda htjela", kako bi rekao Mažuranić.

S tim više je morao Andrijević u to vjerovati, pošto je kasnije čuo, da je Vaić doveo svoje ljude na biralište iz pukoga inata i svadje s popom svojim, koji je bio Srbin radikal, a on samostalac, pa da ga razsrdi. Čuo je Andrijević i to, da je Vaić sve do tada glasovao uviek za madjarona, govoreći otvoreno, da je Srbima u madjaronskoj stranci bilo uviek dobro, pošto su dobivali koncesija, kakovih inače ne bi dobili, i tako stvorili „državu u državi".

Andrijević ide u posjete Vaiću, da se uvjeri na svoje oči, je li istinita ova njegova slika o njem i ne čini li mu možda krivo. Ide i za to, da se porazgovori s njim onako oči u oči o situaciji u ovom kotaru i o budućim izborima, a već sada je Andrijević odlučio, da mu ne će kriti svojih misli kao ni svoga najnovijega preokreta, pa makar izgubio simpatije i njega i njegovih izbornika. Bude li Vaić ovakav, kakovim ga pomišlja Andrijević, onda je bolje prekinuti s njim sve, nego li računati na ma kakav kompromis, koji bi u ovom slučaju slabio njegov rad.

Već su se uzpinjali razrovanim i jako strmim putem prema Vaićevu dvorcu. Valjalo se penjati kolima još neko pola sata do vrha. Kola su dospievala čas u hlad pod sjene stabalja, čas opet na sunce, koje je sve jače pripicalo. Kočijaš Luka izišao iz kola pa ide onako uz konje pušeći iz male lulice.

Andrijević, kako se sve više uzpinju, gleda prema šumi po livadama i vinogradu.

— Je li ovo sve Vaićevo, Luka?

— Jest, gospodine, sve. A nije to ni polovica od onoga, što je još s onu stranu. I šuma je njegova.

— To je on najbogatiji ovdje?

— U našoj obćini i kotaru najjači. A negda nije imao neg ovu dolje kućicu, što no je vidite, sad je u njoj njegov špan. Ja sam bio momak za ženitbu, kad je on došao u naš kraj s nekakvom malom trgovinom. Nije mu išla baš trgovina od ruke, ali se bogato oženio, pa počeo kupovati sve komad po komad zemlje. Dao se na špekulaciju, posudjivao novce na zemlju i tako malo po malo zaokružio se baš dobro. Kažem vam: kad sam se ja vratio iz soldačije, onda se on već uzpeo na ovaj brieg i počeo

svoj dvor zidati. A taj je brieg najljepši od svih ovih naokolo. Vlah nekako uviek nadje ljepše mjesto neg li naš čovjek. Eno vidite i na onoj strani livade, sve su ono vlasi naselili . . .

— Radini su oni, a naš je čovjek lien, eto to ti je ono, Luka.

— Prefrigani su, moj gospodine, a naši ljudi svakome vjeruju, pa stoga propadaju, tako bih ja rekao. Vlah vam uviek zna, što radi i zašto radi.

— To ti njih, Luka, baš ne voliš.

— Kako ću, gospodine, kad su nevjerni kao cigani.

— Ma nije baš tako. Ima i naših nevaljalih.

— Znam ja, da ima, ali ovo je baš takova pasmina. S njima se ne može, pa eto. Prije toga nije bilo, prije smo se nekako i slagali, ali od kad su počeli govoriti, da su Srbi — od onda nema s njima razgovora.

— A zar nisu prije bili Srbi, a Luka?

— Nisu, gospodine. Kad sam ja bio diete, toga ništa nije bilo. Mi njima govorili „vlasi", a oni nama „šokci", a svi smo znali, da govorimo hrvatski, a ovo da je zemlja hrvatska. Pa to je govorio sam njihov parok, koji je bio uviek gost kod našega župnika ko i ovaj kod njega. Sve to bilo u ljubavi. Ali kad je došao nekakav mladi pop, te onda njih stao učiti, da su Srbi — od to doba mladjarija počela to ćerati, pa danas su svi, osim ono nešto starijih ljudi, Srbi. Eto tako vam je to, vjerujte Luki, staromu čovjeku.

— I ti misliš, Luka, da se to ne može više nikako popraviti. Vidiš, kad bi se mi uputili, da smo jedan narod, da je svejedno, bio ti Hrvat ili Srbin — samo da si pošten . . .

— Znam ja, gospodine, tako ste vi i lani govorili, ali to su, oprostite mi, to su samo mudrolije i nekakve izmotacije. Zašto bi mi to, što nam ne treba? Kad smo bili u soldačiji, a bome i u ratu, onda su nas svagdje zvali Hrvati — Kroboti — a Srbi su u Srbiji. Zašto bi oni najednom, što su pravoslavni, odmah bili i Srbi.

— Ali, kad hoće. To im se više ne može izbiti iz glave.

— Može, gospodine, ako ne njima a ono niihovoj djeci i od djece djeci. Kako su od Hrvata postali Srbi, tako opet mogu od Srba postati Hrvati.

— Hoće, možda, hoće s vremenom.

— Bi oni, gospodine, da nema tih popova i učitelja njihovih. Vidite i ovaj Vaić — primakne se Luka Andrijeviću i produlji tišim glasom — i taj Vaić njima govori uviek, gdje može, o srbstvu i — jeste li ga onda vidjeli — pod srbijanskom je zastavom došao na izbor. U hrvatskoj zemlji pod srbijanskom zastavom!

— Pa nije bilo onda bune nikakove, Luka.

— Nije bilo, ali je moglo biti. Tobože sbog sloge i sbog pokojnoga gospodina, nismo htjeli ništa, ali, vjere mi, više je ne će razvijati, makar je nosilo stotinu Vaića.

— Dakle Vaić to širi?

— On još najviše. On vam njihovu djecu u gradu škola, meće u zanat, posudjuje im jeftino novaca, daje zemlju u najam, a svakomu veli: „Hoću ja tebe pomoći, brate Srbine, hoću.“ Šta je već od te seljačke djece postalo gospode: činovnika, pa trgovaca ' Sve gotovi i imućni ljudi, a sve Srbi, da bi na nože s nama. A to je sve, kažem vam, načinio Vaić. Takav je on.

— Vidjet ćemo, Luka, može li se s njima i s njim. Ja eto idem danas k njemu na razgovor, pa ćemo znati, što misli.

— Ne ćete vi, gospodine, znati, što on misli — nasmije se Luka. — On će vas sve liepo primiti — čast! — i podvoriti, ali vi opet ne ćete znati, što on misli. Poznam ja njega. Bio sam vam ja u toj kući dvie godine, kad sam se nešto zavadio s pokojnim gospodinom, ali nisam mogao obastati više od dvie godine. Najteže mi je bilo, što me je vazda dražio i govorio mi „šokac“. Jednom mi dodijalo sve, pa kad mi je rekao: „Ti šokačka beno“, a ja njemu natrag: „U bogata vlaha i goveda pametna“ — i tako smo se razstali. Nije, nije s njim razgovora.

Još je Luka pričao Andrijeviću sve potankosti o Vaićevoj obitelji, kako ima dva sina: jedan je svršio gospodarsku školu, pa vodi poslove na imanju, a drugi da „uči za doktura“, samo je nešto slabunjav i boležljiv, pa je kod kuće. Najstarija je kći već prešla godine udaje — imat će oko trideset. „Birala je prosce, a sad bi bio dobar i udovac“, dometnuo je Luka. „Ali marna je i gospodarna, gospodine, kao i njezina pokojna mati. Ruke joj zlata vriede“.

Tako su došli do pred dvorac u hlad dviju ogromnih krošnjatih lipa, što su netom prolistale u liepom svjetlom zelenilu, koje je prelazilo u žuto. Andrijević je odmah zamjetio krasan red i čistoću oko dvorca. Nasadi neki cvieća bili su kao u gradskim parkovima. Cvieća je mnogo bilo i po prozorima. Kad je Andrijević bacio oko na prozore, kao da je na njima izmedju cvieća opazio bliedu žensku glavu, koja je naglo izniknula.

Dva velika liepa psa došla su u susret kolima bučno lajući, no domala su se smirila, jer je Andrijeviću već priskočio mlad suhonjav čovjek koščata lica, predstavio se Andrijeviću kao Vaićev sin, medicinar iz Beča, pa ga odmah uveo u kuću, dok je Luka stao razprezati konje.

— Oprostite, otca još nema, ali će do obeda za celo doći. On i brat su otišli malo u vinograd još izjutra. Izvolite samo unutra, pa ćete da odložite.

(Nastavit će se)

MAX HAVELAAR

ili

DRAŽBE KAVE NIZOZEMSKOG TRGOVAČKOG DRUŽTVA

PRVO POGLAVLJE*

Ja sam mešetar kavom i stanujem: Lauriergracht** br. 37. Nije moj običaj, da pišem romane ili što takovo, a i potrajalo je dosta dugo, dok se nisam odlučio naručiti par rizama papira više, nego što mi obično treba pa započeti djelo, koje ti je, dragi čitatelju, netom u ruci i koje moraš čitati, bio ti mešetar kavom ili što drugo. Ne samo te nisam nikad ništa napisao, što bi bilo nalik na roman — ne, pače ni sam ne držim ništa do čitanja što takova, jer sam trgovac. Već godine pitam sam sebe, čemu služe take stvari, pa se čudim bezsramnosti, kojom ti se pjesnik ili pisac romana usudjuje naprtiti nešto, što se nije nikad dogodilo, a većinom se i ne može dogoditi. Kad bih ja u svome zvanju — ja sam naime mešetar kavom te stanujem: Lauriergracht br. 37 — kome trgovcu — a trgovac je onaj, tko trguje kavom — učinio ponudu, koja bi sadržavala makar i maleni dio neistine, što je glavno u pjesmama i romanima, to bi taj čovjek odmah uzeo Büsselinka i Watermana. I to su mešetari kavom, nu njihove adrese ne treba da znadeš. Za to ja dobro pazim na to, da ne pišem nikakih romana ili da ne iznosim druge krive podatke. Opazio sam uviek i to, da ljudi, koji se upuštaju u što takova, da obično zlo prolaze. Meni su 43 godine, polazim već 20 godina burzu, pa za to mogu izstupiti, kad koga zovu, koji ima izkustva. Kolike sam kuće vidio gdje propadaju! I obično, kad sam tražio uzroke, činilo mi se, da ih je trebalo tražiti u obratnom pravcu, koji je većini u njihovoj mladosti odredjen.

Velim: Istina i zdrav razum i pri tom ostajem. Za Sv. Pismo činim dakako iznimku. Pogreška počinje već kod van Alphen-a*** i to već kod prvog redka o „dragoj djeci". Što je do biesa moglo potaći tog starog go-

* Donosimo samo ovo prvo poglavlje, kano ulomak djela. Op. ur.

** *Grachten* zovu se u Amsterdamu mnogobrojni kanali i njihove ulice na obali.

*** Hieronymus *van Alphen* (1746.—1803.) vrlo plodan nizozemski spisatelj; osim teoložkih i povjestnih djela pisao je i pjesme te estetske spise. Ovdje se spominje radi njegovih „Malih pjesama za djecu" (Kleine gedichten voor kinderen).

spodina, da se izdaje za obožavatelja moje sestre Trude, koja je imala zloćeste oči ili za mog brata Gerharda, koji je uviek kopkao oko nosa? Pa ipak veli on, „da stihove je pjevao, a ljubav da ga sklonu na to." Često sam mislio kao diete: „Čovječe, rad bih te jednom susreo, pa makar mi ti tad odbio pekmez, za koji ću te zamoliti, ili moje čitavo ime izpekao u kolaču jer se zovem Batavus, tad te držim za lažca?" Nu van Alphen-a nisam nikad vidio. On je bio, mislim, već mrtav, kad nam je pričao, da je moj otac bio moj najbolji prijatelj — ja sam držao više o Pavlu Winseru, koji je stanovao blizu nas, u Batavijskoj ulici — i da je moj mali pas bio tako zahvalan. Mi nismo držali pasa, jer su tako nečisti.

Sve laži! I tako se nastavlja odgoj. Novu je sestricu piljarica doniela u u velikoj glavi kupusa. Svi su Nizozemci hrabri i plemeniti. Rimljani su bili veseli, da su ih Batavijci ostavili na životu. Tuniskog bega spopali su grčevi, kad je čuo šuštanje nizozemske zastave. Vojvoda Alba* bijaše neman. Osjeka trajaše, mislim, godine 1672. nešto duže nego obično, samo za to, da obrani Nizozemce. Laži! Nizozemci su ostali Nizozemci, jer su se naši predji brinuli za svoje poslove, i jer su se držali prave vjere; to je razlog!

A poslie dolaze opet druge laži. Djevojka je andjeo. Tko je to prvi obreo, nije nikad imao sestre. Ljubav je blaženstvo, čovjek bježi s jednim ili drugim predmetom do na kraj svieta. Sviet nema kraja, a ljubav je takodjer bezsmisao. Nitko ne može reći, da se ja ne slažem sa svojom ženom — ona je kći Lasta & Co, mešetara kavom — nitko ne može išto reći o našem braku. Ja sam član Artis-a**, ali o nekakvoj tako ludoj ljubavi, koja hoće da živi baš na jednom kraju svieta, nije bilo izmedju nas nikad govora. Kad smo se vjenčali, učinili smo izlet u Haag — ona je ondje kupila flanela, od kojega ja još nosim maju — i dalje nas nije ljubav nikad gonila po svietu. Dakle sve ludost i laži!

A zar da je zato moj brak manje sretan od braka ljudi, koji su sebi od ljubavi natjerali vrtoglavicu ili vlasi s glave čupali? Ili misliš, da je moje kućanstvo manje u redu, nego onda, da sam svojoj djevojci prije sedamnaest godina u stihovima kazao, da ću je oženiti? Nesmisao! Mogao sam ja to učiniti isto tako, kao i svaki drugi, jer stihove graditi je obrt, što je sigurno manje mučno, nego rezbariti slonovu kost. Ta kako bi inače bili Uhlefelski paprenjaci s nadpisima tako jevtini! Mirko veli: Uhlefeldski, ne znam zašto? A neka tko zapita za cienu jednog kupa biljarskih kugalja!

Nemam ništa proti samim stihovima. Hoće li tko, da poreda rieči u redove, dobro! Ali ne treba reći ono, što nije istina. „Blied mjesec sja, baš tuče dva". Dopuštam, ako uistinu mjesec sjaje, i ako su tačno dva sata. Ali ako su tri četvrta na tri, ne mogu reći, ako hoću poredati svoje rieči u

* Vojvoda *Alba* (1508.—82.) poznat s okrutnosti, kojom je nastojao kao namjestnik u Nizozemskoj (1567. do 1673) ugušiti ustanak proti španjolskom gospodstvu.

** Družtvo u Amsterdamu (pokraćeno nazvano od „Natura artis magistra" — „Narav, učiteljica života"). Osim drugih obće koristnih zavoda, ima to družtvo i zoložki vrt, što ga je osnovalo g. 1836.

redove: „Blied mjesec sja, baš tuče tri četvrta na tri". Stihotvorac je uslied mjesečine već u prvom redku vezan o čitav sat. Za nj mora biti tačno jedan, dva i t. d. sata; ili ne smije biti oblačno. Sedam zabranjuje metar u stihovima. Tad se daje na petljanije. Ili se vrieme mora promieniti ili doba. Jedno je ili drugo tad slagano.

Nu ne navode samo stihovi mladež na neistinu. Podjite samo jedanput u kazalište i poslušajte, koje se tamo laži ne iznose. Junaka drame spasao je iz vode netko, tko je baš imao bankrotirati. I tad mu taj daje pola imutka. To ne može biti istina. Kad je onomadne na Prinzengrachtu pao moj šešir u vodu, dao sam onomu čovjeku, koji mi ga je donio, jedan dubbeltje i bio je zadovoljan. Znam dobro, da bih mu morao dati nešto više, kad bi mene izvadio iz vode, nu jamačno ne pola imutka. Ta jasno je, da bi na taj način čovjek trebao samo dvaput pasti u vodu, da padne i na prosjački štap. Nu što je najgore kod takih kazalištnih predstava je to, da se obćinstvo tako nauči na neistine, da mu se čine liepima i plješču im. Jednom sam bio od volje, da bacim čitav takov parterre u vodu, da vidim, što bi vriedio pljesak. Ja, koji sam prijatelj istine, upozorujem svakoga, da ne bih za traženje svoje osobe platio toliko nagrade. Tko nije s malim zadovoljan, neka me ostavi. Samo bih u nedjelju dao nešto više, jer tad nosim svoj zlatni lanac i drugi kaput.

Da, kazalište kvari mnoge, još više nego romani. To je tako zorno. S nešto pozlate i malo okvira s obloženim papirom izgledje to tako zamamljivo. Za djecu, držim, i za ljude, koji nemaju posla. Pače i onda, kad glumci hoće da prikažu siromaštvo, njihova je igra uviek lažna. Djevojka, kojoj je otac propao, radi, da uzdržava obitelj. Posve u redu. Ona sjedi i šije, plete ili veze. Nu prebrojite samo ubode, koje ona učini za čitave radnje! Ona brblja, uzdiše, leti k prozoru, ali k poslu ne dolazi. Porodica, koja može da od taka rada živi, treba vrlo malo. Tako je djevojka dakako glavna junakinja. Nekoliko je zavadjača bacila niza stepenice; neprestano zove: „Majko moja! Majko moja!" i prikazuje dakle krepost. Kakva je to krepost, koja treba čitavu godinu dana za par vunenih čarapa? Ne pobudjuje li to krive ideje o kreposti i o „radu za uzdržavanje života?" Sve nesmisao i laži!

Onda se nenadano vraća njezin prvi dragi, koji je prije vodio knjigu za kopiranje kod nekog trgovca, a sad je silno bogat i on ju uzima za ženu. I opet laži! Tko ima novaca, ne uzima djevojke iz bankrotirane kuće. Pa ako mislite, da to može na pozornici proći kao iznimka, to ipak ostaje moja tvrdnja, da se smisao za istinu u narodu kvari, ako iznimku drži za pravilo i da se podkapa javna ćudorednost, kad se narod priučava na to, da nečemu odobrava na pozornici, što će u životu svaki razboriti mešetar i trgovac držati za smiešnu ludost. Kad sam se oženio, bilo nas je u pisarni mog tasta, Lasta & Co., u svemu trinaest osoba, i mi smo učinili velike poslove!

I još više laži na pozornici. Kad junak sa svojim ukočenim komedijaškim

korakom ide, da izbavi potištenu domovinu, zašto se onda dvostruka stražnja vrata uviek otvaraju sama od sebe? I nadalje, kako može osoba, koja govori u stihovima, unapried znati, što mora druga odgovoriti, da joj učini sgodan srok. Kad vojskovodja veli princesi: „Princeso, kasno je, vrata su zatvorena", kako tad može unapried znati, da će ona reći: „Napried, povuc' te mač; borimo se neumorno!" Kad bi ona odgovorila, čuvši da su vrata zatvorena, e će čekati, dok se opet otvore ili će drugiput doći, da al gdje je onda metar i srok? Nije li dakle priesna laž, kad vojskovodja pogleda pitajući princesu, a da sazna, što kani činiti, pošto su vrata zatvorena? Još jedno: a kad bi se djevojci prohtjelo poći spavati, mjesto da što drugo neumorno čini? Sve laži!

I onda ta nagradjena krepost! O, o, o! Ja sam već 17 godina mešetar kavom, Lauriergracht br. 37, pa sam dakle nešto i doživio, ali me svaki put do skrajnosti ogorčava, kad čujem, gdje se draga istina tako izvraće. Nagradjena krepost? Nije li to isto tako, kao kad bi iz kreposti htio načiniti trgovački članak? Nije tako u svietu, i dobro je, da nije tako. Ta kud bi zasluga, kad bi se krepost nagradjivala? Čemu dakle te infamne laži svedj iznova iznositi?

Eto n. pr. Luka, naš sluga, koji je radio već kod otca tvrdke Last & Co — tvrdka se onda zvala Last i Meyer, nu Meyeri su već davno izstupili — — to je bio uistinu krepostan čovjek. Ni zrno kave nije pošlo po zlu, marljivo je išao u crkvu, a ni pio nije. Kad je moj tast bio u Driebergenu,* čuvao je on kuću, blagajnu i sve. Jednom je u banci primio 17 forinti previše, i on ih je odnio natrag. Sada je star i bolestan, pa ne može više služiti. I sad nema ništa; jer u nas je velik promet pa trebamo mladih ljudi. Eto, tog Luku držim vrlo krepostnim, a hoće li biti nagradjen? Hoće li doći kaki kraljević, koji će mu pokloniti puno dijamanata, ili vila, koja će mu mazati maslac na kruh? Uistinu ne će! On je sirotan i ostat će sirotan, i to mora tako biti. Ne mogu mu pomoći — jer mi trebamo mladih ljudi, pošto je u nas velik promet — ali kad bih i mogao, gdje mu je onda zasluga, kad bi sad pod stare dane mogao dobro živjeti? Tad bi svi sluge postali krepostni, svaki pojedini, a to pak ne može biti po božijoj volji, jer onda ne bi preostala ovdje nikakva posebna nagrada za dobre. Ali na pozornici sve ti oni to izvrnu . . . sve laži!

I ja sam krepostan, a pitam li ja za nagradu? Uspievaju li mi poslovi, a oni i uspievaju, je li mi žena i djeca zdrava tako, te se ne moram ogledavati za liečnikom i ljekarom, mogu li svake godine da izlučim svoticu za svoje stare dane, napreduje li mi Mire dobro, da može kasnije stupiti na moje mjesto, idem li u Driebergen — eto, tad sam zadovoljan. Nu to je sve naravni posliedak prilika i toga, što pazim na trgovinu. Za svoju krepost ne tražim ništa.

* *Driebergen* je predgradje Utrechta a služi i kao ljetovalište, gdje stanuje mnogo umirovljenih činovnika i trgovaca.

A da sam krepostan, to proizlazi iz moje ljubavi k istini. To je nuz čvrstu vjeru moje glavno svojstvo. Za to želim, čitatelju, da budeš o tom uvjeren, jer u tom leži izprika, što je napisana ova knjiga.

Drugo moje svojstvo, koje isto tako obladava samnom kao i ljubav k istini, je moje oduševljenje za moje zvanje. Ja sam naime mešetar kavom, Lauriergracht br. 37. Mojoj dakle, čitatelju, nepokolebivoj ljubavi k istini i mojem oduševljenju za trgovinu imaš da zahvališ, te su napisani ovi listovi. Pripoviedat ću ti, kako se je to sve sbilo. Nu budući da ovaj čas moram naime na burzu — pozivljem te odmah poslie toga k drugom poglavlju. Do vidova dakle!

Nu molim te, uzmi ovo . . . mali je trud . . . može ti koristiti . . . gle, to je: trgovačka karta! Co. to sam ja, odkad su Meyeri izstupili . . . stari Last je moj tast.

LAST & Co.
MEŠETAR KAVOM

LAURIERGRACHT BR. 37.

Holandeski napisao MULTATULI

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

MULTATULI

Kad je god. 1860. izašla u Amsterdamu knjiga s neobičnim nadpisom „Max Havelaar ili dražbovanje kave nizozemskog trgovačkog družtva" nekoga dotada nepoznatoga pisca, koji se nazvao Multatuli, nastala je u nizozemskoj literaturi prava revolucija. Nije bila ta knjiga — veli jedan biograf — primljena, kako se ine knjige primaju, već kano neko djelo, koje je započelo novu eru. Gutali su ju. Sve je na juriš osvojila. Četrnaest godina kasnije pisaše Carel Vosmaer, savremenik pjesnikov; „Mi smo se književnici svi medjusobom poznavali, stari i mladi. Znali smo, što svak može da stvori Nije bilo tako velike pojave, koja bi nas mogla prestrašiti, a nije ih uobće ni bilo . . . Nu iznenada, u svibnju g. 1860. poput bljeska eto knjige iz Insulinda, koja je sve poput plamena zahvatila. Knjiga se zvala „Max Havelaar". Kad bude kasniji povjestničar došao do tog razdoblja, morat će se zaustaviti. Osjećat će naime, da se knjiga o Havelaaru ne može svrstati medju dotadašnje knjige. Morat će udahnuti zraka, da krene dalje, uzeti novi list papira, pače i novo pero. Umočit će pero i ostaviti, da se na njem osuši crnilo i opet započeti. Ne će mu biti tako lahko karakterizovati ovu knjigu . . ."

Tko je bio taj Multatuli, što njegov Max Havelaar?

Zvao se zapravo Eduard Douwes Dekker. Rodio se 2. ožujka 1820. u Amsterdamu; otac mu bio kapetanom ratne mornarice. S 18 godina stupio je mladić u iztočnoindijsku kolonijalnu službu. 1839. bio je pisarom kod sveobće računarske komore u Bataviji, 1842. kontrolorom Natala na Sumatri i kasnije u Padanžskim zemljama. Uslied razmirice s tadašnjim gouvernerom zapadne Sumatre, generalom Michielsom, bude dignut sa službe, nu kasnije opet namješten. Ovu je periodu svog života Dekker ocrtao u 12.—14. poglavlju „Havelaara". 1845. dodje na Javu i oženio se sa svojom prvom ženom, rodj. barunicom Wijnbergen, „Tine" u „Havelaaru". 1848. bio je tajnikom u Manado-u (Celebes), 1851. asistentom rezidentom u Amboini (na Molučkom otočju). Proboravivši godine 1853. i 1854. na dopustu u Evropi, imenovan je u istom činu u Laboku (priestolnica Bantam, zap. Java), gdje je ostao samo tri mjeseca. Svi jadi ovog doba sačinjavaju sadržaj „Havelaara".

Odpušten od službe, pošao je da sebi stvori novu eksistenciju u Indiji. Nu to mu se izjalovilo i tako se vratio 1857. u Evropu, gdje je uzalud nastojao, da u Bruselju, Amsterdamu, Kasselu nadje bilo kakvo namještenje. Pokušao je, da stupi opet u nizozemsku kolonijalnu službu, ali bez svakog uspjeha.

Tako je zapao u najveću biedu. 1859. napisao je u Bruselju, trpeći najveće jade i nevolje i uz odricanje svega, svog „Havelaara". Bilo je to zimi te godine; dielom je pisao u sobi bez peći, dielom na nekakovom klimavom i zamusanom stolu u nekom konačištu, obkoljen doduše dobričinama, ali prilično neestetičnim pijanicama. Gorjela mu je glava, burno tuklo bilo, ali je u ovo svoje djelo prelio svu gorčinu i ogorčenje svog srdca.

Nizozemska vlada, da umanji nemilu pozornost i senzaciju, što ju je bez sumnje imala pobuditi ova knjiga, poslala je Dekkeru kao posrednika tada vrlo popularnoga spisatelja Jakoba von Lennepa, da mu ponudi vrlo častno namještenje u američkim kolonijama. Nu Dekker je to odbio, zatraživši službu rezidenta na Javi i red nizozemskog lava. Te je pak uvjete odbila vlada, na što je knjiga izašla, opet posredovanjem van Lennepovim, koji je dao na se prenieti nakladnička prava.

Knjiga je polučila ogroman uspjeh, premda skupa; stajala je četiri forinta. Brzo je bila razpačana. Novoga izdanja nije dao Lennep prirediti, navodno iz patriotskih razloga.

Bieda, koje je dopao Dekker, trajala je neprestano dalje. Ni njegovo neumorno spisateljsko djelovanje nije mu ništa po-

moglo, budući je zapao bezsavjestnim nakladnicima u ruke. 1861. godine ugledaše svjetlo njegova „Minnebrieve", fingirana izmjena pisama s „Fancy-em", utjelovljenjem njegove muze i Tinom. Ta pisma vrlo su važna za upoznavanje Multatulieva bića. God. 1862. izadje prvi svezak njegovih „Ideja", od kojih je do g. 1877. u svemu objelodanjeno sedam svezaka. Ove „Ideje" sadržavaju nepresušivo blago aforističkih opazaka, pripoviesti najraznoličnije vrsti (medju njima i glasovita „Pripoviest o malenom Walteru", koja se mnogo citira), dramatskih skica i t. d.

Ovo je djelo bilo neposrednim povodom razdoru u Dekkerovom braku. Neko djevojče, imenom Mimi Hamminck Schepel, tako je osvojila ta knjiga, te je najprije pismeno, a zatim osobno došlo u dodir s piscem. Taj se odnošaj razvio vremenom toliko, te je Everdina Dekker god. 1868. ostavila svog muža i pošla svomu sinu Eduardu (mali Max u Havelaaru) u Mletke. U to su vrieme svanuli Dekkeru i bolji dani, kad je mogao svojoj ženi popraviti i ublažiti sva odricanja i jade, što ih je s njime strpljivo podnosila. Ona je umrla 1874., a da se nisu izmirili. Još iste godine oženio je Dekker Mimi, koja je od godine 1870. živjela u njegovoj kući. Ovaj čin i postupak pjesnikov smatraju mnogi njegovi životopisci neliepim, te mu toga ne mogu oprostiti.

Od g. 1866. pa sve do smrti živio je Dekker gotovo izključivo u Njemačkoj, pri koncu u vrlo dobrim prilikama, budući da su mu djela doniela sjajnih honorara. Umro je 19. veljače 1887. u Niederingelheimu.

Donosimo u prevodu prvo poglavlje „Maxa Havelaara", da se pokaže duhovit način pisanja i neobično sarkastično pojimanje družtva i svieta. U Havelaaru sjajnim su bojama i žarkim osjećajem prikazane prilike na Javi, priroda i ljudi, tiranija indijskih regenata i požuda evropskih trgovaca.

„LIEČNIKOVI ZAPISCI" I „LAPONSKE SKICE"

ili: zanimljiva sveza sjevera i juga, Erika Borre-a i dra F. D. *Marušića*. U podlistku jednog bečkog lista osvanuo je ove godine prievod jedne skice Erika Borre-a pod nadpisom „Nilova utjeha". Evo hrvatskoga prievoda te skice:

„Jauk i kukanje u svim kolibama sela. U kući naseljenika Jakka ležalo je četvero djece bolestno od epidemične groznice. U kući susjeda Jusisa obolila je jutros u četiri sata žena mu, rodilja, a njezino je troje djece u takovoj istoj groznici, koja je harala medju naseljenicima. A u trećoj kući sela, u jednoj trošnoj napola srušenoj kolibi ležao je Laponac ribar Nil u polusviesti na svojoj slamnjači kraj otvorena ognjišta, na kom su gorjele cjepanice.

Šest se milja morao voziti liečnik, prije nego li je dospio do ovoga mjesta biede; šest milja u snježnoj mećavi i vijavici i po putovima, koji su bili napola zasuti sniegom.

Onda je u selu išao od kuće do kuće. Pregledao je djecu, dielio savjete, kako ih valja njegovati, a bolestnicima pribavljao olakšicu u njihovim bolima. Napokon je došao u kolibu staroga Nila.

Starca je dvorila Laponka, koja je jedva vukla sama sebe, a on se upravo prenuo i došao k sebi. Pogledao je liečnika, koji je stajao pred njegovim ležištem.

— Kako ti je, Nil?

— Bolestan sam, ali nemojte se za me brinuti! Liečnik se sagne do ležaja, da pregleda bolestnika.

— Nemojte, pustite me na miru, šta ne možete stara čovjeka pustiti s mirom.

— Hoću da ti pružim olakšice, Nil, lieka protiv tvoje boljetice; valja da imaš topao i čist krevet — ovdje te grize gamad — onda bolju njegu i hranu, koja ti je sad potrebna. Pokušat ću, da te privedem k zdravlju.

Liečnik je htio opipati starcu bilo i pružio već ruku.

Bolestnik načini kretnju, da ne da.

— Stari Nil nije molio od vas pomoći — ne. Bog mi je s neba poslao ovu bolest. Bog mi s neba može podieliti i oporavak, ako hoće. On mi može dati pravo zdravlje, ako ga je volja. A ako ne, onda je spremio za me počivalište, koje ne pravi ljudska ruka, u nebeskom Jerusolimu — taj je krevet mekši od onoga, što mi ga hoćete da date vi, gospodine liečniče

Liečnik se sagne i otare grozničavi znoj s bolestnikova čela.

— Ne, nemojte mi pomagati, gospodine liečniče. Ja bih onda opet započeo svoj stari život, postao bih obiestan i zavolio sviet kao prije. A samo ponizni ulaze kroz uzka vrata i nalaze mjesta u carstvu Gospodnjem, veli apostol. A i stari Nil hoće da bude medju ovima.

Laponac umukne, odahne malo, a onda nastavi:

— Obiest je bila prije ovladala sa mnom, ali gospodin Bog ju je umio da protjera s tim, što me je ukrotio. Prije sam bio ponosan na svoja stada u prodolima, ali vuk ih je napao, kuga morila, i mlada je marva crkavala hrpimice, kad im je ponestalo krme. Bio sam ponosan na svoje mnogobrojne srebrene carske talire, što sam ih gore u pećinama i gudurama posakrio, ali mi ih pokrali tatovi.

A maloga Nila, svoga sina, ljubio sam više nego li Gospodina Boga. Bio je mlad i liep kao sunčano, bistro jutro nad prodoljem; on je bio takodjer posljednji moga

roda — prastaroga roda Silpassaita; ali, — ali i njega su mi pokvarili Švedjani južnjaci s onim vražjim pićem, s rakijom. Ljubio sam i sam sebe, ali karajuća ruka Gospodnja dotakla me se i udarila me bolešću...

Bolestnik je govorio neumorno i grozničavo. Nenadano prekine sam sebe:

— Gospodine liečniče!

Nil se napola uzpravio u krevetu.

— Gospodine, jeste li čitali o Jobu? Jeste — znam — jer vi ste učen čovjek i poznajete toga dosta. Vi znate: Job je imao mnogo, ali mu je bilo oduzeto, jedno za drugim; najprvo stoka, onda drugi njegov imetak, zatim rodjaci i djeca i napokon su njega sama zadesile muke. Meni se desilo kao i siromašnom Jobu. Gospodin Bog sve mi je uzeo... Daleko je moralo otići — tako je bila njegova milostiva volja — daleko... daleko... daleko...

Starac je mahao sa svojim iztrošenim rukama; u žaru pripoviedanja sasvim se bio podigao sa svoga ležaja — a to je bila stara sobova koža, po kojoj je vrvila gamad.

— Gamad... Vi govorite o gamadi, gospodine liečniče! I pobožnoga je Joba mučila gamad i plazila mu rane. Bog ju je poslao, da izkuša pobožnost Jobovu...

— Neka samo gamad plazi po mom tielu, gospodine liečniče! Neka mi se i u rane uvuče! S tim hoće Bog samo da izpita, hoće li moja pobožnost moći održati kušnju. Božje je karanje koristno i spasonosno za mnogo šta: tugovanjem treba da ja, stari čovjek, udjem u carstvo nebesko... Voj! Voj! Voj! (Da! Da! Da!)

Dubok je uzdah popratio njegove rieči.

— Siromašni je Lazar ležao u dronjcima pred pragom bogatunovim. Tamo je i umro, a andjeli su ga odnieli u krilo Abramovo. Slava Bogu na nebesima, koji se sjeća biednih i potištenih!

Stari se Nil opet bacio natrag na svoj krevet. Diše težko, kaplje se znoja iskre na njegovu čelu, ali prosievak radosti klizi preko njegova lica. Sklopio je ruke nad pokrivalom i gleda u žar vatre.

— Tako se dogodilo Lazaru. Tako se i Jobu dogodilo. Kroz mnogo patnja dospjeli su u nebeski Jerusolim, u grad, gdje... gdje... gdje...

Nilove smedje brdjansko-laponske oči gledaju oštro u žarku žeravicu na ognjištu; čini se, kao da te oči vide čudnovate divne stvari u tamnome žaru — —

— ... U grad, komu su zidine načinjene od jaspisa, a on je sam od suhoga zlata... gdje je dvanaest vrata dvanaest dragulja, a ulice... ulice... ulice... uli — — —

— Ne, kako je to? Kako stoji pisano u sv. pismu, gospodine liečniče? Recite mi vi, koji se učen!... Ulice... ulice?...

Kad stari Nil nije dobio odgovora, okrene se razočarana lica, uzdahne duboko i zadriema.

I sad sanja stari Laponac na svom oskudnom ležaju, sanja o bezkonačnoj divoti i o nebeskom gradu".

*

Iz ove se crtice razabire živahno srodstvo Marušićevih Zapisaka (Matica hrv. g. 1906.) s E. Borre-om, pa je jedan dalmatinski kritičar sgodno primjetio, da milieu tih crtica nije dalmatinski, već tudji (laponski). Kad ogledamo sve Borre-ove „skice", moći ćemo uvjeriti naše čitatelje, kako je g. Marušić htio Matičin odbor i nas sve prevesti žedne preko — Laponske zemlje.

MEDJU KNJIGAMA

Čitave piramide naslaganih knjiga na uredničkom stolu. Većina njih nerazrezanih, neke razrezane tu i tamo, dakle što no rieč, te su knjige tek čitkane i napokon nekoliko sasvim razrezanih i — pročitanih knjiga. Tako se naime i diele knjige. Jedne ne treba ni čitati, dakle ni razrezivati, a da ipak znaš što i o čem pišu, znaš pače više nego sam autor, u druge je dovoljno tek ovdje ondje zaviriti, pročitati stranicu dvie, početak i svršetak i znaš sve, pače i više od autora i napokon treće, koje valja pročitati i razrezati.

Medju ove treće spada knjiga „*Iz mojega zatišja*", pjesme Dobroslavine (Josipe Gazvoda, Zagreb 1907. Str 52. Ciena K 1·50). Vrlo zanimiva knjiga. Predgovor je napisala Zofka Kveder-Jelovšekova. Žena — ženi, spisateljica — spisateljici·

„Već odavna leže ove pjesme na mome stolu. Odmah, kad sam ih pročitala, znala sam što im moram napisati za predgovor. Ništa o pjesmama. Neka govore k srcima onih, koji će ih čitati. Ali o autorici samoj htjela sam nešto napisati, o njenoj školi, o njenom selu, o njenim gorama".

Iz tog početka predgovora saznajemo, da je autorica učiteljica, učiteljica na selu, da ljubi gore, koje su rodile njezinu poeziju. I gdja. Zofka ne piše sama predgovor, već poslie nekoliko toplih redaka iznosi pisma svoje prijateljice, koja govore više od predgovora, koja govore sve. Iz prvog pisma saznajemo tragičan jedan dogadjaj, koji je zadesio autoricu. Strašna vatra uništila je 36 kuća, a medju njima i onu, gdje je ona stanovala.

„Vatra mi je uništila bolji i ljepši dio mojega doma, sva zimska odiela, rublje i sve moje drage i mile uspomene, knjige, časopise, dnevnike, zapiske, pjesme, nacrte, slike i k tomu sve slike i uspomene na moga dragoga pokojnoga oca. Ne smijem da o tome pišem, poludjela bih. A mene nije ni bilo kod kuće. Majka je bila sama! Čudim se, da nije umrla od straha. Osigurano nije bilo ništa".

„No ova materijalna šteta ne boli moje srce. Ta neki su seljaci ostali upravo bez svega. Sve ću to lako dobiti za novac — pa ako ne drugčije, na dug; ali meni su izgorjele sve uspomene iz moga miloga živoga i mrtvoga svijeta — moje je srce izgorjelo. — Ja sam sada umrla. Ono, što će se zbiti sa mnom na groblju, biti će samo formalnost.

„Nijesam imala ni zlata ni srebra, al medju onim drugim malenkostima bila sam bogata, a sada sam bijednija od prosjaka, koji spava u grabi kraj ceste. Vazda sam mislila: i ako ću doživjeti 100 godina, ipak ću medju svojim uspomenama ostati vazda mlada".

Čisto se bolno čovjeka dojimlje ova tragika uspomena, izgorjelog srca, ova tragika živog mrtvaca. Srce bez uspomena.

Ovo razpoloženje izbija iz čitave knjige „Iz mojega zatišja". Pjesme pune sarkazma, pune boli, ogorčenja proti životu, ljudima, svietu.

„Milo se za drago daje" —
Učila me dobra mati;
I ja stadoh u te r'ječi
Ko u Boga vjerovati.

U toj vjeri pružih sv'jetu
Svetu vatru srca svoga,
A za uzvrat dobila sam:
Komad leda studenoga. (Str. 17.)

Ovaku reći bi Heineovsku pointu nosi većina pjesama, pointu bolnu, ko da na koncu svake pjesmice puca žica i — srce. Sve su take pjesmice prvog diela, koji nosi nadpis čitave knjige „Iz moga zatišja". Posebice iztičem pjesmice „Opet . . ." (Str. 25.), „U vijavici" (Str. 26.):

„Oko kuće vijavica,
Svoje sn'ježno kolo vodi,
I sa grane vrapca ruši,
Što je zaspo u slobodi.

Pa kad ovo divlje kolo
Preko pustog brda krene,
Ja bih htjela da ponese
S mrtvom pticom još i — mene "

Osobito je nježna pjesmica „Njegovoj grlici". U „Mojoj Majci" nježno pjeva svu dobrotu i skrb žive majke, a u „U noći mrtvih" plače za mrtvim otcem i bratom. Nu ne plače onim šablonskim plačem, koga su pune novije sbirke naših pjesnika, već duboko osjećanim, proćućenim plačem. Uobće iskrenost prolazi čitavom knjigom, prava nepatvorena iskrenost, koja izbija iz svakog stiha. Za to i teku stihovi tako naravno, jer nema u njima afektiranja, laži.

„Pod slamnatimi krovovi" drugi je dio knjige, u kojemu je temeljna nota, da budućnost Hrvatske leži u — hrvatskom seljaku. Pred seljakom će „Bog to hoće — zapjevati: bolji dani!" Samo dok još nestane kukavica i jastrebova . . .

Treći dio „Iz kronike" sadržava sitne pjesmice sa satiričkom pointom, kojima šiba navike i zle strane našega družtva na socijalnom i političkom polju. Neke su upravo izvrstne, a zanimivije tim više, što im je autorica žena. Prva žena u nas, koja „iz svoga zatišja" promatra i s nekim osmiehom bilježi, što oko sebe vidi, a što je iz vana liepo, a u nutri lažno. A u nas ima puno, puno pobieljenih grobova . , .

Ova se knjiga može više puta pročitati.

*

Pjesme Josipa Miličića (Beč, naklada „Zvonimirova", Str. 64, ciena K 1·50) liepo su opremljene. Hrvatski umjetnik Tomica Krizman narisao je nekoliko ilustracija, crteža perom, koji su pridodani nekim pjesmama. Na naslovnom listu narisana je glava, samo glava, bez vrata, s gustom i bujnom kosom. Mužka glava. Autor?

Na čelo knjizi stavio je nakladnik, Hrv. akad. družtvo „Zvonimir", kao motto Preradovićeve poznate stihove:

. . . Ne razum'je pjesma zapovjedi,
Slobodna je, svome glasu sl'jedi . . .

To je opomena kritičaru: Ne svidjaju li ti se pjesme? Ima li u njima pogriešaka? Ne valjaju li? Oprosti, rekao ti što mu drago, ove pjesme ne poznaju zapovjedi, one svome glasu sliede.

To je istina; slobodne su, neka sliede!

*

Još je slobodnija knjiga, koja bez sumnje i svome glasu sliedi, a zove se *Zaljubljenik*, koga sažaljuje Franjo Jarmek (Zagreb, 1907. Str. 16. Ciena 24 fil.). I ovaj se autor ogradio proti kritici u Predgovoru, koji glasi:

„*Duh:*

Reci mi, zašto pišeš tako nerazumljivo, tamno i isprepleteno, da ni ja sâm nemogu zapravo shvatiti intenciju tvojih duševnih izlijeva?

Ja:

Vrlo mi je drago, što zdrava miso ne udvara bolesnom pojmu!

Duh:

A što ti držiš pod riečju: „zdrava miso"?

Ja:

Sjeme, koje će, ako ga posadiš u sočnu zemlju uroditi plodom hranivim za svijet ovaj vidljivi i onaj nevidljivi; — to ti je moj poziv; a tvoj, ogledalo pitanja, što si ga stavio na mene.

Duh:

E onda — — — — — — — — — — — —"

Za primjer evo nekoliko „zdravih misli". Autor pjeva svojoj Dulcineji:

„U tebi su oči male".
Tim dublja je ali jama;
Da bit će ti gorke šale,
Ak padneš li u nju sama (?) (Str. 5.)

Na str. 14. Ludjak pjeva:

Lud je mudar, mudar lud,
To će znati ljudski sud,
Ako stavi duši trud.
Trala, lala, la.

Zimu grije leda žud,
Dok ju ljeta zločin hud,
Ne ohladi uzalud.
Trala, lala, la.

Jedna pjesma u prozi na str. 9. svršava se na str. 10. u stihovima ovako:

Mali sinčić majku je dozivo:
„Mama — mama — mama daj mi kruha!"
Zvjerska mati ona ti je bila,
Jer sustegla životnoga ruha.

Grozno!

S jednom muzikalnom kaprisom svršava „Zaljubljenik", koga sažaljuje gosp. Franjo Jarmek, svoje jade ovako:

Mukli romon daje glasba,
Što ju radja tvrdo srce.
Od tenora pa do basa,
Bio zbor il' bio solo,
Svedjer nesklad dušu stresa.

Meko srce tek od tvrdog
Harmoniju si dobavlja.
Kad u drugom nema sklada.
A u prvom fali glazbe,
Kakve zvuke tuj ćeš čuti?!

O Ireno, nimfo, bajadero,
Nisi vješta glazbenica,
Niti prava bakantica!

Finis.

Sluga pokoran!

KUNO FISCHER

† 5. srpnja 1907.

Njemačka filozofija izgubila je s Kunom Fischerom jednog od najvećih svojih ljudi. Kad se je neko vrieme činilo, kao da se filozofija u Njemačkoj kani potisnuti u stražnje redove, Fischer je tu znanstvenu disciplinu, reći bi opet oživio, i pokrenuo opet djelovanje na tom polju. Za to se s pravom može reći, da njemačka filozofija gubi u profesoru Fischeru svog vodju, koji je s obsežnim znanstvenim nazorima i pronicavošću spajao dar prikazivanja, kakova je riedko naći u korifeja te znanosti svih vremena. Taj glasoviti heidelberžki filozof nastavio je na temeljima Hegelove filozofije, ma da mu za to ipak nije bio najposlušniji učenik. Poznata je naime anekdota, da je Hegel umirući rekao svojim učenicima, koji su ga bili okružili: „Od sviju vas me je jedan razumio", na to je spomenuo ime, „ali", dodade, „taj me je — krivo razumio!" Nu Kuno Fischer nije baštinio od svog učitelja onu težinu i maglovitost nauke, njegova se djela naprotiv uz liepi stil odlikuju neobično lahko shvatljivim načinom prikazivanja.

Kuno se Fischer rodio 23. srpnja 1824. u Sandenwaldu, u Pruskoj Sleziji. Svršivši nauke u Leipzigu i Halle habilitova se 1850. kao docenat za filozofiju u sveučilištu heidelberžkom, gdje mu bude tri godine kasnije oduzeto pravo javnih predavanja i to ministarskom odlukom bez navedenja uzroka. Nu po svoj prilici bit će uzrok u tome, što se je odveć aktivno bavio politikom kao pristaša radikalne struje. God. 1855. dodje u Berlin; tu se je sa svojom habilitacionom namjerom sukobio i opet s ministerijalnim zaprekama. Nu kad su pol godine iza toga te zapreke bile uklonjene, te nakon raznih sgoda i nesgoda bude Kuno Fischer pozvan u Jenu posredovanjem velikog vojvode od Sachsen-Weimara. Isti ga je vojvoda kasnije imenovao državnim savjetnikom. U Jeni njegova su predavanja bila najposjećenija, odaziv bijaše takav, kakvoga ne bijaše od dana Schillera, Fischtea i Schellinga na tom mjestu. God. 1772. pozove ga k sebi onaj Heidelberg, koji ga je gotovo dva decenija omalovažavao. On se odazvao, te je ostao Heidelbergu vjeran 35 godina, sve do svoje smrti. Najvećim odlikovanjima sveučilišta i države priznato je njegovo plodonosno djelovanje.

Broj njegovih većih i manjih djela nemoguće je ovdje nabrojiti. Nuz spekulativnu stranu filozofije zanimala ga je i povjestna, što pokazuju njegove monografije o Descartesu, Spinozi i Leibnizu, zatim o Kantu, Fichteu, Schellingu, Hegelu i Schopenhaueru. Estetici je rano već posvetio djelo „Diotima ili ideja liepoga". Glavna su mu pak djela „Povjest novije filozofije" i „Logika i metafizika ili nauka o znanosti", koja će mu sačuvati trajno ime.

U životu smatrahu Fischera u mnogom pogledu originalom. O njemu imade puno anekdota, od kojih ćemo neke priobćiti, jer su vrlo karakteristične.

Svi njegovi djaci dobro su znali, da je puno držao do svog naslova „ekscelencije", što mu je prigodom 70 godišnjice podielio veliki vojvoda badenski. Kad bi dakle koji

*

djak htio što u Fischera da poluči, tad bi se dogovorili, da će ga što je više moguće titulisati „ekscelencijom". Jedanput je neki djak u tome prekoračio granice tako, te profesor malo ne planuo: „Ta nemojte neprestano! Tek ovdje ondje!..." Drugi opet jedan, koji nije znao, da prof. Fischer toliko drži do naslova „ekscelencije", pa ga je nagovorio samo sa „gospodine tajni savjetniče". Nu profesor ga odmah prekine: „Ja nisam tajni savjetnik!" ... Djaku bilo to neprilično, pa ga sad nagovori samo „gospodine profesore", a Fischer će reći: „Ja nisam profesor!" Držeći djak profesora čovjekom, koji ne drži ništa do titulatura, mislio da će mu ugoditi, ako mu rekne samo „gospodin Fischer". Na to će profesor: „Zar mislite onog postolara Fischera tamo preko puta?" ...

Koliko je držao do sebe i do svoje uvaženosti kao filozof svjedoči ovo: Veli se, da je jednom rekao: „U Njemačkoj ima samo dva filozofa. Drugi stanuje u Leipzigu!" (Mislio je Wundta).

Jednom se imala cesta pred Fischerovom vilom popločiti. Jednog jutra začuje on s ulice ritmičke udarce radnika. Razsrdjen otvori prozor i poviknu im: „Ako s mjesta ne prestanete s tim prokletim nabijanjem, otići ću u Jenu!" Baš je u to vrieme dobio poziv, da podje u Jenu. Gradsko je poglavarstvo dalo odmah obustaviti popločivanje ulice.

Kuno je Fischer umro u Heidelbergu.

KNJIŽEVNE I UMJETNIČKE NOVOSTI

* Edmond de Goncourt dosljedno je mrzio francezku akademiju bezsmrtnika. Za života je u svome salonu okupljao oko sebe i jednomišljenike, koji su takodjer mrzili akademiju. Nu to ne bijaše sve. Edmond de Goncourt odredio je oporukom sav svoj veliki imutak, što ga je sam stekao i što je baštinio od brata Julesa, za zakladu, iz koje da se osnuje akademija s imenom Goncourt. Ona je imala sastojati, kao opreka „velikoj", izključivo iz pravih književnika, a hvaliti i nagradjivati samo prave zasluge, a ne one po rodu i položaju. Ta akademija Goncourt i osnovana je prama želji svoga osnovatelja, a sačinjava ju deset članova, od kojih svaki dobiva godišnju rentu od više tisuća franaka. Već je pet puta podieljivana nagrada od 5000 franaka za najbolji roman, koji je tečajem godine napisan. Premda se razprave ove akademije imadu voditi prema želji zakladateljevoj, po mogućnosti bez svakih formalnosti, ipak je akademiji nuždan predsjednik, kome je dužnost upravljati s imovinom, sazivati članove, te voditi sjednice. Na mjesto Huysmansovo, koji je nedavno preminuo, izabran je Leon Hennique, koga je u svoje vrieme sam Goncourt odredio za izvršitelja svoje oporuke. Hennique je rodjen 1851., a kao pisac započeo je g. 1878 s romanom „La Devouée".

* Imenom „Cavalleria rusticana" postoje tri opere. Najnovija se ovog mjeseca pjeva po prvi put u Parisu. Autor joj je Domenico Monleone. Prva opera tog imena potječe iz god. 1889. Tekst od Bactocci-Fontane, glazba od Gastaldona. Druga i najpoznatija „Gavalleria" je Mascagnieva. Poslie toga naručila je Pattica u nekoga soliste milanske Scale, da joj uglasbi operu istog imena, koja se pjevala u kućnom teatru nmjetničina dvorca u Craig-y-Nosa. Sad dolazi eto i Monleone. Svi su dakako uzimali sujet iz istoimene drame Vergine.

* Poznato je, da je glasoviti Händel u mnogim svojim skladbama posudjivao puno toga iz partitura savremenih majstora. Nedavno je objelodanio Englez Sedley Taylor knjigu, u kojoj se time pobliže bavi. Medju inim saobćuje, kako je u jednom muzeju u Cambridgeu odkrio Händelovih partitura, u kojima je sam skladatelj zabilježio, odakle je i čije je neke stavke prenio.

* Prema nedavno objelodanjenoj statistici dramatska je produkcija u Francezkoj prošle godine dosegla neobičan broj. U svemu su sačinjena 953 igrokaza, od kojih samo 165 nije prikazivano, već su izašli samo u knjizi. Osobito je pri tom zanimivo, da je od tog velikog broja odpalo na Paris, kao glavno središte glumačke umjetnosti, vrlo malo i to jedno za operu, 6 za komičnu operu i 10 za Comédie Française.

* Poznati i poduzetni izdavalac Doin javlja, da će početi izdavanjem obsežne znanstvene Einciklopedije pod uredničtvom dra. Toulouse, a sastojat će od kakovih 1000 svezaka po 5 franaka svaki. Cielo će djelo biti razdieljeno u 40 odsjeka. Glavni će odsjeci biti znanosti: matematične, neorganske, bioložke normalne i bioložke deskriptivne.

* André Chéradame osnovao je u Parisu novu sedmičnu smotru, koja će, kako njezin program tvrdi, biti neka vrst panorame universalnog savremenog života. Urednici su joj poznati i glasoviti pisci: Albert Sorel, Emile Faguet, Georges Blondel, Henry Bordeause, Maurice Barrès, Auguste Dorchain i Pierre Lalo.

„MATERINSKA RIEČ"

Ils sont passés, ces jours de fête!

I oni, kojima je grlo bilo promuklo od urnebesnog klicanja, danas su već ozdravili. Ne šapću više, već govore normalno, kao i prije. I govornici su već pozaboravili svoje pozdravne besjede, pa sad razmišljaju: zašto? I ona stara glasba, koja je pratila delegate ulicama prestolnice naše i ona je već poslie onih veselih pobjedničkih koračnica, odpratila i neke mrtve sa žalobnom Chopinovom koračnicom do vječnog počivališta. Naručena i ondje i ovdje. Živima i mrtvima. Hodie mihi cras tibi!

Zagreb se je brzo povratio sam u sebe, k sebi. Stari naš Zagreb. Zagreb, koji dočekuje žive i koji prati mrtve. Zagreb, koji slavi pobjede i koji žali za porazima. Zagreb, koji se smije, kad po njegovim ulicama lepršе vesele hrvatske trobojnice i koji plače, kad s njegovih kuća vise tužni crni barjaci. Da, Zagreb se je *brzo* vratio k sebi. Prenaglio se, prevario — dobričina — i sad ga malacko podbilo rumenilo stida. Ovaj je put slavio jednu pobjedu, samo u brzini uzbudjenja, protrnuvši na glas „pobjede", izgubivši glavu od pobjedničke smetnje — nije znao čiju pobjedu slavi. Jer pobjeda je bila i to velika pobjeda, al se dogodilo čudo: pobiedjeni je slavio, a pobjednik se tomu smijao. I tako je Zagreb, na prvi alarm, zamienio zastave: mjesto u crne žalovite, zaodjenuo se u trobojne, radostnice.

Tako se dogodilo, te je Zagreb orio i klicao isti onaj dan, kad se smijao gospodin Kossuth. Dok je Zagreb pozatvarao dućane i poletio pred Magyar allamvásutak, da dočeka svoje sinove, koji mu nose lovoriku pobjede: uzakonjen magjarski jezik, — dotle se sin Lajoša Kossutha u svojoj ministarskoj sobi smijao, kao da je slušao tamo dolje, iz daljine veselo klicanje . . .

Smijao se je.

A kad se Kossuth smije, Zagreb i Hrvatska, pravi Zagreb i prava Hrvatska, mora da plače. Ono je smieh zlobe, smieh mefistofelski, a ovo su suze iskrene, vruće, guste, koje dube srdce.

Victoria! Victoria! Victoria a-a-a!

I tako se sbilo, te je mnogim sviestnim našim muževima, ženama i djeci promuklo grlo, a muzikante oblievao znoj. Znoj pobjede, promuklo grlo od slave i veselja!

Al danas, danas se, ako ne svi, a ono velika većina već oporavila, pa govore puno, puno normalnije. Grlo je već čišće. Danas, kad su se zamislili u onaj poklik u nedosljednosti ostarjelog političara delegata pred Jelačićevim spomenikom: Ustaj bane, Hrvatska te zove!

A on, ban Jelačić od god. 1848., izpod brka se onoj masi smijao i kan da govorio: „Tko me zove? Vi? Tko ste vi? Znam vas: isti oni, koji ste prije nekoliko mjeseci odkretali od mene glavu, kunući me u sebi, da sam austrijanac, a sad dolazite opet k meni! Što tražite tuj oko mene? Tuj je mjesto trgovanju, tuj su šatori piljarica i telećara! Ima vas sad ovdje, koji ste godine 1895. ovdje pod nogama konja moga palili magjarski barjak i klicali: abcug Magjari, a slava meni! A lani ste ovuda prolazili i pjevali Kossuthovu himnu, klicali: elyen az Magyarorszag! Prolazili ste mimo mene i pestnice dizali proti meni — austrijancu, kamarilcu! A što tražite opet sad od mene? Ja sam ostao isti, dosliedan. A vi, vi se mienjate, vi pjevate sad ovako, sad onako, sad kličete abcug Magjarima, sad meni. — „Ustaj bane, Hrvatska te zove!“ Tko je ta Hrvatska? Vi niste Hrvatska. Ne ustajem, jer vam ne vjerujem. Ne vjerujem, jer znam da ćete do godine preda mnom opet pjevati „szozat“ i plesati „csardas“. Lani ste htjeli konja i mene okrenuti, jer je gg. Wekerla i Kossutha škakljao vršak moga mača, a danas mi konju pod kopita polažete vienac cvieća i zovete me, da ustanem, jer me vi, Hrvatska Tuškanova i Supilova, zove! Odtale! Odtale! Odtale!“

Ali toga monologa Jelačića bana nije nitko razumio. Sve je samo vikalo: Pobjeda! Pobjeda! Pobjeda-a-a-a!

* * *

Da su hrvatski delegati pobiedili Kossutha i Wekerla, palo bi magjarsko ministarstvo t. zv. „veliki“ kabinet. A Wekerle ostaje i Kossuth ostaje i čitavi kabinet ostaje. Dakle? Hrvati su pobiedjeni. Gorko, težko pobiedjeni.

U ustavnoj zemlji, jedna grupa političara, koja zadade narodu *poštenu* svoju, muževnu rieč, da će mu izvojštiti potlačena prava, oteti okrnjeni zakon neprijatelju, vratiti se sa tekovinama — a ništa od toga ne učini, taka bi grupa u ustavnoj zemlji postala nemoguća, zaboravljena, nesposobna, da vodi sudbinu jednoga naroda. A u nas? Slavoluci!

Hrvatska, zemlja iznimaka i eksperimenata, može sebi priuštiti i takav luksus, dok joj narod skapava. Hrvatska, nekad jaka, velika kraljevina, poslie i „krunovina ugarska“, a danas dovedena na razkršće: biti ili ne biti — sve to zaslugom i krivnjom rodjenih svojih sinova — ta Hrvatska još uviek mirno gleda, kako iz nje prave laboratorij, u kojem neki mudraci hoće da pronadju svoj kamen!

Vraćamo se opet u doba, kad su naši stari uzimali staro hrvatsko ime, stisnuli ga u retortu i grijali, grijali. I onda su to ime pretvorili u *ilirsko* i uhvatili se oko njega u kolo i pjevali: „Oj Iliri jošte živi . . .“ Ali nije upalilo, opet se je razplinulo, a u talogu, na dnu, ostalo ipak hrvatsko ime. Naši su

stari poslie srušili i posljednji spomenik ilirstva, Maticu Ilirsku, prekrstivši ju u Maticu Hrvatsku.

Poslie je došla i ideja Josipa Jurja Strossmayera, koji osjećaše, da je pozvan okupiti oko svoje palice sve Jugoslavjane, kao kvočka sitne piliće svoje. Sve Jugoslavjane: Hrvate, Slovence, Srbe, Bugare i još druge, ako ih ima. Ali ni ta nije upalila. Svaki od ovih naroda držaše, da je ipak više Hrvat, više Slovenac, više Srbin, više Bugarin nego Jugoslavjanin. I ta je ideja umrla, nadajmo se za uviek. Jedan joj je spomenik, trajan spomenik, ipak ostao: Jugoslavjanska Akademija. Jugoslavjani imaju tako pred Evropom u Zagrebu svoju akademiju, Hrvati je nemaju. Hoće li i to vrieme izpraviti? Držim, da ne bi vriedjalo pietet Strossmayerov, kad bi se akademija prozvala hrvatskom, jer je de facto ipak hrvatska. Vrieme lieči stare rane.

Onda su naši stari stali umovati: Ta mi smo svi braća i Hrvati i Srblji. Ta mi smo naši, govorimo naški. I prozvali su se *našinci.* Bio je i to kratkotrajni eksperimenat s hrvatskim imenom. I nije uspio.

I *Srbo-Hrvati* su se zvali. I tako su neko vrieme srbohrvatili.

A Ante Starčević je svima rekao: Slavoserbi! A tako zovemo i dandanas sve one, koji petljare s imenom hrvatskim, koji ga prekivaju, prekuhavaju, bojadišu, šaraju.

I još ni danas nisu prestali.

Sad su izumili novu lozinku: *Materinsku rieč!* „Borba“ u Pešti nije bila borba za hrvatski jezik, već borba za materinsku rieč! Jer ako bi se reklo, da je to borba za *hrvatski* jezik, uvriedila bi se bratija Srbi, koji bi rekli: A srbski jezik? I gospoda peštanski delegati, veliki naši političari i diplomate, rekli su: Znate gospodo što: pošto vas vriedja, kako je i pravo, da nazovemo ovaj jezik, kojim eto govorimo, samo hrvatskim jezikom, recimo, da je ovo borba za materinsku rieč, i — nama i vama pravo!

I bilo je tako. Složili su se u imenu „materinska rieč“ proti hrvatskom imenu. To su javno sa svojim podpisima izpovjedili u glasovitom svom proglasu na narod.

„Narode! Narode! Narode!“

Borba za materinsku rieč!

Narod je taj x, materinska je rieč y! Dvie nepoznanice, a nijedna poznanica. Sad riešavaju tu jednačbu — Magjari i uzakonjuju u Hrvatskoj magjarski jezik. Magjari pravom umuju: Ta ovi ljudi u posestrimoj „nuzzemlji“ ni sami ne znaju, kako im se zove jezik, ili ga se srame, što li — pa za to je najbolje, da im uzakonimo naš mongolski, arpadovski, magjarski jezik!

A naši materinskoriečaši gledaju u tomu svoju pobjedu! I nose tu pobjedu kući, a kod kuće ih slave, kao vojskovodje, koji se vraćaju s bojišta, hametom pobivši dušmanina! A ironija je nadošla i nehotice, sama od sebe, slave ih s — veteranskom glasbom!

* * *

Ovo će biti posljednji eksperimenat s hrvatskim jezikom. Ovo su veterančci u laboratoriju Hrvatske. Onaj umjetni oganj pod retortom njihovom trne, gasne. Nitko ga više ne će upaliti.

Nu za to gori jedan drugi oganj. Vječni oganj, a to je pravo, nepatvoreno *hrvatsko ime*. Hrvatski je narod prešao na dnevni red i preko ilirstva i jugoslavjanstva i našinstva i srbohrvatstva, a prelazi i preko — materinske rieči. On ne da, da se njegova materinska rieč naziva samo materinskom rieči, već *hrvatskom* materinskom rieči. Druge materinske rieči ne postoje za hrvatski narod. Kao bujica teče i prolazi danas hrvatskim narodom uvjerenje, da sva snaga njegova leži *samo* u njegovom *hrvatskom imenu*. Danas, kad u stanovitim, samozvanim vodjama naroda vlada najveća smetnja, nered, sbrka pojmova, hrvatski narod je uvjeren, makar se to nazivalo frazom, da je Hrvatska samo Hrvatima.

Tom pravom, zdravom narodnom frazom, jedinom opravdanom hrvatskom frazom, pobit će sve tudje, umjetno skovane fraze. Kad ta fraza konačno pobiedi, što nije daleko, ne će joj trebati dočeka, ni govorancija pred mrtvim spomenicima, a ne će joj trebati ni — veteranske glasbe.

BURA

DRAMA U TRI ČINA

(Svršetak.)

ČIN TREĆI

Dekoracija prvoga čina. — Jutro je. Kad se zastor digne, pozornica je prazna. Daleko u šumi podsijecaju radnici drvo. Čuje se kako u jedno podsječeno drvo zabijaju klin. Potraje nekoliko trenutaka, onda za čas nastane tišina. Iza toga čuje se najprije jedan glas, kako otegnuto viče: „Ho—ruk!", onda više glasova zajednički i jednakim, ne predugim razmacima isto: „Ho—ruk!" Najednoč žestoko lamanje granja i onda mukli pad ogromnog hrasta na tle. Odmah za tim dolaze s lijeva Mara i Jela.

PRIZOR PRVI

MARA i JELA

MARA *(nosi prazan škaf. Silno je blijeda sa neizrecivo intenzivnim izrazom tvrde boli. Kad je spazila kolibu, zastane časak, gorko se osmjehne i onda ide dalje).*

JELA (*čisto je obučena, nosi praznu košaru*). Ajde, pa ću s tobom do bunara. Onda ću preko livade u selo. Moram da kupim bijeloga brašna.

MARA *(požuri).* Ajdmo samo brzo, kumo.

JELA. Pa ne žuri tako. *(Zastane.)* Nego čuješ, kako je bilo?

MARA. Što?

JELA. No, s njim?

MARA. S kim?

JELA. No, s Ivom. Je l' bio dobar?

MARA (*ugrize se za usne*). Bio je.

JELA. I osto je cijelu noć doma?

MARA *(stisne zube, onda čvrsto).* Da!

JELA (*opet podje, tako, da svoje zadnje riječi govori već iza kulisa*). No, eto vidiš. Sigurno si ga pograbila? A on, znaš, on ti nije loš čovjek, samo mu treba zube pokazati.

(KATA izadje iz kolibe, odma za njom IVO.)

PRIZOR DRUGI

IVO i KATA

IVO (*blijed i razkuštran*). Već su davno na poslu.

KATA. Pa neka su, ko da su oni tvoji gospodari.

IVO. Gdje mi je sjekira?

KATA. Eno je, tamo leži.

IVO (*uzme sjekiru*). Mrgodit će se.

KATA. Volja ih, samo kad je nama lijepo.

IVO (*duboko uzdahne*). Oh!

KATA. Uzdišeš. A što ti je molim te?

IVO. Ništa, proć će.

KATA. Valjda ne žališ — sada, što si došao?

IVO (*preko volje*). Ah, što bi . . . (*Hoće da ide.*)

KATA (*zaustavi ga*). I ne smiješ žaliti . . . nikada ne smiješ žaliti, jer sam ti ja najviše, znaš, Ivo, da sam ti najviše, što imaš.

IVO (*kao gore*). Jesi.

KATA. Više nego ona. (*Ivo šuti.*) Kako se je samo izderala na me. Trebalo bi da ju otjeraš.

IVO (*bolno*). Oh, Kata, da ti znaš, kako je ona meni bila dobra.

KATA. Zar bolja nego ja?

IVO. Oh, toliko dobra!

KATA. Zašto nisi ostao kod nje . . . Nisam te vukla.

IVO. Nisi me vukla . . . Al si me zvala i ja sam morao ići.

KATA (*vedro*). Morao si, jer te je ljubav gonila k meni.

IVO. A sada . . . sada ne smijem nikad više k njoj.

KATA. Pa i ne trebaš! Što će ti ona?

IVO. Ni k djeci, Kata, ni k djeci svojoj ne smijem!

KATA. Pa?

IVO (*sav se strese*). Kako je to velik . . . velik grijeh!

KATA. Što je grijeh?

IVO. Sve, sve što činimo nas dvoje.

KATA. Ivo!

IVO. A ona plače!

KATA. Što to govoriš, Ivo?

IVO. Znam da plače . . . Znam, da će si isplakati oči.

KATA. A zar? Pa što je onda ako si isplače oči?

IVO. Onda će pasti kletva na nas.

KATA (*surovo se smije*). Ne boj se ti toga. Brigaj za svoj poso i za me, pa se ne boj zla. Umekšo si se ko tijesto, a da je bar rad šta. Idi sijeci drvo, pa dodji onda u podne. Jest ćeš kod mene.

IVO (*čudnim glasom, gleda ju u oči*). I to će uvijek tako trajati?

KATA. Da bome, a zašto da ne traje?

IVO. A ako budu pljuvali na nas?

KATA. Tko?

IVO. Svi.

KATA. Pa nek pljuju!

IVO (*gorko*). Pa da; zašto da ne pljuju, kad smo se već i sami popljuvali, kad smo zaboravili na Boga i na poštenje.

KATA. Ivo, a kako ti to govoriš?

IVO. Na sve smo zaboravili i sami smo se zakopali u grijehu.

KATA (*srdita*). A šta vraga podjedno navlačiš taj grijeh? Kakav si to najednom? Zašto nisi noćas tako govorio?

IVO. Ja sam bio lud i pijan. Omamila si me tvojom toplinom, zagrizla si se u me. Al ipak . . . ipak mi je bila ona uvijek pred očima. Kad god je zabljesnulo, pričinilo mi se da stoji pred kolibom i da plače. O, da znaš, kako me je to peklo; tako bi bio volio vikati, ali sam se gušio u tvojim cjelovima i mislio sam, da će proći čim svane dan. Sad mi je još gore.

KATA. Dakle si ipak žalio, što si došo?

IVO. Ah, ne znam ni sam.

KATA (*velikim strahom*). Ivo! Pa to ti mene više ne voliš?

IVO. Bolje bi bilo da ne. Al to je upravo moj pakao, što te volim . . . što te toliko volim.

KATA (*privine se uza nj*) Pa šta se onda tareš? Ivo . . . Ivo, dragi! Pusti se zle misli, proć će to. Eto ako me voliš, zaboravit ćeš . . . A ja, Ivo, ja ću te dragati i milovati i prigrlit ću te toplinom svojih grudi i nosit ću te naokolo, ko malo dijete, samo da mi budeš opet dobar.

IVO. A ona, što će ona?

KATA (*zlovoljno*). I opet ona! Baš si se namjerio. Prije nisi nikada pitao što će ona?

IVO. Za to, jer prije nisam nikada čuo onakovog vapaja, kao što je bio onaj, što ga je vjetar sinoć iza nas donesao. Kata! Koliko mora ona da pati!

KATA. Ne brini se ti zato. Primirit će se, vidjet ćeš da hoće! Bila je i prije mirna, sad joj se nadalo, pa se uzkomešala. Danas već ne će biti takova.

IVO. Šutit će . . . samo će šutit . .

KATA. Tim bolje. Smiri se samo. Ajde sad na posao . . . suviše si zadocnio.

IVO (*dubokim uzdahom*). Pravo imaš, valja na posao. (*Pridigne sjekiru.*)

KATA. I ja se moram žuriti. Valja mi još nacijepati drva za ognjište. (*Uzme svoju sjekiru, koja je oslonjena kraj kolibe.*)

IVO (*časak je zastao, gleda preda se*). Oh, kako je to teško! (*Predje naglo rukom preko čela i podje.*)

KATA. Ideš li?

IVO. Da.

KATA. Pa zar tako?

IVO *(preko volje pristupi k njoj i kratko ju poljubi).*

KATA. S Bogom i dodji. (*Ide dosta brzo na lijevo u prvu kulisu, Ivo pogleda za njom, uzdahne i lagano podje na desno.*)

PRIZOR TREĆI

IVO i MARA

IVO *(spazi Maru, stane uprepašćen, onda kao u bojazni).* Mara!

MARA (*stala je časak kao kip, pogledala ga tvrdo i bez izraza, onda hoće da ide dalje*).

IVO (*uzbudjen*). O, Maro!

MARA (*tvrdo*). Što ćeš?

IVO. Mara, kako si blieda!

MARA *(gorko se osmijehne).* Hm . . .

IVO. Učinio sam ti krivo, Mara.

MARA *(tvrdo).* Nije prvi put.

IVO. Proklinješ me, Mara.

MARA (*kao gore*). Što imam ja još da te proklinjem? Proklela su te već i tvoja djeca!

IAO (*sav se svine od boli*). O, ne! ne! ne!

MARA. Kad su se molila Bogu za te, onda su te proklela.

IVO. O, Mara, molim ti se Mara!

MARA. Pusti me . . . idi svojim putevima!

IVO. Mara . . . I ja patim.

MARA. Sam si sebi kriv.

IVO. I žao mi je, Mara, žao mi je.

MARA *(gorko).* Što imaš ti da žališ?

IVO. Tvoje suze, Mara, to što si plakala rad mene.

MARA. Presahnule su moje suze, ubila ih je bol ove noći.

IVO. O, ta noć, Mara, ta noć.

MARA. Prošla je u ljubavi za te, a u meni ubila je — tebe.

IVO. Mara!

MARA. Ubila . . . sasvim ubila, jer si otišao za na vijek sa onim suzama, što su presahnule, sa onim uzdasima, što sam ih lupajuć u grudi izagnala iz svog srca.

IVO. O, ženo, ženo!

MARA. Nije ni pepel ostao iza tebe.

IVO *(moleći).* Mara, a da se kajem i da opet dodjem?

MARA. Dodji, tvoja je koliba, gospodar si joj — mene u njoj ne ćeš naći.

IVO. Mara, kad bi —

MARA. Pusti me, idi za svojim poslom.

IVO *(približi joj se, hoće da ju uhvati za ruku).* Mara!

MARA. Ne diraj me! Nisi se ni umio od njezinih zagrljaja!

IVO. O, kako si tvrda! (*Glas iz šume: „O—oj!“*)

MARA. Zovu te. Idi da ne okrnjiš svoje zaslužbine, ne će ti dostati za — nju.

IVO. Nemoj, Mara!

MARA *(tvrdo).* Idi! *(Gleda ga prezirnim, tvrdim pogledom.)*

IVO *(gleda ju časak, onda umorno uzme sjekiru i pognut, kao satrven odilazi).*

MARA *(stoji nepomična i dugo gleda za njim; najednoč klone i zarida teško. Kata ulazi sa sjekirom i naramkom drva).*

PRIZOR ČETVRTI

MARA i KATA

KATA *(ušla je, spazila Maru, časak ju oštro gleda, onda).* Aj, a što ćeš ti ovdje?

MARA *(skoči kao da ju je zmija ujela, pogna vlasi s čela, sve silnom žurbom, onda hoće da nešto kaže, napinje se, ali ne može. Sve lice promijenilo joj se u skrajnju mržnju i bijes).*

KATA *(došla je do ognjišta, spustila drva).* Oplakuješ svog čovjeka, aj?

MARA *(još uvijek ne može da dodje do riječi).*

KATA. Još nije ni umro, a već ga moraš oplakivati.

MARA *(u skrajnjem gnjevu).* O, ti! . . . ti! . . .

KATA *(ravnodušno).* Bijedna si, žalim te.

MARA *(kao gore).* Zar ti da me žališ? . . . Ti, koja si mi ga ukrala, koja si se uvukla u njegovo srce, ko zmija pod jastuke, dok su drugi na njima mirno počivali . . . Ti gadna . . . odurna curetino . . . ti da me žališ?

KATA *(mirno).* Uf, kako si se nadula! Idi molim te, ne vrijedi toliko rad jednog čovjeka!

MARA *(kao gore).* Za tebe ne vrijedi, jer ništa ne znaš, osim krasti i ubijati tudju sreću. A zašto ga držiš . . . Zašto se lijepiš uza nj, kad ne vrijedi?

KATA. Ide mi s dobra, pa ne brigam dalje.

MARA *(bijesno).* Ne ide ti s dobra, vučeš ga, silom ga vučeš!

KATA. Baš bi bila luda. Ne volim, da se tko silom veže uza me.

MARA. Ali on, on se veže silom uza te jer ga povlačiš za sobom, jer si ga urekla, vještice prokleta!

KATA *(srdito).* Mani ćorava posla! I psuj djecu svoju, a mene pusti na miru.

MARA. Urekla si ga, tako mi spasa, urekla si ga! A da nisi, on bi te prokleo onoga časa, kad si mu prvi put došla pred oči!

KATA. A zar? A što ti misliš, tko je koga prije napastovao, ja njega ili on mene?

MARA. Zavadjala si ga gadnim svojim očima . . . namigavala si mu . . . eto, svi znaju.

KATA *(sažme ramenima, izazovno).* Pa? Dopo mi se . . . ni brige koga.

MARA. Briga je mene, jer sam mu žena!

KATA. A gdje si bila, da ga nisi čuvala?

MARA. Daleko sam bila, da te nisam mogla zagušiti prvi dan, kad si mu se ovila oko vrata.

KATA. O, da znaš, kako sam mu se ovila!

MARA. Šuti, curo! Jezik ti presahnuo!

KATA *(opet ravnodušno)*. Eto vidiš, da si kriva. Nije marilo ostavit muža samoga, sad ga možeš oplakivati.

MARA *(najednoč tvrdo s osobitim naglaskom)*. A da ne ću da plačem? Da ga zovnem, pa da dodje — sada za uvijek?

KATA *(oštro se nasmije)*. Ti? Pa ajd pokušaj!

MARA. I on bi došao!

KATA (*sigurno, oštro*). Ne bi!

MARA (*čvrsto*). Bi!

KATA *(još oštrije)*. Ne bi!

MARA. Jer on se kaje.

KATA (*velikom ironijom*). On?!

MARA. Da, on, sam mi je rekao.

KATA. Tebi?!

MARA. Da, ovdje, čas prije ...

KATA (*neugodno dirnuta*). Ovdje? ... (*Naglo.*) To je laž!

MARA. Nisam ko ti, da lažem. (*Strasno, uzbudjeno.*) Reko mi je, da se kaje ... da mu je žao mojih suza i mog uvelog obraza ... da bi se htio vratiti k meni za uvijek ...

KATA. On, on da ti je to reko?

MARA. On sam.

KATA (*strasno*). A znaš li ti, kako dugo to kajanje traje? ... Do večera ... dok ja hoću!

MARA. A da ga sad zovnem, pa da te ovdje pogazi i odbaci! ...

KATA *(surovo se nasmije)*. Zar Ivo?! Idi, dovedi ga, pa da vidiš kako će me zagrliti — pred tobom!

MARA (*kao da hoće da brani Ivu*). O, ne će!

KATA. Pokušaj ženo!

MARA (*u gnjevnoj nemoći*). Odbacit će te!

KATA. Velim ti, pokušaj.

MARA *(slomljena sigurnošću Katinom, uhvati se za grudi)*. O, prokleta si! Prokleta si!

KATA. Kud bi svijet, da svaka kletva vrijedi! (*Hoće da ode u kolibu.*)

MARA (*sva se strese od boli, poleti za Katom, uhvati ju obim rukama, bolnim vapećim glasom*). Kata!

KATA (*tvrdo*). Šta ćeš?

MARA (*kao gore*). Daj mi ga! Daj mi ga!

KATA (*nasmije se*). Pa uzmi si ga!

MARA. O ne ovako — ti mi ga moraš dati!

KATA. Pa on je sam svoj gospodar.

MARA. O nije, sad više nije, odkako si ga ti obmanula — sad mi ga samo ti možeš vratiti.

KATA. Ja nemam ništa da ti vratim.

MARA *(zdvojno, gotovo molećim glasom)*. Sreću moju; o Kata moju sreću!

KATA *(tvrdo)*. Ako je tvoja sreća u njemu, onda je ne traži od mene. Ja ti je ne ću vratiti.

MARA. O, ti moraš... moraš!

KATA. Ne moram! Jer kad bi ti ju vratila, postala bi ja nesretna.

MARA *(zdvojno)*. Ne bi... ne bi, Kata! Ti si cura, lako ćeš naći drugoga.

KATA. Ali nikada njega.

MARA. O, što ti je do njega, kad njime siješ samo zlo i nesreću?!

KATA. Ljubav ne mari za to.

MARA. Al ta je ljubav grijeh... smrtni grijeh, Kata, koji ćeš morati okajati u paklu, gdje je vječni oganj i škripnja zubi.

KATA. Marim ja.

MARA. I za života, Kata, i za života Bog će te kazniti... vidit ćeš da hoće... oslijepit ćeš, zadobit ćeš kužne rane po svem tijelu... izgubit ćeš... *(U skrajnjem afektu boli.)* O, Kata, Kata! molim ti se, pusti mi mog Ivu!

KATA. Mani me se ženo! — Ne mogu ga pustit, ne mogu!... Znaš da ne mogu!

MARA *(u najvećoj bijedi)*. Moraš.

KATA. Bila bi luda, kad bi ubila samu sebe.

MARA. Ne ćeš se ubit, samo ćeš si oprat dušu i posušit suze moje i moje dječice... O, Kata, da ti znaš koliko ja patim, koliko mi je jadno, bolno srce izgrizeno! Zar je to život, što ga jadna provodim, odkako si mi ti sreću pogazila? A sve sam podnosila, sve sam patila... O Kata! šuteć sam patila do ove noći. — Sad — sad više ne mogu... Sad je sve puklo u meni... sve se u meni jadnoj slomilo i digo se vapaj moj Bogu pod nebesa! Svu sam noć sjedila i lupala šakama u grudi, a kraj mene plakala su moja dječica! I što sam više lupala, to me je više srce bolilo... i više je urlalo od bure i oluje... Suze su mi presahnule na vrućim očima, što su gorila ko dvije žive žeravice, a uzdasi zamrli su u grudima i složili se jedan do drugoga ko zaklani golubovi... Bog je vidio moju bol, — Kata, božja je volja, da mi ga vratiš!

KATA. Pa da ti ga i vratim — sutra došao bi opet k meni.

MARA. Ne bi, ne bi, samo kad bi mu rekla, da ga više ne voliš.

KATA. Hm... onda bi mu lagala.

MARA. Bog bi ti oprostio tu laž, Kata. Njegova je volja, da mi ga vratiš.

KATA. A nije moja, i zato ne mogu.

MARA *(bijedno)*. Zar si tvrdja od kamena? Zar sam ti toliko skrivila?

Pa eto, ako mene ne ćeš, al se smiluj mojoj siročadi, kojoj si otela oca, što ga trebaju ko koricu hljeba.

KATA (*trgne se*). Trebaju ga, veliš? A zar ti misliš, da naše dijete ne će trebati oca?

MARA (*okamenila se, gleda Katu razrogačenim očima*). Ti? — Ti?!

KATA (*mirno*). Rodit ću mu diete.

MARA (*svine se od boli, kao da ju je spopala vrtoglavica, lice joj je posvema promijenjeno, to nije više izraz očaja, već ludila. Uhvati se za glavu, onda groznim, inartikuliranim glasom*). Ne ćeš!!

KATA. Vidjet ćemo!

MARA (*baci se kao divlja zvier na Katu, ščepa ju za vrat*). Ne ćeš!!

KATA (*otrgne se svom snagom Mari i gurnu ju od sebe*). Otale ženo! Zar si luda?!

MARA (*kad ju je Kata gurnula, pala je u blizini gorišta, rukama se uhvatila za tle, onda se bacila divlja nazad, oči su joj nabrekle, silnom brzinom pograbi sjekiru i skoči*). Ne ćeš! Ne ćeš!!

KATA (*odskočila je s užasom dva tri koraka natrag, u smrtnom strahu zaurla*). Ivo! Ivo! U pomoć!

MARA (*zamahnula je i udarila Katu svom snagom sjekirom po glavi*).

KATA (*rukne, prebaci se i pane mrtva*).

(Vani žamor ženskih glasova.)

MARA (*kad je Kata pala, ispusti sjekiru, stoji časak, onda se sva strese, klone i skuči, buljeć suludo u mrtvu Katu*).

(S lijeva dotrče nekoje žene.)

JEDNA ŽENA. Što je? Što je?

SVE ŽENE (*spazivši mrtvu Katu stanu vikati*). A jao! Ubili Katu! U pomoć ljudi! (*Ni jedna ne ide blizu. Nekoje bježe desno.*)

MARA (*skučena, još uvijek nepomična*).

(Desno žamor muških glasova.)

JEDNA ŽENA (*vani*). Žurite se ljudi! Žurite se za Boga!

MUŠKI GLASOVI (*vani*). Šta je? Šta je?

(Muškarci dotrče na pozornicu.)

MUŠKARCI. Jao, ubijena!

IVO (*dotrči s desna*). Šta se je dogodilo? (*Spazi mrtvu Katu, krikne.*) Kata! (*Hoće do nje, al u to spazi Maru, zaustavi se, s užasom.*) Mara — Mara — ti!

MARA (*gleda ga ukočeno*). Bolan Ivo, sad nemaš ni jedne.

ZAVJESA

KONAC

SRGJAN TUCIĆ

HANDŽAR I GUSLE*

I

Davno vise, vierni druzi
  vise golom o duvaru,
  neutješnoj ko u tuzi
  da snivaju slavu staru.

Željni krvi i megdana
  prašnoj vise u samoći
  i čekaju — novih dana
  kad će rujna zora doći.

Kad će lance stresuć težke
  da poskoknu čete vrle
  na mezeve na vitežke,
  gdje se smrtno borci grle.

Kad će tvrde da se šake
  maše ljute za handžare
  i zapoju gusle lake
  od užasa pjesme stare.

II

I snivaju, dok sve šuti,
  i snivaju prošle danke
  kad je handžar sjeko ljuti
  i pojale gusle tanke.

I gledaju polja ravna
  i gledaju klance tiesne,
  gdje, ko gosti siela slavna,
  sastaju se čete biesne.

A junačkog žedan mesa
  do handžara handžar sije
  i zemlja se širna stresa
  i junačku krvcu pije.

A s junačke trepte slave
  u krvavom gusle boju
  i krvave brojeć glave
  za unučad poznu poju.

III

Stišao se megdan ljuti
  a čekajuć dane nove
  zahrdjali handžar šuti,
  šute gusle javorove.

Samo kadkad, vierni druzi
  nešto šapću sa duvara —
  neutješnoj ko u tuzi
  da drug druga razgovara.

Šapće handžar, davne sanke
  a o davnoj snijuć javi:
  „Pojte pjesmu, gusle tanke,
  o junačkoj staroj slavi".

A sa gusla javorovih
  šapće žica u tišini:
  „Evo tebi glava novih —
  o handžaru ljuti — sini!"

M SABIĆ

* Iz „Modernih balada".

ZA GAJENJE BIJOLOGIČKIH NAUKA U HRVATSKOJ

(Svršetak).

Kako sam spomenuo uvjete za unapredjenje bijologijskih, po opći ljudski zdravi razvoj korisnih nauka, neka mi bude dozvoljeno reći još nešto. Težnja je i u nas Hrvata, da se razvijamo, te okorišćujući se s uspjesima znanosti, da s jedne strane napredujemo, a s druge opet, da u kolu izvanjih radnika udioništvujemo. Toj ćemo težnji udovoljavati, ako se u radu budemo služili zgodnim sredstvima. Ja sam eto kušao upozoriti na nje, kao što i na to, da se je nama s njima služiti, želimo li se u narodnoj i životnoj utakmici održati na kulturnoj visini. Proučavajmo s toga prirodu, pojave i zakone njene, jer nam je tu tražiti pouku za život, dobivajući snage za sveopću borbu za opstanak! Kada veliki i jaki narodi uvidjaju tu potrebu, uvažimo je i mi.

Budući da s napretkom bijologijskih nauka, kao dijelom prirodnih u opće, stoji usporedno i napredak narodnji, to se naše nastojanje mora sastojati u svestranom unapredjivanju tih nauka. Na koji će nam to način polaziti za rukom, tko iz predjašnjega nije dovoljno svatio, neka svoju pažnju posveti dalnjemu.

Zadaća je osnovnih i srednjih škola, da polažući temelje za zdravi uzgoj, ovaj i nadalje imadu da usavršuju. Medju prirodnima bijologijske nauke znatno pomažu kod takvoga uzgoja, pa već ni najniže škole ne mogu biti bez zdrave prirodopisne obuke. Općeno je priznato, da je ovoj zor temeljem, gdje dječaku valja, da se iznajprije vježbaju sva ćutila, a u prvome redu oko. Djače mora, da promatra prirodne objekte i da na osnovu toga daje točan opis nadjenih obilježja. Sama knjiga, pa ni najživlja učiteljeva riječ, nijesu jedino dostatne, da nadomjeste promatranje prirodnina. Poradi toga su u školama zbirke herbara, nadjevenih životinja, modela, preparata, slika itd. Dakle pri obuci iz zoologije i botanike kako u osnovnim tako u srednjim školama *neka učenici čitaju više iz samih prirodnina, a manje iz knjiga.* Takvo se čitanje imade da obavlja *sustavno* rukovodjenjem spremna i spretna učitelja. Razumije se, da će opažanje biti potpunije i korisnije, gleda li se svježa biljka i živa životinja. Golema je razlika listati herbare ili šetati botaničkim vrtom, kao što je i razlika gledati sliku, model i u žesti ukočene

mrtve životinje ili ove žive u kakvom vivariju. U obuci su iz botanike okolnosti u tom pogledu povoljnije, jer se svježe bilje lakše dobije i dulje ovakovo uzdrži ili se pak s učenicima u tu svrhu izadje u šetnju. Potrebni se materijal za obuku iz životinjstva može samo pripravljati u jednom akvariju ili terariju. Tu imademo odma pred očima potpunu sliku jednog malenog dijela zazbiljne žive prirode. U vivariju se istom mogu u svako doba dana i duže vrijeme promatrati razni životinjski ustroji, kako odgovaraju izvjesnim zadaćama, te čitav način života njihovoga. Puko suho nabrajanje pojedinih karaktera kod životinjskih ili bilinskih vrsta već nije danas alfa i omega prirodopisne obuke u srednjoj školi, nego se danas posmatraju živi prirodni objekti i s gledišta sposobnosti u borbi za opstanak: učitelju valja naći svezu izmedju gradje i tijela i života im, dakle promatrati organizme s morfološko-fizijološkoga to jest s bijonomskoga gledišta. Po pukoj deskriptivnoj metodi i suhom klasificiranju živih prirodnina, gdje se nikad ne pita *„zašto je što"*, gdje se ne traži kauzalni neksus izmedju pojedinih organa i njihovih funkcija, izmedju tjelesne gradje i načina života kod organizama, ne dolazi mladež do dubljega pravoga razumijevanja prirode i njenih pojava. Prema sudu je modernih priznatih prirodopisnih metodika jedino obuka s bijonomskoga gledišta zdrava i korisna; samo gomilanje činjenica bez uzročne sveze, bez primjene na različite prilike ne mogu učenikovi moždjani asimilovati baš onako, kao što ne može ni želudac da primi svaku ma i obilnu hranu. „Čovjek ne žive od onoga, što jede, nego od onoga, što *probavlja"*, fizijološka je rečenica, a ta se mora bezuvjetno i kod podavanja duševne hrane uvažiti. Postupamo li u rečenoj obuci, kako istakosmo, tada istom *dolazi djače do snažne pobude i smisla za opažanje prirode, postaje bistra pogleda, te samostalna i zdrava doumljivanja.*

Zgodan primjer za naše svatanje o svrsi bijologičke obuke u srednjim školama podaje nam čuveni fizijolog *Maks Verworn** (Göttingen); „(Beobachtungen an Medizinern) So fehlt auch bei unseren Gymnasialabiturienten, wenn sie sich nicht selbst ausserhalb der Schule naturwissenschaftlich beschäftigt haben fast gänzlich das wichtigste Element aller naturwissenschaftlichen Bildung; *die eigene Anschauung.* Sie sind in dieser Beziehung noch heute echte Scholastiker". „Es fehlt dem Studenten an der Fähigkeit, Naturobjekte zu beobachten und zu beurteilen. Er steht dem einfachsten Körper, der ihm fremd ist, hilflos gegenüber und ist meist nicht imstande, das Wesentliche von Nebensächlichen zu unterscheiden. Der Mangel an Beobachtungsfähigkeit, der ihm von der Schule her anhaftet, bleibt häufig noch bemerkbar bis zum Staatsexamen und darüber hinaus. Als einer meiner Kollegen einen Kandidaten im Staatsexamen fragte, wie eine Diphtheriemembran aussieht, bekam er die Antwort: *„viereckig"*. Dem Kandidaten war die zufällige Form des mikroskopischen Präparats das Wesentliche. Dieselbe Unbeholfenheit

* Beiträge zur Frage des naturwissenschaftlichen Unterrichtes an den höheren Schulen, Jena 1904.

tritt natürlich erst hervor, wenn es darauf ankommt, ein Objekt oder eine Versuchsanordnung oder auch nur einen Versuchsplan zu beschreiben. Die Erfahrung zeigt aber, dass die blosse Beschreibung einer Erscheinung, ja eines einfachen Körpers, schon grosse Schwierigkeiten verursacht. Gibt man jungen Medizinern ein Objekt in die Hand und fordert man sie auf, es zu beschreiben, so bekommt man in dem grössten Prozentsatz der Fälle gar nicht zu hören, was sie selbst unmittelbar sehen, sondern was sie darüber in Büchern gelesen oder in Vorlesungen gehört haben. Völlig ratlos aber sind sie, sobald es sich um das Überblicken etwas komplizierterer Verhältnisse handelt. Die Kombinationsfähigkeit ist fast vollkommen unentwickelt. Zusammenhänge, Beziehungen werden nicht erkannt. Die nächstliegenden Schlussfolgerungen bereiten Schwierigkeiten. Ich habe die Gewohnheit, mich in Examen von dem Grade zu überzeugen, in dem die *Kombinationsfähigkeit* ausgebildet ist, *weil ich diese Tätigkeit für den Arzt für wichtiger halte als eine Summe von Einzelkenntnissen*".

Školama se radi toga ne mogu dosta preporučiti onakva odgojna i obučna pomagala, koja će od naše mladeži stvarati buduće okretne članove ljudskoga društva. Na taj je način poraba vivarija u školama bezuvjetno nužna.

Već obično stakleno zvono, kojemu se puce zabode u kaki lonac ili vazu ispunjenu sa zemljom ili u drvenu podlogu, može služiti kao poučno zabavni mali akvarij. Budući da obuka i onako ima da proizlazi od poznatoga k nepoznatu, to će životinje za akvarij, uzete iz dotične okolice, moći posvema toj zadaći da udovolje. Primjetiti mi je ovdje odmah, da držanje ma i najjednostavnijih vivarija zahtijeva ipak neki mar i spremu, a kod nevježa upute. Te će svatko dobiti čitajući knjige i listove, koji se na kraju našega raspravljanja spominju. Ovdje toplo apelujem u prvome redu na hrvatsko pučko i srednjoškolsko učiteljstvo, a zatim na svakoga, koji je voljan da i s te istaknute strane bude pijonirom narodne prosvjete.

Danas je općeno poznato, da pokusi i opažanja svakog razumnog akvarijanca, ma i ne bio to znanstveno obrazovani bijolog, imadu za ozbiljnu znanost veliko značenje, jer joj pružaju obilne podatke. Amateuri su bijolozi svojim iskustvom, ako su oštra oka i zdrava svaćanja, baš neophodno potrebni u službi stroge znanosti, jer su nenatrunjeni raznim pretpostavama i labavim hipotezama kadri kadšto još prije vidjeti pravu istinu, razumjeti pojave onako jednostavno, kako jednostavni i jesu.

Nijedan barem srednji zavod ne bi smio biti bez vivarija, oko kojega bi dakako imao brigu voditi učitelj prirodopisa.

Uz druge javne institucije bilo bi prema rečenomu neophodno nužno, da imademo barem u glavnom gradu Hrvatske oveći morski akvarij, koji bi bio pristupan svakome, a mogao bi služiti i za znanstvena opažanja i istraživanja. Životinjama bi ga opskrbljivala bijološka postaja iz hrvatskog Primorja, (o kojoj smo već govorili). Odnošaj bi naime izmedju te primorske postaje i zagrebačkog akvarija mogao biti isti kao što primjerice izmedju berlinskog akvarija i rovinjske postaje. Po mome bi sudu najzgodnije mjesto

za takav zagrebački akvarij bilo negdje u kr. botaničkom vrtu. Ako bi početkom možda bio i čednije forme, svakako bi zahtijevao zemaljsku potporu.

I našemu narodu treba duševne domaće i zdrave hrane, pa su naše želje ovdje iznesene svakako opravdane Same naše današnje škole i knjige nisu jedine dovoljne, da nam narod intelektualno pridignu, nego su nam potrebne izmedju ostalih i rečene institucije iz područja bijologičkih nauka. Prosvijetljen narod prije i laglje dolazi do ekonomskog blagostanja, a priznati mi mora svatko, da nam još treba i jednoga i drugoga.

Tražeći pravu istinu, oplemenjujući ćud, probudjujući ljepotna čuvstva, imadu akvariji jamačno pedagošku vrijednost.

Kada pako još Hrvat gleda u njima dio hrvatskoga mora, onda se u njemu bude i patriotična čuvstva, raste mu ponos i diže narodna svijest!

Kako smo vidjeli, kulturom veći narodi doprinašaju goleme žrtve za svoju prosvjetu, pokazujući ostalome svijetu, da živu i napreduju. Organizujmo se mi i u istaknute svrhe, pa dokažimo, da kultura i vrijednost jednoga naroda ne ovisi o većem ili manjem njegovom broju. Snaga jedne države leži u gospodarskom blagostanju. Sustavno upotrebljavanje prirodnih proizvoda i pojava u svrhe narodnog uzdržavanja pripada području nacijonalne ekonomije. U kakvom snošaju stoje bijologijske nauke prema narodnom gospodarstvu, reći nam je, da one i te kako ovo drugo podupiru. Zar izvjesni znanstveni rezultati bijologa ne služe za podlogu dalnjih izvoda racijonalnom gospodaru? Da istaknemo dakle dodirne točke izmedju te dvije znanosti najbolje će nam poslužiti primjeri.

U Francuskoj, Njemačkoj i Engleskoj postoje društva za odgajanje peradi. Ova udruženja imadu strogo znanstvenu zadaću, da kod postojećih rasa izazovu i razviju nove željene karaktere, da rase u izvjesnim smjerovima poboljšaju. Pače raspisuju se i nagrade za promjene stanovitih karaktera, pa se tako mnogi natječu, da tu promjenu što prije izvedu. Slični se pokusi prave i sa domaćim sisavcima. A pčelarstvo, svilogojstvo, ribogojstvo i agrikultura, nije li to polje za gospodara kao i za učenoga bijologa? Dok bijolog traži uvjete pod kojima da se razvijaju pojedine gospodarske grane, ekonomu je, okoristivši se gotovim rezultatima prvoga, naći način, kako da se dotične grane upotrijebe u svrhe korisnog eksploatiranja za narodno uzdržavanje.

Charles *Darwin*, taj „Newton bijologije", kroz dvadeset je godina pravio pokuse sa kulturnim bilinama i domaćim životinjama, tražeći prave uzroke promjeni karaktera kod organizama. Tim je povodom došao do zaključaka, koji su i u narodnom gospodarstvu od velike važnosti, jer je umjetna racijonalna selekcija znamenito sredstvo u odgajanju živih prirodnina.

Tko ne zna za onaj klasičan Darwinov primjer, gdje je plodovitost djeteline ovisna o broju bumbara! U tu su svrhu prenijeli bumbare iz Engleske čak u Novu Selandiju. Ne manje značajan je i ovaj primjer: Po travnicima Paragvaja žive muha, koja svoja jajašca ulaže u pupak mladog

divljeg goveda i konja, koji od toga skapavaju. Nu tim se muhama hrane neke kukcoždere ptice, dok ove potonje proganja opet šumska zvjerad. Opstanak te šumske zvjeradi ovisi o šumi, u kojoj živu, a sa mladim se drvećem te šume hrane preživači. Dakle: što bude više preživača, to je šuma rjedja, kao takva će hraniti manji broj zvjeradi, posljedica toga će biti veća množina kukcožderih ptica, manje muha, a više goveda i konja paragvajskih. (Aug. *Weismann*, Vorträge über die Descendenztheorie, str. 58. Jena).

Držim, te nam je i ovo rečeno dosta, da se vidi, o kako različitim uvjetima ovisi ova ili ona vrsta biline ili životinje ili pače čitava jedna grana čovječje privrede.

I mi u Hrvatskoj imademo primjerice slatkovodno i morsko ribarstvo, pčelarstvo, svilogojstvo. stočarstvo, ratarstvo, grane narodnog gospodarstva, a za njihovo promicanje treba nam svjesnih i savjesnih radnika. Kako će dotični radnici doći do većih sposobnosti za gospodarsko-privredni posao, te kako će se moći u svako doba takmiti sa strancima na istom polju, već se je iz ovo nekoliko riječi moglo razabrati. Veliki engleski narod imade svoje dobrostanje, fizičku i intelektualnu jakost zahvaliti u prvome redu gajenju i poznavanju prirodnih nauka; oni su prvi prirodoslovci svijeta!

Prije nego završim, voljan sam još upozoriti na rješavanje socijoloških problema pomoću bijologičkoga znanja.

„*Što učimo iz principa descendentalne teorije s obzirom na nutarnji politički razvoj i zakonodavstvo država*", glasio je prije sedam godina u Njemačkoj postavljeni tema na rješavanje učenim natjecateljima. Nagradjene od tih radnja kao i neke, koje pronadjoše, da su s osobitom marljivošću bile izradjene, izašle su u posebnom djelu „*Natur und Staat*, (Beiträge zur naturwissenschaftlichen Gesellschaftslehre)", Jena. Izradaka je bilo 60 i to: 44 iz Njemačke, 8 iz Austrije, 4 iz Švicarske, 2 iz Rusije, a 2 iz Amerike. Te radnje obradjuju i razjašnjuju postavljeni zadatak jedanput s filozofsko-socijologičkog gledišta, drugi put s historičkoga, zatim s etnološko-socijologičkoga, s pravničkoga i nacijonalno-ekonomičnoga, sa socijalno-političkoga itd. Kako se već iz ovoga vidi, na osnovu se bijologičkih znanosti kušaju rasvjetljivati pitanja državnoga i javnoga života u opće.

Isto se tako s bijološkoga gledišta znanstveno istražuje primjerice u „*Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie*", Berlin, biće rase i društva, medjusobni im odnosi, bijološki uvjeti za njihovo uzdržanje i razvoj. A tko uzme u ruke „*Politisch-Anthropologische Revue*, (Monatsschrift für das soziale und geistige Leben der Völker, Eisenach)", taj će se uvjeriti, da se i ovdje nauka o općim prirodnim zakonima života ili bijologija uzima kao osnov za sve dalnje izvode. Možemo reći i tako dalje, jer se već iz ovoga razabire, da sam posvema pravo imao, kad sam već na početku našega raspravljanja ustvrdio, da se kroz bijologičke istom nauke dolazi do pravog razumijevanja

mnogih drugih nauka. Ili drukče: Bijologija je s drugim granama čovječjega znanja i umijenja u sad više sad manje tijesnoj uzročnoj svezi.

Svrha mi je ovih redaka bila, da u širim slojevima našega naroda probudim što jači smisao i što topliju ljubav prema živoj prirodi i nauci o njoj, pa u koliko svaki pojedinac ne može sâm da direktno promiče njene interese, da svaćajući njenu važnost po kulturu narodnu, makar kojim načinom, da taj rad podupire.

Hrvatska mladež i svaki, tkogod osjeća u sebi volje za rad i neko nagnuće prema prirodi, neka s veseljem oko sebe *opaža*, a rodi li se pri tom i želja za dubljim znanjem, neka ju ako može i hladno *proučava*.

Priroda je najsvježije i najzdravije nepresušno vrelo okrepe, najobilnije vrelo za jačanje tijela i duha!

Onima, koji se interesiraju za akvarije i terarije, preporučam ova djela i časopise na porabu:

C. A. Rossmässler: Das Süsswasseraquarium, V. Aufl. Leipzig, 1892., M 4·50.

Dr. E. Bade: Das Süsswasseraquarium, II. Aufl. Berlin 1898., M 8·25.

Dr. E. Bade: Das Zimmer-Aquarium, II. Aufl. Berlin, M 1.

Dr. W. Hess: Das Süsswasseraquarium, Stuttgart, 1886., M 6.

Joh. v. Fischer: Das Terrarium, Frankfurt a. M. 1884., M 12.

Hugo Musshoff: Das Terrarium, Berlin W., M 1.

Dr. E. Zernecke: (bearb. von Max Hesdörffer): Leitfaden für Aquarien und Terrarienfreunde, II. Aufl., Dresden 1904. M 5.

Miniatur-Bibliothek No. 442, Das Süsswasseraquarium, Leipzig — 10 Pf. (12 h.).

Miniatur-Bibliothek No. 446, Das Seewasseraquarium.

Miniatur-Bibliothek No. 731, Das Terrarium (G. Tannert).

Arnold: Das Aquarium in Verbindung mit dem Terrarium (Philipp Reclams Universal-Bibliothek No. 3955), 20 Pf.

Blätter für Aquarien- und Terrarienfreunde, Jährlich 52 Hefte, M 8, Magdeburg.

Natur und Haus, Illustrierte Zeitschrift, Berlin, Preis für den Jahrgang (24 H.) M 8.

Wochenschrift für Aquarien- und Terrarienkunde, Braunschweig, 4 M 60 Pfg.

DR. KRUNOSLAV BABIĆ

NEKOLIKO OSTANAKA PREDSUDA I NARODNOG VJEROVANJA IZ SREDIŠNJE DALMACIJE*

Najdublji poznavalac ovog našeg narodnog diela, neumrli pjesnik „Biedne Mare", zavirio je i s te strane u narodnu dušu, on je u svojim pjesmama ovjekovječio narodno vjerovanje „Čine od omraze" i „Čine od odmame", pa u svojoj „Lomači" nastavio, da nam mnogu zanimivu iznese o vješticama i utvarama, urocima i čarobnim mastima.

Ostanci narodnog vjerovanja izčezavaju svakim danom, tope se ko komadi zimskog mraza na prvim toplim sunčanim zrakama istine; nu uza sve to moramo priznati, da je ovo narodno vjerovanje dobrano djelovalo na narodni razvoj sa svake strane, pak su s toga ovi ostanci od prevelike važnosti za poznavanje naroda, za razumievanje narodne duše, njegovih običaja i njegovih priča. Mislim s toga, da će biti uputno, što iznašam nekoliko toga, što sam više puta, još kao diete imao prilike slušati od staraca i starica, od zagoraca, primoraca i gradjana, a slušao sam tako rado i sa velikim interesom, znao sam, da je to nešto staro, staro, kovano kroz vjekove, prem lažno, kako su me roditelji uvjeravali. Bilo je ipak tako zanimivo, da me je daleko više k sebi privlačilo, nego sve priče o zlatnim carstvima i sličnim dječačkim pričama. Ono je pisala knjiga, a ovo vjeruje i priča živi narod. I gine ovo narodno vjerovanje sve većma, svakim se danom gubi po koja priča, briše se sa reda, skupa sa onime, koji ju je valjda posljednji znao i umio, a uzprkos tome malo se toga skupi i nikada se sve to sakupiti više ne će.

Sve mi ove priče izgledaju ko neka velikanska borba protiv života, u toliko čudnija, što se sva ta nadnaravna bića služe opet životom, da nahude životu. Nevidljivost, pronicavost, transformacija i sva svojstva, koja su skopčana s tim vjerovanjima, napunjale su me ko diete s nekim tajnim strahom, pak tek koliko li više na mene djeluje pripoviest kakova starca, koji inače nikada ne kaže laž, nego naprosto uvjeravanje, da nije tomu tako, dok baš

* Ove sam ostanke sakupio po narodu, a mnogočeg se sjećam, da sam još kao diete slušao od starih primoraca i zagoraca.

taj starac navadja mjesta, imena i silu sličnih dokaza. Kada bi opet netko pričao takovih stvari iz vlastitog doživljaja, ma tko bi me nagovorio, da ga ne smatram nečim nadnaravnim, pravim herojem, gdje si on takove stvari dozvolio, takove borbe izdržao, na koje ja nisam mogao bez užasa ni pomisliti!

Imam sabranih tih stvari dostatno, nu nisu sve za štampu, mnoge sam morao navlaš izpustiti, jer su i nepristojne, nu neka ovdje napomenem, da ti pripovjedači iznašaju takove stvari bez ikakova obzira, onako nehajno, a i publika ih još nehajnije prima, zadovoljivši se običnim: „da prostite!" Ona zlatna publika, oko nizkog ognjišta, uz vrcanje iskara, posjedavši u okrugu na nizkim „sidalima" i sa velikim zemljanim vrčem „bevande"*, gdje se redaju takove pripovjesti, pa onda zagonetke i podrugačice o Trogiranima i Splješanima, pa sve do u kasnu zimnju noć, kada te već nekako san počima da svladava, pa moraš kući. Cielim ti se putem stvaraju pred očima one aveti i utvare, letaju vile, skakuću makarolići u svojim visokim „klobučićima", a malo dalje pas ružno zavije, ko reko bi baš na „ukozlaka". O, kako se to rado sluša! Pa kada opet dodju na radnju u trgatbi i u „masline" stari zagorci, velikih obješenih brkova, plećati i krupni, koji znadu toliko toga pripoviedati, više nego i Spljećani i Kaštelanci, a sve nove nečuvene priče i doživljaje ...

Najdublje mi ostaje u pameti priča o „Zunzeli". Ona je liepa kraljevska kći, iz žalosti sva u svilenoj crnini, a voli osobito liepe „momke" i stanuje u svojim podzemnim dvorovima u starom Bihaču, gdje je i za života na ovom svietu stanovala. Velika ju je žalost ubila, za „dragim svojim", nekim prekomorskim vitezom. Ona redovno dolazi na svaki izazov i to svakoga prvoga ponedjeljka u mjesecu, a izazivlje ju se po prilici ovako: O ponoći valja da se nadješ na mostu, zvanu „Resnik", izmedju Štafilića i Trogira, pa da tri puta bez ikakova straha vikneš kud te grlo nosi, a na tri strane: „Zunzela, Zunzela, ćeri, ćeri kraljeva, rekla ti je majka, da izadješ vanka!" ... našto ona dodje; ali jao tebi ako se prepadeš grmljavine i buke, s kojom ona obično dolazi, jer ćeš slabo proći, dočim inače postaneš sretnim u naručaju mlade kraljevne, krasne kao „rosica". Ova je priča tobože zavela mnogog pustolova u okolici, nu o kakovim uspjesima nema govora, jer bi mu se „Zunzela" kruto osvetila.

„Mora" ili „Morina", to je djevojka, koja ide po noći kao utvara i siše krv iz ljudi dok spavaju, pa kada ne bi bilo ovog svojstva, mi bi ju donekle mogli identificirati sa „sonnanbulom". Ona dolazi i prolazi svukuda, za nju ne znače vrata, kapci i prozori ništa, a kada se spusti na čovjeka, da ga siše, e onda on ne može niti da dahne, niti da se makne. Moru poznaješ redovno vazda, vidiš joj čisto i jasno i u tami lice i obličje, a gdjekada može ona biti baš djevojka, za kojom u potaji uzdišeš, ali onda slabo je

* Bevanda je seljačko piće, pravi se nalievanjem vode na drop. To je lagano, rezko, ugodno piće i pije se od trgnje do konca zime. (Nalivač = Tresterwein).

po tebe, propao si. Morina je mnogo ljudi „izpila", ali zato tko je vješt, može se je ipak osloboditi.

Mnogi ju hoće nekako da svedu na neku vrst božanstva iz staroslavenske dobe i da ju dovode u savez sa „Morunom", nu današnja forma narodnog vjerovanja ne može nimalo da za to govori, pa kada bismo išli tražiti uzroke njenog postanka, dali bismo joj izvanjsku formu „sonnanbule", a unutrnje djelovanje (pritišće prsi, ne možeš dihati, ne možeš ničim micati, ne možeš vikati) pripisati bolesti. Činjenica pak, da mora može „izpiti" čovjeka, može biti sasma na svojem mjestu, kao posljedica toga unutrnjega djelovanja. Evo kako se čovjek oslobodi „Morine": Gledaj, da joj ščepaš par vlasi s prstom, pa kada te ona bude htjela ostaviti, ti ju ne puštaj, nego ju drži vazda u ruci čvrsto i još čvršće. Ona se onda preobrazi u kokošku i u mačku, a ti ju ipak zato bez straha dobro drži, pa sve tako, dok ne sine prva zraka sunčana kroz pukotine na prozoru, a onda ako ti obeća (inače ju ne puštaj), da te više nikada ne će sisati, pusti ju mirne duše, jer obećanje pred suncem valja da uzdrži; nu pazi, da ju ne gledaš u oči, jer je gola ko od majke rodjena.

U koliko sam mogao razabrati iz sveze pripoviedanja, mora je prvi stepen vještice, i vješticom postane starija žena, koja je djevojkom bila mora Vještice su dobro poznate ne samo kod nas, nego i kod ostalih naroda (Streghe, Hexen), one su imale i svoja stoljeća, a sačuvale su se i danas još po gradovima samim, a da o selima i zabitnijim krajevima i ne govorimo. Po svim gradovima nalazimo starih žena, koje gataju, čaraju i bacaju karte, dok se ciganke time profesionalno bave i gataju s dlana. — Vještica je, po shvaćanju narodnom, zlo biće, koje se u javnosti nikada ne iztiče; ali ona u potaji radi, ona kuha napitke i otrovi, kuha masti i mazanja, pak u stanju je, ako kome hoće i da pomogne u boljetici*.

Pored vještica, u središnjoj Dalmaciji postoje i „Viščuni", „Viščaci" ili ljudi, koji imadu isto djelovanje kao i vještice. Iztaći je, da nevrieme, nevjeru i krupu šalje samo četa viščica i vilenjaka, koji vode oblake. Ima par liepih priča o tim bićima**.

Bila seljačka kuća, imali u kući popa, a popov brat oženio djevojku, koja je postala od morine vješticom. Popov brat gine, vene i propada od dana na dan, pa počelo selo govoriti, da mu je žena vještica i da „ujeda" muževljevo srce, a tvoj se popo, ma koliko u to oni kažu nama seljacima, da ne vjeruju, ipak stavio na pažnju i dolijao bogme nevjesti. Čuje ti on jedne noći, gdje se otvore bratovljeva vrata, pa nešto ode u kuhinju, a on polako se dolibi na hodnik, ščučuri se i gledaj. E prišla nevjesta pod ognjište

* Vještice, kao babe vračare, kuhaju razne liekove i napitke za bolesti, a isto tako i povitke i meleme za razne rane i čirove, pak je mnogo ljudi u starije doba pogibalo od takovih ljekarija i vračarija, jer baš nije bilo nikakovo čudo u ono vrieme, da je netko od „zla čira" poginuo, a mislim, najprije od otrovanja krvi sa svim tim kuhanijama.

** Moram iztaknuti, da sam veći dio priča, oslobodivši ih dialektike, ipak ostavio u slogu, kako ih sam narod pripovieda.

i iznesla izpod njega jednu kutiju, namazala se iz nje, zajašila metlu, pa progovori: „Ni o drivo, ni o kamen, već u Slatine pod Barasov orij"* i nešto ju ponese, ko vihor i najednom je nestade popi s očiju. „Ma čekaj!", reče popo, izvadi i on kutiju izpod ognjišta, namaže se i zajaše metlu; ali kukavan u zao čas po sebe, jer kako je u hitnji slabo čuo, progovori: „I o drvo i o kamen; u Slatine pod Barasov orij", a sgrabi ga u taj čas nečastivi, podigne ga i udari s njime najprije o murvu pred kućom, pa o kamenje i stabalje, koje im bilo na putu do Slatine, a tu se nadje napokon pod Barasovim orahom i u družtvu množije vješčaka i vještica. Kad ga ugledala družina onako izmrcvarena i razdrpana, gola i krvava, stane se smijati, ali ga upute, kako će drugi put bolje proći i rukuje se s njime. Sad počne starešica zapoviedati onome, da donese ovo, onome, da donese ono, ovome ovna, onome junca, onome vola, jednom zapovjedi po kruh, drugom opet po veliki kotao u samostanu zaostrožkom, a popa i još dvie vještice pošalju u konobu nekog starog popa Rendića, da naliju mješine vina, onoga najboljega iz druge bačve, ma preporuče uz to popu, da se čuva spomenuti ime božje ili kojeg svetca, jer će odmah ostati na mjestu, gdje se nadje. Poleti pop sa vješticama, nadju kako naredjeno, naliju dobra vina, svaka se vještica zametne mješinom, a kada je pop htio navaliti svoju na sebe, a ne naviko na trud, pa mu se otme nehote: „U ime Isusovo!"; ali gle, nadje se u mraku i gô golcat, ko od majke rodjen, u konobi. E, zove on, dozivlje, a eto ti popovski sluga mislio, da lopovi u konobi, pa raztvori vrata i upade; ali se prestraši, kad vidi gola čovjeka u konobi, odleti nazad i dozove popa, a onda oba dodjoše i pop poče „zaklinjati"** ovoga u podrum. E, na to će naš „viščak" popu: Pusti brate, ta i ja sam pop ko i ti, nego daj mi nešto, da pokrijem ovo svoje golotinje, pa da ti pričam, kako sam ja noćas ovdje zapao. Izpriča pop Rendiću sve, a sutra se dade na put. Kada se je povratio kući prisili nevjestu, da se okrene Bogu i izpovjedi se, ma slabo po nju, jer joj za kratko izjele viščice srdce, a ne bi ni pop bio bolje prošao, da je one večeri položio zakletvu.

Ima slična o izletu vještica u „Pulju" (Apulia, Italija), koja se priča po Kaštelima:

Bio brodar i čuvao svake noći po ljetu, u luci, svoju „gajetu" (brodica na jadra, za obalni promet), a kad jedne noći eto ti tri seoske babe na brod, jedna stane na kormilo, a druge dvie na vesla i uz poklike: „Udri veslom, sto milja!" lietale su po moru ko vjetar. Dodju u čas u „Pulju", nakrcaju brod naranača i spreme se kući na povratak. Kad bile u po mora,

* „Nit o drvo, nit o kamen (ne udari) već u Slatine (malo seoce, na otoku Čiovo, kod Trogira) pod Barasov orah". Tu je naime mjesto, gdje se vještice dotične okolice sabiru na gostbe i vjenčanja i za njihovih noćnih izleta. S istog uzroka poznato je i jedno stablo na planini Kozjaku iznad gornjih Kaštela, a ima po cetini još mjesta, gdje bi se navodno imale vještice da sabiru.

** Ovdje napominjem, da prosti narod, kada misli da ima posla s duhom, evo ovako zaklinje: „Ako si duša kršćena, kaži što ti je potreba, a ako si sotona paklena, idi gdje ti je djelo i mjesto!" Ova se zakletva ponovi tri puta, a onda kažu, da ako je duša, mora se odazvati i kazati glasom, što joj treba.

zasmrdi im kršteno meso, i nadju brodara u „bukaporti“ (unutrnji dio broda), nu uz uvjet, da ih ne će odati nikome, one ga puste. Došavši u kraj, pokupe naranče, dadu i njemu dio, te odu kući.

E, mogao bi pop, kažu opet ljudi, poznati sve vještice u selu, da mu nije do škandala, kad on govori službu Božju, pa kad kaže narodu: „Molite braćo“, onda on poznava svaku; ali baš radi bruke i sramote, on ne će da ih gleda.

Lako se je vješticama osvetiti! Uzmi ti i još jedan drug, u večer pred svetim Ivanom (24. lipnja), tikvu pijaču*, nerabljenu i provrti joj luknju, te je napuni vode. Onda u prvi suton okolišite u krugu selo, prolievajući iz tikve putem po kaplju vode. Kada obadjete cielo selo, onda ajte u jednu staru gradinu, tu učinite okolo sebe vidljiv okrug u prašini, na sredinu okruga postavite prije toga hrpu gnjoja, začepite tikvu s malim klipom kukuruzovine i izvrnite ju na hrpi gnjoja na čep; ali pazite da ne bi voda izcurila i onda posjedajte tako u okrugu, da se više do sjutrašnjih pietlova ne odalečite iz okruga, a isto tako valja paziti, da na izmjenice spavate, jer jao vama obojici, ako usnete ili ako se iz kruga odalečite. Kad bude okolo ponoći, onda sve vještice, koje se nalaze u okrugu, kojeg ste ono u večer vodom iz tikve opisali, ne mogu spavati, muče ih unutrnje boli i dolaze k vama, moliti i zaklinjati, da izpuštite tikvu; ali vi ni rieči, nego dušu u se. Onda vam se počnu groziti, iz očiju im siplje plamen; ali vi isto ni mukajet. A kada zora zabieli, tad će vam se sve očitovati same, pa netom prvi kokot zapjeva, a vi im morate puštati vodu iz tikve, pa one idu kući, obećavši vam svaka po koji dar, a možete tražiti od njih i razne vračarije i vještarije, da vam ih pokažu i da vas nauče.

Spaljivanje vještica obćenito je poznata stvar, pa dok se u Spljetu o tome čuje pričanja, u Zagori il Kaštelima nisam, uzprkos propitivanja, nikada mogao što o tome načuti, te je prema tome spaljivanje prešlo k nama sjegurno iz drugih krajeva i drugih naroda, jer, mislim, dok su Slaveni spaljivali svoje bojnike i junake, nisu mogli tim odlikovanjem i te vještice da počaste.

„Čara“ ili „čini“ sastoje se u tome, da nekoga pomoću neke nadnaravne sile prisilimo, da nešto uradi proti vlastitoj volji i nagnuću, ili u tome vidimo neku vrst sugestije, autosugestije i postsugestije, a najrazniji su načini, kojima se ta „čara“ izvadjaju, pa dok imadu u sebi razne formalnosti, ja mislim, da služe najviše tome, da koncentriraju misli na neku izvjestnu osobu, na neko izvjestno mjesto i u neko izvjestno vrieme, u koliko smijemo izvadjati sugestiju, autosugestiju i postsugestiju iz osobnog magnetizma.

Prvo svega kod takovih čara, isto tako kod našeg naroda, kao i kod Niemaca i ostalih naroda, traži se redovno izvadjanje takovih djela, nabavljanje takovih stvari, koje su za naš svakdanji život neobične i nekako izvan ruke, pak traže i vremena i sgode i duboka razmišljanja, a naposeb dosjetljivosti,

* Tikva pijača = Laquenaria vulgaris = Flaschenkürbis.

kako da do njih dodjemo i kako da ih pribavimo, a izvadjanja takovih čara opet su vezana uz takove formalnosti, da opet i svaki neuspjeh unapred mogu opravdati.

Traže ova izvadjanja čara, za naš seoski narod takove stvari, koje mu nisu pri ruci i time ga dulje vremena zabavljaju oko traženja, a da misli na tu stvar cielo vrieme, pak toliko duše ima tu koncentracije misli i toliko dulje vremena telepatski se ove prenašaju na željeno mjesto. Ne treba da spomenem, da „čara" obično služe za ljubavne sgode naših momaka i djevojaka ili, da bolje rečem, za drugo se i ne rabe.

Čara se razlikuju prema tome u tri vrste i to u takova, koja služe, da se pobudi ljubav, uništi ljubav i održi ljubav, a izvadjaju se vazda ili od jedne od interesiranih strana ili od jedne treće osobe, a po načinu izvadjanja razlikuju se opet na napitke, t. j. sredstva, koja se daju u jelu ili piću i na dodirna sredstva, pa napokon na sredstva, koja ne spadaju niti dodirnim niti napitnim i koje jedna strana radi sama u odaljenosti.

Sredstva za napitke jesu razna, kao: krv u par kapalja, dana u vinu ili rakiji onoj strani, koju želimo predobiti, a krv mora da je od dotične strane, koja želi da predobije ili „omami", „zamami", „očara", „začara" i onda valja da je ta krv izvadjena sa strane „live kod srdca"*; pak sok od jabuke, rumene ko krv, koju smo prije pred izhodom sunca narezali sa još nerabljenim nožem na dva kraja, a u svaki kraj uvukli po jednu vlas od dotične osobe, koju želimo začarati, a ta se jabuka mora nositi pet dana i pet noći uza se, a da ju nitko ne opazi. Slične napitke prave i od golubinja srdca, koje valja za tu svrhu na jutrnjem suncu deset dana sušiti i na vatri lagano izgarati, a kasnije samljeveno u prah nasuti malo u čašu, da onda to dotična osoba, koju želimo „omamiti", popije.

Od dodirnih sredstava najrazširenije su „masti", s njima dotaknemo dotičnu osobu i pri tom mislimo, što želimo mi ili netko drugi, dobro ili zlo, ljubav ili neljubav i t. d., a ove se masti spravljaju na razne načine, redovno sa zmijskom glavom ljutice (poskok), mačjim očima i t. d. Naš Botić pjeva o tim mastima evo ovako:

„I ja sam im pripraljala masti
Od polnoći do prvih kokota;
Tu sam ti se dosta namučila,
Što mi treba dok sam sastavila:
I krunate zmije košuljice,
I pod sisom srce prvoroda,
Prvoroda mlade koludrice,
Zloga znoja mladog sveštenika,
I pričesti grješnog redovnika,
Pliesni s novca tvrdog kamatnika,
Zemljan lonac, gdje se zmije legu,
Da u čem ću sve to pristaviti,
I mačije plamenite oči,
Na koje ću masti ukuhati."

* Narod uzima, da je srdce na lievoj strani, sudeći po nagnutom položaju.

Opet je poznat običaj, da seljanska djevojka rado iztrese stolnjak sa prozora, kad joj dragi prolazi pred kućom, jer mrvice sa stola, dotaknu li se dragoga, bude u njemu ljubav.

Od sredstava, koja mogu izvadjati i treće osobe, ili u pravom smislu „čini", najpoznatije su spone*. Uzmu se dvie spone, pa se zaspone i tvrdo zavežu vlasima od dvojice, koje želimo da spojimo u ljubavi, i onda se sve to skupa sveže dobro u svilenu krpicu, ili u komad vela udatbenog koje djevice i reku se pri tome rieči: „Kako se ove spone drže, neka se prihvate i x i y", i na to se mora pohraniti na koje mjesto ili duboko zakopati, jer ako to tko nadje i razponi, razponi se odmah i ljubav dotične dvojice.

Sa sponama se i ljubav može razbivati. Uzmu se isto spone, ma valja paziti da jedna drugu ne dohvate i na to se omotaju sa vlasima mužkarca jedna, a sa vlasima ženskinje druga, zamota svaka u komadić svoje svile i pohrani gdje na mjesto, govoreći pri tome: „Kada se ove spone spoje, onda se spojili i x i y", naravno kazavši tu imena dotičnog momka i djevojke.

Slična su čara i sa nikada nerabljenim nožem, novim novcatim i svietlim. Zabode se takav nož negdje u zemlju, najbolje u plast siena, pak se ne smije nikomu ništa kazivati niti ga itko smije naći ili vidjeti, a ostavi ga se tude 33 dana i za to vrieme ne smije se dotičnik koji „čara" nikada prekrstiti, ili prestupiti praga crkovnoga, a ne mine li to vrieme, onda što on reče u sunca izhodu, s nožem uz gornju ustnicu držanim, to mora da se izpuni.

Čara o raztrgnuću ljubavi, rade se, kaže narod, obično onog jutra, kada bi se imali mladenci vjenčati, i time se postigne, da se ne mogu vidjeti, niti jedno s drugim obćiti, a da se to predusretne, onda se više puta potajno u nekim mjestima, još i danas vjenčaju mladoženja i djevojka, a da ne bi nitko izim kumova znao, a u nekim mjestima nakon zapada sunca nikako se ne vjenčaju, dočim u drugim mjestima mladoženja izvrne bječvu naopako ili stavi u desni džep polutak novčića.

Interesantno je, kako to narod tvrdi, da su ovome ili onome bila učinjena „čara" i „čine" i spominje uz to imena, a još je interesantnije, što tvrde, da takova čara nemaju duga trajanja, jer se obično doznade za „čarovnika" i s molbama ga se sklone, da „uništi" čara; ali jao, ako je on, recimo, spone od razstave bacio gdje u vodu ili more, e onda ne može niti on više da pomože. Ostanci čara najživlje su sačuvani u okolici Klisa i Mravinaca pa i po Zagorju, dočim u Primorju manje na njih vjere, a još manje važnosti polažu; nu ne mislim kazati, da i tu za njih ne znadu.

(Svršit će se.) GAJO RADUNIĆ

* Ovdje se rabe obične dalmatinske spone (Dalmatiener Hafteln) iz žute žice, kakove nose Zagorci i Spljećani na razporenim nogavicama. Ima ih u iztočnoj i zapadnoj Zagori, koji rabe mjesto spona ključanicu. Kupi se nova novcata ključanica, a da se za nju ne pogadja, nego se plati trgovcu što za istu zaište, pa se takova ključanica, na dan vjenčanja, dok mladenci prodju putem, razstavi, t. j. ključ se pohrani na jedno mjesto, a ključanica sama na drugo, i dok ključanicu opet ne „sjedinite", ne mogu supruzi da se vide. Kada su jedno drugom daleko, onda se žude i pogibaju jedno za drugim, a kada su blizu, onda bi se pograbili za oči od mržnje. Ovo traje dok se ključanica opet ne spoji.

DVIJE RUMUNSKE KNJIGE O RUMUNIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Pod ovim je naslovom donio „*Srpski književni glasnik*", Beograd 1907, XVIII., sv. 5, 6, 7, 8 i 9 s potpisom g. dra. Tihomira R. Gjorgjevića recenziju moje knjige*, koju je izdala Rumunska Akademija u Bukareštu.

G. dr. Tihomir R. Gjorgjević kaže**: „U minulim dvema godinama izdala je Rumunska Akademija Nauka dvie knjige, koje govore o rumunskom stanovništvu (upravo o srednjevekovnim Vlasima, Cincarima i vlaškim Ciganima) u Bosni i Hercegovini, čije smo pune naslove ovde ispisali. Na žalost moramo odmah spomenuti, da Rumunska Akademija njima nije nimalo podigla svoj ugled, ni sa naučnog pa ni sa nacionalnog gledišta, ako joj je i ono bilo razlog za njihovo izdavanje.

„Niko ne može imati ništa protivu toga, da i Rumuni proučavaju svoje sunarodnike, ma gdje oni bili; naprotiv to je bila i njihova dužnost. Još bi se manje šta imalo zamjeriti Rumunskoj Akademiji zbog izdavanja takvih naučnih rezultata, to je njena dužnost. Ali ako se želi istinske naučne koristi, ispitivači moraju biti spremni za svoj posao; ne smeju se ni za trenutak zaboraviti i zavesti ničim, pa ni patriotizmom, koji nauci ništa ne koristi, a specijalno u ovom slučaju od ispitivanja Rumuna u Bosni i Hercegovini ne bi mogli izvući od patriotizma koristi ni najveći rumunski rodoljubi. Još manje sme ove stvari zaboraviti jedna akademija naukâ. Ove pak dve knjige koje su pisali nespremni diletanti i uz to beskorisni rodoljubi, mučno da bi izdala još koja Akademija Nauka.

„U obema knjigama vrlo je malo novoga gradiva; ostalo, čime su knjige ispunjene, ili je već poznato i nesumnjivo ili je izmaštano, trošno i bez vrijednosti. Iz svega su pak izvedeni takvi zaključci, koje nauka ne može da usvoji."

Ova uvodna razlaganja g. dra. Gjorgjevića odnose se i na knjigu g. Ješana i na moju knjigu, koju sam na početku spomenuo. Zato ću na

* *Coloniile române din Bosnia.* Studiu etnografic si antropogeografic de Teodor Filipescu, cu 20 ilustratiuni si o harta etnografica. Editiunea Academiei Române. Bucuresti 1906. 8o, strana 310, cijena 4 krune.

** *Srp. Knj. Glasnik*, XVIII., str. 377. i 378.

ovo razlaganje isto tako općenito odgovoriti, kao što je rečeni gospodin učinio. G. dr. Gjorgjević zamjerava dakle Rumunskoj Akademiji, što nije za ispitivanje Rumuna u Bosni i Hercegovini našla ljude spremne za taj posao, pošto od ispitivanja ovih Rumuna ne bi mogli izvući od patriotizma koristi ni najveći rumunski rodoljubi i da ovakove intencije ne smije imati jedna akademija nauka. Ovim je i g. dr. Gjorgjević pokazao, da izvjesnim naučnim i političkim krugovima u Beogradu nisu povoljna nikakva pisanja o rumunskom elementu na Balkanu i da je u nekih srpskih Akademika rad više naperen na patriotičku korist nego li naučni rezultat, dakle upravo na ono, što se Rumunskoj Akademiji Nauka podmeće. G. rektor sveučilišta u Beogradu dr. J. Cvijić je u svojoj knjizi *Naselja srpskih zemalja*, Beograd 1902. južni rumunski elemenat u Bosni i Hercegovini sasvim isključio, i time *naučno* potvrdio pisanje g. M. Spalajkovića*, da u Bosni i Hercegovini ima samo Srba. Dalje je g. dr. J. Cvijić u svojem djelu *Osnova za geografiju i geologiju Makedonije i Stare Srbije*, izdanje Srpske Akademije, Beograd na str. 537 zamjerio petrogradskom društvu „*Slavjanskom Obščestvu*" jer je izdalo etnografsku kartu od Markovića i Ritika g. 1887., u kojoj su ucrtane rumunske oaze oko Skoplja i ispod Šarplanine i jer su isti pisci uveličali rumunsku oazu na jugu od Ohridskog Jezera. Na str. 546. pak kaže, da su stanovnici u *Gramatiku* i *Katranici* Slaveni, a u knjizi *Naselja srpskih zemalja* 1902. I. str. CLVII. je kazao, da su dotični stanovnici Rumuni, kao što i jesu. Pitamo dakle, je li Srpska Akademija možda ovom knjigom podigla svoj ugled sa naučnog gledišta? Je li dakle trebala Rumunska Akademija, ako je željela istinske naučne koristi od ispitivanja Rumuna u Bosni i Hercegovini, odabrati u Beogradu ispitivače spremne za ovaj posao?

G. dr. Gjorgjević me za tim naziva bespremnim diletantom; na to primjećujem, da me ovako do danas niko nije ocijenio. Ako pak g. doktor, kao bivši profesor na učiteljskoj školi u Aleksincu, a sada profesor na sveučilištu u Beogradu misli, da će ovom ocjenom svoj autoritet podići, onda mu preporučujem, da pročita još jednom govor svoga pokrovitelja g. dr. J. Cvijića „*O nacionalnom radu*", držan u *Kolu Srpskih Sestara*, i da kao pedagog ne zaboravi, da po nekad i „bespremni diletanti" nadmašuju majstore.

Najposlije kaže g. dr. Gjorgjević, da moja knjiga ima malo novoga gradiva, a ostalo da je ili već poznato i nesumnjivo ili je izmaštano, trošno i bez vrijednosti. Pošto je onaj dio, koji je izmaštan, trošan i bez vrijednosti i onako napose podvrgnut kritici, kao što ćemo to poslije vidjeti, to ćemo se ovdje osvrnuti samo na „već poznato i nesumnjivo".

Moja je knjiga kao i mnoge druge morala donijeti i ono gradivo, što se tiče južnih Rumuna, koje je izašlo u njemačkom, francuskom i rumunskom jeziku, naravno svagdje pod navodnikom vrela. I g. dr. J. Cvijić u svojoj već spomenutoj knjizi *Osnovi za geografiju i geologiju* navodi dosta gradiva,

* *La Bosnie et l' Herzegovine*, Paris 1899.

koje je već poznato, n. pr. ono što se odnosi na Rumune, koje je prema onome, što je već na rumunski štampano, trošno. Makar da nisam prije svoga putovanja u Carigrad (u ljeto 1906.) imao pri ruci spomenuto izdanje Srpske Akademije, meni je iz drugih knjiga i veći dio gradiva, koji se nalazi u tom izdanju na str. 631 do 666, bio poznat, ali za to ipak vrijednost knjige g. dra. J. Cvijića ne će niko sa ovoga gledišta smanjiti.

Toliko kao odgovor na napadaje, koji su napereni na Rumunsku Akademiju Nauka, a sada ćemo navesti sve ono, što je g. dr. Gjorgjević u svojoj ocjeni izložio kao „ogromne mane" (458) moje knjige.

G. dr. Gjorgjević ističe kao ogromnu manu* moje tvrdjenje „da su Rumuni, koji stanuju u oblasti donje Morave u Srbiji i koji tamo čine većinu stanovništva, najvećim delom potomci onih Rumuna, koji su emigrirali iz unutrašnjosti Balkanskog Poluostrva, a na ime iz jugozapadnih oblasti Srbije i iz kosovskog vilajeta."

Veliki učenjak dr. K. Jireček kaže**: „U kašnijem srednjem vijeku govorili su potomci Romana docnijeg rimskog vremena izmegju Adrije i Pontusa dva narječja, *starodalmatinski* i *rumunski*. Njihovi počeci sižu nazad prije VII. vijeka.

„Prarumunsko središte nalazilo se tamo, gdje je latinska jezična oblast u pokrajinama na dolnjem Dunavu imala najveću širinu, po današnjim imenima oblasti u: Srijemu, u kraljevini Srbiji, u zapadnom dunavskom kraju Bugarske i u kosovskom vilajetu."

Iz srpskih spomenika znamo, da je Rumuna bilo još u XIV. vijeku ne samo u današnjoj Srbiji, već i u Skopskoj Staroj Srbiji (kosovski vilajet). Vidi povelje manastira Studenice, Mileševa, sv. Gjorgja u Skoplju, povelje kralja Milutina, cara Dušana, lesnovsku povelju od 1347., povelju K. Dejanovića od g. 1379. i t. d. Francuski i vizantijski kroničari spominju u XII. vijeku *Veliku* i *Malu Vlašku*, današnju Tesaliju i Epir, koje su pod upravom despota do turskog osvojenja u XV. vijeku postojale.

Sasvim je naravno, da je poslije Kosovske bitke smjer emigracije bio prema Dunavu i da su ove emigracije osobito velike bile radi ratova despota Gjorgja Smederevca, kralja Vladislava i Sibinjanin Janka, kralja Matije (1482.) i Ivana Korvina (1501.) s Turcima. Stanovništvo južnih oblasti Srbije, Skopske Stare Srbije i oblasti na jugozapadu kretalo se onda u velikim masama sjevero-istočnim smjerom. Ovo se je pak stanovništvo sastojalo iz Slavenâ i Rumunâ, pa se može uzeti, da su baš ove emigracije prouzrokovale izoliranje rumunskih središta planinskih oblasti stare Kandavije, zapadno od Ohridskog jezera.

Po V. Kariću (Srbija str. 92.—95.) bili su oni 50.000 emigranata, koji su g. 1482. prešli u Banat porijeklom Srbi i to iz sjevero-istočnog dijela

* Srpski književni glasnik, XVIII. str. 462.

** Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters, I. dio, Beč 1901. str. 20.

Srbije. „Na njihovo se pak mjesto naseliše kasnije Rumuni iz Erdelja i to za vlade Franca Josifa (!) za pobune pod Horijom i Rumuni iz Vlaške odmah po oslobogjenju Srbije". Seljačka buna u Erdelju pod *Horijom* i *Kloškom* je bila g. 1788., dakle za vladanja Cara Josipa II., a ne Franca Josifa, što bi g. Karić trebao da zna, jer ovi dogadjaji nisu toliko stari kao oni iz XV. vijeka, na koje se takodjer tako sigurno poziva.

Emigranti iz Srbije, koji su u XV. vijeku prebjegli u Banat, odnosno njihovi potomci vraćali su se ponekad u svoju staru oblast, isto tako kao što su to uskoci iz bosanske krajne činili u XV. i XVI. vijeku, koji prebjegoše u Dalmaciju. Rumunski doseljenici iz XVIII. i XIX. vijeka, koji se naseliše iz Erdelja i Vlaške u sjevero-istočnom kraju Srbije, uticali su mnogo na jezik autohtonih Rumuna, pošto su bili prosvjetljeniji u nacionalnom pogledu. Za to je krivo shvaćanje lingvista, pa i učenog Miklosicha, da su Rumuni u Srbiji potomci rumunskih emigranata iz Erdelja i Vlaške. Ako uz to g. dr. Gjorgjević računa samo na poznato iseljavanje pri kraju XVII. i početkom XVIII. vijeka, koje on svakako kao *čiste srpske seobe* drži, onda se u ovom pitanju ne ćemo moći složiti. Eto što g. dr. Gjorgjević kaže o Rumunima u sjevero-istočnom dijelu Srbije*: „Uz rijeku Crnu behu stanovnici onih sela *čisti Srbi* iz kosovskog vilajeta, koji sledovahu pozivu Arsenija Šakabete, koji se kretoše u Srem i Bačku, pa rasterani turskom vojskom posrnuše kud koji. U to doba, a za vrijeme ratova mnoga su sela ostavila svoje stare zavičaje, krenula se dublje u Srbiju, a na njihovu mestu povrveli su *porumunjeni Srbi* iz Banata i Rumunske, koji su tamo ranije prebjegli i Crnu Rijeku pustu ostavili".

G. dr. Gjorgjević kaže dalje: „Bijela Rijeka je čisto srpsko selo, Belorječani su čisti Srbi i po njihovom kazivanju doseljenici iz Stare Srbije i sa Kosova. Nošnja je nešto nalik na vlašku".

„Pričao mi je g. Milivoj Bašić, koji je dosta proveo vremena u krajevima Srbije, naseljenim po Rumunima, da naši Rumuni kazuju, da su poreklom sa Kosova, da su u staro doba bili Srbi (!), da su otišli u Ugarsku, da su se tamo porumunili i otuda se kao Rumuni vratili u Srbiju na današnja svoja sjedišta".

„Selo Šetonje je čisto srpsko selo, po kazivanju samih seljaka oni su doseljenici sa raznih krajeva. Ima ih sa Kosova, iz Krajine i iz drugih mjesta. Starije žene nose po dvije kecelje kao i Rumunke, ali se kod mlagjih to sasvim izgubilo. U muških je odelo kao i u Moravaca, ali ipak ima po nešto što podseća na rumunski uticaj. Sv. Trivun im je seoska zavetina i slave ga tri dana".

„Odmah obližnje selo Gjovdin je čisto srpsko selo, naseljeno stanovnicima iz Crne Gore i Stare Srbije, iduće selo Bezićevo je naseljeno Seničanina iz Stare Srbije".

* *Kroz naše Rumune.* Srpski književni glasnik 1906. XVI. str. 376.

Iz ovih citata vidimo, da su samo oni rumunski stanovnici iz Srbije doseljenici iz Stare Srbije i Crne Gore, koji su već posrbljeni t. j. oni koji već govore srpski, dok su ostali stanovnici istoga sela Rumuni iz Ugarske. Odgovara li ovo možda pisanju srpskh šovinista, da kad se „Jedna Vlajna dovede u srpsku kuću, cijelu kuću porumuni, a ona ne nauči srpski?" Ako pogledamo na specijalnu kartu Srbije od rijeke Mlave prema Jagodini i zapadno prema Ziči ili od Mlave južno-istočno i sjevero-zapadno, onda nalazimo u tim oblastima rumunska imena sela, čiji stanovnici danas samo srpski govore.

Propadanje rumunskog stanovništva u Srbiji pokazao sam i u *„Tribuni"* 1906. br. 122. Po statističkim podacima srpske vlade u Beogradu bilo je g. 1866. u Srbiji 127.326 Rumuna i 1,215.576 Srba. Po tome je onda bilo u Srbiji 10·5% Rumuna od ukupnog stanovništva. Po statistici od 31. decembra 1901. bilo je pak u Srbiji 122.429 Rumuna i 2,298.551 Srbin, dakle samo 5·3% Rumuna od ukupnog stanovništva Srbije. Po tome je u Srbiji ***za 35 godina nestalo polovine ukupnog broja Rumuna.*** Ako uz to uzmemo u obzir, da se Rumuni u Srbiji jače množe nego Srbi, onda ovome ne treba daljeg komentara.

(Nastavit će se.)

TEODOR FILIPESCU

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Nastavak.)

XV

Mladi je Vaić poveo Andrijevića uza stube najprije kroz kamenom popločano predsoblje, ukusno i čisto, koje se produljivalo u veliku verandu, da se ovdje može ljeti objedovati i večerati. Na verandi je bio liepi hlad od drveća izpred kuće, koje je svojim granama dohvatalo ća unutra truneći lišće i miris. Andrijević je osjetio svježi hladni dah stupajući ovim prostorom, a mogao je zamjetiti urednost i čistoću, što je tud vladala. Prolazeći zapelo mu je oko na visokoj kredenci, u kojoj se upravo sjalo od čistoće raznovrstno posudje i čaše.

Onda su prošli malenim, nešto tamnim hodnikom, u neveliku sobu, koja je očevidno služila Vaićevima za primanje. Bila je u njoj podpuna tmina, dok nije mladi Vaić prišao k prozorima i otvorio kapke. Sad se mogao Andrijević ogledati unaokolo i vidjeti, da se nalazi u vrlo otmjenoj, posobljem upravo nakrcanoj sobi. Na jedan čas se sjetio nekih zagorskih dvoraca, što ih je kao informator nekoč imao prilike obilaziti. Ipak nije bilo one intimnosti ni drevnosti glasovitih prostorija „pod starimi krovovi", ali je bilo nešto drugo. Bio je kao neki prkosni, kapricijozni, hotice iztaknuti narodnosrbski ton, koji je htio da prikriči svakomu gostu, e je ovo prava srbska kuća. Nisu to bili samo sagovi, narodni vezovi, već i drugi dekorativni elementi na pokućstvu, koji su se u crveno-plavo-bieloj boji miešali s nekim bizantinskim motivima, već je uobće sav dojam te sobe bio izazovan.

Ponajprije eno ona najrazsvietljenija strana — u kosom pravcu preko od prozora — ta je sva odozgor do dolje bila prekrita ogromnim na narodnu izvezenim sagom, na kojem je bilo oružja svake ruke. Starinske puške otraguše, handžari, jatagani, lovački rogovi, raznolike tikvice, noži, pa opet moderno oružje — sve se to u liepom redu poredalo obješeno po čitavoj strani, da kao u nekoj simetriji zaokruži dolje u sredini jedan prostor, na kojem su se nalazile — gusle. Veliko crveno plavo-biela trobojnica vijala se s gusala, da prekrili neke oštrice mačeva i kundake pušaka, pa da se spusti preko lovačkih torba i torbica u zlatnim kitama. Četiri ćirilicom pisana,

a zlatom vezena slova „S, S, S, S“ vikala su tu izpod gusala, da „samo sloga Srbina spasava“. Izpod njih je bila svilena crnogorska kapa s kitom.

Andrijević tu stienu nije gledao i nije mogao gledati kao običnu sbirku oružja, nego kao živi razsad srbskoga šovinističnoga nastojanja, koje nastoji skupiti u sebi po što po to sve tradicionalne i netradicijonalne veze s onim narodom prieko u Srbiji, pa ih malo po malo uciepljivati u potomstvo grčkoiztočnoga življa u hrvatskoj zemlji. S te je stiene strujio Andrijeviću dah mržnje, dah nasilnoga, patvorenoga nacijonalizma, koji ima da truje zdravi organizam hrvatske sviesti. Ovdje je prvi put poslie toliko vremena došao do uvjerenja, da navale Starčevićanaca na srbsku propagandu nisu bile tek fraze umjetno stvorene, već u istinu reakcija i otačbenički krič protiv guje iz bratskih njedara. Još se više uvjeravao o istinitosti ovih misli, kad je okom svrnuo dalje po drugim stienama i tu zapazio redom slike kralja Milana, Aleksandra i napokon kralja Petra. I nisu to bile kakve male sličice, već veliki uljeni portreti u težkim zlatnim okvirima. Kao u nekakovo gnjezdo svih onih protuhrvatskih emocija, čini se Andrijeviću, da je ušao, a ne smije ništa drugo, već da gleda i — šuti. A ipak krv mu se tako burka!

Medjutim mladi Vaić osim onoga svog ekavskog govora ničim nije odavao, da je Srbin. Bio je to dečko finih manira i nekud nervoznih, bolestnih gesta. Već u početku razgovora dao je Andrijeviću razumjeti, da je proboravio godinu dana u Parizu, nekoliko mjeseci u Londonu, Berlinu i Monakovu — to je onako uzput upleo u razgovor, a htio je, da Andrijević vidi i to, kako je on — inače imenom Dušan, doktorand Dušan Vaić — izskočio već iz okvira domaćega „narodno-srbskog“ odgoja, kako ga je kozmopolitizam prilično obavio i čini se dosta izcrpio, ostavivši na njegovu bljedoliku i afektirano izmorenom tielu nekoliko kretnja moderne prezasićenosti. Kao da je htio reći Andrijeviću: nisam vam ja, gospodine, toliki Srbin, kako vi mislite — ja sam se iznad ovih patriarhalnih okova digao u europejski zrak, ali moram još šutjeti, dok je ofac živ.

— I dosadno mi budne kadagod, verujte gospodine. Sve jedno te jedno. Otac ovako svaki dan kao danas. Sestra već u kući, posla se nadje — za koji čas će i ona amo doći, da je upoznate. Razumeva se, potreptao je Andrijevića familijarno po koljenu, da ste danas naš gost. — Da, sve po istom dosadnom redu, a ja sam nekako kao izgubljen. Došao sam se odmarati, a — ne ćete mi verovati — uzrujavam se. Prosto svaka sitnica može da me uzruja. Znate, ljudi najviše, okolica. Sasvim obične, vulgarne misli i razgovori. Tu vam na daleko i široko nema inteligentna ili recimo kulturna čoveka. Nema. Ni brata ne izuzimljem. On je seljak kao što su i drugi, tek što se bolje razume u mašine od njih. O literaturi, o kulturnim pitanjima vi niste kadri s njima ni razgovarati. A o politici, to je istom da se nasmejete . . . Ignoranti, pa to! . . .

Taj se čovjek pri tom jako razmahao rukama smiešeći se povjerljivo Andrijeviću, a da mu ovaj nije nikada ni jednom rieči ništa potvrdio, već se samo iz pristojnosti koji put nasmiešio.

Onda se taj Dušan Vaić naglo dignuo:

— Ja ću do sestre, da ju požurim. Vi ćete izviniti.

Andrijević mu se nakloni.

Kad je ostao sam, mogao je sad da prodje sobom i da je razgleda, jer mu se već oko priučilo na polutamu, što je bila u sobi. Odmah nasuprot izmedju obaju prozora, mogao je da razabere čitav jedan ciklus neumjetničkih doduše, ali vrlo zanimljivih slika. Mogao bi se zvati kosovski ciklus. Prva je slika prikazivala obitelj car-Lazara: car i carica u svetačkom ruhu, a do njih njihove kćeri i zetovi; onaj junački s kacigom ono će biti Miloš Obilić, a onaj s bradom i mrkim pogledom ono je bez sumnje Vuk Branković. U istom su redu bile još slike „poslednje večere" car-Lazara, koji s čašom u ruci nazdravlja Miloša Obilića, što ga je „izdat namislio", i slika, kako Miloš Obilić razporuje „nožem iz potaje" trbuh caru Sulejmanu, a Turci iztrgli mačeve na njega. Ova je slika svojom nenaravnošću morala da izazove smiešak. Konačno je bila prikazana kosovska bitka, to jest klupko ljudi i konja, gdje se medjusobno tuku i gaze. Nad ovim je redom omanjih slika bila jedna ogromna, po svoj prilici simbolična. Tu je na jednom briegu stajao čovjek gologlav s crvenim prslukom, plavim pojasom i bielim hlačama — da bude trobojnica! — i gledao nekud desno preko poljane, na kojoj su bile mrtvačke glave i kosti. U zraku je bila vila s grbom od četiri „S" i pokazivala tomu čovjeku izlaz sunca. Slika je imala reći, neka se Srbin ne boji ničesa, jer mu i poslie kosovske bitke sviće zora.

I ako se Andrijević morao u duši smijati naivnoj i upravo vašarskoj izradbi tih slika, ipak ga je u duši bolilo značenje njihovo. One doduše tu niemo vise na stienama, ali djeca već u najranije doba, dok pojimati počimaju, gledaju u te slike i upijaju ih u dušu. Prvi su dojmovi najdublji i njih se jedva može i najjači čovjek otresti. Oni su kao kvas, koji dalje kipi u čovjeku i daju pravac svemu mišljenju. Dok su hrvatske kuće pune koje- kakvih njemačkih i tudjinskih slika, koje i nehotice odnarodjuju hrvatsku djecu, učeći ih nehaju i nemarenju za svoje, evo srbska kuća u prvoj djetinjoj sviesti sadi svoje sjeme. Kad Srbin spomene Kosovo, oko mu titra i krv zaigra i u kasnijoj dobi, a kad Hrvatu spomeneš prve kraljeve, Zrinjske i Frankopane, pa nikad neokaljanu njegovu nezavisnost kroz stoljeća i stoljeća — onda se nadje koji „napredan" čovjek, koji to proglasi preživjelom frazom ili historijskom pričom, te se izrugiva slavi vlastitoga naroda.

Sve to u ovaj čas pada na um Andrijeviću i mora u duši dati pravo Starčevićevoj nauci, koja ni izdaleka nije još dosta šovinistička prema ovakovoj propagandi. A onda je skrenuo okom u jedan ugao, kojega dosada nije ni opazio. Tamo je pred jednom svetačkom slikom — čini mu se, da može pročitati ime: sveti Ignjatije — gorilo malo kandilo, koje je svojim slabim zelenim svjetlom mistično sjalo. To je slika krstnoga imena, što su ga Hrvati napustili, a Srbi pridržali ne samo kao vjersku već i kao narodnu, „srbsku" svetkovinu. Tinja kandilo, tinja kao vječno svjetlo, kao vječni memento, da im vjera širi i narodnost.

Još je Andrijević mogao da zahvati i sliku Svetozara Miletića, pa Vuka Karadžića, nekih ustaša, patrijarka i dobrotvora — sve u liepim okvirima, okićenim cviećem i trobojnicama. Eno i visoke police s knjigama! Andrijević pristupi i k njoj. Tu su u prvom redu gore liepo, tvrdo — u tamno modro — uvezane knjige Srpske književne zadruge, onda dolje godišnjaci Brankova kola, Bosanske vile, Matice Srpske i elegantno u zlatorezu vezana Pevanija Zmaj-Jovana Jovanovića, pa pjesme Branka Radičevića. Našao je tu i političkih brošura, gospodarstvenih knjiga, izvještaja zemljoradničkih zadruga itd. — sve dakako ćirilicom.

— Ovako oni rade — pomisli Andrijević — a mi gubimo vrieme u programima, u medjusobnoj svadji puštajući guju, da nam se u njedrima hrani.

Uzeo je i jednu — takodjer liepo uvezanu — knjigu sa slikama. Bila je to nekakva „poviest naroda srbskoga od pamtiveka do dana današnjega". Tu se još uzima postanak Srba od stvorenja svieta, sve dakako sa fantastičnim slikama i sličicama najstarijih kraljeva, knezova i vojvoda, kao i sa „zemljopisnim pregledom svih zemalja, što su nekad i što danas pripadaju Srbinu". Vidio je tu Andrijević i velik komad svoje otačbine i bolno se nasmiešio. Da, njemu je to smiešno, ali oni na to prisižu, to im je evandjelje. S ovakim vjerovanjem polaze u život i onda je badava govoriti o nekoj slozi. Pa kad čovjek pomisli, da nije samo u Hrvatskoj jedna soba kao što je ova Vaićeva, već da ih je na stotine, da je to kao jedna golema aždaja, koja i onda guta, kad spava — onda mora svaki Hrvat biti na čistu, kakova mu mora biti politika.

Gotovo je uzbjesnio Andrijević u bujici ovakovih misli, koje su mu se morale nametati u ovaj čas — kad ali se otvore vrata i u sobu stupi kćerka Vaićeva u pratnji bratovoj.

Andrijević naglo pokroči, nakloni se i poljubi djevojci ruku. Bila je u lakoj kućnoj odjeći, tamno-sivoj s čipkama i vrpcama. Bliedo djevojče tamne puti ali žarkih crnih očiju, s gustim obrvama. Andrijević se ne može sjetiti, da je gdje vidio tako liepe oči. Liepi dojam lica kvarila su usta nešto odviše velika i nakrivljena gotovo do ujedljivosti. Glas joj je bio sitan i prhak, kao da se u njemu nešto lomilo.

— Znate, da je to lepo od vas, te ste se i nas setili. Otac je još lane pričao o vama i ne mogao, da vas se dosta ne nafali.

Andrijević se sa smieškom nakloni. Brzo se razvio neprisiljen razgovor, ponajviše o dosadi na selu. Andrijević je mogao razabrati, da je to naobražena djevojka, ali odgojena posve valjda u duhu staroga Vaića. Odmah na početku naglasila mu je, da je „prava Srbijanka", jer je rodjena baš u Beogradu. Otac je bio poslao majku, da je upravo tamo rodi, u Srbiji, gdje su bili i roditelji majčini. Andrijeviću medjutim nije smetalo njezino „srbstvo", jer joj je nekako razgovor o tom dobro pristajao i jer mu se pojava te djevojke i svidjala. U časovima je dolazio na misao, kako bi bilo, da kuša na nju jurišati, onako od inata, pa da Srbkinjicu malo po malo obrati na svoju stranu. Da ju (na primjer!) uzme za ženu, već bi popustila!

*

— Moje vam je, gospojice, mišljenje, da žene kao slabiji stvorovi moraju konačno prihvatiti politiku muža. Da vi, na primjer dakako, zavolite kojega Hrvata, izhlapio bi vam s vremenom taj zanos.

— O ne, varate se. Možda bih ja svoga čoveka baš okrenula k nama. Mi smo vam Srbkinjice sve takove — i nasmijala se.

U tom se taj razgovor i svršio. Mladi Vaić, koji je za čitava razgovora nestrpljivo hodao po sobi očito omalovažujući sestru, pozove Andrijevića u vrt, da se malo prošeće prije objeda, a kćerka se Vaićeva takodjer izpričala, da mora u kuhinju.

Prošli su ova dvojica i vrt i vinograd razgovarajući ponajviše o umjetnosti i književnosti, na što je mladi Vaić neprestano skretao razgovor, nastojeći tako pokazati, što je sve vidio u svietu. U to je prošlo već i podne, a onda je došao pred njih stari Vaić s drugim sinom, Svetozarom, pošto su se vratili s posla.

Stari je Vaić bio vanredno ljubezan s Andrijevićem. Izpričao mu se, što nije došao na pokop staroga Muića, jer je baš tada tri dana bio sa sinom u Beču, da nabavi neke strojeve. Poveo ga je u ono predsoblje s verandom, gdje je već bio prostrt stol za objed.

Ma da se sunce već visoko popelo, u tom je predsoblju bio još uviek ugodan hlad. Od časa do časa pirkao je amo s onih grana izpred verande lagan vjetrić i prijatno hladio. Andrijević se nije mogao dosta načudi gostoljubivosti Vaićevoj. Bilo je tu neko sedam vrsti jela; neke od njih nije Andrijević u svom životu nikad jeo, a Vaić ga uvjeravao, da su to „prava srbska jela" i da ih baš izvrstno znade sgotoviti njegova kći.

— Moja je to Desanka naučila u Beogradu. Ove punjene tikvice baš tako tamo umu da naprave.

A Desanka se lagacko zacrvenila i nasmiešila.

Kad je vino — staro Vaićevo vino — malo razvezalo jezik pače i onomu njegovu drugom sinu Svetozaru, koji je za vrieme čitavoga objeda šutio i marljivo jeo: onda se poveo razgovor i o politici. Stao se stari Vaić sjećati lanjskih izbora, kad je pod barjakom doveo svoje „Srbe" na biralište i odlučio pobjedu Muiću.

— Nego medju nama govoreći, gospodine Andrijeviću, govorili smo i vikali mnogo, ali zapravo ni za što. Vi i sami znate, da pokojni Muić nije ni jednom usta otvorio u saboru, van što bi odglasovao.

— Bio je samo da broji — dometnu Svetozar.

— Mi smo se ondje založili bili, a n za kakvu korist.

— Kako to mislite „založili?" — priupita Andrijević.

— Mi Srbi. I to nije samo u ovom kotaru već uobće.

— Sad vas još manje razumijem — opet će Andrijević.

— Otac hoće da kaže, da smo mi Srbi imali lošu politiku kod ovoga preokreta u trojednici — razjasni Svetozar.

— Dašto nego lošu. Molim vas, što smo mi dobili. Mi smo se, ponavljam, založili, to jest pripomogli vama do pobede, da srušite stari sistem i postavite novu, narodnu vladu — a što smo dočekali? Kod razprave o adresi niste mogli proti obstrukciji proturati ni našega imena.

— Oprostite — uozbilji se Andrijević — ali ja ne mogu nikako pravo razumjeti, kako vi to uporno razlikujete; „mi" i „vi". Ta, ja mislim, da smo mi svi radili zajedno — radili smo za probitke jedne otačbine, jedne i Srbinu i Hrvatu. Moram reći, da me ovo vaše separiranje upravo iznenadjuje.

— Stara fraza: Srbi da su „politički Hrvati" — nasmije se Svetozar, a stari mu Vaić kimne glavom.

— Nije to, gospodo moja, fraza već jedini izlaz. Gledajmo s višega stanovišta! Promotrimo to, da protiv naših jačih susjeda ne možemo ništa, budete li se vi uporno i izazivno izticali kao Srbi. Čovjek, koji prati svjetsku politiku, mora da dodje do ovakovih zaključaka.

— Gospodin nema krivo — usudi se pridometnuti mladi Dušan, no otac ga prikorno pogleda: „Šta ti znaš?"

— To je ono, što ja uviek govorim — uze srdito Vaić — da ste vi svi skupa u duši Starčevićanci. Srbi su vam dobri, dok ih trebate, a kad vam učine uslugu, kao što ono lane, onda ih prekrštavate u političke Hrvate. Ali to više ne smije da bude! Kod budućih izbora izstupit ćemo mi ili sami ili ćete nam dati druge garancije. Eto vidite: kad sam bio nedavno na našem sastanku samostalaca, govorilo se o tom, da ja kandidiram u ovom kotaru i vidite: ja se ne bih otimao, dodje li do gusta.

— Onda ćete takovom politikom navući opet magjarone, vjerujte meni.

— Pak onda? Uvjeravam vas, da je narodna stranka bila mnogo susretljivija prema nama, u praksi mislim, nego li vi. Vi samo za nuždu teoretizirate s nama o slogi, o imenu našem, ali koristi od tog ne vidim nikakove.

— Srbi se potiskuju kao i pre — dodade Svetozar.

— Gospodine Vaiću — ustao je naglo Andrijević nešto uzrujan — malo prije ste rekli, da smo mi svi Starčevićanci, a ja vam kažem, da ste vi svi ili bar vas većina nerazumni i, dopuštam, nesviestni grobari ove zemlje i ovoga naroda. Pa kad ne bi bilo mladjih, inteligentnijih elemenata i ako riedkih u vas — čovjek bi morao ili očajati ili zaželjeti jedan rat, rat do iztrage.

— Razbijanje dućana kao ono godine 1902. — prekinu biesno Svetozar.

— Makar i to, jer neke glave ne mogu doći do pameti, dok ne osjete toljagu na lubanji.

— Gospodine! — kliknuše oba u jedan glas: stari Vaić i sin mu Svetozar, dok je Dušan samo prošaptao: Ali gospodo!

— Oprostite — uze mirnije Andrijević — zaboravio sam, da sam gost u vašoj kući. Izvolite dakle uzeti u blažoj formi moje rieči, ali u stvari je

tako. Mi smo naprosto dvie kulture zasebne i različne, a izgladit ih i izravnati može tek vrieme: i to ne godine, već deceniji.

Andrijević je vidio, da ne može više ostati u ovoj kući. Stari je Vaić doduše nastojao kasnije pomirljivije govoriti naglasujući, kako mu je osobito žao, što su se tako u njegovoj kući porječkali, u staroj srbskoj kući, a k tomu njih dva, koji su se lani onako pred licem „celoga sveta" izljubili — nastojao je izvrnuti u šalu, ali Andrijević nije mogao dulje biti za tim stolom. Osjećao je, da s tim ljudima, od sebe i po duši i po srcu nižima, ne bi nikad mogao doći do sporazumka ma ikakva, izim da žrtvuje sam sebe i sve svoje svetinje, pa je ovim časom prekinuo svaku zajednicu s njima. Posvema se ćutio kao u neprijateljskom taboru, iz kojega je najbolje što prije otići.

I Andrijević je otišao. Hladno je pružio ruku staromu Vaiću i sinu mu Svetozaru (gospodjica Desanka oprostila se već prije, odmah iza objeda), dok ga je mladi Dušan izpratio do u kola uvjeravajući ga putem, da je to kod njih samo prolazno. „Ne smete da im zamerite. Čudaci — neinteligenti i nekulturni! Kažem vam: odeveni seljani! Nego, kako ste im vi dobro primetili, ima još mladjih, inteligentnijih elemenata ... Želeo bih s vama još koji put se sastati. Verujte, čoveku prosto odlane i to za nekoliko dana unapred, kad izmeni ovako koju misao s kulturnim čovekom ..."

Andrijević je mirnije disao, kad se u kolima s Lukom spuštao niz obronak Vaićeva briega o samom zalazu sunca.

(Nastavit će se.)

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

PRVO PROGONSTVO EUGENA KVATERNIKA

godine 1858.—1860. — Prilog za najnoviju hrvatsku povijest. Po njegovom dnevniku napisao Cherubin *Šegvić*.

Ovo je prvi dio obširnih Kvaternikovih memoira, vrste vrlo slabo, nikako zastupane u hrvatskoj knjizi. Tim je veća zato vriednost ove knjige, što je gotovo prva ove ruke u nas, a drugo što će razsvietliti mnogu stranu i rada i nastojanja i značaja Eugena Kvaternika, koji pogibe za Hrvatsku poput mučenika.

O ovoj knjizi izašlo je više referata u novinstvu i to ponajviše od ljudi i u organima, koji su bili i ostat će neprijateljski i mržnjom zadojeni proti stranci prava i E. Kvaterniku. Pisati kritiku o ovakoj knjizi, znači pisati kritiku o samom njezinom stvoritelju, o Kvaterniku, a da će protivnici njegova rada i stranke prava tražiti u njemu mane i navaljivati na nj, ne treba ni spominjati, jer inače ne bi ostali dosljedni — sami sebi.

Da ponukamo hrvatsku publiku, napose starčevićansku, na čitanje ovih Kvaternikovih memoira, prenosimo ovdje uvod u tu knjigu, što ga je napisao g. Šegvić, koji je s puno truda sakupio i posabrao sav veliki materijal Kvaternikova dnevnika:

„Primiče se trideset i šesta godina, što Eugen Kvaternik pade kod Rakovice, žrtva svojeg „poduzeća", kojemu bješe posvetio sav svoj mukotrpni život. On pripada povijesti u svakom smislu ove riječi. Davno istrunuše njegove kosti u zemlji, a da mu se ne zna točno ni za grob. Ustrijeljena baciše u grabu, zatrpaše zemljom, koja je danas obrasla trnjem i divljom dračom.

Ono pokoljenje, što je s njime odraslo i općilo, što ga je gledalo na ulici i u sabornici, što ga je vidjelo u hramu crkve i u hramu obitelji, danomice gine, ostavlja pozornicu ovoga svijeta novom naraštaju, da glumi stare uloge u novom odijelu. Svijet bo, kako reče Rohrbacher na koncu VIII. sveske svoje velike crkv. povijesti, nije drugo nego velika pozornica, na kojoj se javljaju ljudi duže ili kraće, da odigraju svoju ulogu. Tada ih smrt makne, da dadu mjesta drugima, kojim je porazdijelila iste uloge. Na toj pozornici života neko odigrava tužnu, tragičnu ulogu, a neko veselu i smiješnu.

Kad je pala zadnja gruda zemlje na lijes pokojnika, za mnoge i mnoge svršilo je za uvijek odjekivati ime na svijetu medju onima, koji su preostali na pozornici, ali ime mnogih čuva se dugo i dugo u srcu odanih potomaka, spominje se sa harnošću i dubokim pietetom, jer su ostavili za sobom bogatu baštinu ljubavi, baštinu požrtvovnih djela za dobro i sreću svojih bližih, za bolju budućnost one grude, koju domovinom zovemo. Djela požrtvovnosti, izvedena samoprijegorom za sreću naroda, najbolje čuvaju uspomenu pokojnikâ.

A da slučajno stade blijediti uspomena na takova djela, uspomena na taj požrtvovan rad, onda u tome pametni ljudi vide očit trag veoma pogibeljne bolesti na tijelu naroda.

Danas s nehaja ili zlobe uspomena Eugena Kvaternika nije jasna, nije bistra, nije opredijeljena u srcu i pameti osobito mlagjega naraštaja. Njegov lik ne blista u hrvatskom narodu, jer oni, koji ga živa „norcem" nazivahu, uložiše sve svoje sile, da narod ne doznade, tko je bio i što je bio Eugen Kvaternik. Mržnja na toga pobornika hrvatske slobode ostala je živa i preko groba, nije mu dala mira ni u zemlji.

No uvjeren sam, da se je danas ta mržnja nešto stišala. Trideset i šest godina je dosta dugo razdoblje, a da svaka strast, koja ne prima novih poticala, pane, da se u sebi uduši. S toga danas je dužnost svakog otačbenika, svakog poštenog Hrvata doprinijeti svoju, a da se digne sa lika tako čestita muža svaka mrlja blata, što je mogla još ostati, od one velike množine, što su je na nj nabacivali.

Eugen Kvaternik leži bez groba, bez

spomenika, bez križa! Kada čitatelj pročita ovaj njegov dnevnik, što obuhvaća samo prvo njegovo progonstvo, uvidjet će, kolika je i u tome nepravda učinjena takovu mužu!!

Imade veoma malo ljudi, koji znadu točno, što je bio za Hrvatsku Eugen Kvaternik. Poslije njegove tragične smrti veoma se je malo ili ništa o njemu pisalo. Jedan hrvatski pripovjedač ga je parodirao u nekoj pripovijesti!

Godine 1884. počeo je o njenu izlaziti podlistak u zadarskom „Steklišu“ pod naslovom „Kvaternikova smrt“, ako se ne varam iz pera prof. B. Poparića. No taj podlistak bi zaplijenjen. Akademska mladež u Beču izdala je još prije (god. 1880) u svom Almanaku „Hrvatska“ kratak životopis o pokojniku Kasnije se je spominjalo njegovo ime, isticala se njegova djela po novinama i u saboru. No to spominjanje, ako nije tendencijozno iskrivljeno, bilo je nepotpuno. O njemu, o njegovim odnosima prama blagopok. dru. Anti Starčeviću vlada potpuna zbrka i neznanje. Mi ne ćemo ovdje iznositi sve, što se je krivo o Kvaterniku iznijelo budi u saboru, budi po novinama, da ne bi tko mislio na zlo. Reći ćemo samo bez uvrede, da klub stranke prava, koji je redigovao „djela dra. A Starčevića“, nije znao za odnos svoga vodje naprama Kvaterniku. U uvodu tim djelima piše: A. Starčević „na hrvatskom saboru upoznao se s Eugenom Kvaternikom“. A oni su bili prije otvora sabora g. 1861. znanci i prijatelji. Kvaternik radeći g. 1860. u tugjini za slobodu Hrvatske, dopisuje sa Starčevićem, koga nazivlje pobratimom. Grehota, što ta korespondencija nije nam sačuvana! Mnoge točke kasnijeg rada A. Starčevića i Eug. Kvaternika bile bi nam jasnije i potpunije.

Htjelo se je u zadnje vrijeme stvoriti nekakav antagonizam izmedju A. Starčevića i Eugena Kvaternika. Ne treba ovdje spominjati ni svrhu isticanja toga antagonizma, ni njegovu netemeljitost. Iz ove knjige kao iz svega ostaloga rada E. Kvaternika jasno je jedno, da ga je Starčević ljubio i štovao, da ih je spojila zajednička ljubav prama nesretnoj Hrvatskoj.

Tko bude pisao povjest stranke prava, stranke bogate literaturom, radom i odlučnošću svojih članova, stranke, koja se može podičiti veoma velikim uspjesima na polju narodnoga osvješćenja, taj mora početi sa Starčevićem i Kvaternikom i prikazati čitatelju vjernu sliku tih dvaju muževa. Jedno ih je spojilo i sprijateljilo: program politički: uspostavlenje starodrevne kraljevine Hrvatske. Taj svoj program crpahu iz povjesti, iz diplomatičkih spisa, iz svečanih ugovora; crpahu ga iz neotugjiva prava hrvatskoga naroda.

Raditi za to oživotvorenje držahu svojim držanstvom, to im bijaše svrha života. Pošto je tugjinac gazio ta prava Hrvatske, jedan i drugi gojahu neobuzdanu mržnju proti „hrpi bečkih ulagah i licomeracah“.

U svemu drugome ta se dva muža potpuno razilaze. Razilaze se u karakteru. Kvaternik se podaje previše čuvstvovanju, odatle njegov pijetizam; sanja, a te svoje sne drži realnošću. Starčević je hladan, pozitivan, razum u njemu vlada nad svakim čuvstvom. Za to je i pesimista u prosugjivanju dogogjaja. Kvaternik misli oživotvoriti taj program ustankom i potporom vanjskih faktora. Za to on putuje i piše, radi, ugovara najprije u Rusiji, pa u Italiji, za tim u Franceskoj. Traži dodira sa Engleskom, najposlije sa Papom. Kad ga sve to izdade, onda se vraća na dinastičko hrvatsku politiku od g. 848. Starčević naprotiv je uvjeren, da nijedna buna ne može uspjeti, da su bune kovačnice okova za narode, da se iz vani ne smijemo nadati pomoći. Jedini način, da se oživotvori program, jest uvjeriti vladara, da je to njegova dužnost, koja niče iz njegova prava. On je legitimista, ismjehava Kvaternikove ponude hrvatske krune Čartoriskom i princu Napoleonu. Ako zakoniti vladar ne će, ili ne može, da taj program izvede, onda valja raditi oko toga, da se narod osvijesti i da osviješćen slomi sve zapreke, koje se stavljaju izmegju naroda i vladara.

Tko je imao pravo? Kvaternik ili Starčević? Pokazali su dogogjaji g. 1871. Nije trebalo te kušnje, kad je Poljska pružila toliko poučnih primjera?

Tko pomno pročita ovaj „dnevnik,“ uvidjeti će kako je došlo do Rakovačke bune i kako je moralo doći, jer je Kvaternik snivao o ustanku. Kako se je Italija ustancima oslobodila, izazvav posredovanje Napoleona, i ujedinila se, tako je mislio, da će i Hrvatska.

Iz ovoga „dnevnika“ će čitatelj uvidjeti i Kvaternikov karakter, strogo religijozan. On je držeći se čvrsto načela o božjoj providnosti zabludio u fanatizam pod imenom predestinacije. Dugo se je to čuvstvo u njemu razvijalo, dok je do zablude došlo.

Prema svojem čistom vjerskom uzgoju i osvjedočenju sudio je sve u životu po načelima vjere. Iz toga osvjedočenja niče njegova ljubav prama otačbini. On ljubi Hrvatsku i za nju se pregara, jer tako Bog od nas zahtijeva. On je u tome pravi asketa, kao što je asketa i u svakom drugom radu života. Kada mu je birati izmegju vjere i političkog uspjeha, on se drži vjere, jer zna, da to ne bi bio nikakov uspjeh uz cijenu prevjere. Njegovim osnovama u Rusiji najviše je smetala vjera, koje se nije htio odreći.

Vjersko čuvstvo ga je bodrilo i jačalo u najtežim prilikama života. Gladan je i žedan, bez pristojna odijela, uz mučenicu ženu, ali ne zdvaja: vjeruje u božju providnost. Ta vjera ga čini i ponosnim: ne

će se poniziti, da primi ma čiju milostinju u najvećoj bijedi.

Neuspjeh s jedne strane, a bijela s druge više puta navaljuju na njega, hoće da ga sklone na praktičnije misli, da se pozabavi i sa materijalnom stranom života. Ispovijeda i on te svoje borbe i muke, te nam se čini, da je klonuo duhom, da je podlegao, ali on se opet diže osokoljen svježi i bodriji za novu borbu. Oskudnost njegova življenja vidi se iz jedne bilješke na prvoj stranici I. knjige njegova „dnevnika": „Jedno poglavlje moga života bit će upisano: dvadeset forintih! Žudije Kr." Kasnije je to sam izbrisao.

Naći će čitatelj u ovom „dnevniku" amo i tamo štogod, što će mu se činiti da se ne slaže sa katonskim značajem, sa uzvišenom krepošću Kvaternika. Baš sam i to donio, da uvidimo potpuno čovjeka, da mu zavirimo u dušu, da se osvjedočimo, kako nije bio bez strasti, bez boli i ako se na te malenkosti njegove ne može protegnuti što piše Renal: „Dans les plus sublimes passions il se recontre encore quelque chose de vil, de speculativ, de trop terrestre en fin, comme de l'alliage dans l'or le plus pur". (U najuzvišenijim težnjama nagje se nešto nisko, proračunano napokon previše zemno, kao troske u najčišćem zlatu).

Iz ove knjige crpsti će čitatelj mnogo pouke za svoj javni rad. Vidjeti će, što se je i kako se je radilo za hrvatsku slobodu otrag četrdeset i osam godina, da se stavi na tapet pred velike vlasti uz talijansko pitanje i pitanje Hrvatske.

Taj ogroman rad pao je na jednog samog čovjeka, na Kvaternika. On je imao informirati javno mnijenje Europe, on je preuzeo zadaću, da se dogovara i da pregovara sa državnicima Cavour-ova imena i renomeja.

Ako tomu čovjeku nije uspjelo sjediniti i osloboditi Hrvatsku, tri su uzroka:

1. On je bio sam. Kad ga je pitao princ Napoleon: Tko ste vi? U čije ime govorite? Tko je za vami? Kad k nami dodje Kossuth, mi znamo, da je on bio diktator Ugarske, ali tko ste vi? Kvaternik se nije imao na koga pozvati.

2. Hrvatska je u to doba mučala i trpjela jaram njemačkog apsolutizma, spremna da ga zamijeni sa magjarskim apsolutizmom.

3. On je bio intranzigentan. Za ljubav ma koje slobode nije htio žrtvovati pedalj hrvatske zemlje ni Talijanu ni Nijemcu. Cavour je bio spreman, da poduzme korake, ali je zahtijevao Istru i Dalmaciju za Italiju.

Još bi se mogao nadodati i četvrti razlog, što je on naime bio prepošten, previše iskren, iskren do naivnosti. Nije znao — ne ću reći — lagati, ali ni hiniti; ni pretvarati se. A za politiku se znade, da tih „mana" ne trpi".

Knjiga je izašla nakladom knjižare i papirnice u korist „Kluba Cirilo-Metodskih zidara" (Šimunić i drug). Zagreb 1907. Ciena K 2·50.

ZAUZIMANJE KNJIŽEVNIČKOGA DRUŽTVA ZA SVOJE ČLANOVE

Čitateljima „Hrvatske Smotre" dovoljno je poznato, kako se „Savremenik" i Družtvo hrvatskih književnika zauzelo za gg. Ogrizovića i Milčinovića prigodom zabrane njihove drame. Mjesto da gospoda nakon ovako kukavna držanja — dostojna jedne obične koterije — šute i da na drugi način gledaju oprati svoju sramotu i restituirati se u očima javnoga mnienja, oni još po jednom svom saradniku daju pisati u javnosti, da „ta zabrana biva izrabljivana u svrhu vašarske reklame" i da je „netko jedva dočekao tu zabranu kao naručenu". Na ovakovo perfidno i svjestno obsjenjivanje javnosti primili smo od samih autora „Prokletstva" ovo razjašnjenje:

„Nekoja gospoda poručuju nam preko svoga saradnika stvari, o kojima je bilo medju njima i nama već podosta govora na Ilici i u zagrebačkim kavanama. Ako su oni smatrali potrebnim, da se o tom ponovno i u široj javnosti povede rieč, onda nam je dužnost, da izpravimo nekoje zablude, koje su se „podkrale" pod pero njihovu saradniku, jer je bio jednostrano upućen pa prema tomu jednostrano referira. Autori „Prokletstva" molili su mnoge ljude, da se zauzmu kod cenzure za dozvolu njihove drame, pa su se s tom molbom obraćali indirektno i na družtvo hrv. književnika, odnosno na njegova tajnika i nekoje njegove uplivne članove, jer je cenzura neobično dugo (više od godine dana!) držala tu dramu na svojem stolu. Mnogi su se zauzeli i odazvali molbi autora i to su bili većinom narodni zastupnici, ali književničko družtvo, odnosno njegov tajnik i oni uplivni članovi družtva odvratiše moliteljima, *da se mora čekati* i da se od strane družtva ne može *ništa* u tom pogledu učiniti, jer da je družtvo već prije duže vremena predalo predstavku vladi glede cenzure. Autori „Prokletstva" bili su protivnoga mnienja, bili su uvjereni, da bi družtvo kao korporacija moglo štogod učiniti u ovakovom evidentnom slučaju, gdje je očito, pod čijim uplivom cenzura oteže s odlukom.

Molili su u tom pogledu i sadašnjega urednika „Savremenika", da donese u mjesečniku družtva hrv. književnika kakovu noticu u tom smislu, ali je urednik odgovorio, da će uvrstiti takovu noticu, ako je autori napišu i podpišu. Autori bi bili i na to pristali, ma da znadu, da se takove bi-

lježke naknadno proglasuju autoreklamom i ma da je to faktično dužnost urednika ovakova lista kao što je Savremenik. Medjutim je urednik dr. Livadić dobio jednu bilježku, napisanu s gornjom tendencijom, no izjavio je, da je ne može uvrstiti, jer je preoštra i konačno — jer se družtvo nadalo dobiti subvenciju od vlade za izdanje Savremenika, pa kako će pisati protiv vlade?

To su činjenice.

Isto je tako činjenica, da organ družtva hrvatskih književnika, u kojem je Prokletstvo prvi put odštampano, nije donio niti jednoga slovca o sudbini te drame, koja je već u prvom svom početku nagazila na trnje i kamenje (članci u „Hrvatstvu" dijem gotovo jednoga mjeseca, pa s tim u svezi zavlačenje cenzure). Zašto je Savremenik o tom svemu uporno šutio? Zašto se nije našao onda nitko od sadanjih prišaptivača svoga mladoga saradnika, da napiše koju u ime modernoga slobodoumlja? Ili su i sad to čekali od samih autora, da ih opet u sgodi, onako kroz deveta usta, nazovu vašarskim „reklammacherima"? — Pošto su Milčinović i Ogrizović toliko moljakali, da se tkogod za njih zauzme kod cenzure, na svim instancijama (dva puta kod podbana, dva puta kod predstojnika za bogoštovje, a nekoliko puta kod savjetnika, cenzora, intendanta, dramaturga i drugih), kad su konačno ipak jednom dočekali željene pokuse i sa svom im radošću pribivali — može li se onda pisati, kao što se o njima razpisao mladi saradnik Savremenikov: „ali videći, kako ta zabrana biva izrabljivana u svrhu vašarske reklame, izgleda, kao da se netko *jedva dočekao* tu zabranu"! Gdje je tu i sjena onoga, što se zove lojalnost, koju čovjek očekuje i od neprijatelja, a kamo li ne od „prijatelja" i „istomišljenika" u slobodoumlju?

Dalje. Kad je autorima nakon mnogih muka uspjelo dobiti dozvolu i mimo posredovanja one institucije, koja je prva zvana da brani interese hrv. književnika — to jest: družtvo hrv. književnika — i kada je nadalje ta dozvola naglo uništena, onda, je li, autori — prema pisanju te gospode — nisu smjeli ni čmrgnuti, već liepo mirovati i čekati, to jest prepustiti stvar — družtvu hrvatskih književnika, da se ono za njih zauzme! Ali niti družtvo niti ovi književnici, koji sad na autore Prokletstva navaljuju, nisu već ni do ovoga časa pokazali, da im je išta stalo do sudbine te drame, jer su se autori sami morali uteći dnevnicima, zapravo jednomu dnevniku, koji se doista za njih i zauzeo I eto to je ta „vašarska reklama"!

Dalje! Kad je na ovaj način široj publici bilo zabranjeno upoznati dramu, odlučili su autori, da je izdadu štampom u posebnoj knjizi, ne bi li se tako bar donekle odštetili, a i za to, da šira javnost, koja nije čitala dramu u Savremeniku, ili joj je težko kupiti čitav tečaj, bude imala prilike vidjeti, kakva je to drama, koja je najprije toliko čekala na cenzuri, onda ipak bila dozvoljena i opet ponovno zabranjena. U to su ime zamolili od družtva hrv. književnika podporu od 200 kruna (slovom: dvie stotine kruna). Kad se već nitko prije od gospode prigodom postupka cenzure nije htio eksponirati za Prokletstvo, očekivali su „prokleti autori" posve pouzdano, da će ti književnici i to družtvo bar na ovaj način poduprieti akciju za dramu. Ali dogodilo se protivno: njihova je molba odbijena s banalnom i službouljudnom motivacijom, da tobože nema novaca, (dok ih za druge svrhe ima, op. ur.) Dok su ova gospoda ovako postupala, sveučilištni su medjutim gradjani bez razlike stranaka i vlastitom inicijativom obdržavali prosvjednu skupštinu nakon zabrane i tako zastidili odbor družtva, koji se do tad nije ni maknuo. Kad su autori pitali, zašto družtvo književnika ne preuzme tu stvar dalje, zašto ne aranžira prosvjede bilo na koj način, odgovoreno im je, da se to ne može, da su u družtvu ***heterogeni elementi*** (mišljenje tajnikovo), da to i nije dužnost družtva (mišljenje urednika družtvenoga organa), jer to konačno ne bi bilo dolično, bilo bi i bez uspjeha, nije ni parlamentarno itd. — u kratko: ne! Jedino što je družtvo ipak učinilo i to na pismenu zamolbu samih autora (da nije bilo zamolbe, ne bi ni to) — sastavilo je bliedu predstavku, u kojoj se družtvo zauzimlje za svoja dva člana, onako od prilike kao što bi se družtvo dnevničara zauzelo za svoja dva člana. Nigdje se niti jednom rieči ne protestira proti kršenju slobode stvaranja, proti sramoti, koja je nanesena književnicima uobće, a ne samo dvojici članova. Ništa!

I to je činjenica, koju gospoda valjda ne misle zatajiti.

Mi ne ćemo spominjati, što bi se recimo u Njemačkoj, pa i u najreakcionarnijem kraju, u Bavarskoj, učinilo u sličnom slučaju od strane ovakove književne institucije. Mi toga ne ćemo spominjati, već prepuštamo publici, da sebi stvara u duši sliku o postupku našega književničkoga družtva, komu su u odboru ljudi sa slobodoumnim perjanicama! — Dà, našlo se književnika, koji su izjavili, da će podpisati protest, ali neka ga sami podpišemo. To je naime stoga, da nam se onda uzmogne do sgode opet spočitnuti „vašarska reklama".

Autori su na ovo sve šutili i štampali Prokletstvo. No nije šutio njihov pisac prologa, A. G. Matoš. To je gospodu zabolo. Tu su uzavreli. Matoš je napisao jednu veliku istinu. Evo njegovih rieči:

„A što učini proti prokletstvu Prokletstva najpozvanije udruženje za zaštitu književnih

interesa, Družtvo hrv. književnika? Ništa. Savremenik, gdje je drama štampana, nema dosele u njenu korist ni crne ni bijele. Tko ćuti, kao da odobrava, i tako se D. hrv. knj. svojom nepojmljivom i neoprostivom pasivnošću i opet pokazalo u potaji solidarnim sa autoritativnim i antiliterarnim strujama naše kukavne javnosti. Družba, koja baci ozbiljnu svotu za jedan sasvim nedonesen roman, nema sredstava za uspjelu, slobodoumnu i bojkotovanu dramu! Organ neliterarnog trusta, koji iz sasvim osobitih i neliterarnih razloga grdi i izbacuje prošle jeseni svog saradnika, i opet se ogriešio o svoje saradnike i slobodoumni program, koji bajagi zastupa. Da tu dramu napisa g. Babić, Vojnović, Pasarić ili Miletich, Društvo hrv. književnika ne bi, uvjeren sam, bilo tako pasivno. Ali ja sam već odavno konstatovao, što u ostalom danas svi vidimo: da je to društvo u stvari koterije kao i ostale koterije oko nekolicine književnika, kojima je slobodnija, iskrena kritika isto tako nemila i zazorna kao furtimašima, koji zazorna i nemila kritičara isto tako onemogućuju i bojkotuju, koji se u polemikama služe istim sredstvima kao i oni. Mi danas imamo crne i biele jezuite Drekslera i Šegvića, Viznera i Seigerschmida, Slavika i Pasarića, i t. d. Tko je opasniji, crnorizci ili bjelorizci furtimaši? Ne znam, ali mi se čini, da je furtimaštvo u civilu glavni krivac u toj kazališnoj aferi. Ali nas nekolicina progledasmo već tu zlu igru s lažnim kršćanstvom i lažnim modernizmom. Dr. Ivan Krnic nedavno je došao u jednom svom predgovoru do istih rezultata, a slično će morati zaključiti i dr. Ogrizović i Andra Milčinović iza tog svog posljednjeg izkustva. Klerikalni furtimaši nisu veći koterijaši od članova dubrovačko-samoborskog kružoka, gdje u krugu naprednih rodoljuba vidimo diplomatsku fizionomiju svetojeronimskog heroja, Luja grofa Vojnovića. Prokletstvo? Da. Prokletstvo. —"

Gospoda nakon ovoga glume začudjenje i pitaju na usta svog mladog saradnika, kako su Milčinović i Ogrizović — koji tom prilikom dobivaju i nekih novih skroz neliterarnih atributa — mogli dopustiti, da im pred dramu (koja i onako po njihovu mišljenju, kako se iz svega vidi, mnogo ne vriedi!) dodje onakav „drzoviti predgovor, koji će ih bez razloga (hm!) omraziti kod mnogih im drugova". Gospoda bit će da ne znadu, da su se pisci ovih redaka obratili za predgovor najprije na jednoga posve drugoga gospodina, slobodoumna po svom radu, uglednu ličnost u družtvu hrv. književnika, no taj nas je odbio, jer da drama napada vjeru! Gospoda mu znadu za ime, kao što znadu i to, da se ne bi ni jedan od njih našao, da nam napiše predgovor, sve da smo koga i molili. Ljudi, koji su nam dosele uzkratili moralnu i materijalnu podporu u našoj borbi za tu „prokletu" dramu, kako da smognu nekoliko rieči predgovora? Nismo li za to upravo morali zahvalni biti Matošu, kad se odazvao Ogrizovićevu pozivu, da napiše predgovor? Što je njegov prolog polemičan, nije ni čudo poslie ovakovih, u našoj književnoj poviesti upravo osamljenih dogadjaja, a što je o samoj drami malo govorio, učinio je to za to, da se ne ponavlja, jer je već prije svoju pohvalnu kritiku Prokletstva iznio medju prvima, u „Hrvatskom Pravu". To sve gospoda dobro znadu, ali samo da zanovietaju i da bar nekako prikriju svoj nedolični postupak!

Na ostala neslana lična zabadanja ne mare autori odgovarati. Jedino dr. Ogrizović — na osobnu primjetbu! — ne sbog njih, već sbog šire javnosti ima reći, da se hoće dosta impertinencije napisati, da je on suradjivao u Savremeniku i istodobno ga „kušao podkopavati". Ne, dr. Ogrizović nije igrao dvoličnu ulogu. On se živo bio u početku angažirao za Savremenik, dok još nije bio koterijaški list, pače se bio posvadio sa svojim najboljim prijateljem baš s toga, što je ovaj navaljivao na Savremenik. Kasnije je doživio razočaranje, dao je svomu prijatelju pravo, pohrlio medju prve saradnike „Hrvatske Smotre" i sada — neka budu uvjerena gospoda! — lakše diše. Pače, dok ove redke piše, odašilje slavnomu tomu družtvu za zaštitu hrv. književnika svoju „ostavku", u kojoj se zahvaljuje na časti odbornika. Onda će još lakše disati; slobodan, to jest oslobodivši se samozvanih „slobodoumnih" (inače heterogenih) elemenata. Pridržaje sebi dakako pravo pratiti rad toga družtva i podvrgavati ga javnoj kritici. Primite g. uredniče itd.

IZ SLOVENSKIH LISTOVA

(Ljubljanski Zvon — Slovan).

„Ljubljanskome Zvonu" teče ove godine XXVII. tečaj. Dvadeset i sedam godišta liepo je ogledalo slovenske književnosti. Svaka knjiga, puna samostalnih književnih prinosa, ujedno je i ljetopis slovenske knjige te literarnih i umjetničkih dogadjaja.

Prolistat ćemo prvu polovinu ovogodišnjeg „Ljubljanskog Zvona", da pokažemo — ne kritički, već u neke kronoložki — novice slovenske knjige. „Ljubljanski Zvon" se iztiče obiljem pjesničkih prinosa u svakom broju: A. Aškerc (Veter žvižga), O. Župančič (Iz cikla „Marija", Verzi), Ksaver Meško, (Simonu Gregorčiču, Vuri bridkosti), Vladimir Levstik, Vojislav Molé, A. Gradnik, Roman Romanov, Pavel Grošelj, Petruška. stariji su i mladji slovenski pjesnici, koje susrećemo naizmjence gotovo u svakom broju. Levstik je osobito plodan

lirski pjesnik, koji se javlja u svakom broju s više pjesama, (Ivonne, Kralj Matjaž in Alenčica, Romanca o študentih, Kazak Semjon, Moja pesem i f. d.), a osim toga suradjuje i u svakom broju „Slovana“ Uz starije pjesnike, koji su svojim djelima usjekli sebi svoju posebnu fiziognomiju, u slovenskoj knjizi vrlo je bogat pjesnički podmladak, mnogo bujniji, nego u nas.

Kroz svih 6 svezaka ovoga godišta „Ljubljanskog Zvona“ (a i nastavlja se) teče epska pjesma Etbina Kristana „Vitez Ivan“ (Prva knjiga: Pesem Vile i vitez), na koju ćemo se još osvrnuti, kad bude dovršena. Njezin autor u uspomeni nam je, dok je još u Zagrebu djelovao kao žurnalista Nedavno je izašla njegova „Ljubislava“, drama u 5 čina.

Od beletrističke proze ističemo na prvom mjestu roman „Izza kongresa“ dra. Ivana Tavčara, koji se nastavlja iz lanjskog godišta. Od Ivana Cankara ima liepa pripoviest „iz doline šentflorjanske“, „Ženitba kanceliste Jareba“. Osim ovih ima još novelističkih prinosa od Fr. Strnada „Strup“, pa „Klic čez vodo“ od dra Iva Šorlia, „Magda“ od Milana Pugelja. — Poučni su i vrlo zanimivi sastavci „Iz učenega in neučenega Berlina“ od dra. Jos. Tominšeka, zatim „V Babilonu svobode“ (Parizu) od Vlad. Levstika. „Hiša pri Jugoslovanih, posebe pri Slovencih“ od Jos. Westea, „Simon Gregorčič“ od Ks. Meška, „Izlet v Krakov“ od Podlimbarskoga i t. d.

Listak (Književne novosti, Gledišče, Med revijami, Splošni pregled) isto je obilan i biran u svakom broju te se bavi obširnije svakom, iole važnijom slovenskom knjigom i publikacijom, te kazalištem, umjetnošću etc. „Ljubljanski Zvon“ stoji na g. K 11·20, sadržaje do 800 stranica.

*

Dok „Ljubljanski Zvon“ ne donosi ilustracija, to je „Slovan“ bogato snabdjeven umjetničkim prilozima, koliko domaćih, toliko stranih umjetnika, te fotografičkih snimaka, kao ilustracija nekim člancima i radnjama. Svaki svezak ima dva posebna priloga na finom papiru, a slike većinom kolorirane. U IV. svezku nalazimo dvie stvari hrvatskih slikara: Bukovčevog „Sv, Josipa“ i Kovačevićeve „Vrbe“, u V. svezku Crnčićevo „Jutro“ u bojama. Osim toga ima reprodukcija od Medovića te Tišova („Bogoštovlje“ sa više studija).

Od pjesnika nalazimo u ovom prvom polugodištu „Slovana“ zastupane: Vlad. Levstika s mnogo pjesama“, zatim Savljevića, Kobidu, Borisova, Goloba, Gradnika, Verina, i dr. Bolji i daleko je bolji beletristički dio u „Slovanu“. Tu nalazimo veliki roman A. Jiraska „Pasoglavci“ (Zgodovinska slika), za tim pripoviest od Fr. Govekara „Mlaj“, koja nosi za motto „Liepa naša domovino — Oj junačka zemljo mila!“ Nadalje su tuj novele, pripoviesti i crtice: Ivana Laha „Mužik Ciljan“, I. K. Podgorjanskoga „Petrina in Marta“, Ivana Ivanoviča „Idealist“, Andreja Rape „Na potih življenja“, R. Romanova „Glas božji“ (Kmetiška zgodba), dra. Iva Šorlia „Med pešci“, V. Lestika novela „Dmitrij Pavlović i grda ženska“ te Frana Milčinskoga „Ura št. 55.916“, detekbivska pripoviest.

Od poučnih prinosa te razprava i studija pominjemo: Ivana Vasiča „V Adriji in Levanti“, od Anonimusa studiju k Jiraskovom romanu „Pasoglavci“, Olcev Igo piše „Na posetih pri Gregorčiču“. Zatim ima liepa studija o Stanku Vrazu i druge stvari.

Listak je u „Slovanu“ bogat i obilan. I „Slovan“ je mjesečnik, a stoji na g. K 12 (Vlastničtvo i tisak D. Hribarja u Ljubljani.)

*

Ovim smo htjeli našim čitateljima podati neki pregled o književnom savremenom radu braće Slovenaca u književnim listovima. Do sgode ćemo pobilježiti važnija novija izdanja književna. Osim ovih dviju listova imadu Slovenci još treći list, zvan „Dom in Svet“. Na žalost ne možemo o njemu ništa reći, jer nam ga ne će da šalju u zamjenu. Čim je lane „Hrvatska Smotra“ počela izlazti, dala je i „Domu in Svetu“ svoje svezke s molbom za zamjenu, a šalje ih i danas. „Dom in Svet“ se nije odazvao, ali nije ni jednog svezka „Smotre“ povratio. Reklamirali smo više puta, pisali karte, pisma, pitali šta je, hoće li zamjenu, ne će li, za što ne odgovaraju, pače i na jedno preporučeno pismo nismo dobili odgovora. Dakle gospoda nas posve ignorišu, a ipak primaju naš list. Ovom se postupku vrlo čudimo, pa ga ovdje iznosimo na javnost. Ne samo da se tako ne radi u korist slovensko-hrvatskoga bratstva i jedinstva, već i — puki takt zahtieva, da se na tolika pisma odgovori. Tako je bar običaj u Evropi . . .

ZAMETCI MODERNOGA ROMANA

Još prije, nego li je izišao Boileauov satirički dijalog „Les Héros de Roman“, gdje se šibaju starinski bezkrajni junački romani — piše J. Ettlinger povodom Waldbergova djela o čuvstvenom romanu u Francezkoj — još prije Scuderyčinih dosadnih romana, opažao se preokret u ukusu kod literature i otmjenih krugova (a tada su još viši krugovi i literatura bile koncentrične sfere). U onaj lagodni, bezbrižni, galantni kavalirski sviet sunčanoga kraljevstva nastupila je — odmah iza sredine 17. vieka — bilo sbiljska bilo tek uobražena bolest duše kao novi čuvstveni elemenat. Pisci su naginjali k sjetnoj i

čeznutljivoj melankoliji te osjetljivom promatranju svoje nutrine, u kratko stvarala se takova dispozicija, koja se poslije imala povratiti u doba Rousseau-a i Werthera, potencirana u poznatoj „svjetskoj boli“, što je obćenito vladala Evropom. Kiparstvo i slikarstvo volilo je odsad prikazivati lijepe pokajnice s pozama Magdalene, ljepotni se ideal promienio i oduhovio, pojavio se prelazni tip demi-vertueuse-e, a u romanu se sve više opažala težnja, da se imaju prikazivati većma nutarnje strane čovječje duše nego li raznoliki i šaroliki dogadjaji te pustolovni doživljaji, koji čine vanjštinu čovjekovu. Ljudi su se već zasitili naslikanih i kostimiranih lutaka, što su po stereotipnim formulama živjeli tobože, ljubili i stradali u raznovrstnim pastirskim i junačkim romanima. Sve se veća briga pokazivala za opisivanje duševnih i čuvstvenih emocija, a ne samo za prikazivanje vanjskih dogodjaja, pa je malo po malo prema duhu vremena udarila ovomu pokretu osnovnu notu — melankolija. Nije to bilo o sebi ništa novo, jer je melankolična dispozicija još i prije ne samo *pro*živjela nego i *pre*živjela svoj viek, pa i našla bič u Molière-ovim „Précieuses ridicules“ i u „nesrećnim“ Seladonima, s kojima se čovjek susretao u starijim romanima. No ova je melankolija bila tek obćenita; u novom oblikovanju romana postaje ona individualna, pa se već prema raznoličnosti pojedinih slučajeva diferencira. Dakako, da se taj preokret nije dogodio naglo i nenadano, već malo po malo kao proces talenja, pa je vrlo interesantno pratiti ovu razvojnu periodu literarnoga ukusa, iz koje je uobće nikao sav naš moderni psihologijski roman.

Nisu imali sasvim pravo oni, koji su dosad gledali u Richardsonu, u Rousseau-u i Goethe-u medjunarodne osnivače modernoga, to jest psihologijskoga romana, a moderne junake tražili u Clarrissi, Saint-Preux-u i Wertheru. To je deblo izraslo još u predjašnjem stoljeću, a korijenje njegovo — ili još bolje rečeno: njegovo sjemenje — nije bilo za čudo djelo ni jednoga pisca već je to bilo *pet* (ne više nego pet!) *ljubavnih listova*, što ih je pisala jedna mlada portugizka koludrica nekomu francezkom častniku; a ti su listovi, čini se, došli na javu slučajno, indiskrecijom. Taj mali roman dvaju srdaca obuhvatao je tek nekoliko stranica (pages d' amour), a odigrao se je godina 1666. do 1668. i to izmedju plemenite gospodjice Marijane Alcoforado iz franciškanskoga samostana u Beji i francezkoga kapetana Noëla de Chamilly, koji je po vojnoj službi dospio u Portugal. I ti listovi, što ih je mlada vjerenica Gospodnja potajno slala nevjernome ljubavniku, nisu nikad bili poznati u portugizkom originalu, ali je g. 1669. osvanuo anonimni francezki prievod, pa kad se razmisli njihovo djelovanje i brzo razširenje, jeku, kojom su odjeknuli, nadalje samo trajanje njihova literarnog života, onda se s podpunim pravom može ta godina — 1669. — smatrati godinom rodjenja modernoga romana.

Sestra Marijana, „portugizka koludrica“, kako su je obćenito zvali, jest poslie Rosvite v Gandersheim i nesretne Abälardove prijateljice po redu treća koludrica svjetskoga književnog glasa, tek što je ova ostavila iza sebe daleko jače tragove nego li one prve, obadvie sa svojim dramama i listovima, jer ona nije bila ništa više i ništa manje nego prva moderna gospodja u novijoj književnosti, prva „liepa duša“, koja je poslie postala idealom Wertherova vremena, prva, koja je u ono vrieme, puno metaforične nadutosti i barokne prenakićenosti, dahnula čisti, nepatvoreni, čuvstveni dah ljubećeg ženskog srdca, te koja je usred onakova svieta, koje je izgubilo svaki prirodni izraz za pravo čuvstvo, progovorila pravim naravnim riečima — riečima vlastita srdca, koje joj je krvarilo, i riečima vlastitih doživljaja.

Umjetnost pisanja listova postigla je u ono doba jedne gospodje de Sévigné, u doba Balzaca i Voiture-a tako visoki stepen savršenstva i obljubljenosti, da je bio običaj primljene listove davati ad circulandum znancima i prijateljima. Tako se može takodjer protumačiti, da je i onih pet listova sestre Marijane iz listnice kapetana Chamilly-a dospjelo u druge ruke te konačno kao „lettres portugaises“ došlo štampom na javu. Kako je gore opisana dispozicija onoga vremena bila za te listove povoljna, dokazuje njihov veliki uspjeh: još one godine, kad su prvi put izišli, morao je nakladnik dati štampati drugo izdanje, pomnoženo sa sedam daljnih apokrifnih listova, a iza ovoga u brzo treće, četvrto, pa tako sve do četrdesetoga izdanja upravo na osvitu 18. stoljeća. To gotovo sjeća na naša vremena, uzmemo li još k tomu, da su iste godine 1669. izlazili i odgovori na te listove, raznoliki „Réponses aux Lettres Portugaises“ i opet „Nouvelles Réponses“. Ovaj genre listovnoga dopisivanja (genre epistolaire) postao je klasičnim izražajnim sredstvom za duševne osjećaje, pa mnogi „romani u listovima“ stoje tako pod dojmom ovih portugizskih listova, dapače stil na mjestima kopiraju gotovo doslovno.

Tako je iz ono malo listova, što su sa suzama pisani u tihoj samostanskoj ćeliji za utjehu ljubavlju ranjene duše, imao niknuti posve novi literarni pokret. Duša moderne žene netom odkrivena izlazi sve to više na svjetlo dana, i odsele žene davaju nutarnji smjer romanu. Mjesto izmišljanja što čudnovatijih i pustolovnijih dogadjaja stvorio se iz nemaskiranoga opisa „etats d' âme“ umjetnički program, stalo

se težiti za sublimiranjem duševnih dogadjaja, stvorila se hromatika čuvstava, o kojoj predjašnje književne generacije nisu ni slutile. Što je Marijana Alfocorado nesviestno i nehotice započela, nastavila je to umjetnički svjestno grofica de Lafayette, srdcem i dušom jednako nadarena aristokratkinja i to sa svojom glasovitom „Princesom clevskom", koja je izišla g. 1678., pa je po svojoj izradbi zaista prvi moderno-psihologijski roman, ako prije spomenute „Lettres portugaises" smatramo više kao slučajni dokument bez umjetničkoga oblika. Što je tamo više kao surovi materijal i improvizacija, naime prikaz ženskih osjećajnih oluja, to je ovdje stilom i umjećom oblikovano i zaokruženo. Počinje se razvijati tehnika nijanse i po prvi put se čuje, gdje romone vrela one ćutilnosti i osjetljivosti, koja se kasnije u 18. stoljeću razlila kao široka rieka preko cielog kulturnog svieta. Ljubav postaje duševnija, tip se mužkih junaka romana smekšava uzimajući pozu Grandisona i fiziognomiju Siegwarta. Štogod je romana izišlo narednih godina, kreće se sve više u onom pravcu, pa makar bili i neznatni, ipak su mnogo doprinieli napredku pripovjedalačke tehnike i obogaćenju tehničkih sredstava.

Osim gospodje Lafayette javila se isto tako živahna, umna i svjetska dama, gospodja de Villedieu, rodjena Desjardins, o kojoj je nedavno izišla u Mercure de France prva obširna studija. Ona je g. 1677. izdala svoj glasoviti roman „Les Exilés", u kojem nitko manji nego poznati Ovidije priča u svom pontskom progonstvu, daleko od liepoga Rima, sve svoje ljubavne doživljaje, a njegovi drugovi opet njemu svoje. Još većma od gospodje Villedieu pošla je stopama Lafayette-ice darovita Corneille-ova nećakinja, Katarina Bernard, sa svojim romanom „Eléonore d' Yvrée", koja vrlo sliči „princesi clevskoj". Ona je bila prva, koja je svjestno prekinula s onom tradicijom, po kojoj se mora krepost nagraditi, a opačina kazniti. Kod nje se pri tom osjeća i utjecaj klasične tragedije, od koje je preuzela stanovita tehnička pomagala, kao n. pr. to, da se vlastite duševne izpoviedi pišu i povjeravaju prijateljima. Na Bernardovu prislonila se neposredno isto tako za pisanje nadarena mademoiselle de la Force, koja je još brižnije izradjivala umjetnost karakterizovanja, a uz to se upuštala u škakljivije konflikte, kao n. pr. ljubav jednoga mužkarca spram dvie žene („Stella", „Osamljeni ljudi"), ili ljubav matere i kćeri spram istoga čovjeka, i to ih je izradjivala psihologijski konzekventno. Počinju se već upotrebljavati pomagala, koja stvaraju nastrojenje (Stimmung), a koja se dotad niesu podpuno poznavala, tako: čar glasbe, dojam uzburkana mora, draži divljih krajeva, itd., zatim životna snaga erotskoga nagona u kakove zločinačke courtisane ocrtava se bez straha i ženiranja, lica, što dolaze u romanu, opremaju se obiljem individualnih crta u vanjskom i unutarnjem obziru, pa se vidi, kako su tu bili modeli mnoge žive ličnosti. Roman gospodjice de la Force, što je izišao g. 1697. pod nadpisom „Gustave Vasa, Histoire de Suède", pokazuje u osobitom stupnju napredak i odlike ove vrsti, pa je to uobće prvi moderni francezki roman, u kojem se romantično osjećanje i romantično prirodno čuvstvo svjestno upotrebljava za umjetničke svrhe.

Burni život onoga vremena pridonio je mnogo, da se u spisateljice sve više širila i rasla snaga posmatranja, dar opažanja i sposobnost osjećanja; samo jezik, kojim se služi još je odviše u konvencionalnim okovima. Samostalnije se i sigurnije služi jezikom druga zastupnica tadanjega „ženskog" romana, grofica d' Aulnoy, a to je i imalo dobru posljedicu, da njene osobe već mnogo slobodnije i prirodnije govore, a njezino duševno sudjelovanje sa svojim licima neposrednije izstupa. Njezin roman (izišao g. 1690) a s nadpisom „Histoire de Hippolyte, Comte de Duglas" ima kao epizodu prvu od onih bezbrojnih vilinskih priča, koje su poslie kao neka moda izlazile iz pera tadanjih spisateljica, a ujedno je to prvi izraziti porodični roman, ako se pod takovim ima razumievati „gotovo izključivo iz privatnoga života izvadjena pripoviest". Ljubav spram udate gospodje, što je počevši od „princese clevske" postalo obljubljenim motivom spisateljica romana, čini i ovdje jezgru radnji, koja se razvija rafiniranom tehnikom kompozicije.

Tako se u odsjeku jednoga kratkog čovječjeg života izvršio podpuni preokret u umjeći pričanja. Novo umjetničko shvatanje zahvatilo je korjen, težnja za vanjskom i unutarnjom istinom postala je potrebom i zakonom, tehnika se obogatila i profinila, „science du coeur" potisnula je surovo basnovito tkivo starijih junačkih i bojovnih romana. Mužkarački ideal postao je ženama drugačiji, biće ljubavi nalazilo se u osjećajnom odricanju i plemenitoj pasivnosti.

Waldberg je u gore iztaknutoj studiji kušao izabrati spomenute romane izmedju množtva ostalih raznolikih pojava na tom polju i tako našao u francezkoj literaturi prve klice, koje su iz početka neopazice, a kasnije sve jače probijale guštaru savremenih tek za zabavu šire publike pisanih romana, dok nisu urodile stablom modernoga psihologijskoga romana, koje danas tako bujno cvate. Ta je studija prilog poviesti razvitka romana, pa će bez sumnje razbiti mnoga dosadanja kriva mišljenja u tom pravcu. Svakako ga ide velika zasluga, što je prvi iznesao interesantnu činjenicu, da je psihologijski

roman imao svoj zametak u pravim ljubavnim doživljajima, u listovima portugizke koludrice francezkomu častniku. Opet jedan dokaz, da samo proosjećane i doživljene ljubavne emocije mogu dati pravu vatru i život napisanoj stvari. Romani pisani vlastitom krvlju, mogu tek imati pravi i trajni uspjeh.

POLITIČKE MRVICE

Što je „sinteza" današnjeg političkog položaja u Hrvatskoj? Sinteza je naime danas, u našem naprednom i realnom svietu, vrlo moderna i ljubljena rieč. Njom se služe kritičari u svojim kritikama onda, kad ne znaju, što je sinteza nekog djela, knjige, djelovanja, struje i t. d. I u politici ju tako upotrebljavaju. Uviek i svagdje traže sintezu.

„Rad, sitan, realan rad, to je sinteza našega rada", vele.

„Deklamacija, zavaravanje naroda, bajoslovne priče o uskrišenju problematičnog hrvatskog kraljevstva, uspavanje naroda u san slobode i nezavisnosti -- to je sinteza njihove politike", vele isti za rad starčevićanstva.

„Otvaranje očiju narodu, da mu nema spasa do temeljnog zakona zemlje, dizanje sviesti narodne na temelju ugarsko-hrvatske nagodbe — sinteza je naprednog nastojanja i rada nove naše politike", kažu.

„Tudjinska, izmećarska politika, služba Beču i Pešti u isti čas, ometavanje rada pravih narodnih ljudi — to je sinteza izdajničkog njihovog djelovanja", nastavljaju.

„Nastojanje, da se sav narod srbski i hrvatski okupi oko jednog cilja: — materinske rieči", to je eto sinteza naprednih ideja.

Take eto „sinteze" čitamo dan na dan u zagrebačkim dnevnicima. Što je dakle sinteza naše politike?

Sinteza je naše politike — traženje ovakih bezsmislenih, frazerskih sinteza. Zamotavanje ono malo mršavih, izbliedjelih, impotentnih misli u šarene fraze — to je eto ta silna sinteza naše moderne politike „rada i nastojanja". Traženje novih boja i raznolikih korijandola, da se okiti i pospe njima stara otrcana politika „na temelju nagodbe" i servira javnosti po onoj — isto, samo malo drugčije. Varijacije na istu temu — to je ta nova moderna sinteza naše politike.

I ne vide, kako su zastarjeli, preživjeli, natražni u krparenju nagodbene politike. Nije li nagodbena politika danas u Hrvatskoj nešto tako staro, antikno, nemoderno? Plesti kotac ko i otac, nije li to i nedostojno jedne generacije? Za to je starčevićanstvo i moderno i novo, jer ide za tim, da sruši, uništi tu nagodbu, da joj ne ostane ni kamen na kamenu i onda da gradi sve po onoj: kamen do kamena..,

To je samo prava, ako hoćete, sinteza starčevićanske politike, sve nam se drugo čini ko djak, koji je dobivao za vrieme svog školovanja štipendiju od „visokoiste", pa se onda morao obvezati, da će joj vjerno toliko i toliko godina služiti.

Sinteza!

*

A što je „sinteza" vanjskih dogadjaja? Mogli bismo tu sintezu označiti jednom rieči cara Vilima — Sommerfrische! Kraljevi i carevi traže u ljetilištima razhlade od svojih vladalačkih prehlada. Ministri se zaklanjaju u kupke i banje, da stresu sa svojih sandalâ i sa sebe prah prašnih ministarskih akata. Tek diplomate trčkaraju iz svojih priestolnica k svojim vladarima u ljetilišta, gdje im prišaptnu nešto u uho i opet se vraćaju k stolu. Jer vele, da diplomacija mora biti uviek budna, da ne padne u napast.

Parlamenti su zatvorili svoje dveri, i tamo, gdje se je orila rieč i miešali otci domovine, tamo sad šeće parlamentarni miš. I taj miš grize, „ali po tlih gmiže"...

I dok su se ostali vladari od ovoga svieta zavukli u kupališta pod mrzle tuševe (koji nisu jedini tuševi u njihovom životu), dotle se predsjednik francezke republike sa svojim ministrom predsjednikom diže u zračne visine.

U višim sferama nedavno su lebdjeli Fallières i Clemenceau u novom vojnom zrakoplovu „Patrie", kojim se dade upravljati po volji. Francezka je dakle prva, koja se digla u visine, da prkosi vjetrovima. Dakle republika na kopnu, na moru i u — zraku.

A konferencija mira u Haagu i po ovoj nesnosnoj žegi i zapari vieća i zasieda. Kad svi parlamenti šute, haažki se svjetski parlamenat zabavlja s pitanjem mira, svjetskog mira. Koji će se rat izleći iz druge konferencije mira i kakvim će se novim vrstama topova naoružati miroljubive države i vlasti poslie disputacije o razoružanju u liepom i tihom Haagu, pitanje je vrlo blize budućnosti. U teoriji će i ova druga haažka konferencija mira podpuno uspjeti.

Što je dakle „sinteza" nastojanja oko svjetskoga mira?

Rat ili mir?

Mir, ali poslie rata!

KNJIŽEVNE I UMJETNIČKE NOVOSTI

* U Sing-Singu, kaznioni New-Yorka, tiska se smotra „The Star of Hope" (zviezda nade), čiji su urednici sami kažnjenici. Ova se smotra u velike prodava i rado se čita.

Nedavno je glavni urednik u uvodnom članku ovako ožigosao jednoga suradnika plagijatora: „Zar dakle ni medju nama nema više poštenja?"

* M. R. Monlaur, proslavljeni autor „Rayona", u svome novome djelu „Ames Celtes" skoro bismo rekli pjesnički opisuje osvit kršćanstva u drevnoj Armorici, u kojoj još i dan danaske vlada neka stara okrutna vjera.

* „Absolvo te" je naslov novome djelu Klare Viebig, glasovite autorice djela „Die Wacht am Rhein" i „Einer Mutter Sohn". U ovom se djelu Viebigova prilično udaljila od svoga dosadašnjega smjera, pak joj se obćenito prigovara, da je u ovome djelu previše dala maha izkvarenosti i i strasti. Sofija Krug — ime protagonistice — silom je udana za bogata seljaka, koga ona mrzi, pak da ga se rieši, otruje ga. Majstorski je autorica opisala strastvenu griešnu ljubav ove Messaline en miniature prema seoskom učitelju, kojemu se takodjer iznevjerila iz nove strasti prama jednom jedrom mladom seljaku, koji je trgo u njezin majur. Autorica se trsi da opravdava svoju protagonisticu, koja grieši, jer „sudbina tako hoće". S toga i naslov knjizi: „Absolvo te".

* Vrstna talijanska spisateljica, koja se krije pod pseudonimom „Sfinge", napisala je ovih dana moralan roman: „Vittima" (žrtva). Junakinja je romana liepa i dobra, koju su kasnije zarazile nove ideje feminizma, pak hoće da na samu žive bez tudje pomoći i savjeta. Ona zastrani i neudata postaje majkom. „Oh da sam kao i prije jednostavna nenaobražena žena, ali samo ljubljena i sretna!" U ovome uzkliku ona dava maha svojoj boli i svome kajanju — ali kasno... Kritika hvali ovaj roman.

* Theobald Chartran, nedavno preminuli francezki slikar, rodjen je 20. srpnja 1849. u Besançonu. Bio je u Ecole des Beaux-Arts Cabanelovim učenikom i odlikovan 1877. velikom rimskom nagradom. Pet godina prije toga počeo je već izlagati, a tiekom daljeg s ovog umjetničkog djelovanja mnogo je stekao odlikovanja Od njegovih glavnih djela pominjemo „Jeanne d'Arc" u crkvi u Champigny-u, zatim „Vizija sv. Franciska" i „Kršćanski mučenici". Nuz to je slikao portraite n. pr. Leona XIII., Carnota i Saru Bernhardt.

* Njemački vrlo poznati i uvaženi slikar Max Liebermann navršio je 20. srpnja 60-godišnjicu života Rodio se u Berlinu od otca tvorničara. Najprije je pohadjao sveučilište, nu ujedno je pravio umjetničke studije i doskora se sasvim povratio umjetnosti. Polazio je umjetničku školu u Weimaru, a 1873. je pošao u Paris, gdje se je upoznao sa slikanjem u slobodnom svjetlu te s fancezkim impresionistima. Poslie je u naukovne svrhe putovao u Nizozemsku. Od 1879. do 1884 živio je u Münchenu, a onda se trajno nastanio u Berlinu. Liebermann je predsjednik Secesije u Berlinu, podpredsjednik Künstlerbunda, član kr. akademije umjetnosti u Berlinu i Münchenu, kao i mnogih umjetničkih udruženja Obširnije o Liebermannu još ćemo se pozabaviti.

* Nedavno je umro u Parisu pjesnik i bivši političar Cloris Hubert Hugues, koji se rodio g. 1851. u Ménerbesu (Vaucluse). Na seminaru Saint-Garde pripravljao se za svećeničko zvanje, nu ostavio je to i dao se u žurnaliste. Pretrpjevši višegodišnju kazan tamnice radi jednog revolucionarnog članka g. 1871. u listu „Fraternité", opet je s velikim temperamentom nastavio svoje novinarsko djelovanje, a ujedno se bavio i politikom. Više je puta bio biran zastupnikom. Napisao je čitav niz knjiga pjesama, romana i drama, tako n. pr. „Poëmes de prison", te dramu „Le sommeil de Danton".

ERRATA CORRIGE

U radnji A. G. Matoša „Sintetična kritika" uvuklo se nekoliko štamparskih pogriešaka, koje valja ovako izpraviti: mjesto „gorko grožđje" ima biti „gorko drožđje" (str. 22.); mjesto „ako valjaju, nisu za spominjanje", ima biti „ako *ne* valjaju, nisu..." (str. 23); nadalje mjesto „Gongova" valja stajati „Góngora" (str. 25.); mjesto Tucić ima na dva mjesta biti Turić (str. 73.); mjesto suradnik — saradnik (str. 76.); mjesto „nekritičnih družina" valja izpraviti „nekritičnih dužina" (str. 77.).

JAKOB MILOSLAVIĆ
DUBROVNIK.

SLOBODA ŠTAMPE

Ubinam gentium sumus?

1

Nedavni dogadjaji, što su se sbili u našoj dnevnoj štampi, razlogom su, da čovjek uobće posumnja u blagotvornost slobode štampe ili da se uvjeri o posvemašnoj pokvarenosti naše inteligencije. Ima časova, kad je hrvatski patriota morao požaliti za cenzurom, poželjeti je opet. Dok se prije plienila i najnedužnija rieč i označivala kao poticaj na mržnju i prezir, zločin, bunu, razdraživanje, dotle se sada puštaju najbezočniji napadaji na privatni život, najbezsramnije izmišljotine, kojima je svrha da podkapaju svetost samoga kućnoga praga — puštaju se nekažnjene, slobodne, sankcionirane, da se šire putem štampe.

Reforma tiskovnoga zakona uniela je u naš javni život nemoral, kakvoga nema u drugim državama, gdje vlada već davno sloboda štampe i to sloboda u najširem smislu. Kako se prijašnja censura i plienjenje nedužnih političkih članaka, pače i pukih rieči pokazivala sama po sebi smiešnom, komičnom, a da i ne govorimo, anahronističnom i predpotopnom, budući da se nitko nikad nije uslied onih štampanih članaka ni pobunio niti je tko bio „razdražen ni prezren“, tako će sadašnja reforma naše štampe dotjerati do gradjanskog rata, ako bude ovako prosliedila. Dovest će dotle, da će svaki pošten čovjek morati puščanim zrnom zatražiti na mjestu zadovoljštinu, kad je za nanesene mu uvrede „slobodnom“ štampom nikako nije moguće dobiti. A što će se iz toga roditi? Rugat će nam se sviet, susjedi i drugi narodi, da smo nezreli za slobodu štampe. I opet će pasti obćenita rieč: Hrvatski je *narod* nezreo za slobodu štampe. A narod je tu nedužan, nekriv, dalek od taka prikora. Taj prikor mora pasti na našu inteligenciju, koja hoće da vodi taj narod. Nu da ne kažemo čitavu inteligenciju, reći ćemo klike. Te klike su danas nažalost u većini u inteligenciji. Te klike sramote narod i zemlju svojim poimanjem o slobodi štampe. Proti takim klikama, koje izrabljuju položaj štampe u napadaje na osobnu čast i poštenje svog političkog protivnika na najbestijalniji način, proti takim klikama valja da je mislio i zakonodavac. Za takve karikature od „predstavnika“ štampe trebalo

bi stvoriti doživotne custodiae inhonestae, trebalo bi ih oddieliti od družtva, učiniti neškodljivima, nemogućima.

Čemu se zakon toliko postarao, du kazni i progoni veleizdaju i veleizdajnike, a nije pronašao za shodno, da zaštiti poštena čovjeka, kad mu bezznačajnici otimaju najdragocjenije blago — čast i poštenje? Generacije mogu proći, a da zakon ne bude imao prilike u praksi uporavljati svoju strogost protiv onoga, koji podkapa temelje države, a pušta, da bezodgojni individui i elementi podkapaju temelje družtva, morala i osobne sigurnosti. Zašto da se baš takim ljudima daje najmoćnije i najjače sredstvo u ruke — štampa? Ljudima, koji nisu drugo, nego sadržaj za redarstvene dnevnike?

Značaj i odgoj — dva su pojma, nepoznata raznim „predstavnicima" *slobodne* štampe u Hrvatskoj. Slobodnom štampom imali bi značajevi djelovati na odgoj družtva, a u nas je obratno — slobodna štampa bezznačajnim pisanjem truje taj odgoj.

Ako se u Hrvatskoj smatra, da sloboda štampe znači slobodno, bez kazni napadanje na osobe, sustavno, lažno ocrnjivanje političkih protivnika pred javnosti, onda takove slobode ni takove reforme štampe Hrvatska ne treba, pa potjecala ta reforma i od narodne vlade. U tome slučaju držat će svak misaoni čovjek takvu narodnu vladu i takav sabor moralno odgovornim za sve nepodobštine, koje se u nas sbivaju na temelju tih reforama, te slobode štampe. Sloboda štampe, kakva danas u Hrvatskoj vlada, to je zločin, isto tako kao što je zločin i prosto ubojstvo. Jedno je moralno ubojstvo, a drugo fizično, pa zašto da ne bude i jedno i drugo kažnjivo.

Starčevićeva stranka prava tražila je slobodu štampe za to, da se narodu uzmogne prikazati ne ono, što se čini crvenoj olovci državnoga odvjetnika, da je podesno za politički odgoj naroda, već ono, što je uistinu koristno, ono, čime da se narod slobodnom štampom pripravlja i za slobodu svoje domovine. Sloboda je štampe dakle za to, da se njome odgaja, uči, pûti, odkrivaju i prikazuju pohote i presizanja neprijatelja narodnih za njegovom grudom i blagom, ali nije sloboda štampe, da u prvom, a u nekih i jedinom redu, širi nemoral, okužuje politička atmosfera, stvara od političke borbe — razsadište nemorala najnižeg soja. Nizke, vrlo su nizke duše onih, koji tako shvaćaju uzvišenu instituciju slobode štampe. Jadna je to inteligencija, koja pristaje i odobrava takovo poimanje.

Uz take je prilike eto vrlo brzo došlo u nas od slobode do — anarkije u štampi. Anarkije u punom značenju te rieči. Ne spominjemo tuj riečkog sans-culotta i desperateura, koji je u povjest štampe u Hrvatskoj uveo najgadniju osobnu borbu, kakove nije nikad bilo, budući da se na tog duhom inferiornog stvora pošten čovjek i ne obzire, ali govorimo o pisanju štampe, koje je nastalo u tako zvanom novom kurzu, „narodnom" režimu. Taj je režim to pisanje odgojio i osigurao ga sebi za budućnost reformom štampe. Ova štampa uzela je sebi zadaćom podkapati ugled, čast, poštenje, zvanje, svagdanji kruh samo narodnih zastupnika, političkih protivnika te štampe. Što je pak još nemoralnije: narodnih zastupnika opozicije. Štampa,

koja vodi taku osobnu borbu u Hrvatskoj, pripada danas sva izključivo vladajućem sustavu i ako je na čas, za obsjeniti prostotu, tobože našla jednu tačku, da se „srdi“ na predstavnika tog režima. Treba samo da ih glavar zemlje milostnije pogleda i oni će opet imati vlast u rukama, koje se ne će tako lahko ostaviti. Osobna dakle borba te vladajuće štampe u prvom i glavnom redu proti oporbenim narodnim zastupnicima služi kortešacionim svrhama vladajućih stranaka i klika, da sebe održe, ocrnjujući protivnicima poštenje i čast.

2

Slučaj, koji se sbio s narodnim zastupnikom drom Elegovićem, prevršio je u toj osobnoj borbi svaku mjeru. Gledajući u njemu jednoga od najopasnijih i najodriešitijih protivnika, klika je upravila proti njemu najnemoralniju borbu, kad mu nikako inako nije mogla nahuditi. Klikarska štampa *izmislila* je jednu sablazan i dala je kolportirati po svojim listovima, koji su je širili i dodavali joj sve romantičnije, al zato i sve ogavnije, odurnije ruho. Zakon o porabi tiska i nakon „reforme“ daje čovjeku pravo, da se posluži izpravkom, da njime izpravi izmišljene i lažne navode o sebi. Novine su dužne take izpravke uvrstiti, jer ih inače prisili sud na to. Zast. dr Elegović poslužio se je tim pravom, da tim načinom odbije od sebe sumnjičenja i laži. Organ, koji je iznio te laži i opadanja, primio je izpravak činjenica, uvrstio ga, ali dodao izpravku dodatak, u kojem doslovno navodi sve ono, što izpravak izpravlja s naročitom tvrdnjom, da ostaje kod svega, što je pisao, dakle kod svih laži i izmišljotina.

Kakvu dakle zaštitu pruža naš tiskovni zakon povriedjenomu? Zar da na onaj dodatak izpravka pošalje iznovični izpravak, na koji da urednik lista nadoveže opet iste tvrdnje s izjavom, da ostaje kod njih? Da tuži dotičnog urednika i njegovo glasilo? Tko poznaje praksu, kako se vode iztrage u tužbama uslied uvreda, počinjenih štampom, tko znade, da od dana predaje tužbe do same glavne razprave može proteći i deset mjeseci, pače i godina dana — pitat će se, gdje je tu zaštita, gdje je zadovoljština za počinjene uvrede? Zar zadovoljština, dobivena nakon godine dana za nanešenu uvredu ima vriednost i značaj zadovoljštine? Nije li to samo osvježenje i ponavljanje iste, već pozaboravljene uvrede, koja tada ponovno dolazi u javnost?

Dakle kakovu zaštitu pruža zakon za ovako bestijalne uvrede, nanešene *slobodnom* štampom? Kodeksi i obći nazori o vitežkoj zadovoljštini traže od pristalica dvoboja, da se zadovoljština ima zatražiti u roku od dana ili dva, a jedan zastupnik naroda, obiedjen s najgadnijih izmišljotina ne može dobiti brze zadovoljštine ni s onim, što u takom slučaju sam zakon stavlja na razpoloženje! Što mu dakle preostaje drugo, nego da potraži bezočnika, pa ga bilo gdje osramoti pred javnošću, izćuškavši ga i izmlativši poput čovjeka, nedostojna čestitog ljudskog družtva?

Zast. dr Elegović poslužio se je tim sredstvom u pravom smislu rieči. Sva mu javnost, pače i većina političkih protivnika, taj čin odobrava. Dakako

*

ne odobrava mu ga klika i interesovani klikari, pa i poslie tog čina nastavlja svoje jednako bezočno i neevropsko tjeranje hajke. Obzirom na to tvrdokorno uztrajanje u nemoralu, rekosmo u uvodu ovih redaka, da će ovaka sloboda štampe dovesti do gradjanskog rata, i da pošten čovjek, napadnut i povriedjen štampom ne će u Hrvatskoj moći nigdje naći zadovoljštine do — puščanog zrna.

Nu dotle ne smije i ne će doći. Za to je dužnost poštenoj štampi upućivati inteligenciju, družtvo, da iz svoje sredine eliminira, izbaci parasite, koji truju njegov organizam. Treba štampi dizati ugled poštenom borbom, moralnim pisanjem, dokazivanjem, uvjeravanjem čovječjim, civilizovanim razlozima, a ostalo prepustiti divljim narodima i plemenima. Ako su koji predstavnici iz tih divljih plemena zalutali medju nas, treba ih vratiti pogla vicama tih divljaka, neka tamo budu, ako hoće i ljudožderi, ali Hrvati hoće da budu kulturan, civiliziran, pitom narod, ma bio i žešćeg temperamenta. Dok se ne uzgoji inteligencija, te ne bude više proizvodila članova, koji karikiraju, stvaraju ruglo i zločin od slobode štampe, dotle će ostati i ta sloboda štampe — zločin.

KOSCI OD SENTOMAŠA*

Na sunce se stalo žalit
Ljudstvo tihog Sentomaša,
Što mu žegom misli spalit
Strn visoku poput šaša.
Al i klasje zrelo šušti:
Gdje si veće, britka koso?
Ako mi se plod izljušti,
Svaki će se ljutit goso . . .

Gorka mora da se tužba
Na daleko negdje čula —
Kad se čak i koscâ družba
S preko Drave podignula.

I družba se mota, vije
Sve to brže, sve to bliže —
Al je samo vidjet nije
Od prašine, što ju diže.
Časkom teke nešto sine
Kroz prašinu nalik kosi . . .
A onda ko munja mine,
Što je crni oblak nosi.

Ali, gle, i s onu stranu —
Zbore ljudi — nešt' se praši . . .
Ako svi ti kosci panu
Na pučinu polja naših —
Svatko nek se straha mani,
Da strnine ne pohrani!

Ne ludujte, Bogom ljudi! —
Sied se goso selom žesti —
Ne putuju kosci svudi,
Kud se diže prah na cesti.

* Bitka kod Sentomaša bijaše 18. lipnja 1849. U njoj pade 4000 Madjara.

S onu stranu ko u buri
Jelačić se vije smjeli . . .
S ovu opet Percel juri,
Megdan s njime da podieli . . .

Još u rieči jeku punu
Sela glava ponajbolja —
S dva kad kraja vojska munu
Sentomaška sva u polja . . .

I topova riknu gromi,
Na hiljade diljki treska,
Pa — ko nebo da se slomi —
Na sve strane gruha, bljeska . .
Od lomljave, krika živa,
Sentomaš se čitav ljulja;
Paklen užas dim sakriva,
Što se eno u vis kulja.
Usred gužve, dima tamo
Ne vidiš: tko koga kvači;
Sad pretežu oni samo . . .
Sad se ovi čine jači . . .
Sad na sjever gužva teži,
Na sjever se buka giba —
S vojskom stalno Percel bježi,
A Jelačić za njim šiba . . .
Sad još samo iz daleka
Mukli šum se zrakom toči —
Na razboju samrt čeka,
Da još zadnjim sklopi oči . . .

A iz sela ljudi grnu
U široka polja svoja —
I kroz groze kopren crnu
Plaču sudbu svoga znoja.
Strn je strta . . . Niti jedan
Da bi cio vlat se njiho —
Vjetrić samo hlada žedan
Nad lješinam šapće tiho:
Dà, ja volim strn od šaša,
Kiše kap od krvne rose . . .
Ali tako, jaoh, kose —
Kosci viek od Sentomaša!

GJURO ARNOLD

ARTISTA

UZ MATOŠEVE ESEJE I IMPRESIJE „VIDICI I PUTOVI"

I

„Na Heine-a se ljute pozitivne, prozaične duše, jer ga ne mogu strpati u svoje formule, jer ga ne mogu uhvatiti šakom, kao što se šakom ne može uhvatiti vjetar, val, ogledalo sunca i mjeseca, i vatra, što ne pada zemlji kao hladan kamen, već stremi gore, u nebo. Da Heine bijaše srećniji, možda bi ostavio djelo harmoničnije, logičnije, sredjenije."

A. G. Matoš „Ogledi", str. 61.

Iza Šenoe ostala je jedna tipka, netaknuta i gotovo već zaprašena. Feljton. Mislim dakako Šenoin feljton, plastičan i lapidaran, ukusan i začinjen, prodahnut humorom i satirom, osjećajem za ljepotu i za rodjenu zemlju (i Zagreb-grad). Gotovo već zaprašena tipka. Trebao je opet da je dirne — prognanik, „sam i strašno nesrećan", koji samo katkad i kradomice dodje u otadžbinu, da je zagrli, pa da o njoj iz tudjine — još topao od zagrljaja — pošalje u smijehu sa suzama po koju impresiju, kao što val baci pjenu na dragu obalu. Prognanik, koji se sunčao na evropskom artizmu i zebao upravo romantičnom čežnjom za rodjenim krajem, traži u ovakoj literarnoj roboti, zapravo u kultu ljepote, svoju „utjehu i okrepu". Zapad mu je istančao estetski ukus u traženju visokoga, simbolskog i intimnog, naravnog i impresioničkog stila, tako da je postao suveren u formi, artista; zapad mu je ulio težnju za finim senzacijama i plemenitim efektima, to jest da iz minimuma riječi izvuče maksimum efekta, maksimum ne samo boja no i muzike. Iz otadžbine pak ponio je osim neutažive ljubavi za nju, još smisao za jezik i glazbu njegovu, pa humor i uspomene, koje su iz daljine plave i mile, kao što su plave i drage zavičajne gore.

Zapadnjak i Hrvat—Matoš je modernizovao Šenoin feljton. On ga je ne samo nastavio već i razgranio. Njegovi feljtoni iz moment-slika prelaze u ozbiljne studije, pejsaži u duše, misli u slike (i obratno . On im kalami novu grančicu: glazbu. Mnoge od tih impresija morate zapravo smatrati stilskim etidama, kao što su mu neke novele, glazbene balade ili sonate. Matoš poput svoga miljenika Baudelaire-a osjeća, da „boje zvuče, zvuci mirišu, mirisi sjaju". Les parfums, les couleurs et les sons se repondent! Ovako

muzikalan i senzitivan operira s najfinijim nijansama umjetničke iluzije, postaje sugestivan, a kako je u njega živi naturistički (ne naturalistički) temperamenat i jako razvijena individualnost, ostaje unatoč svega originalan, upravo sam. Matoš je Matoš — da govorim u njegovoj maniri. On je kao brušeno staklo — a izbrusio ga je boravak u tudjini i mnogostrano iskustvo — staklo, što lomi svjetlo u tisuće boja ili da kažem njemu primjerenijom poredbom: kao tipka, koja odjekne sa svim sazvučnim, višim i nižim, tonovima, simfonijom. Pravi protivnik banalnosti, prosječnosti, konvencijonalnosti, naličenosti, maske, laži — Matoš je prirodan, iskren, subjektivan. Matoš je moderni simbolista (jer ima, kao što nas on sam uvjerava, i starinskih simbolista), profinjeni romantik s intenzivnim sanjama. Po koji odsjeci su kao trzaji nemirne duše, koja je nezadovoljna, tražeći ne istinu već ljepotu. Duša, koja pod zrakama inspiracije gori kao ugljen — i grije kao ugljen —, a kad nema inspiracije, prevuče se, opet kao ugljen, sivim i beznadnim pepelom, tugom za — ljepotom. Ljepota je ta u *formi,* jer je u Matoša jako razvijen osjećaj, da se sve senzacije ne mogu izraziti u svakoj književnoj formi. Zato se i javlja u eseju i u noveli, a u novije doba u pjesmi — u sonetu. U sonetu, a ne u običnoj drugoj lirskoj pjesmi, jer je sonet, kako ga Trnski vjerno prema glazbenom mu postanku prevede, zvonjelica. Suonare!

A znate li, otkud sam ovu općenitu karakteristiku, ove „sintetične" pridjeve njega kao umjetnika, otkud sam ih uzeo? Nisam se trebao mučiti stvarajući ih iz njegovih produktivnih djela. Ne, uzeo sam ih iz njega, iz kritičkih mu studija? Zar je on o sebi gdje govorio? Nije izrično, jer to bi bilo, zar ne, neskromno i — još koješta. On je govorio o sebi izmedju redaka pokazavši i ovdje mnogo ukusa. Govoreći naime o — drugima. O Byronu, o Stendhalu, o Heine-u, o Becque-u i napokon o — Baudelaire-u. O svima tima piše, jer ih voli i jer nalazi u svakom od njih po koju svoju nit, po koju karakterističnu komponentu vlastitoga „ja". Pročitajte samo onaj njegov gornji citat o Heine-u, što sam ga stavio za motto ovomu odsjeku. Ili na drugom mjestu (Ogledi, str. 57.): „Heine je suton romantike, zora novog doba, tragičan i komičan kao Shakespeare . . . Oštar je poput nepoznatog nam Arhiloha . . . Lapidaran je poput Marcijala, poput modernog karikaturiste ili japanskog crtača, jer govoriti odviše isto je kao reći — ništa". Ili (Ogledi str. 22.): „Byron ne protestuje protiv državnog nego i protiv družtvenog poretka, koji se zove konvencijonalnim. To je najveći današnji tiranin." Matoša ćete naći i u Becque-u: „Becque bijaše nesrećen . . . jer je imao više talenta nego blaga, više duha nego prijatelja, više iskrenosti nego umješnosti i jer se rodio u doba kad je „kruh skup, a pekmez još skuplji". Još jasnije je, kad govoreći o Baudelaire-u (Vidici i putovi. Str. 110.) ističe: „Većina modernih umjetnika su bodlerovci više ili manje, hotice ili nehotice, jer je bodlerizam jedno latentno stanje moderne duše. Bodlerovci su oni apsolutni umjetnici, kojima je bol najdraže sredstvo senzacije". Itd. U svim ćete dakle ovim studijama o piscima naići na pojedina mjesta, koja su mu kao odmarališta, kad naime nadje kakvu karakteristiku, što ju i u

sebi osjeća. Gdjegdje izloži upravo i dijelove svoga umjetničkoga „creda“ ugledajući se i u tom u Baudelaire-a, koji je svoju estetiku proturao u esej o Gautieru. „Ovakovi duhovi sebe slikaju i traže u drugima“ (Vidici i putovi, str. 82.), a to na vlas vrijedi i za Matoša. Kako rekoh: moje predikate Matošu naći ćete u njegovim studijama o drugima. A drukčije ne može ni biti, jer impresije se i ne mogu pisati nego o srodnim i dragim autorima. O Zoli Matoš nije pisao, a čudno mi je, što još nije iznio studije o Rostandu i Richepinu. — Ipak ne valja u ovom traženju srodnih crta smatrati Matoša taštim utvaračem ili pretencijoznim autorom, već je to jak osjećaj, upravo ljubav za zajedničke umjetničke težnje, koje su u nekom više u nekom manje razvijene; „gledati sebe i u sebi otkriti cijelo čovječanstvo!“ (Vidici str. 92.) Tražite dakle Matoša u Baudelaireu ili Montaigne-u, Flaubertu ili Byronu, naći ćete ga i opet ne ćete ga naći. On nije poput onoga glazbenika, što nije htio slušati tudje kompozicije u strahu, da ih makar i nehotice ne usvoji. On je jači. Preorao je svoj vrt branama tudjih autora, ali cvijeće je njegovo. Jest: cvijeće! I — njegovo! „U poeziji se ne pita što, nego — kako?“ (Ogledi, str. 27.)

Kako vidite iz ovoga uvoda ne kanim samo pisati o Vidicima i putovima. Htio bih baciti u glavnom sliku Matoša cijeloga. Ne cjelovitoga, jer on to nije, pošto je većma fragmentaran, kao što je impresija po prirodi svojoj fragmenat. Ali zar torzo nije kadar dočarati čitav lik ili nedopjevana pjesma dalje u duši zujiti? Nisu li baš moderna ona djela, koja nas sile, da i mi dalje na njima stvaramo? Zar treba cjelovitosti ondje, gdje doživljujemo ideal autorov: naše „suautorstvo“?

Dakle ne samo o Vidicima i putovima želim reći koju već i o Iverju, Novom Iverju i Ogledima, premda je Matoš i u Vidicima gotovo čitav i isti, kao i gdje drugdje. Poznato je, da ljudi, koji sebe daju, svagdje su i drugi i isti. Kao sunce, što se svaki dan radja „drugo i isto“, „alius et idem“ (Horacije). „To isto, samo malo drugačije“. To vrijedi o Stendhalu i o Ibsenu, a vrijedi i o Matošu. Ali zbog perspektive i potpunije slike posegnut ću i za ostalim knjigama. A valja posegnuti već i zbog toga, što se o ovim knjigama kod nas vrlo malo govorilo. Ili se nije htjelo (o tom poslije) ili se nije znalo. Većina od onih, što su govorili, ili su ignoranti (i o tom poslije) ili su od — klike. Smeta ih dašto „tu i tamo“ univerzalnost Matoševa, osjećaju njegovu superiornost ili mu zavide humoru. Koliki ga s užitkom čitaju, smijući se (dakako u sebi) njegovoj dosjetci i profitirajući (dakako i opet u sebi) iz njegovih studija, ali priznati mu to — ni prijatelju u četiri oka a kamo li na papiru, pred svijetom.

Ja se ne stidim reći, da Matoš spada medju moje „literarne ljubavi“, onamo uz Šenou i Kumičića, da me je više puta do suza nasmijao, te da sam od njega profitirao dosta u literarnoj orijentaciji kao i u drugim pobudama. Za to ja i ne mislim pisati o njem studije, već impresiju o ugodnom mi autoru, ne plašeći se nikako prigovora, da činim reklamu, Matošu u istinu sasvim nepotrebnu. Ako mi pak tko zlobno rekne, da sam mogao to

Matošu samom poslati u obliku „ljubavnoga pisma", odgovaram da to pišem u ime ostalih njegovih poštivača i „konsumenata", a i u interesu hrvatske knjige, da se ne mora Matoš danas sutra „otkopavati" kao i Ante Kovačić, takodjer pravaš. Znak bi to bio — no već znate česa . . .

Na tom putu vidika i ogleda i — iverja, ako je po volji, podjite sa mnom.

II

„Jaši, bijedni junače, i povedi nas u plavu, bajnu zemlju romana i ideala! Jer ovnovi su odista zakleti naši dušmani, a od brbljavih, okrutnih vjetrenjača i podmuklih, ciničkih brijača stradaju i naši visoki, samotni i mučni putovi".

A. G. Matoš „Vidici i putovi", str. 11. (O don Kihotu).

Matoš Iverja. I jest to iverje. S vlastite klade, s njega. „Ne pada iver daleko od klade". Cijepao je to iverje život, više puta s glupom, s tupom sjekirom. „Samotna noć", nešto izmedju najljepšega, što je Matoš ikad napisao, sa svojim osebujnim sumorno-mrtvim nastrojenjem, čini se na prvi mah kao plod kakve starinske romantične lektire, kad ne bi bila — doživljena, i to u više noći, rujanskih noći u Parizu g. 1899., kad je Matoš gladovao, stanujući u najlopovskijem kraju radničkoga Saint-Antoine-a, gdje je tek jednom dnevno jeo kruh, trpio zimu uz svjetlo blijede lampe u magli beskrajne, beskrajne ulice. Tu je u samoći halucinacije nikla „Samotna noć", a da ipak — umjetničkom diskrecijom — nigdje ne govori o spomenutim patnjama, već ostaje kao mistični, krvavo-tamni refleks ondašnje njegove dispozicije. Kao maglica teškoga uzdaha na ledenom staklu prozornom. „Vor allem Geschriebenen liebe ich nur das, was Einer mit seinem Blut schreibt. Schreib mit Blut: und du wirst erfahren, dass Blut Geist ist". (Nietzsche).

Ipak, kad se govori o krvi, o komadima srca, o iverju života, ne valja to uzeti vulgarno, doslovno. Neki ljudi u nas kao da još nisu izišli iz doba glasovitih „crtica po istini". Ima izmedju pisaca onih, koji vlastite doživljaje ili opažaje na drugima meću u literaturu po mogućnosti vjerno, gotovo fotografski — izmijenivši tek imena ili mjesta, da se baš ne zna, koga misle, pa se tako posvema izdovolji njihova „težnja za umjetnošću". Neki pak čitatelji, naučni na to, traže u djelima pisca, pripisujući mu *sve* one karakteristike, pače sve one doživljaje i zaplete, što ih je složio oko sebi slična lica u romanu ili noveli. Pače i kritičari naši tako čine. Matošu se dogodilo, da se u polemikama s njim znalo besmisleno aludirati na njegova neka lica identificirajući ih posve s njim. (Hranilović). Da je to još gore nego filistarski, ne treba istom dokazivati. Pisac ne doživljuje siže je, već dispozicije, „stimmunge". Dogadjaji, ljudi kao živi modeli tek su podloge, na kojima fantazija izgradjuje dalje. Vanjski doživljaji nisu piscu, najpače artisti, toliko potrebni koliko unutarnji. Život vanjski nabaci neke motive, iskre, koji u drugim ljudima ne bi djelovale, ali u umjetnikovoj duši sinu slikama, te živu jače i slabije, blijedje ili šarolikije, već prema intenzivnosti imaginacije i individu-

alnosti umjetnikovoj. U Matoša su te slike oštre i brze (upravo moment-slike), a imaginacija neobično jaka. Jača nego dojmovi realnosti. Kano bljesci za olujna neba. Matoš je čovjek, komu će se od oštro zamišljene situacije jače zakrijesiti oko i zadrhtati nerv nego li od prave, realne situacije, za koju nije momentano disponiran. Taj neobični senzibilitet stvorio mu je život. Za njegove čudne, gotovo apartne, često paradoksalne siželje čovjek bi na prvi mah rekao, da su traženi, kombinirani, da su svijesno onako isprelamani, mogao bi tko posumnjati, da su „naknadno osjećani" (nachempfunden) iz druge lektire — kad ne bi znao, da su refleksi doživljenih duševnih situacija, ne samo čudnih, apartnih i paradoksalnih, već i kontrasnih, ekstremnih. Pomislite Matoša u času, kad na nj puca pariski „voyon" (lopov) ili kad ga drugom zgodom u društvu s Jovanom Dučićem drugi jedan takav čovjek obori na tle ili opet, kad u velikoj bici na bulevardu Saint-Michel dobije takav dokaz superiornosti „savate" (francuski način boksanja nogom), da teško udaren odleža dva mjeseca u bolnici — a sad ga opet pomislite, gdje šeta medju antikvarima na „keju", radi noću imitirajući Balzaca, čita u Narodnoj biblioteci i pravi studije gravira u „Cabinet d' Estampes", ili pak prolazi Luksemburškim parkom sa sveskom Verlaine-a u ruci, dok blizu njega slikar de la Gaudara slika mramor i cvijeće u srebrnoj prašini zraka, života, nervoze. Pa bijeg iz vojničkoga zatvora petrovaradinskog*, boravak u Münchenu, Švicarskoj, Parizu, putovanja po južnoj Francuskoj, život u Beogradu, kradimični dolasci u Hrvatsku, za kojom upravo bol ćuti — da svu tu modernu Odisejadu čujete iz njegovih usta, kako vam niže sliku za slikom na preskok izmjenjujući ih s nezaboravnim uspomenama iz djetinstva zagrebačkoga — da ga čujete (a on govori kao što i piše), onda bi vam njegove novele prosinule u pravom, pojmljivom svjetlu. Bili biste povjerljiviji prema njima i ne biste sumnjali, da su tek patvorine tudjih, francuskih novela, kako su to neprijatelji Matoševi širili naivno uvjeravajući, da je on u tudjini „bez kontrole". To su Matoševe novele, koje svakim retkom očituju, da su proistekle iz doživljene dispozicije, koja se ne da prepisati.

Čudnih ili bar neobičnih sižeja ima više Novo Iverje, nego li Iverje. Jedna novela ima i takav natpis „*U čudnim gostima*". Neki anarhista priča, kako je bježeći noću pred policijom sklonuo se u vilu nekoga grofa i sakrio se pod krevet na očigled toga grofa. Grof ga ipak ne izda, pa kad je policija otišla, razgovara lijepo s njim, opije ga i kad je zaspao, s pomoću gluhonijemoga sluge — Kineza! — sveže ga u krevetu. Grof je to učinio iz perverzne želje, da ga skalpira, jer već dugo čezne za „slastima kakoga Kajina ili Nerona" i jer „samo to još može da ugrije" njegove „otupjele živce i razigra učmali mozag". Anarhista se ipak, upotrijebivši momentanu nesvijesticu grofovu, u koju je pao ugledavši krv, nekako dočepa noža, presiječe konope i pobjegne; kasnije je prosjačio i poludio. Ovaj zrak anarhističkih pričanja disao je Matoš u Ženevi, gdje se je upoznao s revolu-

* Opisan u Ćiril-Metodskom koledaru za g. 1908.

cionarima, sa socijalistom Plehanovom i anarhistom Majevskim; stravu bježanja kao i paradoksnosti najglupljega slučaja može Matoš opisati, pošto je živčano proživio ovake dispozicije bježeći i sam. A ne vidi li se Matoš i ondje, gdje anarhista pričajući, kako se opio i zaspao kod grofa, veli: „Što ti sve ne snih one noći! Vidjeh Jelicu, neku lijepu učiteljicu u Srbiji, koju ostavih ludu, mladu bez oproštaja. Kao da me veže za drvo u guštari, ljubeći me, ljubeći . . ."

Još je čudnija novela *Camao*. Na živom modelu, na neobičnom umjetniku — pianisti, inače svom vjernom prijatelju i sapatniku I. T. sazdaje Matoš najljepšu valjda svoju novelu. Mlad čovjek, Hrvat (zapamtite, gotovo svi su Matoševi junaci Hrvati ili Srbi, koji ponajviše živu u tudjini), upravo Zagrepčanin (Kamenski), virtuoz u glasoviru, poslije stradanja i putovanja, pustolovina i vratolomija nadje konačno u Ženevi dobročinitelja, Jevrejina Diamanta, kod kojega svirajući na glasoviru tako zanese njegovu ljubovcu, da ga ova upravo mahnito zavoli. Oni se sastaju u njezinom salonu, proborave zajedno nezaboravne časove sanjareći i uživajući, dok ne osvane na jednom — od zavidnoga lakaja obaviješteni — njezin suprug. Kamenski se skrije za zavjesu prozornu, a žena, kao ona u Byronovu don Juanu, stane još psovati muža, što je sumnjiči. Najednom zakriješti papiga, Camao, ponavljajući ljubavne riječi, što ih je tepala njegova žena svome ljubavniku i on njoj. On pograbi ženu za kosu i stane ju navlačiti, Kamenski skoči nožem iza zavjese na njeg, no ovaj stasitiji i jači od njega, obori ga i — Matoš to hladno i naglo opisuje — „slomi mu najprije desnu, pa onda lijevu ruku ispod lakata i razvalivši vrata strmoglavi sakatoga za noge na kamenu terasu, smijući se grohotom i urlajući: „Sviraj, sviraj joj sada, Tannhäuseru". Mogao je još Kamenski da vidi, kako taj čovjek „ubija revolverom nju, začudjenoga lakaja, uplašena dva vjerna psa i kako se davi crnim okovratnikom, darom barona Dijamanta, o bakarni stup ispod papige". Kamenskomu u agoniji svane u duši slika mrtve majke na odru, onda policija, nebo, noć, zvijezde, mjesec „noćna hostija, koja mu stade silaziti ustima" . . .

Dajte ovaj siže komu drugomu osim Matošu, pa da vidite, koliko će izgubiti od svoje tragike. Dajte je kojemu našem prosječnom novelisti, pa da ugledate puku „različitu vijest", na šire samo ispripovijedanu.

Ovake simbolistike kao u „Camao"-u naći ćete i u „Mišu" (Iverje), koju je novelu i opet pobudio živ model, jedna njemačka guvernanta. Zavedena djevojka, osjećajući se već materom, nailazi u svoga dragoga, bogatoga potomka gospoštije, gdje je ona guvernanta (zovu je Mišom), na nerazumijevanje, pa unatoč lijepim ljubavnim listovima, što mu ih ona u Beč piše, ostaje on njoj u odgovorima brutalan i ciničan, ma da se momentano za nju i ljubavlju zagrije, ali ne će da joj pokaže. Kad on ne poštiva njezine osjećaje, ne samo zaručničke već i one druge, materinske, svjetujući joj, da uništi svoj plod — onda se ona baca u zdenac. To bi bila obična pripovijest, da Matoš ne ide dalje. Ovoga njegova čovjeka muči savjest i, kad ne može

spavati, čuje u sobi miša. Taj ga miš tjera gotovo u ludilo. On mu nastavi zamku s — revolverom omazavši ga slaninom. Ne mogavši od stravičnih misli zaspati, diže se baš u času, kad je miš glodjkao već uzicu oko kokota; revolver prasne, raznese miša i - prosvira njemu mozak. Simbolistika je ova ishitrena, izmaštana, ali je ipak momenat doživljen, doživljen u duši, u halucinacijama, u imaginaciji. Za to tako umjetnički i djeluje.

A ima toga i više. „Iglasto čeljade" (Novo Iverje), t. j. čudak čovjek, opet model, koji i danas živi, ali je kod Matoša poginuo. Znate li od česa? Od — igle. Od igle na šeširu svoje zaručnice, koga je ležeći u krevetu metnuo na prsa, da ga ogrli. Ta mu je zaručnica sestrična, koju je — vidjevši je poslije dugoga vremena — smjesta zavolio i zaručio. U „Moći savjesti" (Iverje) opet je simbolizam štapova, koji se dižu u snu na općinskoga pisara kao osvetnici varanih seljaka, a pisar ih daje spaliti s primitivnoga razloga, jer „u san dodju, pa mu prijete". U „Božićnjoj priči" — kojoj model u istinu nije teško pogoditi — gladuje čovjek, ali upravo užasno gladuje i pošto je napisao posljednji ljubavni list svojoj nekadanjoj zaručnici Marici, u očajnim trzajima duše, izmučene od gladi i groznih misli, traži u mraku svoga psića, da ga — pojede.

U taj čas eto mu matere i Marice. Zagrljaji, tepanja poslije „tri dana bez hljeba", psić štekće, a Marica „tek lagacko — lagacko treperi prstima vrhom njegove bujne kose". U to zabruji ponoćno zvono, a u taj svečani čas, kad treba to troje ljudi da zaželi jedno drugomu „Sretan Božić", počne on nešto brbljati. Onda ućuta. Poludio je i — više nikad poslije nisu čuli od njega ni jedne riječi. Kakav svršetak! Ali zar bi bio moguć sav taj apartni prizor, da nije bilo halucinacija gladi, boli za domom i majkom, nostalgije? Zar je to bolest, abnormalnost? Matoš vam odgovara s Baudelaire-om, da je „prirodno sve, pa i bolest, smrt i abnormalnost". — U „Čestitci" (Iverje) ima jedno djevojče, kao da je od Andersena došlo, čisto i nevino, koje bježeći pred pijanim poljupcem odvratnoga spahije, pogiba smrznuta u snijegu. Onaj pak tko pogiba u „Kipu domovine" (Iverje), jest piljarica Pogačićka na Jelačićevu trgu pogažena od magjarskih husara, za kojom onda umrije od tuge i muž joj; zakopaše ih „krišom — krišom, dragi čitaoče, — krišom." I u ovoj se maloj stvarci, u pravom bižu-u, odrazuje sav Matoš. — Nisu tako tragičnog svršetka novele „Nezahvalnost?" i „Pereci, friški pereci". Ali i tu ima oštrih momenata sasvim osebujno kombiniranih, što i jest glavna karakteristika Matoša kao noveliste. Treba da samo pročitate u „Nezahvalnosti?" prizor, kad u otmjenoj dvorani osvane parvenu, bivši špan, Srbin, sa svojom debelom ženom na sramotu i pravi bijes sina, koji mu spočitava, da je tim uništio njegov društveni položaj. Ili u „Pereci, friški pereci", kad mladi, simpatični i lakoumni, na prostoga vojnika degradirani plemić Unukić savladava bijesnog konja i tom prilikom naočigled svijeta dohvati svoju ljubu, za kojom je već dugo uzdisao, ma da je znao, da je kapetan njegov rado gleda — posadio je na konja i pobjegao u šumu, a kapetan za njim; kako ga onda

njegova ljuba oslobadja iz „španga" kao kakva romantična Kosara sužnja Vladimira.

Mogao bih ovako zaredati još i drugim novelama Matoševima, koje i nisu u ove dvije knjige, već su po različnim listovima razasute, pa biste svagdje vidjeli slične tonove i slične efekte. I ljubav i bol, i smrtni strah i bijeg, i krv i suze, svu skalu čuvstava od trzaja „ludjačke uplašenosti" do najsrebrnijega titranja božanske iluzije „potrebne duši, kao zdravlje što treba tijelu" — sve to samo u različnim varijacijama, sad oštrije sad nježnije udarenim akordima naći ćete u Matoša. Ti su siženi spram života kao što je iluzija spram realnosti, slika spram predmeta, plamen spram ugljena, glas spram strune. I za to velim, da je Matoš artista.

No da ne biste pomislili, da su ti siženi kozmopolitski! Vidjeli ste, da su u glavnom njegova lica domaći ljudi u — tudjini, a što može biti naravnije od toga i nije li upravo to Matoš bio dužan hrvatskoj književnosti, s tim više, kad mi takovih sižeja vrlo slabo imamo? Već po tom je dakle sačuvao nacijonalne biljege svojoj noveli. Ali i još po nečem drugom. Po uspomenama na djetinjstvo i mladost, na Hrvatsku i Zagreb, što je sve razasuto po njegovim novelama, dakako umjetnički zaodjenuto. Bez njih ne bi bilo polovice Matoša. Za to treba posebno poglavlje.

(Nastavit će se).

DR. MILAN OGRIZOVIĆ

ŽELJEZNIČKI ODNOSI I SVEZA S DALMACIJOM

O željezničkim stvarima pisati u Hrvatskoj, danas je težak i nezahvalan posao. Pa kako i ne? Ne samo da se inteligencija veoma slabo brine za unutarnje željezničke prilike, njezine prednosti i zadaću, nego i trgovački sviet, izuzam uzki krug kozmopolitičkih elemenata, slabo je ili nikako upućen u željezničke, prometne i trgovačke poslove. Kod nas se uobičajilo samo tužiti na željeznicu i njezine organe, upravu i zloporabe, a jako slabo se brinu pozvani faktori, da uporabom generalnih željezničkih propisa barem donekle odstrane nedostatke, zloporabe i presizanja željezničkih organa, koja su na štetu žiteljstvu i obćoj odpremi dobara. — To nepoznavanje propisa i prilika, te glavnih principa prometne politike uzročuju pak pravu pobrku pojmova uviek, kad se radi o proširenju bilo koje željezničke institucije, pertraktaciji bilo kojeg željezničkog projekta i gradnje novih željezničkih sveza.

Tek u najnovije doba počeli su se širi krugovi zanimati pod utiskom nove željezničke pragmatike življe za željeznicu, nu više obzirom na personalnu i materijalnu, nego realnu stranu poduzeća.

Kod običnog odpremnog posla poznati su mi slučajevi, koji su dnevni na nekim postajama, da n. pr. stranke, ubavještene o prispjeću robe dolaze po nju, nu postajni organi, kojim je poznato neznanje hrvatskog obćinstva u propisima poslovnog pravilnika, pošto nisu priredili odnosno iztovarili robu, šalju stranke natrag, te se to više puta i opetuje. Drugi put opet roba stoji dane na postaji, te se izručuje stranci, kad slučajno dolazi propitkivati za nju. Takovih slučajeva obične naravi mogao bih bezbroj nanizati, nu o tom ne vodi nitko računa. Od kratkog vremena primila se je ipak jedna uvažena trgovačka institucija, da barem u ograničenom obsegu dokine bezbrojne manipulacione i protupropisne zloporabe, koje su se uvriežile tako na postajama kao i kod željezničkih uprava. Tako je sa željezničkom službom u izvršbi njezinoj. Radi li se pak o kakovim gore pomenutim novim uredbama, onda se čovjek mora čuditi, kako su slabo poznate našim ljudima obće željezničke okolnosti, tehnička pravila i strukovne maksime u tim stvarima. Mora se doduše na izpriku naših ljudi navesti, da je u tom mnogo, valjda i sve kriva okolnost, da Hrvata ne ima u željezničkoj službi, a oni

riedki, koji jesu, ne imadu ni smisla ni vremena a ni odvažnosti, da započnu što u tako težkom poslu.

Nu ne ću reći, da naši ljudi uza sve mračne strane željezničke politike u Hrvatskoj, ne bi imali smisla za gradnju novih željezničkih pruga i izgradnju dosadanjih projekata. — Moglo bi se pače reći, da je glede gradnje najraznijih pruga, mnoge uhvatila prava željeznička groznica, te bi kod izvršivanja svih tih projekata bilo u Hrvatskoj više željezničkih pruga, nego u najvećim industrijalnim krajevima. — Ali da se pri tom misli sa strane raznih koncesionara na pravi interes respektivnog okolištnog pučanstva, o tom moram u najviše slučajeva iskreno posumnjati. Ne ću nabrajati pojedine projekte i koncesionare, koji pripadaju najraznijim slojevima družtvenim, domaćim elementima, a i stranima, koji smatraju Hrvatsku samo kao objekt izrabljivanja niti dokazivati, koji je projekt u kojem kraju potrebitiji, koji suvišan ili lih spekulativan, laik ili pravi pravcati spekulant. Stvar je to vrlo škakljiva, jer bi se uza sve strukovne argumente ipak mogao naći kakav skeptik, koji bi pisca ovih redaka ubrojio medju te sebičnjake.

Mnogobrojnim je, mogao bih reći, gotovo svim koncesionarima glavna stvar njihova predkoncesija, koju oni svake godine uz znatne troškove produljuju. Za pokojnog Khuena bilo je to predkoncesioniranje, dotično koncesioniranje vrlo unosni posao, koji je mnogu hiljadicu nosio prononciranim i sdušnim Khuenovim slugama. — Ta špekulacija s koncesijama ne bi bila tako obskurna, kada bi pojedini koncesionari sbilja nastojali željeznicu u vlastitoj režiji izgraditi ili putem dioničkog družtva, koje bi imalo sielo u Hrvatskoj ostvariti. Ali naši predkoncesionari prodavaju (naravski uz malu proviziju) svoja prava, čim su „sfehtali“ nekakav, makar i djelomično fiktivni gradjevni fond, kojem peštanskom konsorciju. — Ovakav konsorcij imade opet dalnjih sveza i tako se oko jednog projekta skupi sva sila pijavica, kojih „usluge“ već progutavaju redovito bar četvrtinu, ako ne polovicu kasnije gradjevne svote.

Da predjemo sada na gradjevne projekte, koji rade o željezničkom spoju s Dalmacijom, obično poznatim pod nazivom „lička željeznica“. — Svi argumenti razmatranja, tehnički, narodno gospodarstveni, politički i strategički motivi, koji su u interesu raznih gradjevnih crta izneseni s hrvatske, magjarske i austrijske strane od strane raznih strukovnjaka i laika, obsizali bi sigurno omašnu knjigu. — Svi su se oni uzpisali sve u šestnaest, svaki u najružičnijim superlativima, dokazujući opravdanost svojeg nazora, a nijedan se ne obazire na političku, bolje prometno i trgovačko političku stranu iste i borbu, koja se je netom upravo vehementno razvila izmedju Austrije i Ugarske i koja je jedina odlučna i mjerodavna u tom pogledu. — Ako svi znaci ne varaju, ne radi se u toj borbi o običnim formulama, koje su momentano arcanum stanovitim utopljenicima, nego je to pravi pravcati strugle for life. — Ne radi se izmedju Austrije i Ugarske o diobi interesa, o tlačenju Slavena u jednoj i drugoj poli monarkije; gospodarsko pitanje, ugroženi trgovački interesi Austrije složili su sve političke struje prije još najantago-

nističnije u jednu falangu proti magjarskom presizanju. U tom poslu našli su se upravo ekstremi: Kaftan, mladočeh s Derschattom, zagrižljivim Niemcem, kršćanski socijali sa socijalistima i liberalima, ne računajući amo agrarce sviju dlaka, kojima su Magjari i njihova mlinska industrija trn u oku. Austrijski državni željeznički savjet pod predsiedanjem dra. Derschatte, kao željezničkog ministra, u kojem ima sva sila uvaženih državnih zastupnika i državnika, zaključio je 8. lipnja o. g. jednoglasno preporučiti saboru, da se nagodba s Ugarskom prije podržavljenja pruga austro-ugarskog željezničkog družtva i družtva sjevero zapadne željeznice, nikako ne provede. Kada je pak poznato, kako se je na samo podržavljenje sjeverne željeznice cara Ferdinanda (Kaiser Ferdinands Nordbahn) čekalo preko dvie godine i kad ima sigurnih znakova, iz kojih se može zaključivati, da veliki broj prioriteta i akcija austro-ugarskoga željezničkoga družtva, koje je koalirano sa sjevero zapadnom željeznicom, posjeduje magjarska vlada, onda se može prosuditi, koliko će još vremena proteći, dok se taj posao ne provede. — Naravski, Austrija sebi može pomoći u tom, da si dade votirati posebni zakon o podržavljenju, na temelju kojega bi jednostavno preuzela upravu tih željeznica, nu čini se, da austrijski političari ne će ništa da čuju o takovoj „Raubpolitik", koju je u Ugarskoj inaugurovao svojedobno pok. Baroš. — Dok traje taki boj izmedju Austrije i magjarske vlade, dotle je dogovaranje i zagovaranje ove ili one crte ličke željeznice stvar sasma smiešna, jednostavno lupanje po praznoj slami. Pa da i uzmemo osbiljno obećavanja magjarske vlade glede ličke željeznice za volju kojeg bi neki lokalni patriote napustili najvitalnije interese domovine, ipak ostajem kod tvrdnje, da takovo obećanje bez dozvole i aktivnog sudjelovanja Austrije nema nikakove efektivne vriednosti. Gradnja pak vicinalne željeznice do Gospića ne ima nikakove svrhe. Kod toga projekta uza svu štedljivost kod gradnje, koja bi bila kraj terenskih i klimatskih ondašnjih odnošaja pogibeljna za promet, ne bi se nikako izplaćivali niti režijski, a kamo li gradjevni troškovi. Jedino bi transitni promet omogućio, i to ne odmah nego tek s vremenom, rentabilitet pruge. Transitna roba može se osigurati tek ugovorom s jedne i s druge strane, homogenom tarifalnom i prometnom politikom austrijskom i ugarskom. Gore nacrtani momenti stožerni su u tom pitanju, te o njima nema nikakove debate.

Glavno nastojanje Magjara ide sada za tim, da riečku luku i sveze s Peštom i Ugarskom prošire. Silna nestašica ugljena u Ugarskoj, koja je od lanjske zime latentna, upravo sili Magjare, da u tom pravcu nešto učine, da se od austrijske kontrole barem djelomično emancipuju. Govorilo se je u dnevnoj štampi već više puta (Vidi „Hrvatsko Pravo" od 5. ožujka o. g.), kako austrijska vlada zanovieta izvozu iz Ugarske, dotično uvozu ugljena u Ugarsku. Ravnateljstvo košičko-oderberžke željeznice, da omogući veći uvoz i vjekovitu obustavu prometa sa kolnim tovarima, odlučila je sagraditi drugu tračnicu na svojoj glavnoj pruzi, nu austrijska vlada to jednostavno ne dozvoljuje. Kada se tako stavljaju zaprieke na jednoj strani, onda je tim više

sigurnije, da će se Austrija svom silom oprieti tome, da Magjari okupiraju dalmatinsko tržište. Obzirom pak na riečko tržište, koje bi željezničkom svezom s Dalmacijom bezuvjetno mnogo štetovalo, moram uztvrditi, da su Magjari upravo protivnici svake sveze, koja ide za prikraćivanjem Rieke. — A mora se u obzir uzeti kod toga i okolnost, da riečki trgovci tek od robe, koju oni u Primorje i Dalmaciju transitiraju, imadu neku korist. Od ostale robe, koja ide u Englezku, na Orient, Indiju i Ameriku, ne imadu oni ništa, jer je sav taj promet u rukama dioničkog družtva javnih skladišta, koje monopolizuje izvoznu trgovinu, te ga u tom najizdašnije podupiru državne željeznice i magjarska vlada.

Opetujem: Samo temeljita promjena na državopravnom polju može dati Lici svezu, koja će odgovarati njezinim interesima kao spoju izmedju Hrvatske i Dalmacije. Prema tomu ima sve nastojanje koliko ličkih toliko ostalih hrvatskih zastupnika ići za tim, da se sadanja nezdrava i ubitačna nagodba odstrani i nadomjesti takovom tvorbom, gdje će kod odredjivanja prometno-političkih uredaba biti mjerodavno nikakovo drugo, nego hrvatsko stanovište i hrvatski interesi.

PRIMUS H. S.

MAĆUHICA

OSKARU DÜRRU

Crna kao ponoć, zlatna kao dan,
Maćuhica ćuti ispod rosne vaze,
U kadifi bajne boje joj se maze,
Misliš: usred jave procvjetao san!

Zato je i zovu nježno „noć - i - dan"
Naše gospodjice, kada preko staze
Starog parka ljetne sjene sjetno gaze
Ispod vrelog neba, modrog kao lan.

Kao samrt tamna, kao život sjajna
Maćehica cvate, ali ne miriše —
Ko ni njezin susjed, kicoš tulipan.

No u hladnoj nevi čudan život diše,
Zagonetan, dubok, čaroban ko san,
A kroz baršun drhti jedne duše tajna.

A. G. MATOŠ

NEKOLIKO OSTANAKA PREDSUDA I NARODNOG VJEROVANJA IZ SREDIŠNJE DALMACIJE

(Svršetak.)

„Rek", „urek" ili „uroci" slični su mnogo čarima i činima. Poznat je običaj u govoru, na pazarima, kada ljudi hvale koje blago, gdje kažu: „Ne bilo mu uroka". Urok je nešto, što uriče, što stvar, premda dobru ili živući stvor, premda zdrav, nekako bez bitnog vanjskog ili vidljivog uzroka, dakle pomoću neke vrhunaravne sile pogoršava, uništuje ili ubije.

Zdravo je diete, u naponu zdravlja, a dodje najednom koja stara ženetina, pohvali diete, niti ga ne dotakne rukama, i ono se odjednom razboli, propada i ugine, ako se nije što učinilo, da se suprotstavi „urok"; što vriedi ovdje za diete, vriedi za životinje i za nasade.

Isto ko i urok vriede „zle oči", a za čudo, vjerovanje u zle oči jako je razšireno i danas, vjera je u to tvrda i u boljim kućama, a „zle oči" isto su što i urok, samo kod prvoga je rieč učinila ono, što je kod drugoga pogled.

Mnogi su računani loše sbog zlih očiju. Ima siromaha prosjaka, koji su radi navodno „zlih očiju" progonjeni i nigdje netrpljeni, a naravno da su te „zle oči" najvećma kakov puki slučaj, nu narod ne poznava rado momentane i nenadne promjene, on u svemu traži uzroka, a onomu, čemu ga ne može naći bitno, nalazi ga sasma lakomišljeno i površno.

Sredstva su proti „uroku" i proti „zlim očima", da držimo palac med kažiprstom i srednjim prstom stisnut, a sve tako dugo, dok gleda dotičnik ili hvali ili da polako govorimo na odušak u pameti: „Urek sebe, a ne mene!" Pa opet, da se uhvatimo za uho, dok dotičnik govori ili gleda, i to na najdoljnjem dielu istoga. Dobro je, kako smo već napomenuli, da se djetetu, kad ide na ulicu, obuče jedna bječva naopako, a imati uza se i komadić kore uskrsnog jajeta, sjegurno je sredstvo. „Ne valja svuda hodati", pa ako gdjekada nastradaš, kaj se, kad je kasno.

Opjevano je već u našoj narodnoj pjesmi, što se dogadja „Vileniku", koji zapadne na mjesto, gdje vile kolo igraju ili konje jašu, a isto tako se dogadja zlo onome, koji zapane nogom na „zlo mjesto"* ili koji zagazi u

* Zlo mjesto, gdje se naime bez protumačiva i vidljiva razloga nastrada, izčasi nogu, ruku, sklizne se i t. d.

„gjavlju zdilu"*; on na oči propada i kukavno pogiba, pak stoga se valja paziti, da se na podne ili na ponoć ne ide kuda nije potreba i kuda nije put običajni.

O „zlim očima", „uroku", „čarama", „zlu mistu" i t. d. znade narod pripoviedati na stotine priča, a to se sluša s interesom, ko nekakova opomena za život.

Sveobće sredstvo protiv svih ovih zala, jest i ostaje „zapis". Zapise rade i uz skupe novce još danas neki sljepari po Dalmaciji, a da nisu zato nimalo od vlasti progonjeni. To se nekako trpi, a zaboravlja se, da to baš i najviše podržava praznovjerje, jer je čovjek u stanju, da se navodno „za par forintača" oslobodi, oboruža protiv svakoga zla i nesgode, pa kad ima uza sebe zapis, e, onda može mirno da spava. Zapis se sastoji iz male krpice grimiznog platna ili grimizne čohe, od kakove se prave dalmatinske primorske kape. Ova je krpica ušivena i sadržava u sebi redovno ili drugu malu krpicu ili komadićak smotana papira od kakove stare knjige, naravno sasma zamrljane, ili ima u sebi listak papira sa „Salamunovim slovom"**, a nosi se na golom tielu, preko vrata privezan sa bielom ili crnom vrbcom, a ima i takovih, koji u sebi sadržavaju komadićak svjećnog voska, tobože blagoslovljena.

Ovaj nas zapis podsjeća na iztočnjačke „amulete" ili „amajlije", isto tako kao i na, kod katolika uobičajene, „šklopare".

Zapis čuva od svega i od svakoga zla, on ti je kao oklop protiv nesreće. Ima ih smiešnih s tim zapisima. Priča se, da je jedan zadarski sljepar u doba ratova 1848. izdavao takove „zapise", koje je prodavao po 5 forinta komad i skuplje, pak se je kasnije izpostavilo, da je za taj novac davao ipak liepe nauke, i u „zapisu" je na komadiću papira stajalo pisano: „Dietrum murum salvus est! — Quando i tira, non aver paura, ditro muro, testa sicura!"***, dočim se danas još u sličnim stvarima ipak unosno trguje po Dalmaciji.

Sva ova i ovakva zanimanja imadu „viščice i viščuni", nu po pučkom vjerovanju, reći bi, da nije to samo njihovo zanimanje, pače njima je glavna svrha, da naškode poljskim plodovima, vinogradima i usjevima.

Kada se naoblači nebo, kada se smrači dan, more uzavre, a munje počnu da sievaju, tada vise nitko ne sumnja, da vištice i viščuni spremaju zlo vrieme, nevjeru i krupu. Oni navlače oblake, puštaju munje i gromove ili jednom riečju oni žele „pozobati polje", jer ne otiče polje krupa, nego oni plodove „ozoblju".

* Gdje tobož djavoli ručaju, večeraju, goste se i slično.

** Ne znam odkuda je došlo u naš narod; ali vjera u ta „salamunova slova" raširena je po Primorju, gdje u Kaštelima djeca po vratima i zidovima kredom slikaju taj znak upletenih dvaju trokuta.

*** „Intram moenia salus! Quando i tira, non aver paura, dietro nuro testa sicura!" = „Iza zida je spas! Kada pucaju, ti se ne boj, iza zida je sjegurna glava!" Tu je valjda izkvarena latinština bila, smješana sa talijanštinom.

A ljudi naravno valja da brane svoje polje. Kad zagrmi prvi grom iz daljine, e onda udri zvoniti na „neveru", to je ko strašilo za „viščice", jer se odmah nekako lecnu, a ako selo ima dobra zvona, onda riedko, da i naškodi nevrieme. Opaziti je, da u svakom mjestu ima osobitih zvonova, koji se rabe za takove i samo za takove sgode. Poznato je u Novome zvono Petrovac, a pričaju o njemu, da je čak neka starica čula kako se vištice i viščuni u zraku deru: „Brže, brže, prije nego Petrovac zaruje!" Često se dogadja, da baš na to zvono dodje „poganica" (t. j. za velike električne napetosti kod nevremena, vatra sv. Ilije), a da se nje riešiš, valja blagoslovljenu svjećicu zapaliti i prinesti ju baš pod dotično zvono i onda „poganice" nestaje, a neki opet govore pri tome rieči, kojih se baš ne mogu sjetiti, a glase nekako: „Balaj, balaj poganica, mater ti je irudica, od Boga sapeta, od svetoga Ivana prokleta!"*

Nije sama „poganica", koja je u službi vištica i njihova nečista posla, imade i neka vrsta orlova „nevernjaka", koji predvode vidljivo oblake (bježe pred nevremenom!), oni vode nevrieme i krupu, a ako u njih zapališ, pa sve i da ih i ubiješ, ipak ih vuče „nevera" za sobom. Ako je zvono, Bože učuvaj, došlo prekasno, onda nije druge, valja pucati, a puca se iz pušaka „na skarsur" (nabijaju se sprieda) i puca se nabojem od krugljica voštanih, „trojice" i „stanice", a izpali se vazda u najgušću bližnju oblačinu, pa ako si pogodio, budi stalan, da je svršilo slabo s kojim od te crne družbe.

Nema do „trojice" i „stanice", koliko viščaka i viščica, nije baš grdno nastradalo, ohromilo, osakatilo, očorilo i što ti ja znam. Kada ob noć dodje nevera onda je daleko gore, jer sve vištice mogu nesmetano i bez straha „na neveru", a i ljudi nisu toliko u stanju, da im se odupru.

Kažu u Novome i ovu priču. Kad je obnoć nevera, pa ako sumnjaš, da ti je žena vještica, a ti, kad već dostatno grmilo, dodji pa ju bez ikakove buke obrni na drugu stranu, nego što je spavala, jer vjeruj, da ako je vještica, mora ti se tada ukazati. Ona naime može i ostaviti tielo na mjestu, a s dušom poći; duša joj se pretvori, kada se povraća u muhu, a muha ne smije prije u tielo, dok ga ne nadje baš u prvotnom položaju, kao što je prije odlazka bilo.

O „viščunu" ima ova pripovjedka u Starome. Osnovatelj ovog Kaštela imenom Korlianović (Coriolano Ceppionis de Cippico)** je navodno bio

* „Pleši, pleši poganice, majka ti je irudica (žena kralja Iruda ili Heroda); Bogom prokleta od svetog Ivana sapeta."

** Koriolan Cepionis Cipiko, nadžupan brodovlja Mocenigova, osnovatelj Kaštelstaroga, rodjen je oko godine 1425. u Trogiru, a u službi „Serenissime" (republike mletačke), proslavio se je uredjenjem vlade na otoku Cipru, gdje je nakon smrti ciparskog kralja Jakova, pomagao upravljati njegovoj udovi, kraljici Katici, rodjenoj Kornaro, Mlečanki, i gdje ju je nagovorio, da iza svoje smrti ostavi Ciparsko kraljevstvo mletačkoj republici, uzprkos tome, da su se, kao krvni rodjaci, za isto otimali čak i vojvode od Savoje. Koriolan je pisac raznih latinskih djela. Mnogi su mnienja, da je on od svih Dalmatinaca najljepše latinski pisao. Umro je oko 1493. od tuge za svojom ženom Nikolijom, koja pade, malo godina prije, žrtvom velikog požara Kaštelstaroga. (Vidi: S. Ferrari-Cupilli „Cenni biografici di alcuni uomini illustri della Dalmazia.")

„viščak“ i da se je čak borio proti „puljiškim“ (talijanskim) „viščunima“ za korist vlastitih vinograda svoga mjesta, a to ovako: Išla stara baba iz Trogira u Kaštela, išla starim putem uz more, a kada ona bila „pod Tarce“, ugleda ona na piesku liepa junčića, gdje na njega navaljuje grdno prase iz mora; prase jače, pa svladalo malne junčića i htjelo ga odvući za sobom u more; ali skoči ti tvoja baba, smililo joj se june, te udri preslicom po prasećem rilu, e udri ona, e udri, a prase se dreči i viče, dočim june ga na taj način svlada i prase se zaduši, pa utone u more.

Vrati se baba u selo, pa ju do malo pošlje zvati rečeni Korlianović, i reče joj, da je on bio taj junac, a „talijanac“ da je bio prasac i nadari je, što mu je u borbi pomogla i što ga je oslobodila, ne samo njega nego i sve kaštelansko polje. „Jer“, reče Korlianović, „da je mene prase odvuklo u more, onda otuče Kaštela krupa, a da je to bilo, bio bih i ja sad mrtav; nego stani ti meni, starice, nogom u nogu, pa čuj, kako onamo u „pulji“ breču, vidiš, ono je umrao onaj puljiz, a krupa je ozobala njegovu zemlju, dočim smo mi zdravi i veseli.“

Ima još mnogo vjerovanja o „viščicama“, ali u koliko se podudaraju sa vjerovanjem u ostalim dielovima hrvatskog naroda, nisam smatrao nuždnim da iznašam.

O vukodlaku ili, kako u ovom dielu narod kaže, „ukozlaku“, vjerovanje je daleko različito od Vukovih navoda i samo u nekim dodirnim točkama odgovara nekim navodima.

Istina, i amo plaše majke djecu sa: „Biž, eto ti vuko!“; ali iz toga ne možemo nikako zaključiti, da li one tu misle baš vuka ili „ukozlaka“ (vampira). Isto ko i u Crnojgori*, znadu i ovdje kazati za toga i ovoga, da će se poukozlačiti, dok je on još čil i zdrav, pak stoga nekim, o kojima je taj nazor obćenit, režu goljenice, jer ako nije mješina ciela, ne može bit ukozlaka. (Običaj rezanja goljenica nije još izčezao iz pameti naroda u Spljetu.)

„Ukozlak“ postaje, ako vrag napuše mrtvačku mješinu, pa ona hoda s vatrenim razdraženim očima po noći, da ljude plaši, u tu i jedinu svrhu, a inače da je netko od vukodlaka nastradao, ne pričaju nigdje, jer i ako dodje do šaka, onda vazda vampir na koncu konca pobjegne i jedina nesgoda može biti po čovjeka, da se prekomjerno prestraši i od toga nastrada.

U Spljetu, mislim, da je još najživlja vjera u vukodlake, a osobito u „Velom Varošu“, gdje vam znadu točno kazivati, da se je taj i taj povampirio, s tim se i tim susreo, tu i tu hodao, dok ga nije napokon taj i taj pokojni župnik s kolcem trnovim probio.

Vjera o probadanju vukodlaka jedno je od najsmješnijih vjerovanja, a sastoji se u tome, da narod priča, kako župnik može s „trnovim kolcem“ da probode vukodlaka i time je svrha svemu, jer on postane neškodljivim i nikada se više ne podiže, da ometa ljude.

* „Život i običaji Crnogoraca“, napisao V. M. G. Medaković.

U tu svrhu ide prvog petka u mjesecu, u „Zdravu Mariju“ župnik sa dva pomoćnika na groblje, otvori grob dotičnoga, koji se je povampirio i onda ga, uzprkos moljakanjima dotičnoga „ukozlaka“, probode s tim poznatim trnovim kolcem, na što se iz groba diže pjena i smrad, a netom pak pop poškropi pjenu blagoslovljenom vodom, odmah se navodno stišava pjena i oni zatvore grob liepo kako je i bio.

Priča o probadanju ima sva silesija, a sve se u glavnom podudaraju, ko da su po jednom kalupu.

Što je kod nas trnov štap, to je u Zagorju nož u trnovim koricama, a u Crnojgori nož u crnim koricama.* U koliko sam dobro razabrao, odatle je trn za to dobar, što je po njem trpio naš Spasitelj.

U „Velom Varošu“, centrumu vjerovanja u „ukozlake“, pričaju, da je neka stara Bakinica, slala mužu, nakon smrti iz Paga, po ciele brodove pažke vune, koju je ovaj na to prodavao i vunom trgovao.

U Primorju je osobito razšireno takodjer i vjerovanje u „Macarolića“ ili „Malog Matu“, a o njemu se znade čak i cieli proces postanka.

Kada se u subotu u seljačkim kućama radikalnije čisti kuća, onda se ne smije da strpa smeće na jednu hrpu, nego ga se mora liepo razsijati po cielom zemljištu, jer inače od njega postane „Macarolić“. Vrag naime uzme smeće, pa ga valja, valja i valja, dok iz njeg ne izvalja pravog pravcatog „Malog Matu“ s visokim klobučićem, malog uzrasta.

Kada se zadubem u nagadjanja o tom „Macaroliću“, vidjam jasno, da je to nešto slično s njemačkim „patuljcima“; a mora da je od tamo nekako i došlo, pak se s kojim narodnjim vjerovanjem splelo u jednu cjelinu isto tako, ko što će se i „mora“ splesti sa „vješticom“. Macarolić je i hrdjav i dobar, kako kome. Kome dodje u kuću, a on ga dobro pogosti, eto mu donaša sreću, donaša mu zlatne kese; ali pri tom i on traži mnogo, pa ga se ljudi obično žele uza sve zlato da rieše, a on im za osvetu donaša u kuću svu silu nesreća i nesgoda. Macarolić rado jede makarone, a osobito mu je drago ulje i po konobama ga krade.**

Macarolić se može i transformirati, a osobito u tovara ili u diva, a on imade čak i svoju sezonu, jer se njegove avantire najradije sgadjaju o pokladama, pa mnogošto pokrije gdjekada tobožnje vjerovanje u „Macarolića“. Mnogo se priča o „štrepitima“, a ovim se imenom nazivlju razne buke u samotnim kućama, koje hoće u novije vrieme spiritistički da okrste „spiritističkim fenomenima“; pa da ne izazovem na sebe možda čiju srčbu, rado odustajem od toga, da to iznosim ovdje, a opet i s razloga, što u glavnom i u centralnoj Dalmaciji vjeruju malne slično ko i po kulturnom svietu u takove „štrepite“.***

* I Crnogorci probiju kocem, svog „tenca“. (Vide Medaković: „Život i običaji“.)

** Ovdje se uvidja jasno, da ta svojstva „Macarolićeva“ potječu od kakove lukavštine kojeg prefriganca, pa kasnije postadoše proverbialnima.

*** Iz talijanskoga strepitto = buka, bučiti, jer obično kod ovih „fenomena“ nešto, kažu, da buči, skače, kotrlja, prevrće i slično.

Vjera u strepite osobito je razgranjena po Trogiru, pak su Trogirani, ne znam da li s pravom, u množiji narodnih podrugačica prikazivani ko ljudi strašivi i plahi.

Kopanjem su se blaga bavili u svako doba i svi narodi. Poznata je njemačka „Wünchelruthe", koja ima mnogo sličnosti s našom narodnom štakom od lješnjakova držeta, a i poraba joj je malne ista.*

Ovdje, na ruševinama Solina i Bihača, nalazilo se je više puta predmeta od kakove vriednosti, pak je to moralo pobuditi želju da još bolje i radikalnije traži, da otvara sarkofage i ruši redine i zidove. Opet nenadne promjene vladavina u Dalmaciji, prinukale su možda često kojeg stanovnika, da svoje zlato zakopa tu i tamo, kako to nalazimo u bezbroju stranih romana i priča.

Kopanjem blaga odkriveno je mnogo dalmatinskih rudnika u staro doba, pak s te strane ima to kopanje ko i neku vriednost, a opet kopanje blaga iznielo je na svjetlo i po koji arheoložki spomenik, pak stoga jedino, što bismo imali da mu ko slabu stranu gledamo, bilo bi, da je činjenica e su mnoge obitelji propale radi tih kopanja, ulažući novac i vrieme u takova poduzeća.

Pričaju o nekom židovu iz Spljeta, koji je bio „moguć" sa svojim knjigama naći blago; ali svaka takova priča svršava s neuspjehom, koji naravno nije na strani tog židova, nego u tome, što je netko od kopača spomenuo Boga ili svetce, što se je nasmijao ili slično.

Priča se još i o nekom grčkom brodu**, koji je jedne noći izkopao u Bihaču kotao zlata, naime iz bihačke riznice. Priča se o takovim slučajevima ciela sila priča i dogadjaja. Nu sve to nije ništa novo, to nalazimo kod svih naroda.

Pred par godina išli su neki seljaci i u tamnicu, jer su iz želje za blagom faktično podkopali temelj crkvice sv Marte, starohrvatskog spomenika, (odnosno crkvice sagradjene na starohrvatskom istoimenom spomeniku), a takova kopanja blaga potrajat će još dulje vremena, jer su duboko vezana uz položaj mjesta i svakidanje dozivanje davne prošlosti, uz maštu ovog naroda, koji žive na tim ruševinama davne slave.

Vjera u vile u glavnom ili da bolje rečem, u cielosti se podudara s vjerovanjem po cielom hrvatskom narodu i po cielom slavenskom jugu, pak stoga nije potrebno, da se na njih pobliže osvrnemo, nego neka budu još ovdje spomenute ove dvie karakteristične priče:

Neki seljak Ž . . . ć*** uhvatio jednog jutra u polju, u grmlju zapletenim kosama pravu pracvatu vilu, te ju, uzprkos molba i obećavanja, dovede sa sobom kući, što mu je bilo lako nakon toga, što joj je sakrio krunu. Vila je svakog jutra zorom plakala, da je pusti, nu preko dana bi mu iz duga časa prela najfiniju vunu i vezala najfiniji vezak, a on bi to prodavao.

* Vidi Faustulus: „Zauber und Liebe".
** Ova je priča dobro sačuvana u Novome.
*** Pripovjedač ovdje navodi ime obitelji, koja još i danas postoji.

Kada počelo proljeće, izabirala vazda vila u šumi, koju bi seljak kući za životinju dovozio, da li je u njoj cvieća i tražila cviet „ljubidrag", nu nikako da ga nadje, a tada bi opet dugo, dugo plakala. Napokon joj se šuma smilova i ona nadje u granju, koje je donesao seljak kući, taj traženi cviet, stavi ga na dlan, udari dlanom o drugi i rekav rieči: „Ljubidraže cvite, jesu li mi u gorici vile?", poljubi cviet i poleti, a da se više nikada ne povrati.*

Opet ima u Štafiličkom odlomku „radinska greda" i tamo u težko pristupnim rupama snašaju divlje pčele med, a taj med kažu, da je vilinji. Išo tamo jedan Labinjanac da vadi med. Povadio punih šest mjehova, a na to mu zagrmi ženski glas: „Ako sedmi, bit će ti vala sedmina!"**, nu on ne posluša, nego zagrabi još, a tu se sruši mrtav na zemlju.

Ima još mnogo toga, što je pjesnička duša našeg naroda u ovom historičkom predjelu stvarala, poprimila i promienila; ali ovdje u glavnom zabilježih ono, što se razlikuje od vjerovanja ostalog naroda u raznim krajevima i ono, što mi se je činilo interesantnijim ili barem takvim, da danas već pogiba, i samo mali broj pripovjedača ima, a na samo razlaganje, kako je to vjerovanje povremeno postajalo, kako se je do današnjeg stupnja razvilo i uzroke propadanja tog vjerovanja, svratit ću se po mogućnosti drugim putem.

GAJO RADUNIĆ

* Ima priča, da su vile jednu djevojčicu, imenom Pavicu, u polju ugrabile, u svoje je dvore povele i svačemu je naučile, pa kući povratile, dok su je roditelji već davnom mrtvu držali.

** Sedmina = karmine = podušje, gostba u kući, kada netko od starijih premine.

DVIJE RUMUNSKE KNJIGE O RUMUNIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

(Nastavak.)

A sad ćemo prijeći na drugu „ogromnu manu“ koju je g. dr. Gjorgjević ovako označio[1]: „Sandžak Požega i Crnica u Slavoniji nazvaše se Mala Vlaška (Parva Valachia), jer su se i tamo nastanili Rumuni emigranti iz Bosne. Narod u ovom kraju (Pakrac) Slavonije i danas se po fizičkim znacima (!) poznaje da je rumunskog porekla. Sem toga neki su u XV. veku otišli čak u Hrvatsku, Austriju i Moravsku“.

Taube kaže[2]: „Mala Vlaška[3] dobila je svoje ime od Vlaha, koji su se u njoj naselili. Ovi su se izmiješali sa Slavoncima i zaboravili svoj materinski jezik; ali njihova narav, ponašanje i običaji još nose znakove, po kojima se poznaju da su vlaške (romanske) rase“.

Slavonija sa krajevima oko Moslavine, Bjelovara i Virovitice razdijeljena je bila u XV. vijeku u požežki i cernički sandžakat. Spomenici iz onih vremena kazuju, da su Turci i Vlasi zajedno sačinjavali tursku krajinu proti Hrvatskoj. Vlasi nisu plaćali desetine ni robote, nego samo carski harač i činili vojničku službu proti Hrvatskoj. Pošto g. dr. Gjorgjević nije osporio emigracije Rumuna u Hrvatsku, Austriju i Moravsku to nam ne treba dalnjih dokazivanja.

Nadalje ističe g. dr. Gjorgjević kao „ogromnu manu“ slijedeće[4]: „Ćiće (istarske Rumune) je g. Filipescu upoznao 1894.—1895. godine. Oni kazuju, da su Rumuni i da su potomci Rimljana, koji su stanovali i vladali ovim zemljama (ako to kazivanje što vrijedi!)“.

Mi smo malo prije imali prilike vidjeti, kako isti g. dr. Gjorgjević daje vrijednost kazivanju naroda kad se tiče srpskih interesa, pa zašto bi kazivanje Ćića sa istoga gledišta bilo manje vjerodostojno?

G. dr. Gjorgjević kaže dalje[5]: „Čete rumunske iz okoline Užice, dakle pored reke Cetinje (!) kolonisane su pored reke Cetinje kod Spljeta, iz

[1] *Srpski Književni Glasnik*, 1907. XVIII. str 462.
[2] *Beschreibung des Königreiches Slavonien*, Leipzig 1777. I. str. 59.
[3] Vidi i R. Rösler, *Romänische Studien*, Leipzig 1871., st. 121.
[4] Srpski Književni Glasnik, XVIII. str. 463.
[5] Ibidem, XVIII. str. 540.

okoline Sokola u Srbiji naseliše se pored Glamoča u Bosni". Rijeka Cetinja ili Ćetinja, kako je na srpskim kartama zabilježena, utiče u rijeku Skrapež, a ova u Zapadnu Moravu, ona je u onoj oblasti zapadne Srbije, iz koje su mnogi Rumuni u XV. i XVI. vijeku emigrirali u spomenute krajeve. (Vidi Lopašić, *Spomenici hrv. Krajine*, tri sveska.)

G. dr. Gjorgjević kaže u svojoj radnji „*Kroz naše Rumune*"[1]: U užičkom okrugu se zove kosački nakovanj *čakanac* i Užičani imaju psovku, kojom jedan drugome psuju čakanac". Kad bi se ispitao jezik naroda toga kraja, našlo bi se osim ove riječi, i drugih rumunskih riječi, kao živi ostaci nekadašnjih Rumuna ovih oblasti.

Slijedeća „ogromna mana" moje knjige, koju je istakao g. dr. Gjorgjević je ova[2]: „Zamera što je g. dr. Jovan Cvijić rekao (Naselja Srpskih Zemalja, knj. I. str. CXXXI.), da Rumuna nema na Šari, u Staroj Srbiji, Severnoj Arbaniji, Bosni i Zapadnoj Srbiji, navodeći kao dokaz, da ih je bilo oko Prizrena, Peći, Dečana itd., zaboravljajući, da je u našim spomenicima reč o srednjevekovnim Vlasima, kojih je svuda bilo pa nestalo, a ne o Rumunima stočarima, na koje misli g. Filipescu".

Ja sam u svojoj knjizi na str. 92. pokazao, da je g. dr. J. Cvijić u pogledu egzistencije Rumunâ u Bosni sam sebi protuslovio (Naselja Srpskih Zemalja, I. str. CLXXXVIII.) pišući: „Od svih balkanskih zemalja je Srbija etnografski najviše primila, jer zauzima centralni položaj, dočim je Bugarska *i Bosna manje primila*, jer ove zemlje imaju periferijski položaj. *Za to se i drže u Srbiji najduže Cincari, stari kulturni elemenat naših varoši.*"

Rumunsku varošicu *Zcvik* u Bosni spominje već R. Rösler, *Romänische Studien*, Leipzig 1871. str. 121.

Šta se tiče Rumuna na Šari i u sjevernoj Arbaniji, koje je Hahn (*Albanesische Studien* str. 133) u Dibri, Prisrenu, Gjakovi, Peći, Skodri i t. d., za tim Nenitescu (*Dela Rumuni din Turcia Europeana* str. 39. i 46.) u *Tetovu* i okolna sela: *Matki, Forini* i *Pusniku; Prizrenu* zatim u okolna sela *Glini, Vlaškoj, Nepote* i t. d. *Gjakovi, Peći, Skodru* (Skutari) i t. d. spomenuo i koji su nama dobro poznati, nije trebalo dalje isticati. Pošto je pak g. dr. Gjorgjević u tome našao manu, to ćemo mu navesti iz statistike južnih Rumuna[3], da u Staroj Srbiji Rumuni imaju svoje rumunske škole u: *Skoplju, Velesu, Kumanovi, Kalinu, Lepopelcu, Kočanima, Ponifki, Ljopenu* i *Saši*, dok Rumuni u *Krivoj-Palanci, Kratovu, Olahlaru, Olahlaju, Olearcima, Skolarcu, Vrbici, Nivićanima, Islipu, Maleševu* i t. d. i ako nisu otvorili rumunske škole, nisu prestali biti Rumunima.

G. dr. J. Cvijić kaže (Osnovi za geografiju i geologiju Makedonije i Stare i Srbije, Beograd 1906. str. 51.) za stočare, koji se u jesen suhodoličkim putem (što vodi od Skoplja u Tetovo) susreću, da su „*Srbi (!)* i Arbanasi,

[1] Srpski Književni Glasnik, XVI. str. 129.
[2] Ibidem, XVIII. str. 542.
[3] V. Diamandi, *Renseignements statistiques sur la population roumaine de la Péninsule des Balkans*, Paris 1906., Rue de Vaugirard 101.

naročito iz Debra, a gone stoku na zimnju ishranu u Trakiju i egejsko primorje". Da su ovi stočari već po samom zanimanju Rumuni, to će svako, koji god je iole upućen u etnografiju Balkana zapaziti. G. dr. Gjorgjeviću pak preporučujemo, da će o ovim rumunskim stočarima (Faršerotima) koje g. dr. J. Cvijić naziva *Srbima i Arbanasima*, naći tačne podatke o njihovim naseljima u *Dibri* i okolnih sela, onda i *Gostivaru* i okolnim selima u knjizi I. Nenitescu, *Dela Români din Turcia Europeana* str. 518. i 519., dakle u onom djelu, koje sam u svojoj knjizi spomenuo na tolika mjestâ. U istoj knjizi na str. 51. naći će g. dr. Gjorgjević, da u Skopskoj Crnoj Gori žive Rumuni nazvani *Carapani*, a ne čisto srpsko stanovništvo kao što g. dr. J. Cvijić veli *(Osnovi za geografiju* . . . str. 114).

Udara u oči, da g. dr. J. Cvijić u svojoj spomenutoj knjizi, koju je izdala Srpska akademija naukâ, nije nikako htio spomenuti Rumune u Skoplju, akoprem ovi sada imaju svoju lijepu narodnu školu i crkvu. G. S. Novaković kao pravi učenjak, i ako je nezadovoljan rumunskom propagandom u *Skoplju*, kaže, da u Skoplju ima 100 kuća (Balkanska Pitanja, Beograd 1906. str. 467.) Rumunâ. G. dr. J. Cvijić u svojoj knjizi (Osnovi za geografiju . . . str. 183., 235. i 249.) spominje Rumune u Planini *Osogova*, po trgovima u *Kumanovu, Kratovu, Kočanima, Vinici, Zletovu, Štipu* i t. d., ali ipak u svojoj karti nije htio da ih zabilježi, valjda za to, što misli, da će se naskoro posrbiti, kao što je na str. 183. opisao, da je „u kratovskom, kočanskom i kumanovskom Šopluku već 1/8 stalno nastanjenih Rumuna poslovenjeno".

Da i po čaršijama Pazarskog sandžaka ima južnih Rumuna, to znade svako, ko je samo općio s onim svijetom i za to su suvišna dalnja dokazivanja.

G. dr. Gjorgjević nalazi dalje kao „ogromnu manu"[1]: „Imena „Ašani" i „Cincari" su mu sinonimna i dolaze od „Asan" (Asen) kao uspomena na Asena cara rumunsko-bugarskog iz XII. veka i od „sin car" (sin cara Asena) (!) i prema tome to nisu pogrdna već slavna imena".

Etimološko tumačenje da Cincar znači „sin cara" nije moje i ako se g. dr. Gjorgjević trudi, da ga omalovaži. To je god. 1892. jedan bugarski prvak u Prilipu g. Ivanu Nenitescu kazao *(Dela Români din Turcia Europeana*, Bukurešt 1895. str. 69.), a meni čestiti starina i serdar Toša Ivanišević, posjednik u Mostaru, koji mi je pripovijedao, da su Cincari u Mostaru sebe ponosno „Carskim sinom" nazivali (u smislu Cincar), a one Rumune, što su dolazili kao kiridžije sa karavanama (često jedna karavana od 150 konja), nazivali su Cincari imenom „Kucovlasi". Historijska obrazloženja su pak moja.

Dalje kaže g. dr. Gjorgjević[2]: „Od 1877. veliki je broj Makedorumuna u Srbiji i Bugarskoj odrogjen, ali ne ukrštanjem, kao što tvrdi g. dr. J. Cvijić, već samo školom i crkvom slovenskom, koje rasprostiru isključivo srpsku nacionalnu kulturu (!). Ovu neozbiljnu tvrdnju prerazilazi tvrgjenje,

[1] Srpski Književni Glasnik, XVIII. str. 542.
[2] Ibidem, XVIII. str. 543. i 544

kojim hoće da kaže jačinu Makedorumuna u Srbiji: da kad se iz Zemuna pregje u Beograd ne vigjaju se Sloveni, već amalgam u kome prevlagjuje makedorumunski tip, da je srednja klasa makedorumunska i ako govori srpski, da pijaca i mnoge mahale u Beogradu imaju karakter makedorumunske varoši!"

Mi smo naprijed pokazali, da se u Srbiji čak i oni Rumuni odnarode, koji u kompaktnim masama žive po selima, samo uticajem srpske škole i crkve, a da južnih Rumuna (Cincari), koji poglavito kao trgovci i zanatlije po gradovima i trgovima stoje pod isključivo srpsko nacionalnom kulturom, nestaje, mislimo, da po već napomenutim ne bi trebalo više ni dokazivati. Pošto je g. dr. Gjorgjeviću samo ono mjerodavno, što su srpski učenjaci napisali, navest ćemo i mnijenja njegovih patriota.

G. dr. J. Cvijić kaže za južne Rumune u Macedoniji, dakle za one, koji nisu ni približno izloženi nacionalnoj srpskoj propagandi kao oni u Srbiji, slijedeće[1]: „Do najnovijega vremena su makedonski Rumuni bili pod potpunim uticajem grcizma i u masama su jelinizirani naročito po varošima; ovde ih dosta ima, koji su svoj jezik sasvim zaboravili i oduševljene su pristalice jelinizma. Ali su se do najnovijeg vremena, kada je počela rumunska propaganda, gotovo svi Rumuni Makedonije nalazili u manje ili više avanziranom prelaznom stanju ka grcizmu, neki i ka slovenstvu. Imali su grčke škole i sveštenike i svi su više manje govorili grčki, gotovo svi i slovenski. Meni su poznati Rumuni, koji su u nekim varošima bili ne samo pristalice srpske ili bugarske partije, već su se računali kao prvi ljudi tih partija."

Šta se pak tiče jačine južnih Rumuna u Srbiji, mislimo, da nije nužno dalje dokazivati poslije onoga, što smo iz „Antropogeografskih problema" g. dr. J. Cvijića do sada naveli i ostaloga gradiva toga spisa. Zar nisu u Beogradu sve do polovine XIX. vijeka u varoši bili od Hrišćana Cincari i Grci glavni stanovnici? Nisu li Srbi onda i do iseljenja Turaka u podgragjima obitavali? Nisu li južni Rumuni i danas najbogatiji gragjani u Beogradu, a najbogatiji megju njima i Srbima nije li Nikola Kiki?

G. dr. Gjorgjević poriče dalje na str. 545. važnost južnog rumunskog elementa u Srbiji i Beogradu, pa makar to bilo i na štetu istine, dok ovu manu misli da je zapazio u drugoga.

Dalje kaže g. dr. Gjorgjević[2]: „Posle ovoga odbija ili pravda osobine vizantijsko-cincarske, koje je uočio gosp. Cvijić (Naselja srpskih zemalja I. str. XXX.) na polemičan, prost i malo logičan način".

Na ove insinuacije g. dra. Gjorgjevića ne možemo, a da se ne ogradimo i zapitamo, nije li možda bila njegova intencija, da se ovim preporuči g. rektoru dru. Jovanu Cvijiću. Ujedno žalimo, što nam g. recensor nije dao prilike, da upoznamo mjesta, koja su polemična, prosta i malo logična, jer mi radi mjesta ne možemo ono navesti, što je u toj točki označeno.

[1] Osnovi za geografiju i geologiju, str. 546.
[2] Srpski Književni Glasnik, XVIII., str. 545.

G. dr. Gjorgjević navodi dalje kao „ogromnu manu"[1]: „Na stanovnicima (u Zoviku) se raspoznaju fizički znaci karakteristični za Rumune (!)".

U mojoj knjizi[2] glasi ovaj stavak ovako: „Šta se tiče etničkih osobina stanovnika u Zoviku, možemo reći, da su oni sačuvali karakteristične fizičke crte rumunskog naroda: mrka boja lica i forma glave je ista kao u Rumuna". Ako je g. dr. Gjorgjević posumnjao možda, da *Zovik* nije rumunsko naselje, to ga upozorujemo, da je ova rumunska oaza bila već davno poznata neprijatelju rumunskog naroda Robertu Rösleru *(Romänische Studien,* Leipzig 1871. p. 121.).

Nadalje navodi kao „ogromnu manu" slijedeće[3]: „G. Filipescu treba da zna, da i ako se ime Dragaš nalazi kao ime sela u Bosni i u Novopazarskom Sandžaku, to još ne mora da znači, da je došlo do ličnog imena Dragoš, niti da je lično ime Dragaš baš u istini postojalo".

Ako oni stari ljetopisci o Bogdanu Dragošu, ime *Dragosii* po C. Jirečeku u Spljetu (1448.) i ostali podaci, koje sam naveo nisu dovoljni, da dokažu, kako je ime Dragačevo sa ovima u vezi, onda moramo uzeti, da je g. dru. Gjorgjeviću mnogo stalo da obrani pisanje gosp. dra. J. Cvijića. Lično ime Dragoš naći će g. dr. Gjorgjević kod Rumuna u Banatu i Erdelju, a naći će ga i u Golubincima (u Srijemu). Dragaš se zove i moj kolega iz Golubinaca (sada podtajnik duhanske režije u Ljubuškom) i jedan računarski vježbenik kod zemaljske vlade u Sarajevu, ako se ne varam, rogjeni Bosanac.

G. dr. Gjorgjević svršava kritiku prvoga dijela moje knjige ovako[4]: „Sve ostale stvari (dakle one, koje se ne tiču južnih Rumuna) koje je izlágao, ili su već bile poznate ili su netačne. Naročito su slaba ona tvrgjenja, koja ne utvrgjuje podacima i dokazima, već ih prosto kazuje, a isto tako i gotovo sva, većinom proizvoljna izvogjenja, u koja se sa velikom smelošću, ne potkrepljujući ih ničim, upušta, te odmah izdaju laika u poslu. Tvrgjenja o seobama i vremenu, kad su bile, izvogjenja o imenima Ašana i Cincara i drugih, procenjivanje fizičkih osobina stanovništva od oka, filologisanja itd., ne vrede mu ništa. Takvih je stvari puna ova knjiga. Navogjenje imena, koja bi trebala da budu rumunska, suviše je slobodno. Srpskoj crkvi i školi i njihovom uticaju dat je suviše veliki značaj, a prenebregnut je prirodni proces asimilacije i pretapanja. U celom izlaganju ima puno ponavljanja i pleonazma, koji su ga bez potrebe učinili suviše velikim. Nada sve g. Filipescu je veliki rumunski patriota, koji odriče sve, što mu se čini, da ne ide u prilog Rumunima, i tu je sa svim bezrazložan, a uznosi i veliča sve, što je rumunsko, pa ma to bilo i na očevidnu štetu istine. Mi naročito nećemo da ističemo mnoge stvari; njih će svaki stručnjak zapaziti već u našem izlaganju sadržine ovog spisa, a ima ih vrlo mnogo". (Svršit će se.)

TEODOR FILIPESCU

[1] Srpski Književni Glasnik, XVIII. str. 622.
[2] *Coloniile române din Bosnia,* Bukurešt 1906. str. 176.
[3] Srpski Književni Glasnik, XVIII., str. 623.
[4] Ibidem, XVIII., str. 624.

SELU NA POLASKU

Još vidio te nisam pravo,
a već ti s Bogom moram reći,
tek umoran ti klikoh zdravo
već novoj hrlim evo sreći.
A u tvom krilu sva mi sreća
za bolju nikad ne ću znati;
da radost moja bude veća
za tobom još ću zaplakati.

Da, sad se drugo bliži doba
da ostavim te zavjek zlato,
da potucam se sve do groba
a tko će marit za me zato?
Na tvrdi kula grad se diže
i u njeg sad me nužda zove,
a šáro sve mi ruke liže,
dok plaču gusle javorove . . .

Ja otići ću u svijet evo
tko znade da l se vratim kade,
sad skreni desno, a sad lievo
već slomljene su i sve nade.
A u mom domu u pô krila
il ukraj puta il kraj drače
naslonila se moja vila
i ko da tiho jeca, plače!

Pa s bogom selo moje ostaj
i ti, moj andjel, zabrinuti;
i nemoj plakat već zalievaj
u vrtu cvjetak plav i žuti.
I pjevaj, što je luna znala
kazivati nam savske krase
kad srebrna joj troha pala
na sitne vale i talase . . .

O, al je teško otud poći
i zavjek svima reći s Bogom
pa otisnut se kô u noći
u tudje kraje slabom nogom;
a kruta sudba miene kruće
promieniti će svemu lice,
nakrivit će se krov i kuće
a zgribiti se djevojčice.

O, ne za gradske sobe sive
i silne kuće tvrda kova, —
za biser-vrela, šume, njive,
za male kuće slamna krova
ja rodjen sam, gdje pjesma tija
od jedne strane drugoj prši,
kô magla kad se u dol svija,
kad uzdiže se i na krši!

Tek još ću jednom svrnut oko
tu na te grane što su pale,
i na vas, zviezde, o visoko,
još pogledat ću savske vale,
pa ostanite svi mi zdravo
i ti, o kúdro i ti šáro,
a opaljena i ti vrbo,
gdje nekad sam se mlad odmaro!

I vi o cure s crnim okom
vi sjećajte se na svog Fedru,
kad povedete kolo skokom
il zapjevate pjesmu vedru!
Kad zadnja umre luč u selu,
a ćuk se javi o ponoći,
nek otkine se šapat s usti:
„O kad će doći, kad će doći?!"

O kad ću doći? — Tko će znati
za uzdar što mi sudba plete,
za mnogi sanak mlad i zlati
za mnoge moje želje svete!
A ne dodjem li ili umrem
pod moje sreće noktom grubim,
ja izdišući još ću šaptat:
„O ja vas ljubim, ja vas ljubim!"

LJUBA IVIĆ

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Nastavak.)

XVI

Niz brieg jurila kočija, a Luka kao da je konje nekako objestnije tukao sve popievajući, a onda se okrenuo prema Andrijeviću:

— Jesam li vam rekao, gospodine, šta će biti? Sve se je dolje čulo, kako ste se pravdali. Stari na svoju nateže, a i onaj ni jedan s njim ne drži. Taki su vam oni svi, do pô zdjele prijatelj, od pola dušmanin!

— Ma baš, kanda imaš pravo, Luka.

— Nemojte vi meni divaniti. Stara je kod nas rieč: metni jednog vlaha u vreću pa sjedi na njem, a s drugim večeraj, jednako ti misle.

— Doći će i oni jednom k pameti, dok izumru ovi stariji i zasukaniji ljudi, govorio je Andrijević osjećajući i sam, kako prazno ove njegove rieči zvone.

I ko nekakva tuga slegla mu se na srdce. Još dok se je jutros po vedrom danu uzpinjao uz ovaj brieg, treptjela mu je u srdcu neka nada, da će se moći što zajednički raditi ili uglaviti s tim ljudima, a eto, čim je prekoračio Vaićevu kuću, sve je više uvidjao, da su to zapravo fantazije daleke, nedogledne budućnosti.

Zamukli su on i Luka, samo kola jure nizbrdicom, a večernji hlad godi.

— Ipak je, gospodine, još rano, da idemo kući, okrenu se Luka, znate, nekako je ko i sramota. Ja pokojnog gospodina nisam od Vaića nikad vozio kući, van oko ponoći ili dvie ure. Oni bi se po kada i posvadili, al opet ne bi se razilazili ovako samo, pa još po danu. Vjerujte vi meni, da je Vaiću žalije neg nama, što idemo kući.

— Pa kud bi ti, Luka htio sada?

— Našemu župniku. Poznate ga od lani. Ove je godine dobio novog kapelana.

— Novog kapelana?

— Da. Samo kako se ono zove, majko moja? Čekajte. Po . . . nije, a ha, Topo . . .

— Da nije Topalović?

— Ha, uprav je tako, Topalović, da, da. Kako ste vi to pogodili!

— Sbilja Topalović? Jedan je Topalović bio moj drug u školi i kasnije otišao u bogosloviju.

— Sigurno da jest. Malen popić i mora da je jako dobar čovjek.

— Da, da, malen. Vidiš, to bi mi drago bilo, da ga obidjemo. I župniku će biti drago. Pa zakreni, Luka!

I Luka je, nakon još vožnje po ravnici od jedva jednoga kilometra, zaokrenuo jednom prodolinom uz mlinove, kuda se još nije Andrijević nikada vozio. Ako je to uistinu Topalović — mislio je u sebi — bilo bi mu zaista ugodno. Nekako bi mu odlanulo. Sjeća se naime dobro toga vragoljastoga svoga sudruga još iz školskih klupa. Sve je profesore znao imitirati izmedju satova za onih nezaboravnih djačkih vremena. U osmom mu je razredu umro otac i to ga se strašno kosnulo. Od onda je bio mučaljiv i odlučio se u zadnji čas za svećeničko zvanje. Nije to bilo sbog sigurne eksistencije u sjemeništu, već što je u Topalovića bilo mnogo idealizma, pa se baš njemu, Andrijeviću, na samoj maturalnoj večeri (doduše obadvojica su imala nešto vina u glavi) povjerio, kako je upravo uvjeren, da se u svećeničkom stališu, kao neovisnom, mnogo može raditi za narodnu stvar. Kako je bio dobre ćudi i čista značaja, svidio se Andrijeviću, premda je kasnije tek do dva, tri li puta bio s njime zajedno. To je bilo još onda, kad je Andrijević bio starčevićanac i kad mu je neke pravaške brošure davao u klerikat, da ih kriomice širi. U bogosloviji se Topalović upravo razvio u starčevićanca, pošto je od ravnateljstva sjemeništa bilo zabranjeno mnogo se baviti politikom, a od novina se je jedini „Obzor" smio čitati. Što je bio jači pritisak, to su se iskrenije i vjernije potajno družili i u neku ruku organizovali bogoslovci starčevićanci. Andrijević dalje nije pratio taj Topalovićev rad, tek se sjeća na još ostalog u njega humora i nekoga osobitog požrtvovnog pripremanja za život, kad jednom bude svoj čovjek.

Tako u mislima prošli su već mlinove, a u sumraku ugodno je dopirao šum vode izmiešan sa seljačkom pjesmom negdje u daljini.

— Evo nas odmah iza ovoga zaokreta, rekao je Luka, a Andrijević je već ugledao vršak tornja male crkvice. Domala se ukaza i liepa sgrada uz crkvu, sigurno župni dvor. Već na cesti sustignu njihova kola maloga čovjeka u dugom crnom gornjem kaputu, u kom zasbilja Andrijević prepozna Topalovića.

— Janko, jesi li ti to? povikne Andrijević baš u času, kad se taj čovjek okrenuo prema kolima.

— Oprostite, naravna očale Topalović, oprostite, ah gle . . . uistinu Andrijević.

— Dakako. Ne poznaš me!

Andrijević je skočio s kola i izljubio se s Topalovićem.

— O ti pokreten, tko bi bio mislio, da ćeš ovamo banuti baš večerao. Kako je, što je? Pripoviedaj!

I sad je Andrijević morao sve pripoviedati, kako je došao u ovaj kraj, gdje je prije bio i u ugodnom razgovoru, izmienjujući pitanja, dospiju u župni dvor.

— Znaš, amice, župnik ti je još na polju; gospodarstvo je veliko, a ja ovako odmaram se po malo u toj liepoj prirodi Da, sbilja, onaj dan, kad je bio pokop Muićev, ja sam morao ići bolestniku i tako me nije bilo, a župnik mi je zaboravio reći, da si tu. Dakako on nije znao, da smo konškolarci. Ej, gospodična Rezika, donesite nam nešto, da skvasimo grlo, dok se gospodin župnik povrati. Ovo je gospodin Andrijević, prijatelj obitelji Muić i njihov zet in spe. To se, je li, može reći?

— Može, može, nasmieši se Andrijević.

— Dakle, ti si strahovit pokretaš, rezolucionaš, ili šta li uobće. Kako se ta metamorfoza dogodila kod tebe? Jako bi me zanimalo.

— E, najprije valja, da ti meni rečeš, što si ti. Furtimaš svakako.

— O ne, kruto se varaš. Pravi Starčevićanac ostaje uviek isti i u popovskoj halji. Ja sam furtimaš u crkvi, a inače sam pravaš kao i dosad. Zaboravio sam ti reći, pred župnikom ne smiješ politizirati, jer ti nije ništa. On liepo komotno veli, da je izvan stranaka. Kad se, veli, svi tako medjusobom svadjaju, on da ne će ni u koju stranku. Drži „Hrvatstvo“, jer mora, a ja držim „Hrvatsko Pravo“.

— Po tom ti nisi klerikalac?

— Kako sam ti rekao, samo u crkvi, a inače sam nacionalni pop. Hrvat svagdje i pri svakom Uobće reci ti meni, je li bilo potrebno unositi u naš narod ovakav razdor? Dosta da se dielimo u političke stranke, pa ćemo još tu voditi nekakve klerikalce, kojih zapravo u našem narodu, barem u provinciji, nema.

— Ali bi ih moglo biti. Kad bi svi bili kao ti, ni pô jada, ali ti ćeš mi priznati, da neka stanovita gospoda višega klera unose u naš narodni život posve tudjinske klice, na koje smo mi kao na klerikalizam, navaljivali.

— No da, da, razumijem, to su tek rari nantes, štreberi, ali ta se tudjinska biljka ne će primiti našega naroda, uvjeravam te. Vidiš, za to mi se starčevićanska stranka dopada, što to pitanje pušta na stranu, jer zasbilja nije još kod nas aktuelno i ne treba u nj dirati. Mora se ipak uvažiti to, da mi najviše dolazimo u doticaj s narodom, da ga moramo najprije osvješćivati u najprimitivnijoj njegovoj sviesti t. j. da barem zna, da je Hrvat. Bude li se pako sistematski navaljivalo na svećenstvo, e onda se nemojte čuditi, ako vam okrenemo ledja Oprosti, i ono što „Pokret“ piše — ja sam dosta liberalan — ali sve više dolazim na misao, kao da je netko posijao ovaj razdor medju hrvatskim svećenstvom i narodom, da se od nas silom hoće stvoriti neprijatelje narodnoj stvari. Zašto, reci ti meni, zašto se ne navaljuje na grčko-iztočno svećenstvo, zašto se ne potraži medju njima furtimaše?

— Zato, jer su oni narodni svećenici. Njima je prije srbstvo nego vjera.

— Ha, eto vidiš, i ja sam isto takav Hrvat, kako sam i svećenik. Bog i Hrvati — to je najsjajnija parola, što je može da bude.

— Tà mi bi se, čovječe božji, složili, kad bi bili svi svećenici taki entuzijaste, kakav si ti.

— To i jesu, al samo starčevićanci. Zapamti ovo: svaki pravi starčevićanski pop misli ovako, kako sam ja bio rekao. Kako god nam je jaka vjera u Boga, tako nam je jaka vjera i u pobjedu hrvatske misli, a samo će nas ovakva jaka vjera i ovakvo jako pouzdanje spasiti.

— Živio, dragi moj Jankec! Tà tebi se oči kriese od zanosa, ja ti moram vjerovati, što govoriš. Daj, da se kucnemo!

Obadva se prijatelja kucnuše i izpiše do dna prvu čašu vina. Gospodična Rezika, koja je bila doniela vino, sjela je uz njih i mirno, podlaktivši se, slušala. Sad se najednom okrenula Andrijevića i rekla mu:

— Hoćete li mi vjerovati, gospodine Andrijeviću, da smo u nedjelju govorili o vama? Bili smo na krstitkama jednoga tvorničara tamo u gradu, — neki Steinbrenner, doseljeni Švaba, — rodio mu se prvi sin, a dosad je imao četiri kćeri.

— Pa kako sam došao ja u razgovor, ako smijem znati, gospodično?

— Posve slučajno. Jedna vas je gospodjica spomenula.

— Jedna gospodjica? I Andrijević nehotice zadrhta, pa dok su mu se u duši nejasno javljale slutnje i pomišljaji, tko bi to bio, dotle je već gospodična Rezika nastavila:

— Da, jedna učiteljica, koja je kod toga tvorničara odgojiteljica djece.

„Ljuba!" sinu u isti čas u duši Andrijeviću i on oćuti, kako ga prodjoše srsi, a onda kao neki topli val po žilama.

— Ta se učiteljica zove Ljuba, zar ne? izrekao je mirno Andrijević, svladavši se od prvoga uzrujanja.

— Jest, jest; no vidite, da znadete.

— A kako je došlo do toga, te ste o meni govorili?

— Ha, znate, mi ženske desile se na samu, pa smo si svašta povjeravale, šečući tamo po vrtu. Ona mi je već od prije bila omiljela, a baš te smo se nedjelje jače sprijateljili.

— I ona vam je tad o meni govorila?

— Ta da, ako baš hoćete znati, rekla mi je, da ste joj vi bili prva ljubav, a i — zadnja.

— Gle, gle, to postaje zanimljivo!, javio se kapelan. E onda, dragi Andrijeviću, gledaj da što prije dodješ u knjigu sv. Luke, da te blagoslovim. Ja, gotovo sam zaboravio, al ti si Muićev zet, to dakako, ne može ići po regulama katoličke crkve.

— A, pustimo ženske s mirom!, mahnuo je Andrijević, glumeći nehajnost, ali u srdcu mu baš nije bilo tako ravnodušno. On se i ovaj čas morao

opet uvjeriti, da je on — on, to jest uviek isti, izvržen ovakvim dojmovima, kojih se po svojoj naravi ne može riešiti. Ta eto ovaj čas sve je njegovo biće uzplamtilo opeta ljubavlju za Ljubom, pa kad bi htio sad raditi po srdcu, on bi evo sad u noć pohrlio k njoj, potražio toga tvorničara i priznao joj, kako ju on nikad ne može iz srdca izčupati.

U to je došao i župnik s polja sav u znoju i prašini. Obradovao se dakako Andrijeviću, stao mu pričati o svojim poslovima, tužeći se, kako su radnici sve skuplji, a nevaljaniji. S osobitim je zanosom pripoviedao o svom vinogradu, u kojem je svaki dan, pazeći na svaku lozu, jer „s vinogradom vam je tako, kao s malim djetetom; čovjek uviek mora na nj paziti."

Andrijević je dakako morao ostati na večeri, pa kad je župnik otišao ranije leći, izpričavši se pred gostom, da se mora sutra rano ustati, onda su još dugo dalje razpravljali Topalović i Andrijević uz čašicu onoga dobrog starog vina. Zanimljivo je bilo to, što su sve dalje jedan drugomu povladjivali, i više to nije izmedju njih bila prepirka, nego prijateljsko objašnjavanje dvaju poštenih srdaca. Bar tako se Andrijeviću pričinjao Topalović, a i sam je u sebi osjećao lagodu u ovakoj izmjeni misli.

— Ma ti, amice, i nisi pokreten. Koliko ja mogu zaključiti iz tvoga razgovora, ti si se dao zasjeniti od tih modernih naprednih misli, pa si napustio pravo ono staro starčevićansko stanovište, misleći, da ćeš naći bolje za svoj rad. A sad si se, zar ne, razočarao, eto priznaj, nije li tako?

Andrijević je šutio, a bilo mu je kao da osjeća u oku suzu; tako se raznježio.

— Ma da, dragi Tonča, šta bi sad to! Ti si pošten čovjek i ja sam pošten čovjek. Prijatelji smo. Evo, povjeri mi se kao izpovjedniku, kakvo zapravo imaš sada mišljenje?

Mjesto odgovora pričao je Andrijević Topaloviću svoj današnji posjet kod Vaića, a dakako da pri tom nije mogao zatajiti svoje veliko razočaranje u t. zv. srbskom pitanju, što ga je dosele tako toplo zagovarao.

— Eto vidiš, amice, drago mi je, da si na svoje oči uvidio; to više vriedi, nego tisuće prepiraka. Eto i u srbskom pitanju imamo mi pravo.

Već je i ponoć bila blizu, kad se Andrijević dignuo od stola. Topalović se začudio, kako je to vrieme brzo prošlo, pa izjavio, da i on mora u krevet, jer ima sutra misu, a poslie ponoći ne smije više piti.

Luka je bio zaspao u kolima, pa ga je trebalo buditi. Još su neko vrieme razpravljali — Topalović kraj kola, Andrijević na kolima, obećali su jedan drugomu, da će se češće sastati, a onda su kola krenula u noć, koja je bila slabo osvjetljena mjesečinom iza oblaka. Šturci su pjevali svoju monotonu noćnu pjesmicu, a zrak je odisao mirisom pokošene trave. Andrijević se pustio posve lagodnoj dispoziciji, koja mu je bila u duši iza ovoga sastanka u župnom dvoru.

— Luka, dobro si uradio, što si me povezao ovamo, rekao je Andrijević, pruživši Luki cigaru.

Na to je i sam zapalio cigaru i zamislio se. A zapravo i nije se zamislio, već je čuvstvovao, upravo gorio u svojoj nutrnjosti, ponavljajući u duši samo jednu rieč, jedno ime: Ljuba. Kako je to čudno, eto. Nije mu je odkrio ni list, ni propitkivanje, već evo — slučaj. O, on će ju naći, on će ju potražiti, on se mora s njome sastati. Tisuću mu se slika izmienjivalo u duši, čas kako ju iznenadjuje, kako romone oni prvi razgovori sastanka poslie toliko vremena, čas eto kako su se našli u osami kako su pali jedno drugom u zagrljaj, kako struji poezija starih cjelova po licu, po vratu, po kosi. „Mi se ne ćemo nikada razstati, Ljuba, nikad", šapuće Andrijević u noć u ekstazi snivanoga sastanka, a konji jednakim topotom kasaju cestom put njegova stana.

(Nastavit će se.)

HARAKIRI KNEZA ASANO NAGANORI

Soda, vrhovni cenzor običaja, dočita:

„Jer Asano ne bijaše u stanju potlačiti u trenutku, kad je počinjao zločin, svoj gnjev, koji mu provalio u onome času iz duše prema knezu Kiriju i jer nije sačuvao dovoljno poštovanja prema palači, u čijem se predvorju nalažaše, nego je pogazivši svoju obvezu, ranio nasilnika, izvolio je Šjogun postupak mu osuditi kao veliko bezpravlje, za koje je okrivljenome pretrpjeti kaznu harakiri".

To izrekavši službenim glasom obrati se cenzor knezu Asano-u: — Pojimljem vaše pobude i veoma ih cienim. Ali stvar je tako daleko zašla, da vam pomoći ništa — ne mogu. Preostaje vam da obavite nuždne priprave muževno. No ako ima štogod, što biste željeli kao posljednju volju svoju izraziti, molim, da mi to bez krzmanja povjerite, a ja ću sve kako treba izpuniti!

Zatim uruči knezu Asanu prepis naloga Šjogunovog. On ga primi i zahvali cenzoru na uljudnosti:

— Zahvaljujem vam na vašoj naklonosti, ali ... što bi to moglo biti sada, za što bi vas zamolio?

Tada se okupa Asano u vrućoj kupelji i u bielom platnenom kimonu i u platnenim hlačama udje u sobu, u kojoj bijaše vrhovni cenzor, knez Soda. Na verandi se poredaše sa svojim pomaljačima cenzori Okado Dencapiro i Okubo Hencajemon. U vrtu, na mjestu odredjenom za eksekuciju, pred ulazom sjenice prostrieše tri asure i pokriše ih bielim platnenim ponjavama. Nedaleko stajaše zloslutno krvnik sudbeni Isoda Budaju ogoljelim desnim ramenom i podvinutim hlačama.

Knez Asano zastade na čas i pomisli:

— Doista se ne pristoji koljenoviću knezu, posjedniku imetka sa godišnjih 53.000 koka riže, harakiri na sebi počiniti u vrtu pred malom sjenicom, kao obični samuraj!

Ali odmah razbor proreče:

— Malodušnošću bi bilo započinjati kavge radi priprava za zadnji čas ... To je kukavan posao! ...

Udje dakle u vrt ni rieči ne rekavši. Mladići, koji držahu stoliće — jedan s mačem, a drugi s vinom u glinenom peharu — postaviše ih odmah pred kneza Asano-a.

Knez, sačuvavši običajni izraz lica, čija boja se nimalo ne promieni, obrati se cenzoru Sodi s ovim riečima:

— Što je s mojim dušmaninom, kmetom Kiri?

Na to pitanje odgovori Soda sa spoljašnim ravnodušjem:

— Budući da su rane Kirijeve težke, očito da trpi silno! Odgovarajući sakrio je svoju tugu, jer vlada imadjaše dobro mnienje o knezu Kiriju i ujedno govoraše neistinu, jer štovaše čuvstva kneza Asano-a. — Taj, čuvši odgovor, okrene se knezu Tamura-u:

— Ako li su do vas doprle kakve viesti o stanju kneza Kirija, uljudno vas molim, da mi ih izvolite reći!

Knez Tamura mučaše časak ne znajući, što bi odvratio na pitanje. Tada glavni vasal njegov Date Oribe pridje k njemu i šaptne mu u uho par rieči. Bijaše to molba, da ne poveća razdraženost kneza Asano, koji stajaše oči u oči sa smrću i da bi mu pomogao, da se ubije spokojno, kako treba. Na to reče knez Tamura:

— Što se tiče kneza Kirija, čuo sam, da je izdahnuo prije par ura ne toliko radi starosti, koliko radi dviju dobivenih težkih rana!

Tome doda knez Asano s izrazom zadovoljstva na licu:

— O, nipošto toga ne žalim!

I stresavši s rukava svojeg višnjovi cvietak, koji na nj pade sa stabla, zapjeva pjesmu predsmrtnicu:

„Pak ipak mi je proljeću — S Bogom ostaj!, reći. — Prije no što višnjov cviet — Otpale si latice — Na vjetru ne pogubi . . ."

Zatim knez dohvati sa stola glineni pehar, izkapi ga do dna i po običaju smrska ga koljenom. Poslie toga digne povrh glave stolićak, na kojem ležaše mač i okrene se ka krvniku, pomoćniku cenzorovom, Isodaju Budaju:

— Sigurno me ne ćete odbiti i dobrostivo ćete pričekati, dok ne kažem, da je kucnuo čas!

Tada svuče knez sa sebe gornje haljine i izpitujući oštrinu mača povuče njim po desnim slabinama preko hlača označujući duljinu od pet palaca. Poslije tog iztraživanja klikne sa zadovoljnim posmjehom:

— Ah, izvrstnog li mača!

Bez žurbe zarinu ga si u lievu stranu trbuha i povuče njim od sdola gore. Na to tek reče:

— Sad je čas! . . . Dajte, pomozite mi!,

Isoda Budaju stane mu za ledja i rieši ga boli, odrubivši mu dugim mačem glavu, koja se — po običaju — ovjesi na prsima o nepresječenoj koži u širini jednoga palca. Budaju oprezno odieli glavu od tiela i uhvativši ju za perčin dvostruko složenom ceduljicom papira, pokaza ju vrhovnom cenzoru. Čim je na taj način smrt potvrdjena svjedocima, knez Soda zajedno s drugima ode.

Tielo Asano-a polože u lies i po — već prije — izdanim odredbama dodjoše po nj sluge brata kneza Osano-a i Horibe Josubej, upravnik Asanovljevih dobara.

A kad primiše tielo, Josubej zamoli sluge kneza Tamura-a, da mu dadu košulju njegovog gospodara i mač, kojim je ubijen. Iza toga ode Josubej s drugovima za liesom, s tužnim ostatcima . . .

Vele, da je prizor taj natisnuo suze na oči isto tako ljudima mekog srca kao i tvrdog.

Ah, kako je sve to bolno!

Ta knez Asano bijaše plemenitim velikašem i darovitim i za rata i za mira, ne bez naklonosti prema liepoj umjetnosti, podjednako očaravaše kao što i prijazan bijaše. I gle, poginu u trideset i sedmoj godini kao što gine rosa jutarnja. O kako li bijaše zlokoban taj dan, kad se to sgodi! Kako li je pun taj sviet dogodjajâ, kad slavna ličnost iz roda koljenovića knezova iz zamka Asano-a, kad potomak tako slavnog roda odilazi u pakao, na Žuti Potok, lišen naslova, počasti i imetka, lišen rodbine i vasala . . .

Tielo pogubljenoga sahraniše u hramu Sengakudzi u Takanavi u Šiba-u . . . I dadoše mu posmrtno ime: Rejko Inden Saki no Sofu Henri Dajkodzi . . .

Poljski napisao WACLAW SIEROSZEWSKI

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

WACLAW SIEROSZEWSKI

U literaturama nadje se kadgod i čovjeka putnika.

U poljskoj literaturi uz Zygmunta Milkowskog, koji je proputovao od Londona do Carigrada cijelu Evropu, pa Malu Aziju, da obogati poljsku literaturu, pod pseudonimom F. T. Jež (pripovjestima iz života Rusina, Poljaka, a osobito nas Hrvata i balkanskih naroda), ostavši vazda i svagdje demokrata i dok bi bio diplomatski agent i kuhač, trgovac i radnik tvornički, uz njeg evo i Waclawa Sieroszewskog, putnika drugog.

Taj etnograf, pjesnik i pisac rodi se 1868. u selu Wólkakozlowska u guberniji varšavskoj. Gimnaziju zamijeni s bravarskim zanatom i svrši kasnije tehničku školu. Neumorno čitanje egzotičnih pripovjedaka i pjesama ponuka ga, da putuje. Marljivo proučavanje pozitivističkih filozofa dade mu pogled na svijet pozitivistički. Prilike, u kojima je živio uz ovaku literaturu stvore ga socijalistom. 1878. otputi se u Sibiriju, da ju uzduž i poprijeko proputuje i prouči život, ljude te upozna prilike i odnošaje. Boraveći dulje vremena med Jakutima napisa učenu studiju etnografsku o Jakutima, a izdade ju na svoj trošak Petrogradsko društvo geografsko pod naslovom: „Dvanaest godina medju Jakutima". Za cijelog tog vremena, što je boravio u Sibiriji, neprestano je učio i čitao, a prečesto se i sam javljao većim ili manjim beletrističnim radnjama u novine i časopise poljske. Proputovavši Kaukaz i južnu Rusiju spremi se na daleki put u — Kinu i Japan. Vrativši se s dalekog Istoka pred četiri mjeseca natrag u domovinu svoju Poljsku, odlučio je nizom javnih predavanja upoznati poljsko društvo s veoma slabo poznatim narodima istočnim. Počeo je s Krakovom. Za kratko vrijeme izaći će tiskana njegova još neobjelodanjena pripovjest iz japanskog života pod naslovom: „Juki no Akebono".

Studiju o njemu i njegovim djelima napisa modernizator „Tygodnika Illustrowanog" (beletristički poljski list varšavski izlazeći već oko 50 godina) i vrstan kritičar Ignacy Matuszewski, zatim Jan Sten, koji ga zove: najmladjom dušom, a zato možda i najpoetičnijom, a Wilhelm Feldman se pozabavi njim u svojoj „Savremenoj književnosti poljskoj (od 1880.—1902.)" s više veoma simpatično napisanih za Sieroszewskog strana.

Podataka o tom impresionisti i opširnije o njem naći se može u Feldmanu. Evo:

Upoznavši krajeve ledene Sibirije i romantičnog Kaukaza, izabire za svoja djela tlo egzotično, strašno, da ili zaledeni i stine krv u žilama ili da začara krasotama i ljepotama. A opisuje potanko, savjestnošću etnografa, obuhvata uz to najsuptilnije nijanse boja i vibracije uzduha, a promatra sve pogledom slikara, umjetnika. Pa kao što narav Sibirije i Kaukaza raskriva pred putnikom bez one mekane polovičnosti srednje evropskih zemalja, najstrašnije konture počevši od one okorjele žestoke zime polarne do raskošne klime Kaukaza, s divljom nekom iskrenošću, ne skrivajući ni najmanje kako nagradjuje ljude gladom, kozicama, gubom ili neizmjernom žudnjom i neutaživom čežnjom za beskrajnošću, za nečim nepoznatim, tako je i Sieroszewski iskren, priprost i snažan. Svoju stvaralačku snagu umije uzdržavati od skokova ili provala elementarnih, jer mu je narav skristalizovana, snažna, skupljena. Čitajući njegova djela nadaje ti se misao, da ti u djelima svojim pruža viziju svijeta, učaranog i zatvorenog unutar granitnih stijena. I suočivši se taj etnograf i pjesnik okom u oko s prirodom ne smalaksa, ne prestraši se, ne uteče, nego pregne, da ju upozna i da zatim crpa svoju snagu iz te spoznaje naravi, da čitatelju malo kasnije iznese svoje pozitivističke dogmate i svoju nepokolebivu vjeru u prirodu, svijet i čovjeka, da za čas stane uvjeravati i dokazivati, da ta vjera spasava. I njegovi junaci — ne umiru, jer im u zadnji čas stiže pomoć, spas.

Udivljuje te mir, dostojanstveni i ponosni mir, neslomiva snaga i nenarušivi, kipovima

prirodjeni pokoj njegovih junaka, prožetih tom vjerom u prirodu, svijet i ljude tim dogmama. Piše srcem, vjerom, a bez primjese dekadentizma i slabosti kakove, kojoj bi oslona trebalo. I uvijek je i svagdje isti. Opisuje li bijedu i očaj nesretnih od svih ostavljenih na maljušnom otočiću gubavaca („Chajlah") susrećeš iskrenost, junaštvo, vjeru. Riše li neumoljivu i strašnu prirodu „Na granicama šume" („Na kresach lasów", 1894.) ne može a da ne upozori na napredak i neumrlost prirode, na to njeno pravo, kao i na ovo, da — oduhovljuje. Ma kakvi junaci bili, pa ma i bili to nevoljni i najbijedniji Jakuti gubavi, koji se valjaju „Na dnu bijede" („Dno nendzi"), vazda u njima nalazi Sieroszewski dobrotu, vječnost, odanost i sposobnost, da se za najuzvišeniju svetinju — opće dobro žrtvuju (Wofierze bogom). Junaci su uvijek utjelovljenje vjere u pobjedu duha i tih čuvstava. U trenutku, kad je umrijeti „Risztau", junak taj veli: „Vjerujem samo u ljude, Selimu!" Jer su mu takovi junaci, ne dopušta im umrijeti; njima dolazi u zadnji čas spas, kako Risztau, tako Paulu, tako Aleksandru (W matri 1896.), kao što u Brzesku (1900.), Latorošlawi (1901.) itd. Opravdava to: „jer bez te vjere u dobro i napredak veli Pavao Ščerbina Jakuta — mrakom je prikrivena zemlja i u beskonačnost će se otrkljati bez nje; bez nje će pogasnuti zvijezde i sve će se sliti u neku cjelinu, meku, neskladnu, da se iznova u ne manje neskladnu rasprsne različnost. Proći će vrijeme, otkrit će se doline i beskrajnost, gdje ne će biti uma ni svijesti, da znade odćutiti i izmjeriti. A ipak... ipak moglo bi drugačije biti! — — Mogla se borba dovršiti pobjedom, da ne bijaše samoljublja i sljepoće".

Feldman dodaje uz ogradu: „tako veli glas vjere" na te riječi Pavlove: „i borba će se pobjedom dovršiti."

Miroslav Sakač

REALISTIČAN PRIPOVJEDAČ

Poznato je, da je Josip Kosor, bivši učitelj plesanja i občinski „čata", upravo „šlajber kaz'ti pisar" najiztaknutiji naprednjački, dakle realistični mladohrvatski pripovjedač i da ga je čuveni napredni kritičar, imenom Janušić (Jurislav) proglasio hrvatskim Gorkim.

Taj napredni duh napisao je za napredne Nar. Novine, organ g-djice Wande Masoch — pardon! — Wande Ibler i naprednog g. Fučka pozitivističan roman, upravo priču, vrlo zanimljivu kao komentar realističnih ideja kritike A. Wenzelidesa, Majer-Mjajca i spomenutog Janušića (Jurislava).

Ta zdrava, realistična, narodna priča zove se „*Umiruće* ideje", a njen junak se zove *Ognjeslav Žaloban*. Taj Ognjeslav, kao kakav bivši i šenuti tancmajstor puca u „plešuće sjene". Na svog liečnika želi skočiti „poput mačke". Piše tako duhovita pisma, te ga prijatelji zaklinju, „da im na neki način razvedri jedan dan, ili bar par časaka, ili samo jedan čas, kad ugledaju listonošu". Ognjeslav Žaloban stanuje „u mračnom tornju, *u koji se i baba* stenjući uzpinjala". „Ja sam u njemu (u tom stanu) ideja mračne slike, ili ja sam slika, on je okvir *mene*". Od svieta je primio Ognjeslav Žaloban „bezkrajno, hladno, mutno, *ubijajuće* smijanje". On nije samo smijač. On je *i panj*. „Njezina blizina značila za mene živi *cvatući* plamen, iz *koga* neprestano vrcaju iskre u *suho drvo*" — dakle u *panj*. Kao neki Matoševi tipovi, Ognjeslav Žaloban je „putnik, nemirni daleki putnik, za *koga* su sve staze *prekratke*" (sic!). U bečkom Dunavskom Kanalu vidi — utopljenika, na ulicama same droplje, šljuke, crvenperke: „one bliede izpijene cure, što no srću višekrat u četama na jadnu prodaju svoje žive puti".

Dakako, taj realistični junak je velik um, genij. „Umjetnik, koji daje sebe gola i krvava, taj nije odabranik svieta (i Pokreta), ne, on je mučenik, a svi su mučitelji njegovi (i Wenzelides i Janušić). *Polutalenti* su sretnici i miljenici svieta". Pozitivistični, sintetični Ognjeslav Žaloban tvrdi, da „*zdrav čovjek ništa ne vidi* izvan sebe".

Čime se bavi taj vječni putnik i junak naše najmodernije realistične, napredne priče? On je pisac, pripovjedač. Ima dva prijatelja. Jedan, diabolični kipar Aliman stanuje u Beču, 127 Wiednerhauptstrasse, a drugi, Dorić, sasvim nalikuje poetu B. Lovriću: „Prijatelj pjesnik Dorić, *bliedog pjesničkog* lica s dugim tananim *kosama*". Taj umjetnički triumvirat živi u grčevitom, razuzlanom, fantastičnom svietu, gdje se sluša Wagner, Beethoven i zavode Elvire pod „krvavim suncem". Ognjeslav od početka pa do kraja priče priča, da će se ubiti, ali to mu se srećom ipak ne dogadja. Zbog čega plaši sebe i druge? Zbog ljubavi? Ne. Zbog nepovoljne kritike, zbog „šusterlabla" i bečkih konjskih salfalada? Tko bi mu to znao! Diaboličan kipar Aliman ga zove na „Toteninsel", koji (ako niste znali) leži u — — Dalmaciji, ali mu Ognjeslav Žaloban žalostno odžalobuje: „Ne. Radije ću u *nirvanu*." I babi plaća unapred kvartir, „premda sam izvjestno znao, da drugoga mjeseca ne pripadam više ovom stanu" (svietu). I svom doktoru prieti, da će „posve za stalno odputovati *sa samokresom*", ali on, kao pravi realista, ne drži rieč. Premda je sušičav, panj, „suho drvo", on zavodi žeravicu, neku Alimanovičinu rodjaku Elviru i u tom činu vidi klicu za novo, veliko, napredno i sintetično čovječanstvo. Prevario — pardon! — osvojio ju, jer je i njojzi prietio samoubijstvom: „I sad vam velim otvoreno i

jasno: da ću se što prije ubiti, jer bi me naskoro i sama bolest ubila... Ako vi hoćete, vi možete *produljiti* dane moga života". I Elvira-žeravica se panju smilovala.

„— Elviro! — rekoh, spuštajući se s njome na žuto busenje — je li vam što poznato iz moga života?" Samoća i „krvavo" sunce. „Ona je bila nemoćna i užasnuta pod mojom *dušom*, pod *silom* mojih pogleda i kretnja, *gibljući se po moj j volji*, kao što se pokreće svježi *kip* u glini tvaralačkom moći majstora kipara".

„— Šta hoćete od mene? ote joj se napokon drhtavi krič iz grudiju, kojih se je doticala moja grozničava ruka.

„— *Sebe u novom životu... u donešenim djelima*... u izpunjenom zavjetu.. ludovao sam ja na piru mojih umirućih ideja pod bakrenim nebom jesenskim.

„Oko nas sve se gibalo u demonskom plesu, *zaodjetu mojom stvaralačkom fantazijom*, a srebrne noge breze lomahu se sa svim granama, kao da polietahu hladnim bezćutnim zrakom u pomoć Elviri...

„Za pet časaka ležao sam satrven pred njezinim nogama na po ugasla umorna pogleda kao pred svojim oltarom, gledajući sada u njezine suzama orošene oči i prema suncu, moleći čitavom ožarenom nutrinjom jedno i drugo, da se moj prazavjet u novoj krvi izpuni".

Evo, kako naš naprednjački pripovjedački realizam rezonuje o Bogu i o Sotoni:

„Bog, koji oko nas obitava, i mi ga na neki način izoštrenim čulima i utanjenim osjećajem, osobito ovako na izmaku života, kad smo na pola bez materije, više eterni, — možemo da osjetimo...

„— Ja bih želio izazvati sotonu i porazgovoriti se s njime, reče Aliman.

„— Možeš, starog kosmatog sotonu, lako ćeš izazvati, al ti ne želim, jer će te taj još užasnije proganjati. Uobće, možeš sve izazvati, što je stvorila vjera. To *sve eksistira*, jer ja *vjerujem*, da ne samo tjelesa, nego i misli imaju poseban život... Do djavola, — progovorih ja žurnije, pripravan da planem, — valjda nisu milijuni i milijuni kroz sttoljeća trošili moždjane uzalud, bez ikakova traga... Njihove misli borave u *crkvama*, džamijama, sinagogama i kako se već svi ti hramovi zovu, pa u muzejima, napokon i u *nama* samima, *privremenim muzejima*. Tu se sastaju sve rase i ja u ovaj čas dolazim do misli i vjerujem, da je u mojoj viziji obćeniti i najizrazitiji tip sviju bogova... Ta on vam je molim vas šaren... polusvjetal i polumračan, zar to nije čudo. Ali na stran s ludostima, predjimo još na ovaj komadić života. Konobaru! — poviknuh *crnom čovjeku*, koji je koracao vrebajući očima dvoranom, donesite još jednu butelju!

„— Živili oni, koji mogu da *preko sebe prekorače*, podigne čašu Aliman, na što se vi kucnusmo klikujuć životnoj sili...

„Posljednju svoju čašu ja izpijem do dna, a onda je bacim na pod da se razbije i razpane...

— — — — — — — - — — — — — — —"

„— Punohvaljeni! Tvojemu carstvu primiče se konac. Mi ćemo stvorit vjeru i bez Tebe i nikad više do Tebe naš tamjan doprieti ne će. Doživjet ćeš udes svrgnutog cara i oćutiti, kako se ponos ruši... Gdje već Ti ne možeš, stupit ćemo mi. Više se ne ćeš grijati na ljudskim suzama i uzdasima i zima će Te prožeti u tamnicama neba...

„— — — Što si od mene učinio, o, što si od mene učinio, — zavapih gorko. — Ubio si me, ubio i na smrt osudio, usta si mi začepio, prije nego rekoh svoju rieč... *Mimo Tebe morao sam tvoriti, da sazdam vjeru na ženskoj puti*... I jedino tu mi je utjeha, da sam svojom lukavom mišlju na sreću izbjegavao Tvojoj okrutnoj šaci...

„— Zar me još hladno slušaš, zar drzkost moju ne ćeš da kazniš, Punohvaljeni, Veliki, Veliki, Veliki!! — e, onda, — zakričah ludjački u noć, — neka se upozna, tko kome robuje i biesno navalih na polusjajnu viziju grčeći se na tlu i *rujući noktima na svetoj puti zemlje rodjenja moga*..."

Tableau.

I ovo ludo i glupo mjesto podsjeća na *Vidike i Putove* — na onu molitvu Dionizu. Matoš nije zaslužio, da ga Kosor tako parodira...

Tek glavno je, da se sušičavi Ognjeslav Žaloban *nije* ubio, da nije čak ni umro. U novoj priči, nadamo se, imati će najmanje sto kila i — mandat za Peštu. Dotle će prijatelj Aliman jamačno već odhraniti i njegovog sina, malog Ognjeslava Žalobanovića.

Očekujemo, da Janušić (Jurislav) poslie te priče nazove Josipa Kosora hrvatskim Leonidom Andrejevom Mi uobće mnogo očekujemo od tog realnog i sićušnog rada. Ako ništa a ono — material za zabavu i — — pouku.

O SHAKESPEAREU

Nema gotovo svjetskog pisca, o kome bi postojala tolika literatura, kako o Shakespearu. Prepiru se o tom, tko je pisao drame: Shakespeare ili lord Bacon, jedni poriču da je živio ovaj, drugi „dokazuju", da Shakespeare nije nikad ni živio, treći sve shakespearske drame pripisuju trećima i t. d. Postoje nadalje folijanti studija i tumača pojedinim dramama, a sva sila opet ima i izlazi na sviet životopisa Shakespearovih, kao i o tome, kojim su kronoložkim redom pisane drame.

Nedavno su izišle dvie nove biografije: Waltera *Raleigha* (London, kod Macmillana) i Maxa *Wolffa* (München kod Becka). Da-

kako, da ni ove dvie knjige nisu izniele Bog zna što novo u samoj stvari, nu kako se temelje na najnovijim iztraživanjima, ima u njima tu i tamo po koja zanimiva. Raleighova je knjiga malena, broji kojih 200 stranica, a ne iznosi kojekakve sitnice iz života Shakespearova, već se dotiče više njegova pjesničkog stvaranja. To je bez sumnje i važnije, a tim se autor radije dao na taj posao, što je i sam pjesnik, inače profesor englezke književnosti na sveučilištu u Oxfordu. O samom životu Shakespearovu bavi se Raleigh na kojih 30 stranica. Nu za to počinje upravo sa sjajnom karakteristikom pjesnika i čovjeka, crta postanak djela iz literarnog milieua i Shakespeareovu lektiru kao i procvat pozornice. U drugom dielu knjige podaje prikaz Shakespeareovog umjetničkog razvoja na temelju osobnosti pjesnikove.

Jedan publicista veli, da poslie Dowdenove knjige nije ništa čitao tako zanimivo o Schakespeareu, kako je ovo Raleighovo djelce. Ono da pokazuje i opet, kako je tema Shakespearea neizcrpiva isto tako, kao i tema — čovjek. Čudnovato je — veli isti kritičar — kako se nakon svega onoga, što se je o pjesniku već tečajem godina reklo, mogu izreći tako izvorne i dosad ne iznesene misli. Raleigh drži, na primjer, da je Shakespeare više puta započeto djelo ostavio nedovršeno, kad bi osjetio, da ta gradja bolje pristaje za drugo djelo, koje bi ga medjutim zaokupilo. Tad bi isti tema dovršio s drugim kakvim sujetom. Tako da mu je n. pr. ljubavni sujet u „Troilu i Kresidi“ dao pobude i poslužio kod „Romea i Julije“.

Max Wolff u svojoj knjizi ide za sasvim drugačijim ciljem: on hoće da obrazovanom svietu pruži neku naknadu za djela Gervinusova, Ulricieva, Kreyssigova, koja su prije 40 godina bila vrlo uvažena, nu sad su ne samo stvarno, već i u načinu umjetničkog poimanja zastarjela. Wolff je brižno posabrao svu stariju, te prije svega najnoviju literaturu o Shakespeareu, te tako stvorio dobro djelo, koje se preporuča, jer podaje jedno i drugo: biografiju Shakespearovu i karakteristiku njegovih djela.

Tko se hoće da uputi u stanje najnovijih biografičkih iztraživanja o Shakespearu, dobro će mu poslužiti i knjiga Sidney Lee-a, od koje ima i njemački prevod.

MRVICE

HIPERPRODUKCIJA ODVJETNIKA

Mladi odvjetnik, dobivši u Zagrebu stallum agendi, zapisao je u svoj dnevnik ovo:

Danas sam postao odvjetnikom, a sad mi je prva dužnost, da sebi nadjem jedno zvanje, od koga ću moći i — živjeti . . .

HAMLET NA MARKOVOM TRGU

„Biti ili ne biti!“

NAJNOVIJE ODKRIĆE!

„Da se automobilom ne može voziti, u nas bi bilo malo ljudi, koji bi za nj znali, baš kao što ih malo znade za teoriju selekcije i descendencije, za *otkriće zraka*, za radij i druge nove elemente i t. d.“, veli g. Lunaček na str. 489. „Savremenika“ u studiji „Dva književna pokreta“.

Sad bismo samo još rad znali, tko je i kada odkrio zrak te kako su ljudi mogli živjeti prije odkrića zraka? Znanosti je poznato tek toliko, da je zraka bilo i prije — automobila i prije g. Lunačeka.

KAZALIŠTNA POPUTNICA

(Za ove se stihove traži napjev)

Zvon'te, zvon'te:
Došo conte
Vujno, vajno, Vojnović!
Nek se čuje,
Da „već" tu je
Druma, driema, dramaturg!

Kroz sve vaje
Čeko ga je
Ente, ante, intendant
I još s njime
U to ime
Ruži, roži, režiser.

Fijan, Baše
Sbit moraše
Rape, rupe, repertoar
U to eto
ON došeto:
Emje, amje, umjetnik!

Prvo mu je,
Da se čuje
Enter, unter, interview —
Za reklamu
Nasjeda mu
Ito, eto, Otokraus.

Uru cielu
U hotelu
Omper, umper, imperial
Kneže Ivo
Tek kazivo
Vujno, vajno, Vojnović:

„Ja ću biti
Redoviti
Mitri, metri, motrilac..."
Priča bajke
Sinak majke
Jago, jego Jugović.

Kako došo,
Tako prošo
Roda, rada, redaktor;
To je grozno,
Ništ ne dozno
Nevo, navo, novosti.

Ipak ali
On ga hvali
Kilo, kalo, kolosal...
Neka živi
Knezu Ivi
Toli, tuli, ta lija!*

„Dok je tako,
Bit ću lako
Ente, ante, intendant!"
Misli conte
A svi zvon'te:
Bimbam, bumbam, bimbambum!

Sviće zora:
Majstor s mora —
Soper, super, saperment —
On ko prije
Svim se smije:
Hihi, hehe, ha-ha-ha!

* Ne: ta lija, već Talija (Tisk. pogrieška).

ČUDO

Križevački vladika, biskup Drohobetzky, kako je poznato, predsjednik je družtva sv. Vida za odgoj sliepaca.

Poslie nedavnih političkih dogadjaja i poslie bojkota biskupova radi njegova protuhrvatskog držanja, zaključio je odbor družtva sv. Vida te su njegovi članovi položili svoje časti, jer ne će da budu u odboru s takim predsjednikom.

Napokon su eto u Hrvatskoj i sliepci progledali!

ZA MATERINSKU RIEČ!

Najnoviji je srbsko-hrvatski politički pokret „za materinsku rieč" našao i svog pjesnika i glasbotvorca. G. Alberto *Weber* udahnuo je u politiku poeziju, rodio stihove, a g. Vilko *Novak* bacio ih u kajde i eto — koračnice „Za materinsku rieč".

Sad barem mogu srbsko-hrvatski delegati kretati u Peštu uz zvukove svoje vlastite koračnice.

Sve pod geslom: za materinsku rieč!

Čujemo, da i neki napredni kobasičari kane staviti u promet — „kobasice za materinsku rieč!"

IZ „SAVREMENIKA"

U br. 8. „Savremenika", mjesečnika Družtva hrvatskih književnika, nalaze se i ove iskrice:

„Dvije stvari čine čovjeka uglednim i svagdje pristupnim: *novac i laž*."

I književnik je čovjek, dakle „Savremenik" je organ ljudi, koje novac i laž čini uglednima i svagdje pristupnima.

„Automobili, lakaji, metrese i — *čast* jesu predmeti luksusa. Svak ne može, da ih sebi priušti."

Dakle čast je mjesečniku družtva hrvatskih književnika — luksus, koga ne može sebi da priušti! Töf — töf!

PRVA ZAPOVJED KOSSUTHOVA

KOSSUTH (u magjarskim oblacima govori magjarskom angjelu): Reci onim dolje rezolucionašima, što se klanjaju zlatnom teletu: Ovo je moja prva zapovjed, ostale će sliediti!

JAKOB MILOSLAVIĆ

DUBROVNIK.

SRPANJSKI PROGRAM

Dugo je šutio. Javno su ga pitali, što hoće? Nije odgovarao. Po što je došao, za što su ga poslali ovamo? Šutio je. Što mu je zadaća, cilj, što kani, namjerava? Nije odgovarao. Ima li kakvu posebnu misiju? Svedj je šutio. Da nije možda potajni komesar, s naslovom bana? Ni na to nije odgovarao. Hoće li razpustiti sabor, razpisati nove izbore? Mukom je mučao. A da, on čeka, da osnuje novu stranku! Je li, gospodine? Nije odgovarao. Za što ne odgovara uobće, pitali su ga izravno i javno. On je šutio.

Kad svi upitnici nisu pomogli, onda se počelo pisati o raznim bivšim političkim olinama, koje se, poput tajnijeh duhova, sastaju u njegovim dvorima na razgovor, na dogovor, na gospodski. Mislilo ga tako izazvati. Ali on je šutio. Stanovite novine, koje živu od fantasmagorija i izmišljanja, svaki su dan iznosile druga imenovanja odjelnih predstojnika, kao „gotovu stvar". Nije ni na to odgovarao. Po „javnom mnienju" rečenih žurnala, Hrvatska bi danas morala imati već kojih dvadesetak podbanova!

Na sve je to šutio. Onda su uzeli dan na dan iznositi nove osnove i gotove planove i prozivati ih njegovim programima. Drugi dan bi izmislili nove senzacije, kao da su mu izašli iz glave poput, čini nam se, Atene, koja je izmiljela iz, ako se ne varamo, Zevsove glave. Pisali su tako, kao da su bili najtočnije upućeni u najtanje misli njegove.

Nu on nije odgovarao. Mukom je prelazio preko svega na dnevni red. A koji je to tajni njegov dnevni red? Pitali se ljudi. A tko bi na to znao odgovoriti, kad je — on šutio!

Već se stalo šaputati, kako je gospodin Alexander Wekerle našao velikoga diplomatu u gospodinu Alexanderu Rakodczayu, kad ga je opredielio, da ravna sudbinom ovo osam županija! Gospodin je našao gospodina! Veliki diplomate — šute.

Talleyrand je rekao: La parole a été donnée à l'homme pour déguiser sa pensée. Govor je dan čovjeku, da njime sakrije svoje misli. Gospodin plemić Rakodczay ovu je istinu obrnuo te drži, e je šutnja dana čovjeku, da njome sakrije svoje misli. A misli? Za što su misli dane njemu, čovjeku, Alexanderu Rakodczayu? I to je pitanje, ali on ne odgovara, jer šuti, jer je diplomata, jer je pitomac Alexandera Wekerlea.

Onda su opet drugi uzeli šaputati, da taj čovjek i nije nikaki diplomata, već da je to nekakva — sfinga, zagonetka, rebus, šarada, konjićev skok, magični četverokut, veksirbild — što li.

Nitko nije znao što je.

Već se bilo bojati, da će onom starom Rimljaninu, što ga je povjestnica zabilježila imenom Fabius Cunctator potamnjeti slava, jer se evo pojavio Alexander Cunctator — kad je u to taj niemi gospodin progovorio.

Also sprach Alexander von Rakodczay!

I dok su se političari i vladari, diplomate i ministri, poslanici i delegati odmarali po kupkama i ljetovalištima, dotle se je on, kao namještenik ugarskoga ministra predsjednika, trudio i mučio i u znoju lica svoga objavio svietu, svietu hrvatskomu — svoj program!

Program, koji se rodio za srpanjske žege i zapare. I doista, taj program (ako hoćete i „program", jedno je i drugo isto) nosi sve biljege doba, u kojem je nastao: dosadan je, sparan, nesnosan. Kao čaša vode, koja je cieli dan stajala na srpanjskom suncu. Tko će ju piti?

Nu jedno je ipak uspjelo gospodinu Rakodczayu u njegovu programu: dobra je to ironija, poruga, to znači ko izplaziti jezik Hrvatima. Al to znači s druge strane — jer samo ove dvie strane imade taj program — znači i uvredu hrvatskomu narodu. Dakle program glavara zemlje donosi porugu i uvredu toj zemlji. Neobično doduše, ali je istina. Obećanja, koja su Hrvatima kroz stoljeća puka radovanja, obećanja i opet obećanja. Ovaj put vrlo drzovita, prava magjarska obećanja.

Službeni je communiqué javio, da taj Rakodczayev program znači „detalje politike, koja se imade voditi u Hrvatskoj i Slavoniji" te da su „polovicom srpnja uglavljeni izmedju ministarstva i dra. Rakodczaya". Dakle magjarsko ministarstvo je dalo gospodinu Rakodczayu maršrutu u ruke i posadilo ga na najviše mjesto u Hrvatskoj sa sustavnim berivima. Taj program, to je službinska knjiga s opisom sluge, što ga je napisao službodavac, ugarski ministar predsjednik. I kad se njemu bude prohtjelo, odkazat će mu službu, pače ne će ni to, odpustit će ga i u „zavodu za nagodbene banove" naći će drugoga, koga će opet poslati u Hrvatsku s „programom" . . .

Čitav se program vrti oko željezničkog pitanja. Očito je, da je dr. Wekerle htio time po dru. Rakodczayu „popraviti" loš utisak, što ga je u Hrvatskoj učinio zakon o željezničkoj pragmatici. Za to se veli:

„Prije svega biti će, što se željeznice tiče, obzirom na njih davno obećanje praktično provedeno, da naime na prugama državne željeznice u Hrvatskoj i Slavoniji, *koliko bude moguće,* budu upotrebljavani samo hrvatsko-slavonski pripadnici te će biti u tu svrhu otvoren tečaj za naobrazbu željezničkih činovnika u Budimpešti, na mjesto sadanjih dvanaest štipendista hrvatsko-slavonske pripadnosti, prigodom otvorenja jesenskog tečaja pozvano trideset takvih štipendista".

Već ovaj, službeno-komunikejski pisani uvod samog programa, pokazuje svu ironiju, porugu i uvredu, što ju Magjari nanose Hrvatima. „Koliko bude

moguće" upotrebljavat će se Hrvati kod željeznice u Hrvatskoj! A Magjari će odlučivati, koliko bude moguće! I oni, kao dobri tutori naši, znat će i dobro, koliko bi moglo biti moguće! Pače, oni će otvoriti i tečaj za naobrazbu željezničkih činovnika Hrvata. Mjesto 12 bit će odsele 30 štipendista. Ti će Hrvati uz željezničku službu učiti i magjarski jezik i prisizati na jedinstvenu magjarsku državu. A jasno je, što će s tim štipendistima učiniti, kad svrše tečaj. Poslat će ih na čisto magjarske postaje, da se tamo tobože užive u duh magjarskog jezika, a na hrvatske će slati sgoljne Magjare, da budu drzoviti te magjarski osorni i bahati s hrvatskim putnicima po svom običaju i službenom naputku.

To je glavna strana programa gospodina dra. Rakodczaya. Osamnaest štipendista više!

Nu nije samo to, već će se „u državnom proračunu za godinu 1908. poskrbiti i za to, da se i u ministarstvu poljodjeljstva, koje je takodjer djelomice zajedničko ministarstvo, osnuje hrvatsko-slavonski odio".

To je za obseniti prostotu. Ti odjeli ili sekcije postojali su već prije, pa su ih Magjari ukinuli i na tolike zahtjeve nisu ih htjeli više uzpostaviti. I to, što bi po samoj nagodbi moralo postojati, a samovoljom Magjara je ukinuto, to je program jednoga glavara zemlje! S tim, kao s nečim novim, dolazi dr. Rakodczay, da preuzme kormilo u ruke. Nu veledušni dr. Wekerle išao je još dalje, kad je opremio svoga pouzdanika i namjestnika. On mu je stavio u knjižicu još jedan dar hrvatskome narodu. „Na čelo hrvatskoga odsjeka u financijalnom ministarstvu postavit će se stručni činovnik, koji će biti zvan, da u svim odredbama važnim ili načelnog značaja ili opet takovim obćenite znamenitosti, u koliko se one tiču interesa Hrvatske i Slavonije, zauzme svoje meritorno stanovište prema predloženjm odredbama stručnoga odjela".

Kad bi se uzpostavile hrvatske sekcije kod tako zvanih zajedničkih ministarstava, kad bi i bio postavljen neki stručnjak činovnik Hrvat, to bi tek značilo učvršćenje podložničtva Hrvatske Ugarskoj. Bio bi to još vidljiviji znak, da ovi magjarski ministri drže Damoklov mač nad glavom tih sekcija i upravitelja njihovih Hrvata, značilo bi to onaj memento, da se za Hrvatsku vedri i oblači u Pešti. Hrvatska imade pače i svoje t. zv. hrvatsko ministarstvo u Pešti, i svog ministra turopoljca Josipovića, pak ni taj nema svoje rieči ni u svom vlastitom djelokrugu, već radi po komandi svoga premiera dra. Wekerlea, kome se on tako rado podvrgava i sluša njegove po Hrvatsku dobre i spasonosne savjete! Kad on, ministar, nema svoje rieči u svom ressortu, što će vriediti rieč i glas onoga stručnjaka, koji će imati da „zauzme svoje (!) meritorno stanovište?"

Sparni program dra. Rakodczaya svršava: „Iz svega toga neka se javno mnienje Hrvatske uvjeri, da se ne radi o otimanju prava, već o *ponovnom* zajamčenju i osiguranju istih . . ." Ovu dosjetku dozvolio je sebi dr. Wekerle, da još više blamira — dra. Rakodczaya, koji se već blamirao time, što se je uzpeo na Markov trg, to davno stratište — Matije Gubca.

Ali nije to sve, kliče se u službenom komunikeju, to je samo jedan dio programa, drugi će dio još uzsliediti i onda će sinuti silhoueta glavara zemlje u podpunom svjetlu! Bit će da se u tom drugom dielu jošte teži biči kriju, pa je ostavljen za kasnije, nu za svakako hladnija, jesenska ili zimska vremena.

Čekajte s toga svi vi, o nagodbenjaci! Čudimo se zato svim strankama, koje priznavaju nagodbu temeljnim zakonom — a to su osim Starčevićeve stranke prava sve ostale stranke — što su digle toliku viku povodom toga programa dra. Rakodczaya. Čemu? Ta on eto „sanira" povrede nagodbe, a u tom se svi slažete, da ih treba sanirati. Pa sanirajte, krpajte nagodbu zajedno. Viribus unitis. Idite k njemu. Neka budu u Hrvatskoj dvie ovčarnice: u jednoj svi, koji ste za nagodbeno stanje, a u drugu svi mi, koji to stanje smatramo nesrećom, prokletstvom po hrvatski narod. Tako će biti borba lakša, odredjenija, jasnija. Dosta je bilo tog političkog čuvidskog plesa; skinite s toga krinke i zaplešite nagodbeno vrzino kolo . . .

Hajd', hajd', hajd' u kolo!

ANTIPODI

Našli su se, sastali se
— tko bi znao gdje i kada —
našli su se, to je glavno,
dva dilbera, oba mlada.
Jedan ohol — drugi skroman
i odielom i na rieči,
jednom zlatan, drugom gvozden
o prsluku lanac zveči.
Ovaj ovo, onaj ono,
pa se govor otvorio
— unapried vam reći moram:
da je mudar divan bio.

Onaj hôli s zlatnim lancem
kimne, migne otajstveno,
rukom tapšne skromnog druga,
pa prozubi tiho, lieno:

— Vidiš, pobro, ja sam znao
još pred sedam davnih ljeta,
da nam Khuen ne će dugo,
te će skoro da odšeta,
pa sam mozgô dane, noći,
koja li je naših stranka,
koja će na vladu doći? . . .
Mozgao sam neumorno,
dok sam došo do spoznanja:
samo ona, ona stranka,
zakonu se koja klanja!
„Vivat lex!" to bje mi geslo
u svem mojem javnom radu,
„Vivat lex!" sam biesno klikto
i na selu i u gradu.

Našlo ih se, istina je,
te mi trpko dobaciše:
Pa nek živi! al' tek onaj,
koji pravdom, pravom diše!
Kakva pravda? Kakvo pravo?
Zakon vlada. To je factum!
Pravdu, pravo nosi djavo!
I gle, pobro, prodje sedam
težkih ljeta — Khuen ode,
a ja evo moćan, važan,
kod seljaka i gospode. —

— Liepo, liepo. Priznajem ti,
poznaješ se u račune.
Al' mi reci, kako li ćeš,
kada pravde vjetar dune?
Već vas vidim, gdje trčite
sve bez glave — za šeširi. —

— Čudan svat si, kratkovidan!
Suvišne te brige taru!
Dodje l' do tog, zapjevat ću
i ja onda pjesmu staru:
„Živila Hrvatska
i njezina prava
čuvala se izroda
slavosrbskih glava!" —

— Hm!... Pa nek ti i ta pjesma!
Al' u kog ćeš naći vjere,
kad stekliši svi vas znamo,
da ste proste sudoperę?! —

— Pardon, pobro, ali ti si,
što i komar prvoj kiši!
Reci bolan, ta zar niesam
Grginimi medj stekliši?...
Kad taj režim stropošta se,
pa stekliška dodje vlada,
— s Bogom onda geslo staro! —
ja sam stekliš od vajkada!
Sada vidiš, dragi pobro,
proračuno sve sam dobro! —

— ... Jesi mudar, jesi uman,
ko i tvoji gospodari,
al' oprosti ja sam bio
i ostat ću stekliš stari.
Niesam moćan niesam važan,
ne znam biti prevejanac...
Mjesto da sam svoj u svome,
u svom domu ja sam — stranac!
I još gore! Robstva sramnog
duh mi steže gvozden lanac.
Gvozden lanac!... Da l' ga poznaš?
S narodjenjem svak ga prima!
Hrvatske nam to je majke
poklon — svojim sinovima!
Da l' ga poznaš?... Tko ga skova?...
Tko li rod nam u njeg spùti?
Al' što pitam? Znaš ga dobro,
iste su vam staze, puti.
Al' sad dost je toga gvoždja
za mač pravde, osvetnika,
a Bog stari i Hrvati
slaviti će pobjednika!
Niesam moćan, niesam važan,
nit sam ikad vago moći,
al' ti ipak reći mogu,
da će za mnom narod poći,
kad ga prožme duh slobode,
pa se oštrog mača hvati,
da presječe sve te lance,
u kojima rod nam pati.
Pravde žedjam, gvoždje kujem,
da ne budem robotanac,
ne zavidim nikom ništa,
pa ni tebi — *zlatni lanac!* —

— Ha... prostače odrpani!
Parijska si kužna kasta,
buntovnik si, izdajica,
ludjak, telić i fantasta!
žutokljunac, lički žganac... —

Man' se toga! Sve to znadem.
al' taj lanac — zlatni lanac!...
Ide šapat širom puka:
izdajnička da je muka!
A sad s Bogom! pa oprosti,
da te doveh i do kune!
Čuvajmo si, što imamo:
ja poštenje, ti — račune!

Iz „Drača i trnja“.

MAHORES

ARTISTA

UZ MATOŠEVE ESEJE I IMPRESIJE „VIDICI I PUTOVI"

(Nastavak.)

III

> „Jer ko te ne zna, najzagrebačkiji zagrebački sine, vedri i veliki naš Šenoo! Orfej, ti si dao riječ tome kamenju, te iz tih starih gorica, kao iz stare dobre knjige čitamo i upoznavamo jezgru duše naše. Jer ti si svijest ovog gričkog brijega, unutrašnje njegovo svjetlo, sjajući jasnije od varoških fenjera. — Nek bude Zagreb! — reče, i Zagreb bi. Jer gradovi bez svojih pjesnika nijesu gradovi."
>
> *A. G. Matoš* „Vidici i putovi" str. 50. (Kod kuće).

Skinite s Matoševih novela sve ono, što je nadopjevala mašta, skinite simbole, zaboravite napokon sve te bizarne sižeje i njihove sjajno opservirane tipove, razriješite te uske steznike višeputa drastičnih kombinacija — tako uske, da pišti krv —, oduzmite i umjetničku formu, taj ponos njegov — ostat će vam još uvijek u duši topao dojam, dojam jednoga lijepoga osjećaja. To je osjećaj za Hrvatsku, a napose za naš Zagreb grad, opjevan nezaboravnim Šenoom. I tu je Matoš preuzeo barjak iz Šenoine ruke. On nije doduše Zagrebu sagradio hrama, kao što je Zlatarovo zlato, ali se takovo isto kamenje nalazi po njegovim radovima, gdje više gdje manje i i to u doba, gdje se na račun jugoslavjanstva stao Zagreb zametavati. Osjećate upravo, da mu se jako čuvstvo za rodjeno tlo neobično rasplamsa, kad samo nadje priliku, da mu dade maha. On je kao davni naseljenik grčki, što je nosio ugarak s rodnoga ognjišta, pa nije nikad zaboravio ni Atene ni Helade. Tko se sjeća Matoševih eseja i aforizama u Tresićevu „Novom vijeku", tko pročita novelu „Nekad bilo" (Novo iverje), pa putopis „Kod kuće" (Vidici i putovi), tko je pratio i druge makar i novinarske članke Matoševe, zamjetit će tu — bilo u dosjetci, bilo u ozbiljnoj uspomeni — jaku, upravo entuzijastičku patrijotsku notu. A nije banalna, nije šablonska, već i ona je prošla kroz prizmu artizma, i ona je umjetnička. Artista i ovdje.

Neki se nesavremeni „kritičar" Savremenikov začudio, otkud to Matošu, da piše kao „rodjeni kajkavac" — ne mogavši već iz radova njegovih razabrati, da ako se Matoš baš i nije rodio u Zagrebu, da je ipak Zagrepčanin.

Zagrepčanin po prvom djetinjstvu, koga Matoš ne samo da nije i ne će nikad zaboraviti, već su mu se te prve slike upravo intenzivno usjekle u pamet i fantaziju, možda baš zato tako jako, što ih je udes naglo prekinuo; nisu se mogle s drugima, kasnijim, sličnim pomjeriti, pa su ostale posebnom ljubavlju sačuvane. Kako je Matoš kod njih osjetljiv, vidi se i po tom, što se upravo uvrijedio na toga „kritičara" pišući odmah iza toga piscu ovih redaka: „Bijah iskren, dobar Hrvat i branio sam ljepotu našeg dragog, dragog Griča u času, kada se pjevahu himne beogradskom konaku, nužnicima i kaldrmama. Dobar sam Zagrepčanin, prem nisam „rodjeni kajkavac", prem sam Fruškogorac (selo Tovarnik u Sremu), jer sam u Zagrebu dobio prve batine, doživio prvu ljubav, štampao prvu priču, slušao Janeza, Broza, Šrepela i Arnolda, poznavao habaša Pogledića, bana Mažuranića, Staroga, jer mi tu tatek orgulja kod sv. Marka, jer mi na Mirogaju leži djed Grga, jer sam razbijao Crnkoviću obloke, gledao oblake i kuharice, loptao se i špekulao, bio potresen potresom, jer sam se tu posljednji put od sreće napio, vadio za okladu *zdravi* zub u kafani, poznavao potočke i tuškanačke fakine, svirao u muzikšulu i katedrali, krao grožđje u vinogradima, poznavao groznog pudara „Apage-a" („Odlazi" ne „Apaž"), jer sam, najzad, prvi put tu plakao od sramote pri izborima i prvi put osjetio Gospoda Boga u ženi i u domovini! Evo sada mi kao balavcu teku suze niz obraze, zamislivši Grič, crveni Grič, i Kaptol, pepeljasti Kaptol sa Šalate u gloriji ljetnog neba, pa jesenji Bukovac, grožđje nad pospanim lugom maksimirskim i onda — onu po Bogu divnu grabrovu aleju sv. Ksavera (za mene najljepše mjesto na kugli zemaljskoj), s onim groznim lopužama kraj Jezuša — pravim barabama iz Lepoglave, u okolo klopot mlinova, jedre mužače, daleki putovi, daleke pjesme! Pejzaž nije samo pjesma, no i muzika i sav protrnem i sada, kada pomislim na muziku zraka, vode, zemlje, bilja, životinja, ljudi i zvona, koju sam slušao i pod Ivančicom i u njoj slušao, grozno srećan i grozno nesrećan, kao disanje, dozivanje, šaputanje, umiranje — šta li — nesrećnog i dragog kraja, domovine Gaja i Rakocaja!"

Evo, kako se raznježio u običnom prijateljskom listu, gdje takodjer vidite uvijek istoga Matoša. A da ga istom čujete, kad stane pričati o svojoj ulici, o Jurjevskoj, kamo je došao prije svoga pamćenja. O kući i širokom dvorištu preko puta od kapelice sv. Jurja; pa onda, kako se igrao na lijepom groblju i imao susjedom crnog lava nad rakom srpanjskih mučenika; kako je — kao Cromvell! — pao u „mlaku", odakle ga donijeli smrznutoga; kako ga je u petoj godini ujeo Miškatovićev pas u „dio tijela, na kom običaje sjediti" („za to toliko mrzim magjaronske cucke" — znade dodati!); kako je negdje u desetoj godini pao nauznak na kamenitom hodniku i dobio upalu mozga oboliviši na smrt; onda opet, kako su ga već kao gimnazijalca donijeli panduri na fijakeru krvavoga i bez svijesti kući iz djačke tučnjave na Savi — da to sve od njega čujete, vjerovali biste mu, da je „rodjeni kajkavac". Svake sitnice iz svoje dječačke i mlade dobe sjeća se neobično živo; zapamtio je ne samo dogadjaje, već i ljude, svoje prve sudrugove kao i profesore

svoje, od kojih najradije spominje Broza, Benigara, Dukata i s osobitom ljubavlju Gjuru Arnolda, koji je u toj nemirnoj naravi opažao velik talenat. „Jednom me“ veli „zapita Benigar, što to gledam kroz oblok? — Štiglece na kostajnu! — I štigleci su mi ostali“.

Inače je Matoš po porijeklu svom Bunjevac. Djed mu je bio Grga Matoš, po Srijemu i Bačkoj čuveni meštar (učitelj), izvrstan pjevač i orguljaš, zvan Leljo. Matoš o njemu vrlo rado pripovijeda, najpače ono, kako je o praznicima kao šestogimnazijalac s njim obilazio svoju bunjevačku svojtu u Kaćmaru kraj Sombora i Plavni kod Vukovara, gdje mu je i otac rodjen. Donio ga je u noveli „Nekad bilo“ učinivši ga župnikom i premjestivši ga u Brezovicu, gdje mu je bio ujak Pinterović. Otac je Matošev i danas živ, u mirovini, a bio je jedan od najboljih hrvatskih učitelja, i on muzikalan, radin, učeći pjevanje u obrtnoj i šegrtskim školama i orguljajući kod sv. Marka; izvrstan pčelar i vrtlar uredjivao je gospodarsko pokušalište, a u svoje vrijeme strastven ptičar, pa se Matoš rado sjeća, kako je s njim lovio slavulje i „švarcplatle“ po zagrebačkoj gori, Bukovcu, oko Save i drugdje, pa je za to okolica zagrebačka ostala Matošu u trajnoj uspomeni. Otac mu je kao dječaku čitao Shakespeare-a, Pavla i Virginiju i Homera u prijevodu. On ga je naučio ljubiti „drvo, pticu, mrava — pejzaž, prirodu, Hrvatsku“. Na dan izbora — znade pripovijedati Matoš — bio bi kao ubijen i ja sam se zakleo, da ne ću biti „beamter“ ... Matoš, kad mu navru u pero uspomene na Zagreb, s ljubavlju se i s milotnom šalom sjeća svoga Laerta, zovući sebe najboljim njegovim djelom, a svoje Oglede (u predgovoru) njegovim „ćeretavim“ unučetom. U putopisu kod kuće uz ostale uspomene gornjega grada ima jedno mjesto, što se tiče njegova oca: „Iz hrama (sv. Marka) kao staračko pojanje opata Pogledića i — o Bože moj! — poznato kantorsko pjevanje uz orgulje!“

Po majci potiče Matoš iz jedne od prvih porodica u podravačkoj Slavoniji, porodice Schams. Djed je njegove majke čuveni slavonski ekonomski pisac Schams, posjednik jedne ljekarne u Našicama i jedne u Zagrebu (danas Pečićeva), Jedan je ujak Matošev Schams imućan trgovac u Beču, a drugi, bivši prvi srpski državni kemičar, danas vlastelin kraj Beča, bio je jedan od miljenika kralja Milana i prijatelj poslanika grofa Breya. Taj aristokrata dočekivao je vrlo rado i vrlo lijepo Matoša na njegovim prolazima kroz Beč, kako se to može razabrati iz predgovora Novoga iverja, što mu ga je Matoš i posvetio. „Posvećujem baš tebi tu knjižicu, jer gledah biti ono kao početnik — pisac, što ti vazda bijaše kao privatnik: nezavisan, slobodan. Aristokrate tvog me kova osvjedočuju, da je prava aristokracija slobodoumnija i — a to je meni glavno — estetičnija od kojekakovih ljudi, koji vabe šupljim riječima ulični svijet, koji nema vremena za čitanje ili mozga za mozganje“. — Schamsi su inače starinom Holandezi (stari slikar Schams), a kako mu osim toga očeva mati bila čistokrvna Magjarica, znade se Matoš našaliti, da se u njem mora mnogo natezati Hrvat s Michelom i Čikošem, te kako pored švapske i bunjevačke ima u njega „mnogo i odviše lude magjarske krvi“.

Pa kad sam već kod Matoševa „rodoslovlja". prikazat ću ako dopustite, i ostali njegov život, ne samo stoga, što je prilično zanimljiv, „zabavan i poučan", već što ćete iz njega bolje shvatiti rad Matoša, u neku ruku po svom životu hrvatskoga Dositeja. A kod Matoša je potrebno znati ne samo njegov „dom" već i „svijet".

Kao svršeni šestoškolac otišao je u Beč na veterinarsku školu, gdje je morao već prve godine prekinuti studije poradi nepravednoga gubitka stipendija. Trebao je naime iza prvoga semestra položiti dva kolokvija, ali radi bolesti mogao je položiti samo jedan. Matoš i danas voli te študije, a tu je zavolio i „upoznao psa i konja", kako se to vidi u Božićnoj priči, gdje psić glavnoga junaka ima i svoj don-juanski dnevnik, zatim u noveli „Pereci, friški pereci," gdje se na mnogo mjesta opisuje vatreni konj i njegova igra. („A Unukić zavolio toga konjića kao jedinog druga svoga. Vascijelo je veče sjedio u jaslama hraneći ga hljebom. Gladio ga po glatkome vratu, drmao ga za rnje, tjerao mu rupcem muhe sa sjajnih očiju. I nehotice gledaše u jogunastom hatiću pravu svoju sliku i priliku . . .") — Dašto mnogo je muzicirao u Beču družeći se s konzervatoristima: bratićem Hugom Schamsom, danas kapelnikom, i sadašnjim profesorom praškoga konzervatorija Suchy-em. Čelo je učio u Zagrebu kod Oertela, a dao mu je za to volje vršnjak i rodjak mu Stj. Kugler, jedan od najboljih Popperovih djaka, koji je umro u 20. godini na pragu sigurnoga triumfa, u Lozanu (u Švicarskoj).

Onda je došlo vojništvo. Pomislite, živi temperamenat Matošev u uniformi ili bolje pročitajte njegovu novelu „Pereci, friški pereci". Hajde, nekako je deset mjeseci prokuburio i postao pače „gefreiter", a kad je iz Kutjeva trebao da podje u potkivačku školu u Beč, ustavi se koncem kolovoza — godine 1894. — u Zagrebu, preobuče se bez znanja roditelja u kući svoga druga pravnika, zaputi se s njim pješice do stanice Velike Gorice i za dva dana stignu obojica u Srbiju, u Šabac. Pošto su potrošili novce, prevezu se opet natrag i kao „putujući djaci" stanu obilaziti po Srijemu rodjake i znance. Ostavivši druga u Vukovaru, dodje Matoš u Plavnu k djedu. Bojeći se vojne potrage, odluči da će preko Mitrovice u Beograd, ali tu ga uhapse žandari na prijavu jednoga vojnika, koji ga prepoznao i izdao. Dan i noć proboravi u najgoroj buhari medju parcovima, stjenicama i najgorem smradu, a onda ga otpreme u Petrovaradin, no čuvar njegov izadje u stanici Majuru van te krenu pješice u Petrovaradin, a kako je bila subota, pa se u nedjelju ne ureduje, morao je Matoš do ponedjeljka gladovati — a i dotad nije dobio ništa da jede; vojnik jedan od straže, graničar, dao mu iz milosrdja somuna, a u onaj ponedjeljak bude otpremljen u drugi zatvor u društvo nekih rezervista-kažnjenika, medju njima dva — ciganina. Nakon nekoliko dana, jednoga rujanskoga jutra, uspije mu u času, kad su nosili kažnjenicima objed, pobjeći iz sobe i iz zgrade, pošto je baš taj čas vojnik na straži šetao okrenut ledjima od vratiju; dotrči naglo do druge bedemske kapije, predje preko mosta, skoči u jedan jarak, odovud preko nižih bedema prema novosadskome mostu i zavuče se u dunavski vrbik, dok su medjutim zvona zazvonila

podne. Nasred mosta sretne oficira auditora, koji ga je bio primio, ali nije ga prepoznao, i tako sretno stigne u Novi sad. Poslije različitih neprilika u Pančevu, gdje se morao izdavati za putujućega glumca, stigne ipak pomoću Madjara u Beograd, gdje je htio biti konobar, ali naišavši sretno na znanca Hrvata, mogao je mirnije živiti.

U Beogradu je bio najprije čelista, onda novinar i literat. Kao kvartetni diplomatski svirač imao je pristupe u prve krugove, naročito diplomatske. No Beograd ga brzo bojkotovao; morao je upravo bježati poradi nepovoljne kritike o Hajduk Stanku Janka Veselinovića. Novine su ga užasno napale, premda je ta kritika izišla u Brankovu kolu. Izgubio je mjesto i teater-čeliste te novu godinu dočekao u ljetnom odijelu, bez ogrtača, pa da nije bilo Nade sarajevske i predujmova, bio bi propao. Iz Beograda je krenuo u München, gdje se brzo upoznao i družio s tamošnjim slikarima kao i sa sinom ministra-predsjednika, Božom Nikolajevićem. Iz Münchena je krenuo u Ženevu, a odovud u Aix le Bains i dalje, dok nije koncem kolovoza g. 1899. stigao u Pariz. Sve zgode i nezgode, sve dojmove i doživljaje tih putovanja bilo bi u istinu preopširno opisivati; koliko je pak na njima Matoš i kao književnik i kao umjetnik profitirao, može se vidjeti iz Ogleda, zapravo iz listova, što ih je pisao Matoš u Hrvatsku. U Ženevi je morao založiti i svoje drago čelo, svoga prijatelja i hranitelja. U jednom listu iz Pariza (u proljeću g. 1903.) opisujući koncert Griegov, najednom čuje u orkestru violončelo, gdje „plače i jadikuje" u tužnoj „Aseovoj smrti". Matoš ga pita, što plače i jadikuje, a ono mu odgovara: „Zašto — doremifasola — zašto, ah zašto si me u Ženevi prodao? Kao Juda Krista si me prodao, nesretniče! A bijah ti jedini prijatelj, hranitelj i tješitelj. Grijao sam ti hladne sobe, prikraćivao sam ti dugačke dane. Vodio sam te u salone, i „pajzle", bodrio sam te na dugačkim putovima. Ah, zašto, zašto si me prodao, zašto si me založio na Brijegu milosrdja (zalagaonici)?"

U Parizu je stradavao grozno i malo te ne umrije od gladi. Spasio ga Kosta Hörmann učinivši ga za doba izložbe neke vrsti sekretarom bosanskoga paviljona. Pribavio mu je od ministarstva trgovine novinarsku kartu, pa kako je imao svuda bezplatan ulaz, nadala mu se prilika, da mnogo šta nauči. I zbilja Matoš se tu svom dušom bacio na studij i za njega je počeo nov život: pozivi na najodabranije izložbene zabave, svakodnevno studiranje i isporedjivanje u Grand-Palaisu cijeloga modernog i najmodernijeg slikarstva, penjanje na Eiffelov toranj svakog dana, upoznavanje s cijelim novinarskim i elegantnim Parizom od plesačice Cléo de Mérode pa do ženijalnoga feljtoniste Jeana Lorraina i čuvenoga reportera Blonitza. Tu se pobratio s karikaturistom Ronveyne-om, kojega je nedavno Figaro proglasio ponajboljim francuskim karikaturistom, pa je Matoš od njega kao i od Gublina naučio tajne moderne plastične tehnike i impresionizma. Tad je imao vremena, da prostudira Louvre i Luxembourg (stari i moderni muzej), da vodi diskusije o japanskoj i akademskoj „liniji", da se druži s najboljim tadanjim liricima, slušajući ih, kad recituju svoje pjesme. Posjećuje Rodina u njegovom atelije-u,

isto i kipara Biegasa, sluša Golberga, gdje čita svoga Uskrsnulog Lazara; posjećuje kazališta, koncerte u kavani Rouge, u Scola Cantorum; sluša pjevanje i gitaru kod Duparea, nećaka slavnog Henri de Grouxa; eno ga opet u Durandovoj slikarskoj trgovini, gdje pada u ekstazu pred Cézanne-ovom kičicom, kao u ulici Bonaparte pred nacrtima velikog Toulouse-Lantueca. Do ponoći Quartier Latin, od ponoći Montmartre. Radio je u modernističnom l' Ouevre d' Art international, sa slikarom Hawkinskim, pjesnicima Payenom i Jacobowskim, talijanskim esejistom Canudom, pod simpatičnom egidom Paul Adama. Tad se upoznao i s velikim epigramskim pamfletistom Lovrom Tailhade-om, pariskim Aristofanom i sjedio za istim stolom s pjesnikom Moréasom. Ručavao je kod Championa, sina posjednika akademijske antikvarnice, u kojoj provede mladost Anatol France i bio ulični susjed velikog Berthelota. I moglo bi se tu još zaredati s imenima i s ljudima, s dogadjajima i impresijama, ali radije pročitajte Oglede, pa da vidite, što je Matoš u Parizu naučio i što nam je — dao.

A onda je došla u Parizu sitost, nervoza, nostalgija za drvećem, ladanjem, prirodnim životom, godine i vječno pitanje: Kakav rezon ima taj život, kakovu vjeru, kakav zadatak? Filozofskim i moralnim zaključkom Pariza postade Matošu — Hrvatska. „Tu mi se u gadu, jadu, nadljudskom naporu i izmrcvarenosti Domovina ukaza u prilici jedne nevine, čestite hrvatske djevojke, pametne i vjerne“. Zaželio je, da što bliže bude svojoj Itaci, svojoj — Krobociji. Nostos! „Ja sam lakrdijaš jedne daleke, siromašne princese, koja me vrlo slabo plaća... To je jedina otmjena dama, koju mogu nasmijati, premda me ne vidi, ovako iz daleka, iz te velike, velike daljine“ — šali se u zbilji Matoš jeseni godine 1902 u jednom pismu iz Pariza (Ogledi str. 70).

Pa kad mu je svijet (Pariz) dao sve, što je mogao dati, vraća se Matoš opet k domu, koji nikad ne može sve dati, jer je neiscrpiv. Ne u dom, nego k domu, u Beograd i ma da se tamo osjeća pastorčetom, ma da vidi veliku razliku izmedju svoje, domaće zapadnjačke kulture i onamošnje, orijentalne, tobože demokratske — opet mu je lakše, da nešto iz bližega, poput Odiseja ugleda dim rodjene kuće, ili da furtim, noću dodje u nju, on „glas iskorijenjene, svijetom razbacane Hrvatske“ (Vidici str. 51.) — „kradom, kao pobjegli robijaš što gleda u izbu, gdje mu prede ljuba za drugog isprošena“ (Vidici str. 38.).

Ti su mu kradimični boravci na domu — u vinogradu starca Laerta i uz tkalački stan Penelopin — ruže, dok u Beogradu gazi dosta trnja. Koliko ga oni pravi Srbi vole i baš kao stekliša cijene, toliko ga „jugoslavjanski“ Srbi mrze. „Kada bijah prvi put u Srbiji“ pisao je Matoš u ovogodišnjoj Hrvatskoj smotri (od 15. veljače) — „mrzio me g. Skerlić, jer sam Hrvat. Sada me mrzi, jer nisam hrvatski naprednjak“. Skerliću — univerzitetskomu profesoru, uredniku Srp. Književ. Glasnika, zamjerio se Matoš, što mu jednu radnju označio ekscerptom francuske knjige bez spomenutoga autora. To dakako boli i Matoš se u toj borbi zadobavio predikata kao:

bivši čovjek, robijaš, pariski lopov i čovjek „bez gradjanske časti", a izgubio je i zaslužbu u pozorišnom orkestru, da bude tako izigravan moralno i materijalno. No ne čudimo se njima! I u svom Zagrebu doživio je Matoš gorkih. A sve za to, jer ga svaka pa i tudja nepravda peče i draži, da digne svoj glas, jer ljubi istinu, jer bezobzirce skida maske, jer je smijač s bičem satire i pronicavim pogledom, jer mu je smijeh „zanimanje", premda u njegovu smiješku nema zlobe, nego nasuprot više vedrine, optimizma, tolerancije, srca, nego li u katonskim i strogo dogmatskim mimikama njegovih protivnika. A ti su ga protivnici ne samo bojkotirali nastojeći ga materijalno uništiti, ne samo što ga i „literarni historici" sustavno ignoriraju, nego Matoš u tim prljavim borbama dobiva epitete, kakovi se nalaze u redarstvenom vijesniku kod moralnih propalica. Ne samo hulja, lopov, ubojica, bandit, već i — Argus, plaćenik Austrije itd., koji će za novac učiniti sve!

Ali kuda me to „vila" zanijela! Valja govoriti o Matošu — artisti, umjetniku, a eto kola zašla u blato. Oprosti, dragi čitaoče, ali „prilike" su takove. (Oprosti i ti, Gustl!)

Artista i u davanju patriotskih osjećaja. Ma da su jaki, ma da su upravo elementarni, Matoš ih kroz svoju individualnost s estetskim ukusom projicira i iznosi pred nas postizavajući tako ideal umjetničkoga stvaranja: naravitost t. j. život i umjetničku formu. Predaleko bi me zavelo, da izbrajam sve te diferencirane uzdahe za domom, svu proosjećanu bol za kućom, svu onu ljubav za otadžbinom, koja kao izvor probija sebi put po livadama Matoševim. Nemate gotovo od njega stvari, gdje ne će biti makar kakova aluzija na Zagreb i Hrvatsku. Makar samo dosjetka. Ipak mi se čini, da je od svih novela ona u „Novom iverju" „Nekad bilo . . ." najkarakterističnije dala tomu izražaja. Tu ćete naći prave naše i žive provincijalne tipove, u svojoj smiješnosti i zbilji; tu je uz pričanje djačkih vragolija svježa slika naše domaće idile, tako svježa i naravna, da poslije Šenoe i Kovačića nema u našoj književnosti slična opisa sela i seoskih ljudi. Toliko humora i toliko — ljubavi. Tu ćete medju ostalima naići i na zdravicu, što ju Matoš — ne ismijavajući je — meće u usta tipu sada već zardjalog patriotizma, Gusti Hajdukoviću: „Gledajte braćo sa tih uzanih prozora, gledajte, dragi drugovi, ovaj divni kraj, koji se sija na posljednjem sunčanom traku kao krvavi kraljevski zobunac u Gori Petrovoj, koji blista kao kruna vedrog Tomislava, koji tone u mrak kao slava Krsta Frankopana, koji izgiba u sumraku kao slava Otaca. Gledajte tamo Šenoin grad, bijeli Zagreb-grad, koji se sjaji pod zelenom gorom kao junačko oko pod mrkim kalpakom. Gledajte po brdima ruševine, kamenite kosture naše slave i našeg junaštva, gledajte kolibe brata nam seljaka, gledajte župne i plemićke dvorove. gledajte te šume, polja, gore, — sve — sve je to naša zipka, naš otac i majka, naša domovina . . . Hrvatska nam se smješka i tamo iza tamnog večernjeg pojasa, ona je veća od svijeta, jer je nesrećna kao naše srce, jer je velika kao naša duša . . . Ljubimo taj grob i tu zipku, drugovi, braćo, budimo Hrvati! I mladim

ljudima naviru suze na oči, kunu se na župnikov krst, da će biti vjerni Bogu i Hrvatima, zvone zvona, ori se Glasna jasna. A u toj vedroj, raspojasanoj romanci, koja je čas himna, a čas opet obijesni scherzo — zazuji sjetni motiv, kao glas čela, ljubav prema lijepoj a ludoj djevojci, kćerki seoskoga učitelja, Smiljani. U toj je noveli dao Matoš sve, što je imao dati svomu, hrvatskomu pejzažu.

Još je jače, kritičnije i recimo „sintetičnije" pribrao Matoš svoje otadžbeničke i zavičajne osjećaje u najljepšem od svojih putopisa „Kod kuće" (Vidici i putovi). Razdijelio je te svoje uspomene u četiri „plača" imitirajući suze gospara Djiva Gundulića, onoga što napisa „Mru kraljestva, mru gradovi . . ." U prvom „plaču" opisuje svoj dolazak nakon 11 godina u „glavni grad bez države i prijestolnicu bez prijestolja, ljepši od Pariza i jadniji od slobodnog švajcarskog sela". Prolazi „incognito" novim trgovima, gdje su nekad bila polja, opaža elegantne palače ali „malo površnu, štukatursku i nesolidnu kulturu ali ipak (naprema Balkanu!) — kulturu!" Na Jelačićevu trgu vidi tudje gospodstvo, „dok je Hrvat tek vojnik, svećenik, činovnik ili seljak: sluga božji ili ljudski — sluga, sluga!" Čuje da po vas dan cinka, a obnovljena mu je katedrala kao — nagodba. Po Zagrebu sluša samo tudju, „kelnersku" riječ, a doskora se upoznaje s prijateljima sastajući se potajno s njima. — U drugom je „plaču" već u Turopolju, gdje možda „čepukaše Šenoin Mladi gospodin" i gdje je još sve „primitivno i hrvatsko". On ga svejedno apostrofira: „Kao Zagorje, gorski kotar, Pokuplje i jadranski otoci, ti si potencirano hrvatstvo i tvoja mirna, tiha, starodrevna slika je slika čiste hrvatske duše. *Mi bo ljubimo Hrvatsku, jer ljubimo sebe.* U čistom hrvatskom pejzažu upoznajemo primitivne elemente duše naše". Tu ide na stari grad, zatim u „faru" i kao nekad dječak („Nekad bilo . . .") zvoni s mežnjarom Šimunom pozdravljenje „zovući večernjaču na nebo, mir u duše, san na seljačke oči". — Treći „plač" je nocturno gornjega grada, „danju dosadnog i birokratskog", a u mjesečini podesnoga, da inspirira. Sve mu djačke uspomene naviru, a pri tom mu je cicerone „dosjetljivi zagrebački senator sa glavom Alfreda de Musseta, fantazijom W. Scotta i toplinom bukovačkog samotoka" — Šenoa. Od svih je tih noćnih slika najljepša ona o starom „kazalištu", gdje mu se tlapi, da pribiva kao negda predstavi opere Zrinjski. Značajno je mjesto: „A preko slavnog (Markovog) trga idu brižno i svečano u sabor Oci domovine, gazeći naše pravice i atome bolova Matije Gubca". — Četvrti je „plač" umjetnički najdotjeraniji, pa kako je u njem simbolistike, filozofije i dubine — tako da je on, najpače glasovita molitva Bakhosu upravo centar Vidika — nadalje kako je u njem sintetizirano Matoševo „poganstvo" s modernizmom, te kako po tom otvara vidik u njegov umjetnički *credo,* uzet ću ga za ishodište promatranja ostaloga Matoševa rada u — narednom poglavlju. Ovo sam i onako dosta oduljio.

(Svršit će se).

DR. MILAN OGRIZOVIĆ

RÊVERIE

Trepti nebo — noć je tiha
kao tihi san . . .
Kad je zašlo sunce jarko?
Kad će svanut dan?

Stišalo se more sinje,
širni spava žal —
ali širom noći drhće
nešto kao val.

Ah, to topli dah života —
struji odasvud —
kao sobom da me nosi,
a sam ne znam kud.

Ko na jastuk glavu spuštam
na taj kamen gol:
čini mi se — svietom nikad
prošla nije bol.

Čini mi se — s neba vije
sveti uzdisaj;
a pod nebom sve je čisto
kao zviezda sjaj.

Čini mi se — sva je zemlja
kao jedan cviet;
čini mi se — ja bih cieli
zagrlio sviet.

Čini mi se — dušom jednom
diše ljudstvo sve;
čini mi se — sve što živo,
ne će već da mre.

I ne čekam da l će ikad
opet svanut dan —
a u noći život teče
kao tihi san . . .

M. SABIĆ

GUY DE MAUPASSANT

Maupassant je jedini pripovjedački naturalista, kojemu se još za života priznala klasična vrijednost. Klasik naturalizma, ali njega ne proslavi ni jedan od naturalističkih „procédéa", ni jedna naturalistička umjetnička metoda. Naturalizam je tobože impersonalan, Maupassant se ruga, gotovo uviek. Zola je dugačak, naturalizam je roman, Maupassant, najbolji Maupassant je skica, priča, novela. Naturalizam je humanitaran, internacionalan, Maupassant je patriot i više nego Francuz: on je Normanac, on je Gal. On je naturalista samo tačnošću opservacije, kao Edgar Poë, i svojim dubokim pesimizmom i misantropijom, kao Zola, Flaubert i Huysmans. On je moderan, jer je kratak i lapidaran i jer je možda od svih modernih umjetnika najbolje poznavao gospodstvo, upravo predominaciju, tiraniju seksualnog instinkta, onog grubog, primitivnog i ćoravog. Medju modernim pripovjedačima najbolje poznaje ženu, modernu ženu, ljubavnicu bez ljubavi, suprugu bez djece, ženu bez muža, sfingu, lutku, angora-mačku, dijete i demona, koju je tako lijepo karakterizovao u članku o čuvenoj Manoni. Maupassant je pjesnik kurtizane, i tim libertinskim karakterom, lapidarnošću, čisto francuskom jasnoćom stila i nečim mušketarskim, ležernim, delikatnim i junačkim on je čist Francuz, sasvim tradicionalan, najbolji moderni nasljednik starih galskih fabulista i klasičnog XVIII. vijeka, nasljednik Brantômea, opata Prévosta i Laclosa.

Kako su potpune i dobre pjesničke biografije rijetkosti i u literaturama, kao što je francuska i engleska, pošto su biografi kao Borwell i Loménie rijetki, poštovaoci Maupassantovi su zahvalni Eduardu Maynialu za njegov „Život i rad Roka Maupassanta", koji nedavno izda društvo modernista pariskih, Francuski Merkur.

Henri, René, Albert, Guy de Maupassant rodjen je 5. kolovoza 1850. u zamku Miromesuilu, općine Tourville-sur-Arques, 8 kilometara kod primorskoga Dieppea. Grad Miromesuil ne bijaše maupassantsko dobro i gdja. Maupassant preseli se u selo Etretat, gdje će Guy mladovati. Otac pripovjedačev je starinom iz Lotrinške, gdje je njegova obitelj dobila plemstvo od muža Marije Terezije. Jedna gospodjica Maupassant je ljubavnica čuvenog francuskog don Juana Lauzuna, prati ga u bojeve i jednom veli: „Zar mislite, da mi žene znamo žrtvovati život samo u babinjama?" Maupassanti bijahu markizi, ali napustiše taj naslov, čuvajući samo markisku krunu.

U Normandiju dodjoše polovicom XVIII. vijeka. Djed pjesnikov bijaše vlastelin, oponirajući vladi Napoleonovoj, a otac bijaše interesiran kod bankara Stolza u Parizu. Taj Gustav Maupassant se oženi gdjicom. Laurom Le Poittevin, iz visokog normandijskog gradjanstva, dobivši sinove: Guya, starijega, i Hervéa, mladjega za šest godina.

Majka pjesnikova i njen savršeno obrazovani brat Alfred bijahu djetinjski drugovi Gustavu Flaubertu i sestri mu Karolini u Rouenu, gdje je Flaubertov otac bio čuveni kirurg. Lažna je dakle poznata legenda, da je Maupassant Flaubertov nećak. Otac pjesnikov, po babi Kreolac, čovjek vrlo naočit, ostavi sinu svoje raskošne i sunčane crne oči. Bio je slab um i slab značaj, i Guy piše dječakom nesrećnoj majci: „Bio sam (u školi) najbolji u zadaćama; za nagradu me gdja. X. odvela u cirkus s tatom. Čini se, da ona nagradjuje i tatu, ali ja ne znam čime.“ Supruzi Maupassant se prijateljski razidju. Majka uzme djecu i svoj imetak, a otac im plaćaše godišnje 1600 franaka, posjećujući češće ženu i djecu u Etretatu. Guy s njim nikada nije prekidao korespondencije i žestoko ga je branio usprkos velikoj svojoj ljubavi prama majci.

U Etretatu, u zaseoku *des Verguies* raste pripovjedač, blizu čuvene benediktinske opatije Fécamp, razvija se i raste medju svojim prijateljima ribarima. Slavan i poznat ovamo će dolaziti na odmaranje i sagraditi vilu *la Guillette*. Oko des Verguies je velik vrt, po planovima majčinim, koja sina toliko obožavaše, da ga nije puštala od sebe do njegove trinaeste godine, dojivši ga sama. Javno je protestirala, kada se jedan rouenski stražar docnije hvalio kao Maupassantov brat po mlijeku. Znala je engleski, prevodila je djeci Shakespearea i vazda se nadala, da će Guy, toliko sličan njenom darovitom pokojnom bratu, postati književnik. „Tvoj sin, piše joj Flaubert, toliko me potsjeća na bijednog mog Alfreda! Ja sam čak često užasnut, naročito kada naginje glavu kod deklamovanja.“ Mati, dobra i pametna, je glavni drugar toj bogatoj mladosti. Šeta s njim, igra se s njim, jedared malo te ih odnijeşe morski valovi, čita i sanjari s njim. Dječak ima izvrsno pamćenje. Spremajući ga oko jedanaeste godine za prvu pričest, čitaše mu po dva puta katekizam i on je znao napamet pitanja i odgovore. Osim nje poučavaše ga u latinskom opat Aubourg, etretatski vikar. Kao mnogi slavni Francuzi i Englezi, Maupassant nije znao ni jednog modernog tudjeg jezika, ali govoraše dijalekat normadijski. Taj ljubimac kosmopolitske Europe je čist, klasičan provincijalac. Njegov korjen je u istoj zemlji, gdje je korjen romanskoj katedrali, drevnim opatijama i „šatoima“. On je književnički alfabet učio kao sportsman, medju dva svoja psa, sa puškom u šumi, sa mrežom, udicom i veslom na vodi. Tako mu za razgovore sa prirodom nije trebalo dosadnih autora kao pomagača, i u tim vježbama, flanerijama i sanjarijama na suncu i zdravom zraku dobio je gvozdene muskule, atletski struk, ljepotu primitivnih ljudi i poznavanje pučke duše. Njegov za 6 godina mladji brat Hervé nije, kako se čini, bio dionik tih njegovih jakih zabava.

U trinaestoj godini ulazi Guy u yvetotsko sjemenište, gdje ga sve muči i tišti. Jednog dana parodira katehetu, koji je djacima živo slikao muke paklene. Njegov odgoj, njegov sardonski duh i njegova satirska, bujna priroda: sve se to bunilo proti duhu askeze i suhe discipline. Nije imao mnogo religioznog instinkta ali pričestio se vrlo pobožno i vrlo je dobro odgovarao katekizamskim pitanjima rouenskog nadbiskupa.

Iz drugog razreda bude „nemilosrdno istjeran, bez sumnje na najveću njegovu radost". Izbacíše ga zbog stihova. Naredne školske godine ode u rouenski licej. I ovdje nastavlja stihove, započete u Yvetotu pod nadzorom Flaubertovog najboljeg prijatelja, rigoroznog artiste, pjesnika Louisa Bouilheta („Meloenis", „Fossiles"). U 18. godini piše stihove *Posljedne veče sa mojom draganom*, bez sumnje plod odnosa sa lijepom E..., o kojoj govori gdja Maupassant u Uspomenama. S ljubavlju za liriku budi se u njemu i strast za kazalište, koja ga nikada ne ostavlja. Neodoljiv nagon za mistifikaciju i karikaturu, i kao Flaubertu, glavna mu je žrtva bourgeosi, purgar, filistar. Prezire „apsolutna vjerovanja, tako zvane vječne principe, sve konvencije, sve predsude, cio arsenal običnih ili otmjenih uvjerenja". Jedared se preruši u „gdjicu de Valmont", maskira svoje proljetne brčiće i dâ se odvesti staroj stidljivoj Engleskinji na etretatskom ladanju. U konversaciji gospodjica de Valmont oborenih očiju priča, kako ima u svojoj službi dvije sobarice, jednog draguna i jednog oklopnika. Iz toga srećnog gimnazijskog, licejskog vremena datiraju osobe kao Miss Harriet, čiča Bonifac, ribari, šljivari, lo·ci, pučani, popovi, Celesta Magloire, gazda Ljepojko (maît' Belhomme) i rabelaiski, galski, veseli „taj krmak Morin".

U 20. njegovoj godini bukne pruski rat. Guy se angažuje i vojuje. Tu je doživio svoje ratne priče i vidio Waltera Schnaffsa i herojskog čiku Milona. Danas se zna za pravo ime junakinje u *Boule de Suif* i zna se i to, da je ta čudnovata, horizontalna junakinja identična sa smedjom Rahelom u *Melle Fifi*. Poslije mira ode taj smijući atlet — Taine bi ga nazvao veselim pastuhom — u Pariz, koji će ga prefiniti i upropastiti težinom svojih enervantnih triumfa.

U Parizu dobije mjesto u ministarstvu mornarice. No on se najviše bavi veslanjem, kanotažom. Njegova spoljašnost nema ništa romantična. Okrugao. Mornar, seljak, spotrsman. „Pije sve, jede ko četvorica i spava ko top". Maupassant lako pješači po 80 kilometara i vesla od Pariza do Rouena sa teretom od još dva prijatelja. U ministarstvu ima godišnje 1500 franaka. U uredu piskara pjesme, hvatajući birokratske tipove. Najsrećniji je u nedjelju, kad može veslati na Seini izmedju Asnièresa i Maisons-Laffittea. U divnoj noveli *Mouche* ocrtani su ti sunčani dani ponajbolje. Kao umjetnik razvijaše se polagano. „Ništa ne tjera; ja učim moj zanat". Učitelj mu je najbolji, kojega uopće mogaše naći: Flaubert, ispravljajući od 1873. do 1880. svaki Maupassantov redak, brinući se za njega kao otac njegovog duha i tijela, upotrebljujući ga u poslovima sa kazalištima, izdavačima i oko svog romana *Bouvard i Pécuchet*. On je mladića premjestio

u ministarstvo prosvjete, bdijući, da ne zapadne u literaturu nezreo. „Ajd u šetnju, moj dječko, gledaj oko sebe i pripovijedat ćeš mi, što si vidio". Kod Flauberta Maupassant upozna Turgenjeva, Zolu, Daudeta, P. Alexisa, Mendèsa, Herediu, Huysmansa, Edm. Goncourta, izdavača Charpentiera, a kod Zole Ed. Roda Cézannea, Coppéea, Tainea, Renana, du Campa. Turgenjev čita njegove prve rukopise i reklamira ga u Rusiji. Na tim sastancima priča Maupassant mastne dogodovštine, da Flaubert jauče od smijeha.

Takva literarna grupa bijaše i ona, koja se sastajaše na Zolinom imanju u Médanu, izdavši kasnije 1880., *Médanske Večeri* kao manifest naturalističke škole. Flaubert ga preporuči i parnasovskoj *Republici književnoj* i Maupassant prisustvuje literarnim večerama kod Mendèsa (rue de Bruxelles), gdje se nalazi sa Dierxom, Mallarméom, Villiers de l' Isle-Adamom. U Književnoj Republici štampa zanosan članak o Flaubertu, prem se Flaubert sa tim listom ljuto bio zavadio zbog Renana. Ulazi i u salon princese Matilde, gospodje Yung (žene direktora *Plave Smotre*) i gdje Adam, urednice *Nove Smotre*. Mjesto u ministarstvu prosvjete ostavlja iza sjajnog uspjeha novele *Boule de Suif*, najbolje u zbirci *Médanskih večeri*, prvog rada, koji je potpisao pravim imenom. Dosele se potpisivaše Guy de Valemont, Maufrigneuse i naročito Guy de Valmont. Stihovi *Na obali* i *Posljednje bjegstvo* izašli su pod pseudonimom i oštri inače Flaubert nalazi, da „i te kako valjaju kao i sve ono, što se štampa kod Parnasovaca". Ta lirika i kompozicije *Zid* i *Ladanjska Venera* izašle su naskoro kod Charpentiera, potsjecajući na utjecaj Flaubertovog učitelja Louisa Bouilheta. I mladenačke priče *Ruka oguljenoga*, *Davalac svete vode* i *Coco, coco, frški coco** štampana su pod pseudonimom. Pošto izadje *Grumen loja* (Boule de Suif), Flaubert piše svom ljubimcu i djaku: „Kasnim, da vam kažem, da smatram *Grumen loja remekdjelom*. Da! mladi čovječe! To je majstorija, ni više ni manje. To je vrlo originalno koncepcijom, podpuno dobro shvaćeno i izvrsnog stila. Pejzaž i osobe se vide i psihologija je moćna. U kratko, ja sam zanesen dva ili tri puta glasno sam se nasmijao . . . Ta pričica će *ostati*, budite osvjedočeni!" Kao Zolu i Flauberta privlači Maupassanta kazalište i on ne piše samo, nego i glumi svoje komade u salonima i atelierima. Kazalište Vaudeville odbija komediju *Pokus* (Répétition). Prvi njegov komad, igran prije 1880., je *Poviest starog vremena*, ušavši 1899. u repertoar Franc. Komedije, kao i dvije tri njegove drame.

8. svibnja 1880. umre Flaubert, „nepogrješivi učitelj". Odsele za deset godina će Maupassant plodnošću drveta i savjesnošću umjetnika davati svake godine najmanje po jednu divnu knjigu. Od 1880. do 1890. publikovao je šest romana, šestnaest svezaka novela, tri knjige putopisa i silesiju neprestampanih novinskih članka. Njegovi radovi su svi njegovi privatni dogadjaji, život mu sada nema druge historije. No dok je Flaubert radio samo za umjetnost, začudivši se, kada mu izdavač Dalloz dade hiljadarku, Maupassant

* Coco neka jeftina slatka voda, prodavana na francuskim ulicama.

je, ostavši čist i besprijekoran umjetnik, znao, da je i literatura novac i izvrsno je financirao. Radi svakodnevno od sedam iz jutra do podne, ispunjavajući po šest stranica (od arka), ispravljajući vrlo malo. Veli se, da ne leže nikada ne pribilježivši prije dojmove dana. Anekdota priče i romana obično nije njegova. Novele ga dovedoše do prvog romana *Jedan život*, pomalo sličan Flaubertovom *Prostom srcu*. 1884. počnu ga prevoditi u cijeloj Europi: slava i blago!

Akademijska kritika ga štedi više od ostalih naturalista. Hvale ga Sarcey i Brunetière. Brinuo se za novac, jer je volio život, koji se ne može realizovati bez kapitala i jer je pomagao svoju svojtu. Većina njegovih romana i novela štampano je u listovima i smotrama, većinom u *le Gaulois* i u *le Gil Blas*. Od retka primaše jedan franak, a za novele ili feljtone po 500 franaka. Do 5. prosinca 1891. prodalo se 373.000 njegovih (francuskih) svezaka, a autor primaše od nakladnika 40 santima (helera) za svaku od prvih 3000 svezaka i po 1 franak od svake sveske preko prodanih 3000! 1885. prima Maupassant od svog izdavača Havarda samo za jedno tromjesečje 9000 franaka, 1886. prima za isto razdoblje 2172 franka i Havard se tuži, da posao ne ide kao obično! *Bel-Ami* doživi naglo 51 izdanje. Maupassant toliko bdije nad materijalnim uspjesima svoga pera, da procesira i da je vazda gotov braniti kod suda svoja autorska prava, pa i proti *Figaru* i amerikanskim novinama.

Slavan i bogat, plodni pisac gradi vilu u Etratu, prima tu prijatelje, naročito gdju Leconte du Nouy, kupuje majci u blizini salaš Saint-Léonard i obitava u Normadiji veliki dio ljeta i jeseni, podavajući se najvećoj svojoj strasti: lovu. Kao Turgenjev, Kipling i Knut Hamsun voli i poznaje lov. No pošto njegova porodica, mati, brat i otac, živu na jugu, on sve više i više napušta Normadiju i naskoro se na morskom valu, medju Antibesom i Cannesom, zaljulja njegov elegantni jaht Bel-Ami. Privukoše ga morske tišine i majine, daleka tumaranja i samotni putovi. Posljedica nostalgije, prvi znaci poremećenog mozga. Užasna melanholija u *Na Vodi*. Putuje u Alžir, Bretanju, Italiju, Siciliju, Tunis, Korsiku. 1886. pozove ga u Englesku barun Ferdinand Rothschild, u zamak Wadesden. Tu se nije mnogo zabavljao. Oxford i London mu brzo dosadiše. „Meni je odviše hladno, taj grad je odviše hladan. Ostavljam ga za Pariz; do vidjenja, tisuć puta hvala".

Mont Oriol je plod dojmova iz Overnje, francuskog Gorskog Kotara.

Maupassant ne ljubljaše „le monde" — „svijet", visoko društvo i preziraše „mondenku", ženu cerelralnu, bez srca, lutku iz tog visokog svijeta, „koja se kiti idejama kao mindjušama, ili kao prstenom u nosu, kad bi bila takva moda." Ali ne samo ženu od mode, nego ženu uopće preziraše taj ljubljeni i obožavani poput pianista ili glumaca autor: „Ja nisam nikada ljubio . . . Mislim, da odviše poznam žene, a da još podlegnem njihovim čarima . . . U svakom stvoru ima biće moralno i biće fizičko. Da zavolim, trebao bih naći izmedju ta dva bića sklad, kojega nisam nikad našao. Uvijek je jače jedno od drugoga: sada moralno, sada fizičko". Maupassant

je predao ljubavi samo svoje fizičke nagone. Braća Goncourti ga jamačno iz zavisti kleveću u svom Dnevniku: „Zar se ne priča, da na stolu Maupassantovog salona ima samo jedna knjiga, (aristokratski koledar) *Gota?* To je znak početka ludosti lažne veličine." U istinu Maupassant preziraše društvo raznih Visosti, gdje se ne može ni sjesti, a od aristokracije simpatisaše samo s onima, koji bijahu jednostavni, ljubezni, koji bijahu ljudi, kao „knez X., kneginja N., vojvotkinja M., vojvoda B." Demokrate se varaju, misleći, da samo oni imaju patenat na simpatije. Jedan socijalista može biti isto tako kvadruped, kao kakav herceg, možda i više. „Vi ste jeli meso od čovjeka?" — zapitaju šaljivčinu pisca na nekom soareu. „Ne, od žene. To je delikatno i sočno i ja sam ponovio." U salonima je često, pri ugasnulom svjetlu, fosforescirao, češljajući svoju gustu kosu. Sprijateljio se sa Dumasom Sinom, P. Bourgetom, G. de Porto-Richem, Ed. Rodom, Pavlom Hervieuom, Leop. Lacourom.

Pa ipak, taj književnik, kojemu je tobože prije svega bilo do uspjeha, znao je sačuvati potpunu svoju nezavisnost javnu i privatnu, osobnu i umjetničku. Kao početnik reče: „Tri stvari obesčašćuju književnika: Revue des Deux Mondes, red počasne legije i Francuska Akademija". Nije bio „dekorisan" i nikada se — kao Zola — ne nametaše Akademiji.

Katastrofa te tragedije traje od 1891. do 1893. Već 1878. tuži se Maupassant Flaubertu na svoje zdravlje. Već onda je umoran, nervozan, a jedan prijatelj ga zove „tužni bik". Ubija ga dosadnost života i monotonija stvari. Pati od očiju. Mjesto njega mora pisati jedna žena kao njegov tajnik. Nije se znao čuvati, padajući u sve ekscese, naročito seksualne. Pretrgao se u radu i u uživanju. Uzimao je eter, kokain, morfium, hašiš, kloroform, opium. Kao Baudelaire volio je kod pisanja jake i enervantne parfume, i kao taj veliki pjesnik bio je „kandidat opće paralize".

U mnogim njegovim pričama crveni se kao crveni, ludi Garšinov cvijet crveni sarafan ludosti, naročito u *Horli.* Iza želje za mirom javlja se kod njega žudnja i kult *straha,* kao kod Edg. Poëa: *Strah, On, Ko zna?* U nekima od tih priča je opisana t. zv. „spoljna autoskopija", gledanje samog sebe pred sobom. 1889. dogodilo se Maupassantu ovo, po pričanju dra. P. Solliera: „Kod stola za rad u njegovom kabinetu učinilo mu se, kako se otvaraju njegova vrata. Njegov sluga po zapovijesti nije smio nikada ući, dok je on radio. Maupassant se okrene i ne bi malo zatečen, gledajući gdje ulazi njegova vlastita osoba, sijedajući prema njemu, sa glavom u ruci, počevši diktovati sve, što on pisaše. Kada je svršio i podigao se, prikaza iščeznu".

Stanje Maupassantovo je opaženo i predano javnosti tek krajem 1891., nekoliko mjeseca prije njegovog pokušaja da se ubije. Nije mogao više spavati, patio je od besanice. „Te beskrajne besanice, koje mjere pravilna tiktakanja sata, pretvarajući ih u bolnu agoniju duha i tijela". 1890. u Parizu (avenue Victor Hugo) misli, da ne može spavati zbog noćnog pekarskog rada u kući i prijeti kućevlasniku parnicom. U Divonneu i u Champelu je

još priseban; na Ženevskom jezeru je već neuračunljiv. U Champelu jedne večeri misli već pjesnik Dorchain, da je veliki pripovjedač ozdravio. Poslije večere donio je svoj nedovršeni rukopis *Pozdravljenje* i dugo pričaše divno i zanosno o ovom svom romanu. Na kraju, Maupassant — zaplače. „I svi mi takodjer zajecasmo, gledajući, koliko je još ostalo genija, nježnosti i milosrdja u toj duši“ ... Ali već drugi dan reče Maupassant, pokazujući listove svog razbacanog rukopisa: „Evo pedeset prvih stranica mog romana. Već od godine dana ja ne mogu napisati ni jedne druge. Ako knjiga ne bude gotova za tri mjeseca, ja se ubijam“.

U Cannesu Maupassant više ne može pravilno pisati. *Imitacija Isukrsta* postaje njegova noćna knjiga. Misticizam. Misli na smrt. U oči 1891. obeća majci provesti badnjak kod nje u Nici, u vili Ravenelles. Molio ju, da pročita Turgenjevljeve romane i da mu spremi materijal za studiju o tome piscu. Iznenada promijeni nakanu i odluči badnjakovati sa dvjema gospodjama, sestrama, na otoku Sainte-Marguerite. Jedna zapremaše veliko mjesto u njegovom srcu i taj rastanak mora da bijaše strahovit. Majci je obećao doći na novu godinu (1892.), 1. siječnja osjeća se odviše bolestan, ali na molbu sluge ipak ode u Nicu. „Na novu godinu Guy dodje očiju punih suza, zagrli me izvanrednim zanosom. Cijelo poslije podne razgovarasmo o tisuć stvari; ne opazih na njemu ništa abnormalno, osim izvjesnog zanosa. Tek docnije kod stola opazim, da bunca. Unatoč mojim molbama, mojim suzama on htjede odmah otići u Cannes, mjesto da legne. Zatvorena, zakovana tu bolešću vikah mu: „Ne odlazi, moj sinko, ne odlazi!“ Zakvačila sam se za njega, zaklinjala sam ga, vukla sam na koljenima moju nemoćnu starost. On podje za svojom nepopustljivom prikazom. I ja gledah tonuti u noć ... zanijeto, ludo, buncajući, idući ne znam kamo svoje bijedno dijete.“

Maupassant ode dakle u Cannes na kolima, zaključa se u svoju sobu. Hoće da se ubije revolverom, ali je vijerni sluga izvadio taneta. Maupassant se rani na vratu nožem za hartiju, na njegovu viku doleti sluga, zovne u pomoć mornare „Bel-Ami-a“, Bernarda i Raymonda i bez Raymondove herkulske snage ne bi ga bili svladali.

Rana brzo zacijeli, ali ona druga unutrašnja, zinu kao grob. Prije odlaska u Pariz pokažu mu divnu njegovu ladju u morskom azuru. „Pogled mu se raznježi ... Dugo gledaše svoj brod okom nježnim i žalosnim ... Makne usnicama, ali nijedan glas ne izadje iz njegovih usta. Odvedu ga. On se nekoliko puta okrene, da vidi Bel-Ami-a“.

Agonija traje 18 mjeseca, u Parizu, u zavodu dra. Blanchea. Nastupi bjesnila su dosta rijetki. Preminu dosta miran 6. srpnja 1893., ostavivši dva započeta romana: *Pozdravljenje* i *Poslije*. Kada bijaše još zdrav, napisa: „Oh, samo ludjaci su srećni, jer su izgubili osjećanje stvarnosti“.

O, ni ludjaci nisu srećni. Srećni su samo glupani.*

* * *

* Edouard Maynial: La Vie et l' Oeuvre de Guy de Maupassant. Paris. Société du Mercure de France.

FRATERNITÈ

Na jednom mi smo sastali se putu —
a ja kraj tebe prošao sam mirno
i niti prstom nisam tebe dirno,
a ti na mene ruku dižeš krutu.

Na stazu ovu ja te nisam zvao,
a tko si — za to hajem i nehajem;
tek znadem ovim da si iduć krajem
ti kao kamen meni na put stao.

Široka staza, kud nam evo proći
a putem svojim, samo željan mira,
ja napred idem glavom bez obzira
i čekam putu kad ću na kraj doći.

Na stazi ovoj za dva mjesta nije
a stazom ovom ja ću sam da podjem,
i kudgod žurnom svojom nogom prodjem
ko bič ću proći, koji ljuto bije.

Ti gledaš okom, koje krvi ište,
ti mašeš rukom, koja smrću prieti,
i napred stupaš, novi Kajin kleti,
ko da na grdno ideš razbojište.

Ja novi Kajin, a ti Abel novi —
to baštinstvo je naše od iztoči,
i s njega krv se vjekovima toči,
i s njega zvier se u čovjeka novi.

Ti žudan krvi, zvierske ne ćeš žudi
u čovjekovoj da utažiš duši,
al znat ćeš i ti ruku koja guši,
u drugom srcu kad se zvier probudi.

Ah, svietom bielim sve se bratski mrvi —
ja gazim tebe, mene brat će jači,
i brat će brata do vieka da tlači
i bratstvo ljudskom da proslavi krvi.

M. SABIĆ

DVIJE RUMUNSKE KNJIGE O RUMUNIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

(Svršetak.)

Mi smo izostavili povoljni dio ocjene, a izložili samo nepovoljni dio. G. dr. Gjorgjević kaže dakle u tom nepovoljnom dielu, da su mnoge stvari, koje sam u knjizi izlágao „već poznate ili su netačne". Ja sam svaku stvar, koju sam izložio po kojem vrelu, i samo vrelo označio, a upotrebio sam ona vrela, koja mnogima nisu ni poznata bila, a nekima nepovoljna i zato netačna, kao što je g. dr. Gjorgjević kao *stručnjak* zapazio i kod slavnog učenjaka Konstantina Jirečeka *(Die Romanen,* Beč 1901., I. str. 41.).

Koja su to izvogjenja, u koja sam se *sa velikom smelošću, ne potkrepljujući ih ničim* upustio, te koja su kao laika izdale, vidjeli smo naprijed, a ako je g. dr. Gjorgjević još koja našao, koje mi ne znamo ovdje, žalimo, da ih nije naveo, da možemo odgovoriti. Reći naprosto „knjiga je puna stvari, koje ništa ne vrede", je sigurno najveća smelost i znači sebi dati auktoritet. Ako u mojoj knjizi ima „puno ponavljanja i pleonazma", što je takodjer g. dr. Gjorgjević zapazio i za to pogrešna, zašto ima tolika ponavljanja u djelu g. dra. Jovana Cvijića, *Osnovi za geografiju i geologiju Makedonije i Stare Srbije,* Beograd 1906., izdanje Srpske Akademije nauka (Vidi str. 235, 333, 349, 391, 392, 420, 496 itd.), pa ipak ih ne osugjuje g. dr. Gjorgjević?

Pošto je g. dr. Gjorgjević zapazio, da sam veliki rumunski patriota, dobro će biti, da vidimo kako bi želio g. recenzent, da se piše o Rumunima. G. dr. Gjorgjević je g. 1905. proputovao kroz neke krajeve u Srbiji, u kojima Rumuni stanuju, i kaže za njih u svojoj radnji *Kroz naše Rumune*[1] slijedeće: „Ne bih rekao, da su Rumuni osobito bistri i okretni. Isto tako nisu ni hrabri ni ponosni, a podmukli su i pakosni. Povučeni su i na tugje dosta lakomi. Ničega uzvišenijega i plemenitoga ne može se megju njima naći u velikoj meri".

Za tim veli[2], da „Rumuni puše iz lule zift, pa nagorevaju kamiš i puše onda kamiš i zift iz njega, dokle i stim ne isteraju do kraja", i to onda kad duhana nemaju.

[1] *Srpski Književni Glasnik,* 1906., XVI. str. 55.
[2] Ibidem, 1906., XVI. str. 201.

G. dr. Gjorgjević kaže dalje[1]: „Kod naših Rumuna nije retka stvar, da žena ostavi muža, pa ide za drugoga i da se ponekad opet vrati k prvome mužu. Moral je kod naših Rumuna ispod nule. Nema poštene žene ni devojke, pa čak ni dece od 13 godina. Podvogjenja svake vrste sa svim su obična stvar. Da podvede brat sestru ili majka kćer, ne smatra se ni za greh ni za stid".

Dalje kaže[2]: „U opšte čovečnost, moral, naravstvenost i sve, što kao plemenito odlikuje čoveka i narod, ovde (u Rumuna) su osobine, koje se ni malo ne cene. Poznati su Vlasi kao vojnici u našim ratovima. Nije tu ubegjenje, da ne treba ginuti za Srbe, ono, što ih od bitke odvraća i čini, te nisu junaci. Ne; to je životinjski kukavičluk, neosećanje vojničkog ponosa i viteštva. Kukavice u boju, kukavice su bili i prema kaznama, koje su ih zato postizale. Pobožnost je stvar gotovo nepoznata. U crkvu niko ne ide sem kad po njihovim sujevernim pojmovima valja ići. Kragja, pijanstvo, blud, batinanje: obične su stvari. U mehane idu i žene, čim imaju novaca, i piju, dokle ga god imaju, pa se opiju do te mere, da se posle toga prelazi u stvari, koje se ne stavljaju na hartiju. Čak ni ubijstva po njihovim pojmovima nisu ništa i to ona brutalna, divljačka i zverska ubijstva. „Ubiće te za lulu duhana" rekne se često u nas za Rumune. I kad se ne bi bojali posledica, ne bi od ubijstva ni malo zazirali, kao što ih i pored toga vrše".

Dalje veli g. dr. Gjorgjević zašto su se Rumuni u Srbiji namnožili[3]: „Samo množina Rumuna bila je puni uzrok i glavni uslov njihovom održanju, jačanju i uticaju na svoju proregjenu retku ili iščezlu srpsku okolinu. Sem toga meni izgleda, da su Rumuni bili i suroviji i grublji i nekulturniji, a fizički uz to vrlo snažni i zdravi, i prema tome čvršći u svemu od Srba, i o te se njihove osobine lomio srpski uticaj, dok su Srbi bili kulturniji i elastičniji za prijem njihovoga. I srpski je jezik teži od rumunskoga, pa je Srbinu lakše naučiti rumunski.

„Sem ovoga, kod Rumuna ima i nekakvoga urogjenoga tvrdoglavstva, jogunstva, zatvorenosti, nepristupačnosti i podmukle sebičnosti, kojima se namerno parališe svaki tugji uticaj. Namerno neće srpski da govore i odgovaraju i onda, kad znaju. Kad ga zapitate o čemu, redovno odgovaraju rumunski „nu šćiu serbešte" pa i znao srpski. Srbi su megju tim drugojačiji, nekako popustljiviji. Rumuni čak imaju nekakvu, ne znam otkuda, ako ne urogjenu, plemensku ili nacionalnu mržnju prema drugim narodima, pa i prema Srbima. U *Brestovcu, Boru* i okolnim selima običaj je da Rumuni, kad sahranjuju mrtvaca, meću pored njega u sanduk i po jednu batinu „da se umrli na onome svetu tom batinom brani od Srba".

„Srbi su kud i kamo blaži i pitomiji i sve se kod njih svodi na ismevanje i gragjenje viceva na račun Rumunâ. Najzad Srbi su prema Rumunima bili večito i suviše ravnodušni. U *Valakonju* mi pričaše jedan Rumun, da

[1] *Srpski Književni Glasnik*, 1906., XVI. str. 384.
[2] Ibidem, XVI. str. 526.
[3] Ibidem, 1906. str. 618. i 619.

mu je oko 1864. g. bio u *Boljevcu* učitelj neki Petar Pavlović, rodom iz Karavlaške, pa je imao vlaških knjiga i terao svoje učenike Rumune, da ih čitaju. Možda ovo i slično ne behu jedini primeri. I ako ne velim, da ih je moralo biti mnogo, ipak je ovo dokaz naše ravnopravnosti".

Najzad veli g. dr. Gjorgjević sin srpskoga pope u rumunskom selu *Brestovcu* (Srbija) slijedeće[1]: „U poslednje vreme slušao sam, da se primetila megju Rumunima našim i nekakva tajna propaganda iz Rumenije. No ona kanda nije imala velikog uspeha, bar u krajevima, kojima sam ja prolazio. Početkom 1903. g. dva su Rumuna iz Rumenije došla u *Kladurovo*, kao da prose milostinju za neku crkvu u Erdelju. Kad je vlast skrenula na njih pažnju, oni su iščezli. Godine 1902. je g. D. J. učitelj u S. uhvatio u svome selu masu rumunskih knjiga, koje su iz Rumunije preneli naši Rumuni, kad su tamo išli u pečalbu, pa je sve to poslao Ministarstvu Prosvete, no nato nije dobio nikakav odgovor."

„Uza sve ovo dodajem, da i u nas ima nekih ljudi, na žalost, slušao sam čak i sveštenika, koji idu na ruku pa čak i pomažu nekakvu rumunsku ideju u Srbiji. Ono, što sam o tome saznao ovde (u Srpskom književnom glasniku) prećutkujem. Mislim, da ove stvari nisu tajna onde, gde treba da se znaju".

Ne spada nam u zadaću, da se pozabavimo navedenim razlaganjem o Rumunima u Srbiji, koje nam je g. dr. Gjorgjević u „Glasniku" iznio; za to neka nam je dozvoljeno samo nešto primjetiti. Ja sam u svojoj knjizi *Coloniile române din Bosnia* iznio dosta primjera Rumuna, koji su i na bojnom i na prosvjetnom polju radili za Srbe. Imao bih u pogledu Rumuna u Srbiji još dodati, da je junak Hajduk Veljko iz rumunskog sela *Podgorca*, sada *Boljevac* nazvan, i da je on ustao, da očisti rumunsku oblast Crne Reke od Turaka. Pošto srbijanska vlada brani svojim rumunskim podanicima rumunske knjige učiti i na rumunski se Bogu moliti (dakle gore, nego što Rusi rade s Rumunima u Basarabiji) i po rumunskim mjestima namješta srpske popove i učitelje, koji samo srpski govore, a za seoske glavare Srbe postavlja, ne može nas ni malo začuditi, ako megju Rumunima u Srbiji stvari tako stoje, kao što ih je g. dr. Gjorgjević izložio. Slične su stvari poznate i u sjevernoj Americi kod urogjenika, zbog uticaja „kulturträgera". Ta Srbi idu tako daleko, da sveštenici ne daju Rumunima u Srbiji više ni stara rumunska imena: *Prvul, Dragul, Jankul, Radul* itd. (Vidi dr. R. Gjorgjević, Srpski Književni Glasnik, 1906., XVI. str. 383.), već im nameću srpska imena na krštenju.

Po g. dru. Gjorgjeviću su Rumuni krivi, što je srpska vojska pobijegjena na Slivnici; po tome je logično, da Rumuna mora biti daleko više u Srbiji, nego što ih navodi srbijanska vladina statistika.

Ako su otac g. dra. Gjorgjevića, koji je bio sveštenik u Brestovcu, i ostali srpski popovi po rumunskim mjestima tako prožeti za Rumune, kao

[1] Srpski Književni Glasnik, 1906., XVI. str. 693.

što nam je to na str. 693. g. dr. Gjorgjević pokazao, onda nam može vjerovati da se one izložene osobine Rumuna u Srbiji mogu svesti na pomanjkanje narodnog rumunskog sveštenstva i rumunske škole.

A sada priјegjimo opet na recenziju moje knjige. G. dr. Gjorgjević je drugi dio moje knjige, koji govori o „Karavlaškim naseljima u Bosni" kao „stručnjak" ovako ocijenio[1]: „Karavlasi ostaju za svakoga, ko ove stvari poznaje, Cigani. Cigani se lako priviknu na sve, što je tugje, te je mogućno da žive kao Rumuni u nekim krajevima, a što imaju iste praznoverice i običaje, isto zanimanje i odelo kao i neki Rumuni, to ništa ne znači. Ciganska je osobina, da lako primaju tugje i čuvaju kao svoje. Gotovo sve ciganske praznoverice primljene su od drugih naroda.

„Ali bosanski Karavlasi imaju i svojih specijalno ciganskih zanimanja, kojih imaju vlaški Cigani i u Srbiji, i koja ih potpuno izjednačavaju sa vlaškim Ciganima u opšte: mečkari, majstori od korita, vretena, vagana, svirači itd. Sve ovo jasno kazuje, da su Karavlasi vlaški Cigani."

G. dr. Gjorgjević „poznaje" dobro Cigane, pošto ih je proučio u Srbiji, kao što njegova studija *„O Ciganima"* (Srpski Književni Glasnik, 1904. XI.) pokazuje. „Vlaški Cigani i Vlasi doselili su se skupa u severo-istočni kraj Srbije iz Vlaške, odakle su se posle razišli po celoj Srbiji". (Srpski Književni Glasnik, 1904., XI. str. 434.) One fizičke i duševne osobine Cigana (ali ne Vlaških Cigana) kraljevine Srbije, koje je g. dr. Gjorgjević kao svoje lično opažanje izložio, tako su različita od osobina Karavlaha u Bosni, da možemo velikom smjelosti nazvati, kad g. recenzent kaže, da su mu osobine Karavlaha poznate i po tome, da su Karavlasi u Bosni — Cigani. Ako uzmemo u obzir, da je g. dr. Gjorgjević po vlastitom priznanju kod Cigana „svuda primljen sa najvećim nepoverenjem, jer im je izgledao kao policijski isledník, koji nešto traži, i koji će im nešto naškoditi, pa čak i kod Cigana u Aleksincu", onda možemo slobodno reći, da ni Cigane ne poznaje a kamo li Karavlahe.

Ako se Cigani lako priviknu na sve, što je tugje, slijedilo bi logično za Karavlahe, da žive kao Srbi. Ja poznajem rumunske Cigane iz Banata, ali ovi nisu majstori od korita, vretena i vagana.

G. dr. Gjorgjević veli dalje[2]: „Za konstatovanje porekla jednog naroda potrebno je, da se vrše i hraniološke studije (koje g. Filipescu nije vršio). Ljudi su nasledili znake predaka muškoga roda, koji behu Rumuni, žene su pak najviše nasledile znake matera i baba, koje behu Ciganke (!). Kozna ma i elemente antropologije, ovo ne sme reći, a kad bi ovo bilo u stvari, što je nemoguće, bilo bi vrlo važan naučni pronalazak".

Šta se tiče hranioloških ispitivanja Karavlaha u Bosni, možemo spomenuti, da je g. dr. L. Glück mjerio lubanje Karavlasima iz *Purkovića* (kotar Vlasenica) još g. 1896. Resultate ovih ispitivanja nije pak do danas objelodanio,

[1] Srpski Književni Glasnik, 1907., XVIII. str. 625. i 681.
[2] Ibidem, 1907., XVIII. str. 681.

makar je to u „*Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina*" god. 1897., V. str. 405. obećao. Svakako jer se nisu ovi rezultati podudarali sa onima o Ciganima (čergašima). Ja nisam u knjizi kazao, da sam mjerio lubanje Karavlaha, već da na temelju poznatih resultata o ispitivanju lubanja u Rumuna i Cigana i na temelju svojih opažanja gornje zaključke izlažem. Da se, relativno uzeto, znaci predaka po spolu loze naslijegjuju, to je opće poznata stvar i nisu nikakvi naučni pronalazak.

G. dr. Gjorgjević veli za tim[1]: „Ovo dalje, da su Karavlasi u Bosni potomci onih starih rudara i seljaka, koji su napustili Rumuniju ponajviše u malim emigracijama u XVIII. i XIX. veku, može biti tačno samo u toliko, u koliko su Karavlasi vlaški Cigani. Rumuni su emigrirali i ostali van Vlaške i Moldavske, ali blizu njihovih granica, gde se i danas nalaze, vlaški pak Cigani, kao i svi Cigani, što čine, otišli su delimično i dalje od rumunskih naselja čak do Bosne i Slavonije, gde što u južnu Srbiju, pa čak i do Arbanije."

Po ovome bi morali i Hercegovci, koji sada jedino iz ekonomskih uzroka emigriraju u Ameriku, biti Cigani, jer se suviše udaljuju od svoje domovine.

Za tim kaže g. dr. Gjorgjević[2]: „Karavlasi su došli u nov centar, koji ima drugojače etničke znake od njihovih, pa i ako ih je bilo malo, imali su jaku rezistenciju, te se nisu pretopili u Srbe. I ova je rezistencija jasan znak njihovog ciganskog porekla, jer se samo Cigani svuda dobro održe."

Ovime pobija g. censor ono, što je na str. 625. tvrdio „ciganska je osobina da lako primaju tugje i čuvaju kao svoje . . ."

Na posletku dodaje[3]: „Stanovnici (sela Purkovici) govore perfektno rumunski, jer su poreklom Rumuni (') pravoslavne vere. Na ljudma G. Filipescu nije mogao konstatovati nijedan slučaj ciganske lubanje, a žene u tom pogledu imaju nečega ciganskoga (!)".

U mojoj knjizi ne stoji da . . . „govore perfektno rumunski, jer su poreklom Rumuni pravoslavne vere", već u drugom stavku str. 281., gdje se navode primjeri riječi rumunskog jezika stoji: „Ovi stanovnici govore perfektno rumunski". U posljednjem pak stavku na istoj strani stoji: „Po antropološkim fizikalnim svojstvama, stanovnici iz Purkovića su rumunskog porekla. Ispitujući pomnjivo ljude ovog sela, nisam mogao konstatirati ni jedan slučaj, u kome bi lubanja bila ciganska, dok babe imaju nešto ciganskoga".

Ja sam u toj knjizi naveo, za što su emigranti iz kneževine Vlaške, koji su se u Bosni nastanili, bili u početku prisiljeni da sebi za žene kupe rumunske Ciganke. Kod Rumuna se ukazuje onome najveća počast, kome su voljni dati kćer za nevjestu, i čim dalje otac svoju kćer udaje, tim više

[1] Srpski Književni Glasnik, 1907. XVIII. str. 682.
[2] Ibidem, 1907. XVIII. str. 683.
[3] Ibidem, 1907. XVIII. str. 684.

gubi od svoga ugleda. Vidi Joan Slavici, *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina,* Wien 1881. str. 129.

Ovim završujem svoje razlaganje s primjedbom, da je drugi dio moje knjige, koji govori o „*Naseljima Karavlahâ u Bosni*" izašao u „Glasniku zemaljskog muzeja" za g. 1907. i za to pristupačan širem krugu čitatelja i stručnjaka. Gosp. dru. Gjorgjeviću i svima, koji se interesiraju za Rumune, preporučujem spomenuto njemačko izdanje slavnog pisca Joana Slavića, *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina,* (Wien und Teschen 1881., Verlag von Karl Prochaska). Gosp. dru. Gjorgjeviću još primećujem, ako misli, da se upusti u ozbiljno proučavanje Rumuna i da ocijeni slične radove, da prije svega prouči najglavnije radove rumunske Akademije Nauka i da odbaci od sebe one predrasude, koje su kod srpskih književnika ukorijenjene i koje smo imali prilike u našem ovom razlaganju iznijeti. Kao susjedi Srbi bi trebali, da se upoznaju bolje sa Rumunima i da se čuvaju plemenske mržnje, pošto se pomoću ove ne postizava nikakva patriotička korist.

Sarajevo, srpnja 1907.

TEODOR FILIPESCU

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Nastavak.)

XVII

Ove je iste noći našao Andrijević, došavši u svoju sobu, na ormariću kraj kreveta neke novine i listove iz Zagreba. Medju njima je bila i liepa razglednica od Muićeve Olge. Pust neki i sumoran kraj o zalazu sunca, a u kutu sitno napisano: „Hvala na sjećanju", i veliko slovo O. Andrijević se preko volje nasmiešio: s ove tri rieči htjela mu se Olga narugati, što joj se nije javio odkad je ovdje.

„Pa šta da joj pišem i kako da joj pišem, kad osjećam, da je nemam. Ta nijedan nerv ne drhće mi ljubavlju kakovom za nju. Kad bih joj pisao, i to iskreno pisao, morao bih joj reći, da za nju baš ništa ne osjećam, a i ako sam kada, da je to bilo nekako umjetno izazvano, u časovitoj zaboravnosti ili tako nešto, jer moja je ljubav — Ljuba, ta to je jasno, ona uobće nije nikad iz mog srdca ni izašla, samo se je na čas ko sakrila, kao što se i starčevićanstvo skrilo u meni", i Andrijević prodje nekoliko puta po sobi.

Drugi je list bio od staroga Muića. Spomenuvši mu na kratko, kako su sretno prispjeli kući, — izuzevši neznatne migrene njegove žene od vožnje u željeznici — dulje se malo pozabavio slikanjem nove političke situacije, koja se od nekoliko dana ponavlja na vidiku. Koliko se je mogao informirati, piše dr. Muić, glasovito prijateljstvo s braćom po oružju stalo se poremećivati. „Neka zlosretna ruka, svakako kamarilska, počinje da muti težko uzpostavljenu slogu izmedju nas i magjarske koalicije. Sin velikoga Kossutha kao da nije dosta oprezan, a smiešak ministra predsjednika bio mi je odavno sumnjiv. Čini mi se, da idemo u susret tmurnoj budućnosti. Magjari su nas trebali, da demonstriraju Beču i možda još komu, ali sad, kad bi trebalo vraćati obveze, nekako im je u tom družtvu neprilično. Hrvatski im se prohtjevi čine veliki i bezobzirni, pa koliko bi ih oni eventualno po svojem vitežkom osjećaju i izpunili, ne smiju pred svojom masom previše pokazivati, jer bi se izigrali i izgubili povjerenje to jest mandate, do kojih je i njima, kao i nama stalo. Spomenuta crna ruka nastoji, da se hrvatski zahtjevi što

jače publiciraju, e da bi magjarska javnost stala na njih više paziti, pa da se tako ne mogu mirno prokriomčariti, već treba da se alarmira i štampa i javnost; u kratko, nastoji se posvaditi nas s Magjarima. Magjari će svakako voljeti povjerenje svojih izbornika i mandate, nego li nas, a analogno njima i mi ćemo radije voljeti zadržati mandate i pred narodom se pokazati rodoljubima, nego li da popustimo, pa da nas starčevićanci prikažu narodu izdajicama i da tako padnemo i prije nego li smo i mislili. Po tom se, kako vidite, spremaju osbiljni časovi. Čini se da će prvom žrtvom biti naša narodna vlada."

„Dobro kombinira taj stari zec", pomisli Andrijević i taj ga čas nešto zabrinu, ne će li se njegov naumljeni prelaz k starčevićanstvu smatrati proračunanim, ne će li svi reći, da je ostavio brod, kad je osjetio, da će potonuti. Ali bilo, što bilo, najbolje je ne osvrtati se ni na što, već raditi prema srdcu, jer ako čovjek i najpoštenije radi, protivnici će uviek naći ili izmisliti nečiste motive. Pa napokon ni ne zna se, kako će se sve to razviti! — mahne Andrijević rukom i stane čitati dalje Muićev list, koji je ovaj put bio dosta obsežan, pravi kontrast onoj kratkorjekoj razglednici gospodjice Olge.

Stari je naime Muić, nastavljajući svoju političku prognozu, otčinski svjetovao Andrijevića, neka sada još većim žarom nastoji predobiti za se kotar pokojnoga mu brata. „Nas sada čeka skupštinski rad. Dogodi li se što u Pešti, vratit ćemo se u narod i držati skupštine. Vi već sada možete misliti o tom i pripravljati tlo s tim više, što ćemo požuriti, da se što prije razpiše taj izbor. Vi ste razuman, triezan i darovit mlad čovjek, pa se nadam, da ćete ubrzo steći simpatije bar kod inteligencije i ako je još neuka i slabo organizovana. Budite na dobroj nozi s Vaićem i ako biste pri tom imali štošta progutati, jer on reprezentira dobru četvrtinu izbornika." Andrijević se nasmieši. Za tim je Muić prešao na gospodarske poslove izjavivši mu, da se baš previše ne pouzdaje u upravitelja. Navlastito ga zamoli, da obidje još i onaj dônji posjed uz potok, gdje je pokojni Muić podigao mlin, al na tako nesgodnu mjestu, da je pri tom štetovao, potrošivši mnogo na gradnju, a mlin nosi slabo, pošto na onom mjestu ljeti presuši voda, a zimi je pak tako močvarna okolica, da nitko ne nosi žita. Muić je zamolio Andrijevića, neka vidi, što bi se tuj dalo eventualno učiniti. Na kraju mu je rekao, da ga pozdravljaju svi, naročito žena i „Olgica, koja se zapravo na Vas ljuti, što joj ništa ne pišete".

Tu se i opet razsrdi Andrijević, što je preko volje morao misliti na Olgu, za koju bi taj čas volio, da nije kći dra. Muića. On ni sam ne zna, u kakvom će uobće svjetlu izaći pred starim Muićem, što će mu on reći, kad sazna sve. S kojim je on pravom tu na tudjem posjedu, brineći se za tudji imetak, a ne misleći više na to, da će ikad moći ljubiti, a kamo li uzeti za ženu Olgu. Ta ona mu sada kao nikada izmiče daleko iz srdca i iz pameti, ona mu je tudja, a po njoj i on, njezin otac. Današnji spomen o Ljubi sve ih je potisnuo daleko, pa ovaj čas Andrijević ne mari misliti ni o politici ni o izborima ni o imanju ni o mlinovima, a posve ga se ništa

ne tiče, srdi li se na nj Muićeva kći ili ne. Ta što treba o tom razmišllati, valja raditi i stupiti odlučno i prvu priliku upotrebiti, da izadje čovjek sa svojim namjerama. Jer dulje ovako tajiti i igrati se skrivača ne može više, a napokon nije ni pošteno.

I Andrijević se opet uzšeta po sobi, tražeći u tome klubku raznovrstnih misli onu pravu nit, koja će razmrsiti sve. No nije je mogao naći. Sve su misli bježale nekud pred navalom prave bujice čuvstava, koja je prodirala iz njegove nutarnjosti još žešće i silnije, nego li onda, kad se je u kolima vraćao kući. Sjeo je na stolac i uhvatio se rukom za srdce. Tišina je bila velika i gluha, pa je Andrijević mogao čuti tek svoj sat, kako mu u žepu kuca.

Vani je bila takodjer mrtva tišina. Kroz otvoren prozor mogla se samo iz daljine zamjećivati podmukla grmljavina. Iza težke današnje zapare skupili se negdje u daljini oblaci i zastirali zviezde. Andrijević je pošao k prozoru i zagledao se u onu mutnu stranu, u kojoj su se pomaljali kratki bljesci. Bez ikakvih misli, a tek s onim svojim trajnim čuvstvom probudjene ljubavi za Ljubu, gledao je kroz prozor u noć, koja je bivala sve tamnija i mutnija, jer su oblaci malo po malo prekrili nebo. Na bližnjim stablima zamieti kako romoni prva kiša. Svježi hladak duhne s granja, a Andrijević osjeti lagodu u grudima, kao da mu je nešto s njih težko palo. Grmljavina je bivala sve jača, a škropac kiše postajao sve gušći, dok se na jednom ne spusti velika ploha pljuska šibajući već i po prozorima i po Andrijeviću, koji se ipak nije s prozora maknuo. Kako god je rasla oluja, tako ju je on živo pratio i veselio se času, kad se najjači pljusak oborio. Neka udara, neka hladi, neka mu utuče sve misli, koje su ga i onako poput sparne omare pritiskale, neka uginu, da može slobodno odahnuti i dati maha svome čuvstvovanju.

Kiša još sveudilj pada mirno, puno i jednako. Ah, da mu je sad ona, Ljuba, pa da gleda s njim kroz prozor u ovu blagoslovljenu kišu i ovo da je njihova kuća i vrtovi da su ovo njihovi i noć i oluja, pa i bljesak ovaj, koji je tako krasno evo razsvietlio čitav prozor i komad sobe. Sad bi u bljesku prosinuo njezin lik, a on bi ju cjelivao i, čini mu se, pjevao bi joj pjesmu o nebeskom gromu, koji u kiši suze lije za izgubljenom srećom.

I trgnu se Andrijević pa podje k stolu, potraži pero i crnilo, da piše list Ljubi.

„Moja prva i jedina ljubavi! . . .“

Tu je stao i zamislio se. Kako da počne, što da joj piše? Hoće li se izpričavati, hoće li moliti za oproštenje za ono, što je ubio život njihovoj prvoj ljubavi svojim hladnim razstankom? Hoće li sve to prešutjeti, pa opisati sadanje svoje burne osjećaje? Andrijević je nekoliko puta uzeo pero i zamočio ga u crnilo, a nije mogao nikako da piše. Ah, šta da joj uobće i piše, ta on će sutra ili prekosutra poći do nje, potražiti je i reći joj sve, Ta to se i onako napisati ne da, jer čim padne na papir već se kao okameni i nije ni izdaleka ono, što čovjek osjeća.

Vani je već rominjala kiša a grmljavina je još svedjer trajala i neka daleka tutnjava izprekidana, mukla, čas jača, čas slabija, umirući u tišini noći. I Andrijević osjeti klonulost i san, kako mu se polahko spušta na vjedje. Zatvori prozor i legne u krevet uspavljajući se jednoličnim i slabim rominjanjem kiše.

Sutradan se začudio, da je već deset sati, kad se probudio. Kiša je morala dugo padati, jer su vani bile u zemlji lokvice i debela rosa po lišću. Medjutim svietlilo je sunce i sušilo zemlju, koja je disala svježinom. Sluga mu najavi, da ga već jednu uru čeka gospodin načelnik. Andrijević, izišavši na doručak u dolnji sprat, zaista nadje bivšega bilježnika, a sadanjeg upravitelja obćine, koji se odmah ustade, smjerno mu se pokloni uz obligatni službeni smiešak.

— Gospodin je upravo dobro spavao. — I ja po kiši uviek ugodno spavam takodjer. Čovjek barem ništa ne reflektira.

Andrijević se u sebi smijao, kako se taj čovjek još uviek muči s tudjim izrazima i gradi se pred njim pametnim. Ironično mu pruži ruku, što ovaj medjutim nije ni opazio — i tako sjednu obojica k doručku. Andrijević je šutio, čekajući, da mu načelnik sam kaže, po što je došao. I ovaj je zbilja polahko počeo, da izmotava rieči, o kojima je zacielo prije dugo razmišljao, kako će ih što ljepše i „inteligentnije“ složiti.

— Znate, u stvari je ovo: Gospodin vaš, ako smijem reći tast, — i pri tom se stane smiešiti — vaš gospodin tast govorio mi je naime takodjer o, kako vi sigurno slutite, o našem izbornom kotaru. O ovom, kako da kažem, kompleksu, naime takodjer. Radi se o tom, da se planira teren, kako bi naime lakše stekli, kako bi naš župnik rekao, kaptandam benevolencijam kauza, jer sviet vam je znate naš još utučen, zabit, upravo pribitivan naime i ja sam naime spreman, da vam takodjer na ruku idem, koliko je to u rukama moje ingerencije. Medju nama govoreći — ovdje je povjerljivo i u pô glasa prošaptao — ako vi trebate takodjer pomoći, što se tiče pandura, znate i drugih mojih satelita, ja vam stojim na uslugu. To je bila moja deviza i kod pokojnoga gospodina Muića, a vi se izvolite s tom devizom i poslužiti.

Ovdje je načelnik stao i posmatrao Andrijevića, ponosan na to, kako će njegove rieči djelovati, a nije ga smelo ništa, što je Adrijević šutio. On je u tom vidio jak dojam svojih rieči, jer je nastavio dalje:

— Nego vi ste medjutim ipak, takodjer, dobro počeli, mislim naime, onu vašu taktiku, što ste već počeli upoznavati se s ovim našim krajem. Već su mi ljudi takodjer kazivali, kako ste s njima govorili o „pulitici“ — oni to zovu dakako u svojoj pribitivnosti „pulitika“. To je naime izvrstno, što ste se izdavali tobože kao neki starčevićanac, to još jedino naime kod naroda djeluje. Ta ne samo pokojni gospodin, nego i onaj prvi magjaronski zastupnik prošao je tu sa starčevićanskim programom. Ti vam ljudi i onako naime ne razumiju ništa o programima, pa je ova vaša taktika zbilja bila dobra takodjer . . .

— Oprostite, dignu se Andrijević, ja imam na polju posla; budem li trebao vaše usluge, ja ću se već na vas obratiti. Hvala vam i — sluga!

— Sluga takodjer. Kako sam rekao, ako trebate usluge i moje u tom smjeru naime devize . . .

Andrijević je umakao ni ne počekavši, da načelnik do kraja izgovori, a u duši mu se sgadio taj pokorni sluga, koji je svojim lakajskim uslugama eto stavljen na čelo jedne obćine, a nema u sebi ništa osim prirodjene, upravo živinske lukavosti i ono nekoliko loše naučenih tudjih rieči.

Upravitelj se dobara začudio kad ga je Andrijević pozvao, da se poveze s njim k mlinovima, što su bili daleko dolje u dolini, na potoku. O tim mlinovima nije znao upravitelj ništa da mu kaže, već da su zapušteni i kušao ga na svaki način odvratiti od toga, da se tamo voze. Andrijević je medjutim upravo uztrajao kod toga i što se dalje s tim čovjekom razgovarao, sve je više bio uvjeren, da je Muić imao pravo, kad mu je pisao, da se u nj ne pouzdaje. Ne samo o mlinovima već i o ostalom gospodarstvu vrlo je površno znao i razumio, pa ga je Andrijević putem s početka obzirno, a onda bome i oštrije prekoravao; ovaj je samo šutio.

Kad su se dovezli do mlinova — upravitelj je sam tjerao konje — neugodno se Andrijevića dojmio pusti prizor mirnih i napola već srušenih mlinova. Most, koji je vodio do mlina, bio je razkliman, grede iz njega poizpadale, tako te se nije moglo po njemu ni ići. Kameni nasip, koji je imao svadjati vodu u mlinove, bio je predaleko sagradjen i cielim svojim nespretnim smještajem, za koji se je morao negdje ogroman novac potrošiti, podavao lošu svjedočbu i poduzetniku i mjerniku. Voda je u toj dolini mirno i lieno tekla, kano da je izsmjehivala ljude, koji su baš tu gradili mlin, umjesto tri sto koračaja više.

— Nisam li vam rekao, gospodine, da tu nema nikakve koristi. Najbolje bi bilo to sve porušiti, a svu tu zemlju naokolo prodati.

— Zar i ova sva okolna zemlja pripada imanju?

— Dakako sva, ali koja korist, kad su to pusta strništa, koja tu bezkorlstno leže.

— Ne bezkoristno. Kad bi se ovaj potok upotrebio za natapanje, kad bi se ti dielovi racionalno stali obradjivati, mogle bi to biti liepe sjenokoše; ta zemlja tu leži kô mrtvi kapital.

Upravitelj je čudno gledao u Andrijevića i nevjerovno se smiešio, ali je svejedno morao po onoj vrućini pratiti Andrijevića, da mu pokaže svaki komad zemlje, a pri tom je čuo mnogu oštru od Andrijevića, koji mu se čak zagrozio, da će ga kao nesposobna odpustiti iz službe. Sva sreća, da su na ovom putu došli do medje izmedju Muićeva imanja i nekih liepih sjenokoša, što su se pružale takodjer uzduž potoka po dolini.

— Vidite li, kako su to krasna polja!, uzklikne Andrijević. Vidite, što se može dobrom voljom i marnom rukom. Čija su to polja?

— Tvorničara Steinbrennera.

Andrijević zastade.

— Steinbrenner? A ono je valjda njegova tvornica i dvori njegovi?

— Jest, potvrdi upravitelj, komu se na licu vidjelo, da se čudi tom naglom izpitivanju.

Andrijević se brzo okrenu prema upravitelju:

— Vi ćete sad otići kući, a ja idem prema tvornici. Pred večer pošaljite Luku po mene.

Upravitelj se najprije začudio, a onda otišao okrećući se podjedno za Andrijevićem, koji je udario poljskim prečacem prema tvornici. „Koji slučaj! Još danas sastat ću se s Ljubom! Još danas!" I kao da mirnim podnevnim zrakom lebdi, hrlio je Andrijević posred klasja i poljskoga cvieća na krilima još nikad tako jako neosjećane čežnje, praćen laganim, laganim povjetarcem.

(Nastavit će se.)

REVOLUCIJA

Jednoga jutra ljeti g. 1894, probudi me danski spisatelj Sven Lange, ušavši u moju sobu u Rue de Vaugizard i rekavši, da je u Parizu buknula revolucija.

— Što? Revolucija?

— Sad su djaci uzeli stvar u svoje ruke i izvode revoluciju po ulicama.

Bio sam sanen i biesan pa rekoh:

— Naravnajte ciev od vodovoda na te ugursuze i odštrcajte ih s ulica.

To je razljutilo Sven Langea, budući da je pristajao uz djake i za to je ozlovoljen otišao.

„Stvar", koju su djaci uzeli u svoje ruke, bila je ova:

Družtvo ili udruženje „Četiri liepe umjetnosti" htjelo je prirediti ples u zabavištnom lokalu Moulin Rouge. Četiri dame, koje su na tom plesu imale personificirati te četiri liepe umjetnosti, izstupile bi gotovo gole, imajući naime samo svilenu vrbcu oko pasa.

Premda je pariska policija strpljiva i vična na koješta, ovdje se umiešala i ples bude zabranjen, a zabavište zatvoreno.

Proti tomu prosvjedovaše umjetnici. Djaci u čitavom Quartier Latin-u pristadoše uz umjetnike i takodjer prosvjedovaše.

Koji dan za tim išla je malena policajna obhodnja boulevardom St. Michel. Pred jednom od mnogobrojnih gostiona sjedjelo nekoliko djaka, te dobacivalo prolazećoj obhodnji porugljive opazke. Pariska je policija strpljiva i vična na koješta, nu sad se je jedan policista razbjesnio te pograbio jedan težki šibičnjak od kamena, što je stajao na jednom stolu vani na boulevardu i bacio ga za izazivačem. Medjutim je promašio cilj a šibičnjak uleti kroz prozor u gostionu i pogodi nekog posve nedužnog djaka u glavu tako, te je ta nesretna žrtva ostala na mjestu mrtva.

Kad se je Sven Lange udaljio, ustao sam i izišao. Veliki nemir po ulicama, sila svieta, policiste na konju i pješaci. Protisnuo sam se i došao do svog restauranta, doručkovao, zapalio cigaretu i htio opet poći kući. Kad sam izašao iz restauranta, nemir se je mase naroda još povećao. Da se uzdrži red, izašla je i narodna garda, konjanici i pješaci. Netom su se oni pojavili na boulevardu St. Germain, dočekao ih je sviet vikom i kame-

njem. Konji se propinjahu, puhahu, ne bijaše ih moguće svladavati. Svjetina je smrskala asfalt po ulicama i njime se nabacivala.

Neki me čovjek upita skroz ogorčeno, držim li, e je sada uobće čas pušiti cigaretu. Nisam ni slutio, da prieti tolika opasnost; pošto sam znao francezki malo, odnosno ništa, to me je donekle izpričalo. A taj čovjek uze vikati očajnim licem:

— Revolucija! Revolucija!

Bacim na to cigaretu.

Nisu više bili djaci i umjetnici sami na nogama, talog Parisa dohrlio je ovamo na desetke tisuća, lazaroni, bezposlice, propale eksistencije. Došli su sa svih kutova grada, nicali iz pokrajnih ulica i miešali se medju svjetinu. Koliki su pristojni ljudi izgubili svoje ure.

Pošao sam za strujom. Križ, što ga sačinjavaju boulevardi St. Michel i St. Germain, bio je žarištem vreve i tu je bilo izvanredno težko uzdržavati red. Svjetina je dugo vremena činila što je htjela. Neki je omnibus dolazio s one strane obale Seine preko mosta; kad je stao na trgu St. Michel, izstupi neki čovjek izmedju svjetine, skinu šešir i reče:

— Moje gospodje i gospodo, izvolite izaći!

I putnici izadjoše.

Na to budu izpregnuti konji, a omnibus uz glasno klicanje usred trga izvrnut. Sliedeći omnibus zadesi ista sudbina. Tramvaje, koji su prolazili, zadržali su i isto tako prevalili i ubrzo se naslagala visoka barikada poprieko ulice od jednog pločnika do drugoga. Sav je promet zapeo, ljudi, koji su htjeli dalje, ne mogoše se proturati, već ih je poput talasa svjetina poniela sa sobom, s njihova puta odvela te bacila daleko u pokrajne ulice ili pače rinula kroz zabravljena vrata u kuće.

Bio sam opet gotovo do svoje polazne točke, restauranta, potisnut, bio sam gonjen dalje, sve dalje, dok nisam dopro do neke visoke, željezne rešetke, koja je obrubljivala jedan muzej, — i ovdje sam se čvrsto prihvatio. Gotovo te mi iztrgoše ruke s tiela, ali sam uztrajao. Na jednom zamnije hitac, pa još jedan. Svjetinu spopade strava, a ona se uz groznu viku strovali u pokrajne ulice i ujedno upotriebi policija priliku, da u različitim pravcima potjera konje za množtvom, da ga obori i uzme sabljama oko sebe sjeći.

U taj čas zavladalo je neko ratno čuvstvo.

Bio sam toliko sretan te sam se držao rešetke, gdje više nije bilo stiske. Neki, što je zaostao, pristupi bez daha do mene, ko da je poludio od strave. Držao je u zraku svoju posjetnicu, turao mi ju u ruke i zaklinjao me za pomoć, jer je mislio, da ću ga ubiti. Na karti je pisalo: Dr. Hjohannes. Dok je stajao preda mnom, drhtao je poput pruta na vodi. Rekao mi je, da je Armenac, i da se nalazi na naučnom putovanju u Parisu, inače da je liečnik u Carigradu. Poštedio sam mu život i ne uzeh mu ga. Sjećam se još posve točno tog čovjeka, osobito njegova skroz smućena lica s crnom riedkom bradom, velikim razmacima medju zubima u gornjoj čeljusti.

Sad se pročulo, da su hitci potekli iz neke postolarije ili zapravo preko iz radionice. To da su „talijanski“ radnici, koji su htjeli pucati na policiju, — naravski bili su Talijani, na koje se bacala krivnja. Sad se bjesnilo vratilo u svjetinu, i ona opet provali na boulevard. Policija na konju pokuša sada, da središte zatvori kordonom protiv daljnje bujice ljudi iz drugih dielova grada; nu čim je svjetina vidjela taj trik, počela je razarati prozore na kioskima za prodaju novina, plinske svjetiljke razbijati kamenjem te odstranjivati željezne šibke, koje su štitile kestenje na boulevardima, sve, samo da policiji zadade drugog posla, nego zatvarati put. Kad ni to nije ništa koristilo, htjelo se konje policije, koji su se propinjali, prestrašiti do skrajnosti i radi toga budu barikade od izvrnutih omnibusa zapaljene. Nastavljalo se još uviek i kidanjem asfalta u svrhu nabacivanja, a budući da je to bio mučan posao, a kako potrebi time nije bilo nipošto udovoljeno, prihvatilo se i drugih sredstava. Poiztrgane željezne šibke oko kestenja sasjekoše u malene komade, pokidaše drvene dielove od stubištnih ograda i za malo eto reda i na moju vlastitu, veliku, liepu željeznu ogradu. A tad se stalo bacati i vikati i razarati i bježati i vraćati.

Tako protekoše ure.

U to su čete iz Versaillesa pojačale uzdržavatelje reda. Silna smetnja spopade svjetinu. Policiju su i narodnu gardu psovali i što je god moguće pomisliti, zla joj nanosili, nu čim su se ukazale čete, poviče narod: „Živjela vojska! Živjela vojska!“ A častnici su se mašali kapa, zahvaljujući za ovacije. Nu jedva da su častnici i vojnici prošli mimo, kad iznova započe igra s policijom i s prozorima te ogradama i isto se stanje opet povrati.

Pade i veče.

Sad stade vika djaka:

- Popljujmo Lozéa!

Lozé bijaše policajni prefekt. I na to se svrsta bezmjerna povorka, koja je htjela krenuti k hotelu policajnog prefekta, da se Lozé „popljuje“. Povorka krene. Preostale pak tisuće nastaviše svoje izgrede.

Pošto se činilo, da se danas ne će više toga puno vidjeti, zaputih se u svoj restaurant, blagovah i vratih se daleko, daleko uokolo. — — —

Nu dani prolažahu, a nemiri se nastavljahu.

Čim je čovjek koraknuo iz svoje sobe na ulicu, vidio bi i čuo neobičnih prizora. Jedne sam večeri htio opet poći do svog restauranta, da jedem. Nešto je kišilo, pa sam ponio kišobran. Nekako na po puta ustavi me grupa ljudi, koja se bavila time, da sruši provizorno podignutu balustradu, što bi imala priečiti prolaznicima, da se ne strovale u jednu uvalu ulice. Ta je balustrada bila načinjena od greda i dasaka. Zamoliše me vrlo odredjenim tonom, da im pomognem kod kidanja, jer da im se vidim jakim i uporabivim. Znao sam, da ne bi ništa koristilo, da se opirem, i tako odgovorih, kako sam vrlo srećan, što im mogu pomoći. Na to uzesmo kidati i rušiti. Nu to nije ništa koristilo. Bilo nas je petdesetak, nu nismo radili u taktu i ne mogosmo svladati balustradu. Na to mi padne na um,

da zapjevamo, kako običavaju tuliti norvežki zidari kad dižu težke terete. To je pomoglo. Naskoro su počele daske pucati i za kratak se čas balustrada srušila. Sad smo klicali hurra!

Htio sam prosliediti put do restauranta, kad eto nekog odrpanca, koji mi jednostavno uzme kišobran, što sam ga naslonio i podje s njime dalje. I nije mi ga htio vratiti, već reče, da je to njegov kišobran. Pozovem svjedoke, moje kolege kod balustrade, koji su morali potvrditi, da sam taj kišobran imao uza se, kad sam došao.

— Jest — reče taj čovjek — ali nije li ovo revolucija?

Moji drugovi na to umukoše i dadoše čovjeku pravo. Nu to ja ne htjedoh, i oteh mu silom kišobran, nu kako to nije išlo drugačije, a da se obojica ne potukosmo i ne oborismo o tle, stade taj čovjek vikati u pomoć. Drugovi dodjoše opet, a kad im se on potužio, da sam ga napao, odgovorio sam:

— Dakako! A nije li ovo revolucija?

I na to uzeh svoj kišobran i — krenuh. — — —

U večer, kad bih dovršio svoje dnevne poslove, pošao bih obično da prisustvujem nemirima u odmjerenoj udaljenosti. Ulice bijahu vrlo mračne, jer gotovo sve plinske svjetiljke bijahu razorene, a mjesto je razsvjetljivalo tek svjetlo iz dućana. Gardisti su jašili pločnicima, veliki se njihovi konji pričinjahu kao nemani u polumraku i neprestano bi se čuo topot kopita po asfaltu te rika kakvog čopora iz pokrajnih ulica.

Medjutim su djaci — kad su vidjeli, koliki su obseg zahvatili izgredi, — izdali proklamaciju, u kojoj su odgovornost za sbivše se razaranje i zločine odbili od sebe. Ne bijahu više djaci, što su prosvjedovali protiv umiešavanja policije na plesu u Moulin Rouge-u, već talog Parisa, a djaci su htjeli svakog pojedince pozvati, da se povuče. Proklamacija je izašla u mnogo primjeraka te je bila pribijena na drveću po boulevardu. Nu njihove razborite rieči nisu više ni najmanje koristile.

Svjetina je uzela policiju na nišan. Stalo se u velikim povorkama kretati na policajnu prefekturu, da se „popljuje" Lozé, bacalo se posvuda kamenje na policiste, gdje bi se samo dohvatilo, a kad je neki ubogi policista jedne večeri kasno htio s nekom zapovjedi da predje preko seinskog mosta, svjetina ga je spopala i bacila u rieku. Sliedećeg dana daleko dolje od Notre Dame izbačen je na obalu i prevežen u mrtvačnicu.

Jedne večeri sbilo se nešto na boulevardu St. Michel, što je pobudilo veliku pozornost. Neki je policista zalutao posve sam medju svjetinu na pločniku, na što je neki gospodin izvukao dugački pištolj za dvoboje iz žepa i na mjestu ustrielio policistu. Na prasak dotrči policija, u najvećoj se žurbi pitalo i odgovaralo i neki uhapsili. Nu krivcu ne bje traga. Nu taj gospodin bijaše vitez počastne legije, to su vidjeli oni, što su blizu stajali. Činilo se, da su i znali, tko je on, pa ipak ga nisu htjeli izručiti, — gospodin s imenom, koga sav Paris poznavaše, koga pozna Françezka, pače i veći

dio čitavog svieta htio one večeri da ubije čovjeka: instinkt ubojstva i revolucije Franceză probudio se u njemu i buknuo sajnim plamenom. — —

Jedne me večeri namjestiše kod „kidanja asfalta". Došao sam posve mirno duž jedne ulice, gdje sam vidio, kako je hrpa ljudi nečim zabavljena. Kad sam došao dosta blizu, pozvalo me, predalo mi komad željeza i postavilo me. Satnija garde stajala je nedaleko odovud, da zatvori ulicu i koliko sam mogao razumjeti, radilo se o tome, da se pokidanim komadima asfalta kamenuje garda, kako da se izvojuje pristup do zabranjene ulice. Bilo je to sramotno robovanje, u koje sam zapao, i gorko se kajem, te nisam udario drugim kojim putem. Nu pošto sad nije bilo druge, morao sam razarati asfalt. A nisam ja sam ni radio kod toga posla, više je željeza djelovalo, a izmjenice se izmjenjivasmo. Fukara je stajala i vikala, i dogovarala se, što da se započne s gardom: ah, zlo po gardu, ne će ih mnogo ostati na životu!

U to začusmo iznenada zapovjed:

— Bajunete gore!

Pogledasmo. Isti glas vikaše dalje:

— Napried s bajunetom!

I satnija garde ravno prema nama.

Na to odbacismo lieno svoja željeza i nagnusmo u bieg. Bože dragi, kako smo bježali! Ostavili smo za sobom neprijatelju sve svoje kugle, sav naš skupocjeni asfalt, i bježali. Vrlo mi je dobro došlo, što imadjah dugačke noge i što sam se njima umio služiti poput zeca, a moram i sam priznati, da nisam još nikad vidio, gdje tko tako sjajno bježi, kao ja. Sjećam se još, kako sam nekog malenog Franceza tako odrinuo do zida i s tolikom silom, da se je srušio i zahroptao. Naravski te sam preticao sve od svojih bježećih drugova, pa kad su se oni sprieda napokon ustavili, upotriebih sveobću smetnju, da se odšuljam od te asfaltske fabrikacije.

A nisam više nikad onamo došao.

Kad je prošlo više tjedana, stali su izgredi po ulicama jenjavati, a za tri tjedna bio je Paris opet tako podložan kao i prije. Samo su razrovane ulice još dugo vremena bile svjedocima zadnje revolucije. Nemiri su imali samo jednu realnu posljedicu: policajni prefekat, „popljuvani" Lozé, morao se zahvaliti.

Norvežki napisao KNUT HAMSUN

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

HRVATSKA BOSNA

(Mi i „oni tamo")

Ovo je jedna mala, aktuelna brošura*, koju treba što više razturiti, osobito po Bosni i Hercegovini. Čini se da ove hrvatske zemlje, ne bijahu nikad u tolikoj pogibiji, u kakoj su danas. Ne samo da se u tamošnjoj štampi, koja je od nedavno dahnula zeru slobodnije, bije oštar boj, već je onaj nekulturni, bizantski elemenat, koji se naziva srbskim, zametnuo i drugi boj: boj krvi, ubojstva, paleža — boj razaranja. Za to je ova brošura došla u horu, a pisac joj je obradio predmet savjestno i s ljubavi za hrvatstvo Bosne. Jasan je i popularan. Pisac je knjižicu uredio sistematski, razdielio je u deset poglavlja, a ovo su evo glavne misli njegove:

Bosna je bedem, na kojem se biju valovi dviju protivnih kulturnih struja: „iztočne i zapadne crkve, bizantinstva i evropske kulture, islama i krsta, plavokosih Slavjana i crnomanjastih Vlaha, kulturno aktivne i pasivne pasmine, Hrvata i Srba, napretka i stagnacije, života i smrti." U tim silnim oprekama jedino je hrvatstvo, koje predstavlja kulturnu vezu izmedju Evrope i istoka, izmedju monarkije i Bosne. To hrvatstvo — bilo ono Krstove ili Islamske vjere — jedino čini onaj vez, po kojem u državopravnom pogledu kralj naš imade pravo, da se u Bosni osjeća vladarom, a ne samo mandatarom.

Sbližiti dakle prije svega Bosnu Hrvatskoj, utrti onaj put do monarkije i u srce Evrope, koji kud god se krene iz Bosne, vodi samo preko Hrvatske — eto to je zadaća rodoljuba ovkraj i onkraj Save. Toj velikoj zadaći protive se „oni tamo" i otvoreno i potajno, iz busije, „koji su jučer sretali vlast pod krinkom lojalnosti, a danas pletu niti, te ih bacaju preko Drine . . ."

Zatim pisac tumači jedinstvenost i cjelovitost svih hrvatskih zemalja s gledišta geoložkog i klimatskog, po kojem je Bosna neodjeljiva od Hrvatske.

Interesantno je sliedeće poglavlje, „Naše tielo", u kojem se s antropoložkog stajališta dokazuje, da su muslimani i katolici jedan isti živalj, koji nosi sva obilježja istovjetnog etničkog elementa, dok se pravoslavni živalj daleko u tom pogledu odvojio od Hrvata obiju vjera. I boja očiju i kose i obseg grudiju i duljina lubanje i t. d — sve to dokazuje, da je pravoslavni živalj ne samo zaostao za hrvatskim (islamskim i katoličkim), već da je posve stran, tudj, neslavenski. Treba samo pogledati Vlaha, i na prvi pogled će ga i diete prepoznati, pa da ga obučeš „makar u odielo šaha perzijskoga!"

Isto se tako vidi po tamnoj krvi (4 poglavje), da je taj pravoslavni živalj došljak, tudjinac, u ovim hrvatskim zemljama. Vlah, koji postade poslie sinoniman s imenom Srb. Ti Vlasi zamienili su svoj rumunjski jezik slavenskim. Vlasi, Ašani, Cincari, Morlaci, crni Latini, Karavlasi . . . to su ti „Srbi". Taj Vlah, izprva nomad, dovinuo se najodličnijih mjesta žaliboże i u Hrvatskoj, veli pisac, Nomadi, onda koritari, svirači, džambaci, mešetari, stočari, lihvari (sa 100 postotaka), trgovac, gazda, gšeftsman, — „Srbin"! Tako se taj elemenat razvijao. „Iz gusjenice razvio se leptir — iz nekadanjeg karavlaškog iseljenika, postao je čovjek, koji drma narodom na svoje i tudje ciljeve!" I zar je tom življu „odista dosudjena zadaća, da prevede Bosnu u krilo Srbije, da se toj krvi ropski pokore naši muslimani?"

Narodna psiha takodjer stvara nepromostiv jaz izmedju tog vlaškog elementa

---

* Preštampano iz „Hrvatskog Dnevnika" i njegovom nakladom izašlo. Sarajevo 1907. Tisak Voglera i dr. 8o Str. 57. Ciena 50 helera.

i domaćeg hrvatskog življa. Pisac na temelju te psihe uspješno dokazuje, da ti „Srbi“ nisu nipošto Slaveni „To su „oni tamo“ — koji sebi arogiraju ime srpsko, koji se, pošto uspješe u Srbiji, u novija doba otimlju za glavnu rolu u Hrvatskoj, koji bi voljeli zagospodovati i u Bosni.“ Razpravivši tako s geoložkog, geografskog, antropoložkog i etnografskog stajališta i dokazavši, da su „oni tamo“ od Hrvata (katolika i muslimana) daleko odvojeni, bavi se pisac historičkim nazivom glavara Bosne, naslovom bana, te zove pozvane faktore, da taj naslov uskrise i zamiene s „poglavicom Bosne i Hercegovine“ (Landes-Chef). Ujedno dokazuje povjestničkim podatcima hrvatstvo Bosne. Reprezentati prahrvatskog državljanstva u Bosni danas su Hrvati, bili oni vjerom katolici ili muslimani.

Vrlo dobro u naredna dva poglavlja izlaže pisac povjest hrvatskog državnog prava s obzirom na Bosnu, pa dolazi do zaključka, da je Bosna uviek bila integralni dio hrvatske cjeline. To je „fundamentalna dogma, u koju ni jedan čovjek, ako poznaje povjest Bosne, ne će dirati.“

Iz svega sliedi, da je taj „vlahosrbski“ živalj nipošto politički, već samo socijalni problem; propagatori srbstva „predstavljaju danas u Bosni veliku socijalnu pogibao, koja prijeti osobito našim muslimanima“. Ovu je temu pisac podatcima i dokazima dovoljno utvrdio i obrazložio.

U zaglavnom poglavlju sumira pisac svoje razlaganje te izstavlja nauk, koji iz njih sliedi, a taj glasi: „Na nama je dakle, da se kupimo oko zastave hrvatstva, naročito u sadanje doba, gdje vidimo, da se u užoj Hrvatskoj našlo malodušnika, u čijim je rukama ona klonula.“

Ne samo klonula, dodajemo mi, već koji s njome pazare, koji ju preličuju tudjinskim bojama, koji s hrvatstvom cincare, mešetare, koji ga zatajuju.

„Hrvatska Bosna“ zove se ova dobra i nada sve aktuelna brošura. Da — hrvatska Bosna!

KNUT HAMSUN

Kao Maksim Gorki čovjek burne prošlosti. Prva su mu djela bila rad ruku, težak, naporan, prost rad. Radi hljeba svakdanjega laćao se i najcrnjeg radničkog orudja, da živi. Mienjao je zanate i gospodare, sela i gradove, prošao zemlje i kontinente. I dok je radio s prostim radnicima živio je svojim životom, izradjivao je u duši poseban svoj sviet, ljude i živote. U znoju lica navirale su mu ideje, sujeti, literarna djela.

Ne samo da je Knut Hamsun poput Maksima Gorkoga čovjek burne prošlosti, već mu je poput njega prvi zanat bila — postolarija Jedan i drugi započeli su svoju karijeru s cipelama dakle čizmama Bit će da su se i naši neki pisci ugledali u ove čizmare, jer su napisali više nego jednu — čizmu, a da ipak nisu bili pravi šoštari. Dakako, ne mislimo ovdje velikoga Josifa Kosora, koji je prvu svoju knjigu posvetio šoštaru Maksimu Gorkome! Poznat je specijalitet postolarskoga zvanja, što veli Švaba — Pflickschuster!

Knut se Hamsun rodio god. 1860. u Gudbrandstalu u Norvegiji. Sa sedamnaestom godinom postao je postolarski naučnik (Gorki sa šestom, Kosor?). Već se tada počeo baviti književnikovanjem. To su bili prvi „porivi“. Nu nije mu se cipela svidjela toliko, da ostane dugo uz dretvu i smolu, s toga pobježe na nekoj ladji kao prosti sluga, težak, pusta mornarina. I tako započeše njegova putešestvija po svietu, koja su trajala godine i godine. Sad je ribar, te lovi i prodaje ribu, onda se spušta u rudokope, te je obični radnik. Dolazi u Ameriku, gdje u toj zemlji slobode i rada biva trgovački pomoćnik, pometač, konobar, kočijaš na tramwayu i t. d.

Opet se vraća u domovinu, te je od god. 1883. do 886. novinar, reporter, feuilletonista, piše svašta uz malenu platu. 1886. jedri opet u Ameriku, nu sad već kao duševni radnik — dopisnik novina „Verders Gang“. U Americi je stekao puno izkustva, proučavao ljude i narode, život i običaje. 1888. opet je u domovini, gdje izdaje knjigu „O duševnom životu Amerike“. Oštro sudi i opisuje, ali duhovito. Nu knjiga mu ne donese ni slave ni imena. Tek s romanom „Glad“ (1880.) postaje tako reći preko noći slavan, čitan, tražen, gotov književnik. Opisuje mladog čovjeka, koji strada, gladuje. Do u sitne tančine crta u tom romanu sam sebe, svoj patnički život genijalnim perom.

Sada zareda čitavim nizom knjiga i romana. Iste godine još izdade bizarni roman „Misterije“, mističnu poviest jednog neobičnog čovjeka; 1893. „Redaktora Lyngea“ i „Novu zemlju“: 1894. ljubavni roman „Pan. Iz bilježaka poručnika Glahna“ — djelo puno poezije, svježine i originalnosti. Od godine 1895. do 1897. izdade dramatsku trilogiju „Na pragu carstva“, za tim novelu „Glas života“ i igrokaz „Večernje rumenilo“. Premda je Hamsun sam češće omalovažavao svoj dramatski dar, navodeći, da mu ne valja tehnika, ipak njegova dramatska djela djeluju scenski te osvajaju.

Izdavši god 1897. humorističku sbirku novela „Siesta“, izdade roman „Victoria, poviest jedne ljubavi“. U tom se djelu uzpeo na vrhunac svoga pjesničkog stvaranja. Roman se taj odlikuje sjajnim stilom, dotjeranom formom, plastičkim prikazivanjem i fantazijom, koja ključa i buji. U igrokazu „Kraljica Tamara“ izradio je tu

staru priču strastvene ljubavi u velikim potezima, a njegov „Munken Vendt" (1902.), dramatski prikaz doživljaja jednoga zabludjeloga teologa, Hamsunovo prvo djelo u stihovima, smatra se najznametinijim književnim djelom Skandinavije zadnjih godina.

U sliedećem djelu „U svietu priče" (1903.) iznio je Hamsun u neku ruku romantični putopis, pa je i s tom knjigom pokazao, kako je neizcrpiv u stvaranju, i kako svedjer izlazi nov u najraznoličnijim formama i granama poezije. Poslie je još napisao sbirku novela „Kratskow", te pjesme „Divlji sbor", u kojima se visoko uzdigao nad sitnice svakidašnjeg života, donoseći vjerne slike prirode te crtajući erotske motive od neodoljiva dojma.

Knut Hamsun nije prestao. Svake godine poklanja literaturi svoga naroda nove knjige. Po svuda ga prevode. Novela, uz koju donosimo ove redke, prikazuje Hamsuna finim posmatračem do u sitnice, nu i ujedljivim smijačem, podrugavateljem. Crtica „Revulucija" mala je satira na revolucioni duh Franceza.

HRVATSKO KAZALIŠTE

(Na početku sezone.)

Sve, sve je već došlo (i dramaturg!), a Vanja nekako najposljednji. Ali, tko se posljednji smije — dvije sreće grabi. A Vanji je bilo teško doći. Teško. Bio je na praznicima — zbog studija! U jednom seocu, pod gorom i divnim podnebesjem. Kazalište: brdo i dolina, intendant: Bog, dramaturg: priroda i režiser priroda. Mjesec, veliki bakreni mjesec, izlazaše sve bez gospodina Paspe i bez „šlagvorta", svaki dan kasnije. Pozornicom se vozijahu (ili vožahu) kola s volovima i konjima. Bez intrige, bez zlobe. Mogli ste jednoga sunčanoga dana vidjeti Vanju na kolima bundeva, slatke repe (za krave!) i utrgnutih još nedozrelih kukuruza (za pečenje). Šaptaoca nije bilo, sam je Vanja sebi šaptao u srcu tihu, zadovoljnu molitvu Bogu sela i idile, Bogu odmora, jer ne trebaše u veče pisati kritike, zamjerati se ljudima i — glumcima (i glumicama) — i jer se ne spuštaše zastor već san na vjedje, umorne od dana i livade. O rus, o Horacije, o Janko Jurkoviću!

Ali valjalo je te frule i za pojas zadjeti. Došao opet Zagreb, vruć i intrigantski Vanja mora svući seosku košulju i obući uniformu kazališnoga recenzenta: natući kapu mudrosti i „spametnoće", uzeti bič u obliku pera, žuči u slici crnila i — i nešto malo srca, ali samo u momentima. Jer ljudi srca ne vole! Tjeraju ga kao Preradovićevo, što no u prošlom stoljeću „plačuć prage oblazilo". Srce, što govori strunama. Ali, što ćemo, valja nam biti kao pastiru (kasnijemu kralju) Davidu; valja se oboružati i praćom i harfom. „Davidsbündler!" (Kerr).

Prvo što osjetih u Zagrebu, bijaše, da sam razasut, da me zapravo i nema. Rekoh — (vi vidite, da govorim u aoristima i imperfektima kao A. G. Matoš i kao Fran X—iks! — Gundrum Oriovčanin) — rekoh dakle sam sebi: Vanja, skupi se! Na okup, sazovi godišnju skupštinu, što ćeš i kako ćeš u budućoj ili — po nekim filolozima — u „narednoj" sezoni. Teškom mukom skupim se u skupštinu. Dakako Vanja predsjednik, Vanja tajnik i blagajnik (o honorari!) i Vanja publika. Iza pozdrava predsjednika, gdje se raduje, da je sve živo i zdravo, u koliko jest, prelazi se na izvješće tajnikovo o dosadanjem radu, gdje tajnik Vanja čita kritike Hrvatske Smotre prošle godine, ističući medju inima, kako bi se od njih mogla bila izdati „lijepa kujiga". (Glasovi: Zašto nije?). Nakon izvješća blagajnikova, gdje se na žalost konstatirao priličan deficit, spominjali se neki novčani zavodi, koji su u obliku mjenica i inih pomagala angažirani (muk u publici) — prešlo se ipak jednom na dnevni red.

Tajnik Vanja službeno izvješćuje, da je bez ikakva priznanja prestao biti dramaturgom dr. Nikola Andrić, te naglasuje, kako je to Hrvatska Smotra takodjer u svoje doba proricala. (Glasovi: Svi smo proricali.) Ovdje uz opći muk ustaje predsjednik Vanja i govori od prilike, koliko se moglo zabilježiti, ovo:

Odronio se brijeg, pod kojim su dugo kopali. Tko pod drugim jamu kopa, taj ga i potkopa. Ipak on se sam odronio. Sam se popeo, sam pao. I to već drugi put, a on se u dnu svoga srca nada, da će doći i treći put. Do tri puta — ide vrč na vodu, dok se ne razbije. Mora, da ga je negda još kao dječarca — kako će to anegdotarska historija zabilježiti — cjelunula Talija u čelo i rekla mu: Nikola, kad se opašeš snagom, bit ćeš moj i gjuvegija i pjesnik i podvornik. I u istinu: on tek što nije lijepio i kazališne cedulje. Uvijek je sve dao. Hoćeš u reklami, hoćeš u kazališnomu „pred"-referatu, koji je mnogomu kritičaru dobro poslužio, hoćeš u kazališnoj ili inoj literarnoj historiji, svagdje „briljantan stil" i „duhovit kozer", kako to veli intendant Miletić u svojem najboljem djelu, Hrvatskom glumištu (str. 34.). Šteta, što nije pisao novele ili bar aktovke; on ih je volio *doživljavati* . . . (Gibanje u općinstvu.) Bez publike. Mogao je kao Cezar — Cezar u Galiji — u isto doba pisati kazališnu noticu za novine, pregledavati blagajničke račune, korigirati plakat, razgovarati se s hrvatskim autorom, viclati s direktorom Fallerom, da sve skupa potjera van i dovrši novinsku polemiku ili list kojemu vanjskomu autoru, kako je

njegova drama lijepo uspjela na hrvatskim daskama. A još istoga dana valjalo je napisati list kojemu vanjskomu glumcu (ili glumici) za gostovanje, ishoditi u „staroga“ predujam kojemu — i opet hrvatskomu — autoru za dramu, od koje je poznat tek naslov ili blijeda skica; valjalo je pisati vanjskim kazalištima ili bečkom agentu, čitati i prevoditi drame, ići na pokuse, akcentuirati uloge glumcima (ili glumicama). Ah, ta akcentuiranja!... (Ponovno gibanje i žamor u publici.)

A nije trebao ništa. Mogao je lijepo lijeno sjediti. Mogao je naći, tko će naglasivati uloge, tko će čitati drame, nije trebao odgovarati na novinske navale već lijepo obići sve stupice. Mirovati je morao i bio bi danas ili sutra intendant, birokratski intendant hrvatskoga kazališta. A ovako je ravnatelj pokrajinskoga glumišta, gdje će — vidjet ćete — izmijeniti provincijalne daske parketima, ako i tu ne pane u „versenkung“ i ne skrha svoj temperamentni vrat. Nervi su mu već „teatralizovani“ i da mu prorežete žilu, prsnuo bi van koji prizor ili intriga. Umjetnička intriga. Intrigirao ju ne iz egoizma već iz — artizma. Veselilo ga je napisati u tri, četiri lista — sa svim slovima svoje pseudonimne abecede — i izvještaje i polemike i kritike. Sam svoju kritiku. Jednako je znao spjevati i kritiku i statistiku kazališnu. Upravo spjevati ne sebi već — upravi. I kad su ljudi hvalili, hvalili su upravu, a kad su psovali, kriv je bio Andrić. (Tako je!) Ali: drumovi će zaželjeti Turaka, a — Andrića više biti ne će! I oni, koji su ga mrzili, ljubili su ga. To mu je bila — „tragika“. Pao je i padajući slagao repertoar za — buduću sezonu. Tu prestaje kritika, a nastaje — inspiracija. (Bum!)

Živio je za svjetli, vedri Danas. Danas sa veliko D. Nije ga više zanimalo, što je bilo jučer, makar su i batine na nj padale. Za danas — kao što i glumac živi i ćuti tremu tek za „večeras“, za momenat. I publika i svijet i život — sve mu je postala gluma, iluzija. Napane li ga tko u javnosti, on se veseli kao Rostandov Cyranno: hvala Bogu, opet jedan neprijatelj više! I on se s njim bori kao glumac udarajući sve kao u šali: prim, sekond... Treba dakle da mu kao umjetniku, kao pravomu teatarskomu čovjeku kliknemo: Slava! Sad, kad je zavjesa spuštena, zapljesnimo mu, neka izidje pred zavjesu. Eto izišao je, on, Nikola, lijep kao Faun, a duhovit kao... kao Vanja. Još duhovitiji! Slava mu!

Pošto je sve mirno i dostojanstveno kliknulo „Slava!“, izvješćuje tajnik Vanja, da je novim dramaturgom umjesto dra. Ivana Krnica, dra Branimira Livadića, dra. Milana Ogrizovića i — ah! — Milana Begovića nenadano imenovan Ivo conte Vojnović.

Predsjednik Vanja naglo ustade, hoće da nešto kaže, kad najednom vidi kraj sebe karikaturistu, darovitoga mlaca (da li mladac ili mlatac?), gdje se usudi snimiti sliku — Vanje. Brzo nestade i tajnika i blagajnika i skupštine, svi umakoše i „sintetiziraše“ se u meni i evo ugledah u karikaturi — sebe. Gospodine uredniče, što ste učinili, da od Boga — —. Oh, u jednu mi je ruku i milo (znate zbog reklame!), ali u drugu! Pokvarili ste mi cijelo veselje. Od uviek sam želio i čeznuo, da mi „Obzor“ donese sliku. Makar onaj mali obzor, za djecu. Govorio sam već „u tom smislu“ i redaktoru g. Ivanovu, ali mi on odgovori, da još nisam dosta slavan. Najprije da dolaze na red braća Dalmatinci: Vojnović, Begović, Kosor, onda provincija, onda neko vrijeme nitko, a onda istom mi, Zagrepčani, kao najopasniji. Mi „kulisenšiberi“. Što, što učiniste, gospodine redaktore! A onda, ta slika sliči onomu, komu bi najmanje želio biti sličan — Ogrizoviću, onomu, što sjedi na tri stolca, a imao bi sjediti na jednome, ali unosnome. Onome (i tako dalje!) — ah, što učiniste, gospodine redaktore! Ne ćete više od mene dočekati referata, ne ćete — ili ne zvao se ja više

Vanja.

IZ HUMORISTIČNIH LISTOVA

U poznatom šaljivom listu, organu Društva hrv. književnika, napisao je pozitivni, napredni i realistični M. Domjanić *Baladu*. Tu se pripovijeda jedan moderan, realan dogadjaj u ukusu Majer-Mjajceta i Pasarića, kako jedna *markizica* nije htjela dati ruku jednom *poetu* kod *menueta*, kako je on htio umrijeti (kao Kosorov Žaloban), ali mu je u tome smetao „ples". On dakle radi bala nije htio pijehnuti, pa je došao pod njen balkon, pod *markišku* (markisku) krunu, na *tužnom* mjestu sa *mandolinom* i — zaklao je *markizicu*. Ali sve to realističnoj, naprednoj okrutnosti M Domjanića nije dosta. Na kraju te balade tvrdi, da je krv u *markizice* bila *plava*, dakle aristokratska.

Originalno, zar ne!

Hrvatski *poeti* realističnog kalibra kolju žene i iz njih teče *plava* tekućina, kao iz flaša ili tintarnicâ. Taj M. Domjanić je vrlo šaljiv, najviše onda, kada je — kao pravi humorist — šaljiv *nehotomice* . . .

*

Vladimir Šiffer: *Čemu?*
Čemu, čemu to čitati?

*

Petar Petrović: *Škica* (skica).

Srbe, Rkaće u *hrvatskim* listovima ne čitamo, pa ni onda, kada su u feljtonu Zagorčevog i Puškanovog* lista. Što valja, daju ti literarni cincari srpskim listovima; što ne valja, daju Savremeniku, kao n. pr. ovo:

> Bronzani Ljeljo s mermer fontana
> Pljuska m' u staklad kristalne kaplje.
> A, preplašene jekom timpana,
> S veštačkog vira begaju *čaplje*.

Pesma se zove *Na lumperaju*, a autor joj je onaj A. Tunguz (sic!) Nevesinjski, koji je, kako čitamo u srpskim dnevnicima, predao memorandum za Bosnu konferenciji u Haagu. Razumijemo dakle, da pesnik lumpuje, ali da lumpuje u — organu D. H. K. — to nam ne ide nikako u glavu.

Lumpenpoezija, pa to ti je!

Pesnički lumpi štampaju se u listu, odakle se izbacivahu hrvatski autori. Vrlo, vrlo komično, zacèlo!

*

Lunaček se u ocjeni Marjanovićeve — poezije slaže s našom ocjenom. Auch nicht schlecht!

*

Tresić-Pavičić i — filosof Petrić.
Milost, milost!

*

Vanda C. Borelli: *Pjesma smrti*. Ritam i rima valja. Pjesma bolja od Domjanićeve i Šifferove, pa čak i od Tunguzove. Samo ne pojmimo, kako je Mademoiselle la Contesse zalutala medju te demokrate, rkaće i obzoraše, koji mame markize na balkone, da im prospu njihovu plavu tekućinu. C'est drôle, sapristi!

*

I Josip Kosor je o'djekan. Moran van priznati, da ga nisan moga čitati.

(Nastavit će se.)

*

Nekrolog Pliveriću, magjaronu. „Mlagje političko pokoljenje većim dijelom je njegovim učenikom". I tako dalje.

Nadamo se u progres i u evoluciju, da će Savremenik naskoro proglasiti i Egersdorfera i Tomašića modernim, socijalnim juristom, realistom i učiteljem mladjeg *pokoljenja* . . .

*

Evo i pajdagoga Ljud. Dvornikovića, poznatog nam iz Nade. Napeto očekujemo Ivkanca, Basarička i — srodne moderniste.

*

Gle — gle: pa tu je i Aršin Kretenides! Toga kepeca nije još odnijela roda! Taj pajacl nisu još pokvarila zla djeca i on još ne leži na djubretu medju starim krpetinama i starim novinama! On još nije napisao dvadesetpeti svoj članak o A. G. Matošu i mjesto te jubilarne studije — za koju mu unapred čestitamo — uveo je u hrvatsku književnost M. St. Stanojevića i — —

— *Hinka Sirovatku*, kat. djetića, urmahera u penziji, buntovnika, mučenika, vodju amerikanskih Hrvata i — — urednika lista, kojemu je ime — — — „Hrvatska"!

O Hrvatska, Hrvatska!

Blago našoj knjizi!

Blago Društvu hrv. knj. sa *takovim* članovima!

Čekamo, pouzdano čekamo, da Jugoslavenska akademija toga Hinka — Hinka Sirovatku — kako li se zove — imenuje počasnim svojim članom i to u *zoološkom odsjeku*.

Hinko i Arsen — par nobile fratrum! Ne samo Amerika, već i Afrika i Azija i Australija treba to hrvatsko literarno čudo vidjeti! Pa još Majer-Mjajce —: odista, D. H. K. se amizira kao kralj!

*

I zlatousti B(ožo) L(ovrić), zemljak sv. Jeronima i sv. Iva je zaustio. Pohvalio je Josipa Miličića, jamačno svog zemljaka, i mi proti tome ne bi imali ništa, da — barba Lovrić nije malacno *zaraguzio*, naročito govoreći o Vidriću i o Vidrićevoj pjesmi o „Sv. Alojzu".

Mi imamo najljepše mišljenje o Vlad. Vidriću, ali ga ne možemo u cjelini još suditi iz tog prostog razloga, jer — nemamo

* Tuškanovog.

još njegove nijedne knjige. U glavnome — Vidrić je darovit diletant. Mi ne poznamo nijedne njegove pjesme pravilnog ritma i pravilne rime. On pjeva hrvatski slovenačkim akcentom, kao danas već nečitljivi Vraz. Slika, ideja, impresija (originalna i nova samo još u Hrvatskoj) je tu, ali je bez izraza i pjesma „claudicat“, pjesma je hroma. Talentiran pianist bez konservatorija ili očajni artist, koji uzima pred svijetom, krijući svoju slabost ekspresije, alire amateura — to je Vidrić do danas. U sveopćem uzdisanju i pesimizovanju imao je srca biti vedar, optimist — i to je do danas sve i to nije Bog zna šta ni kod nas poslije Katančića, Vraza, Bogovića i drugih nenamrgodjenih pjesnika. Kao umjetnik Vidrić dakle još uči, traži sebe i iz tog razloga može tek Lovriću i Miličiću biti taj učenik učiteljem. Najmanje pak može biti uzorom u pamfletu proti sv. „Alojzu“. U toj pjesmi pokazao se Vidrić običan *snob* kao artist i plitak kritičar kao mislilac. Snob — jer laskaše modi naprednjačkog antiklerikalizma, plitkouman — jer ismijavaše ono, što nije smiješno.

Smiješno je baš to: smijati se jednom svecu za račun jednog Ancela i Vildera, smijati se Alojziju Gonzagi i — ne smijati se Sirovatci, Lorkoviću i drugijem svetiteljima.

Voltaire je imao malo više duha od Vlad. Vidrića, ali da se blamirao ismjehavanjem Djevice Orleanske — to može poetu dokazati zdrav razum, ako ga t. j. ima. Samo barbar može ismijavati — prošlost, i to veliku prošlost. Ono, što se nama danas čini nesavremeno i smiješno, moglo je u svoje doba biti korisno i veliko. Tako mišljaše Goethe, tako mišljaše nekršteni Mérimée, poganin rodom, obrazovanjem i osjećanjem, identificirajući se posvema sa srednjevjekovnim ljudima, o kojima pisaše. Veliki Flaubert nije bio manje slobodouman od maloga Vlad. Vidrića, ali *Napast sv. Antonija* nije svečeva karikatura. Sprdati se je lakše nego razumjeti. To je znao perfektni Herédia, pa u pjesmama, gdje nam daje karakteristične slike historijske prošlosti (kao da imitiraše našeg pokretaškog lirika!) — nije nigdje ismjehavao rimske, grčke, španjolske, srednjevjekovne, romantične ni klasične veličine, jer bi se, da htjede ostati konsekventan i savremen, morao narugati *cijeloj* prošlosti, od majmuna i pećinskog čovjeka pa do Sokrata i junaka japanskih.

Ima, osim toga, nješto, što se iz prošlosti više vidi no iz sadašnjice: a to je veličina. Velik čovjek, velika duša ostaje ogromna i onda, kada na njoj pigmeji krnje svoje mišje zube. I Crkva je dala svijetu takve divske duše, viteške, mučeničke i katedralske. Narod ih zove svecima i čudotvorcima, a mi im se divimo i onda, kada ne dijelimo njihovih božanskih naivnosti.

Ako je dakle već riječ o smiješnosti, nama su smješniji neizradjeni stihotvorci ogromnih, okruglih bokova, deklamatori vlastitih hromih stihova od sveca, koji im je smiješan, jer bijaše mršav i jer mu duša bijaše jača od bludničke napasti. Gospodin Vladimir Vidrić, kad već ne zna kuda bi sa svojom duhovitošću, neka poštedi prošlost i neka se zadovolji savremenošću. U Zagrebu ima smiješnijih figura od katoličkih svetaca. Našem ukusu je manje smiješan „Alojz“ Gonzaga od vedrog pjesnika, kojemu su djela *dapače* i na magjarski prevedena — od Vlad. Vidrića.

Smješniji nam je od tog sveca i B. L. I mnogi drugi literarni Lojzeki!

*

Govoreći o slovenačkoj „secesiji“, neki Josip Regali priča Savremenikovoj ustrpljivosti, da je (glavna, prva, karakteristična) francuska *secesija* slikarska bila *g. 1889*. To nije istina. G. Josip Regali je Savremenik grdno nasadio. Francuska slikarska *secesija*, model za sve ostale, bijaše sredinom *šezdesetih* godina, pod vodstvom Puvisa de Chavannesa Vjerujemo, da i braća Slovenci, kao svi Jugoslaveni, imaju gluposti za izvoz, pa samo žalimo, što nam ih prodaju — preko organa Društva hrv. književnika.

KNJIŽEVNIČKE I UMJETNIČKE NOVOSTI

* Nedavno je umrla u Petrogradu poznata ruska spisateljica Marija Aleksandrovna Marković. Pisala je obično pod imenom Marko Vovčok. Po svojim je pripoviestima poznata i u nas, jer su joj neke prevedene i na hrvatski. Rodom je bila maloruskinja, a i muž joj je bio malorus, te je baš njegovim poticajem pisala na maloruskom jeziku. Najviše je uzimala gradju svojim pripoviestima iz pučkoga života, te je crtala nevolju i biedu svog naroda, ugnjetavana i bijena. Još g. 1858. i 1859. izdala je te pučke pripoviesti, a kako se u ono doba poveo pokret za reformana u prilog seljačtvu, to su se Vovčokove pripoviesti puno čitale. Sam Turgenjev bio je tako zanesen za te pripoviesti, da je sam preveo na ruski drugi dio njezinih pripoviesti. Spisateljici je bilo 70 godina.

* Na 24. kolovoza proslavljena je u literarnim krugovima Njemačke 70-godišnjica pjesnika Adolfa *Wilbrandta*. Vršnjak je to po dobi Heysea, Jensena, Raabea, rodjen g. 1837. Wilbrandt sam u kratkoj biografiji crta svoj život ovako: „U Rostocku sam odrastao, u Berlinu i Münchenu sam dovršio akademske studije, u Njemačkoj, Austriji, Italiji, Francezkoj vidio po komad

svieta; iz pieteta bijah pravnikom, od nagona historičar, iz patriotizma novinar, od naravi pjesnik... Bilo mi je 35 godina, kad se davala prva moja žalobna igra („Grof Hammerstein"), a ipak već sam s dvanaest godina pisao žalobne igre. U 36. svojoj godini izdadoh „Pjesme", a ipak još je na životu neki mali svezčić s nerazumljivim risarijama i — ukočenim stihovima, koji sam kao šestgodišnji dječarac poklonio svome otcu za rodjendan. Kroz čitavo moje dječačtvo bilo je posve razumljivo, da sam pjesnikovao i obrazovao se za pjesnika, kao što se nasljednik prestolja pripravlja za vladara. A kolike su se godine uvalile izmedju mene i toga zvanja!..."

Na talijanskom tlu zasnova Wilbrandt svoje rimske tragedije „Gracchus" i „Arria i Messalina", nu izradi ih 70-tih godina u Münchenu. 1875. dobiva Grillparzerovu nagradu za „Tiberiusa", a tri godine kasnije Schillerovu nagradu. Prešavši u Beč stvara niz romana, a od 1881—1887. bio je ravnateljem bečkoga Burgtheatra, a u „Uspomenama" ocrtao je razne portraite iz kazalištnoga milieu-a. Wilbrandtovi romani odlikuju se visokim niveau-om obrazovanosti, uglednom etikom i nekim idealnim nastojanjem. Više puta se bavi u romanima i kojom filozofskom doktrinom („Osterinsel"). Od romana valja spomenuti: „Hermann Ifinger", „Die Rothenburger", „Der Dornenweg", „Hildegard Mahlmann". U „Hermannu Ifingeru", iznio je Wilbrandt portrait samoga sebe. Na koncu valja još spomenuti Wilbrandtove preradbe drama Sofoklovih i Euripidovih, kao i Calderonovog „Sudca Zalamejskog".

* Antonu Čehovu, slavnom ruskom romancieru, podići će spomenik u Bademweileru. Poslie njegove smrti to je prvi spomenik, a inicijativu za nj dao je ruski poslanik na bademskom dvoru. Dobrovoljni prinosi u jednu ruku, a u drugu dohodci moskovske pozorištne družine, podigli su taj spomenik.

* Doskora će se u Petrogradu oživotvoriti ideja Antuna Rubinsteina: pučka opera. Ne samo da će se tuj uz umjerene ciene pružati publici brižno naučena djela, već i mladim talentima prilika, da se iztaknu.

* Francezke novine javljaju, da će prve premiere nove pariske saisone biti vrlo zanimive. Comédie će iznieti igrokaz braće Marguérite „Drugi", „Staru ljubav" gg. de Flersa i Caillaveta i „Dva čovjeka" Alfreda Capusa. Komična opera dolje pomenutu Lerouxovu operu „Chemineau", Odéon Pierre Loti-eva „Ramuntcho". U Vaudevillu izlazi Hennequin s komedijom „Patachon", u Gymnaseu komedija „Joujou traguique" od J. d' Orlhaca, a i jedan komad Flersa i Caillaveta. U Renaisance-i je najavio Henry Bernstein jednu novu — raketu. Réjanka iznosi „starog čovjeka" Portoricheva, dok će Sarah Bernhardt najprije iznieti Duquesnelovu „Učiteljicu glasovirania", a onda Richepinovu „Snjeguljicu", Porte-Saint-Martin javlja kao senzaciju novo djelo starog Sardou-a, a za Nouveautés napisali su za početak saisone Hennequin i Pierre Veber novu lakrdiju.

* Francezki skladatelj Xavier Leroux u zadnje je vrieme napisao ništa manje, nego četiri nove opere. Prva se opera zove prema Rodenbachovom pjesmotvoru „Le Carilloneur", druga je „Pierre la Véridique", kojoj je Catulle Mendès sastavio tekst, treća je „Le Chemineau" prema libretu Jeana Richepina, dok je četvrto djelo obširna partitura, koju je Leroux napisao k igrokazu „L' Epave", a koje će se ove saisone izvoditi u kazalištu Odeon.

* Gabriele d' Annunzio predao je svoju novu tragediju „La Nave" Argentina kazalištu u Rimu, koja će se davati početkom saisone. Veli se, da je pjesnik vrlo zadovoljan sa svojom tragedijom, jer da je to od onih njegovih djela, koje on „sbog svoje uzvišene poetske ideje najjače ljubi".

* U Pragu živu vrlo strogi cenzori. Tamo se imao davati „Krevet", niz scenskih prizora od Henry Lavedena. Ta se stvar davala u Beču do četiri sta puta. Kad je knjiga predana na cenzuru brojila je 14 prizora, a kad je vraćena kazalištu samo — tri. Cenzor je jednostavno jedanaest prizora prekrižio. I tako ne može doći do prikazivanja.

* U Stockholmu će podići posebno kazalište za prikazivanje igrokaza Augusta Strindberga, a imat će ime „intimno kazalište". Pošto je Strindberg vrlo plodan pozorištni pisac, samog je prošlog proljeća napisao četiri „intimna" komada, to ovom novom kazalištu ne će presušiti repertoire. Ovo će biti sedmo kazalište u Stockholmu.

* 26. kolovoza o. g. doživjela je Wagnerova opera „Tannhäuser" na kr. operi u Berlinu 500. izvedbu. Prvi put je djelo davano 7. siečnja 1856. te je do stotog jubileja (17. ožujka 1871.) trebalo 15 godina. Od onda je broj predstava brže rastao.

* Josef Engl, poznati ilustrator iz „Simplicissimusa", umro je u Münchenu u 40. godini. Svojom je satirom šibao ponajviše slaboće bavarskog malogradjanina te pučanstvo münchenskih predgradja.

* Na kući norvežkog gradića Grimstada postavit će se spomenploča s nadpisom: „Ovdje je Henrik Ibsen bio ljekarnički naučnik 1844—1847."

SAN ALEXANDERA PL. RAKODCZAYA

. . . I tako spavajući usni, da ljestve stoje od zemlje do magjarskog neba i angjeli se po njima penju i silaze, a gore na vrhu stoji gospodin (Wekerle) govoreći: „Ja sam gospodar tvoj; tu zemlju na kojoj spavaš, dao sam tebi i pitomcima tvojima i u tebi će se složiti svi stari i mladi magjaroni . . .“

JAKOB MILOSLAVIĆ

DUBROVNIK.

DRUŠTVO ZA SLOBODNU MISAO

Hrvatska je društvena zemlja, domovina društava. Mala Engleska. Imamo društava pjevačkih, gdje se pjeva i zlo ne misli; imamo društava, gdje se zlo pjeva i zlo misli, pa društava, gdje se ne pjeva niti ne misli. Imamo društvo za zaštitu životinja i D. H. K., dakle društvo za zaštitu ljudi, i t. d. Sada dobismo novo društvo: društvo slobodne misli.

Za slobodnu misao bijahu svi naši narodni prvaci, od Ilira pa do Starčevića. Hrvatska misao je u jezgru slobodna, slobodoumna, „svome glasu slijedi“, pa i onda, kada je sa Palmovićem, Pavlinovićem i Štrosmajerom katolička. U trovjerskom narodu ne može ni biti drukčije, jer bez tolerancije i liberalizma se komunikacija raznovjerskih hrvatskih ideja ne da ni zamisliti. Tako mišljaše Luka Botić, izmirujući naša narodna ekstremna vjerovanja u ideji ljubavi, i Mažuranić u onom divnom, njeguševskom govoru svećenika u Četi. Pa ni posljednji ljudi u Hrvatskoj, magjarolci, ne bijahu reakcionari. Jamačno za inat jakoj katoličkoj opoziciji, iz političkih razloga, idjahu neki peštanski mameluci tako daleko, da se i u javnosti ponašahu ateistički. Vlada je u vrijeme velikog pape Leona i vladike djakovačkog racionalni naprednjački tobožnji liberalizam znala upotrebiti proti hrvatstvu, koje je onda, kao možda i danas, nalazilo ponajjače uporište u prosvijećenom katoličkom svećenstvu. Da ne bijaše liberalnog „Hrv. Prava“, magjaronstvo bi još početkom ovog vijeka bilo liberalnije, „slobodoumnije“ od hrvatske oporbe, od obzoraške i domovinaške katoličke opozicije. Miškatović nas je upoznao sa liberalizmom Turgenjeva, Egersdorfer nam vezaše ulaz u ime europskog napretka s Iheringovim pravom jačega, a Ibler je pravio reklamu za Kozarca i „Nar. Novine“ dragovoljno štampahu radove naših modernista — kao i danas. Ideja hrvatske nezavisnosti prikazivala se inteligenciji kao nemoderna, nenapredna, zastarjela, zasukana, — gotovo glupa i smiješna. Morasmo robovati u ime nekakve učene slobodne misli. Oguliše nam kožu, oglodaše nam kosti kao Sudancima i nesrećnim Indijancima u ime europske misli iz — Budimpešte i sveučilišta u — Zagrebu. Nije dakle čudo, ako nam je i sada malo sumnjiva roba, koju razni vješti trgovci u našim vandejskim krajevima prodaju na vašarima pod firmom Slobodne Misli. Sumnjiva nam

je, kada ju prodaju umnici kao Vrbanić i Egersdorfer; ne manje sumnjiva, kada nam je nude duhovi kao Ancel i Wilder.

Jer, dopustit ćete, da prije svega treba za Slobodnu Misao, da je — *misao* i da je — *slobodna*. Koliko ona može biti slobodna u kraljevini, gdje banuje jedan bivši Khuenov cenzor — to znamo najbolje mi starčevićanci. Kakva je pak ta misao, kolika je, kakovog je sadržaja i obujma — zna svaki, tko pozna doktrinu i metodu organa naših slobodnih mislilaca — Pokreta.

Kao magjaronski liberalizam, i naprednjački je u mnogome protuhrvatski. Hrvatsko državno pravo, hrvatska tradicija, hrvatske aspiracije — sve je to tim vajnim realistama ludost — kao i Khuenu. Taj liberalizam je još do jučer bio u bratstvu oružja sa neprijateljem i kada ga je taj dušmanin nogom odgurnuo, on se, zauzevši starčevićanski antinagodbeni položaj — oborio i obara se na starčevićance, kao na izdajice! A što je najgore, on je indirektno branio klerikalizam srpski, i prikazujući sasvim religioznu misao srpstva kao slobodoumnu, demokratsku i naprednu s istovremenim izjednačivanjem hrvatstva sa svim zasukanim, zastarjelim idejama, taj naprednjački liberalizam bio je najbolja propaganda srpskom širenju, naročito u dušama naše omladine, koja ne uvidja, da je srpska ideja daleko ekskluzivnija, konzervativnija i — nekulturnija od hrvatske. Posrbljivati Hrvate u ime liberalizma, negirati hrvatsku narodnost u korist srpstva — evo političkog rezultata slobodne misli po naprednjačkom shvaćanju, koje je, kako se vidi, isto tako nehrvatsko kao i Khuenovi sofizmi. Nije čudo, što je dr. Hinković, stalni saradnik khuenovskih „Nar. Novina", jedan od apoštola tog realističnog liberalizma, koji vabi — mračne sablasti, noćna čuda, vampire . . .

„Slobodna Misao" je dakle filijalka Srpske Banke, pomagačica „mrtvih straža" Pribićevićevih, jedan žalostan oblik srpskog prodiranja u Zagrebu, dok srbijanska vlada ni do danas nije dopustila podignuće katoličke crkve u Beogradu. Naši naprednjaci slave sa Srbima sv. Savu i grde Starčevića kao reakcionara. Dosljednji mislioci.

Samo oslobodjen, slobodan, jak duh ima prava apelovati na poštivanje slobodne misli, dok gg. Ancel, Wilder i drugi inicijatori tog slobodoumnog društva više su poznati kao brbljavci, no kao mislioci, kao spekulanti, no kao umnici, nemajući o toleranciji, tom velikom zavjetu enciklopedista, nemajući o snosljivosti ni pojma. Njihova kritičnost pokazivala se i pokazuje se u tome, što su hvalili i do neba dizali najočitije gluposti svojih pristalica, nazivajući svoje protivnike huljama ili glupanima. Ciganin, hvaleći svoga konja, ne veli, da je slobodan mislilac, ali to veli „Pokret". Kakva je ta naprednjačka slobodna misao u praksi, vidjesmo i vidimo svaki dan. Ona je slijepo, čoravo stranačka i strančarska, a morala bi biti tolerantna. Ona prećutkuje, namiguje, pravi političke i druge kšeftove i istodobno bijesno napada, baca prah u oči i ekskomunicira. Iz naše kulturne magle napravila je nekulturni kaos. Kao bijesna piljarica navalila je na „Maticu", da ju zamijeni nečim gorim — „Savremenikom". Rušila je stare autoritete, da stvori

razne Marjanoviće, Majere, Janušiće i Jelovšeke. Nametnula si je „vodje", kojih se danas stidi. U politiku je uvela tašti diletantizam jednog Šurmina i Lj. Babića. Zastupajući sasvim zastarjela književna načela, igrala je u našoj javnosti, naročito u „Društvu hrv. književnika" ulogu terorističkog bildungsfilistra, odgojivši književničke karaktere kao Dežman i Cihlar, kao Kosor i Lisičar (koju dvojicu ćemo naskoro vidjeti u „Matici"). U kratko, ta slobodna misao je bila uvijek proti — slobodnoj misli, tudjoj slobodnoj misli i služila je kao zgodno sredstvo „imponovanja" i „padanja u oči" tipovima, koji mišljahu, da će se naša naivnost u toj „slobodnoj misli" diviti misliocu, slobodnom misliocu, hrvatskom Bazarovu. Ono, što nam se nudjalo i što nam se nudja kao slobodna misao, u većini slučajeva je slobodna glupost, u najboljem slučaju preživanje popularnih brošira onoga tamo Büchnera i jeftinih misli E. Haeckela, uz padanje u prah pred srpskom kritičnošću J. Skerlića i moravskom mudrošću pana Drtine. Jasno je, mislimo, kao sunce, da slobodne misli gg. Jelovšeka, Hinkovića, Janušića i Ancela vrlo potsjećaju na slobodu budalaštine ... Dok u drugim srećnim zemljama propagiraju ideju Slobodne Misli duhovi prvog reda, kod nas ju eksploatišu ordinarni mediokriteti, medju kojima bliješti i po koje zanosno kretensko lice ... Ono, što se u Europi zove sloboda misli, pretvara se u srećnoj našoj domovini u slobodu gluposti. Ljudi ne uvidjaju, da Ancel ostaje Ancel, a Jelovšek — Jelovšek i onda, kada dižu svoj junački glas u ime slobode i velikih misli. Slobodna misao nije lijek proti mediokritetstvu. Naprotiv. Ona budi mediokritetske megalomanije i tako hudi i većim kulturama, no što je hrvatska. Od slobodne misli živi kod nas Pribićević, Ancel, Wilder i Korać, a Sirovatka, amerikanski tribun, može reći sa Galilejem: „Ipak se kreće ..."

Jest, kreće se nešto, kreće, ali to nije tobožnja „slobodna" misao antihrvatskih, slavosrpskih, pemcofilskih, raguzanskih, spiritističkih, framozonskih i koterijaških petljanija i huncutarija, nego slobodna misao hrvatska, misao hrvatske sloge, hrvatske tolerancije i hrvatske slobode, „drage i slatke": misao što trune u grobnicama naših kraljeva, što uzdiše sa Gubcem na Markovom trgu, čuva reliquiae reliquiarum, besjedi za Starčevićem i prima veličajni pečat crvenog krsta sa Kvaternikom. Po toj velikoj i svetoj misli brat je mio koje vjere bio. Ona veže u jaku falangu hrvatskog skeptika i hrvatskog dogmatika, plemenitaša i siromaka, radnika i učenjaka, djaka i vojnika, popa i bezvjerca. Ona spaja naš život sa hrvatskim grobovima i pretvoriti će i naše grobove u život. Ta divna misao je vjera, jer daje moralnu snagu i oduševljava kao božanstvo; ona je kultura, jer potiče na rad i jer je lijepa kao Hrvatica i hrvatski pejzaž; ona je demokracija i sloboda, jer bez nje, bez slobodne Hrvatske, nema, nema prave slobodne misli.

A da slobodnu hrvatsku misao tako ne shvataju naprednjački praporci i trčilaže, da oni nisu slobodnu misao donijeli u Hrvatsku, da ju sada propagiraju u najsebičnije nehrvatske, netolerantne svrhe, većini Hrvata je danas jasno.

*

I za to se ne čudimo, da je na prvu sjednicu tog novog društva slobodne misli u Zagrebu, koju sazvaše dusi kao dr. Hinković i Wilder, a vodiše gorostasi Ancel i Korač, došlo — ciglih sedamnaest osoba. Vidi se, da Zagreb ne nasjeda tom humbugu, naš stari, slobodni, hrvatski Zagreb. Ova naprednjačka slobodna misao doživi tako fiasko, kad se prvi put htjede službeno prezentirati hrvatskoj javnosti. Hrvatska je javnost već prije ovoga naprednjačkog „istupa" uvidjela svu mizernost, plitkoću, nesavremenost, netolerantnost i lakrdijaštvo toga zavaravanja pod lozinkom slobodne misli, zapravo slobodne besmisli. O, besmislice su uvijek slobodne.

Ovaj neuspjeh lažne slobodne misli zdrava je pojava. Sve što nije hrvatsko, u Hrvatskoj ne zahvaća korijenja, ne uspijeva, jer ne može i ne smije da uspije. Hrvat ne bi bio Hrvat, kad bi ga u takvu slobodnu misao vodili oni, koji nisu ni Srbi ni Hrvati. Hrvatska ne bi bila Hrvatska, kad bi u njoj mračnjaci propagirali slobodu, stvarali društva slobodne misli.

Još živi Ante Starčević.

MÒRA

U noćni sat
Ušo je ko tat . . .
U kutu čuči,
Došo je, da muči,
Da mi kosti toči, oči kljuje,
Udara na muke, crven lanac kuje,
— Voda, kamen,
Led i plamen, —
Krvnik, inkvizitor, grabant,
Sluga mraka, vječne boli trabant —
Dok kroz prozor diše stari, tihi vrt,
A srce bolno kuca: smrt — smrt — smrt —

Sa mjeseca, ko s ukinute glave
Zlikovca groznog, kap po kap
Na moje čelo kaplju bliede boli,
U mozgu kuha Niagare slap
A duša traži Boga, da ga moli,
Al nigdje nikog, dok vampir, Maglin sin,
Mračni džin,
Skače već na žrtvu
Ko šakal suh na karavanu mrtvu
I loče srž iz glave, srče krv,
A ja, ko živa strv
Pod garavim grlom gavrana gladnog,
Sjećam se onog trenutka jadnog
Kad bijah čovjek, pjevač ponosan!
Ah — to bješe san:
San o zavičaju,
Izgubljenom raju,
San o zemlji, suncu, san o maju.
Vaj, ja sam mrtvac — sad ih znam:
Sahraniše me živa, zar ih nije sram!
Da huknem, jeknem, maknem se — ne mogu;
Ni maći tielo, glavu, ruku, nogu!

Tajanstven grob
I grozna kob
Leže mi na prsa ko Sfinks od granita,
Ko gorda piramida gordih Rampsinita;
Ko tmurna Himalaja, Bude katedrala,
Pravječna je masa sad me zatrpala.
U gluvoj noći sve je gluvlji zrak,
U tupom duhu sve je tuplji mrak,
U nijemoj jami mucam kao muk,
Od grdne muke nisam niti zvuk.
Nad mojim čelom kobi čudan ćuk
I teče mutnih voda mutan huk.
Kroz mene sada vode čudni puti
Bez trunka nade, da Nirvane raj
Progutati će ikad hropac taj
Života samog, što se kao zmija
U pandži nijemo nad bezdanom svija,
Kroz spiralu bola, što ko rana zjâ
Dok vaseljena biva strah i prah,
A život pada u dno Okeana
Ko noć bez dana.

*

Ali — ne!
Nek se surva sve!
Nek me davi ispolinski mrak
I bogomrak,
Nek budem uzdah čovječanskih muka,
Nek me drobi ona nepoznata ruka,
Nek budem prašak vječnog vremena,
Posljednja suza moga plemena,
Nek mi metnu Prostor mjesto bremena,
Nek budem pepel zadnjeg sjemena,
Nek me vrgnu na muke titana,
U dno zaborava, sudnjega bez dana,
Nek mi otmu spas
I duši gnjev i glas:
Ja ću ipak rijet: nisam kriv
Što sam živ!
Vampir je kob i tielo što me tišti
Vampir je Nužda i atomi ništi
Vampir je Moloh, Jupiter i Buda,
Ćoravi Udes, materija luda,
Nijema sila, haos, stvar i tmuša,
A klica, iskra, život — to je duša!

*

Čudna moba
Na dnu moga groba:
Gmazovi, žabe, zmije, škorpioni,
Gušteri, štenad i kameleoni,
Čuvide, tenci, harpije i guje
Na strašnom gumnu vrtlože i bruje.
Na srcu leži težak, težak bauk,
Grlo mi grli krvav, rutav pauk,
Polip me stego i drevna aždaja,
Stuha sam posto prokletog kraja!
Jakrep me vreba u postnom čardàku,
Memla me jede u čadji i mraku.
Plakavac plače, čudan svat,
Na grudima singjir, tomruk, gvozden bat,
Kroz bolne žile vulkan glogoće,
Kroz bolne živce pakô cvokoće,
S mjeseca me mrtvog trese padavica
Kao samoglavca, kad je zlo i tmica,
Grizodušje na obraz mi pljuje:
Strašna moba strašno urgatuje!
Iz budjaka gnjili jadi kuljaju,
Nakaradne hale svud se šuljaju,
Kožu pali, žeže vatra sramne šuge,
Kroz mene teče lava stare kuge,
Srce već se topi u hemijskoj jȁri,
Platina se duše žari sva i pȁri.
Ja sam već krasta, škrofula i rana,
Nosi me snaga ludačkog orkana,
Kad u rujnom plaštu — jaoh! — grozno Mȍra
Pade odozgora,
Iz sinjega dvora,
U grozničkom grču alkohola,
U ljutoj sili reskog vitriola,
Ko zlurad oblak zluradoga mora,
Pa me svitla kao mirijada
Neslućenih jada!
Provalila se duša kao zreli čir
I na nju pade glavne muke teški mir!

I zatrepti tamno velo
A u mraku sine tielo bielo
Astarte krasne kao prvi grieh.
I hadski smieh
Sve bliže i bliže
Vatrom liže

I, kao zavist Kajna,
Ironija tajna
Na smrt me čagljika, te ko čauš grješan
Sâm sam sebi smiješan.
Ko iz Filokteta
Iz mene urla otrov ovog svieta.
Topovi, bombe, džemije, torpedi,
Sistemi suhi, kumiri od mjedi,
Plemići lažni — carski svodnici,
Mračnjaci tusti, vragu srodnici,
Lažovi, glumci, zlata bataljoni,
Lažni pastiri i lažni baroni,
Fraze i svetog junca robovi,
Pedanti pusti, bieli grobovi,
Žurnali lažni i lažni dragulji,
Jeftine lutke i bazar-slavulji,
Pokorno roblje, prljavi sofisti,
Suvišni žarci, slatki egoisti,
Potomci Hulje i Brankovog Vuka,
Trgovci misli, globadžije puka,
Torkemada, Sad, Žil-Rec i Tamerlan,
Atentati, Kleon, Bizmark, Džengiskan,
Evrope gladne gladni tabori,
Oružan mir — oj, davor, davori! —
Doktorski diplom u džepu bedaka,
Bludnici stari s licem crkvenjaka,
Sifilis-progres i kulturne biede,
Napredan narod, slaboga što jede,
Engleske polze* plitki proroci,
Na trulom stupu novi poroci,
Izgubljena sreća svetog proljeća
U kretenskom mozgu sitog stoljeća,
Kljakavi moral gradskih cinika,
Prekrasni miris skupih klinika,
Klimavi troni, živi strojevi,
Glada i novca podli bojevi:
Aj, na meni stenju sve lokomotive,
Suhoparne knjige, teorije krive,
Sliepom dušom plače pepel starih zala
Ko Dies irae pokornog korala . . .
O, kako sjetno sija dan Italije,
O, kako sjetno svira Pan Idalije!

*

* koristi.

I iz žute kuće hrupi nova slika —
Oblak sramotnika:
Nakaza golih, žutih rufijana
Ko iz bludilišta prije sivog dana:
Kad i nujni zvuci nujne vijoline
Venu kao djeca, kad im majka gine
U tudjem negdje svietu kao bludnica . . .
O, ja sam bordel, špitalj, ludnica!
Već naduše se gajde paklene,
Orgiji gore oči caklene,
Divnoj ko Frina i Laura Dianti,
Krv biva rubin, suze — dijamanti,
A namazani uljem sirski bikovi
Skaču ko biesnog grča likovi
Kraj Sultana tromog i Trimalhiona.
Na pandemonij bludni zovu bludna zvona
Kontese vite i balerine krasne,
Starce kao jarce i Magdalene strasne . . .
I dažd već gust i krvav purpur — salon puši,
A Venerin kip se već u kostur suši . .
Na meni zebe žarki pretkov grijeh,
Mene pali leden vrag a i pakla smijeh.
Ko temelj Skadra mene jedan grad
— Sodom il Babel — evo gnječi sad.
Ko nitkov lanac vučem tudje zlo
I niko ne zna, kako boli to!
Pedepse drevnih djedova nosim,
Stare krivice i neću da prosim
Tirana starog, „starog krvnika“,
Dok mi ponos duše snagom bola sjâ.
O, za ovu patnju nema — nema jamba,
Ova tragedija nema ditiramba!

*

Ta moja kob je
Hrvatsko groblje:
Rana i raka Petra Svačića,
Gudalo sliepca, gusle Kačića.
U srcu sad mi kuka Ivan Gnade
A Möra hladno šapće: „Keine Gnade“.
Grudi mi tište turski bastijoni,
Bataljoni švapski, Dužda galijoni.
Pastorak ja sam borbe svih giganta,
Guši me podlost lažljivog Bizanta,
Sofizam Beča, pohota Budima,

Labirinat mračni katakompskog Rima.
Ispalo mi oko — iščero ga brat,
Ne znam kad,
Jer sam, vajmeh, roda sužanjskoga,
Roda zlovarnoga, roda horjatskoga,
Pa tako nemam usred noći mira,
Ter eto ležim bez tankog duplira,
Bez srodne suze i bez spomenika,
Ko pod onom brazdom — brazdom Kvaternika . . .
Ko mrtve ptice, bolovi na jata,
Padaju na grob bezimen Hrvata,
Dok mlada tuži „O jelen jelenče" —
I momče pjeva „O pelen pelenče"!
Taj vampir, što me kvači, to je poreznik,
Ta Möra, što me tlači, to je izdajnik.
To golo more, more tuposti,
To je Mrtvo More naše gluposti.
U šarmantnoj pozi moderni poganac —
Najmio ga stranac, da nam metne lanac.
Taj klatež, što o pravdi blebeće —
On za korist tudju laže, kleveće.
Taj demagog morski, urlajuć ko vuk,
Malaksale časti on je naše zvuk.
Ko babe kukaju,
Ko tikve plutaju
I novac gutaju
Te korizme gladne, zulumćari škuri,
Mlakonje, mekušci, bezočni panduri,
Tudjem sluzi sluge, tudje prirepine,
Mešetari moje — tvoje domovine!
Piljarice glasne, silom-barjaktari,
Ruševine sviesti, žbiri i hotkari,
Satrapi što puze, mudri idioti,
Uljezi, kajàfe, lažni sankiloti
Što mjesto žetve
Žanju kletve:
Strpaše me u grob i to im još je malo —
Hrvatske ih sise mlieko razgubalo!
Taj oštri klinac — zabio ga snob
Mode rob
U glavu meni ko sejmen Pilata.
Ja grcam usred licemjernog blata
Skupih mladenaca, taštih kaputaša,
Moja čaša

Nesreće je puna kao narod moj,
Otrova je puna kao mišji boj
Plitkih novinara, ludih poslanika,
Trošnih perjanica, pučkih sramotnika,
Dok golotrb seljak gine u tudjini,
Jer — slobodu prose našoj domovini!
Demokratski fićfirići,
Umne mule, slavljeni oslići,
Sramotnoga stupa krasni kandidati
I propali — pardon — äch — aristokrati
Brijačkoga tipa, lakejskoga soja:
O raduj se, raduj Otačbino moja!
Ali jao, jao —
Skrletni me demon opet kinjit stao!
Očajnost je plamen te apoteoze,
Delirij je vazam te metamorfoze!

*

Istina Bog je, laž je san.
Ko pijavica, gad hudosrećan,
Möra spade s mene, te ko crkotina
Na dnu ostah, ili ko od vina
Protuha mrtva, kada urla pas
Na kobnost pomrčine kao Judin glas.
I zapjeva kokot Petra Apoštola,
Nadjem se u izbi punoj moga bola,
Uzduh sav je žut od znoja stravičnoga,
Duša jeca psalam petka velikoga,
A mlado sunce
Ko života bog
Na prag moj stupi,
Dok daleki rog
U busnom negdje lugu ko na bunu zove
I na buljuk tjera vampire i snove.
Ulica već zuji kao pčela roj:
To se na rad diže dragi narod moj,
Te mi duša klikće ko grlo hajduka,
Pozabivši muku blizu našeg puka
I rosi suzom spomen Gubca Matijaša
Ko sedam ranah božjih bogoljubna snaša.
Tek sat nad glavom veli: smrt — smrt — smrt —
Dok kroz prozor diše moga doma vrt.

A. G. MATOŠ

ARTISTA

UZ MATOŠEVE ESEJE I IMPRESIJE „VIDICI I PUTOVI"

(Svršetak.)

IV

„A meni daj ugledati ljepotu kao srećnicima: Parisu, Anhizu i Adonisu. Bože duše i smrti, vodi mi duh palingenezijom svijeta, da ga očisti trzanje smijeha i tvoje tragike. Daj mi bodri san, što dolazi s Okeana kroz rožna vrata, i u snu me nauči, visoki Orle, umjetnost poezije, jer jedino ona daje sreću sna i zaboravnosti."

A. G. Matoš „Vidici i putovi" str. 69.
(Kod kuće; iz molitve Bakhosu).

Na otajnom putu Matoševu u Zagorje — prikazanom u „plaču četvrtom" (kod kuće) — tko da mu bude pratiocem, ako ne „naš Nasredin hodža, Gil Blas i Eulenspiegel" — Petrica Kerempuh?

— Kaj si me već pozabil, betek vlaški? Ja sam ti ponovljeni i preporojeni Petrica Kerempuh . . .

Petrica je tu personifikacija zagorskoga humora, koji ne izumire. To je preporodjeni satir Gundulićev i Reljkovićev, „fakin i uskok, hajduk, bojem i pustolov, šala, energija, revolta . . ." i „dvorska budala Njegovog Veličaustva Naroda". Sebe je prikazao Matoš Grabancijašem: starim, siromašnim, istjeranim djakom, onako nešto, kao što je Šenoin Miroslav Šišaković, djak prosjak iz sela Trnave. Nakon letimičnog, slikovitog, toplog prikaza zagorskoga pejzaža i zagorskog seljaka, koji je „dobar kao dobar dan, vrijedan kao krtica, ali nepismen, zaostao i bigotan", — nakon karakteristične reminiscence na djela Zagorca Ante Kovačića, koji je „poludio od ljubavi za svoj narod ne imajući nekrologa ni u onom broju Vienca, gdje mu je posljednji roman", — nakon moment-slika panorame brdâ pod Ivančicom, dolazi kao himnički akord spomenuta molitva Bakhosu, u pravom smislu rieči *credo*, umjetničko vjerovanje Matoša kao artiste.

U vinogradarskoj klijeti dolazi Petrici i njemu, — grabancijašu! — Bakhos ili Dioniz, „vlasnik vinograda, mlad i kićen gospodin, zavijen u srneću kožu . . . malacno blijed, očiju kao san, sličan da Vinci-jevom sv. Ivanu, djevojačkoga lika, uvojaste kose ispod vijenca od zimzelena". Matoš

dakle ovoga još uvijek skrivenog poganskog gospodara stare zagorske loze prikazuje hotimice u kršćanskoj pozi. Bakhos se u toj viziji odaljio od starinskog boga, a približio onomu kasnijemu, dekadentnom, aleksandrijskom. U njem je sintetiziran prijelaz iz poganske u kršćansku kulturu. Hrvatski je Bakhos ostao zaboravljen životareći tek; uništit su ga htjeli „nezahvalni žreci Galilejčevi", pa se morao kriti „po knjigama, šumama, samostanskoj buradi i navlačiti iskušeničku kostrijet", ali *novi askete postadoše njegovi „najbolji bahanti"*. Taj Matoševom pogansko-kršćanskom šipkom iz svoje zaboravnosti iskrsli magijski Bakhos jest pravi hrvatski kralj, knez i ban i „grof" našega duha, hrvatski entuzijazam, genij naroda, koji će valjada i iz naših grobova gorjeti . . .

I kad se taj hrvatski Dioniz pojavi u pratnji egipana, satira, svirala, majmuna, silena, tijada, koleda, mimalona, vila, dodola, rusalja i jaraca u metežu od pjene, pjesme, vina, dahira, čegrtaljaka, praporaca, ijukanja i sladostrasnog jaukanja, — kad ga Petrica pozdravlja bar s tridesetak raznoličnih pridjeva, od kojih su posljednji „oče duša i magije, smijaču, čarobniče!" — kad Dioniz zove grabancijaša u ritam svoga kruga, onda se izvija iz ustiju grabancijaša-Matoša ditiramb, psalam, molitva, koju ovdje prenosim ne samo zbog toga, što je ona centar Vidika i pjesnička sinteza Matoševa artizma, već što se na njoj odrazuje ljesak poznatoga Matoševa stila, jedinoga i osamljenoga u našoj književnosti.

„Lotose egipatski, kedre libanski, ružo trakijska, zaštitni tamjane nad ovim hrvatskim trsjem — stanem mu se moliti kroz zanos vina i slast suze. — Ne znam hermetike, nisam posvećen u misterijsko tvoje slovo, ne sviram na sirinzi i nemam rutave noge, ali od svih božanstva tebi najvjernije služim, oče vaze s očima sunca u crnom vinu! Tebe radi otjeraše me naši Skiti u slobodne šume i u krajeve smijeha i stila, i otrovali bi bili moju dušu, da mi nisi dao vlagu humora, štit maske i vatru entuzijazma, božanski Tragedo, cvijetni Uskrse! Ne nosim ti, kneže, mirte i smokava u sjaju amfore i žrtvenoga brava, nisam Lidijac, da ti dam tisuć goveda, pozlaćenih kreveta, zlatnog posudja i skrletnih haljina. Povedi me, geniju, u zagonetke tvojih putova! Pokaži mi krilate bikove sa satrapskim bradama, grad, gdje se ne radi, srećno pleme Atlantika, bogove od abonosa i od mermera, mrave zlatoljupce veće od lije i manje od psa, tamjan-drvo što ga štite zmije krilatice, narode kozonoge, krvopijske i što pišu na koži i papiru. Pokaži mi zlatnu i crvenu, orlu sličnu pticu Feniks, zlatne i mjedene Agbatane, hramove sa stupovima od zlata i od smaragda. Vodi me u staru Atenu, jedini grad sa kipom Milosrdju. Aj, Silenov gojenče, svijet je sve gluplji i ružniji. Vino postade otrov, fukara tiranin, žena, muško, a zemlja je sve jednoličnija, manja i dosadnija. O Bakhos, veličanstveni Eleutherios, daj da duše današnjih retora odu u svinje! Ti što praviš od magarca proroka, pretvori naše proroke u magarce! Daj nam drskost djece Japetove i ne daj da crni gavrani zagrakću nad domom naroda moga! Tvoje vino neka nas bodri, dokle teče sunca i tvoga nježnoga mjeseca! A meni daj

ugledati ljepotu kao srećnicima: Parisu, Anhizu i Adonisu. Bože duše i smrti, vodi mi duh palingenezijom svijeta, da ga očisti trzanje smijeha i tvoje tragike. Daj mi bodri san, što dolazi s Okeana kroz rožna vrata, i u snu me nauči, visoki Orle, umjetnost poezije, jer jedino ona daje sreću sna i zaboravnosti. A mojoj djevojci pokloni sreću proljeća i ne daj zumbulima uvenuti na nevinom joj čelu, bože mladosti! Nad smedjom glavom raširi joj melodijska krila tvoga bijelog labuda, a dušama našim pokaži zajednički put u sjenu tvoga blaženog luga, milosrdni Poimandre, ljudski čuvaru!...“

Matoš je blizak klasicima sa svojim poganstvom, skeptičnim, pjanim, golim i naivnim poganstvom. Blizak je u tom Goethe-u, Rousseau-u i onima, koji kao Flaubert i Nietzsche poštuju prošlost zbog historijsko-kritične pouke, prošlost Atene i Rima. Blizak je i narodnoj pjesmi, našoj poganskoj narodnoj pjesmi, kod koje ne samo da umjetničkim instinktom nalazi (i zna zgodno uplesti) karakteristične momente, već joj osjeća i muzikalnost, ritam, nerv; i kad se govori o romantici Matoševoj, onda je on samo u tom smislu romantik, što poštuje narodnu pjesmu i spomenute kulturne momente u prošlosti. Uza sve to nije dalek od katolicizma; pače, kako spomenuh, on nastoji naći i umjetnički izraditi spojne niti poganstva i katolicizma, pri čem mu je crkva i vjera lijepo sredstvo za sasvim poganske senzacije. On je uvjeren, da je katolicizam jedini baštinik poganstva i da bismo mi danas bili pogani, da nije bilo Luterovih i Loyolinih reformacija. Ako i nije u tom smislu katolik, ali je — kako zna više puta reći — radije katolik no protestanat ili grčko-istočnjak, ne samo za to, što je uvjeren, da bi nam hrvatski katolički svećenici mogli mnogo učiniti u nacijonalnom pogledu, već i za to, što mu je katolicizam najljepša vjera, što mu je onaj pravi katolicizam tolerantan, dok se u nas čini reklama daleko intolerantnijemu i zasukanijemu pravoslavlju. Madona mu je „kćerka Venere“ i istodobno srce sa sedam mačeva, a Isukrst „dobričina, koji je spasao jezgru sokratizma i ono, što se još dalo spasti od grčke mitologije u invaziji mitre i pasoglavih egipatskih demona“. Pa onda srednji vijek: Djevica Orleanska, chevalieri; biti pečen za svoje uvjerenje — kult najveće energije, zatim kult duše i najvećega individualizma (sv. Antonije); poezija Rolanda i simbolizam Danteov, sv. Franjo Asiški itd. Svagdje je tu artizam i poganska žica u katolicizmu, na koji su napadale različne reformacije i protureformacije. A gdje je još plastika, koja je napunila katedrale kipovima, karikaturama i — životinjama, dakle panteizmom, upravo mističnim panteizmom, pa nije čudo, što je Luter opazio tu ikonomaniju i protjerao je iz crkve.

Katolicizam zanima Matoša s umjetničke strane, pa on nije ekskluzivan u tom poput naših drugih nazovi-artista. I ovdje mu se smije reći, da je romantik, ali romantik tek po osjećaju sv. pisma i teatralno-muzikalnog, artističnog momenta u crkvenim obredima i crkvenoj poeziji!

Osim toga ono, što je u katolicizmu veliko, jest — kult duše, kult samoga sebe, a to je vječno kao Petrova pećina, moderno kao Tolstoj, Dostojevski i — Ibsen, koji s Norom, baš kao da je prva kršćanka, hoće

reći: i ostavit ćeš muža svoga... Ono dakle, što u katolicizmu privlači Pasteura, Bourgeta (i Verlaine-a), pa Fogazzara i Strindberga, privlači i Matoša.

Kad mi je jednom gotovo u ekstazi pričao o silnom dojmu, što čini na čovjeka Notredamska crkva u Parizu sa svojom prošlošću i sadašnjošću, prosuo je sve ove misli, što sam ih ja ovdje letimično nanizao, i dodao: crkva je dosta učinila za Irce i za Poljake a i za naše „reliquiae" u grozno tursko doba; pljuvati na katolicizam, znači pljuvati na — fakta, na historiju i na — hrvatsku historiju, znači biti intolerantan...

Slične ćete misli naći i u njegovom ‚Štrossmayerovom spomeniku" (Vidici i putevi, str. 28.) u istinu nadgrobnom spomeniku ili ako hoćete nadgrobnom govoru, apologiji, a nipošto „eseju", kako je to nazvao neki „kritičar". U ovom najobjektivnijem i najistinitijem dosad prikazu Strossmayerovu zove Matoš biskupa „homerskim i biblijskim narodnim pastijerom" a onda dalje: „Strossmajer je dokaz, da katolicizam i danas može biti vitalan pomagač duhu vremena i nije čudo, što za njegova života imadjasmo dvije crkve: njegovu, narodnu, i — onu drugu. Ako je taj sintetični čovjek klasičan svojom kulturom i harmonijom vincienske eksistencije, moderan je baš tim svojim estetstvom i kalokagathiom i goetheovskim nastojanjem za izmirenjem prividnih ekstrema".

Ovako Matoš s visoka i s naočalima „renesanšanina" gleda na poganstvo i katolicizam kao na prividne ekstreme. I inače je on u svojoj filozofiji kritik, dakle skeptik, više u grčkom i francuskom (Montaigneovu) nego li u njemačkom (Kantovu) smislu. Nietzsche ga zanima više kao problem nego kao pisac, Renan mu je i ako elegantan ipak suviše monoton, a Goethe-a najviše spominje, premda i njega ne uzima za učitelja, pošto je više pisao o prirodi nego li o društvu. Matoš uopće ne voli imati Pitagoru, učitelja, i ako nada sve cijeni Montaigne-a. Od autora drugih najsimpatičnije spominje izmedju novelista Poë-a, koga zove genijalnim, Mérimé-a, kod kojega hvali superiornu i konciznu tačnost pa Maupassanta, gdje mu se svidja prirodnost njegove satire; od Maupassanta je prisvojio u svojim novelama kompoziciju, kompoziciju umjetnih okvira, pošto u većini njegovih novela priča glavni dogadjaj neko drugo lice. Od romanopisaca najviše mu veli Balzac, a najviše ga potresa Dostojevski. U savremenoj Evropi najjače voli M. Barrèsa, branitelja francuskoga nacionalizma i — Knuta Hamsuna; interesantno je, da se u glasovitom Hamsunovom romanu „Glad" mogu naći motivi Matoševe Božićnje priče, dakle srodnost norveških vikinga, u koliko ti u Hamsunu živu, i hrvatskih grabancijaša (hajduka!). Kako Matoš spada medju one rijetke naše književnike, koji se — i ako je to kod njega njegovim položajem i udesom prisilno — mogu baviti *samo* književnošću, nije čudo, što je on u literaturi uvijek „a jour" dospijevajući je pratiti, pri čem instinktivno zna izabrati i čitati ponajbolja i najkarakterističnija djela. Upravo sada, kako mi piše, ima na svom stolu *Vatheka,* priče engleskoga plemića Beckforda, a veliča ih baš tako, kao što je prije svoju najdražu knjigu: „*Tristan Shandy*".

Literarna se Matoševa erudicija i upravo univerzalnost najljepše ogleda u Ogledima, najbogatijoj — za mene — knjizi Matoševoj. Tu su posabrani većinom listovi iz Ženeve, Cologny-a, a najviše iz Pariza (god. 1901.—1903.); tu je opsežna i iscrpiva studija o Stendhalu (Henry Beyle), ocu modernoga romana, a ima i manjih stvari kao „Imaginarno putovanje", „Vergl" pa „Književnost i batine", izradjenih feljtonski kao i oni listovi. Ovdje je sva snaga njegova feljtonističnoga pera. U jednom listu govori o Aix-les-Bainsu i Alpama te o umorstvu caričinu, u drugom o Byronu, u trećem o pariskoj izložbi, u četvrtom o cvijeću, u petom o Jovanu Ilijću, pa dalje o flirtu, o Heine-u, o quai-u i Louvre-u (gdje je s humorom i obijesnom šalom upleten imaginarni sastanak i imaginarnom jednom zagrebačkom gospodjom), onda o Becque-u, o Griegu — dakako to samo u glavnom o tom, a tko bi ga stigao u svim njegovim puteljcima i skokovima, kamo ga zanese temperamenat, dosjetka, momenat, impresija, uspomena. On voli čitatelja zapanjiti time, da prospe u jedan mah preda nj desetak imena, isto toliko većinom kontrasnih slika, poredaba, epiteta, po koju jaku dosjetku, a onda poslie tih prividnih diskorda izvede duboki i značajni ton, misao i to sve tako konciozno i zbijeno, da se morate iza smiješka uozbiljiti, sustaviti na čas tijek čitanja i zamisliti se, a ako je u vas fantazije, i inspirirati se. Čovjek se ne samo amizira, već i nauči, a u tom je baš veličina Matoša kao feljtoniste, kao esejiste. Poslije Macaulay-a, koji je dašto dublji i sistematskiji, nisam se namjerio na esej do Matoša.

Nije li n. pr. mnogo kazano u ovom pitanju: „Zašto je tamo (u Engleskoj) ostao (Byron) bez ‚škole', dok je Europom posijao zmajske zube: Slovackoga, Puškina, Lermontova, Heine-a, Musseta?" (str. 17.) ili „Byronizam je nešto nepraktično, donkihotstvo; to je sasvim neengleska aktivnost romantičnog sanjara" (str. 18.) ili „Faust je slobodna misao, Manfred je slobodna volja . ., Goethe je pjesnički izraz emancipacije filozofske, Byron političke" (str. 18.) Koliko je sinteze i literarnoga pogleda u ovoj rečenici: „Byronov je život sjajan prolog individualizmu, koji će docnije dobiti u Stirneru, Nietzsche-u svoje mislioce, u Ibsenu svoga dramatika" (str. 23.). Ili n. pr. na str. 56.: „Don Juan je tipičniji od Fausta, jer više ljudi traže ženu nego istinu". Na samoga Matoša mogla bi se, izmijenivši imena, primijeniti ocjena Heineova: „I ako je mnogo profitirao od Wilh. Müllera, Brentana, A. W. Schlegela, od Francuza i Španjolaca, Heine je osebujan, jer podražavaše tek obliku, dok je sadržaj, dogadjaj, roman impresija — doživljena, njegova... On je romantik, t. j. rodjen prerano ili prekasno, ali romantik sa klasičnom dušom kao Nietzsche ili Hölderlin, sa katoličkim simpatijama kao Byron ili Baudelaire, realista kao Turgenjev ili Aristofan, subjektivan i iskren kao Stendhal, naturista kao Rousseau, smijač kao Voltaire, humorista kao Sterne." (str. 56. i 57.).

Ovako posvuda u feljtonima prosiplje sinteze i aforizme, rasvjetljujući pojave velikih ljudi, a ujedno otkrivajući pri tom i svoju dušu (i srce). „On analizira tudje duše, on priča sebe u drugima. On nije samo umjetnik; on

je i mislilac, jer su umjetnine simboli, stil-ljudi", da govorim o njem njegovim citatom. On kritizujući stvara, kao što stvarajući kritizuje. Kod njega nema „medje izmedju analize i imaginacije", jer „moderni roman je imaginarna kritika, moderna kritika ie roman duha ... Moderni umjetnik, sad više sad manje, stvara analizom, usporedjivanjem, dakle kritički, a moderni kritičar sintetiše, slika, oživljava umjetnički", da i opet govorim o njem njegovim citatima. A da to u istinu Matoš čini u svojim kritikama, evo vam samo jedan, sitan primjer, kad govori o Stendhalu (Ogledi str. 151.): „Stendhalova je poezija logika, koja preludira na žicama ljudske duše o temi Stendhal, ali tiho, tiho, bez forte i crescenda, da se komšije ne probude." A koliko bi se takovih primjera moglo nabrojiti i iscitirati!

Ni u Ogledima ni u Vidicima i putovima ne može se prema tome sasvim točno odsjeći, što je studija, a što feljton, što esej, a što portre, što kozerija, a što impresija ili moment-slika, što pejzaž, a što duša, što slika, a što misao. Jedno prelazi u drugo. „Janko Veselinović" n. pr. u Vidicima, jest obična uspomena bez esejskih pretenzija, gdje je Matoš htio u neku ruku identificirati posavski, mačvanski pejzaž sa portreom njegova sina, vedroga, dobrog i plodnog. „Kod kuće" je pretežno putopis, „Don Kihot", „Kuća", „Siesta" i „Suton kazališta" pretežno feljton, a „Baudelaire" pretežno studija, potpuna i cjelovita, kakova ni u francuskoj književnosti još dosad ne postoji.

Nije Matoš — a to mu je ponos — ni prepisivač, ni kompilator, već stvaralac. Nije zanatnik već umjetnik. Dok bi se drugi u tolikom obilju osebujnih misli i zamamnih umjetničkih tvorevina velikih Evropljana izgubio, dok bi drugi postao imitator, snob, on je ipak sebe sačuvao, ostajući po strani kao — gledalac, kritik. Matoš ima dobar nos za kulturne tečevine stranih naroda, ali on ne imitira, već samo konstatira. Gledanjem a ne podražavanjem, ostao je originalan. Kad govori o drugima, osjećate ipak njega; neka su i tudje strune, njegova je resonanca. Ako univerzalnost, što on toliko puta spominje, i uključuje u sebi diletantizam, znao je on taj diletantizam obojadisati svojom individualnošću. A to sve za to, jer je i gledalac i stvaralac, jer ima i oka i duha. Ostati kraj tolikih velikih duhova originalan — najveće je odličje Matoševo.

Originalnim ga je iznio njegov stil. Stil — to je Matoš. Stil plastičan i lapidaran, živ i elastičan, humorističan a kremenit, upravo iskristalizovan, blistav i, ako hoćete, apartan. Stil štedljiv a zvonak. U njem je sklop naglih, kontrasnih višeputa bizarnih i paradoksnih slika izradjen biranim, traženim i, da rečem, muzikalnim riječima. Melodiji je jezika prisluškivao u narodnoj pjesmi, u dubrovačkoj starini i u ilirskom entuzijazmu. Ne govori tek sa zanosom o dikciji Gundulićevoj, o stilističnim odlikama Kovačića, Kurelca i Starčevića, o zagrebačkom žargonu Šenoinu, već im i podražava u šali i u zbilji. Interesantno je, da Matoš iz neke umjetničke kaprice voli upotrebljavati aoriste i imperfekte kao i participe, da poda svome stilu neki arhaistični sjaj. Tako je i tu dobio domaću boju i neobičnost, kao što je od stranih autora profitirao niansiranje i opet — neobičnost, jer *„neobičnost"* to je prava ka-

rakteristika njegova stila. On njome hoće da djeluje, da frapira, ne mareći da bude i drastičan, jer dobro osjeća i zna, da se čita samo ono, što je neobično, rijetko. Kako je artista, kako ljubi formu, tako nastoji upravo da usavršava svoj stil, jer „po njemu je sve, što jest". On je uopće stvorio osebujni žanr, po kojem ga možete odmah prepoznati, a da i ne gledate dolje na potpis. Boravak u Srbiji pridonio mu je neke stilistične osebine, od kojih se Matoš ne žaca, osobito kad treba zbog kontrasta (navlastito u polemikama) „izvaliti" koju krepču. Uza sve ove spomenute elemente i pritruhe jezik mu je bistar i kao isklesan, pa ga ljubomorno i skrupulozno njeguje, tražeći to i od drugih, od onih u nas pisaca, što njemački misle i pišu. Taj smisao za čistoću i ljepotu jezika pribavila je Matošu baš francuska erudicija.

Ne mogu ovdje mimoići osebujne Matoševe slike i poredbe (upravo hiperbole), kakovih nema nitko osim njega u našoj književnosti, osobito kad treba evocirati u duši čitateljevoj kakav „stimmung" ili neobičnu impresiju, bilo šaljivu, bilo ozbiljnu. Tako n. pr. u Novom iverju kod jednoga opisa (str. 8.) kaže „lice mu je naduveno kao da ima vode u ustima", „slična je ujaku kao dobar ekscerpt knjizi", „zamjeti me i raširi ruke kao grčko slovo Ψ"; (str. 13.) „bijaše nam kao da smo u vodi i da netko sebi tom vodom mućka tvrde, orijaške zube". U krasnom i svježem opisu dvorišta i jutra na selu (str. 21. i 22. i dalje) naići ćete na ove slike: „valjaju se oko koke pilići ko žuti žgančići", „praščići izlete iz okola kao iz puške", „iz golubinjaka prhnuše usred dvorišta golubovi kao vjetar da ponese bijele snježne pahuljice, a roda, koja dosele stajaše kao stari invalid na jednoj nozi, poleti i već lebdi nad crkvom kao široki križ, s kojega vise dvije crvene vrpce — dvije tanane noge", „nad granje susjednih šljiva nadavije se ljetno toplo sunce kao topla krijesta ćuranova", „rundov se stane vrtiti za vrhom svog repa, kao zemlja što se vrti oko svoje osi", „ima želudac kao patka", „pjegav je kao ćureće jaje", „ta glava ima tendenciju kiseloga krastavca, koji bi htio biti — paradajzlom", „ćelav i žut kao tjeme starog tonzurisanog kalugjera", „na grani skače debeo drozd; ponaša se tako glupo, kao da je već pečen", „privukla me svojim širokim opalskim očima kao dvije orhideje što mame mušicu", „a ja je cjelunem u široko oko, koje me gledaše kao majčina dušica, nježni cvijetak", „dreči kao bravac, kada ga kolju", „krvnik bijaše naduven kao krvavica-kobasica, a crven kao Krvavi most u Gordunovo vrijeme", „znojan i mokar kao Sava, kada je najmokrija", „oko sto vrsta ruža, žutih kao da umiru, rumenkastih kao oblačak, rumenih kao krvavo srce", „jedna je kruška kao svijećnjak, a kruške kao da ih priveza gosp. učitelj na božićnje drvce", „lijevo je lice crveno kao od požara", „bolećiv je i suzoljubiv kao kaka institutka, a nagao i spreman da plane kao fišek, kao lagum", „Hrastovac nam zadje za ledja, postade uspomena" itd. Treba naglasiti, da onako smjelih humorističnih poredaba nije u nas bilo poslije Šenoe i Kovačića. Kod novele „U čudnim gostima" podcrtao sam neke slike kao: „požutio kao neven", „zapadnem medju njih kao muha u mlijeko", „na

ruku mi pade bubica i ja ju cjelivah kao čovjeka", „dan bijaše mutan, a nebo suro i turobno kao smrznut uzdah".

Ili hoćete iz „Camao"-a? Ove su osobito lijepe; „noćno se tako n. p jezero bjelasa kao srebrna ženska put pod crnom koprenom", „drhtav se val sanjivoga jezera nadimlje kao grudi i miri kao znoj usnule čile djevojke", „nije ju ni poljubio, toliko se bio zanio", „oblaci popiše mjesečinu, pa se ljuljaju medju zvijezdama kao srebrne zmijurine izmedj bisernoga cvijeća", „labud je i opet pored njih kliznuo kao srebrnast sanak", „mjesecu — noćnoj hostiji, koja mu stade silaziti ustima". — Ili iz Iverja: „posljednji akord, — i pianissimo iščezne, kao kada se otklizne bio listak cvijeta od jabuke" (str. 72.), „sunce sjeda kupajući u zlatan plamen vrhove brežuljaka, a nada nj se nadvio oblak kao nad oko krvava obrva" (str. 84.), „Unukiću se učini, da se malo zarumenila, — onako, kao što se ruji donja strana listića od žute teja-ruže" (str. 94.), „tek oko usana zapluži skrb života, dvije tanane, ali duboke brazde (str. 122.), „pa oči, oh, oči, duboke kao pučina, crne i zanosne poput ponoćne požude, a sjajne i sjetne poput mjesečine!" (str. 129.) itd.

Pače i u kritičnim i esejističkim Ogledima ima toga cvijeća. Već u uvodu za svoju knjigu veli, da je „slobodna varijacija, kao kada svirač prije koncerta kuša prste i gudalo", a onda n. pr. na str. 44. „a preko sjajne pučine puzi alaska barka kao muha preko ogromnog ogledala", „bijele se banatska sela kao grlice na ravnom strništu", „vršački visovi division nad ravnicom i nad Dunavom kao usnuli oblačak, trepte u sunčanom sjaju kao modrosjajni nebeski vodopad"; za Heine-a ima sugestivnu „stimmung"-poredbu na str. 56.: „stihovi su mu nježni i hvataju za srce kao tepanje djevojke, usnule od ljubavne umornosti u toplom zagrljaju"; na str. 91. groteskna je sličica: „ne pojmim, kako toga dana od radosti ne skočih sam sebi u usta"; na str. 92. „odozgo sa galerije, vidjeh joj tačno tek gola, junonska ledja, tako sočna, krvava i zdrava, da od krvi dodjoše čisto ljubičasta, kao da je na njima zaspao refleks kardinalskog plašta"; na str. 152. „bijaše (Stendhal) usamljen kao njegov dragi Prometej na sv. Heleni, a čežnja mn se penjaše onamo kao mrko more za sjetnijem mjesecom", „življaše samo za ljubav, za strast, a u duši ne ostade nego talog uspomene, žući, nemoćne čežnje za vrelim milanskijem očima, koje gore kao mrtvačke svijeće promašena života". Itd.

I tako dalje.

Htio bih da sam autorom mnogima od tih slika.

Ne vidite li po tom, da je kod Matoša morala nužno nastupiti daljnja evolucija. Evolucija u pjesnika. U pjesnika sa stihom, sa srokom — kao s posljednjim senzacijama njegova artizma. I evo godina, dvije li, on je propjevao. Hoćete li znati kako, pročitajte u lanjskom Savremeniku njegovu Utjehu kose ili pjesme u ovogodišnjoj Smotri. Vi ste ih za cijelo već i pročitali. Matoš na tom putu ima da nam nešto kaže. Nešto, što nam nije kao ni Domjanić ni Vidrić. Nešto uistinu artistično, uistinu moderno.

*

Nemam li pravo?

Meni se pače čini, da se više ne će ni vratiti na novelu. Bar ne na onu, koju je u početku pisao; zbijao je jako, kazivao je mnogo u malo riječi, i tako kanda iscrpio motive, koji će se nužno kao „solo-varijacije“ morati ponavljati.

Takova je nekako i evolucija od Ogleda k Vidicima i putovima. Ogledi su puniji i sočniji. Vidici diferenciraniji i, rekao bih, apstraktniji. Kod stvaranja je kao i kod sunca: one jutarnje rumeni nema o podne; ona se tek vraća opet kod zapada — ni ne gledeći na to, da koji put oblaci zastru sunce, a kod pisca velimo, da je „fulao“, da mu je štošta i neuspjelo. A je li ovdje potrebno, da izbrajam Matoševe slabije uspjele stvari, kad znam, da ti oblaci potiču od životne proze, od njegova uistinu teškoga položaja. Tà, koji ton, možda neiznošen, neprokuhan. I još k tomu — lijevom rukom!

Multa tulit fecitque . . .

V

EPILOG

Mnogo, a malo sam rekao.

A i ono, što sam, bili su većinom njegovi citati; on sam.

O Matošu gotovo da drugačije i nije moguće. Meni i nije bilo do toga, da iznesem kakav ištudirani portre njegov, koliko bih želio pobuditi u vama ljubav, e biste tražili okvir tomu portre-u — u njegovim knjigama. Da ga čitate! Premda – i on, poput Stendhala, piše tek za stotinu čitalaca, pa ga za to i oni ispod te stotine smatraju luksusom. Oni, kojima je i artizam luksus. Oni, koji traže samo tendencijozna djela, djela „rada“ davajući književnosti samo ulogu sluškinje ili guvernante, ne pomišljajući na to, da ako čovjek jede krumpir (i sadi ga), da voli i cvijeće mirisati (i sije ga).

Malo sam rekao.

Valjalo bi još govoriti i o Matošu-polemičaru, premda taj Matoš samoga Matoša slabo zanima. Polemičan je postao od nužde, „silom prilika“. Dok je prije znao baciti tek po koju satiričku aluziju ili nedužnu dosjetku na svoje zagrebačke ljude — medju njima i na one, s kojima se prije nije smjelo nikad ni našaliti, — kasnije je bio prisiljen odapinjati i strijele. Te su i pogadjale; tolike žrtve njegove satire pale su uz sveopći smijeh publike, pače i njegovih protivnika, koji mu ne mogu poreći spreme i duhovitosti. Kasnije je strijele u žuč umakao izgubivši pokatkad i smiješak. Postao je zubat i jedak, bezobziran i neugodan.

Nije ni čudo. Nekoji su mu listovi primali članke, ali zaboravili ih honorirati; kod nas to ide još uvijek po domaću (a Matoš iz tudjine ne može ni tužiti). Kad je na to ustajao u javnosti, još su ga ti isti listovi ocrnjivali. Nedavno je Matica Hrvatska, gdje vodi riječ neliterat Radić, odbila njegove Priče, najnoviju mu knjigu, dok joj je za vrijeme polemika dobro

došlo njegovo pero. Nije dakle čudo, što ga ovakove nepravde uzrujavaju, a kako je u tudjini, još jače djeluju na nj. On mora onda ustati, premda dobro zna, da ljudi „praštaju sve osim iskrenosti", a ruga da tako lako ne zaboravljaju; on mora nekoga „nabosti" i tako povećati svoju „zbirku insekta". U svojoj nervozi postao je i preosjetljiv, što najbolje znadu njegovi prijatelji, kod kojih se i za najmanji nesporazumak ili riječ na krivom mjestu uvrijedi. Ni ja ni urednik Smotre ne možemo vam se ujamčiti, ne će li i na nas još odapeti koju strijelu (kao što već i jest u svoje vrijeme poslije Nove trgovine ideja) — ako se medjutim ne vrati u domovinu, ne više „furtim", ne više kao prognanik.

A mi se nadamo, da će nam se naš Ovidije vratiti s Crnoga mora. I to još prije nego ostari. Sad je star 34 godine; rodio se g. 1873. i to u petak (!) i trinaesti (!!) lipnja.

Da li će, kad ga amnestija vrati u otadžbinu, biti drugačiji? Ne će li ga naše „prilike" nivelizovati tako, da izgubi svoju izrazitost, svoju tipičnost? Ne će li naše tužne kulise, koje mu se iz daljine vide drugačijima, razoriti po koju iluziju? „Da je moja ta oronula kuća sa starošću mahovine oko tornjića sa limenim zastavicama, živio bih običajem otaca, oženio bih se, *radio bih sa narodom i pisao bih* kao grof Oršić ili mudri vlastelin Montaigne", kaže sam u Vidicima (Kod kuće, str. 63.).

Hoće li to sve moći, kad se vrati? Ne će li se iznevjeriti pravaštvu ili „ispisati se" kao toliki naši književnici, koji nisu slučajno prije toga mladi umrli?

Ne će li se uopće „pofilistriti"? Ne će li —

Pa da se sve to i dogodi, Matoš je već dosada izradio u nebogatoj knjizi naših literarnih portre-a svoju zasebitu fiziognomiju, koja bi bila na ures i većim književnostima.

On je sam o sebi. Matoš. Upravo: A. G. Matoš.

DR. MILAN OGRIZOVIĆ

PROSJAK

DRU ANTUNU BENEŠIĆU

— Darujte me, milujte me,
Krajcarak je darak mali,
Torba gola, podne pali,
Sokak prazan, gori tjeme.

Tješiti me niste znali,
Propada vam kućno sljeme,
Zatire se naše sjeme,
Sunašca mi niste dali. —

I očne rupe, pune krvi i mira
U vječnost tonu, a misli po svetu
Slijepe lete ko pčela po cvetu.

Božanski dronjak carske drame sneva,
I sluša sunce Feba i Omira
O Strahinj'-banu kako gordo pjeva.

A. G. MATOŠ

PRIJATELJ

Imao sam prijatelja, to jest on je imao mene. Zvao se — i sad se zove — Maksim Ja i nisam drugo no prijatelj.

Maksimov prijatelj.

Zorom, kad najsladje spavam, Maksim me redovito budi. — Ustaj, diži se, lena mrcino! — dere se. Ja ga tobože ne čujem, a on meni pun vrč vode na glavu. Spominje Morgenstunde i Gold im Munde, pa zoru što dvije sreće nosi. Uraniti je, veli, zdravo i berićetno. Zato sam ko smušen i imam vječnu hunjavicu.

U kafani mi blebeće, kad čitam novine. Govoreći o književnicima, veli *mi.* U društvu pravi na moj račun dosjetke. Jedared mi tako u šali sasu litru vina za vrat. Maksim bo je vrlo jak. Revolver je i noću uza nj.

Pošto se zaljubih, on u tome vidje busiju za naše prijateljstvo. Ljubav se svršila, da mi on posla *de Amicitia* i da se cura zaljubila u njega. Sasvim prirodno, jer ja u tome ne vidim atentat na naše prijateljstvo.

Kod objeda uzima prijatelj zalogaje iz mog tanjira. Imitira moje pismo. Kod kakve moje naštampanosti superiorno se smješka, kao da sam njega potpisao. Uhvati li ga ponoć blizu mog stana, on dolazi i čmava u mojoj postelji, hrče do zore, gnječi me uz duvar, a ja se znojim, prevrćem ko meso na ražnju i razmišljam o uzvišenim dužnostima prijateljstva.

U razgovoru mi pipa, štipa stegna i ispituje na mom tijelu metode boksanja i japanskog džiji-džica. Dosele mi nije još slomio ruku. I to je, veli, zdravo i korisno. Svijet krivo tumači te intimnosti i zove me Maksimova žena. — Svijet je ciničan — veli Maksim.

Jedne večeri pri vinu me prijateljski ćušnuo. Nije me, hvala Bogu, ubio.

Posljednja dva tjedna danomice se medju nama ovo razgovara:

— Sinoć malo te nisam zbog tebe glavom platio.

— Rašta Maksime, po Bogu brate?

— Vele, brat si mi rodjeni, da si špica, špiclov, špijun, špijunčina.

— Kako možeš, Maksime, i sad o tome ozbiljno besediti?

— O, bedniče, kakav si mi ti to čovek, kad ti ovakva panjkanja ne teraju rumenilo jarosti na volujsko čelo! — kaže moj Maksim, pa me gruva, gruva i gruva prijateljski u rebra.

Napokon ću mu reći:

— Prijatelju! Druže! Pobratime! Brate! Burazeru! Maksime! U ime našeg svetog prijateljstva danas ti zabranjujem, da se odsele kompromituješ, zalažući se za čeljade, smatrano uhodom i tvojom suprugom. Što ti da stradavaš i propadaš zbog mene?

Maksim, uvrijedjen, razbije mi prijateljskom čašom piva glavu.

Sutra, plivajući usred Save, čujem — hu — hu — hu — hu — kao iz parobroda. Okrenem i malo te se ne utopim —

Maksim!

Jedva pobjegoh u grad.

Jutros čitam u novinama ovu *Izjavu*:

U poslednje vreme šire se u našem društvu, najvišem i najnižem, svakojaki glasovi o nekakvom ... (moje ime) ... čoveku, koji je do pred kratko vreme i pisca ovih redaka znao toliko obmanjivati i opsenjivati, da mu je naše neprekidno društvo bilo jedinim pancirom od tog jednodušnog nepouzdanja. Danas i mi smatramo tu belosvetsku vucibatinu i švapsku palavordu jednom sramnom, ljagavom individuom, gotovom i na gore podvige od onih, zbog kojih ga evo optužuje pred Bogom i pred svetom vasceli moralni i nepokvareni deo naše patriotske inteligencije ...

Ne mogu dalje. Na vratima kucanje.

— Ko je?

— Ja. Maksim. Životinjo!

Gospodi pomiluj!

A. G. MATOŠ

ŽIVA SMRT

Imao sam srce, djetinjasto srce,
Srce koje boli, boli tako jako!
Imao sam srce, bolno, bolno srce,
A kada mi ode, nisam više plako.

Bijah skoro srećan. Ali jedne noći
Moje bolno srce — jedno ptiče malo
Našlo me u mraku, više glave stalo
I sitnu mi pjesmu sitno cvrkutalo:

— Godinu već dana, svake božje noći
Služim ko trubadur jednoj dami nagoj,
Usnulu joj dušu čudnim krajem vodim
U ljubavnoj priči i mjesečini blagoj.

Ali sinoć — jao! — Gatalica presta,
Pa ko repatica pade mi na grudi:
Ja sam, braćo, sinoć vragu dušu dao,
O, umre mi, umre moje srce, ljudi!

A. G. MATOŠ

KRAJ DRUMA

Na mjesečini pjenu
Pjeva vodopad.
O, kad se samo sjetim,
Da nisam više mlad!

O, kako zdravo diše
Polje, zemlja zrak!
Da, noć je drugim podne,
A ja — i danju mrak.

— O rosi, roso, rosi! —
Veli livada.
O, kad ću, kada kući,
Zar nikad, nikada?

Već driema drug moj, cvrčak,
Šeta Danica.
O, Bože, što li snuje
Sad moja mamica?

Kroz praskozorje snovi —
Ždrali, ždralovi,
A dušom plovi, plovi —
Val i valovi.

A. G. MATOŠ

„ISPOVIJEST MOG ŽIVOTA“

Tako se zovu memoari jedne nesrećne gospodje, Vande pl. Sacher-Masoch. No kako me feministička literatura, kad je imaginativna, malo ili nikako ne zanima, ova doživljena knjiga ima važnost ženskih francuskih memoara prošlih vijekova, neposrednost pisama gdje. Sevigné i iskrenost uspomena moderne slikarice i mlade pokojnice Marije Baškircev. U feminističkom modernom tonu je zaključak te knjige i njena „pouka“: — Gledajte na meni kako je moderna žena grozno, grozno nesrećna! Reformirajte odnošaj izmedju muža i žene, dajte ženi više slobode! — vapije ta nesrećnica, prem nas ne uvjerava, e je manje „kriva“ od svoga vajnoga muža.

Taj njen čovjek, čuveni njemački, upravo austrijski književnik Leopold von Sacher-Masoch, u stvari je privlačivost tih uspomena i po njemu, samo radi njega su one toliko zanimljive, važne i karakteristične. Poznato je, da se po tom autoru zove jedna bolest, psihoseksualna zabluda, slična „sadizmu“. „Mazochizam“ je pasivan sadizam, ljubav, u kojoj muškarac traži, da ga žena na razne načine što više tjelesno muči. Mnoga Masochova djela, naročito *Venera u krznu*, propagiraju tu bolesnu ljubav i piščeva grdna popularnost medju Nijemcima ponovni je dokaz, da Germani nisu nimalo mozalniji od modernih Francuza, da su možda danas mnogo pokvareniji, kao uvijek što možda bijahu suroviji i brutalniji. Ne zaboravimo, da je prava domovina „flagelantizma“ Engleska, ne Francuska. (Vidi: Dr. Eugen Dühren: *Das Geschlechtsleben in Egland)*.

Ali ove ženske uspomene nisu samo izvanredan dokumenat za psihologiju moderne „ljubavi“, moderne duše, nego su pustolovne i nevjerovatne kao najfantastičniji roman. Istina je, odista je nepobitna istina, da se sve, što ljudski duh može zamisliti, može dogoditi, da su realni dogadjaji u životu često nevjerovatniji i ludji od najraspasanijeg romana. Život je Cagliostro i medju savremenicima ima na stotine grofova Monte Christo. Ali čujmo:

Preda mnom su ti memoari u francuskom jeziku sa slikom Njegovom i Njenom. Ona: tip crne, bujnokose Štajerke, tip poznat u staležu zagrebačkih kuharica i sobarica. On: ćosavo, dugačko i blijedo lice hebrejskoga tipa, ogromnih usta i ušiju, očiju što sjajem, veličinom i tamnom bojom „žderu“ hipokratsku bljedoću lica, lica ženskoga i bolesnoga, lica kao u stare

frajle i usjedjelice, parodiranoga nekakvom surkom, koju je taj „Poljak", taj plagirani Slovjen nosio, da bude još interesantniji. Ta lica odista su „pasoši". Kolika razlika izmedju tih Austrijanaca i izmedju „Nje i Njega" — medju G. Sandovom i A. de Mussetom, mljetačkim ljubavnicima! Max Nordau, „Nijemac" rodom iz Pešte, ne će, nadam se, iza tih groznih optužaba obmanjivati u duhu Fichteovih šovinističkih govora, da su Nijemci jedini „ljudi"!

Gdja. Masoch je rodjena u Štajerskoj, u Gracu, gdje joj otac, neki Rümelin, podčastnik, bijaše u milosti kod vojničkoga zapovjednika kneza Aleksandra Würtemberškog, postavši iza njegovoga odlaska glavar neke jadne željezničke postaje, u Kranichfeldu (pruga Graz—Trst). Samoća, nevolja. 1848. je djevojče u Gracu kod milosrdnica, a u osmoj godini vraća se roditeljima, preseljenim u Grac. „Scene", svadje izmedju roditelja. Otac ju vodi na muziku (na Schlossberg) i tu dijete vidi gdju pl. K..., model slikara Prinzhofera i junakinju *Rastavljene žene* Sacher-Masochove. Dodje dvanaesta godina i vrijeme prve ispovjedi. Ispovjednik bijaše ciničan. „Toga dana izbrisah iz moga života sve, što u vjeri bijaše „forma"."

Kod prodaje palače i pokućstva kneza Würtemberga bijedna se porodica malo pomogne. Otac bijaše posrednik, ali stečeni novac još ga više poživotinjio. Jednoga dana matere nije bilo kod kuće, a djevojče, vraćajući se, sastane na domaćim stubama djevojčuru, koju otac puštaše iz zaključanoga stana. „Tek vrlo rijetko razgovarah sa svojim ocem. Bijaše me stid pred njim, njega preda mnom".

U petnaestoj godini uči djevojče šivanje i u školi bijaše i gdjica pl. Wieser, zanimljiva sa svoga poganstva s porodicom literata Sacher-Masocha, sinom viteza i predsjednika gračke policije. Mladić bijaše onda „vjeren" i švelje snivahu o njemu. Gdjici Rümelin pokažu ga na ulici. „Sacher-Masoch me se dojmio kao mlad bogoslov" — dakle vrlo nepovoljno.

Roditelji joj sasvim osiromaše. Otac po kafanama krade Bogu dane, majka izdaje sobe. Jednoga dana bi prodano pokućstvo i porodica spava na podu, služeći se škrinjom mjesto stola. Potrošivši posljednju krajcaru, otac spremi svoj „pinkl" i ode bez zbogom medju svoju germansku svojtu, u Stuttgart. „Nikad ga više ne vidjeh."

Mala sobica, gladovanje, dok mati ne stane zaradjivati šivanjem rubenine za vojsku. Kći nauči šiti rukavice. Zima je nadje u satenskim cipelicama, premazanim viksom. Njena posljednja toaleta ode u zalagaonicu. „Jedna piljarica iz susjedstva davaše nam nekoliko tjedana na vjeresiju krompir po dva novčića, onda po novčić, zatim ništa više". Mljekarica je imala više srca. Glad. Mati noću u avliji traži u — kućnom djubretu korice od kruha. Kći oboli, ali na badnjak se pridigne, zamota jorganima, stane praviti rukavice, i kada se mati vrati kući, nadje je na podu, onesviještenu. Žena kućnoga „krajzlera" smiluje se bijednicama i pošalje im punu korpu živeža. To ih spase i običan se njihov život i šivanje ponovi. Djevojka udje u dvadesetšestu, mnogo čitajući, poznavši se sa gdjom Frischauer, koja će okrenuti pravcem njenoga života. „Žena vrlo duhovita, ali bez trunka zdravoga ra-

žuma“. Donosila joj je knjiga i novina, upućujući ie u sve gradske novosti i sablazni. Mistifikovala je katoličke svećenike, pošto joj je uspjelo, da se, premda Židovka, ispovijeda!

Sin joj, Bertold, novinar in spe, drugovaše sa Masochom, koji se u to doba „vjerio“ sa glumicom Jenny Franenthal i gdja. Frischauer nikako ne vjerovaše u ozbiljnost tih zaruka, okladivši se sa rukavičarkom, da piscu treba najgora i „najprokletija“ žena.

Tu počinje nevjerovatnost toga proživljenog romana.

Gdja. Frischauer napiše tridesetgodišnjem piscu najbezočnije pismo i sutradan, na najveće djevojčino čudo, donese Masochov odgovor! Židovka odgovaraše, kao da je najpokvarenija, najhladnija i najokrutnija žena na svijetu i pisca sve više oduševljavaše. On u njoj sluti svoju „gospodju u bundi“ i već pogiba za njom! Rukavičarka mišljaše, da se i on šali. Židovka, dopisujući, kao „ruska kneginja“, spremaše se već na sastanak na čuvidskom plesu, kad al tašti pisac dade na čitanje jedno od tih ruskih pisama svomu mladom drugu Bertoldu, — njihovomu sinu! Šala malo te se ne pretvori u bruku i gdja. Frischauer, želeći pošto poto doći do svojih pisama, nagovori mladu rukavičarku, da primi njenu ulogu i da Masochu vrati njena pisma u zamjenu za njegova. Potpisivala se Wanda pl. Dunajev (ime junakinje u *Veneri u krznu).*

Masoch odgovori, da je spreman vratiti pisma, ali osobno, prijateljici „Vandinoj“. I odista dodje do sastanka izmedju rukavičarke i njega, gdje mu ona prizna, kako joj se više svidja ljubav idealna, ljubav njegove *Modre priče* no infamije *Venere u krznu.* U brzini mu reče, na ulici, zabuljenog lica, blizu zapaljenih noćnih svjetiljaka, da je žena, ne djevojka, a on joj rječito pričaše, da je i on idealista u ljubavi, ali kako je društvo ženu toliko ponizilo, da idealne žene više nema. „Čestita žena“ tek je pusta riječ, krepost, maska i on nalazi više čara i istine u ženi demonskoj i ciničkoj, no u dosadjivanju sa lažnim kreposnicama. Ta rječitost i piščeva nervozna iskrenost je neiskusnu djevojku predobila. Nije doduše pristala na sastanak s njime, ali ženskoj radoznalosti i taštini je godilo ostati u dopisivanju s čuvenim autorom. Ona će mu dakle pisati i ostati kod pseudonima Vanda Dunajev. Gdja. Frischauer bijaše u blizini. Osudan dogadjaj trajaše tek četvrt sata. Sacher-Masoch smatraše nearistokratsku skromnost rukavičarkine toalete doskočicom, aristokratskom maskom. Frischauerica pak vjerovaše, da se govorilo o literaturi.

Tokom toga dopisivanja nagovori pisac novu svoju simpatiju, da mu štogod napiše, opiše. Ona to učini i teško je opisati radost sirote radnice, kada nadje taj svoj pokušaj štampan u bečkom listu, primivši honorar od deset for. Drugi rad, novela, donese trideset for.! Ona prestane šiti rukavice. Blagostanje udje u kuću. Bijaše to godine blagostanja književničkoga, pred velikim „krachom“, god. 1872. Sacher-Masoch još uvijek ne zna, ko je ona! To viteštvo je osvajalo.

Tako prodje proljeće i ljeto. Dodje jesen. Novine donesu vijest, da je pisac obolio od upale pluća. Gdjica Rümelin mu se ponudi, da će ga posjetiti. Bojala se, da umre, ne poznavajući je, čovjek, kojemu dugovaše sve. On stanovaše kod svojih roditelja. Ona ga nadje na nogama, tek malo prozebloga, a on padne pred njom na koljena. Očituje joj ljubav. Zamoli njenu ruku. Očarao ju. Odsele ga posjećivaše dva puta nedjeljno. Dodje zima i on joj pokloni divne „kazabajke", divne bunde i krzna. Njena mati ne vjerovaše svojim očima!

Odsele se ljubavnici vidjaju svaki dan. Ona mu reče, da se rastavila s mužem i da je sad kod svoje matere. On gradi osnove za budućnost i pita ju, hoće li im dostajati godišnje 6000 for.: suma, koju on mogaše zasluživati. 15. novembra se vjenčaju, na njegov imendan, — bez „blagoslova" dakako. „Promijenismo prstene, uhvatismo se za ruke i gledajući jedno drugome u dubinu očiju, uzajmno si obećasmo, da ćemo si ostati vijerni cijeloga života. Tako se svrši čin naše svadbe". Pod vrbom, što rekli cigani!

U *Révue des Deux-Mondes* izadje prevod Masochove novele. Srećan božić. Vanda Masoch zatrudni.

Sada se presele u Beč, gdje je pisac stalno angažovan kod novina. Stanuju kod dra Frieda u dvjema sobama s pokućstvom. Daje se njegov komad, *Čovjek bez predsuda*. Glumica, igrajući glavnu ulogu, bijaše Masochova ljubavnica i mati njegovog djeteta!

1. maja bude otvorena izložba, a tri dana iza toga nastupi „krach", gdje potone i Masochov list. Trebalo se izvlačiti kratkim feljtonima za druge listove i pored toga primati goste, koji dolažahu na izložbu. Pojavi se kolera. Strah. U isto vrijeme izadje u *Figaru* skroz lažan članak, gdje se opisuje tobožnji piščev razgovor i sastanak sa carem njemačkim. Za Masocha se naime mišljaše, da silno mrzi Nijemce.

Od straha, briga i nestašice rodi mu žena mjesec dana prije roka i čedo naskoro umre. Tek sada ispriča žena mužu svu svoju prošlost! Njega je sve to zanosilo, oduševljavalo. Bio je naivan, „amoralan". Plakaše, kad mu crče dragi mačak Peterl. Mistificiraše novine *(Tagespost* u Grazu), da mu je žena baronesa. Ne reče uzaman Turgenjev novinaru Pietschu, da za Masocha počinje žena tek kod barunice. Bez obzira na svoju sada već zakonitu ženu namiješta na vidljivim mjestima u stanu fotografije svojih infamnih prijašnjih ljubavnica. Tašt do ludilla. Neki Kapf, berlinski commis, dosadan, otečen pruski klincov s očalima, laska mu u pismima i on ga uzme za „sekretara", prem nije bio sposoban apsolutno ni za što drugo osim za spavanje, bazdalikanje i žderanje. Bio je bačen na ulicu tek onda, kada je za Masocha i bez njegovog znanja „pumpovo" kneginju Rohan za 200 for. Sacher Masoch je grdna kukavica. Vječan strah ga mori i prem ne vjeruje ni u novac, ni za živu glavu ne bi mrsio na veliki petak ili badnjak. Praznovjeran. U običnim prilikama nikada ne bi uzajmio ni pare od aristokratskih svojih prijatelja, ali u bolesti svog „masochizma" čerupa

ljude, koje sam izabire ljubavnicima svojoj ženi. Trpi, da mu žena piše u najvećoj njegovoj slavi feljtone za *Pester Journal* po 10 for. i da fabrikuje za Hamburg i Berlin pornografske priče u njegovom stilu, proti njenom ukusu. Hvali se, da od Nijemaca osim Goethea i Heinea nitko nije čitaniji u svijetu. Traži od matere, da rodjenu djecu korumpira, da ih kasnije „nauči, što je to ljubav". Stanuje sa ženom i istodobno ima dva „odnošaja" u Leipzigu: Huldu Meister i Jenny Marr. Rastavlja se od supruge tek onda, kada njen obožavalac ne može više davati novaca. A pošto se već razidju, kada slava njegova jadnog imena ustreba ženinom novom čovjeku, čuveni njemački pisac dolazi u Pariz, gdje mu žena i suparnik kupuju odjeću, gaće i košulju, vodeći ga ko medvjeda po balovima, salonima i redakcijama. „Bez ozbiljnog morala ne mogu se velike misli pretvoriti u čine" — umuje, osudjujući njemačkog književnika, njegova nesrećna žrtva.

Gdja Masoch pristade na ulogu supruge mučiteljice i ljubavnice, jer postade njegova zakonita žena (12. X. 1873.), jer je poslije smrti prvog djeteta imala još dva sina i jer je muž uvjeravaše, da on bez toga njenog mučenja ne može ništa boljega napisati. I ona mora nositi razne skupocjene bunde, mora se dati zvati „gospodaricom", dok on sebe zove „robom", mora prisustvovati, kada njemu vade zube, mora hodati u toaletama papige i draguna, mora ga šibati šestokrakim knutom s oštrim čavlima, mora trpjeti razne pustolovke, sluškinje, babice i lude u vlastitoj kući, mora se pred svijetom praviti gora, no što je i slušati ovakve historije.

Slične dogadjaje nije pisac doživljavao samo s aristokratskom gospodjom pl. K... (junakinjom *Razvjenčane žene*), nego i sa blagorodnom gospodjom pl. P..., putujući s njom u Mljetke, Fiorencu, Carigrad. Kako njegovom pokvarenom instinktu ne bijaše dosta, da ga žena ponizuje, muči i zlostavlja samo fizički, u neronskom, životinjskom krznu sa flagelantskim bičem u poganoj ruci, on je čeznuo i za moralnim blatom i ponižavanjem. U tu svrhu morala ga je žena „varati" s drugim u njegovoj prisutnosti i toga drugoga nazivaše pripovjedač „Grkom". Tako mu je bio „Grk" na putu u Carigrad sa gospodjom P. i čuveni talijanski glumac Salvini. Sacher-Masoch figuriraše kao njezin sluga u poljačkom kostimu i slavni glumac mu unatoč antipatijama davaše bogate napojnice. Izlazeći jedared na ulicu, da nješto kupi, sastane ga knez Wrede. — Gle Sachera. Književnost dakle ne ide i ti eto analin! — Masoch se učini, da ga ne pozna...

Kakva ženska Kalvarija! Grozna li bračna života! Dok Sacher-Masocha prevode prvi svjetski listovi, dok ga prima aristokracija grba, pera i kese, cijelo njegovo nastojanje ide za tim, da od „Wande", da od svoje žene stvori najprije svoju fizičku mučiteljicu, a onda da ju prisili naći ljubavni korbač za njegovu dušu: ljubavnika, preljubnika, „Grka". „Grk" je trebao biti njihov kućni prijatelj, barun Ferd. Staudenheim, pa neki Nikola Taitelbaum (sic!); grof Attems; knez Kamilo Starhemberg; Sefer-paša, poljački poturica, nabobski vlasnik zamka Bertholdsteina (kod Gleichenberga); Bruno Bauer, brat generalice Urban, dok nesrećna žena najzad ne postane u Pešti žrtva

nekog mladog Židova, Aleksandra Grossa. Muž joj se fizički ogadi i nekog novog „Grka", lažnog poljačkog grofa, kojega Masoch domami u Graz, uhapsi piščev otac, policajski komisar, trulog od bolesti, kao običnog apotekarskog kalfu.

U Njemačkoj, kamo pobježe kukavni pisac, bojeći se nekoliko dana zatvora zbog štamparskih krivica, ponudi mu se miliunar dr. Lionel Baumgartner izdavačem za list *Auf der Höhe*. Opazivši, da ga pisac želi učiniti svojim silom takmacem, „Grkom", napusti list i njega. No Masoch mu nadje brzo zamjenika. Spandjavši se sa jezičavim „blauštrumpfom" Huldom Meister iz Pasewalka, u njegovu se ženu ozbiljno zaljubi Francuz Armand N., s kojim ona u ostalom živi u čistom, platonskom prijateljstvu dotle, dok njegovi roditelji daju novac. Ali pošto Armandov otac, došavši iz Francuske, odbije fondove za lansiranje novog lista, i pošto Vanda izbije korbačem Huldu Meister, koja ju u njenom izbivanju ne zastupaše samo kod djece, „Saše" i „Mičia", no i kod užasnog muža, ostavi ona sa Francuzom i jednim sinom Njemačku i ode u Neuveville (na Brijenskom jezeru), živući još uvijek sasvim platonski s Armandom. To bijaše odmah iza piščeve 25-godišnjice (1. siječnja 1883.), kojom prilikom prima velikan neobičnu počast: krst Počasne Legije! Osim Liszta posjećivahu srećnu, slavnu tu porodicu Saint-Saëns, profesor G. Séailles, uplivna gdja. Adam!

Mali Saša umre medjutim u Leipzigu, a Armand uzvitla prašinu knjigom *Njemačka onakva kakva je*. Povodom toga bi angažovan i sjajno honoriran kao saradnik *Figara*, nemajući po vlastitom priznanju ni pojma o politici. Potpisivao se Saint-Cère. Jednog momenta bijaše sudbina Francuske u njegovim rukama: rat ili mir sa Njemačkom! Balzački tip s tom razlikom, da dolazi do blaga i do uspjeha *bez* talenta. Njegova ljubavnica ga karakteriše kao „velikog lažova", paralažu. Laž je dakle glavni talenat modernog uspješnog novinarstva. Gadne li fukare, Bog da prosti!

Ali sada dolazi tek najljepše. Novinar Saint-Cère osjeća, da bi mu skandalozni njemački pisac mogao u Parizu poslužiti izvrsnom reklamom i Herr von Sacher odista doprši „na krilima pjesme" od svoje Hulde Meister u Pariz (decembra 1886.), tako „šebig", da mu žena i njen jaran moraju kupovati i odijelo, i gaće, i košulju! Tres faciunt collegium. „Kućanstvo u troje". Gaudeamus igitur!

A Pariz, „mozag i srce" tog svijeta, časti, slavi, nosi na rukama pijetlove i kokošku. Primanja u piščevu počast kod *Figara*, večera kod Rocheforta u društvu jednog vojvode Talleyrand-Périgorda, ples kod sina ministra i predsjednika Židovske Alijancije Crémieuxa, poziv na ručak kod Daudeta. Lijepi pisac funtromana P. Decourcelle, jahačica Loazeta, Sara Bernhard, kontesa Martel („Gyp"): toute la lyre! Sacher-Masocha slika za Salon Schlesinger, a Jules Claretie, upravitelj slavne Komedije, ustupa pustolovima svoju ložu i upoznaje ih sa glumcima! Paul Hervieu (današnji akademik) piše o njima krasan članak (u *le Journal*): misliš čitati kakav sablažnjivi, doživljeni feljton pokojnog Jeana Lorraina!

U Njemačkoj pristanu na bračnu rastavu i Saint-Cère i „Vanda" živu mirno u elegantnom stanu preko puta od Vodvilj-kazališta, dok se novinar ne vrati iz Berlina, kamo ga je Vanda preporučila Paulu Lindau-u, a ovaj „mjerodavnim faktorima". Publicist se osjetio jamačno odviše velik i slavan za svoju metresu i — ona iza njegovog povratka moradne iz kuće, na ulicu, na gladovanje s Masochovim sinom. Strahovit je opis, kako konji, vukući kola puna svijeta, ne htjedoše ni makac napred, kada se na kola popne ta fatalna žena sa djetetom! Kao da im bijaše preteško vući dijete i ženu, ovoliko ljudske kulturne nevolje! Tek daleko od stana mogahu povući te dvije bijede!

„Vanda" ode u Lozanu, gdje čuje za „posljednji berlinski skandal": novinara joj ote *jedna druga*. Ode u Pariz sa krvavom namjerom, ali put, misli i mjesečina umire mučenicu.

Dodje afera Lebaudy i tim povodom bude sjajni, zavodljivi, neodoljivi novinar Saint-Cère bačen u bajbok. Malo zatim umre. „Vanda" mu bijaše na pogrebu. Abel Hermant je fabricirao iz njegovog života roman, a Moris Talmeyr ga opisa u *Novinarskim uspomenama.*

I knjiga vam ispada iz ruke i ulazi u grudi kao težak doživljaj. Taj dosta slabo napisani roman djeluje više od najljepše izmišljenog, jer je živ, jer je uzdah, usklik, vapaj, kao knjiga sv. Augustina ili Rousseaua. Kakva istinska, uvjerljiva i istodobno odurna slika najodabranije Europe! „Izvana huj, iznutra pfuj!" Spolja uspjeh, slava, iznutra gad i jad. U tolikoj galeriji živih, poznatih i uplivnih osoba ni jedan pravi čovjek, ni jedna čestita žena! Evo Anatola, tajanstvenog i u duši otrovanog — Anatol je jamačno pokojni bavarski kralj Ludwig II. — i kneza Oranskog — „princa Citrona", kako ga zvahu Parižani —; evo Rochefortove zaručnice, koja nalazi, da je dar njenog ljubavnika, slavnog novinara — krivotvoreno zlato i dragulji; evo gračke pjesnikinje Margarete Halm, „čiste žene" u četrdesetoj, koja želi sa „čistim čovjekom", sa čistuncem, sa djevičanskim berlinskim trgovačkim pomoćnikom Kapfom kao nova Eva roditi novo čovječanstvo; — evo ečedskih cigana, peštanskih Čivuta, austrijskih plemića u Brucku, Frohnleitenu, Gleichenbergu, Beču i Grazu, pa velika literarna korupcija u Leipzigu i Parizu sa haotičnom jagmom za novcem, za imenom, za „neizdanim", novim, paklenim i životinjskim nasladama, sa kantaridskim parkovima, pornografskim knjigama, lažnim, šupljim, bolesnim, nervoznim, zločinačkim srcima i mozgovima. I sve to sluša nekoliko dječijih srdaca, sve to gledaju tihe, začudjene, pomućene dječije oči!

„Bernard Bauer bijaše rodjen Hebrejac U devetnaestoj godini je djelovao u martovskoj revoluciji; Košut ga je javno zagrlio kao zastupnika bečke akademske legije i poslao ga kao delegata pariskim djacima. On se ne usudi više povratiti se u Austriju. Godinama živovaše bez glasa svojoj porodici. Veli se, da bijaše zanatom fotograf u Francuskoj i u Italiji. Oko 1860. digoše u pokrajini prašinu propovjedi karmelitskog brata, oca Marije Bernarda

od sv. Sakramenta. Slava mu dodje do Pariza i do dvora. Carica izvjedljiva učini, te on dodje u Pariz, da propovijeda o korizmi. Prva propovjed pridobi Eugeniju i za njom tako dvor i tout Paris*. Carica ga učini svojim propovjednikom i to isto učine sve pariske velikašice. On postane sila. (Rimska) kurija, da ugodi carici, imenuje ga biskupom *in partibus*. Sada bijaše u modi; Pariskinje ga obožavahu; njegov otmen stan u ulici Florentin, gdje bijaše Lessepsov susjed, bijaše neprestano okružen lijepim pokornicama, koje mu htjedoše povjeravati svoje tajne, tražeći ispovjedni rendez-vous; on nikad ne bi bio izašao iz te ispovjedaonice, da se predao svim ovim željama; on odabiraše dakle i izbiraše dobro! Niko drugi osim njega ne mogaše biti u pitanju za blagoslov Suezkog kanala no Mgr Bauer. On dakle otputuje u caričinoj pratnji i kada se napropovijedao pred „parterom kraljeva", vrati se u Pariz, natovaren častima i darovima. Bukne rat. Sve dokle se vjerovalo u pobjedu, Mgr Bauer igraše važnu ulogu kod Crvenog Krsta. Na konju, u širokoj bijeloj odori, sa crvenim krstom na grudima, s otmenim i dobrovoljnim bolničarkama obilažaše pariske ulice, blagosivljajući na svom putu pogrbljene i strahopočitljive prolaznike. Ali kada bi zapečaćena nesreća Francuske, on iščezne sa dnevnog vidika. Dobro uradi, jer za Komune donijela bi mu „sveta" djela samo nezahvalnost..."

„Kada se proglasi Republika, kada mir i red bjehu uspostavljeni i Pariz posta Pariz, Mgr Bauer takodjer uskrsne i vidjahu ga svuda kud idu koji žele biti vidjeni. Medjutim je već odbacio mantiju i ostavio Crkvu; sada se prikazivao Parižanima kao „viveur", čovjek od zabave. To mu ne podje osobito za rukom. On se pokaže najbudalastiji medju ludama i to s tolikom očiglednošću, sa tolikom namjerom, da ga opaze i da se vidi, kako je svoju čast čovjeka bacio sa čašću svećenika, da bijaše svima otužno. Ali s njim trebaše biti oprezan na oprezu: poznavaše tolike tajne! Nekadašnje njegove pokornice drhtahu pri samom spominjanju njegovog imena sada, kada ga više ne vezaše „striška tajna"... Neprestano se drhtaše.

„On i general Galliffet pripadahu „Starima", koji se najčešće pokazivahu u plesačkom foyeru Opere i na trkalištima; elegantni kroničari češće s vremena na vrijeme pričahu, kako se general Galliffet sastao sa Mgr Bauerom u Šumi (Bulonjskoj) i kako duhoviti general ironično reče svrzimantiji: „Vaš blagoslov, Preosvešteni!" i kako ovaj posljednji, ulazeći u šalu, učini prema drugome svojim nježnim bijelim rukama uobičajeni gest"...

* * *

Glavna je pogrješka te književne konfesije, što Vanda Sacher-Masoch odviše optužuje, ali ne sebe, nego — druge — upravo drugoga. Ova knjiga je više optužba socijalnih prilika nego iskrena, pokajnička ispovijest, više optužba muža no obrana žene. Zar nije ta žena došla k čuvenom piscu kao

* tout Paris = „cio Pariz", kajmak pariski.

prava pustolovka i varalica? Ona brani pravu ljubav, a zar nije griješila proti njoj, ostavši uz čovjeka, koji joj se već i fizički ogadio? Ona vidi ženu budućnosti u majci i odgajiteljici, a je li biljar, krzno, sablaznjiva toaleta i piskaranje masnih feljtona zanat majke i odgojiteljice? Ona ustaje za slobodnu ljubav, a tražila je, i to prekasno, crkveni blagoslov, živući unatoč tome shvaćanju i osjećanju kao prava robinja svog muža. „Glavno je — ljubiti se" — veli s punim pravom, ali ne taji, da su ju čak i materijalni interesi znali oduševiti za njezinog nesrećnika. Ona se izgovara na svoju ljubav za djecu, ali priznaje, da je jednog sina voljela od drugoga i kao da ne opaža, da je napokon ipak, usprkos djeci, ostavila muža, ali ne ponosno i uzdignute glave kao Ibsenova Nora, nego kukavna, shrvana, okaljane duše i zablaćenog tijela. Ona se poziva na svoja prava, pošto ih je redom izigrala. Nije shvatila, da ima dužnosti svetijih i od samoga materinstva i od same ljubavi — a to su dužnosti prama samome sebi, to su više dužnosti pojedinca, individua, koje sluša i žena prvih kršćana, ostavljajući sve, i muža i djecu i kuću, idući tek za glasom svoje savjesti, za svojim Bogom, za svojim spasom.

Drugim riječima: samo slobodne, velike duše mogu ostvariti veliku, slobodnu i pravu ljubav. Samo zdrava srca i zdravi organizmi mogu odoljeti sve groznijoj modernoj nervozi, samo zdravi mozgovi mogu savladati bez velike opasnosti kontradikcije modernih antinomija. Viši život i viša ljubav treba prije svega više ljude.

Kako da se oni stvore? Reformama političkim i revolucijama socijalnim? Vjerom ili naukom? Tko je Spasitelj, kultura ili „priroda", Nietzsche ili Tolstoj, helenizam ili Crkva, socijalizam ili nauka? Ne znam, ali znam, da svaka reforma treba početi iznutra, da svak treba početi najprije od samoga sebe i da za taj unutrašnji preporod nikad nije odviše kasno. Nije dakle „glavno — ljubiti se"; glavno je: biti istinski čovjek, što manje lagati. Moderan čovjek nije pokvareniji od svog historijskog prethodnika, nije nesposobniji za ljubav, ali više laže. Srednji vijek i klasici bijahu od nas iskreniji, manje lagahu.

Vandi Masoch rodjenoj Rümelin biti će mnogo oprošteno, jer je mnogo trpjela i mnogo ljubila. Lažnom modernom društvu i braku, modernoj laži otkinula je masku s lica i ta obrazina krvari kao živa. Žene lažu, ali ova je istinitija od modernih muževa. Da je tu svoju istinu našla prije, ta bi knjiga postala njoj suvišna i mi je ne bi s poukom čitali. Kamo sreće da svi griješe kao takvi pisci, ispovijedajući se tako javno cijelom svijetu! Ali okorjeli grješnici ćute kao grozni marquis de Sade i ne kaju se kao grozni srednjevjekovni razvratnik Giles de Rais. Oni će možda i tu knjigu, i tu iskrenu riječ ignorovati moralnom rječitošću svog ćutanja!

Okrečeni grobovi!

Šteta, što ta napaćena Štajerka bijaše tako dugo u njihovom živinskom „krznu".

*

„Obranila“ se nije. Odbacila je tek sramotnu bundu, dok joj strašni bič šestoperac još uvijek krvavo zviždi u okrutnoj ruci i njen će nesrećni muž te krvave žigove odnijeti u vječnost na duši, ako je ima!

— Ženska osveta! — uzdahnuo bi resko katolik, dandy i romansijer Barbey d' Aurevilly. — Ona i u toj knjizi ljubi Masocha. Tako samo ljubav mrzi! — rekao bi tko drugi.

Što ja znam! Žensko srce je zatvoreno i kada je otvoreno.

A. G. M—Š

PER PEDES AP.

LEONU MATOŠU

Pod mirom lipe, u idili trave
Leži grabancijaš, stari, slavni djak,
Uokolo stego duše strah i mrak,
A mjesec priča selu bajke plave.

I „stara kuća“ traži nove slave,
Novog vazma mutnim nebom znak;
Obuzme ga sanak blag i lak,
A Vila klekne pored lude glave.

O spavaj, reče, snivaj, nado moga roda,
Na rodnoj grudi jačaj se, okrepi,
I čekaj novo svjetlo, čekaj i ne strepi!

Već sa brda pjeva crvena sloboda,
A divne vode, Jadran, Drava, Una,
U krvi plamte . . . Ustaj! Sunce! Buna!

A. G. MATOŠ

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

OD PARIZA DO BEOGRADA

Tek sada, poslije jednomjesečnog odlaska, osjećam, što je Pariz. Ne opetujem tirade o toj Atini i Babilonu modernog svijeta, ali sve što sam iza Pariza vidio, čini mi se tako jadno i pusto, te se ne čudim, da Parizlija nikako ne putuje, a kada putuje, odlazi, da još više zavoli „Grad Svjetlo". A meni je, kao da sam iz tamne noći nabasao na mramornu i žamornu terasu, punu tolerantne, duhovite gospode i gološavih žena, kao da sam se divio iz prezrenog ćoška i opet zalutao u mrak i noć. Da se desi Parizu kojom nesrećom, da ga kao Dubrovnik ili Lisabon uništi potres, proguta rat ili vulkan, svijet bi izgubio najljepšu svoju krunu, najagilniji faktor kulture i harmonije, a čovječanstvo bi nekoliko stoljeća svog napretka izgubilo. To bi možda bio početak novog plemenskog lutanja, novog srednjeg vijeka, barbarstva i kaosa. Macauley vjerovaše u ovaku istorijsku eventualnost.

Vrijeme je novac, a ja sam vrlo bogat, jer imam mnogo vremena, pa putovah na tenane. Mlada Rajna, Basel, Zürich, hoteli, planine i jezera, i za njima, u oblacima i maglama, vječno srebro ledenjaka. Nigdje, čini mi se, nema manje nesrećnika, nego u Švajcarskoj. Priroda i Sloboda, to su veliki, vječni principi domovine W. Tella i Amiela. To su glavne teme u djelima Gesnera i najvećeg švajcarskog sina — J. J. Rousseau-a. U smaragdu tih sjajnih jezera i tamnih, tihih šuma, u purpurnoj večernjoj sjeni visokih pašnjaka, kroz koje i danas odjekuje „Kuhreigen" („ranz des vaches") arhajskom melankolijom Rolandovog roga i svježinom Rossinijeve melodije, u modrini ovih brda i sjenastih dolina, koje nedavno vidješe Zaratustrin tragični trag, ovdje se krije Pan sa posljednjim satirima, što pobjegoše iz ćiftinske prozaične Evrope. Böcklin je vidio te zatočnike divnog poganskog svijeta i sa njegovih slika buja, kipi titansko zdravlje, klasično osjećanje prirode i života, kojim od vajkada osvježuje Švajcarska blaziranu, anemičnu Evropu.

Još nekoliko stanica kroz vedru, mjesečinastu noć, pored jezera kao crni, ogromni briljanti, i eto nas u Tirolu. Na svakom raskršću po jedan krst, a s obraza kršnog naroda smije se crvena, primitivna glupost. Usporedite Švajcarca i Tirolca, pa da vidite ogromni uticaj historijskog razvitka, političkih institucija na dušu narodnu. Švajcarac je napredan, imućan i moderan čovjek. Tirolac je siromašan, živi u srednjem vijeku. Evropska civilizacija bila bi nepotpuna bez Švajcarske, dok je Tirol (Salzburg i druge alpske zemlje u Austriji) u istoriji napretka gola, neispisana stranica. Andrija Hoffer gine za kuću, na koju se diže Tell sa drugovima. Tirol je leglo jezuitsko, Švajcarska je utočište evropskih nezadovoljnika i buntovnika. Ovdje Habsburg, tamo republika; ovdje feudalni katolicizam, tamo sloboda sa principom samouprave i apsolutne tolerancije. Zato su Švajcarac i Tirolac dva ponajveća evropska kontrasta, i ako je rasa i okolina ista. Koliko slasti u osjećanju tih kontrasta! Tirolac je glup i pobožan, ali koliko poezije, koliko staronjemačke duše u tim veselim pjesmama uz zvuk citre? Sjećam se na Mrtvačke Igre, na Uhlandove balade, na Kellerovog Zelenog Heinricha, na Roseggerove, Defregerove tipove, na Martinovu Stijenu, cara Maksimilijana i na Margaretu Maultasch. Ove muške tvrde glave kao da izadjoše iz Holbeinovih okvira. Visoke, čiste i jedre žene, s okruglim, koketnim, slamnim šeširićem i crnim haljinama, baršunastim i svilenim, imaju šake kao konjski papak. Ovaj narod je doduše glup, ali je neopisivo zdrav i dobar. Srećan je. Da sam skeptičan kao Montaigne i da ne volim inteligentnu nesreću od bestijalne sreće, preporučio bih katolicizam kao najbolji način usrećavanja. Ali ovako se nasladjavam divnim vidicima, mliječnom maglom, što se puši nad rosnom djetelinom i mutnim, strmim gorskim potokom, slatkom elegijom Angelusa, što dojekuje do stanice, aristokratskim zam-

cima na samotnim gorskim bokovima i sve me to opija iluziiom davnine, „dobrog starog vremena". Hladno vlažno jutro rasteže preko doline svoje blijede noćne sjene, na daleke glečere kaplje krv sa skrivenog sunca, voz juri prema Innsbrucku, a ta brzina mi daje još intenzivnije osjećanje kretanja, strujanja — života. Sjećam se na Pariz i u toj rosnoj gorskoj jutarnjoj idili čini mi se još burniji, električniji, vratolomniji, i ne čudim se, da ga je jedan dobar Nijemac, Bismarck, nazvao ludnicom, u kojoj stanuju majmuni. Eh, ali ja bih volio biti majmun, parižki „balochard", nego njemački profesor ili prajski oficir Otkud ta simpatija za Pariz? Jer imamo dvije domovine: našu — domovinu naše puti, i Francusku, domovinu našeg duha.

Beč je prema Parizu selo, gnijezdo filistara, beamtera i „ušniranih" oficira. Jedan moj znanac, prijatelj humorističkog simbolizma, reče, da je Beč — bijela kava. Pogodio je. „Melanž" je odista simbol Beča, bečkog kavanskog života, mješavine slavenskog mlijeka sa švapskom cikorijom, jevrejskim kajmakom, aristokratskim šećerom i carskim — žemičkama („Kaisersemmel"). Do nedavno bijaše Beč centar klasične muzike. Danas nije više ni to. Brahms i Hanslick su pokojnici, a Pariz se hori od muzike živog Saint-Saënsa, Masseneta, d'Endia, Debisija. Bečka i njemačka Secesija robuje francuskim modernizmima. Klimt je djak francuskog poentilizma i simbolizma. Baudelaire i Verlaine su glavni učitelji artistične njemačke lirike.

La France est pâle comme un lys,
Le front ceint de grises verveines...

*

Što da reknem o putu kroz Ugarsku? Saharska vrućina. Seljaci hrču i guraju mi pod nos bose, „kvarglu" podobne noge. Madjarski kondukteri su mangupi, koje plaća ugarska liberalna vlada da vrijedjaju putnike, naročito strane. Stanovnici prijestolnice su Jevreji. Pešta je karikatura velegrada. U toj zemlji nema ništa što me ne vrijedja. Podvala, „švindl" je tu državni sistem. Srbija izvozi svinje, Ugarska izvozi Madjarice. Sifilis je dakle vrlo važan artikl ugarske izvozne trgovine. A kakva okolina, pejzaž, sveti Bože! Marva i kukuruz, kukuruz i marva, Madjari i stoka, stoka i Madjari! Da poludiš od zijevanja! I taj zar eskamotirani narod da davi, demorališe i do krvi isisava moju otačbinu! Zar zbog tih pokrštenih Jevreja i aristokratskih kočijaša, tih uljeza i parasita evropske kulture, da robuje nekoliko stotina tisuća mojih zemljaka u prekookeanskim zemljama, jer ne mogu više disati u zemlji, koju prodaju za Judin dinar stvorovi kao Stjepan Kovačević, Gjurgjević i Tomašić! Zato mora da odlane svakom Srbinu i Hrvatu, kad iz srijemske ravnice ugleda Beograd Nemam riječi pa da opišem što osjetih, kada ga gledah iz zemunskog voza sa dezerterskim nemirom... Od svih meni poznatih gradova ova varoš ima najljepši položaj, najviše svijetla i sunca. To je odista, naročito iz daljine, Bijeli Grad. To je najbjeliji, najplenerskiji od svih gradova koje poznam, bijelo i sunčano mjesto, kao da je izabrano da bude slika slobode i svijetlosti u plemenu našemu.

Kao Rabelais, „ja nemam ništa, mnogo dugujem, a ostatak dajem sirotinji". Nemam učene diplome, ali u Parizu naučih ljubiti ljepotu i slobodu. I ako sam Hrvat, ljubim ovu zemlju, jer mi dade prvo utočište, jer je slobodna i jer njen kralj bolje govori hrvatski od hrvatskog kralja. Srbi su doduše još uvijek u piću ljute pijanice, a u kavzi ljute kavgadzije, ali u našem jeziku još nije — kao u francuskom — novac i sreća ista riječ. 1904.

A. G. M.

DVA POZORIŠTA.*

Ovih dana bijah u pozorištu. Grdno mi je bilo dosadno. Orkestar sviraše virtuoznom anarhijom. Predstavljan je jedan komad. Koji? Ne sjećam se više. O pozorištu može da se piše i onda, kada nemamo pojma o komadu. Naročito o našem pozorištu.

Zavjesa se već davno digla.

Markiz: I tako, markizo, nesreća je naša. — I tako, markizo, nesreća je naša. — Da se volimo. — Da se volimo.

Čovjek iz partera (muva odostrag u ledja): Kako to, bre, naši glumci po dva puta govore jedno isto? Ne čujete li?

Kritičar: Dabogme. Naši glumci govore iz trbuha. Vantriloci, Bauchredneri. Kritika zove to „ne znati svoje uloge."

Čovjek iz partera: Čuo sam ja već na vašaru takog čovjeka. Govorio je ko žena, kao mače, kao bumbar, kako hoćeš.

Kritičar: Jest naši glumci su trboreci, samo što ne govore prvi put iz svog, nego iz tudjeg stomaka. A taj stomak je ono pod onom gvozdenom kapom usred pozornice. Taj čudotvorni trbuh je trbuh cijelog pozorišta. Jer naše pozorište nema samo glave — a to je onaj, na lijevo, u loži, brkati gospodin, nema samo crijeva i muzike — trombona i klarineta, nego ima i stomak. Kao u filozofiji grčkog mudraca Epikura, tako je i sva mudrost, sve znanje srpske Talije u trbuhu, u pozorišnom tajinstvenom stomaku, iz kojega

---

* Donosimo ovaj feljton, što ga je Matoš napisao g. 1904. za jedne beogradske novine, šibajući beogradske političke i književne prilike kao njihov dobar poznavalac. *Ur.*

dolaze riječi za sve komade kao iz Pitijinog mudrog grla.

Čovjek iz partera: Mladiću, vi tjerate šegu.

Kritičar: Varate se. Taj mudri stomak, taj temelj naše dramske umjetnosti, taj drugi trbuh i drug naših glumaca zove se suflerska rupa. Zamislite belaja, da sad iz te rupetine stanu dopirati riječi: — Pacov, pacov mi je u džepu! Markiže, ja vas obožavam Pacove — u pomoć ljudi! Markiže, ja vas — ah, uštinu me, za stegno! U pomoć!

Čovjek iz partera: E,. valaj, alal joj vjera, toj suflerskoj rupetini. Pa što ne naprave ovakvu stvar i u Skupštini? Ljudi bi izbacili manje gluposti.

Kritičar: Bre, dragi moj komšija, Skupština nije zavod protiv gluposti. To nije ni Velika škola. Jedini pametan zavod u Srbiji je jedna kuća na Vračaru, imenom ludnica, ali tamo ne idu na nauke naši ministri i poslanici. Oni dolaze u Državni savet, pa u historiju.

Jedan gospodin: Ah, ta historija. I tu nisi više siguran, da te ne izbace napolje kao praktikante iz službe, neki profesorčić, kakav Šeširlić.

Čovjek iz partera: A ko je taj?

Jedan gospodin: Eno onaj tamo u loži muktaškoj, jer tamo se sjedi mukte. Njegov spomenik je na Kalemegdanu i onda kada Šeširlić onuda šeta. Autor te statue nije bio velik vještak. Pravio je šešire i zato je njegov sin, taj fabrikant modernih reputacija, sličan „nabijenom cilinderu".

Kritičar: A tko je ona dama sa njim? Njegova mati? Njegova guvernanta?

Jedan gospodin: To mu je gospodja. Šeširlić je socijalista, srpski Jaurès. Piše i u Dnevni List, anonimno, jer se potpisuje samo na radove, koje tako fino umije prepisati, sa francuskog, pošto taj protivnik klasike i profesor literature ne zna drugog stranog jezika. Dobar je pisac, ali je još bolji prepisivač, kao jedan naš ministar pravde. U polemici je neodoljiv. Ako ste bolje osigurani od njega, zove vas razbojnikom u fraku, lakejem, aristokratom. Ako ste siromašak, baca vas u lumpenproletarijat i tvrdi, da bi za groš ili za litru rakije ubili čovjeka. Kažu da je stil čovjek. Ne; stil je Šeširlić. On je pripovjedač. U srpskom književnom Merkuru napisao je pričicu — „Blato" — gdje nije opisao sebe.

Čovjek iz partera: I to je samostalac, kandidat za ministra. A šta je ono, ono žuto, zeleno i čosavo, što vazda drži ruku pred ustima ko da mu se podriguje?

Gospodin iz partera: To je čuveni mladi Srbin Fuč. Otkako ga nazvaše čovjekom što zijeva *(L' homme qui baille)*, drži taj hermafrodita sa fizionomijom žedne kokoške ili izdišućeg šarana vazda ruku pred ustima, kao sveti Ivan Nepomuk. I taj je od onih, koji će te nazvati anarhistom ako šprenguješ banku. I njega poslaše na stranu da se preporadja, da postane veliki čovjek. Dosele je stipendij fabricirao tek rdjave ministre. Od sada će se iz državnih pomoći radjati talenti kao iz dispozicijonog fonda što se rodio, ne Smiješni Miš, već Jovan Dučić, pjesnik lepeze.

Kritičar: Ah, on je već u pansionu i svijet misli, da je u Francuskoj! Odista, u tome pozorištu ima dva pozorišta i ovi glumci po ložama su izvrsniji od onih na pozornici. Bože, baš je dosadno!

Jedan gospodin: A što bi bilo, da kojoj romantičnoj babetini gore na trećoj galeriji dosadi život, pa da skoči i padne na vas! To bi bila prva žena, koja bi se sa tolike visine spustila na vaše izlomljene grudi... Večeras je dosadno, jer najbolji glumci nisu došli da gledaju komad. Oni igraju, dan i noć, na račun Srbije, i ko zna kako će se ta komedija svršiti, jer u Srbiji ne svršava se sve pjesmom.

Čovjek iz partera: Ko će koga da ubije: markiz markizu, ili ona njega?

A. G. Matoš

TRAGIKA INTELIGENCIJE

Govoriti o tragici inteligencije nije više savremeno. Poznata stvar. Hamlet; priča o sainskom mladiću; naučne i nenaučne teorije o prokletstvu znanja i talenta; simbol znanja: Lucifer Svjetlonoša, u podobi zmije; slučajevi Nietzsche, Tasso, Walter Scott, Lenau, Hölderlin, G. de Nerval, Baudelaire. Mozag nema uzalud formu polipa. Kao vampir leži na svojoj žrtvi. Pije joj sokove radosti i života. Genij nosi žigove zločina. Vulkan, koji sam sebe proždire, škorpion, umirući od svog otrovnog zuba! Veliki talenat je često lampa, koja se sama gasi, ako se ne hrani sokom sreće i života.

Ali pošto ne običavam pogrijavati tudji kiseli kupus, zadržat ću se kod tragike naše, hrvatske inteligencije, kod antinomije izmedju njenog uma i srca, izmedju njenog socijalnog i intelektualnog položaja.

Da sam dramatičar, napisao bih modernu tragediju:

Iks je bio nekoliko godina na strani. Učio je u Berlinu i u Parizu. Zavolio je nježni, gracijozni sofizam Renanov, Hegelovu labirintsku dijalektiku, flaniranje po starim knjigama i po starim gradovima. Bio je jedan semestar i u Škotskoj. U Kristijaniji je čitao Hamsunove *Misterije*, u Beču je čuo dirigirati Brahmsa, u Parizu je prošao kroz život elegantne boeme, u Zürichu je diskutovao sa nihilistama, a u Rimu je čitao Goethea i Horaca. On je, recimo, pravnik, to jest kandidat za diplomatu. Pošto se vrati u domovinu (potrošivši očevinu), njemu je sve crno i neugodno. Od beogradske kaldrme pa do običaja, sve, sve ga revoltira. Život, navike i

misli — sve to miriše po palanci, a palanka je nešto gore od velikoga grada i od pustog sela. I naš Iks zijeva, dosadno mu je. Od dugog vremena pomišlja na ženidbu. Dabogme, djevojke koje bi ga razumjele, većinom oficirske i činovničke kćeri, nemaju miraza. I Iks uzima trgovačku kćer, glupu kao ćuskija, zlobnu i nevaspitanu. Pakao. — Ostavljam čitaocu, da izmisli konac, tragični ili komični, toj svakidašnjoj drami.

Tu tragiku inteligencije najviše ispaštaju naši književnici, i ako se sve do juče nije moglo reći, da su naši pisci najinteligentniji ljudi. Duhovi prvoga reda kod nas nisu pisali, a kada su pisali, pisali su više kao diletanti. Regbi, da nisu imali kome da pišu, jer mi nemamo literarne publike. G. Svet. Nikolajević i Nedić su diletanti. U Hrvatskoj, osim glupe, odrodjene publike, bije još klerikalizam i tako zvani državni odvjetnik (vrsta cenzora). Jedan Strosmajer, čuveni govornik tridentskog koncila, čovjek koji dopisivaše sa Gladstonom, astronomom Flamarionom i slovenskim naučnjacima, duh koji bi zacijelo zanio jednog Chataubrianda, kao što je zanimao kneza Mihajla i papu Leona XIII., taj veliki čovjek nije ostavio u našoj literaturi ni dvanaest Mojsijevskih ploča. Ban Mažuranić je napisao samo Čengijć-agu. Danas je moda grditi paradoksalnog Starčevića (Antuna, ne Tješimira), ali malo ih ima, koji umiju gutirati silinu, lapidarnu sirovost i samoniklost toga narodnog stila, spojenog sa čistom klasičnom, tacitovskom jezgrovitošću. Da se, kojom nesrećom, u bijednim krajevima rodi čovjek sa duhom Becque-a, sa stilom V. Petera, s ubedjenjima Stirnera, sa samostalnošću Carlyle-a, senzitivan kao Jean Paul, realista kao Salustije ili Chamfort, takav čovjek bi, tvrdim, gore prošao od bijednog mog znanca, — od pokojnog profesora Pejinovića. Ja znam jednu redakciju, gdje je odgovorni urednik čovjek za buvaru i za Požarevac, čovjek duhovit, bivši djak pariski, dok je „pravi urednik“ jedan obični dembel, glupan i lažna dobričina ... Ah, da nisam Matoš, htio bih biti dr. Skerlić!

Teško našim piscima! Ako hoće da pišu mnogo (zbog hljeba), pišu rdjavo (ne kao Balzac, nego kao Piskaralo). Ako pišu za „Evropu“, ne razumije ih Zagreb; ako pišu „za nas“, ako hoće da živu, moraju da pišu kao gg. Hranilović, Piskaralo i Harambašić. Eksistencija stranih pisaca, život braće Goncourt, P. Bourgeta ili Ibsena pretvara u još stidniju, u još žalosniju njihovu eksistenciju. Kao san talasa se pred njihovim mislima samotna intimnost biblioteke sa rijetkim bižujima i još rjedjim knjigama, sa kipovima što znaju u izabranim sutonskim časovima živjeti, pa onda putovanja, na jahtama i balonima, pa reklama u novinama. I kao zrak sa nevjerovatnog svijeta pada na nezadovoljnika slika nostalgijskih života i krajeva. Vuče ga sjaj i mrak daljine: široke rijeke, gradovi kao lokomotivski kotlovi, klasična Italija i pusti, elegantni, mramorni, vodeni, zeleni grad — —

En vain le Temps est rude et le Ciel est changeant;
Le grand Louis, qui fut notre grand Alexandre,
Dans le soleil couchant, tous les soirs, vient descendre ...
Et rougir, et pâlir, en l'or, et sur l'argent
Que ces rangs, alternés de pourpre et de grisailles,
Font, tour à tour, neiger, et saigner, sur Versailles.

Ali naš književnik je baš zato tako velik, jer je tako malen, tako prezren i nepriznat, i ko zna, ne bi li, u dalekom vagonu, u gloriji velikog svijeta, zaplakao kao malo dijete, jer ga je drvo ili čovjek sjetilo na jednog čovjeka ili na onaj stari orah u njegovu selu. Jer mi smo u Parizu nesrećni, što nismo u Zagrebu, a u Zagrebu, što nismo u Parizu!

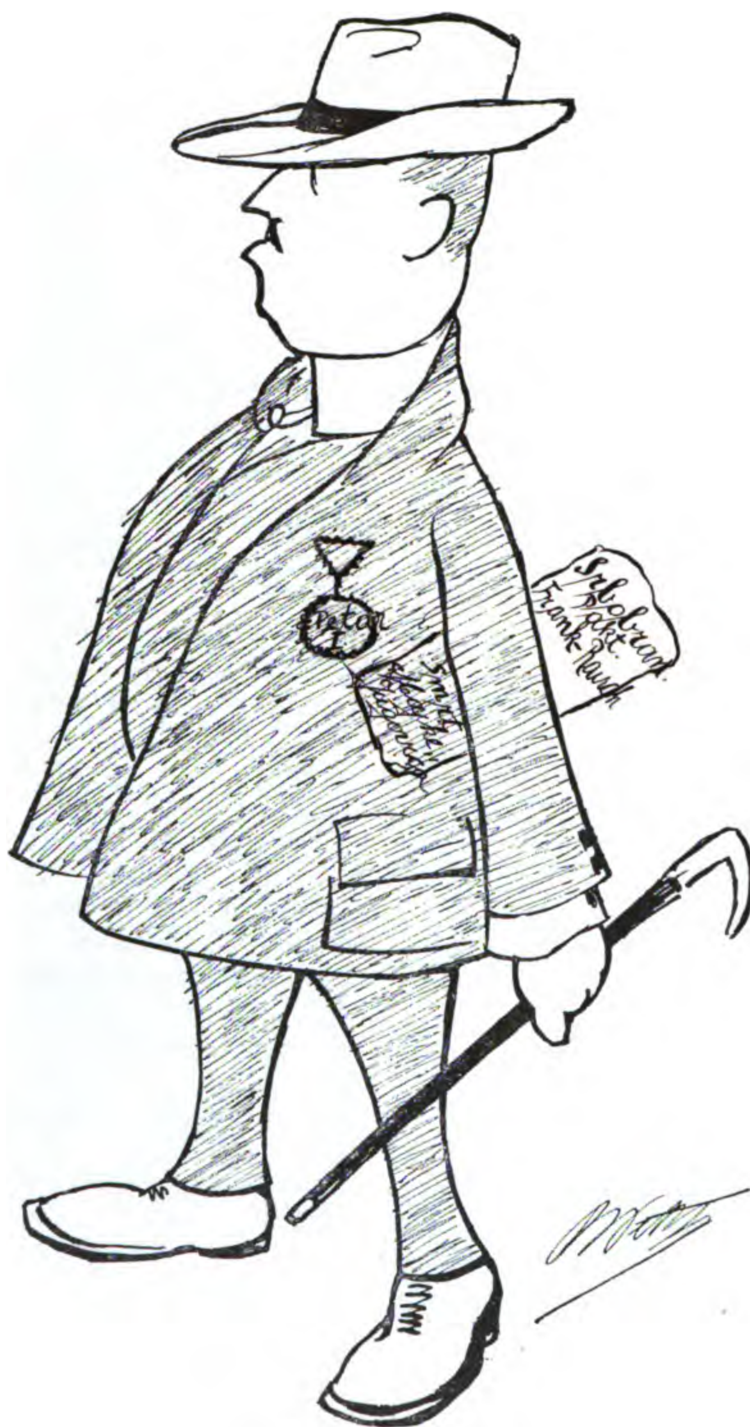
Teško pametnome! Blago Tirolcima, jer dolaze k pameti tek u tridesetpetoj godini! (Od pisanja već me boli ruka! Najbolji argumenat.) *A. G. Matoš*

ERRATA CORRIGE

U članku „Artista“ u posljednjem broju štampano je „Madjari“ mjesto „ladjari“, „Lozanu“ mjesto „Luganu“, „Ronveyne“ mjesto „Rouveyre“, „Hawkinski“ mjesto Hawkins, „Dupare-a“ mjesto „Duparca“. Isto je tako štampano, da je Matoš trebao ići u Beč na potkivačku školu, a ima biti, da je iz potkivačke škole trebao ići u veterinarski zavod bečki, što se iz ostaloga konteksta razabire. Pomutnjom je unišlo, i ono o Savremenikovu „kritičaru“, a istina je, da je Savremenikov kritičar držao, e je Matoš iz Zagreba, a u „Narodnim Novinama“ je napisao, da je „rodjeni kajkavac“. Molimo čitatelje, da to dobrostivo isprave.

JAKOB MILOSLAVIČ

DUBROVNIK.

DRAMATURG IVO CONTE VOJNOVIĆ

Karikatura B. PETROVIĆA

LETTRE À BJÖRNSON

Monsieur,

Vos lettres, cher et puissant Björnson, concernant le double rôle du comte Apony, soulagent tous nos coeurs. Vous seul, en Europe, aviez le courage de dire la vérité crue aux Tartuffes qui prêchent la paix comme le carnivore de Lafontaine. Mais, en soulignant les atrocités du „libéralisme" magyar contre les Slovaques, nos frères de sang et de douleur, Vous avez, paraît-il, complètement oublié la Croatie.

Et, pourtant, la Croatie soutient la même lutte que soutenait Votre patrie contre la Suède. Nous cherchons l' abolition de notre esclavage politique et économique, causé par le „Compromis" de 1868 qui faisait du „royaume frère" croate la pire des corruptions coloniales. Les Magyars, tout en jouant devant l' Europe le rôle de beaux parleurs parlementaires et libéraux, en prêchant qu' ils nous „entretenaient", arrachaient à la Croatie le port de Fiume et toute une province. À rebours des promesses textuelles et clairement formulées du dit Compromis, ils empêchaient l' union de la Dalmatie croate avec la patrie-mère, en empochant illégalement depuis 1868 plus qu'un milliard de nos finances et revenues. Après nous avoir dénoncé à l' Europe comme une espèce des Vendéens, comme une sorte de Suisses slaves en solde chez les Habsbourgs, égorgeurs de la liberté italienne et magyare, en 40 ans depuis ce fameux Compromis, ils ont réussi à anéantir notre commerce naissant, à dépeupler et à coloniser nos provinces appauvries. Notre campagne spoliée manque à présent de plus de la moitié d' un million de bras paysans, émigrés pour l' Amérique. La Hongrie, c' est évident, envisage de devenir une grande puissance maritime, et dépeuple, ruine, corrompt, escamote, expulse, écrase notre peuple dans ce but. On écrase notre industrie entre Fiume et Budapesth comme on a déjà écrasé notre commerce adriatique. On étouffe nos libertés au nom d' un libéralisme faux, on imite l' attitude anglaise en Irlande, sans nous donner la sensation d' être opprimés par une culture évidente et d' être absorbés par une race supérieure. Le fameux Compromis est devenu une finte, cette prétendue loi est un verdict, notre constitution — une tyrannie, notre parlementarisme — une comédie indigne, notre „Ban" — le porteur de nos anciens droits souvereins — est déjà

depuis longtemps un simple commissaire magyar, et le meilleur instrument anticroate aux mains peu scrupuleuses d' une oligarchie qui corrompt, spolie et anéantit l' ouvrier magyar autant que la Croatie.

Les temps changent et l' opprimé magyar de 1848., encore hier fêté et adulé comme l' unique champion de la liberté en Autriche-Hongrie, opprime déjà 40 ans à son tour. Aujourdhui on a l' impéralisme magyar comme on a le pangermanisme et l' impéralisme anglo-saxon. On commence à s' apercevoir que le fameux libéralisme magyar est une apparence, un déguisement, comme le brillant suranné des costumes aristocratiques, médievaux et théâtraux sur le dos picaresque de certains parvenus de Budapest. On distingue déjà l' essence, la réalité hideuse, rapace, mégalomane et corrompue sous l' aspect de l' apparat romantique et frondeur des comtes libertaires et des tribuns bien nés. L' Europe libre et critique avise déjà sur le Danube — pas le fameux Paysan, mais ce qu'on pourrait appeler le Mensonge magyar, et qui n'est autre chose qu'un grand système d' oppressions: une tyrannie d' un peuple sur les autres, d' une caste sur les classes pauvres, d' une langue asiatique sur les cultures aryennes, l' iniquité d' une coterie verbeuse, libérale à Paris et à Munich pour pouvoir être impérialiste en Hongrie sans un grand peuple, sans une grande armée, sans une grande civilisation! Les Magyars ont leurs Polonais, leurs Irlandais et leurs Lorrains sans l' argent anglais, sans la force allemande et sans le nombre russe. Ça toucherait au prodige. si on ne savait point que tout ce grand système, quasi libéral, était malheureusement appuyé par l' Europe des Bertha Suttner et Mesdames Adam, par l' Europe qui juge encore les Croates après les chansons de Schiller („Wallenstein"), de Monti et d' autres libertaires mal renseignés, par l' Europe qui écoute religieusement les déclamations hypocrites des alliés fidèles de la politique bismarckienne.

Vous, grand et bon Björnson, êtes en train de rompre ce silence si honteux pour nous. Vous avez peut-être senti, en véritable voyant que Vous êtes, certaines ressemblances entre les Slaves du Sud et les Scandinaves qui, comme nous Croates, Serbes, Bulgares et Slovènes se divisent en quatre branches bien distinctes. C' est à cause de ces affinités électives que la Croatie, la Finlande du libéralisme matamore hongrois, admire déjà depuis longtemps Votre rôle apostolique, tracé par Ibsen, Votre grand rival, dans la grandeur du pasteur Brand. Parmi vos skaldes, nous retrouvons la chanson héroïque de nos rhapsodes aveugles, et votre Grieg es plein de nos jeunes naïvetés. Comme la Norvège de Votre jeunesse, nous sommes un pauvre peuple de paysans et de marins. À vos wikings correspondent nos pirates, haydouks et nos terribles pandours — les pandours maudits, hélas, aussi par vos vers! Le Caton croate moderne, notre grand éveilleur Antoine Startchévitch a des similitudes morales avec Kierkegaard, comme notre grand evêque Strossmayer avec le poétique Tegnér. Comme votre ancienne Islande, resplendissante dans l' or mélancolique de la coupe du roi de Thulé, ainsi brille au travers de notre passé difficile la gloire de

Raguse, libre, classique et républicaine au moment où l' aristocratie magyare courtisait le Grand Turc. La pensée scandinave, jeune, libre et audacieuse, l' oeuvre d' Ibsen, de Strindberg, de Knut Hamsun, et surtout l' harmonie de Votre penseé et de Votre action, échauffe et pénètre nos jeunes intelligences. C' est dans la Norvège actuelle que nous admirons les possibilités magnifiques de notre évolution sociale et intellectuelle. Comme vous avec les Danois, nous cultivons avec les Serbes le même idiome littéraire, et si nous ne pouvons pas, à l' instar de votre exemple, nous séparer de nos „amis" — qui pourtant ne nous ont jamais conquis par force — c' est qu' on est moins pacifiste à Budapest de Aponys qu' à Stockholm des Bernadottes.

S' il n' y pas de lauriers pour une blanche tête d' écrivain plus éclatants que la reconnaissance des opprimés recevez, Penseur incorruptible et Poète vénérable, Redresseur de nos torts; acceptez cet hommage lointain d' un pays malheureux, devenu simple colonie après avoir été constitution, et royaume désigné par l' Europe comme „le rempart de la chrétienté" contre les invasions asiatiques. Tous les Croates, tous les Slaves et les Roumains, dominés, maltraités, ainsi que les démocrates magyars, par les successeurs de Kossuth, tous les exploités, déshérités et spoliés de la Hongrie se joindront à nous dans ce sentiment de reconnaissance et d' admiration pour Vous, noble étranger avec la voix puissante d' un Annonciateur!

LA RÉDACTION DE LA RÉVUE CROATE

PISMO BJÖRNSONU

Gospodine!

Vaša pisma, dragi i moćni Björnsone, što se odnose na dvoličnu ulogu grofa Apponyia, olakšavaju sva naša srca. Vi jedini u Evropi imadete odvažnosti, da reknete istinu okrutnim Tartuffima, koji propoviedaju mir kao i ona krvoločna zvier Lafontainova. Ali, naglasujući okrutnosti magjarskoga „liberalizma" proti Slovacima, našoj braći po krvi i boli, Vi ste, čini se, sasvim zaboravili Hrvatsku.

Pa ipak, Hrvatska vodi istu borbu, što ju je vodila i Vaša otačbina proti Švedskoj. Mi tražimo, da se dokine naše političko i gospodarsko robstvo, prouzročeno „nagodbom" od 1868., koja je iz „bratskog kraljevstva" hrvatskoga stvorila najgoru kolonijalnu korupciju. Magjari, dok odigravaju pred Evropom ulogu parlamentarnih krasnobaja i liberalaca, propoviedajući, da nas uzdržavaju, oteše Hrvatskoj riečku luku i čitavu jednu pokrajinu. Protivno izričnim i jasno formulovanim ustanovama spomenute nagodbe, oni spriečavaju sjedinjenje hrvatske Dalmacije s materom domovinom, a ubraše nezakonito od godine 1868. više od miljarde naših dohodaka pod naslovom zajedničkih. Pošto su nas prikazali pred Evropom kao neku vrst Vendejaca, kao neku vrst slavenskih Švicara u službi Habsburga, kao tlačitelje talijanske i magjarske slobode, dospjeli su, da u ovo četrdeset godina od čuvene nagodbe unište našu nastajuću trgovinu, da naše osiromašene krajeve liše domaćega pučanstva i nasele tudjim elementom. Našoj opljačkanoj zemlji manjka do sada preko pol milijuna seljačkih ruku, što se odseliše u Ameriku. Ugarska, očito je, pokazuje težnju, da postane velika pomorska vlast, pa stoga razloga upropašćuje, kvari, uništava naš narod u tu svrhu. Uništava se naša industrija izmedju Rieke i Budimpešte, kako je uništena naša pomorska trgovina. Ugušuju se naše sloboštine u ime lažnog liberalizma, oponaša se držanje Englezke u Irskoj, a da nam se ne daje osjećaj, te nas potlačuje očita kultura i da nas absorbira pretežnija pasmina. Čuvena nagodba postala je lukavština, taj tobožnji zakon jest odsuda, naša ustavnost — tiranija, naš parlamentarizam nedostojna komedija, naš „Ban", nosilac negdašnjih naših suverenih prava — već je od dulje vremena jednostavni magjarski povjerenik te najbolje protuhrvatsko orudje u rukama

nesavjestne oligarhije, koja korumpira, pljačka i uništava magjarskoga radnika isto tako kao i Hrvatsku.

Vremena se mienjaju i potlačeni Magjar iz godine 1848., još jučer slavljen i laskan kao jedini predstavnik slobode u Austro-Ugarskoj, tlači sad već četrdeset godina sam. Danas postoji magjarski imperializam, kako postoji pangermanizam i anglosaksonski imperializam. Počinje se opažati, da čuveni magjarski liberalizam nije no prividnost, preoblaka, kao sjajna zastarjelost aristokratskih sredovječnih i teatralnih kostima na ledjima izvjestnih budimpeštanskih parvenuâ. Već se opaža bitnost, ružna, grabežljiva, megalomanska i korumpirana realnost pod vidom romantičkoga i nezadovoljnoga sjaja grofova slobodnjaka i tribuna otmena roda. Slobodna i kritička Evropa ne nalazi više na Dunavu glasovitoga seljaka, već ono, što bi se moglo nazvati magjarskom laži, te što nije ništa drugo, nego veliki sustav tlačenja: tiranija jednoga naroda nad drugim, jedne kaste nad siromašnim razredima, jednog azijatskog jezika nad arijskim kulturama, nepravda jedne rječite klike, liberalne u Parisu i Monakovu, da može biti imperialističkom u Ugarskoj, a da nema velikog naroda, velike vojske, ni velike civilizacije! Magjari imadu svoje Poljake, svoje Irce i svoje Lotarinžane, a da ne imadu novaca kao Englezi, ni snage kao Niemci, ni množine kao Rusi. To bi izgledalo kao čudo, kad se ne bi znalo, da je sav taj veliki sustav, tobož liberalan, imao podporu Evrope Berte Suttnerove i gospodje Adam, Evrope, koja još sudi Hrvate prema pjesmotvorima Schillerovim (Wallenstein), Montijevim i ostalih slobodnjaka, slabo upućenih, Evrope, koja pobožno sluša himbene deklamacije vjernih saveznika Bismarckove politike.

Vi, veliki i dobri Björnsone, namjeravate prekinuti tu šutnju za nas tako sramotnu. Vi ste možda osjećali, kao pravi jasnovidac kakovim jeste, neke sličnosti izmedju Slavena na jugu i Skandinavaca, koji se, kao i mi Hrvati, Srbi, Bugari i Slovenci diele u četiri skroz različna ogranka. Radi tih izbornih srodnosti, što se Hrvatska, ta Finska željezoždernog magjarskog liberalizma, već odavna divi Vašoj apoštolskoj ulozi, označenoj Ibsenom, velikim vašim takmacem, u veličini pastora Branda. U vašim skaldama nalazimo naše junačke pjesme sliepih rapsoda, a vaš Grieg je pun naše mlade prostodušnosti. Kao i Norvežka vaše mladosti, mi smo siromašni narod seljaka i pomoraca. Vašim wikingima odgovaraju naši gusari, hajduci i naši strašni panduri, koje su, na žalost, prokleli i Vaši stihovi! Moderni hrvatski Cato, naš veliki probuditelj, Ante Starčević, moralno naliči Kierkegaardu, kao i naš veliki biskup Strossmayer pjesničkome Tegnéru. Kako negdašnja Vaša Islandija sjaji u melankoličnom zlatu čaše Thulskoga kralja, tako sjaji kroz težku našu prošlost slava Dubrovnika, slobodnog, klasičnog i republikanskog u trenutku, kad je magjarska aristokracija udvarala silnom Turčinu. Skandinavska misao, mlada, slobodna i smiona, djelo Ibsenovo, Strindbergovo, Knut Hamsunovo, a naročito sklad Vašega mišljenja i Vašega djelovanja, ogrieva i poučava našu mladu inteligenciju. U sadašnjoj Norvežkoj divimo se veličajnim mogućnostima našega družtvenoga i intelektualnoga razvitka,

Kao i vi s Dancima, njegujemo i mi sa Srbima isti književni jezik, pa ako se mi i ne možemo, poput vas, oddieliti od naših „prijatelja" — koji nas ipak nikad ne osvojiše silom — to je s toga, što su u Budimpešti jednoga Apponyia manje miroljubivi, nego u Stockholmu Bernadottâ.

Ako za siedu glavu piščevu nema sjajnije lovorike od zahvalnosti potlačenih, primite, nepokvareni mislioče i častni pjesniče, osvetniče naših krivica, ovo udaljeno počitanje nesretne jedne zemlje, koja je postala jednostavnom kolonijom, nakon što je bila ustavna i kraljevska, koju je i Evropa nazivala „bedemom kršćanstva" od azijatskih provala. Svi Hrvati, svi Slaveni i Rumunji, zasužnjeni, zlostavljani kao i magjarski puk po nasljednicima Košutovim, svi izrabljeni, razbaštinjeni i opljačkani u Ugarskoj pridružit će se nama u ovom osjećaju zahvalnosti i udivljenja za Vas, otmeni starče, sa moćnim glasom razjasnjivača!

UREDNIČTVO „HRVATSKE SMOTRE"

ŠVELJA

Ispeć mesa kus na vatri . . .
K tomu čašu vina stara . . .
I odmora dana dva tri . . .
Pa će krv vam dobit žara
I ruka će moć da nadje —
Reče liečnik i izadje . . .

Švelja sagne lice suho,
Upre gled u bielu svilu,
Što joj bila baš na krilu,
Da vjenčàno svrši ruho . . .

Mesa? — šapće — gdje ni hljeba?
Odmora? — gdje bdjeti treba?
Savjeti su dobri, liepi —
Za životom tko još strepi!
Ali čemu, pitam, meni,
Koja sličim veće sjeni? . . .
A da barem sjena ota
Svjetle zrake mog života
Poput kama ne propušta —
Onda stalno niti pola
Osjećala ne bih bola
S ove biele svile šušta . . .

I švelja se bolna trgne,
Zakašljuca i zarida . . .
Bielu svilu s krila skida
I na stol je žurno vrgne,
Pa se s tija s mjesta diže
I primiče logu bliže . . .
I njim — nalik sveloj ruži —
Ko za odmor sad se pruži . . .

Ništa — jeca — trebat ne ću,
No samrtnu jošte svieću
I četiri daske biele —
I opet joj suze vrele
U očnicam se zakriese.
Al i mrazna ko da zima
Cielog joj se tiela prima
Gunjem toplim zavije se . . .
Sad bi znao ruku blagu
Da položi na nju sanak —
I vratit joj ruci snagu,
Ako tek i za koj danak.

Na okanca, gle, u krovu
Zadnje dana zrake biju,
Pa se plaho ko u lovu
Polutamom izbe viju.
Tužan pogled! . . . Stol i stolac,
Za odiela nekvi kolac,
Log i puste četir stiene —
Ali suton vara! . . . Ne, ne! . . .
Gle na stieni uvrh loga
Visi slika ko od srama
Ispod cvieća svenutoga —
Sve drugo je pustoš sama!

U tu sliku, eno, švelja,
Trgnuvši se, bulji sada . . .

Bila sam bez roditelja —
Šapće — a ti sva mi nada,
Vjerenicom kad ti postah ...
A u tebe svega dosta,
Časno mjesto, krušac stalan,
Na njemu ti nitko jalan —
Do jedine smrti bliede ...
Ali ti ju preteć htjede,
Pa smo veće, znaš li — znaš li?
Dom i bašču sebi našli ...
Samo meni trebalo je
Svršit jošte ruho moje,
Darak tvoj od svile biele —
Baš ko ovo, što uz tugu
Sada šijem, ah, za drugu
Ciele dane, noći ciele —
Ali u to strašna plama
Bies te sebi u skut smota ...
S tobom sreću mog života —
I ja ostah opet sama!

I švelja se jače zavi,
Zakašljuca i zarida —
Al sa slike gled ne skida,
Kao da ju svu zatravi.
Izjedared sva oživi ...
Razigra se ... milo smješka —
Ko da njojzi se ne privi
Nikad smrtna bolest teška!

Gotova sam — življe zbori —
Čuješ, kako šušti svila? ...
A zvjedljivog ljudstva sila
Već ulicom rogobori ...
Treba samo oko struka
Da se stegnem ... Muka, muka!...
Ah, te ruže daj sa stola ...
I pobrzaj već po kola ...

I kola su došla ... znajte!
Samo kakva — ne pitajte!

GJURO ARNOLD

DANILO MEDIĆ

PRVI PRAVAŠKI PJESNIK

Il viendra certainement un jour où la politique, ramenée à son veritable rôle, ayant cessé d' être la ressource des habiles et des intrigants, renonçant aux manoeuvres déloyales et perfides, à l' esprit de corruption, à toute cette stratégie de dissimulation et de subterfuges, deviendra ce quelle doit être, *une science morale*, expression de tous les rapports des intérêts, des faits et des moeurs, où elle s' imposera aussi bien aux consciences qu' aux esprits, et dictera les règles du droit des sociétés humaines.
Gambetta.

Ove Gambettine rieči kazane su vrlo pravaški, pa premda nisam prijatelj citata, prepisao sam ih ovdje u jednu ruku zato, jer se spremam mojim čitateljima prikazati prvog pravaškog pjesnika, a još više u drugu ruku zato, da se o njima i pravaši i nepravaši koji čas zamisle, pa ako su, kao ja, uvjereni, da je ovim riečima u kratko kazana sva zadaća i značenje politike, da porade oko toga, kako bi u našoj domovini politika što prije postala prava moralna nauka. Uostalom evo tih rieči u vjernom prievodu: „Politika će jednoć jamačno zauzeti svoju pravu ulogu, okretni i intrigani ne će u njoj nalaziti vrela svojih dohodaka, odreći će se nelojalnih i podmuklih spletaka, odreći će se podmićivanja, odreći će se strategije himbenosti i podvaljivanja, i postat će ono, što treba da bude, *moralna nauka,* izražaj svih odnošaja i interesa, svih činjenica i običaja, zapoviedat će savjesti i umu državljana i diktirat će pravila, po kojima treba da se državno pravo ravna“.

Pravaštvo, kako ga je definitivno formulirao Ante Starčević, uviek je bilo branič idealnih zahtjeva hrvatskog družtva. Snaga pravaštva ne leži samo u političkom idealu, koji ono zastupa, nego i u odgojnoj zadaći, koju je ono u hrvatskom družtvu preuzelo. Hrvati, rasa pobjednička i gospodska, hoće da budu i u najtežim prilikama gentlemeni i kavaliri. Ove težnje žive u njima nesviestno i one su u posljednje doba našle u pravaštvu svoj najjasniji izražaj. Starčević, siromašni filozof i književnik, vas svoj život ostaje nepristupačan ikakvom uplivu odozgo ili sa strane i neznatni odvjetnički perovodja drma banovima, biskupima i vladama. Pravaštvo, inkarnirano u ovoj kremenitoj, oporoj i tvrdoj naturi, postaje strah i trepet za sve neupućene, strane i hrvatskom idealu neprijateljske elemente. Pravaštvo, zatočnik Hrvatstva, proglašuje se veleizdajničkom strujom, kao da Hrvatskoj i Hrvatstvu u sklopu ove monarkije nema mjesta. Progonstva, tamnice, veksacije svake ruke ne mogu da slome snage jasno i čvrsto formuliranog ideala, nego je dapače podvostručuju.

Tip čovjeka-pravaša konstruirao je Ante Starčević prema sebi. To je čovjek, koji dobro zna što hoće i za tim svojim ciljem ne ide „mudro i obzirno", ne upotrebljava kojekakvih „petljanija", nego ide ravno i odlučno, uvjeren, da je pravično, a po tom i nuždno da taj cilj postigne. Starčević, duh, koji se je razvio pod utjecajem klasične helenske i latinske kulture, a sazrio uz rugalice i satiričare Franceze, imao je dosta duhovitosti, da je uz „mudre i obzirne Slavosrbe" pravaše nazvao „steklišima" t. j. mahnitima. Pravaško uvjerenje o svojim idealima tako je čvrsto i stalno, da u zastupanju i obrani tih ideala pravaš ostaje do mahnitosti nepokolebljiv i tvrdokoran. U psihologiji pravaštva ima nešto junačko, nešto vitežko, ima nešto Bayarda „kavalira bez ukora i bojazni" (kako ga Danilo Medić zove).

Pravaštvo je proti oportunizmu svih drugih stranaka u Hrvatskoj razvilo zastavu čistog idealizma. Ovaj je idealizam privukao k sebi nekoliko najgenijalnih ljudi, koji su se javili u Hrvatskoj kroz posljednja četiri decenija i povjest hrvatske književnosti morat će uviek voditi računa o pravaškoj struji u našoj književnosti. A imena Danila Medića, Andrije Palmovića, Ante Kovačića, Evgenija Kumičića i Augusta Harambašića zabilježila su u našoj književnosti tako dubok i jasan trag, da ga ni viekovi ne će izbrisati. Sva su ova imena na daleko i široko poznata i uvažavana, samo je Danilo Medić, bojim se, većini mojih čitatelja posve nepoznat. Meni je drago, što je baš mene zapala sreća, da za Danila Medića mogu učiniti ono, što sam prije pet godina učinio za Antu Kovačića.

I

Danilo *Medić* rodio se je god. 1844. u selu Doljani kraj Udbine. U svojoj pjesmi „Glava za glavu" povlači on svoju lozu od slavne ličke porodice Milkovića, iz koje je, po svoj prilici, potekao i Gjure Milković, za kojega je Klaić zabilježio, da je god. 1692. poginuo kod Pločanskoga klanca, gdje su Ličani porazili Turke.

Bogdan Krčmarić* u svojoj radnji „O pjesniku Danilu Mediću“ saobćuje ovo: „Otac mu se zvao Aćim, a mati Bojana. Imao je četiri brata od kojih su trojica i danas u životu. Otac je Danilov bio stražmeštar, a zvali su ga u selu i okolici sve do smrti *„veljbabom“*. Bijaše oštrouman i prožgan, a vješt dobro njemačkomu jeziku. I osor i ponosit nije si dao puno brčkati izpod nosa, zato su za nj i govorili, da je nemirna duha. Kad je izstupio iz vojničke službe, zastupao je u svojem kraju odvjetnika t. j. pisao je po potrebi i molbe i tužbe, dakako za plaću. Bijaše on kuće nekada glasite i bogate; kad Aćimu sinovi poodrastoše, pa se oženiše i razdieliše, spade, kao što su i mnoge po Lici, u veliko siromaštvo. Sada su na bieloj Aćimovoj kuli četvera vrata od četiri podjeljenika.

Danilo je svršio pučku školu u Dobroselu god. 1851. (sa 7 godina!), a po tom ode učiti trgovinu. Mienjajući neprestano gospodare bijaše u trgovačkom poslu do god. 1857. Ove ga godine unovačiše (sa 13 godina!). God. 1859. sudjeluje u ratu u Italiji, kao podčastnik. Nakon svršena rata nestade Medića, ni otac za nj dugo vremena nije znao. Najednom se javi otcu iz Rusije, gdje polažaše — kako je sam javljao — neke (!) više škole. Ondje se je počeo baviti književnošću, te je preveo „Slovo o polku Igorevu“. God. 1870. dodje kući u Doljane, gdje se je zadržao mjesec dana i zabavljao se sadeći voćke... God. 1871. preveo je Miczkiewiczevu pjesan „Konrad Wallenrod“... Poslije toga je radio kod raznih novina. Po svojem uvjerenju bijaše pristaša ondašnje „stranke prava“.

Ovo pripoviedanje upodpunjujem još ovim bilježkama. Glede majke pjesnikove piše mi Š. pl. Vučetić, da je bila vrla Hrvatica i da se je zvala Pelagija.

Iz god. 1871. zna se za nj pouzdano ovo: Te je godine buknula buna u Rakovici, pa su tom prilikom u Zagrebu bili neki ljudi pozatvarani, a medju njima i pokojni Ante Starčević i sadašnji sudbeni viećnik, a onda gimnazijalac 7 razreda, Ante Starčević. Zatvoren je bio i Danilo Medić.

Ovo spominjem zato, jer se vidi, da je Danilo Medić već god. 1871. bio u Zagrebu. Ima naime u knjizi „Grudobran“ od Samohrvata o njemu bilježka, da se je god. 1873. prijavio u Zagrebu i naznačio kao zanimanje „hrvatski književnik“. Prema tome bit će, da je Danilo Medić od godine 1871—1873. izbivao iz Zagreba. Iza god. 1873. stanovao je u Viećničkoj ulici br. 9.

U nekrologu priobćenom u 31. broju „Vienca“ god. 1879. saobćuju se ove biografske bilježke: „Medić bijaše iz siromašne krajiške kuće, al bijaše

* Radnja B. *Krčmarića*: „O pjesniku Danilu Mediću“ izašla je na sviet u br. 31. i 32. „Vienca“ god. 1897. Osim biografskih crtica, ova radnja saobćuje vrlo uspjele paralele Medićevih nekih pjesama sa Lermontovljevim i u tom joj leži glavna vriednost. — Osim te radnje ne znam, da bi o Danilu Mediću još tko bio pisao. — Ja sam gradju za ovu radnju skupio od Medićevih prijatelja i znanaca, a pružili su mi je gg. Šandor pl. Vučetić, Gjuro Stjepan Deželić, prof. Mojo Medić i sudb. viećnik Ante Starčević, za što im srdačna hvala. — Osim toga čitao sam novine „Obzor“, „Agramer Zeitung“ i „Narodne Novine“ od god. 1873., te „Vienac“ od g. 1879. — Sliku pjesnikovu ustupio mi je dobrostivo g. Šandor pl. Vučetić.

pun duha i odvažnosti, da bismo gotovo rekli, da je Medić bio genijalan čovjek, ali žalibože nije taj čovjek imao srca, njegovo cielo bivstvo nije imalo moralna temelja, čemu je možda kriv krivi uzgoj, a poslije crv težke bolesti, koji ga učini mizantropom i zlobnikom. Medić bude pravoslavnim bogoslovom, poslije novinarom, zatim željezničkim činovnikom, onda opet novinarom. Bavio se u Moskvi, Cetinju, Carigradu, Pešti, Zagrebu, Beču, u Bugarskoj, u Biogradu, umio je njemački, francezki, poljski, ruski, talijanski, a hrvatskomu jeziku bio je u istinu vrlo vješt. Bijaše dugo vremena pristaša dra. Starčevića, te je mrzio strastno na Srbe, pod banom Rauchom bude u Zagrebu suradnikom magjaronskih njemačkih novina, te je počeo pisati toli biesne članke proti Rusiji i Slavenstvu, da ih je napokon i sama vlada obustaviti morala. U Beču bude suradnikom klerikalnoga „Vaterlanda", te je pisao proti Srbiji i Madjarom i Rusom, zatim podje za dopisnika na bugarsko ratište, te postade panrusistom i počeo izsmjehivati političke težnje Srbije i Hrvatske, povrativ se u Zagreb povrati se k Starčevićevim idejam, a pošav u Biograd pisà odanle pismo, gdje opet proklinje Hrvatsku, pismo najstrašnijeg otrova i cinizma, iz kojeg je virila njegova bliza smrt."

Ja nisam od onih, koji pišući o kojem čovjeku misle, da ga moraju za svoje čitatelje prikazati uzorom bez prigovora i snabdjeti ga svim krjepostima i savršenstvima. Što više, kako čitatelji vide, ja priobćujem ovdje sve što znam bez okolišanja i izvrtanja, neka se zna i vidi, što je i kako je. Ali ipak treba kazati, da se je god. 1879. razmahala bila najoštrija borba izmedju pravaštva i obzoraštva (— to je bilo nakon što je Ante Starčević izdao na sviet svoju „Slavosrbsku pasminu" —) pa je u obzoraškom „Viencu" lako pala i koja oštrija, nego što je nuždno, kad se je pisalo o smrti prononsiranoga pravaškog pjesnika.

Uobće se mora kazati, da Medićeva pojava više privlači po silnom, a nesumnjivom talentu, koji je živio u njemu, nego li po njegovim moralnim svojstvima.

S prijateljske strane čuo sam o Danilu Mediću ovaj prikaz: „Medić je imao vrlo burnu prošlost. On je proputovao cieli sviet, dok se opet nije smirio u Hrvatskoj, gdje je postao glavar željezničke postaje u Sesvetama. Odavde mu je bilo lako dolaziti u Zagreb, pa je doista više prebivao ovdje, nego u Sesvetama. Njegova toiletta i način nošnje bili su tako napadni, da je svakomu zapinjao za oči, pa je zbog toga bio više predmetom smieha i poruge, nego li uvažavanja. To je i bio razlog, zašto su ga „obzoraši" mogli tako lako dotući.

S tim je u savezu ova anekdota: Ide Danilo Medić jednog dana Ilicom, obučen u posve bielo odielo. Negdje kraj trotoira stajala su kola generala Musulina i baš kad je Medić kraj njih prolazio, udari jedan konj kopitom u mlaku vode i Medića cielog popršče. Medić biesan, izvadi štilet i konja rani. Zatim otidje u hotel „Zur ungarischen Krone", preobuče se u svoje „baršunasto" odielo, pa opet izidje u Ilicu. Dotle se već javilo generalu

Musulinu, da mu je Medić ranio konja, i kad Musulin opazi Medića, oštro ga pozove na odgovornost, na što mu ovaj najvećim mirom odgovori:

— Ja nisam general, i nisam još nijedne bitke izgubio.

Svi glavni potezi Medićeva karaktera, koji se medju redcima ovog kratkog prikaza mogu čitati, nalaze svoju potvrdu u „Različitim pjesmama prvog doba", što ih je Danilo Medić izdao na sviet mjeseca lipnja g. 1873.

Već iz predgovora razabiremo, da je Medić bio čovjek dosta čudnovat i ekscentričan. Taj je predgovor sastavljen nekud sibilski, htio bi da nešto kaže, a opet se ne ufa, pa nam je zato jako nerazumljiv. Govori se tu, da ove njegove pjesme imadu samo književni karakter i da pjesnik ne će u njemu, da zastupa nijednu političku stranku u Hrvatskoj, pa da zato izbjegava sve zadjevice. Govori se, kako će „blagosklonjeni" čitatelj vidjeti, da se nije obazirao na svoj sadašnji položaj, u koji ga je postavilo samo njegovo uvjerenje. Govori se, kako su neke od pjesama prevedene na ruski, njemački i francezki jezik, a naročito se spominje pjesma „Napoleonu I.", koju je sam u prozi preveo na francezki, te ju odpravio Napoleonu III., a ovaj mu je po svom tajniku Pietri-u izrekao toplu zahvalnost i poslao 128 Napoleona, što je vriedilo 1100 for. 80 novč. austr. vr. Ovo pismo carevog tajnika Pietri-a štampano je u originalu, a datirano je sa 2. novembera 1872., t. j. u doba, kad Napoleon III. nije više bio francezki car. Svršuje se predgovor ovim riečima: „Ja ne htedoh pisma davati javnosti, da ne bih bio proglašen kao „bonapartiste enragé" s tim bolje, što politično uvjerenje i umjetnost nemaju ništa obštega. Ne obazirući se dakle ni na što, nego na samu stvar, koja je pred čitaocem, ostaje mu izreći svoj pravedni sud."

Nazrieva se iz svega ovoga, da je Medić svakako težio za nečim velikim, za nekom znamenitom ulogom u političkom životu i ta je njegova težnja svakako graničila s megalomanijom. Ovaj stavak o politici u Hrvatskoj i o zadjevicama, nije baš posve istinit, jer u knjizi ima nekoliko epigrama s jasno izraženom političkom pointom, a medju ovima je svakako najpopularniji „Panslavizam":

Bunište je carstvo petla,
Kud se baca stara metla,
Stara metla, stara čizma
I ideja panslavizma.

Da je bio odlučan i oporne ćudi, o tom nam daju njegove pjesme na nekoliko mjesta svjedočanstvo. U pjesmi „Djedi moji" kaže:

Predci moji ne bjehu magnati,
A ni sluge iznježenih lala;*
Oni bjehu slobodni Hrvati,
I živiše od pluga i rala;
— — — — — — — — — — —
Duh slobode i u meni zrije,
Duh osvete i u meni živi,
Jer se svetim, kad mi drugi skrivi.

* *lala,* odgojitelj, službenik.

Još jači izražaj svoje tvrde i oporne ćudi, dao je pjesnik u epigramu „N. N."

Sa demonskom pizmom, zlobom,
Sadit ću ti ja nad grobom
Bieli glogić, crno trnje;
Ime će ti biti crnje,
Nego da te vrazi čadje,
Jer što iska, to i nadje

Uz ovo spomenut ću još neke bilježke o pjesnikovoj spoljašnosti. Kako se iz priložene slike razabire, bio je Medić u istinu liep čovjek s izrazitim crtama pravoslavnoga življa u našim krajevima. Velika, bujna kosa i oči ponešto naroke, daju toj liepo modelovanoj glavi neki posebni čar. Svi, koji su ga poznavali, govore, da se je oblačio vrlo birano, i da je u svojoj toiletti bio pretjeran, što je uviek komično. U svojim manirama težio je za otmjenošću i elegancijom, jer, koliko sam obavi ešten, on je uviek tražio bolje družtvo. Kako je francezki savršeno znao, da je njegov prievod pjesme „Napoleonu I." zadivio cara — književnika, razumljivo je, da su ga žene u Francezkoj i u Rusiji ljubile. I u Beogradu bio je on ljubimac ženskih krugova, a pripovieda se, da je za ljubav jedne gospodje preplivao Savu. Ta anekdota opominje na Byrona, koji je preplivao Dardanelle. U Parisu obćio je Medić s napoleonskim plemstvom, a u Rusiji kretao se je uviek u boljem družtvu. Da su njegova poznanstva spadala u najotmjenije krugove svjedoči činjenica, da je dopisivao s ruskim generalom Kaufmanom i s pobočnikom njemačkog cara Vilima I., generalom Rauchom. Kojeg je sadržaja bila ta prepiska, to ja ne znam, ali pošto mi je i taj detalj bio saobćen, iznosim ga ovdje na javnost.

Još bih mogao neke biografske bilježke saobćiti iz brutalne, da, divljačke ocjene njegovih pjesama, koja je izašla u „Obzoru" od god. 1873., ali tu poslasticu ostavit ću za konac, da se za buduća vremena u cjelini sačuva dokumenat, dokle može stranačka strast zavesti književnika.

Inače ja o Danilu Mediću još samo malo znam. Znam, da je u Zagrebu bio god. 1878., jer je te godine upisan u knjizi prijavljenih. Iz Zagreba otišao je Medić u Beograd, a odavle se je prevezao u Zemun, gdje je pod kraj mjeseca srpnja 1879. preminuo od sušice u trideset i šestoj godini svoga vieka.

Mlad, zanosan, inteligentan i silno naobražen, za sveg života proganjan sudbinom, ne postignuvši nijedne svoje žive želje, prevaren od sviju nada, pao je u biedi i očaju u grob duh slobodan i ponosan, koji je zavriedio bolju sreću.

(Nastavit će se.)

IVAN KRNIC

TAMARA

SCENA PO MOTIVU LERMONTOVLJEVE PJESME*

Za ljubav jedino
Na svietu tome živjeti je vriedno . . .

LICA:

TAMARA
PUTNIK
ROBINJA

Raskošna Tamarina dvorana u kuli. Sve su stijene zavješene crvenim zastorima, koji su protkani i izvezeni zlatom, a mjestimice visi na njima i oružje. Desna teška, hrastova vrata vode u hodnik; lijeva, zavješena modrim, svilenim zastorom u drugu sobu, a vrata u pozadini stoje nad ponorom. Kad se otvore, vidi se komad tmurnoga, oblačnog neba. Lijevo je u dnu uza stijenu, koja stoji malo koso, kamin, kraj njega stolić s nakitima. U desnom kutu u dnu pred velikom zavjesom počivaljka; lijevo naprijed takodjer počivaljka, pored nje onizak stolac i kandelabar. Desno naprijed stol i dva stolca. Pod je pokriven skupocjenim sagovima, a počivaljke krznom. Sa stropa, koji je sveden u luk, visi zlatni svjetionik. Desno i lijevo od gledalaca.

Kad se zavjesa digne, leži TAMARA pred kaminom na sagu i oslonivši glavu na ruke posvema je nepomična. U kaminu plamsa vatra i crveni sjaj njezin poigrava na Tamarinoj ružičastoj, svilenoj haljini, koja joj seže do gležanja, na zlatnim nakitima na golim rukama i grudima, na draguljima, koji joj se ljeskaju u crnoj kosi, u koju su utaknute dvije tamnocrvene ruže. Sva je puna života, svježa kao jutarnja rosa na zelenoj travi, lijepa kao sunce, samo joj je pogled dubok i zagonetan kao u Sfinge na pješčanim pustarama dalekoga Egipta. Ispod zlatnoga dijadema spušta joj se velo na ruke i na ledja i obavija je lakom, prozirnom maglom. U kandelabru i svjetioniku plamsa ružičasto svjetlo, te je sva soba zalita crvenilom. Vani huji oluja, vjetar zavija oko kule, a Terek šumi ispod grada prelijepe Tamare i razbija se o litice. U burnoj noći leži Tamara sama ispred kamina, vatra je obasjava čas jače, čas slabije, a napolju zavlada na časak mir, iza kojega zahuji bura još žešće, još silnije . . .

Duga pauza.

* Ova se je aktovka izvodila prvi put u hrvatskom kazalištu dne 12. rujna 1907.

[illegible] Tamara gospo . . .

TAMARA *(trene se).* Zar se [illegible]?
Zar nema [illegible] . . . [illegible] je mnoga [illegible]
[illegible] već [illegible] mladjam.
Za kojim čeznem srcem žarkijem.
Za kojim žudi [illegible] svaka
(Sve uzbudjenije.) U burnoj noći, kad Tereka [illegible]
Razbijaju se o [illegible].
Tad drhćem sva od čežnje [illegible].
U zagrljaj da njegov spustim se
I da mu [illegible] prame, što su pal[illegible]
[illegible] niz njegovo lice krasno.
Da rukama me obavije on . .
Da ljubavi se prepustimo žarkoj . . .
(Nakon pauze.) Ja čekam dugo, dugo . . .

ROBINJA *(tiho).* Koga gospo?

TAMARA. Junaka sanja davnih, koj' bi znao
Da podade mi tračak ljubavi
Neizmjerne i velike ko more,
I sebe cielog — potpuno i vječno . . .
Jer iza onih, kojim davah sve, —
Svu snagu svoje vrele ljubavi
Opajajući silenim užitkom
Svu dušu svoju u bezmjerju slasti, —
I koje onda bacah odande —
(Pokaže vrata u dnu.) Ah, iza jedne noći ljubavi —
U šumni Terek, da na hridinama,
Što strše u vis otajno i mračno,
Razmrskaju se trupla njihova;
A šumni Terek udes njihov plače
Popievajući pjesmu starinsku,
O litice kad razbija se tužno; —
Dà, poslie ovih ogavnih i mrskih,
Što mirno sam ih ubijala redom,
Jer nisam htjela, da pripòvjede
U svietu ikom, kako sam se ja —
Tamàra krasna, ohola i silna
Podavala u času, kadno mi je
Strast crna misli oduzela sve
I nosila me mahnito i silno
K užitku vječnom . . .

ROBINJA *(zadršće).* Gospo, gospo . . .

TAMARA (*pridigne se*). Čuj me . . .
Ja čeznem za njim, koj' bi mogao
Pokloniti mi ljubav vječitu
I koj' me ne bi ljubio ko drugi
Za časak jedan, već me podigao
Iz ovog kala — vodeći me stazom
Neizmjerne i prave ljubavi,
Što previla bi plaštem zaboravnim
Svu prošlost moju, maglenu i pustu.
(Ustane.) U noći takvoj, kad oluja huji,
A vihor urla oko kule stare,
I bura pjeva pjesmu ljubavi, — √
Tad čeznem za njim, kao nojca crna
Što željno čeka zlatni osvit dana . . .
U srcu mome plamsa vatra živa
I izgara mi svaku misao,
Te želim samo ljubav njegovu
I milovanje junačkih mu ruku
I cjelove sa usana mu plamnih
I njegov dah da dišem . . .

(Izvana se začuje podaleko dugački otegnuti zvuk roga.)

ROBINJA. Gospo slušaj . . .

TAMARA (*zanosno*). Zar došao je junak mojih sanja?

ROBINJA. Stražarev to je znak, da netko je
Do grada našeg blizu došao,
Domamila ga valjda svjetiljka,
Što čarobno kroz tamu blješti crnu . . .

TAMARA (*brzo*). O, hiti brzo poput munje hitre,
Što oblačje u tmastoj noći para,
I vrati se, da dojaviš mi namah,
Tko došao je pred grad . . . idi . . . idi . . .

ROBINJA (*ode*).

TAMARA (*stoji časak zamišljena, a zatim ode do vratiju u dnu i prisluškuje oslcnivši se o njih glavom*). Čuj, Terek huči, kao da bi htio
Mrtvacima opielo skladati.

(Odmakne se od vratiju začas i podje do počivaljke na desno, te se spusti na nju oslonivši glavu na dlanove.)

(Pauza.)

ROBINJA (*ulazeći s desna*). Pred vratima na vrancu vatrenome
U crnom plaštu, nalik noći crnoj,
Pojavio se putnik nekakav . . .
Razabrati mu lica niesam mogla,

Jer noć je tamna, mjesec slabašno
Kroz raskidane oblake tek sjaji,
A on u sjeni potpunoj se skriva . . .
Tek crni plašt mu vijori na vjetru
Ko razderana crna zastava,
Što vješaš je mrtvacima u spomen
Na kuli ovoj . . . Da ga pustim?

TAMARA *(još uvijek na počivaljci, zastrta trakom daleke slutnje).*
Možeš . . .
Il' nemoj . . . ne . . .
(Nakon pauze.) Učini što te volja . . .

ROBINJA. Stražara on je silno molio,
Da ù grad bi mu naš dopustili
Zakloniti se, jer oluja strašno
Razbiesnila se . . . Vjetar pomamni
U Terek bi ga mogao da svali
Na onom putu tiesnom, uzanome . . .

TAMARA *(pridigne se, značajno).* Ne . . . v j e t a r ne će njega svalit nikad
U Terek . . . ne će . . .

ROBINJA. Dobro, ja ću onda
Stražaru reći, neka otvori . . .

TAMARA. Učini to i odmah se povrati
A robu reci, neka amo onda
Dovede toga stranog putnika;
Al' samo brzo . . . Idi . . . Žuri se . . .

ROBINJA (*ode*).

TAMARA *(ustane, podje do stolića pored kamina u uzevši u ruke srebrno ogledalo, gleda u nj časak. Zatim dodje naprijed, podje do vratiju na desno i — otvorivši ih malo — sluša).*

ROBINJA (*vrativši se*). Već unišo je . . .

TAMARA (*naglo*). Je li mlad i liep?

ROBINJA. Ja ne znam, gospo, vidjela ga niesam . . .
Po zapoviedi tvojoj rob će sada
U ovu kulu začas ga dovesti . . .

TAMARA. Ah, možda ipak čas je onaj došo,
Kad čežnje će mi zauviek uminut
U zagrljaju žudjenog junaka,
I ja ću postat srećna, vječno srećna . . .
Obdarit ću ga slatkim milovanjem
I cjelovima žarkim, što će palit
Ko žerava u ognjenome plamu . . .
A poslie, kada bude shvatio
Svu veličinu moje ljubavi
Sagradit ćemo povrh šumnih vala

Od zlata svod, na kojem ćemo sniti
U ljubavi tek sprovodeći dane . . .
Na čela naša mrak će pasti tavni,
A šumni Terek šaptati će pjesmu
O ljubavi i sreći beskrajnoj . . .
(*Sasvim zanesena.*) Ovijati ću onda ruke svoje
O njegov vrat i presrećna ću biti
Na grobovima . . .

ROBINJA (*zgrozi se*). Gospo . . .

TAMARA. Šta ti je?
(*Tvrdo*). Na grobovima ja ću gradit sreću . . .
(Pauza.)
Razotkrit ću mu svoju dušu cielu
I otkrit čežnju za junakom divnim
Iz neznanijeh dalekih krajeva,
Koj' digo bi me u visine, gdjeno
Tek velika i vječna ljubav vlada.

ROBINJA. Al' ako ovo ne bude sad pravi?

TAMARA (*smrknuto*). O, zašto rušiš moje sanje sada,
Kad najjače se njima opajam
I kad su tako velike i liepe . . .
(*Začas tvrdo i okrutno s porugljivim posmijehom oko usana.*)
Pa ako i taj pravi ne bude,
U šumni Terek bacit ću i njega,
Na liticama nek se razmrska,
Nek i on snije tamo sanak laki.
Al' čemu o tom govoriš mi sada? —
Ta manimo se budućnosti tamne
I prošlosti, pa tek za sadašnjost
Uživajući slasti živimo
Ne pitajući, što će sutra biti.
(Čuju se koraci.)

ROBINJA. Već ide . . . Slušaj . . .

TAMARA (*s velikom čežnjom spustivši se na počivaljku naprijed*).
Kad bi on to bio! . . .

(Ulazi PUTNIK. Mlad je i lijep. Odjeven je u tamno-modro odijelo, a o pojasu ima kratak široki nož u zlatnim koricama. Plava mu se kosa uzvinula na visoko čelo i spušta se u gustim pramovima na lijepo, muškaračko, pravilno lice. Kad udje, stane časak na vratima zapanjen, ali onda stupi naprijed.)

PUTNIK. Dobar veče . . .

TAMARA (*ustane*). Oj, dobro došao
U ovaj pusti, osamljeni grad,
Gdje kraljuje samoća, mir i pustoš . . .

Nek korak tvoj razagna nà čas barem
Svu ovu tihu i beskrajnu tugu . . .
PUTNIK. Oprosti, gospo, što sam došao
U kasno, pusto, noćno doba amo;
Al' bura biesni žestoko i niesam
Već nikud dalje ići mogao,
Te morạdoh zamoliti stražara,
Da otvori mi vrata grada tvoga.
TAMARA (*sa smiješkom*). Al' čemu to? . . . Ta meni baš je milo,
Da došo si, pa kad bi stradao,
Zar ne bi savjest mene pekla vječno,
Da tvojoj smrti uzrok tek sam ja?
Oh, to bi bilo okrutno i grozno,
Al' pustimo, ti bit ćeš gostom mojim . . .
(*Robinji.*) Donesi odmah vina rumenoga,
Okriepit ćemo našeg gosta noćnog . . .
ROBINJA (*ode*).
TAMARA. A ti ćeš mi pripòvjediti sada,
Iz kojih strana došao si amo —
U ovaj pusti, osamljeni kraj,
Gdje nema svieta, tek orlovi suri
Nad klisurama smjelo prȍlijeću
Slobode pjesmu pojuć uznositu,
Gdje Terek huči pomamno i strašno,
Gdje diže se na ponositoj hridi
Tamàrin grad . . .
PUTNIK (*prekinuvši je*). Tamàra ti si zar?
TAMARA. Da, tako mi je ime . . . S orlovima,
Što poju pjesmu uznosnu i snažnu,
Što diže dušu u visine jasne,
Odrastoh sama u pustoši ovoj.
Bez roditelja, koji pòmriješe
U rano doba moje mladosti,
Bez majčinijeh nježnih cjelova,
Bez jedne njene rieči slatke, drage;
U gradu ovom medju hridinama
Proboravila najljepšu sam mladost . . .
I zato prosti, ako niesam sada
Spram tebe bila dosta prijazna,
Jer srce mi je priprosto i divlje
Ko kliktaj mojih surih orlova,
Na visokim što živu hridinama.
PUTNIK. Očaravaš me, gospo, riečima,
Što izviru ko romon sladjani

Iz tvojih usta . . . Ti si primila
U noćno doba gosta neznanoga
I tako liepo, prijazno i milo
Ko nigdje što ga primili još niesu.
Zahvaljujem ti na dočeku tome,
A tvoje rieči melem su mi pravi
Za prepaćene nevolje i boli
Na dugome i tegotnome putu . . .

ROBINJA (*dodje s desna noseći na zlatnom pladnju kristalni vrč rumenoga vina, i dvije kupe, koje postavi na stol i opet ode*).

TAMARA. Daj, sjedni amo, pa mi pričaj sada
Tegobe svoga puta tegotnoga,
Koj' morao je vrlo mučan biti,
(*Sa smiješkom.*) Junaka kad je takvog slomio . . .

PUTNIK. Ti rugaš mi se, gospo . . .

TAMARA. Ne rugam;
Al' čekaj, prije nego započneš —
(*Natoči vino u kupe.*) U tvoje zdravlje . . . (*Oboje piju.*)

PUTNIK. Iz dalekih sam došao krajeva,
Na jugu što se steru žarkome,
Gdje zlatno sunce sjaji čarobno,
Gdje vlada vječno, mlado proljeće,
Cdje bez oblačka nebo plavetno —
Ko oko krasne, mlade djevice —
Osmješkuje se ljudma prijazno . . .
Daleko moj je rodni, liepi dom,
Daleko je od ovih pustih polja,
Što naliče obamrlome groblju,
Daleko je od ovih gudura
Što priete svojim sablasnijem ždrielom
Ko crni, strašni grob tajanstveni.
U mome domu mirisno tek cvieće
Na poljima se zelenim šareni,
A potočići tihi žubore
Milinom dragom pojeć srce ljudsko . . .

TAMARA (*sluša ga požudno upijajući svaku njegovu riječ*).

PUTNIK. Al' jednog dana odoh odande
Tumarajući širokijem svietom . . .
Već gotovo sam pola godine
Na putu dugom . . . Ali jučer uprav'
Zabasao sam nastran s puta svoga . . .
U šumi gustoj medvjeda sam srio,
Koj' pošao je k meni . . . A ja zgrabim
Svoj britki mač i s ovom desnicom.

Spram mene kad je htio baš da skoči,
Ja mahnem smjelo . . .

TAMARA (*koja je dosele svaku njegovu riječ nijemo pratila, prekine ga kliknuvši*). I on poginu . . .

PUTNIK. Da, gospo moja, ja sam mahnuo
I divlja zvier je ležala za časak
Na zemlji krvlju omaštena sva . . .

TAMARA (*natoči vino*). U zdravlje tvoje i u tvoju slavu . . .

PUTNIK. A zatim cielu noć sam lutao,
Dok ne nadjoh u šumi špilju neku, —
U zakloništu tome se odmarah,
A drugi dan sam bludio bez cilja
I sada evo dodjoh u tvoj grad . . .

TAMARA. A kako ti se svidja u mom gradu?

PUTNIK. O, tako voljko . . . To crvenilo
I polutama na srce se sleže
Ovijajuć ga nekim čudnim miljem,
Da patnje sve u nepovrat se gube;
A vino tvoje ugrijava krvcu
U smrznutijem mojim žilama,
Te snažnije i življe protječe.

(Pauza.)

Al' zašt' si glavom poniknula sada,
A pogled ti je tužan i jadòvit?

TAMARA. Oprosti mi . . . Ah, to je časak samo,
I sve će opet namah dobro biti . . .
Spomenuh se u jadu svojemu
Sad drugih ljudi i njihove sreće, —
A ja tu gubim mladost čarobnu,
U ovim pustim, mrkim kulama,
Što pritištu me svojim tajnim mirom
Do crne zemlje — turobno i jadno,
Što vežu me ko bešćutni čuvari
Trenutak sreće krateći mi biednoj . . .
(*Rezignirano*). Uvenut ću u pustoši toj niemoj
Ko zgažen cviet na polju pustome,
Što nema rose, niti sunašca,
Što ne vidi ni zlatnih zvjezdica,
Ni srebrnoga tračak mjeseca,
Već samo noć, ah pustu noć dalèku . . .
Ja umriet ću i ničije se oko
Orosit ne će nikad . . . nikada
Nad mojim jadnim, tužnim udesom.

I nitko ne će kititi mi grob
Ma jednim stručkom mirisnoga cvieća.

PUTNIK. A zar te ljubav ne bi podigla
Podavajući silene ti snage,
Da živiš srećna dane mladosti? . . .

TAMARA. Da, imaš pravo; ljubav — ona bi
I mojoj duši sreću vratit znala,
Al' morala bi biti velika
I vječita . . . (*Značajno.*) Za ljubav jedino
Na svietu tome živjeti je vriedno . . .
Al' čemu danas sve tužaljke ove,
Kad ti si amo k meni došao . . .
(*Toči vino u kupe.*) Za ljubav divnu, beskrajnu i moćnu . . .

PUTNIK. A zar u svietu, gospo, ne bi mogla
Da nadješ onog, koji bi te zlo
Obdarit sjajem ljubavi i sreće . . .

TAMARA. Da krenem u sviet . . . Ne, ne mogu to . . .
Ja ostat ću u osamljenoj kuli
I snivat dalje sanje drage, mile
O ljubavi i sreći velikoj,
Dok dodje jednom doba, koje će mi,
Il' pružit ono, za čim uzdišem,
Il' smrviti me potpuno i vječno . . .
A mnogi onda pomislit će možda:
Tamàra nije život shvatit znala
I radi tog je morala da padne.
A nitko ne će znati nikada
Da srce moje slomila je ljubav.
Ah, sviet . . . Šta može svijet pojmiti
U predsudama svojim? . . . Uprav ništa.
On ne shvaća ljepote, sreće divne,
Ni ljubavi . . . I zato, poslušaj me,
Ak' dodje tko iz svieta ovoga
I ù srce se ono ušulja,
Što živi tek za ljubav bezmjernu,
Pa nastoji da izmami je njemu,
Da može onda porugljivije
Pred cielim svietom rugat mu se poslie,
Tad smrviti ga treba odvažno,
Odbaciti ga zgažena i niska,
Da nikada već u sviet ne podje.

PUTNIK. Šta ti to zboriš? . . . Ja ne shvaćam tebe.

TAMARA (*savladavši se*). Oprosti mi . . . Sad vidjet možeš barem,

Do čega jadni patnik dolazi,
Kad u samoći tužne dane traje . . . (*Podje do počivaljke naprijed i sjedne na nju.*)

PUTNIK (*dodje do kamina, a zatim podje k Tamari*).

TAMARA. Daj, sjedni sad do mene ovamo,
I priču ću ti pričati ja staru,
Što robinja kazivaše mi davno —
Pred mnogo ljeta — još sam bila diete.

PUTNIK. Ja slušam, gospo . . . (*Sjedne do počivaljke.*)

TAMARA. Nekoć, vrlo davno
U gradu ovom živjeli su moćnom
U silnom sjaju knez i kneginja . . .
Dragulja, zlata i biserja sjajnog
I grimiza i haljina od svile
Taj bogati je dovukao knez
Sa sviju strana čitavoga svieta
U ovaj grad . . . Al' najljepši je ures
U gradu tome bio moćnome
Ljepotica im kćerka prekrasna . . .
I ko što jasni lier u cvjetnom vrtu
Bjelinom svojom preliepom i čednom
Nadvisuje sve cvieće ostalo, —
Ljepotica je kćerka sve im blago
Ljepotom svojom nadvisivala . . .
Kad stajaše na klisurastoj hridi
Ko laki cvjetak ili golub bieli
U svojoj sjajnoj halji svilenoj,
A Terek joj pod nogam' šumio
Prosipljuć pjenu srebrnu i sniežnu, —
Tko vidio je tako prekrasnu,
Pomišljao bi: ah, ta to je vila
Iz pjene sniežne laka izašla . . .
— — — — — — — — — — —
Al' jednog dana, kad joj bijaše
Osamnaest ljeta uprav' minulo,
Tad u grad junak došao je mladi
I tražio je ruku njezinu.
On bješe liep i junačan i snažan,
Pa knez je brzo pristao, da podje
Za njega liepa kćerka njihova —
Tek reče mu, da mora prije toga
U neku zemlju ići daleku
I odanle donesti biserje,
Što nosila ga kraljica je moćna

Na svojoj liepoj glavi oholoj.
Tim biserjem će okititi on
Vjereničino čelo — čisto, bielo . . .
I mladić podje . . . Kneginja se s njime
Opraštala sva žalosna i tužna
I dugo, dugo gledala je za njim
S visoke kule, dok joj ga ne ote
Daljina pusta oku suznome . . .
— — — — — — — — — —
Svedj prolazio dan je za danom,
A kneginjica čekala je mlada,
Da l' vratit će se njezin vjerenik.
U nepovrat već ljeto dana prodje,
A kneginjica bivaše sve bljedja
I nije više cvietu prebielome,
U vrtu što no cvate mirisnome
I svojim sjajem sve nadvisuje,
Ni nalik bila . . . Sve je minulo . . .
— — — — — — — — — — — —
Al' jednoć dodje glasnik, koji javi,
Mladića da je kraljica ljepotom
Začarala, i on je ostao
U njenu krasnom kraljevskome gradu.
Knez stari mrko sve je gledao,
A žena njegva ruke lamala . . .
Kad kneginjici javili su mladoj,
Da skrenuo joj vjerenik je vjerom,
Ni jedne suze nije prolila,
Već otišla je spokojno i mirno
I uspevši se na klisuru strmu,
Nad Terekom što uzdiže se u vis,
Ko sveli cviet se sunovratila
U bielu, sniežnu i srebrnu pjenu.
I svake noći — tako govore —
Na klisuri se tamo strmoj javlja,
Kad prodje ponoć — sablasna i blieda
Ko bieli lier u vrtu cvjetnome . . .

PUTNIK (*poslije kratke šutnje*). A ti je nikad vidjela nijesi?

TAMARA. Ne, niesam nikad . . . Ali robinja
Jedanput ju je vidjela u noći,
Na umoru kad bijaše mi otac,
A ja kraj loga plakah njegova . . .
Pojavila se kneginjica blieda
Na stubištu u dvoru ovome,

A robinja, što prolažaše onud,
Tad spazi je i zadrhtavši sva,
„Što tražiš ovdje?“, reče uplašena,
„Od čežnje umrieh“, ona odvrati,
I nestade je . . . Robinja se nato
Požurila da vidi oca moga,
(*Muklo.*) A on je uto već umirao . . .
(*Zakrijesivši očima.*) Al' manimo se tužnih pričanja,
Pa zborimo sad radije o sreći
I o užitku i ljubavnoj slasti . . . (*Uzevši ga za ruku sve strastvenije i zamamnije.*) Koliko ova junačka je ruka.
Već smjelih djela dosad izvela!
A jamačno je već i mnogo puta
I nježno žensko tielo preliepo
Privinula u zagrljaju strasnom . . .
I ove žarke usne već su se
Dotaknule i ženskijeh usana
U ljubavnome slatkom zanosu . . .
Al' što to radim sada? . . . Zar ćemo
Podavati se samo snatrenju
U noći takvoj, sve kad zamire,
A vatra praska zamamno i nježno
Na milovanje zovući nas slatko . . .

PUTNIK (*omamljen njenim riječima i vinom.*) Što zboriš to?

TAMARA (*privine se uza nj*). Za ljubav jedino je
Na svietu tome vriedno živjeti . . .
Prepustimo se sad ljubavi i mi,
Zaboravimo sve, a usne naše
Nek sklope se u plamu ljubavnome
U bezumnom i vječnom cjelovu . . . (*Provlači mu prste kroz kosu.*) Oh, kosa ti je mekana ko svila . . .

PUTNIK. Tamàro . . .

TAMARA. Moj si . . . Nek pod valom slasti
Sad zamre riječ na usnama našim.
(*Poljubi ga dugim i žarkim cjelovom).*
Još jedan cjelov . . . (*Poljubi ga opet*). Ah, cjelovi tvoji
I slatki su ko slatki cvjetni med
I pale poput žeravice žive
I nježni su ko dodir mirisni
Procvjetalijeh ruža rumenih . . .

PUTNIK (*gotovo šaptom*). Tamàro, ti si liepa poput zore,
Što noćno nebo krvnim rujem zlati . . .

TAMARA. I svu ljepotu, što mi resi tielo,
I zanos silni, što mi srcem bukti

Omamljujuć me do bezumlja strasnog,
Sve dat ću tebi, tebi jedinome . . .

PUTNIK. Tamàro!

TAMARA. Ja te ljubim kao sunce,
Što razganja mi pustu noć života . . . (*Cjeliva ga mahnito privinuvši se sasvim uz njega*).

PUTNIK. Tamàro moja!

TAMARA. Još jedanput reci!

PUTNIK. Tamàro . . .

TAMARA (*pritisnuvši svoje lice uz njegovo*).
Slušaj, kako vatra plamsa,
I uzdižu se plamni jezici, —
Sve ćuti ljubav, koja moćnim žarom
I naša srca silno osvaja . . .
Sve dajmo samo svojoj ljubavi
I zadnji dah nek posvećen je njojzi,
Jer najveća je tek jedina — ona . . .
Tvoj topli dah mi opojnošću slatkom
Svu dušu poji zanosom i srećom,
A usnice me tvoje pale živo
Ko žarka vatra, koja izgara
U mozgu mome cielu prošlost mračnu
Te samo tebe jedinoga vidim . . .
— — — — — — — — — — —
Oh daj nam vina . . . daj, da pijemo . . .

PUTNIK (*ustane i podje sav omamljen k stolu i nalijevajući vino u kupe prolijeva ga, jer mu ruke顫 dršću. Kad nalije, uzme kupe i podje k Tamari*).

TAMARA (*uzme jednu kupu i baci je daleko od sebe. Kupa se razbije*).
Iz jedne kupe oboje sad pijmo —
Iz tvoje evo . . . Đaj mi, prva ću
Da pijem ja, a ti tad utisni
Na isto mjesto svoje usne žarke,
Iskapi do dna vino vatreno
Za ljubav našu, veliku i divnu . . . (*Pije i daje njemu*).

PUTNIK (*ispije*). Za ljubav našu . . . (*Spusti kupu na pod*).

TAMARA (*slatko i zamamno*). Dodji sada amo
I ovij smjelo junačke si ruke
O moje tielo u zanosu plamnom.

PUTNIK (*zagrli je*). Tâ tvoja crna kosa mirisna
Omamljuje me opojno i slatko.

TAMARA (*zbaci s glave yelo, a kosa joj se prospe po ramenima*).
To nježni tvoji okovi će biti,
Kad ljubavi se prepustimo pustoj . . .

Al' podjimo! U mraku gustome
Nek usna žarka usnu potraži . . .
U plamenome našem milovanju
Na grudma jedno drugom usnut ćemo
U zagrljaju tople ljubavi . . .
Mi sreću ćemo vječitu uživat
I rastati se nikad ne ćemo . . .

— — — — — — — — —

Ti ne ćeš otić, miljenče moj dragi,
Iz grada moga, zar ne, nikada;
Već ostati ćeš sa mnom vječno ovdje
Uživajući dane ljubavi . . . (*Sve zamamnije*).
Ti ne ćeš otić . . . ne smiješ . . . ne . . . ne ćeš,
Jer ja bih onda tužno umrla,
Ko ona što je kneginjica mlada,
U Terek što se sunovratila,
Kad ostavio vjerenik je nju
Zaljubiv moćnu, stranu kraljicu,
Što nosila je svietlo biserje
Na svojoj liepoj glavi oholoj . . .

PUTNIK (*stresao se, kao da stoji pred nekom propašću, zatim joj se istrgne iz zagrljaja i ustane sav blied*). Ta priča . . .

TAMARA (*bez glasa*). Šta je?

PUTNIK. Ostavi me sada . . .
Sudbina one mlade kneginje,
Što lieru bielom, krasnom naliči,
Vjerenicu bi zadesila moju,
Da nevjeran joj budem . . .

TAMARA (*blijeda, nepomična*). Ah, ne . . . ne . . . (*Klone*).

PUTNIK. Omamila si ko kraljica mene,
Mladića što je onog smamila,
Ti čarobnice krasna, vinom si mi
I cjelovima svijest otela,
Al' sada više ne ćeš . . . ne . . .

TAMARA (*ukočena, slomljena*). Oprosti . . .
Ja niesam znala . . . mislila sam tužna,
Da nemaš nikog . . . Sada uvidjam,
Da sreće za me nema nikad više . . .
(*Gorko*). Iznevjerit joj ti se valjda ne ćeš?

PUTNIK. I ne ću nikad . . . Kriv sam i ja sam,
Što niesam znao, da ti prije kažem,
Vjerenicu da imam u svom domu . . .

(Pauza.)

TAMARA (*grobnim mirom*). Zaboravimo sve i mislimo,
Da to je bio samo puki san,
Na javi koji nemoguć bi bio.
Nek zaborav sve pusta prekrije,
A ja ću dalje u pustoši ovoj,
U mrtvilu tom tihome i mirnom
Sprovodit dane jadne mladosti,
Dogod mi jadno ne prepukne srce,
I dok mi ždrielo ne otvori grob,
U koji će me mrtvu spustiti,
Da ondje snivam . . . (*Glas je izda.*)
PUTNIK (*ganut*). Ne, ti ne ćeš umriet,
Već živjeti ćeš blažena i srećna,
Kad nadješ sebi muža onoga,
Koj' ljubit će te moći vječito,
I čije srce slobodno će biti.
TAMARA. O, kad bih mogla . . .
PUTNIK. Vjeruj, da ćeš moći;
Jer ljubav prava obnavlja i stvara
I razbijene nade podiže . . .
Kad budeš srećna, ko što ja sam bio,
S vjerenicom kad sastadoh se svojom
U šumi gustoj medju mladim granjem,
Ti živjeti ćeš potpunim životom . . .
Kad spazih je u prebielome ruhu,
Gdje mirno kroči nogom laganom,
A plava joj se kosa spustila
Niz mlado tielo sva valovita,
Ko da je zlatom sjajnim posipana,
Sav zadrhtah od slasti neznane . . .
U svojoj nježnoj držala je ruci
Tek otkinutu mladu grančicu,
A ja je zazvah tad povjerljivijem
I mekim glasom, koj' je drhtao
Ko zvonka žica skladnog cimbala . . .
Odazvala se glasu mojemu,
I zajedno smo dalje kročili
Kroz gustu šumu puni vječne sreće . . .
Oko nas svuda ljeskala se rosa,
A žarko sunce sjajilo je milo
Kroz gusto granje zrake šiljajući.
A ljubice u travi sićušne
Prigibale su glave pognute
I jedna drugoj nečujnijem glasom

Šaputala je o blaženstvu našem . . .
I ti ćeš biti — vjeruj — tako srećna,
I Terek će ti ljepše šumjeti,
U zagrljaju njegovu kad budeš
Promatrala u ljetnom sutonu,
Za goru kako zlatno sunce tone . . .

TAMARA (*sumornim glasom*). Promaših sve tek jedno ostade mi
A time ću se poslužiti znati . . .

PUTNIK. Što znači to?

TAMARA Još danas vidjeti ćeš . . .

— — — — — — — — — — — — — — — —

Al' to je uprav' silno nesnosno,
Da mučim tebe tim ludorijama,
U duši mojoj štono radjaju se . . .
Ti želiš možda počinka i mira,
Od puta dugog jer si slomljen vas,
Pa podji dakle . . .

PUTNIK. Ostani mi zbogom . . .
A sutra prije moga odlaska
Pohodit ću te, da se vidimo
Jedamput jošte u životu svome . . .

TAMARA. Da, dodji; onda predat ću ti sama
Darova, što ćeš odnieti od mene
Vjerenici . . .

PUTNIK. Lakû noć sad i zbogom . . . (*Podje prema vratima desno*).

TAMARA. Ne, ne — ne onud! ne na ona vrata,
Jer tamo nema za te ložnice. (*Pokazuje mu vrata u dnu*).
Kroz ona vrata moraš otić' sada,
Već rob te čeka ondje, junače,
Koj' amo te je bio doveo,
I on će ti sad ložnicu pokazat — — —
Još časak stani . . . Tebi odala sam
Sve žudnje svoje, sve mladosti sanje,
Što snivah ih u slatkom zanosu
I što su bile tako velike
I tako liepe i nezàboravne . . .
Tê sanje moje satrte su posve,
I nikada već ne ću — nikad moći
Da tako im se voljko prepuštam,
Ko dosad što sam . . . Ti si donio
U moje srce plamen ljubavi,
Raspirio si žeravicu u njem,
Pod pepelom što tinjala je žarko

I ona planu plamom plamenijem . . .
Al' ništa zato . . . Tek će spomen dragi
U mojoj duši plamen nietiti
I davati života . . . Ja ću samo
Prepuštati se uspomenama
I ne ću tražit više ništa drugo,
Sve dok me hladni ne proguta grob
I sa mnom ljubav moju svesilnu.
Sad ostaj zbogom . . . Idi . . . Idi brzo . . .

PUTNIK. Laku noć . . . Zbogom . . . (*Otvori vrata i naglo pokrocivši strovali se u bezdan. Čuje se njegov očajni krik, iza kojega zavlada mrtvi mir i tišina, dok opet ne zahuji vjetar oko kule*).

TAMARA (*poleti k vratima za njim i ustavi se kraj njih ukočena. Muklim, strahovitim glasom*). Sve je svršeno . . .

ROBINJA (*udje s desna i prestravljeno pogleda na otvorena vrata u dnu*).

TAMARA (*opazi je i razumjevši njenu zabunu nasmije se*).
Ne, nije bio onaj pravi, nije
I radi tog je morao da umre — — —
Na liticama razmrskan sad leži,
A Terek šumni huči mahnito
Opielo smrtno pojući i njemu . . .
Tek šteta, što je bio tako liep,
Al' šta mi stalo . . . Čuj me, poslušaj me,
Sad podji brzo . . . sama ostat ne ću . . .
Dozovi roba, da me noćas ljubi . . . (*Baci se na počivaljku*).

ZAVJESA

FRAN GALOVIĆ

KNIN—ANNABERG I NESTAŠICA UGLJENA U UGARSKOJ

U dnevnoj štampi izražena je već višeputa sumnja, da nagodbeni pregovori izmedju Austrije i Ugarske lih radi neriešenih željezničkih pitanja, koja tangiraju osobito interese Ugarske, podjedno zapinju. Izašlo je tečajem zadnjih pregovaranja izmedju ministara jedne i druge pole, koja stotina naraznijih communique-a, koji su svi svršavali obično sa stereotipnom frazom: „sporazumak je još tek u nekim nuzgrednim pitanjima potreban" ili „preostaje još riešenje nekih željezničkih tarifa".

Kako su svi ovi pregovori zastrti koprenom tajne, nije običnom motriocu nikako moguće zaroniti dublje u smisao gornjih izjava.

Pozorni proučavalac i motrilac sadašnjih narodno-gospodarstvenih odnošaja izmedju Austrije i Ugarske, opaziti će, da su upravo pitanja željeznička i tarifalna najveći kamen smutnje, najveća zaprieka sklopljenju nagodbe. Tarifalna politika austrijske vlade, provadjana prema dosadanjem genre-u, podobna je Magjare sasvim pritisnuti o zid, a da se ne upotriebi i jedna i druga mjera, mjera retorzije proti njihovom napuhavanju.

Ova se tvrdnja dade podkriepiti sa više autentičnih podataka.

Kada je pred dvie godine magjarska koalicija, da spasi gospodstvo aristokratske klike, kojoj je već za vratom stajao Kristoffy-ev oktroy o obćem izbornom pravu, preuzela vlast u Magjarskoj, pojavili su se najprije sukromni, a onda sve jasniji glasovi, da se ugarski izvoz u Njemačku (g. 1900—1904. u mil. kr. 141·2, 140·6, 154·1, 155·2, 136·8, uvoz iz Njemačke u Ugarsku 1900-1904. u mil. kr. 54·5, 60·1, 64·0, 72·5, 79·2) barem na jednoj točki emancipuje od upliva austrijske vlade i austrijske prometne politike.

Istodobno pokušalo se je pomoću austrougarskog željezničkog družtva, kojega glavna linija Marchegg—Bodenbach izravno spaja Ugarsku sa granicom Njemačke (Saske), na mirniji, bolje reći, podmukliji način osigurati sebi put u Njemačku. U tu je svrhu prekupljena sva sila razpoloživih akcija tog družtva, da se dizanjem kurza onemogući za dogledno vrieme preuzeće pruga gornje željeznice u austrijsku državnu upravu. Da odnošaj ne bude

previše napadan, bude u zajednicu povučena kroz jednu banku i austrijska sjeverozapadna željeznica (Oesterr. Nordwest-Bahn).

Tako se je jedno vrieme s uspjehom operiralo. Ali naskoro zanjušilo je tu zajednicu austrijsko vrhovno nadzorničtvo za željeznice i brodarstvo, te kojekakovim mjerama spriečava izravni i brzi izvoz kroz Austriju u Njemačku. Taj postupak je jako otegotio i može lahko uništiti izvoz ugarske peradi u Njemačku, koji se podjedno diže, a iznaša godimice milijune komada (g. 1900—1904. 2,721.973; 3,690.989; 4,104.494; 4,028.496; 4,396.105 komada) Tužbe, koje su tom prilikom podizali eksporteri i trgovačke komore, imale su naravski samo negativni rezultat, upravo kao što tužbe hrvatskih trgovaca na magjarske ministre.

Magjarskim vlastodržcima nije preostalo drugo, nego da se vrate svojem prvom projektu. Taj projekat sastojao se u tom, da se Kaschau—oderberžkom željezničkom družtvu dozvoli izgradnja pruge do postaje pruskih državnih željeznica u Annabergu. Nu austrijska vlada, videći u tome valjda ne bez temelja nekakovu intrigu, koja je na uštrb obćim interesima monarhije, ne samo da bezuvjetno uzkraćuje k tomu svoju privolu, nego i raznim mjerama izravno spriečava i redovito obavljanje prometa na austrijskom dielu te pruge, od Czacze do Oderberga. Time želi temeljito izbiti Magjarima njihove sanjarije o željezničkom spoju s Pruskom preko Austrije.

Iza takovog fiaska držali su magjarski diplomate uputnim baciti još jednu kartu. Kod toga ta bagra misli jednostavno kramariti sa pravom i teritorijem Hrvatske, dok već javno u strukovnim novinama daje trubiti gosp. Szterenyi, da će za uzvrat Annabergu magjarska vlada izgraditi željeznicu na Knin.

Gosp. Szterenyi misli tim zatući dvie muhe, a ne će ni jedne. S jedne strane drži, da će zadovoljiti Hrvate, a s druge strane pokazat će se Magjarima kao izvrstni diplomata. Neka bude uvjeren g. Szterenyi, da Austrija prema sadašnjem stanju stvari ne treba Ugarsku moljakati za nikakovu protučinitbu, a niti joj je nuždno poslužiti se uslugom Szterenyi-evom, koju on nudi još k tomu bez privole i uz najveće ignorovanje hrvatskih prava.

Mi Hrvati možemo mirne duše odbiti svaku uslugu bilo Austrije bilo Magjara. Ni jedni ni drugi nisu voljni bilo što pokloniti Hrvatskoj. Tek ugroženi interesi austrijske industrije na Balkanu potaknit će Austriju na koncesije Hrvatima. Kako će pak Austrija momentano svršiti s Magjarima i njihovim zahtjevima, drugo je pitanje.

Ako svi znaci ne varaju, našla je konačno austrijska vlada pod naslovom spriečenja uvoza ugljena u Ugarsku veoma sgodnu formulu. — Već tečajem posljednje zime pokazala se je velika nestašica ugljena u velikom dielu Ugarske, a pogotovo u Pešti. Da se tome na put stane za buduće, sazivaju se već koji mjesec razne ankete, koliko u ministarstvu trgovine, toliko kod raznih industrijalnih družtava i peštanskog magistrata. Tečajem tih konferencija izašle su na javu interesantne potankosti. Kako su mnoge ugarske tvornice uredjene za potrošak prajskog ugljena, to iste obično u ljetno doba

sabiraju zalihu za zimu. Prajski ali posjednici rudnika, kojim nije moguće radi zatvorenog prometa odpremati ugljen, izjavili su, da onu količinu ugljena, koju su htjeli odpremiti u Ugarsku dotično na njihove komitente, a nisu mogli, uračunavaju u zaključak (Schluss).

Peštanski pak veletržci ugljenom pozvani, da se izjave, da li će i koliko će iznašati povišica zimi na ugljen, nisu izprva ništa jasno kazali. Na ponovni poziv objaviše magistratu, nu nekako u neobvezatnoj formi, da će ugljen na skladištu za 20 filira po 100 kilograma, a u kuću postavljeno za 40 filira poskupiti.

Zato je peštanski magistrat odlučio za slučaj velike nužde osigurati sebi neku količinu ugljena i to najprije 100 q, kasnije 150.000 metr. centi englezkog ugljena. Nu taj bi, po mnienju strukovnjaka, dotjecao najviše za 12 dana.

Podružnica zemaljskog saveza industrijalaca u Szepesu držala je 27. kolovoza skupštinu, u kojoj su izjavili prisutnici, da će biti prisiljeni obustaviti promet u jesen i zimi, ako ne bude bilo na koji način osiguran dovoz ugljena.

Potonji dakle kao reprezentanti težko skrpane magjarske industrije izjavljuju, da ih ostavlja dah t. j. upravo kao Abderićani, koji ne imadjahu dosta vode za vodoskok. Oni se dakle obratiše na g. Kossutha. Ovomu, a još više njegovom adeptu Szterenyi-u, sasvim je jasno, da bez Austrije u tom pitanju nema prave pomoći. Nu to je mučno izjaviti članu velikog kabineta! Mučno je njemu priznati, da Rieka nije prikladna za uvoz ugljena, niti da može odoljevati zahtjevima, koji se stavljaju na tu skroz nepodesnu luku. Još mučnije mu je skrbiti se za takovu svezu s morem, koja bi i Hrvatskoj dobro došla, skrbiti se za solidni savez s Hrvatskom, koji bi u mnogom mogao paralizovati upliv austrijskih vlastodržaca. — Gosp. Kossuth dozvoljava za skupi englezki ugljen, koji bi mogao podnositi stavke razreda B, mjesto dosadanjega tarifnoga razreda C stavke I. iznimnoga tarifa, koji je za 20% jeftiniji od onoga razreda C; dozvoljava tovarenje po tom razredu i preko Predeala za ugljen uvežen preko Galca, akoprem ni potonja luka nije radi zamuljenosti dunavskog korita prikladna za veliki promet.

Sve bi te mjere imale još kakovu takovu vriednost, kad bi za odpremu te robe bilo odgovarajućih kola za ugljen. Nu niti za dosadanji promet nema već sada dovoljno kola, a što će istom biti, kad u listopadu započme odprema brašna i šećera?

Mjere dakle, što ih poduzimlje magjarska vlada skroz su nedostatne i mogu dovesti, ako nastupi jaka zima, do silnih katastrofa.

Kako će se Magjari i g. Kossuth izvući iz te kaše, to je njihova stvar. Mi se moramo tek brinuti, kako da i naši interesi ne postradaju kod eventualnog brodoloma.

Saznajem, da se je upravo nedavno obratio savez hrvatsko-slavonskih industrijalaca na magjarski savez industrijalaca na zamolbu zagrebačke plinare, koja ne može dobiti iz Karwina nuždni kvantum ugljena.

Ako je kada koja molba bila bez ikakovog temelja, to se nazočna mirne duše može medju takove ubrojiti. Kako mogu gospoda od tog industrijalnog saveza („hrvatsko-slavonskog") moliti ono, što to ni onaj, koga mole, ne može sebi pribaviti? Kakovu vlast ima savez magjarskih industrijalaca, kakov upliv, da izposluje ukinuće naredbe o ograničenju prometa, kod jedne austrijske oblasti?

Jedino pravo riešenje ovog pitanja bila bi uzpostava pomoćne route za ugljen iz Karwina preko Petrovitz—Oderberg—Wien (KFNB), NB—Wien, SB. na Zidanimost i Zagreb j. k. Za uredjenje te pomoćne route pak ne treba ino, nego obratiti se na k. k. Nordbahn-Direction Wien i General-Direction der priv. Südbahn-Gesellschaft, Wien i to na tarifalni odsjek njihov, uz navod sličnih relacija količine, koja se toj routi osigurava. Uvaže li austrijske željeznice tu predstavku, pokazat će se barem donekle, da li i u koliko misli austrijska vlada i austrijski uplivni faktori pomagati Hrvatima u njihovoj težkoj borbi proti magjarskoj preuzetnosti. Omogućenje te polakšice mnogo bi doprinielo proširenju dalnjih trgovačkih sveza s Austrijom i zapadnim državama.

PRIMUS H. S.

NJOJ

(Posvećeno gdjici. N. P.)

Sa sunčanih gora sletila si k' meni
ko svijetla sanja u proljetnoj noći
ko kraljica neka, u čijoj je zjeni
sva ljepote raskoš i sav odraz moći.

Držao sam rukom Tvoju ruku čarnu,
o očim Ti gledo sreću mom životu,
ko što pjesnik gleda kroza dugu šarnu
vasione dražest i božju dobrotu.

I ljubavnu molbu šaptao sam, liepa
ko večernje sunce, kad za brda zadje,
ko strug biele pjene iza hitre ladje.

Molba bieše vruća, ko čovjeka sliepa
željna za krasotam svijetloga dana:
Hoće li mi molba biti uslišana?

SREĆKO PERIŠIĆ

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Nastavak.)

XVIII

Prošla su bila već dva sata poslie podne, kad se Andrijević približio posjedu tvorničara Steinbrennera. Neko je vrieme prolazio poljima, prečacem, dok nije izišao na cestu, uz koju su vodile uzke tračnice, zakrećući onamo prema tvorničkim sgradama. Ovom je cestom udario Andrijević, ne znajući još ni sam pravo, kud će i kamo će dospjeti. Nije se ništa umorio, jer i ako je sunce pripicalo, s mokre je zemlje ipak po malo hladilo, a uz to pirkao povjetarac. Ni prašine nije bilo. Nije gotovo nikoga ni susretao, osim dvojice radnika, što su žurnim krokom mimo njega prošli; poslije njih projurio je na biciklu mlad čovjek u otmjenu odielu i brzo izčezao niz cestu. A onda je Andrijević išao svedjer sam. Sjetio se svojih nekadašnjih šetnja „bez cilja", koje je od uviek najvolio, jer mu se tad redovno nešto liepo dogodilo. Nešto, što nije slutio. Spadao je Andrijević u onu vrstu ljudi, koji mnogo toga prepuštaju pustom slučaju i koji su uvjereni, da se ništa čovjeku ne dogadja onako, kako unapried promisli i odredi. Eto tko bi mu bio jučer rekao, da će doći u blizinu svoje Ljube! Tko bi mu jutros mogao proreći, da će se još danas s njom sastati! A on će se sastati baš za to, jer se to sve tako slučajno dogodilo. I baš za to, jer ide ovako nepoznatim krajem i „bez cilja" dogodit će mu se opet nešto milo. Nešto, o čem se ne može razmišljati, već što se nekim liepim čekanjem osjeća.

Primakao se već bio kućama, malenim i neuglednim. Bit će da su radničke ili tako nešto. Ona villa u daljini medju drvećem, ono će biti tvorničareva, a ova nešto bolja kuća medju ovim prvima, ovo je za cielo gostionica. Dakako da jest, jer je na njoj nekakva grana, a sprieda su stolovi.

Andrijević udje u gostionicu, jer je valjalo da se odmori i da nešto založi, samo ako što nadje. Prodje kroz prvu sobu, prostiju, gdje je još na stolovima bilo štošta nepospremljeno i neuredjeno, a onda udje u drugu, finiju — valjda za bolje goste. Tu su uz jedan kraj stola sjedila dva nešto bolje odjevena čovjeka i pušila cigare, a pred njima vino. Andrijević je, pozdravivši ih, sjeo na drugi kraj stola, čekajući, dok tko dodje, da ga podvori. Neko je vrieme bio muk i Andrijević se mogao razgledati po sobi,

gdje su po stienama visjeli još neki ostatci proslave, česa li. To su naime bili komadi uvenulih vienaca i na jednom kraju baš nasuprot njega dugački papir s velikim, nešto nespretnim slovima: „Proletarci svih zemalja sjedinite se!“ Te su ga Marxove rieči imale sjetiti, da je tu valjda bila kakova socijalistička skupština ili dogovor organiziranih radnika. U jednom je uglu prepoznao crayonom izslikani papir: sliku Vase Pelagića, bivšega grčko-iztočnog popa i socijaliste, a u drugom sliku velike glave s valovitom kosom — Maksima Gorkoga! Na klinčanici pokraj njega visio je „Interessantes Blatt“, „Arbeiter Zeitung“ i — „Slobodna rieč“.

Muk nije potrajao dugo. Onaj od njegova stola, što je bio za glavu viši od svoga susjeda, u nešto izlizanom dugačkom kaputu s crvenim ovratnikom, blied, crna slaba brka, odbije naglo dva tri dima, pogleda izpod oka Andrijevića, a onda uze mirno i jasno, naglasujući svaku rieč:

— Sve dotle ne će biti dobra, dokle one dvie trećine izrabljivanoga proletarijata — a njih je u istinu dvie trećine od čitavoga ljudstva — dok te dvie trećine ne budu proniknute uvjerenjem, da je socijalizam religija slobode i sreće čovječanstva. Razumijete li: slobode i sreće! Mi ne rušimo države, ne rušimo ni oltara, ni priestolja, već hoćemo državu, u kojoj će biti družtvena i gospodarska pravda i jednakost. Državu kulture — prave kulture, eto to mi hoćemo! — završi pobjedonosno, ogledavši se i opet na Andrijevića, koji je posvema bio miran i slušao, tražeći u svojoj pameti, gdje li je te misli čitao baš ovako na okupu, kako ih je sad čuo.

— A ona treća trećina? — javi se onaj drugi niži, ošišane okrugle glave sa širokim brkom i ridjom šćetinjastom bradom, mučeći se sa svojom cigarom, koja mu nikako nije htjela pravo goriti.

— Treća trećina — kapitalisti? Oni će biti prisiljeni, da to vide. Neka se jednom prenu iz svoga zakonom zaštićena ljenčarenja! Ako sami ne vide, mi ćemo ih već sjetiti.

— Ovako, a? — podignu ruku onaj niži, hoteći tim označiti, da valja kapitaliste utući.

— Ne tako, već mirnim, trieznim putem. Nama ne treba nikoga ubijati, već raditi. A vidite, naš je rad dvostruk: strukovni i politički. Strukovni je rad u tvornici ili radionici. Tu se mora bilo štrajkom, kao što ste ovdje učinili, bilo pregovorima, bilo kojim mu drago načinom prisiliti poslodavce, da dostojnije postupaju s radnicima, koji su ljudi kao i oni, zatim da im povise nadnicu . . .

— To, to!

— Zatim: da se skrati radno vrieme. Radnik neka osam sati radi, ali osam neka počiva, a ostalih osam neka upotriebi za svoju naobrazbu; neka čita, muzicira, zabavlja se — i tako dalje. To bi bilo strukovno naše nastojanje, a ono drugo, političko, to je u obćinama, u izbornim kotarima, uobće u saboru, to jest: osvojenje političke vlasti, kojom se ima postići ideal naše borbe, naime socijalizacija proizvodnih sredstava! Da li me razumijete?

— Ponešto, ponešto!

— To naime, druže Mohtariću znači: ukinuće današnje kapitalističko-buržoaske uredbe, koja se osniva na privatnom vlastničtvu. Mi naime moramo osnovati socijalističko družtvo na osnovu zajedničkoga, kolektivnog vlastničtva.

— Da, to je onu večer razlagao naš vodja, o privatnom i zajedničkom vlastničtvu. Kazao je, mislim, da je privatno vlastničtvo izvor svemu zlu — iztaknu se onaj niži, Mohtarić, pa i on sad pogleda Andrijevića, kao da je htio reći: i ja nešto znam.

Andrijević se medjutim sjetio, da je još na sveučilištu, kad je kao naprednjak pisao o socijalizmu, čitao neku njemačku popularno pisanu socijalističku brošuru, gdje su bile ne samo iste misli već i isti izrazi, što ih je ovdje s pozom neke učenosti razvijao onaj viši bliedi njegov susjed. Medjutim bilo je Andrijeviću već dugo čekati, pa se nestrpljivo ogledavao prema vratima.

— Morate ovdje pozvoniti, eto tu iza vas — pridignu se prijazno viši i pritisnu na dugme.

— Hvala liepa!

— Malo ste kasno došli, pa nitko i ne dolazi. Nisu ni naučni na druge goste osim na nas radnike. Oprostite, moje je ime Rauker, momentano bez posla, inače nadziratelj radnika, a ovo je ovdje moj drug Mohtarić, takodjer neke vrsti nadglednik radnika u Steinbrennerovoj ciglani.

Andrijević im kaza svoje ime.

— Samo što ja — nasmieši se Mohtarić — nisam momentano bez posla.

— A to imate — nasmieši se i Rauker — meni zahvaliti, što možete ovako još koji sat proboraviti uz čašu vina. Smekšao se Steinbrenner poslie zadnjega štrajka Dosad je drug Mohtarić radio do jedan sat — a tako i svi drugi — a već u dva ili dva i pol nastupao na posao. Sad nastupa u tri ili tri i pol, a radnici se liepo odmaraju, pa će svježiji na posao, što je i tvorničaru bolje.

— A još i veću smo nadnicu iztukli. Išlo je težko, ali popustio je ipak. Šta će? Bolje, nego da mu posao stoji. U istinu, da nije bilo ovoga gospodina, što je k nama došao, gospodina Raukera . . .

— Molim: ne gospodina, već druga Raukera . . .

— Ne bi gotovo ništa ni bilo, jer naš je „vodja“ istina valjan i upućen, ali još nekako nesiguran.

— Ljudi su naime ovdje, baš kao i u ona stara vremena, dok su bili kmetovi i vlastela. Nesigurni su i još uviek robski prema bilo kakovoj gospoštiji. Koliko im treba govoriti, dok oni u svojoj pameti kapiraju, da je i poslodavac čovjek kao i radnik, te da radnik nema ništa moliti, već zahtievati. Radničke ruke nisu kotači nesviestne mašine. Meni je najmilije to, što sam polučio, da su se ti ljudi ipak jednom počeli skupljati, da su se privikli na večernja predavanja. Evo mi smo imali tu već i skupštine, organizirali smo se, pa smo tako u neku ruku kotačić onoga velikoga medjunarodnog socijalističkog pokreta za slobodu proletaraca. Baš prije deset dana, nakon što su pregovori sa Steinbrennerom uspjeli, bilo je ovdje pravo slavlje. Ova je soba bila sva izkićena. Bilo je čak i vatrometa!

— To je liepo! — dodade više iz uljudnosti Andrijević, a u to je već bio došao neki driemovan konobar, koji izjavi Andrijeviću, da ima još nešta pečenja, „ne baš topla, ali dobra", a i zelene salate „k tomu".

— Piva vam je ovdje izvrsna — prihvati Mohtarić — s leda!

— Pa dajte, što imate! mahnuo rukom Andrijević.

Ona su dvojica opet nekako skrenula razgovor na „privatno" i „kolektivno vlastničtvo", a Andrijević se sve više uvjeravao, da Rauker govori čitane i dobro naučene rieči, pa ih kao gotov novac prodaje Mohtariću. Uza sve to ne može se reći, da Rauker ne razumije, što govori, jedino je Andrijevića smetalo, što taj čovjek nema pravoga zanosa ni osjećaja u govoru. Andrijević je negda u svojoj duši zamišljao socijalističke agitatore i govornike kao neke plamene, makar i fantastične propovjednike s krievećim očima i besjedom punom požrtvovnosti i svetog, plodonosnog uvjerenja, a kod Raukera se nije mogao u časovima oteti dojmu, da je to neki bezposleni agent, koji na račun socijalističke „ideje" živi i bazira svoju eksistenciju. Kad bi ti ljudi bili u istinu proniknuti mislima slobode cieloga ljudstva — u službi dakle ovako velike ideje — morali bi jačim plamenom plamtjeti. Njihova je ideja tobože nad nacionalnom, a on eto ne nalazi ni stoti dio onoga oduševljenja, što upravo bukti iz srca najpriprostijega nacionalca — Starčevićanca. Ne, ne on Starčevićansku misao ne može metnuti na tezulju sa socijalističkom i ako ju metne, ona će bez sumnje pretegnuti. Ljubav rodjene zemlje teža je od te iluzorne, „velike" ljubavi prema cielome čovječanstvu.

Od „privatnoga" i „kolektivnoga vlastničtva" prešao je razgovor u one dvojice — dok je Andrijević objedovao — na konkurenciju, na gomilanje blaga u jednoga kapitaliste, koji konkurencijom progutava manje kapitaliste. Zatim je Rauker razlagao, kako kapitaliste dobivaju novcem upliv nad cielom državom, koja ih za uzvrat štiti žandarima i vojskom, te se tako proletarcima sve veći okovi nameću; ti će proletarci, koji su u većini — dvie trećine! —, doći onda do prava, ako se po cielom svietu organiziraju i sjedine. Zato je eto otac modernoga socijalizma Karl Marx i rekao one velike rieči: „Proletarci sviju zemalja sjedinite se!"

Onda je opet razgovor došao — ne zna se, kako — na Steinbrennera, a Andrijević je već bio poobjedovao i zapalio cigaru. Njegovi su susjedi naručili još jednu „politru" odlučivši, da će još „samo ovu", a onda da idu.

— Da su ovi ljudi to učinili prije deset godina, što su sad, ne bi ih Steinbrenner imao tako u ruci obveznicama i mjenicama, niti bi mu toliko bacala ciglana. A što je glavno, ne bi bio tako bahat, kao što je.

— Ma i nije on loš tako, nego onaj njegov brat, on je dosta kriv.

— Eto vidite. Taj zeleniš, — nema mu ni trideset godina, a kako je bio obiestan. Meni su radnici kazivali, da im se je vrzao oko kuća. Ako radničke žene i kćeri nemaju mira od kapitalističke obiesti, onda su to uprav onaka vremena kao za kmetova i vlastele.

— Jedan ga je radnik htio baš ove dane pred štrajkom ciglom u glavu. „Tamo se vi, veli, motajte oko vaše guvernante, a moju kćer pustite."

Andrijević se trznu. „Oko vaše guvernante!“ Ne tiču li se te rieči Ljube?

— Trebao ga je malo ciglom naučiti poštenju, toga besposlenog gospodičića! Čitav dan ga vidim na biciklu. Otide u grad, pa prokartava muku radničku. Mi gladujemo, robujemo i sirotujemo, a oni uživaju. Oni plivaju u razkoši na račun naših žuljeva, eto to je, što ja uviek govorim. Ako ništa, bar to bi nas moralo svaki dan poticati na borbu i uztrajnost — završi Rauker i izpije čašu vina na dušak.

Andrijeviću se svela neka slutnja oko srca. Da se možda nije taj čovjek — a to je sigurno bio onaj, što ga je putem sreo — da se nije usudio dirnuti i u Ljubu. Možda... možda joj se već i približio s ljubavnim riečima. A i ona, možda ga je i ona zavo... Ne, ne!

Htio ih je Andrijević pitati što pobliže o toj guvernanti — o Ljubi —, ali je vidio, da bi to bilo neumjestno, pa bi se možda i odao i tako narušio svetost ovoga osjećaja.

Skrenuo je pitanje na drugo. Nekako ga je naime taj Rauker i uobće čitav njihov „socijalistički“ razgovor dražio, pa je htio reći koju, da se ne misli, e im možda odobrava ili se ne razumije u njihov razgovor.

— Jesi li tu svi radnici Hrvati? — upita Raukera.

— Ha, ima ih svakojakih — odgovori Rauker nešto se smrknuvši — ima i Srba, Niemaca, Čeha i tako.

— Ali pretežno su Hrvati?

— Dakako. Nego mi to i ne gledamo. Kod nas, kako će vam sigurno biti poznato, izčezavaju nacionalna pitanja. Tu se ne pita, je li tko Hrvat ili Magjar ili Niemac — mi smo svi drugovi. Vidite, ja sam n. pr. član hrvatske organizacije, pa sam već kao takav bio u odaslanstvu u Pešti, Pragu, Beču i drugdje — pa je svagdje tako. Nacionalna i štokakva državnopravna pitanja ne ulaze u naš rad.

— Ja hih ipak primjetio — uze mirno Andrijević — da ste vi vani kod tih ljudi uza sve to osjetili, da tako rečem, miris njihovih narodnosti. Makar bili koje vrsti socijalisti ili čak anarkisti, oni iztiču i svoju narodnost. Ovakove indiferentnosti za narodne osjećaje nemate nigdje kao kod nas.

— Pa mi smo malen narod...

— Malen! Eto vam vaše jednakosti i jednakih prava. Dok drugi iztiču svoje ime, mi ga moramo zatajiti, a vjerujte mi, kad narod nema osjećaja za svoje ime, onda on nije i ne može biti razsadni elemenat nikakovoj ideji. On je samo bezimeni materijal i rob tudjinskih propagandističnih spekulacija, pa bi i kod te buduće, idealne diobe „kolektivnoga vlastničtva“ ostao takodjer kratkih rukava, kao što ćemo ostati i mi Hrvati, dademo li se samo onako na sliepo u službu ovakovih ideja. Bavio sam se ja mnogo, moj gospodine, socijalizmom, pratio sam i Marxa i Engelsa i Kautsky-a i kako se sve već ne zovu. Moram reći, da su me jedno vrieme upravo osvojile njihove ideje i dugo sam mislio, da se priključim pokretu hrvatskih socijalista — ali, ali vidio sam, da to nisu hrvatski socijaliste. Prije svega malo njih razumije, što hoće, a onda proučavajući naš narod razabrao sam, da ne samo da

nije još zreo za takove pokuse — jer još treba da proživi viek nacionalnosti — nego je uobće za nj kao za mali narod to nesreća i smrt.

Nastao je jedan čas muk. Andrijevića je veselilo, što ga je onaj drugi, Mohtarić, pomno i živo pratio davajući mu nekako pravo. Rauker pak, iznenadjen na prvi mah naglom bujicom Andrijevićevih rieči, malo se kao i smeo, ali onda opet prihvatio, okrenuvši se prema svome susjedu:

— Da smo se držali misli ovoga gospodina, druže Mohtariću, Steinbrenner bi i dalje mučio ljude većim radom, a manjom plaćom.

— O nisam ja, gospodine, nipošto protiv radničkoga pokreta. Ne samo da uza nj pristajem već ću ga i podpomagati. Ali samomu socijalizmu — onomu crvenom socijalizmu — u kom se utapa crveno-bielo-plava hrvatska trobojnica, tomu socijalizmu sam neprijatelj, jer mi sieče u živac, u živo meso, moj narodni bitak. Ja sam za hrvatski socijalizam.

— To je protuslovlje — naglo upao Rauker i nasmijao se — to je protuslovlje. Socijalizam ne krpari, ne reformira ono, što postoji, on izvodi socijalnu revoluciju, a to će reći podpuni preokret ljudskoga družtva, uništenje klasa, u kratko: preokret kapitalističkog družtva u družtvo socijalističko

— Nemojte mi, molim vas, govoriti prievode njemačkih brošura, što su pisane za prosti sviet, a što ste ih vi, kako vidim, na izust naučili — okosi se Andrijević. — Manimo se teorija i pustih fraza. Pogledajmo oko sebe i gledajmo, što nam treba. Dižimo narod materijalno, prosvjetljujmo ga duševno, gledajmo ga politički osloboditi od neprijatelja, što ga financijalno siše, — a za te veće ideje i organizacije naći će se i poslie vremena. Samo oslobodjen narod može pružiti ruku svoju, da se uhvati u takovo veliko kolo drugih naroda. Dok se uredimo kod kuće, moći ćemo se obazrieti i po svietu i, vjerujte, lako ćemo se organizirati.

Još se Rauker nije dao svladati, već je i dalje dokazivao blagodati socijalističkoga odgoja naroda, a Andrijević mu se svagdje opriečio i nastojao mirnim razlaganjem oslabiti zvučnost njegovih naučenih rieči. Najviše ga je Andrijević pobijao s tim, da u socijalizmu ima liepih ideja, ali manje liepih ljudi, to jest neinteligentnih i nekarakternih, jer se pred masom iztiču kao veliki joj prijatelji, a potajice živu u dobrom prijateljstvu s kapitalistima. Kad se pak Rauker na to osobito oduševio za agitatore socijalističke, štrajkove i spasonosnu njihovu djelatnost — okrenuvši se slavodobitno prema Mohtariću — onda je nešto žešće ustao Andrijević:

— Šta mi spominjete štrajkove? Koliko jadnih ljudi nastrada s tim, što moraju silom i sbog sloge štrajkovati, a „organizacija“ ih napusti. A što je najgore, vodje štrajka dadu se od poslodavca podmititi, samo da ovi obustave nekako štrajk. (Mohtarić je čudno razkolačio oči.) Tih slučajeva ima vrlo mnogo. Tako nekolicina lukavih ljudi živi na račun sirotinje. Evo vidite, ta špekulativnost kod vaših pokreta smetala mi je, da se nisam mogao nikada oduševiti za tudjinski, indiferentni socijalizam.

Na Raukeru je opazio Andrijević, kako je naglo probliedio, a onda opet naglo pocrvenio. Nekako ga se čudno kosnule rieči o podmićivanju prigodom

štrajka, pa je Andrijević na čas posumnjao, ne kori li Raukera sada savjest sbog slična grieha.

Bilo kako bilo — Rauker je izgubio volju za daljnju prepirku, brzo izpio svoju čašu i mignuo Mohtariću, e je doba, da idu.

— Inače bismo se još posvadili s ovim gospodinom, a tek smo se upoznali — nasmije se nekako neveselo i oprosti se dosta hladno s Andrijevićem.

Kad je Andrijević ostao sam, zabrinuo se na čas. Eto i socijalista ima u svom kotaru! A za cielo će naći i Radićevce i — pokretaše! Kako to u provinciji dobiva drugo značenje, nego li što to čovjek u Zagrebu misli. No koliko ga god i smutio ovaj „socijalistički" dio njegova kotara, nije mu pravo vjerovao. Tà, to je sve umjetno načinjeno i navrnuto samo za nuždu, bez dubljega korjena. Eno Mohtarić mu se već i smiešio očito odobravajući. Jedan odlučan govor sve bi ih okrenuo. Po svoj prilici ti dobri ljudi na dnu svoje duše ne povjeravaju se i ne mogu se povjeriti ovakovim „momentano bezposlenim" ptičicama, što lete od tvornice do tvornice i aranžiraju štrajkove.

Onda se i ljutiti stao Andrijević, što eto na ovaj dan, kad se imao sastati s Ljubom, ne može imati mira, ne može se baviti sam sa sobom. A eto su već i blizu četiri sata!

Pozvoni konobaru, koji je sad brže došao, plati mu objed, a za tim — pošto mu je dao nešto obilniju napojnicu — stao ga izpitivati, kako bi došao najprije do ville tvorničara Steinbrennera.

— Ako idete ovim istim putem, kojim ste došli, doći ćete upravo izpred ville, a odatle imate još pola sata do ciglane; tamo možete naći Steinbrennera.

— Ne tražim njega, već odgojiteljicu njegove djece.

— Ah, gospodjicu. Vidite, baš je jutros tu s djecom bila. I pred večer izidje s njima. Tamo, vidite, kroz vrtove pa do onih drveća uz cestu. To vam je ta ista cesta, što vodi izpred ville. Možete i s njom ići, a možete i prečacem mimo vrtova, pa ste odmah gore kod stabala. Gospodjica se svako predveče odšeta onamo.

— Dobro, hvala vam. Samo ćete mi još odnesti do nje jedan list za svaku sigurnost.

— Molim!

Andrijević je brzo napisao olovkom ovo nekoliko redaka:

„Ljubo! Netko, tko te već nije dugo vidio, želi s Tobom govoriti. Ako možeš prepoznati nekadanji rukopis (ah i taj se već promienio!), ako možeš iz ovoga pisamca naslutiti i pogoditi, tko Te želi, ako je u Tebi ostalo još i trunak nekadanje ljubavi i onoga liepog prijateljstva — onda podji i danas kao obično u šetnju k onim stablima nad vrtovima, gdje će te taj „netko" čekati, ah željno čekati blagoslivljajući slučaj, koji ga je ovamo doveo. Ako li se pak oglušiš — ne, ne! — ti ćeš doći! Ja znam. Ja vjerujem".

(Nastavit će se.)

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

OTVORENO PISMO GOSPODINU PROF. V. KLAIĆU

Veleučeni gospodine profesore!

U Vašem otvorenom pismu upravljenom na mene u „Glasu Matice" nešto je navedeno, što ne stoji, za to dozvolite, da to izpravim.

Vi ste izvoljeli napisati i uztvrditi, da je „Matica Hrvatska" izdala „opsežnu biografiju i ocjenu pokojnikova rada, i to onako, kako su ih napisali najprisniji prijatelji njegovi (profesori Poparić i Šegvić)."

Vi znate, gosp. profesore, da se već i u izdanjima „Matice" uvelo „furtimašenje". Nešto može furtim ući u Maticu, nešto furtim izpasti. Vi ste, gosp. profesore, kao predsjednik književnog odbora „M. H." uvjereni, da je Matica izdala životopis *onako*, kako su ga napisali B. Poparić i Šegvić, a ja imam rukopis Poparićev, koji mi je 6 svibnja 1905. dostavljen od uprave Matice uz popratno pismo, da *radnja nije odobrena*. U životopisu, izašlom uz „Jelkin Bosiljak", podpisan je samo Šegvić.

Nadalje navodite, da je Matica odkupila „Začudjene svatove". (Ja to potvrdjujem).

Da je dopriniela primjerenu svotu za spomenik. (U to ja ne ulazim).

Nastavljate: „Ali sve to ipak nije što bi iskreno ljubeća i odana supruga željela." To stoji. Ja sam jedino želila, da bude konačna želja moga pokojnog muža izpunjena, naime, da Matica izda njegovu dramu „Poslovi". Toj jedinoj pokojnikovoj, za to i mojoj želji, Matica nije htjela udovoljiti, jer su „dramu Poslovi dva recenzenta proglasila nezgodnom."

Sud Matičinih recenzenata i Vi, g profesore, usvojiste, jer u svom „otvorenom pismu" izjaviste sliedeće: „Sad, kad je drama zaista štampana, pristajem i ja uz njihov sud."

Nakon ove Vaše javne izjave molim Vas i pozivljem, da javno obrazložite svoj sud.

Ja to činim u zaštitu imena i književnoga rada moga pokojnog muža.

S odličnim štovanjem

Marija Kumičić

EN MARGE

Guravac. Ko je, o Rutavče, Historicus, pišući u Savremeniku Nodilovu historiju?

Rutavac. Sudeći po stilu i po idejama, taj Historicus mogao bi biti sasvim lijepo Vjekoslav, Alojzije Klaić. I on je, kao Nodilo, kršćanin i liberal.

Guravac. O ne, Rutavče! Historicus nije još, tako mi pijetla, napisao nijedne povijesti, vrijedne povijesti. Inače bi izašao sa slavom svog imena. Tome naučenjaku je autoritet i — pokojni Koharić. Motto mu je jedna pusta Koharićeva naprednjačka fraza, gdje učenik Učiteljevim stilom hvali Učitelja — Natka Nodila.

Rutavac. Kod nas moraš biti naprednjak, umrijeti morskom smrću kao Koharić (ili Shelley) i citiraju te, ma bio bedast ko batina.

Guravac. Historicus hvali Natka Nodila, što se u politici držao na strani, onako obzoraški. To je vrlo dubrovački i vrlo — komodno. Čekamo, da nam reknu, e je i Nodilo srušio Kuena.

Rutavac. Slavosrb Natko svira, pišući, da mi Srbe ne marimo radi *vjere,* jer nam ti Popovići Vacki i Jaše Tomići meću *politički* štrik za vrat. Zlatousti Natko farba i radi za antihrvatsku propagandu, frulajući, da su „Srbi što i Hrvati, Hrvati što i Srbi". Srbobran drugu pjesmu pjeva i Natko je gluh, ako je ne čuje i licemjerac, ako se pravi gluh. Historija nije Matijevićeva agentura.

Guravac. Veleučeni su i demagog. Oni zovu današnji (naprednjački, dakako) „naraštaj bolji od starijega", a „naraštaj" je tašt, voli tamjan i stare laskavce, o Rutavče!

Rutavac. Historicus hvali Nodilovu po-

vijest o propasti Rima. Vjerujem, da tu ima mnogo *pojezije* i raguziranja. Historija u stilu braće Vojnovića. Nodilo je „pjesnik istorik" (historik) i Historicus se ljuto vara, misleći, e je ta poetična metoda i danas metoda onih Romana, koji u Fustel de Coulanges-u kultivišu prozu kritičnog detalja, a u Vilimu Ferreru kritiziraju pad Rima kao savremen dogadjaj, kao ogromnu Napoleon III.- ili Dreyfuss-aferu, s istim strastima i sličnim posljedicama. Vremena romantičnog Micheleta i poetičnog Renana su prošla i medju „Romanima", koji su u ostalom na glasu sa nepopravljivog historijskog realizma (Makijavel, Voltairevo i Taineovo shvatanje).

Guravac. Nodilo je štrosmajerizam u nauci: historijska poezija, historijski optimizam, slavosrpština u historijskom shvatanju. Njegove njemačke antipatije mogu biti poetične i u duhu Čingrijinog kriticizma, Supilovog idealizma i Mazzurinih liberalno-katoličkih načela, ali da je mržnja „njemačke uobraženosti (taštine) kulturne i političke, kojoj ne zna granica" sve prije no naučna, leži, o Rutavče, na dlanu, jer te „uobraženosti" ima svuda, u Parizu i Londonu kao i u Zagrebu (i Cetinju). Čitaj samo Franceov opis blagoglagoljivog pariskog akademika i *historika* Silvestra Bonnarda! Da čuje ovaj naš razgovor, g. Nodilo bi možda skočio sa klupe kao i čeretavi taj akademik, slušajući, kako ga u cvijeću i mramoru starog Luxembourga nepovoljno kritikuju mladi studenti ...

Rutavac. U ostalom, Anatol France slaže se s Nodilom u tome, da je historija — priča i fabula, koja se ne da ovjeroviti kao ni najobičniji savremeni dogadjaj.

Guravac. O, varaš se, Rutavče! Nodilo, taj „pjesnik", pjeva o — istini. Taj razgovorni rapsod fabulira nam — nauku. Zašto nam nije protolmačio, kako da ne propadoše Kinezi i Židovi? Tvrdnja, da je pravaštvo „šturo i tromo", miriši više po obzoraškoj pamfletskoj hipotetičnosti no po naučnoj objektivnosti.

Rutavac. Taj slavosrpski ričet, izgovaran tobože u ime čiste nauke, toliko oduran Anti Starčeviću i svima, koji se bune i koje ždere u dno srca to negiranje hrvatstva i indirektno propagiranje „naprednog", „radikalnog" srpstva, te slavosrpske petljanije, plaćene hrvatskim novcem, štampane i honorirane hrvatskim siromašnim žuljevima, tu pseudonačnu poeziju nalazim i u Nodilovom tumačenju narodne mitologije. Marko, turska *pridvorica* i sultanov martoloz, Marko je — *sunce*; Miloš, Miloš Obilić je — *mjesec*. Biograd: bijeli, sjajni, stojni grad kralja Milana i korumpiranih ministara je raj, Olimp, Elizij. I tako dalje. Pošto je sve analogija, ja mogu nastaviti Nodilov odgonetački posao i —

Guravac. I sa naučnim argumentima, o Rutavče, u ime čiste nauke reći, da je dosjetljivi Supilo — hrvatski Merkur, da je Lorković sunce, Sirovatka — zvijezda, a Ancel turobni mjesec. Bijeli, sjajni Beograd je dakako nebo, a Zagreb, upravo Zabreg je mrak, Udbina, pakao kao sve, što je *za bregom* i pod bregom, kao sve, što je hrvatsko! Što će nam, o Rutavče, još sve prezentirati kao nauku ti Srbohrvati! Sa naukom, žalosna majka toj i takvoj nauci njihovoj, sa naukom brane nagodbu i kao Descartesa filosofska skepsa što poučava, da on *postoji*, tako je Jugoslavenska Akademija osnovana za dokazivanje, da ima samo Srbohrvata, da Hrvati, da mi dakle *ne postojimo*. Žalosno je, da takovu žalosnu nauku šire ljudi u hrvatskim akademijama, rodjeni nad grobovima hrvatske slobode, nad grobovima kraljeva hrvatskih!

Rutavac. Ali ta gospoda su, o Rutavče, danas još ili stari Dubrovčani, „republikanci", dakle ni Hrvati ni Srbi, ili su najobičniji Talijani obrazovanjem i prvim mladenačkim dojmovima Slušaj ih: medju sobom uvijek parlaju talijanski. Fraza, deklamacija, velika dekoracija sićušne misli, načelna beznačelnost, skakanje iz ekstrema u ekstrem, mafijski instinkti, poetična poza najbrutalnijeg egoizma i najbrutalnije proze, nauka, što kod Nodila ima alire propovijedi i propovjed, što se kod Tresića-Pavičića nadima na bajnoj poeziji šepave latinske metrike: eto, što od mnogih primorskih Hrvata učini mletački talog, kontakt sa talijanskom pustom frazom i bučnim, suvišnim gestovima. Žalosno je, da Hrvatima, najvećim dobričinama na svijetu, koji trpe istodobno od „dranga" njemačkog, magjarskog, srpskog i talijanskog, podmeće jedan hrvatski historik, da imaju „megalomansku pozu". Baš N. Nodilo je klasičan dokaz naše manije, da se umanjujemo, pravimo veće kukavice no što jesmo i da u vijeku demokracija, naoružanih pokličem na sve energije od revolucionarnih do militarističnih, budemo janjci i „kršćani" slavosrpskog soja, odričući se bez svake potrebe čistog hrvatskog imena i karaktera u času, kada Magjari — —, kada Čuk i Matijević — —, kada Talijani — —, Nijemci — —, kada nam se tudjinac sa četiri strane profurtimašio u kuću! Ako je to nauka, onda po toj slavosrpskoj nauci nama ništa drugo ne ostaje no leći živi u zemlju, koja će se i poslije ovog našeg „naučnog" samoubijstva zvati zemljom Hrvatskom!

Guravac. I to je Koharić zvao „čvrstom stijenom Slobode" i „Istine"! To je opium blagoglagoljivog, kršćanskog, štrosmajerskog, golubinjeg i slavjanskog liberalizma, u času, kada na nas navaljuju sa svih strana sa Darwinovim idejama o borbi na opstanak, kada nas je opasao srpski bizantinizam, altajska amoralnost, makijavelizam Italije i kolosalne ideje kolektivistične i individualistične Njemačke Metternicha, Bebela, Nietzschea i Bismarcka! Dok cio svijet

apeluje na energiju, Natko Nodilo i D. H. K. apeluje na hrvatsku katoličku krotkost i liberalnu snošljivost, rugajući se hrvatskim idealima, „i ako baš ne znamo, kako i kojim putem to“ postići, kao da taj put nije vrlo jasan: braniti, kao Srbi svoje, ekskluzivno hrvatske interese, biti složni, pouzdati se u sebe, razviti pod hrvatskim barjakom cjelokupnu hrvatsku energiju, dati život svoj za svakog Hrvata i za svaki pedalj hrvatske zemlje, raditi sa narodom za narod uz geslo Hrvatska Hrvatom! Stvoriti hrvatsku energiju, stvoriti mladu Hrvatsku, Hrvate spremne umrijeti kao Kvaternik i živjeti kao A. Starčević — evo, mi znamo, „kamo i kojim putem to“. Mi poznajemo hrvatski ideal i sasvim je naravno, da ne možemo znati, hoćemo li ga oživotvoriti, kao što to nisu znali ni prvi kršćani, ni Orleanka, ni Mazzini, ni Karagjorgje, ni Bismarck. No premda smo idealiste, naš program, naši putovi su jasniji od Smodlakinih staza i Supilovih bogaza. Mi nismo diplomate, jer za narodnu primitivnu obranu diplomacije ne treba i jer vodimo narodnu, otvorenu i poznatu politiku.

Rutavac. Veleučeni Nodilo se vara, ako misli, da je nama škodila zdravičarska politika. I ona je koristila, a obzoraši i magjaroni su krivi, ako se ostalo tek kod — želje uz čašu vina. U oskudici realnijeg patriotizma nije na odmet budjenje svijesti pri hrvatskom peharu.

Guravac. Lane je Savremenik pisao: „Matoš je .... kao književni „čisti“ .... preuzeo iz baštine A. Starčevića samo prostotu“, „netom utamničeni robijaš“, „Redarstveni Viestnik“, „popravilište za književnike“, „jedna uništena i pokvarena eksistencija“, „običaj, da od pojedinaca moli ili iznudi novaca“, „za prvoga boravka u Zagrebu u pijanstvu bacio je iz krčme strojara kaznione“, „osao voli pljevu nego zlato“, „Matoš dakle uopće *ne bi smio nigda u našu blizinu*“, „slao nam je *vrlo slabe* radove“, „lopov, varalica, lažac, pa makar i ubojica“ i t. d. Danas piše isti list: „Svi oni, koji su stojali po strani ...., ali se nijesu *dali ni pod čiji diktat*, svi su ti bili *prešućavani*“ (kao n. pr. Matoševi *Ogledi* i afera *Prokletstvo*). Danas Savremenik *hvali* „robijaša“ Matoša i „čistog“ Ogrizovića i veli: „I literatura ima svoju *etiketu*“. Cyhlař-Nehajev, *slažući* se sa predgovorom Prokletstva, naperenim proti furtimašima Kaptola i jezuitima Savremenika, veli u istom tome listu, koji izbacivaše i kočijaški psovaše svoje „čiste“ saradnike: „Medjusobno pranje zamazanog rublja i „mirisavo cvijeće“ osobnih invektiva .... *prelazi i u književnu kritiku.*“ I tako dalje! Što veliš na to, o Guravče!

Guravac. Sada najednoč Savremenik napada pokretaški način kritike i — (lanjski) *svoj* vlastiti način antikritike! Matoša baca Drechsler iz lista radi Begovića, Miletića i Babića, naprednjaci ga napadaju kao moralnog propalicu i „artistu“, i sada — o Rutavče!

Rutavac. Sada konstatuje Savremenik, da je *artizam* jezgra hrvatskog modernizma. Sada su odjedared sva ta gospoda — *artiste! Artist* je (Srbin) Cippico, Domjanić, Kolarić i onaj isti Milčinović, koji u istom listu, u jednoj studiji, prije kratkog vremena, izbacuje sasvim neartistično „korisne“ i „pozitivne“ književne principe — principe Mije Majera i Milana Marjanovica. I Ivanov i Gjalski i Pilar su — artisti. Dok je Matoša Pokret najviše napadao, što je prikazao koban utjecaj naprednjačkih „realista“ i „pozitivista“ na literaturu, nelogičnost njihove reklame Babiću, Begoviću i Kosoru, Lunaček veli u Savremeniku: „.... *naprednjaci (se) nisu nikako* već radi svojih ideja *mogli zagrijati za čisto artističku literaturu*“, ili, drugim riječima, naprednjačke simpatije za književni naš modernizam, za pravi, artistični modernizam bijahu —

Guravac. — ričet kao i ova i ostale Lunačekove fraze, jer se naprednjaci zagrijavahu za mnoge, koje Lunaček krsti *artistama*, a koji to nikako nisu.

Rutavac. Lunačeku Kršnjavi nije artista, a Antun Radić je nesumnjivo artista, jer je „napisao i *vrlo lijepu* knjigu“...

Guravac. Savremenik je dakle po vlastitom priznanju, *artistični*, sasvim nenaprednjački list i ljetos oprovrgava ono, što je lane pisao. To mi je drago. To se zove: imati načela, osvjedočenje, kulturni program, „Weltanschauung“, temelj filozofski i kritički! Još malo i H. Smotra će postati suvišna kao i dr. Frank danas, kada su i lanjski nagodbenjački supilovci veći *antinagodbenjaci* od nas, o Rutavče!

Rutavac. Savremenik je dakle list artističan i — u estetici — nenaprednjački i nerealističan. To priznanje nek nas veseli. Ako gg. Lunaček i Vizner-Livadić nisu *artiste*, oni su nesumnjivo veliki — *vještaci* ....

J. B.

EDWARD GRIEG

(1843—1907.)

Smrt Edwarda Griega duboko se dojmila u svim glasbeničkim krugovima širom čitavoga svieta. Može se reći, da je on od svjetskih glasbenika upravo svojim sitnim stvarima uživao najveću slavu i razširenost. Možda je i to njegovu glasu kao podpun i bogodani umjetnik više škodilo, nego koristilo. Nehotice se uz tu slavu ovija neki laki diletantski ton. Grieg je za germanski sjever bio ono, što Schumann za Njemačku, Chopin za Poljačku, a Smetana i Dvořak za Češku. Svima ovima se korien

duboko zadubio u njihovu narodnost i narodno biće.

Grieg se rodio 1843. u Bergenu. Porodica je njegova bila podrietlom škotska. Već je njegova majka u muzikalnom pogledu znatno na nj utjecala i budila njegov talenat, tako te on 1858. podje u Leipzig, Tu se njegova glasbena naobrazba kretala sasvim u formalno okretnoj Mendellsohnovoj putanji, a s druge strane opet u dubokoj čuvstvenosti Schumannovoj. Kad se on 1863 povratio u domovinu, odkrije on svoj pravi poziv, jer mu je sada tek rodna gruda potakla u njemu snažnu žicu, pokazujući mu put, kojim mu je valjalo poći. Ona u Njemačkoj stečena solidna podloga morala je s bujnim i nepresušivim blagom narodnih melodija uroditi sjajnim uspjehom. Njegovo je biće spajalo oporu snagu s divnom čuvstvenosti, odredjenu formalnu izpravnost s čarobnim šarenilom karakterističnih boja. Kao što je u svom biću najviše sličan romantiku Schumannu, tako je i on kao ovaj djelovao na polju pjesme, glasovirnih i komornih skladba. Izuzevši neke, nisu njegove pjesme mogle postići sveobćega dojma i uspjeha. Taj je bio sudjen tek njegovim glasovirnim skladbama. Već je u jednoj od njegovih prvih skladba „Poetske slike" (op. 3.) izrazita osobnost, harmonizacija i ritam su čisto norvežki. Neko neprestano lietanje medju durom i molom ukazuje se već tu u velikoj mjeri. Sasvim narodan, podpun Norvežanin, pokazuje se Grieg u „Humoreskama" (op. 6.) i to u osobito karakterističnoj vrsti plesa „Halling". Sa „Sonatom" (op. 7.) pošao je Grieg kao umjetnik korak dalje, nastojeći se približiti klasičnim sonatnim formama. To u velike sprečava njegovu osobnost, pa tako to djelo nije iskreno, jer u Griegu nema još dovoljne dubine i patosa. Početak njegove slave znače „Lirski komadi" (op. 12.). Tu se on pokazuje u čitavoj svojoj originalnosti. U ovima se on može najbolje porediti s Chopinom, što se tiče podpunog narodnog karaktera tih komada s jedne strane, a s druge strane opet savršene rafiniranosti u harmonijama i ritmu. Tu nema više one Schumannove biedermeierske dražestne gradjanske i staromodne poezije. Tu struji vedra, jaka priroda, tu se sjaji elegantan svjetski salon sa savršenom svojom družtvenom kulturom. Jedina „Arietta" (iz op. 12.) sjeća na Schumanna. — Koncert A-moll (op. 16.) kazuje podpuno pravo norvežko Griegovo biće. On se tu već riešio i oslobodio svih spona, što su ga prije u formalnom pogledu sprečavale. To je djelo puno neizkazane slobode i promjene, a ipak jedinstveno i jasno. — Uz mnogobrojne druge klavirne stvari („Norvežki plesovi" op. 35, „Balada" op. 24., „Valcer-kaprise" op. 37. i mnoge druge) svršio je Grieg posljednjih godina svoje najveće i glavno djelo, već prije pomenute „Lirske komade". Iza Schumanna nije nijedan noviji glasbenik stvorio što veće i originalnije, nego što su ti biseri sitnog i intimnog klavirnog umjeća. Morali bismo izpisati sve nadpise tih bezbrojnih bijoux-a, kad bismo htjeli prikazati svu bujnu različnost njihovu. Te su stvari Griegovu slavu osnovale, one će mu ju i sačuvati.

Od drugih djela Griegovih napominjemo dvie sonate za gusle (f-dur i g-dur), duhovitu, na antikni način složenu svitu „Iz Holbergovih vremena", i najpoznatije djelo, glasbu za Ibsenova „Peer Gynta".

Edward je Grieg sborio u svojim glasbenim djelima jezik svoga naroda, i to tako izrazito i zamamno, da je svojim djelima osvojio čitav glasbeni sviet. I ako je njegova umjetnost uzko vezana s njemačkim romanticima, ipak je ona tako sasvim osobita i karakteristična, kao priroda norvežka sâma. Grieg nije nigda sliedio bilo kakovu modu (on je tek došao — i ako za cielo ne svojim intencijama — u modu, a to je onaj dilentantizam, što smo ga gore pomenuli), on je uviek sliedio glas svoga bića! I stoga ne će njegova djela pasti u zaborav.

SULLY-PRUD'HOMME

† 7. rujna 1907.

Za pjesnikom Hérédia-om spušta se sa francezkog Parnasa u grob Sully-Prud'homme, da ostavi iza se posljednja dva veterana te velike, odlične francezke pjesničke škole: Coppée-a i Mendèsa. Nu ne samo da sa Sully-Prud'homme-om Francezka gubi jednoga od posljednjih parnasijanaca, već ona ostaje s njime bez jednoga od svojih ponajodličnijih, ponajslavnijih pjesnika. Nu nije samo ni to, Sully-Prud'homme zauzimaše koliko u povjesti francezkog, toliko uobće u povjesti modernog pjesničtva zasebno, uvaženo mjesto. On je svojim pjesmama jednim mahom postao reformatorom stiha. Njegova velika zasluga stoji u tome, što je iz modernog pjesničtva upravo izagnao pretjerane poetičke licencije, kojih nalazimo i u velikih pjesnika prijašnjih epoka, te protegnuo zakone logične gradje u govoru i na stihove. Stihovi njegovi uzorom su ritmičkog romona, pedantnoga reda i čista zvuka. Kao parnasijanac ljubio je savršene oblike, a ipak od ostalih pristaša te škole dieli ga to, što je izobrazba u modernim znanostima djelovala na sve njegove pjesničke osjećaje. Bio je u Francezkoj prvi liričar, koji je na tlu jednog mladog shvatanja svieta nastojao da bere i plodove.

Sully-Prud'homme posvetio se bio izprva tehničkom studiju, te je — kako dobro opaža jedan pisac — već u ranim godinama svoga pjesničkog stvaranja stekao

osjećaj za simetriju mišljenja, te okretnost i brižljivo spajanje pojedinih dielova stihova. Za to se u njegovim stihovima iztiče izvanredna tehnika, gotovo matematična točnost i sigurnost.

Mladenačka sentimentalnost izpunjala je i njegove prve pjesme, nu toga je nestalo, kad se je pjesnik u kasnijim godinama dao na izučavanje filozofskih studija, koji su bili od velikog utjecaja na njegovu liriku. I dok se je tako Sully-Prud'homme razvijao, stajaše sam o sebi: njegova poezija bijaše pristupna samo aristokraciji duhova. Bio je jedan od onih riedkih savremenih pjesnika, koji se nisu nikada, ni u kojoj periodi svog pjesničkog stvaranja upuštali bilo u kakve koncesije naprama ukusu mase ili zahtjevima raznih novih struja, koje su postajale modom. Za to je u širim krugovima ostao neshvaćen.

Ostao je neshvaćen, premda su ga zapale sve časti i počasti, što ih jedna Francezka može da poda svojim velikim sinovima. Njegove je pjesme nagradila Francezka Akademija, sam je izabran medju njezine bezsmrtnike, nosio je križ počastne legije. Bio je i prvi liričar, koga je zapala Nobelova nagrada. Pa i sada, na njegovom grobu, kamo su došle tisuće, da se s njime oproste, koliko ih je bilo, koji ga nisu razumjeli, za koje je bila njegova poezija strana, daleka!

I ako se u djelima Sully-Prud'hommeovim izprva opaža i osjeća jak filozofski pesimizam, nije ga taj nikada posve ostavio. Neka je tugaljivost ostala u njegovim pjesmama, makar kako je snažno i srčano zastupao i branio stečenu spoznaju. Tom pesimističnom notom zaodievao je pjesnik i svoje filosofske ideje. Zovu ga pjesnikom-filozofom, a poznata je rečenica Jouffretova: „U stihovima Sully-Prud'hommeovim vidi se posvemašnji savez filozofije s pjesničkim genijem."

René François Armand Sully-Prud'homme rodio se 16. ožujka 1839. u Parizu. Iznajprije je učio matematiku i prirodne znanosti, nu poslie se izključivo posvetio knjizi. God. 1865. izdade prvu knjigu pjesama „Stances et poèmes". Zatim su tekla njegova djela ovim redom: „Les épreuves" (1866.); „Les solitudes" (1869.), „Les destins" (1872.); „Les vaines tendressess" (1875.); „La justice" (1878.). Pisao je i „Refleksije k stihotvorenju" (1892) i dr.

AUGUST COMTE

K 50-godišnjici njegove smrti.

5. rujna 1907. proteklo je petdeset godina od smrti Augusta Comte-a. Rodio se 19. siečnja 1798. u južno francezkom gradu Montpellieru. Kao osamnaest godišnji mladić došao je u Paris, gdje je bio učenikom osnivača modernog socijalizma, S. Simona. Njegovu je osnovnu filozofsku misao August Comte podpunoma usvojio.

Evo nekoliko markantnijih poteza iz njegova života, koji su dosta djelovali na njegov individualitet. U Parisu upoznao se je Comte s djevojkom zla glasa. Odnošaji njezini prema Comte-u bili su na kratko prekinuti, nu kad ju je njezin prvi ljubavnik ostavio, umjela je Karolina Massin Comte-a primamiti k sebi, tako da ju je u svojoj 27. godini i oženio. Nu i za trajanja samog braka nastavila je svoj griešni život. To je bilo uzrokom Comte-ovom ludilu, u koje je kasnije zapao. Njezi svoje dobre i brižljive majke, koja ga je nastojala u bolesti, a ne zle žene, imade zahvaliti, te je ozdravio.

Godine 1832. postao je Comte profesor na politehnici u Parizu, no radi svojih slobodoumnih načela godine 1842. bi odpušten. Od tad je živio od rente, koju su mu njegovi prijatelji davali. Još petnaest godina živio je u nesretnom braku u nadi, da će se ta opaka žena popraviti, a tek godine 1842. razstavio se od nje poslie nekog novog skandala.

Tri godine iza tog sklopio je Comte novi brak sa Klotildom de Vaux. Ova je živila u sličnom položaju kao Comte, razstavljena od svoga na doživotnu tamnicu odsudjenog supruga.

Umro je 5. rujna 1857., poštivan od svojih privrženika kao pravi otac i apoštol istine.

Comte je utemeljitelj positivne filosofije ili posivitizma. Ova filosofija obara se u negativnom dielu na metafiziku i teologiju, uobće na svaki pokušaj, da se universum tumači sa uzrocima, koji izvan njega leže. Comte se zadovoljava sa spoznajom zbilje i njezinih zakona.

Posivitivna filosofija uzima svoj sadržaj iz pojedinih znanosti i to prema njihovom savremenom razvoju i nastoji znanostima dati jedinstvenu svezu, izključujući svako teoložko i metafizično tumačenje. Prema tome postavlja Comte svoju hierarhiju znanosti, koja obuhvata šest grana: matematiku, astronomiju, fiziku, kemiju, biologiju i sociologiju.

U sociologiji, nauci o ljudskom družtvu, leži težište i glavno značenje pozivitizma. Ona se temelji na misli, da je čovjek, njegovo osjećanje, duh i htienje produkt, kojega ono neprekidno modificira. Prava teorija družtva može samo da proizlazi iz mnogostrane spoznaje čovječje naravi, njezinih potreba i sposobnosti. Treba dakle u socijalnu znanost uvoditi pozitivnu metodu, koja se u prirodoslovnim znanostima već uporavljuje, jer u socijalnoj znanosti dominiraju jošte i danas teoložke i metafizičke fantazije. Socijalne pojave imadu statičku i dinamičku stranu. Iz povjesti proizlazi, što je u naravi ljudskoj i u ljud-

širim organizacijama nepromjenljivo: u čemu i uvjeti čega se stvorio napredak.

Proces napretka, koji se sastoji u neprekidnom nadmašivanju ljudskih sposobnosti nad animalnima, vrijedi za sve strane čovječjeg života, za umjetnost, moral, znanost. Ipak je najvažniji faktor napretka usavršavanje inteligencije.

Prema tome je povijest ljudska određena povijesti intelektualnih uvjerenja. Prelaz od racnog načina života k industrijalnom teče uporedo sa duševnim razvitkom.

Od mnogobrojnih Comte-ovih djela najvažnija su ova: „Cours de filosophie positive" u 6 svezaka, zatim „Systeme de politique positive ou traité de sociologie instituant la religion de l'humanité", te konačno „Kult velikog bića" t. j. čovječanstva.

IZA KULISA . . .

Nedavno su u Treščerovcu, odmaralištu njegove ekscelencije ex-ministra Tomašića, bili na domjenku neki stari magjaroni zajedno s drom. Banjavčićem, članom hrvatsko-srpske stranke prava. Nekako u isto vrieme opažen je veleč. i velem. Stjepan Zagorac u Karlovcu. Treščerovac je udaljen od Karlovca dva sata hoda . . .

„Hrvatska", organ Zagorca i Banjavčića, pisala je tom prigodom (u broju 220. od 25. rujna o. g.):

„G. Zagorac, da je imao vremena i zgode otišao bi i do g. Tomašića i s njim se, makar da su politički protivnici, porazgovorio . . ."

Medjutim ako nije onda bio, evo

Ovo ovdje ide
Stjepan Zagorac . . .
Znate l' kamo ide?
U — Treščerovac . . .

DA LI REZOLUCIJA ŽIVI?

POGLED NA POLITIČKI POLOŽAJ

I

Mnogo se razpravlja o pitanju, da li je riečka rezolucija izdahnula, ili još uviek živi.

Ima ih, koji su se upravo zabezeknuli, kad se je čulo s Rieke, a potvrdilo iz Zadra, da je riečka rezolucija još na životu i da je to zdrava ideja, koja tako lahko ne gine.

Čudom se tomu čude i neki naši, a i oni, koji su budi s neznanja i naivnosti, budi slučajno zapali u logor „novoga kurza". Ljudi misle, da su magjarski vlastodržci, koji su imali realizovati zahtjeve riečke rezolucije, u srdce je upravo pogodili idejom jedinstvene magjarske narodne države i Košutovim „zakonom" o magjarskomu državnomu jeziku na željeznicama u Hrvatskoj, da i ne spominjemo drugih najnovijih darova magjarskoga bratstva i velikodušja.

Riečka rezolucija ipak živi! Već za to, što nam to kažu rodjeni otci njezini na Rieci i u Zadru, mi im vjerujemo, jer to oni i mogu i moraju najbolje znati.

Riečka rezolucija još i danas živi! Uvjereni smo, da je tako i za to, jer razabiremo istinsku sadržinu i pravu ideju riečke rezolucije. Samo oni, koji su vrstni uočiti bît riečke rezolucije, vjeruju, da ona živi i da će još može biti dosta vremena poživjeti.

A što je ideja riečke rezolucije?

Oni, koji je stvoriše, rekoše u prvom početku: pogibelj pred „Drangom", pangermanizmom ima ujediniti „hrvatski i srbski" narod s magjarskim narodom u „bratstvu oružja" proti zajedničkom neprijatelju — Beču. Nu ta pomoć uvjetovana je samo zahtjevima riečke rezolucije. Riečka je rezolucija pakt, pa će za to imati stupiti u pregovore odbor sedmorice madjarske s odborom sedmorice „hrvatsko-srbske" koalicije. Pregovori će imati ustanoviti jamstva, da će magjarska koalicija obistiniti zahtjeve rezolucije. To je, rekoše svojoj svjetini, ideja riečke rezolucije.

U istinu pak, kad bude pogibelj od „Dranga" tako strašna, tako očita i bliza, oćutit će je svi nenjemački narodi, pa će se proti njoj i nehotice i

nedogovorno naći svi ujedinjeni. Za tu dakle zajedničku obranu od pangermanizma ne treba dogovara, ona se sama od sebe svima nenjemačkim narodima nameće.

Strah od „Dranga“ nije s toga rodio riečku rezoluciju.

Nu ni zahtjevi riečke rezolucije niti su njezina ideja, niti prava sadržina.

Tek što je riečka rezolucija bila podpisana i na svjetlo iznesena, javlja se jedan od vodja magjarske koalicije, a kasniji ministar, da zahtjevi Hrvatâ mogu naći mjesta samo u „granicama mogućnosti magjarskoga državnoga suvereniteta“. To će reći, da od zahtjeva riečke rezolucije ne će biti ni jedan uvažen.

Izabrani odbori sedmorice s jedne i druge strane niesu se nikada sastali. Rezolucionaši su to tumačili time, jer da magjarska koalicija nije još preuzela vlade. A zašto su onda odbori birani, kad se je znalo, da prije toga časa ne mogu pregovarati?

Magjarska je koalicija došla na vladu, a o sastanku odbora još uviek ni spomena. Što više, ona u službenom komunikeju svečano proglašuje riečku rezoluciju „pustim i neobvezatnim željama Hrvatâ“, željama, koje niti su Magjare vezale, niti ih ma i u kojem pravcu vežu.

Rezolucionaši dolaze u Peštu. Prva rieč morala im je biti magjarska, jer deklaracija od početka do kraja pročitana je samo magjarski. Što više, čita je doglavnik grofa Khuena — biskup Drohobecki. On rezolucionaše i vodi od jednoga magjarskoga kluba u drugi, od jedne ministarske sobe u drugu. Tako će biti poćudnije Magjarima. Ni to nije dosta. U deklaraciji vješaju rezolucionaši i sami o klin sve državopravne zahtjeve riečke rezolucije, pa iztiču samo ustavne reforme. Deklaracija da je njihov aktualni program, i ako su malo prije uvjeravali, da je riečka rezolucija aktualni program rada prema državopravnom programu od g. 1894., koji sadržaje konačne narodne ciljeve. Riečka je rezolucija, rekoše najprije, tek „minimum“ narodnih tražbina. A ipak deklaracijom salaze daleko izpod toga „minimuma“! Sve druge zahtjeve, pa i one financijalne i gospodarske naravi ignoriraju za volju tobože ustavnih reforma, a na oči činjenice, da se vode pregovori o austro-ugarskoj nagodbi, štono duboko zasieca i u život hrvatskoga naroda, koji mora takodjer reći svoju. Deklaracija osim ustavnih reforma suspendira sva druga pitanja, i ako je bilo jasno, da će ugarski sabor morati i dalje riešavati poslove, koji su po nagodbi zajednički Ugarskoj i Hrvatskoj, a tiču se najvažnijih grana državnoga i narodnoga života.

Magjarska koalicija redom iznosi znamenite zakonske osnove, koje ne samo puštaju s vida ekonomske interese Hrvatske, nego sadržaju i težke državopravne povrede hrvatsko-ugarske nagodbe. Rezolucionaški govornici u peštanskom saboru izpričavaju sami magjarske vlastodržce, jer da su te nove povrede „tradicionalna baština prijašnjih vlada“, a da će već doći vrieme, kad će biti bolje!

Ovako Magjari, a rezolucionaši još jednako iz svega glasa demonstriraju proti Beču!

U jedve jade pristaju Magjari na „narodnu" vladu, ali joj zadržavaju na čelu bana, koji je zasio na bansku stolicu kao predloženik i pouzdanik ministra-predsjednika — grofa Khuena!

Saborska adresa parafraza je reskripta, a taj je opet djelo bivše „narodne" stranke i njezine vlade.

Ustavne reforme ostadoše većinom prazna obećanja, dosadne deklamacije, fraze, da obsjeniš neupućene. Što je pak prošlo magjarsku predsankciju ili je neznatne i sumnjive vriednosti, ili je ruglo od prave slobode i ustavnosti.

Ipak „novi kurz" kliče: živjela rezolucija!

Napokon gospodin Košut u jedan glas s cielim sborom zastupnika svih magjarskih stranaka odgovara na najčedniji zahtjev riečke rezolucije. Jezične povrede nagodbe, za koje rezolucija traži, da se imadu prije svega odstraniti, postaju „zakonom", da bude sprdnja „temeljnom zakonu".

I na ovo, a i na poruku, da je Hrvatska sastavni dio jedinstvene magjarske narodne države, odgovaraju otci rezolucije: rezolucija je živa!

Da pak ne ostane ni spomen na rezoluciju, zamienjuju Magjari „narodnu" vladu s gospodinom Rakodzayem.

Zahtjeve dakle riečke rezolucije nemilo i odlučno odbili su oni, koji su ih imali ostvariti.

A ipak roditelji i s Rieke i iz Zadra poručuju, da njihovo diete nije mrtvo, da je rezolucija živa, jer joj je živa i zdrava ideja.

Ideja pak riečke rezolucije ne mogu biti njezini zahtjevi, jer su promašili adresu, na koju su upućeni.

Što je dakle bila, a što je i danas ideja riečke rezolucije, kad je još uviek živa?

Ideja riečke rezolucije bila je i ostaje: unija s Ugarskom, kako je ustanovljena u nagodbi i kako je shvaćena i provedena u nagodbenoj praksi. Ne iz teksta rezolucije, nego iz njezinih do sada ukazanih učinaka, te iz rada, postupka i težnja njezinih zastupnika izažet ćeš samo čistu nagodbenjačku misao.

Nije ideja riečke rezolucije sporazum, bratstvo i zajednička borba s Magjarima proti trećemu pod uvjetom, da se izpune tobožnji zahtjevi rezolucije, jer da je to ideja, rezolucija ne bi više živjela.

Ideja je riečke rezolucije mir i sloga s Magjarima pod uvjete, koje Magjari postavljaju, a ti su osnovani na nagodbi i njezinoj praksi. Osim na ovoj bazi, ne poznaju Magjari s Hrvatima sloge ni bratstva. To su pokazali i rezolucionašima. A pošto ovi od postanka rezolucije svu svoju akciju ulažu za to, da zadobiju vlast i vladu, a izgubljene da se opet dokopaju, a pošto se vlast i vlada može preuzeti samo iz ruku Magjara na temelju nagodbe, na magjarsku tumačene i provadjane, jasno je, da je ideja riečke rezolucije: ova i ovakova nagodba.

Dok je dakle nagodbe, živjet će i rezolucija, jer je rezolucija samo novo ime — nagodbi.

DR. IVO ELEGOVIĆ

*

DANILO MEDIĆ

PRVI PRAVAŠKI PJESNIK

(Nastavak.)

II

Književni rad Danila Medića bio je vrlo obsežan i mnogostran, ali nas ovdje u cjelini ne zanima. Napose njegove političke brošure, koje je većim dielom njemački pisao, ne će ovdje biti ni spominjane. Žao mi je, što ne mogu govoriti niti o njegovim prievodima „Slova o polku Igorevu" i Miczkiewiczeva „Konrada Wallenroda", ali kako na žalost ne znam ni ruski ni poljski, ne bih o tim prievodima znao reći ništa valjano. Ostaju nam dakle samo njegove pjesme, koje su izišle na sviet g. 1873. pod nadpisom „Različite pjesme prvog doba Danila Medića". Ova je knjižica izašla mjeseca lipnja, a na omotu stoji: *do konca rujna tekuće godine ugledat će svieta „Različite pjesme drugog doba Danila Medića"*. Ta druga knjiga nije nikad izašla, zašto, saznat će se kasnije. Ipak su te pjesme u rukopisu morale biti spremljene za tisak. Postoje li te pjesme još i sada i hoće li igda ugledati svjetlo božje — to zna samo Bog u nebesima.

Svrnemo li pogled na cielu hrvatsku poeziju od ilirskog preporoda amo, morat ćemo Medića spomenuti u družtvu naših najboljih pjesnika već zato, što je on narodni jezik poznavao kao riedko koji t. j. kao ovi naši najbolji pjesnici. Kad čitaš njegove najljepše pjesme, u kojima pjeva o Velebitu i Uni, o svom zavičaju i kršnom, junačkom narodu, koji ondje obitava, osvaja te već onaj jednostavni i neposredni izražaj, koji pjesnik uviek znade naći. Ja bih se dapače usudio izreći misao, da uz Grgu Martića i nema hrvatskog pjesnika, u koga je stih tako nepatvoreno narodan, kao što je u Danila Medića. Stih Luke Botića, ako i jest narodni deseterac, tako je nervozan i sentimentalno čeznutljiv, da se daleko odbija od one tvrde čvrstoće narodnog stiha. Mažuranićev stih u „Čengić-Agi", onako nedostižno-narodan, dabome da je po svojoj kvaliteti veći od Martićeva i Medićeva. Preradović je uz glavne narodne tonove napunio svoj jezik neologizmima, koji nisu uviek najsretniji. Još u većoj mjeri vriedi to za Ivana Trnskoga. August Šenoa, Franjo Marković, Ivan Dežman, Ivan Zahar i ciela plejada „Viencevih" pjesnika u sedamdesetim godinama, nigda ne dosegnuše jednostavnosti i čistoće jednog Mažuranića, Martića ili Preradovića, premda im

je baš to bio možda glavni cilj. Posebno mjesto dat će literarna historija Andriji Palmoviću, koji je u svoj hrvatskoj poeziji prvi artista, u koga je stih čvrst, kao da je uklesan u kamen, koji je svojim pjesmama dokazao, da hrvatski jezik poznaje možda bolje nego itko. Pa ipak, koliko nezgrapnosti, koliko posrtaja nepristran čitatelj sastaje u njegovim pjesmama. Nakon Palmovića se je izgubila težnja, da stih i jezik hrvatske poezije sačuvaju narodni karakter, dapače smo došli do toga, da moramo čitati pjesnike, koji svoj materinski jezik poznadu vrlo slabo ili nikako.

I Medić je narodni stih usavršivao, ali njegova je umjetnost puno primitivnija, puno sitnija od Mažuranićeve ili Palmovićeve. On ga je u glavnome poljepšavao rimom, ali pored toga se nije žacao pred neugodnim razvlačenjem i duljinama, tako, da na mjestima prebujna retorika škodi liepoj narodnoj dikciji. Koliko u tom gubi, toliko dobiva na jednostavnosti i naravnosti, koja na mjestima doseže stupnjeve najplemenitije otmjenosti. Da se osjeti ton, evo početka pjesme *„Pokajanje“:*

Uranio Ulan-aga,
Ter doziva liepu Kadu:
„Zbogom Sedlo, dušo draga,
Ja ostavljam tebe mladu
I nejaka moga sina
Alagića Huseina.

I polazim niz Kotare,
A ako bih tamo pao,
Nek ti diete suze tare,
Ne budi ti mene žao,
Kad nestane sjena moga,
Ti se udaj za drugoga“ itd.

Već bi zbog takvog podpunog vladanja jezikom trebalo Danilu Mediću u hrvatskoj književnosti dati dolično mjesto, a ne goniti ga iz antologija, kako to učiniše August Šenoa, Hugo Badalić i Josip Milaković i iz povjesti naše književnosti, kako je to učinio Gjuro Šurmin. Ili zar je to sitan razlog za pohvalu pjesnika i za ocjenu njegove vriednosti?!...

Kako se iz kratkih biografskih crtica, što sam ih mogao sabrati, vidi, bio je u Danila Medića neki vagantni duh, i cieli je njegov život sličan životu kakvog aventuriera. Može se uztvrditi, da je Medić svoj literarni odgoj crpio najprije u Rusiji, a od Rusa najviše ga je oduševio Lermontov, kako je to Bogdan Krčmarić uspješno dokazao. To pjesničko potucanje po svietu započeli su Byron i Shelley, a Byronovi učenici bili su svi — po nevolji ili zbog nemirna duha — ovakovi aventurieri. Napose Puškin i Lermontov. Nije li i utjecaj ovih velikih romantičara gonio Medića, da se probija svietom od jednoga kraja do drugoga i da nigdje ne zna naći mira? I Miczkiewicz se je od nevolje potucao svietom, pa nije li i tužna sudbina pjesnika „Konrada Wallenroda“ zaniela našeg pjesnika? On nam se i u životu i u pjesmama očituje neposrednim učenikom ove znamenite romantičarske epoke.

Zbog toga opaža se u njegovim pjesmama velika raznolikost predmeta, što su ga potakli na pjesmu i premda se njemu mora dati prvenstvo kao pravaškom pjesniku, ne smije se misliti, da je on u svim pjesmama ostao na rodjenoj grudi i na domovinskom tlu. No treba kazati i to, da pjesme, koje obradjuju strane predmete, ni iz daleka nemaju one lakoće i miline, kojom se diče pjesme našeg kraja i pjesnikova zavičaja.

Hajde, medjutim, da s pjesnikom obidjemo onaj put, koji je u njegovim pjesmama zabilježen i da pohodimo ona mjesta, gdje se je dulje vremena zadržao. Ovo iztraživanje ne će ostati bez ploda, jer će nas pobliže upoznati s velikom naobrazbom Medićevom.

Iz Rusije nije Medić u ovim pjesmama puno zabilježio. U pjesmi „*San*" sadržan je ovaj opis Kavkaza:

Još Kazbeku zora rujna
Ne pomoli svoje luče,
A u snu me mašta bujna
U daljinu tudju vuče,
I tako se meni kaza,
Da proz magle sunce sija,
A ja da sam vrh Kavkaza,
Da poda mnom Deralj zija.

Deralj zija, Terek huči,
A mujezin, sin proroka
Poludnevnu dovu* uči . . . itd.

Jedna od najljepših Medićevih pjesama, a jedina u kojoj personalni erotski osjećaj dolazi do izražaja, jest pjesma „*Prošlosti*", a vodi nas na poljane hladne Visle, gdje je upoznao i ljubio liepu Poljakinju:

Ni sad za njom mira nemam
I muče me moje misli,
I tamo me mašta nosi,
U poljane hladnoj Visli;
Kad me trudna sanak svlada
Njena mi se sjena javi
Ja je dugo, dugo gledam
I zbori mi ko na javi:
„Doći će ti, doći, doći",
Tako mene sanak vara,
Ali java sve razori,
Što nevina mašta stvara.

Pjesme „*Skender-beg*" i „*Arnauti*" opisuju Epir i Albaniju, a za onoga tko Medićevu poeziju izbliže upozna i tko vidi, da se ovaj pjesnik nigda ne zalieće u nepoznate krajeve i da pjeva samo o onome, o čemu je dobro obaviešten, taj će iz tih pjesama jasno vidjeti, da je Medić ne samo pohodio,

* *dòva*, mujezinova izvjestna molitva.

nego i dobro poznavao i te krajeve. Osim toga pjesma „*Arnauti*" svjedoči direktno o tome:

Na Bojani u Epiru
Jedan mojih prijatelja
Priglavi me svome piru,
Da mu budem drug veselja;
I reče mi: „samo taji,
Jer takvi su običaji.

To je svadba bez svatova,
Bez sprovoda, bez barjaka,
Bez nejakih djeverova,
Bez mladijeh djevojaka" . . .

Okrenuv se ja zapitah:
„Kažite mi, što imate?"
Na to mladi Miridita*:
„Samo da nas zakopate,
I budite tvrde vjere,
Skrijte tajnu do večere!"

Za lieve se palce kvače,
A u desnoj breše** reže,
Iskra sinu, prah dotače,
I već oba mrtva leže,
A duše se nevesele
U prorokov dženet sele . . .

Neka se uvaži, kako se potanko opisuje taj čudnovati dvoboj, gdje se protivnici zakvače lievim palcima, pa u isti čas jedan drugoga ubiju, neka se uvaži, kako je u toj pjesmi sve kazano jednostavno i prostodušno, pa će čitatelj lako steći uvjerenje, da je pjesnik kod tog dogadjaja bio nazočan.

I boravak u Francezkoj ostavio je traga u Medićevim pjesmama. Naročito su to šaljiva pjesma „*Sastanak*" (nije baš osobito uspjela) i zanosni slavospiev „*Napoleonu Prvomu*", o kojemu je prije bilo dosta govora.

Strane predmete obradjuju još ove pjesme: „*Hanibal*", „*Aleksander Veliki*", „*Cir i Krez*", „*Vjenčanje*" i „*Pljenik*". Sujeti klasični i povjestnički. Obradjeni su dosta konvencionalno, ali inteligentno i pružaju očigledan dokaz, da ih je pjesnik sagradio na temelju sigurne erudicije.

Od ovih je pjesama interesantnija pjesma „*Hanibal*" najviše zato, jer je Bogdan Krčmarić u njoj konstatirao frapantnu paralelu s jednim mjestom u Lermontovljevu „*Demonu*". Evo nekih stihova:

Lermontov: *Demon*	Medić: *Hanibal*
Kunem ti se zorom ranom	Kunem ti se rujnom zorom,
Prvenčetom božja stvora,	I sunašca prvim zrakom,
I mezimcem zadnjim danom,	Dnevnim lučem, noćnim mrakom,

* *Miridita*, čovjek iz Miridite, kraja u Epiru.
** *breša*, malena puška napravljena u gradu Brescia.

Što po redu doći mora,
Kunem ti se očnjim vidom
I tako mi vječne pravde,
I tako mi sviju biesa,
I tako mi pakla, raja,
I gromova sa nebesa,
I angjelskog uzdisaja,
Kunem ti se samom tobom,
Od danas ću drugi biti...

Kunem ti se zadnjim danom,
I tako mi očnog vida,
I tako mi višnjih sila,
I tako mi sviju biesa,
Kunem ti se svijem svietom,
Od Orkusa do nebesa,
Kunem ti se samim tobom,
Da ću vječnim strahom Rima
I Rimljana krvnik biti...

Ja sam ovdje naveo samo najsličnije stihove, ali sličnost je tolika, da bi loyalan pjesnik čitatelja na to sâm imao upozoriti. Prevod „*Demona*“ potekao je iz pera Zmaja J. Jovanovića.

Još su dvije Medićeve pjesme, o kojima će poslije biti govora, za koje nam je B. Krčmarić pružio očigledan dokaz, da su naprosto posudjene od Lermontova. Medić nije toga naznačio i treba kazati, da je takav postupak nespojiv s književničkim poštenjem. To se obično zove „plagijat“, a to je tako rdjava rabota, da ju valja i kod najsimpatičnijeg pjesnika najoštrije žigosati.

Nije manji prigovor ni za druge dvije Medićeve pjesme („*Darovi*“ i „*Odbjenik*“), kojima je g. Bogdan Krčmarić našao originale u Lermontova. Nije manji prigovor naročito zato, što je Medić u drugim prilikama običavao spominjati pjesnika, po kojem je koju pjesmu izradio. Tako je uz „*Kletvu Pjevača*“ spomenuo Uhlanda, a uz „*Vazdušnu ladju*“ Ceidlitza. Uostalom neka čitatelji sami prosude, u koliko je Medić u ove dvije pjesme sliedio Lermontova.

Lermontov ima pjesmu „*Dari Tereka*“, kojoj je ovaj sadržaj: „Terek biesan i zloban vije kroz pećine, plač mu je podoban buri, a suze pljuskom pljušte. Kad se razmahao stepom, postao je blag i žuborka k moru Kaspiju: „Razstupaj se starac more, primi u sebe moje vale, trudan sam, da počinem. Rodio sam se u Kazbeku, hranili su me oblaci, a uviek sam bio spreman boriti se s vlašću čovjeka. Za zabavu tvojim sinovima razorio sam i rodni Danjal.“ — Kaspij ćuti, ni brige ga nije. Opet Terek žubori: ‚Evo ti donosim gosta sa razboja: Karbadinca. Na njemu je skupocjen oklop sa čeličnim nadlakticima, na kom je zapisan zlatom sveti stih iz korana. Namršteno mu je čelo, okrajke je brkova orumenila plemenita krv, a pogled mu je još uviek pun stare vražde“. — Kaspij i na te rieči driemlje i šuti, a Terek opet govori: „Slušaj ujače! Dar nad darove, što sam ga od svega svieta tajio, nosim ti: truplo mlada Kozaka, kojega je ubio Čečenac“. Na taj se dar Kaspij budi i veselo žuboreći prima dar.“*

U pjesmi Medićevoj „*Darovi*“ promienjena je dispozicija u toliko, što se na početku pjesme opisuju bojevi izmedju Turaka i kršćana, a razgovor vode rieka Una i njezin pritok Unac.

* Po g. Bogdanu Krčmariću.

Šumi Una, mutni vali
Niz kršno se stienje toče
I dosegnuv kremen-skali*
Bistru Uncu zborit poče:
„Ja dolazim s Velebita,
Gdje se koči jela vita,
Gdje urlaju mrki vuci,
Gdje se suri orli legu;
Da olakšam tvojoj muci
U žurnom ti dodjoh biegu,
Da mi pričaš velje jade,
Kako tužna Bosna pade,
A evo ti na dar nosim
Izranjena janjičara".

Ali Unac ne će da primi taj dar:

„Na čast tebi takvi dari!"
I razširiv krila laka
Ko da malo za dar mari
Odbi konja i junaka:
„Nek mu gavran kosti glodje,
Nek mu duša u ad podje!"

U to Una Uncu donosi drugi dar i nudi mu ga, da ga primi. Taj je graničar tako liep, da gorska vila nije poljubila ljepših očiju, niti je tko imao ljepšu kosu od njega.

„Još ni vodja od Uskoka
Nije imô tog odiela
Il nosio takvih tokâ:
S njim sam tebi doniela
Na tokama oku zlata
I viteza nepoznata.
I pod sedlom konja vrana;
Još nijedan od Hrvata
Od plemena Frankopana
Nije jahô ljepšeg hata.

Ovoga junaka Unac sretno gleda, ljubi mu vedro čelo, prolieva nad njim suze i nosi ga sobom niz vrleti. Taj se vitez do dana današnjega nije više pokazao i ne zna se, komu ga je rieka dala na dar.

Jasno je, da se je Medić za ovu pjesmu inspirirao od Lermontova, a jasno je i to, da je mienjajući dispoziciju pjesme, njezin efekt oslabio. Ova se pjesma i inače ne može smatrati kao najuspjelija.

Za Medićevu pjesmu *„Odbjenik"* našao je g. Bogdan Krčmarić, da je parafraza Lermontovljeve balade „Bjeglec", pa saobćuje sadržaj te balade ovako: „Harun bježi s bojišta brže nego li srna, brže nego li zec pred orlom. Otac i dva brata poginuše za ponos i slobodu, a njihova krv vapije za osvetom. Harun je zaboravio dužnost svoju i stid, ostavio na bojištu

* skali = skaline.

pušku i handžar i bježi. Sustao, tarući krv i znoj, domače pod noć u selo, u kojem je sve tiho. Upravio je korak k znanoj kolibi, kojoj je gospodar Selim, kojega je on prijateljem zvao. Starac ne pozna došljaka, jer je na smrt bolestan. Ipak sasluša bjegunca, a kad čuje da je pobjegao s bojnog polja, iztjera ga iz svoje kuće. — Harun bježi do doma svoje drage, ali tu čuje, kako draga pjeva:

„Izdaje se kani,
Svoje čvrsto brani,
Jer dušmana tko ne smlavi
Med nama se taj ne slavi!"

pa stoga ne će pod krov ni da ulazi. Sad Harun dodje pred svoj rodni dom i dozivlje majku, da mu otvori vrata. Mati ga pita, gdje su otac i braća, a kad čuje, da su poginuli, a da ih on nije osvetio, goni ga od sebe, jer je rob i rdja, a nije njezin sin. Harunu ne preostaje drugo, nego da si kindžalom oduzme život, ali njegovo je mrtvo tielo samo predmetom ruga i sramote.

U Medićevu „*Odbjeniku*" se pripovieda isto, što i u ovoj Lermontovljevoj pjesmi, samo je iza scene sa dragom umetnut prizor, kako ni hladan kamen ne će da bjegunca primi, a na koncu je izpušteno obruživanje bjegunčeva mrtva tiela. Gosp. Bogdan Krčmarić izpravno veli za ovu pjesmu: „Vidno je, da je Medić htio ovu pjesmu upravo pohrvatiti, a da joj je početak i svršetak okrenuo. Svakako bi bolje bilo, da je ovu prekrasnu baladu preveo, onda ne bi bila od svoje ljepote ništa izgubila".

Ipak nijedna od ovih pjesama, što bih ih ja nazvao *strane*, nije ni svojom ljepotom ni lakoćom ravna onom blagu i biserju poezije, koje nam je sačuvano u pjesmama, gdje Medić slavi svoju otačbinu i napose svoj zavičaj. Ove su strane pjesme svakako zanimljive, da uzmognemo naslutiti, kako se je pjesnikova individualnost odgajala i razvijala, zanimvljive su zato jer pokazuju, kako se je promjenljivi okoliš, u kojem je pjesnik na svojim bezprekidnim putovanjima boravio, živahno zrcalio u njegovoj duši, dakle da je njegova duša bila tako intenzivno osjetljiva i pristupačna dojmovima, ali po svojoj pjesničkoj ljepoti i skladnosti, te pjesme ne dosegnuše onih drugih, onih koje dobiše život i glas na rodjenoj grudi i koje slavu rodjene grude proslaviše himničkim zanosom.

Ova moja razpravica otegnula bi se preveć dugačko, da ja stanem o svakoj pjesmi na daleko i široko razpredati i da svaku na tenane prikazujem pa zato pozivam radoznala čitatelja, da si na neki način pribavi Medićeve pjesme i moje navode kontrolira.

Od svih je njegovih pjesama da tako kažem najpravaškija elegična oda „*Hrvatskoj*".

Pjesnik pozdravlja domovinu „zibku svojih sretnih dana", sinje more i vite bore na urvinama. Sav je sretan kad ju gleda i bodro mu srce igra u grudima kao talas, koji se spremio, da udari na tvrde stiene. Ali kad se

spomene, da je njegova domovina mučenica na krstu razapeta, tužno ga zazebe oko srca. Hrvat naime svuda strada:

Na iztoku boravi u mraku,
Na zapadu brani tudje krune,
Na sjeveru barbare u fraku,
A na jugu gorku sudbu kune:
Svagdje tudjin, nigdje nikog svoga,
Al još nade ne gubi u Boga.

Tad vapi njegova duša, koja u budućnost svoje domovine gleda s podpunim pouzdanjem:

Rodna zemljo samohrana majko,
Veleuma izlomljena krila
Mašte moje potopljena šajko,
O sjeti se, što si negda bila,
Dok ti Bizanc vjere ne pogazi,
A Lacium s Bogom ne omrazi.

Tudjin s tebe plašt skrletni skide*
I na tielo crni frak navuče,
Kćeri tvoje jezika se stide
A sinovi povjest tudju uče.

Ah, minuše tvoji stari dani,
Djeca tvoja grozne suze liju,
Kamo tvoji ratoborni bani,
Kojih djela tamne sjene kriju?
Ti postade nizka čina žrtva,
Ranjena si, ali niesi mrtva.

Nastavljajući ove bolne vapaje obraća se na Hrvate, te ih poziva:

Roblje, roblje, okani se plača,
Ti si junak, robstvo za te nije,
Robstvo bježi plamenoga mača,
Duh junački još u tebi zrije . . .

Zemljo slave, kolievko junaka,
Pomeni se tvojih starih dana,
Budi opet velika i jaka;
Budi Šparta dok ti gori rana
Rim i Hellas kada gvôždje sieva,
Budi Homer, kad se pjesma pjeva!

Ljepota je ove pjesme tako očigledna, da bi svaki komentar samo pokvario onaj efekt, što ga u čitateljevoj duši izvabljuje bujna dikcija pjesnikova. Istina bog, pjesma je načinjena dosta u svečanoj maniri, kako je to starinska poetika zahtievala za ono, što je okrstila imenom „oda". Ali u ono doba, kao i puno kasnije, stradali su većina naših pjesnika od pravila ukočene njemačke poetike.

* Harambašićeva pjesma „Hrvatskoj" započinje sličnom slikom.

U sličnoj maniri su izradjene i ove pjesme „*Velebitu*", „*Zavičaj*" i „*Napoleonu Prvomu*".

Od ovih je pjesama zanimljiva pjesma „*Velebitu*", koja se počinje stihovima:

„Velebite, vilovito stienje
Ljubim tvoje mirisavo smilje . . .
I vrleti oholo kamenje . . .,

koji su stilovi očito inspirirali nepoznatog pjesnika poznate koračnice:

„Oj ti vilo, vilo velebita".

Kad je govor o Danilu Mediću, pa se spomene Velebit, ê, to nije da se o tome skoro prestane govoriti. Jer tko te pjesme čita, pred očima mu najviše titraju visoki Velebitovi timori, tiesna ždriela, nepristupne gore „gdje skok Une gromom pada" mrki vuci u urvini i hrvatski hajduci! Bojevi medju Turcima i kršćanima glavni su im sadržaj.

Tako u pjesmi „*Kob*" — za koju bih i nemajući direktnih potvrda rekao, da će po svoj prilici biti prekrojena po kakvoj tudjoj baladi — pripovieda se vrlo nezgrapna pripoviest, kako je mati Fatima ubila svog sina Arslanbega, kad je nakon boja sa Ličanima u Krbavi bježao kući. Pjesma je zamišljena posve naivno, a u izradbi ne pruža baš nikakovih ljepota, do li jezika, koji u Medića i ne može biti nego liep.

Pjesma „*Glava za glavu*" je jedna od najprostodušnijih i najljepših romanca, što ih ciela naša poezija ima. Za Medića je je ta pjesma napose zanimljiva, jer nam u njoj spominje svoje djedove, te u svršetku pjesme jasno kaže, da je potomak Mede Milkovića, o kojem ta pjesma priča.

Pjesma nas vodi na Udbinu, gdje je Hasan Hajdenović, u kojega je nebrojeno blago, vrani konji, što mu ih je na dar odpravio ban Zrinović i jedinica kćerka svilokosa Selma.

Krvnik beg Jašarić kupi po Krajini Turke, kako bi Hasanu oteo djevojku. Hasan objavi, da će djevojku dati onome, tko mu donese glavu Jašarićevu.

Jednog jutra Hasan uranio,
Ter se šeće po zelenu lugu
I prevrće svakojake misli;
U to k njemu mlado momče dodje
Krvave mu do lakata ruke,
Kano orlu kandže* do koljena,
Na grudih mu toke izlomljene,
A rusa mu kosa pomršena,
U desnici mrtvu glavu nosi . . .

Mladić pripovieda Hasanu, da je Medo Milković i da se je sinoć umetao s Turcima, te pobjegao begu Jašariću, ali taj ga prevarno ranio, a on mu medju Turcima skinuo glavu, pa je sad predaje Hasanu i moli za gostoprimstvo.

* nokti.

Hasan sav veseo, što se domogao Jašarićeve glave, prima mladića vrlo rado i veli mu, da mu daje i Selmu, ali da se mora poturčiti. To Milković dabome odbija, ali ne prodje ni nedjelja dana, a nestade momka i djevojke; Milković jê ukrao kao ovcu iz tora, te ju odveo sobom u Krajinu i za mrtvu uzeo živu glavu.

Neko gorostasno veselje, neki junački humor trepeće nad pjesmom „*Zalog*", koja se odigrava kraj bistra vrela Svetičeva i opet jednog mjesta, štono se živahno zasjeklo i u pamet i u srce Medićevo, pa nam ga češće spominje. Zbijena forma i brzi način pripoviedanja daju ovoj pjesmi neobični čar. Osim toga ne spominjem se, da bi hrvatski hajduk još gdje bio prikazan tako gospodski otmjeno i kavalirski veliko kao ovdje.

Turci se nadmeću džilitom, kad eto ti medju njih nepoznata gosta, koji stane govoriti Huseinu, begu od Ribnika: „U tebe su dva mlada konja. Daj mi jednog od njih, a ja ću ti platiti, štogod zaišteš i još povrh toga:

Rusu glavu Lava Orlovića,
Ustrat' ću ti kosu Smiljanića
I dajem ti iz svilena pasa
Dvije breše, ljuta jatagana
I uza njih toke i čelenku,
Kojeno su u Mletcih kovane;
Drugčije se ne bih rastô stime,
Da mi Turci pô Udbine dadu".

Ali Husein-beg mu odvraća još ponosnije:

Okani se velebitski vuče,
Ta ti si se junak pomamio,
Kad zamećeš neprilične šale?
Nit su moja na prodaju krila,
Niti trebam tvojega oružja,
Niti tudjeg na tovare zlata;
Gdje maćija zamjenjuje majku,
Gdje-li konja izplaćuje zlato?
Ja ni dlake s jednog ne bih dao,
Da mi Turci svu Udbinu dadu.

Kad se sutradan Husein zaputi do podruma, a ono mu dvije sluge ubite, a jedan konj ukraden.

Za nekoliko dana dodje Huseinu uhoda, te mu javi, da mu je konja ukrao hajduk Marko Vladetić i da će skoro doći po drugoga jer da se na Husejina jako naljutio.

Husein razapne na vratima gvoždja, da uhvati živa hajduka:

A kad sutra jutro osvanulo,
Beg pogleda lisičine ljute,
I u njima ostavljeni zalog:
Lievu si je uhvatio ruku
I po laktu desnom osjekao,

Ter je s nova otvorio vrata.
I baciv se konju na ramena,
Otišao kući pjevajući:
„Meni konji, a Turcima zalog,
Ni jednog im ne bih nazad dao,
Da mi s nova nakalame ruku
I uza nju svu Krajinu dadu“.

Sve u svemu, ta je romanca malo remek-djelo naše poezije i pravo je čudo, kako nije ušla ni u jednu od naših antologija.

Odmah kraj ove ljepote štampao je Medić pjesmu „*Odgovor*“, koja je sve prije, nego liepa. Što više, ta pjesma nije nikako izradjena, pomiešana su u njoj dva, tri motiva, a patriotički izpadi, kojih je za jednu ljubavnu romancu ovdje možda i previše, samo škode skladnosti dojma.

Ne bi se dalo 'ni o pjesmi „*Zamjera*“ govoriti riečima punim hvale. Ima doduše u toj romanci stihova, koji su ravni najboljima, što ih je zapjevala Medićeva muza, ali sama fabula je slabo ili nikako zamišljena, a još slabije izvedena.

Pripovieda se ovdje, da se je za vremena Zvonimira na vrh lomnog Velebita nalazila liepa djeva, kojoj se ciela Lika divila, jer je ostajala vječno mlada. Toj zbog božje kletve, jer joj je otac, neki car, počinio mnogo zala. Momci, koji prolaze kraj njezina dvora, čim je ugledaju, planu ljubavlju za njom, ali koji hoće do nje, mora preletjeti zid, koji paše dvorac i kraj kojega je jama puna kostiju do pojasa od onih, koji su već pokušali preletjeti preko zida. Tako poginuše i tri brata Orlovića. To raztuži četvrtoga brata, pa se i on sprema onamo:

Hoće braću pokajati,
Il da sretno prodje stiene,
Ili da se ne povrati.

Zalud ga mati odvraća od tog puta, on svakako hoće, da to učini.

Putem ga zaustavlja velebitska vila, pa mu daje čarobnu biljku. — Kad najmladji Orlović dojaše do te kule, a ono se tamo sjatilo svieta sa svih strana. Svi se oni kane natjecati, a kad dodje do natjecanja, stotina ih pane u jamu, dok je došao red na Orlovića.

Ali junak sretno prodje!
Pljeska ruku, šum i vika!
Glomoglasno družba viče:
„Bog da živi zamjenika
Nek se njime braća diče!“

Djeva mu pruža vienac, ali on je ne će ni da gleda. Vrlo banalno zvuče stihovi, što joj ih govori:

„Ako koga majka rodi,
Da mu nije život mio
Nek je sobom kući vodi,
A ja sam se oženio“.

To se djeve tako dojima, da joj se od sramote i od jada skrati život, te ona pada mrtva.

Kako se vidi, motivi u ovoj pjesmi nisu baš vrlo originalni. Ako se i ne bismo mogli složiti s aksiomom, što ga je nedavno gosp. Lunaček u „Savremeniku" odkrio, a koji glasi: „Romantika je najpogibeljnija(!) forma(!) za književnost, jer je najlaglja(!), jer se njome mogu i glupe misli i neistinita čuvstva i od najnižeg pjesničkog kralježnjaka(?!) zaodjenuti", ipak nam se čini, da se pjesnik ne bi smio služiti ovako svakidašnjim motivima. Ta kula s djevom, koja vabi k sebi mlade momke, podsjeća i preveć živahno na neke Grimmove pripoviedke, a konac pjesme nije drugo, nego imitacija Schillerove poznate balade „*Der Handschuh*". Ali u detalju, naročito u prvom dielu balade, osjeća se prava Medićeva nota, koja ga visoko diže nad onaj soj pjesnika, što ih prijatelj Lunaček dosta kabalistično zove „kralježnjaci". Uzgredice spominjem, da se ne mogu domisliti, što Medić za pravo misli pod „zamjenikom".

Kad se pjesnik romantičar laća motiva svježih i novih, ili da bolje kažem, kad mu snaga njegova talenta takve motive pruži, stvara on pjesme jednako liepe, kao bilo koji pjesnik realista, simbolista, diabolista, naturista, humanista, integralista, ili kako izvolite od svih tih prerazličitih škola, što ih je nova poetična nomenklatura rodila na sviet. To najbolje pokazuje Medićeva pjesma „Ružica", koja je, što se dotiče tehničke strane, jedna od najvratolomnijih, a jer je uspjela, jedna od najsjajnijih pjesama, što ih se spominjem. U ovoj je pjesmi Medić spojio dvije vizije i obadvije je osvietlio tako živim bojama, da se jedna preplića u drugu i obje postaju prava i živa pjesnička realnost. Možda nije skok izmedju jedne i druge vizije udešen dosta delikatno, ali s tehničkog je stajališta zamisao upravo hrabra i gotovo jedinstvena.

S jakim pjesničkim tonovima crta pjesnik susret s nekim starim lovcem na Samatovcu. Lovac mu govori za sebe, da je neprijatelj nevjere i razvrata i da je dobri duh priznanja bez pritvorstva i laganja.

Ja sam sjena tvojih djedâ,
Što te s cielim svietom mrazi
Što tudjincu nikad ne da,
Da mu sveti zavjet gazi:
Ja sam Hrvat dušom, tielom:
Vitez slavom, junak djelom!

I sad mu starac stane pričati, kako je kraj Drave bio grad, u kojem je stanovao moćni vojvoda, koji je imao kćerku Ružicu. Tu djevojku ljubi Vjekoslav, ali u nekom boju pane i Vjekoslav i Ružin otac. Sad se stanu za nju otimati mnogi prosci, jer tko bude njezinim mužem, postao je odmah i hrvatskim banom.

Dotle pripovieda starac i svoje pripoviedanje prekida dosta nespretno, jer da mu „tielo sanka žudi."

Sad pjesnik prelazi u drugu viziju: sad on sam gleda i vidi:

Oholi se dvori biele
I težko se ljulja zvono,
Rek bi da se puci sele.
— — — — — — — —
Tu azdije* težke zveče,
Tu kalpaci sjajni bliste
I tanka se perja praše
I tresu se kô kad liste
Kolebaju vjetri nagli:
Tako puši, dimi, magli.

Tu džilita laka zvizda,
I ori se štropot štita,
Tu se konj i junak gizda,
I lome se koplja vita;
A s balkona divna dvora
Svijetli se kano zora
Liepa djeva, i sùjetna (!)
Kobni izhod igre čeka.

Ona se stalno nada, da će pobiediti Hrvat, ali gotski vitez Ulrich dobi boj na prevaru i kad ona to vidje, baci se strmoglavce s kule u dubinu.

Ja se dugo obazirah,
A s vršine Samatovca
Nesta dvora i turnira,
I izčeznu sjena lovca;
Što ja mislih: krv se toči,
To mi sjena vara oči.

Kako većina pjesama, tako se i ova završuje patriotičnom sentencom:

Vrieme bježi, puci tonu:
Jedan vene, drugi niče,
A Hrvatska još ne klonu,
Nego plačnoj djeci kliče:
„Na noge se gorski lavi,
Vrieme teče, ne boravi!"

Uz ovu se pjesmu ja rado spominjem jedne od najljepših i najiznenadljivijih Goetheovih balada (*Das Hochzeitlied*), koja u tehničkom pogledu po vizionarnom svom sadržaju ima nekih sličnosti s ovom Medićevom baladom.

Šteta je, da nam fale i najnuždniji podatci, da bismo mogli kronoložki poredjati Medićeve pjesme. Onda bismo mogli razumjeti i to, što su neke skoro da rekneš naivne i početničke, a neke treba izravno ubrojiti medju najbolje, što ih je rodila naša poezija. Mene, a i svakog drugog tko ovog pjesnika zavoli, ova nejednakost smeta, pa bismo je htjeli bar razjasniti. Bit

* *azdija* = odjeća kao toga.

će valjda, da su neke pjesme nastale vrlo rano, a neke kasnije, kad je pjesnik zadobio više sigurnosti u ocjeni svojih produkata. Ne preostaje nam dakle drugo, nego da se oslonimo na naše slutnje, pa da po vrlini koje pjesme odredimo njezino mjesto u kronoložkom sliedu. Ova metoda nije doduše baš ni po čemu pouzdana, ali kako, tako, ona je ipak jedini put, kojim bismo i u ovoj strani mogli štogod poraditi. Treba dabome, da kod tog ne zaboravimo, da sve ove pjesme Medić sam označuje za svoje mladje radove, jer ih zove: „Pjesme prvoga doba".

S ovog gledišta promatrajući, usudio bih se za pjesmu *„pokajanje"* uztvrditi, da je jedna od najkasnijih. Rekao bih: nigdje nije Medićev stih tako savršeno jednostavan, naravan i lak kao ovdje. Bez naprave i natezanja romoni u ovoj pjesmi stih kao laki gorski potočić. Riedko se gdje čitaju tako sladki stihovi. Ja sam već negdje napried citirao nekoliko stihova iz ove pjesme, a da nije predugačka, najvolio bih ju prepisati cielu.

Ova pjesma ima da kaže onu skroz pravašku ideju, koja se je poslije Medića u našoj poeziji često ponavljala, da su Turci u Bosni braća Hrvatima. Zavita je ta ideja i opet u romancu, kojoj bi se fabula u kratko dala ovako pripovidjeti:

Ulan-aga polazi niz Kotare, da se bije s Hrvatima. Njegova ljuba Sedla mu obećaje, da će doći na njegov grob, ako bi nesreća htjela i on poginuo. To se zbilja i dogodi.

A nesretna aginica
Kose guli, čadru para
I ko sinja kukavica
Na hladno se tlo obara;
I pogledav preko Une
Nepokornu Liku kune:
„Stienje mračno, Liko kleta,
Sinovi ti robljem bili
I stranici ovog svieta;
Za tudju se krunu bili,
Kosila ih turska pala
I s rata ih nečekala!"

I ona polazi da izvrši svoj zavjet i da nadje grob pokojnog Ulan-age. A tamo na Uni naslonio se Hrvat na šešanu

. . . . stražu čuva
I na srcu taji ranu;
Oko mu je munja suva,
Što iz vedra neba sieva
I žalostnu pjesmu pjeva:

„Nedaleko onog bora,
Gdje zgažena tuži trava
Od sto rana i umora
Ulan-aga tiho spava".

Po toj pjesmi doznaje tužna Sedla, gdje je grob njezina muža i polazi onamo, ali graničar ubije i nju, pa kad vidje šta je učinio, „začudi se dogadjaju“.

I sad borić širi grane
Kraj agine tihe rake
Toli divno oplakane . . .

S ovim završujemo prikazivanje ovog glavnog diela Medićevih pjesama, u kojima je opjevao svoju domovinu i svoj zavičaj.

Što nam ostade od svega toga?

Dvije, tri refleksivne pjesme i nekoliko romanca, u kojima je riedko propuštao pribilježiti koju, tu patriotsku sentencu.

U refleksivnim je pjesmama Danilo Medić izravni posljedovatelj Petra Preradovića. Ne može se kazati, da ga je igdje dostigao. Preradović, duh miran, sabran mislilac, umjetnički obdaren vrlo bogato, svagdje drži mjeru, zauzdava svoju osobnost, stišava plamen, koji mu gori u grudima, priteže uzde svoga Pegaza. Za Medića reci sve ono obrnuto, pa ćeš odmah razabrati, da on nije bio rodjen za refleksiju. Kod Medića je sve slika i zbivanje. Kod njega je refleksija samo (ne baš strogo logički) zaključak dogadjaja, koje je opisao. On je u prvom redu pjesnik romance i balade.

A nije li to baš novost njegova talenta? Nije li to baš u ono doba, kad se on javio, bila vrlo neobična novost, koju je trebalo znati razumjeti i uvažiti? A osobito kad se uzme na um čistoća i ljepota njegova jezika! Od svega toga ipak nije bilo ništa — ali uostalom o tom će biti još kasnije govora.

Sad još treba da kažemo nekoliko rieči o sitnijim pjesmama, kojima je žučljiva ćud pjesnikova došla do jačeg izražaja. Veliki zanos je vrlo često spojen s velikom klonulošću i pjesnici, koji udaraju u ditirambične žice, redovno su podjedno i veliki melankolici. To nije bio slučaj kod našeg Danila Medića. Kad se je dionizijsko oduševljenje stišalo u njegovoj duši, on nije padao u melankoliju, nego je ostao ujedljiv i žučljiv sarkasta. Kako sve romantičare, tako je i našeg Medića odgojio ipak jedan Lord Byron, a a taj odgoj, i ako je počeo kod „Weltschmerza“ nije svršavao s melankolijom. Što više, Lord Byron, što je dulje radio, to je postajao oporiji, tvrdoglaviji i ujedljiviji. Nije s toga nikakvo čudo, što mi u Medića nalazimo pjesama kao što su „Moj grob“, „Priznaci“, „Iz opitnosti“, „Dvije zmije“ i još nekoliko paprenih epigrama od kojih sam nekoje već napried citirao.

U pjesmi „Moj grob“ spaja se mladačka drzkost s prekomjernim slobodnjačtvom, koje je romantičarima bilo svagda na jeziku. Pa je li to doista prevelika blasfemija, kad se čovjek stane sam svojoj smrti smijati? Dobri i mudri Montaigne uživao bi u mladiću, koji piše ovakove verze:

Ne mol'te se za me Bogu;
Ne mećite na me ploče,
Da se i ja dići mogu,
Kad iz groba mrtvi skoče

I pri tome divnom piru
Prije no se tamo krenem
Ostav'te mi moju liru,
Da zapjevam kad se prenem.

Na posljedku, ako ćemo baš potanko analizovati tu pjesmu, ona je sasvim kršćanska, jer izjavljuje vjerovanje u uskrsnuće tiela, ako i nije pobožna.

Ni pjesma „Iz Opitnosti" nije tako libertinska, da bismo zbog nje morali pjesnika žigosati kao nevriedna čovjeka. Jer, što pjesnik s nekom tvrdokornošću hoće, da sve vidi onako, kako jest, zato još nije postao nevriedan član našega družtva. Pa zar ovi stihovi doista preveć šokiraju:

Ljubim djaka, koji pamti,
A tamnicu kada plamti,
Učitelja kad što znade
I djevojke dok su mlade,
Crnog popa, kad ga nije,
I dvonožne one zmije,
Koje niesu posve ljute,
Advokate, koji ćute . . .

Pita se, koga šokiraju ovakovi stihovi? A napose treba pitati, je li zbog tih mrvica Danilo Medić zaslužio onakvu sudbinu, kakva mu je bila spremljena, a o čemu ću sada potanje govoriti.

(Svršit će se)

IVAN KRNIC

SAN

Snilo mi se — alaj liepe
od sna sprdnje! — snilo mi se,
da na nebu mjesto zviezda
sve cekini zlatni vise.
— — Slučaj htjede te i sabor
u to vrieme viećat stade:
glad, nepravda ubi narod,
na prosjački štap već pade.
Zlu doskočit skupiše se
mudri otci, sve Hrvati,
da pomognu gladnom, golom
i tko s krivde nevin pati.
Teda negda složiše se,
da narodu pomoć treba:
nevinomu kaznu prostit,
gladnom bogcu dati hljeba;
bezkućnikom, bezgaćnikom
stalna krova, topla ruha! . . .

Al' gle jada iznenada! — —
— Silnik ode, kesa suha!
Odkle sredstva, kada vlada
kraj blagajne prazne čeči?! . . .
očajno će jedan reći.

— Odkle? . . . Odkle? . . . sav se sabor
smeten pitaj, um napreži!
— Silnik ode, kesa suha . . .
s groze im se kosa ježi.

Ljevičar će u to jedan
sred sveobće smetnje, bune:
— Samostalnost i sloboda
nose sobom milijune.
Al' dok Pešta *milostinju*
od našega nama dieli,
dotle će nam s biede, s glada
izginuti narod cieli. —

— Izginut će, što im muka! —
sa korduna bojnik kune, —
i još prije, neg' sloboda
donese nam milijune! —

— Mir! Polako! Sve će biti,
samo sve u svoje doba! —
debeljko se jedan javi —
Mi s Magjari sve do groba! —

— Sve do groba . . . sa Magjari . . .
šapću otci — i zašute.
Podbočili mudre glave:
vidi im se, na zlo slute,
ne uspije l' narod spasti
od nevolje, biede ljute.
Već im blješti izpred nosa
buntovnički srp i kosa . . .

— Sve do groba . . . ljevičar će,
Sve do groba! pa s Magjari! . . .
Četrdeset već nam ljeta
taj Azijat gospodari,
pa daj rec'te hasnu jednu!
. . . *Spasti treba — raju biednu!*

A da l' ikom na tom svietu
ima spasa bez slobode?
Ta zar nije prosjak svatko,
švindleri kom račun vode?!...
Sve do groba!... Što to znači?
Vrazi bi vas sami znali!
Pa koliko do njega vam
pustih jošter ljeta fali?
Dajte gledj'te, da što prije
u nj' legnete, da vas nije!
Jer narod će lakše moći
oplakati vas ko mrtve,
neg' aždaji azijatskoj
doprinosit nove žrtve! —

Otci zdvojni, zabrinuti...
Vidi im se, na zlo slute,
ne uspije l' narod spasti
od nevolje, biede ljute.
Jedna iskra neka pane
i narod će sav da plane!

I saborom mir se slego,
ko da ga je demon stego!

— Slavni zbore! — vesel poklič
kroz dvoranu, čuj, zaori —
Odkle novca? pitamo se!
Čudna li nas briga mori!
Sto miljuna kilometri
jedeka nam samo treba,
pa će biti krova, ruha
i na pretek bielog hljeba.
Bog u zlato zviezde stvori,
zna on dobro, što nam treba!
Na jedek će vatrogasci
i poskidat zlato s neba!
Pomoženo bit će svakom,
i još će nam preteć dosta, —
prestati će bieda svaka,
više nikad glada, posta! —

— Bravo! Hura! s desna klikte.
A sred vike, buke, lupe
s lieva čuješ, gdje se lome
i pucaju drevne klupe...
— — — — — — — — — — — —

Al' najednom sna tog nesta.
Krst do krsta!... Tužno groblje...
a vrh svakog čitam krsta:
„Tu počiva gladno roblje."

Probudim se stenjuć, plačuć.
Sobica mi sva u tmini.
Zirnem plaho kroz prozorčić,
ima l' zviezda u visini?
A na nebu bezbroj zviezda
milo miga i treperi,
samo mjesec od pô lica
ko da mi se ruga, ceri...

* * *

Za uzdarje, čitatelju,
daj me k zbilji od sna vrati,
pa mi reci: „Tko smo?... Što smo?...
Da li roblje il' Hrvati?"...

Iz „Drača i trnja".

MAHORES

POLEMIČAR M. MARJANOVIĆ

Političar i novinar g. Milan Marjanović nije samo bujan romanopisac i sintetičan kritičar. On je i polemista. Pošto je njegova posljednja sintetična i socijalna knjiga *Iza Šenoe* prošla kao Janko na Kosovu ili onaj medjed u pčelinjak, reprezentant naše naprednjačke kritike obara se na nepovoljne svoje kritičare, od kojih je dvojicu (g. Krnica i mene) u Savremeniku već „pobio“, a sada će, u narednom broju jamačno „operušati“ i g. Lunačeka. Jadni g. Lunaček! On od straha pred tom sintetičnom logikom jamačno neće mjesec dana oka zatvoriti!

Ako se ne varam, ove tri ocjene su jedine, koje su uopće o spomenutoj knjizi g. Marjanovića napisane. Njihova skoro *jednoglasna* nepovoljnost je možda najbolji dokaz za njenu potpunu neuspjelost. Da je samo Hrv. Smotra o njoj donijela negativan sud, naša i više no neobrazovana publika odista bi povjerovala zatečenom sintetičaru, e je moja kritika običan stranački i osobni napadaj. Ali sada, kada se moj sud slaže sa sudom lista, gdje izadje recenzija g. Krnica i gdje ja nesumnjivo nemam nikakvih načelnih ni osobnih veza, sada, kada se i Savremenik, list, odakle sam izbačen, slaže u g. Lunačeku sa negativnom mojom ocjenom, sada se može sasvim spokojno reći, da moj sud bijaše sud cijele hrvatske kritičke javnosti. Jasno je, da od naših kritičara o kritičkim sposobnostima i spremama g. Milana Marjanovića misli vrlo povoljno samo — g. Milan Marjanović i dok to može biti vrlo uvjerljivo za njega, nije — za druge. Kako je on to svoje „sočinjenije“ nesumnjivo poslao uredniku *Srp. Knj. Glasnika* i kako taj „vrli prijatelj — napredne i moderne naše omladine“ nije o spomenutom djelu svog rvackog dobroželjateljnog počtovaoca donio ni malo reklamčice, biti će, da to g. Skerlić pored sve dokazane svoje ljubavi za napredne i moderne Hrvate nikako ne mogaše učiniti... Ima bo knjiga, kojih ne mogu pohvaliti ni „vrli prijatelji“, ni sa kojeg „stajališta“.*

U uvodu svog odgovora „Krnicu i drugovima“ polemiše vrli sintetičar tako, kao da se odista g. Krnic sa nama dogovorio i on da je, siromah, žrtva tih „zakulisnih momenata“. Kada je već riječ o „drugovima“, g. Mar-

* Nadam se, da mi g. Skerlić iza toga neće otimati kruh iz usta i prietiti mi — žandarima.

janović, bivši i sam nekoliko časova moj „drug", nesumnjivo zna, da kao kritičar nisam pristupačan drugarskim osjećajima. Ja bih njegovu knjigu „iskritizirao" i onda, da sam — što kažu — s njim čuvao koze, čega se medjutim u taj par ne sjećam. Za gg. Krnica i Lunačeka mogu reći tek to, da su moji kolege, da s njima ne dopisujem — barem ne o Marjanovićevim *idejama* — i da sam „agitirajućeg sociologa" kritikovao apsolutno bez ikakvog poznavanja tudjih recenzentskih namjera. Kritika g. Krnica i danas mi je nepoznata, a da je moj članak pisan i štampan prije Lunačekovog, zna bez sumnje i g. Marjanović, jer ga — kako vidim — nije — kao ja — zaboravio. Dok su meni njegove starije sinteze *o meni* sasvijem nepoznate, on jamačno ne može to isto reći o sebi. Jedini dakle ozbiljniji i opširniji njegovi kritičari su g. Marjanoviću „partaični, površni, *iskreni* i *neiskreni*" i ja se nadam, da se gg. Krnic i Lunaček u tome neće moći složiti sa našim kritičnim kolegom, koji je tim svojim *pro domo* pokazao svakako više uvrijedjenog dostojanstva no vještine u polemičkoj taktici. Jedan na trojicu — eh, to bi bilo mnogo i za Mažuranićevog Crnogorca, te se bojim, vrlo, vrlo bojim, da bi ta sinteza u sukobu sa našim trostrukim analizama mogla izaći i sakata i gurava . . . Kada pomislim na jarost g. Krnica i na literarne batine, koje g. Marjanoviću jamačno već sad sprema ljuti mejdandžija, svirepi ubojica i „stari Šved" g. Lunaček, biva mi da bacim pero i kliknem kao Apostat: Ti si me pobijedio, Marjanoviću!

Nitko — veli moj silom mučenik kritičarski — nitko kod nas ne „kontrolira *podvale* ovakovih kritičara" — kao što sam ja. I ta moja tamna prijevara je štampana u jednom književnom listu i Hrv. Smotra tobože ne da se kontrolirati! Ja sam „podvaldžija" i podvalih uredništvu, publici i Milanu Marjanoviću, pod svojim potpisom! „Kritičari protuslove sami sebi" — veli taj *poštenjak*, kao da sam sa gg. Krnicem i Lunačekom odista spremio tu urotničku i nehrvatsku „podvalu" i kao da se s ovim mojim kolegama ne slažem u glavnome, a to je: da je g. Milan Marjanović dosta nepismen *fraseur* i kritičarski zvučni *šarlatan.*

Ja do toga zaključka nisam došao „glosama", nego opsežnom, izradjenom *kritikom*, gdje sam svaku svoju tvrdnju potkrijepio masom *citata i primjera iz njegove* t. zv. *knjige.* Nepravilnost toga „jezika" dokazah, nabrojivši, prepisavši oko *60*, slovom *šezdeset* atentata, većinom germanskih, na pravilnost hrvatskog jezika. Tako isto sam na nebrojenim primjerima dokazao sablažnjivu ubogost, zasukanost i nezrelost sintetičarovog stila, koji je imao obraza, govoreći o umjetničkom izrazu, citirati jedno Turgenjevljevo mjesto, na koje je baš ta njegova konfuzna i nebulozna fantasmagorija prava stilistička parodija! Da dokažem njegovu posvemašnju nesposobnost suditi *naše* i tudje pisce, *naveo* sam primjere njegovog apsolutno krivog *stila* (n. pr. zamjenjivanje stila sa sadržajem), njegovu nemoć da ocijeni *najvidjenije*, najpoznatije pisce i dosta sirovih, ordinarnih kontradikcija. Za dokaz njegovog frazerstva i *nepoznavanja najelementarnijih literarnih pojmova* navedoh samo u prvom dijelu moje recenzije *55,* slovom *pedeset i pet*

najobičnijih fraza i najneobičnijih, najflagrantnijih lapsusa, kojih ne bi počinio, pa još javno i autoritativno, ni primitivni abonenat Pester Lloyda ili Bečkog Dnevnika! Što sam mogao zaključiti o piscu, koji Germane prikazuje kao naučne, individualistične, a Romane kao duhove, koji u „*tradiciji* vide svoju veličinu i njoj se utječu", nemajući pri tome ni o Germanima ni o Romanima mnogo „dunsta"? Što mogoh misliti o kritičaru, koji je mjerodavne pariske modernizme doveo u vezu jedino sa — Brunetièreom? Što sam mogao zaključiti o naučnim, eksaktnim pretenzijama običnog novinara, koji pisce i stil njihov sudi po tome, jesu li *nad*, *u* ili *pod* svojim sižeom, i koji je prema toj eksaktnoj metodi podijelio naše pisce u *tri* čudnovate *kategorije?* Što da mislim o kritičaru, kojemu je idealizam „neznanstven", dok trabunja o svim velikim pitanjima, kao da je s njima „per tu", dok naklapa o modernim problemima kao o „Boussettu" i „Corneilu" (Corneilleu i Bossuetu), nemajući ih evo časti ni po imenu čestito poznavati? Što da kažem o kritičaru i tumaču „moderne struje", kojoj je — da ne spominjem Europe! — gimnazijalska Nova Nada, M. Dežman, Milan Marjanović e tutti quanti najtipičnijim, najgermanskijim ergo najznanstvenijim hrvatskim reprezentantom? Što mogu zaključiti o piscu, koji govori o stilu, pišući nepravilnom hrvaštinom bučnog reportera, koji besjedi o hrvatskim piscima, ne opažajući n. pr. ni Kovačićevog simbolizma kao ni razlike medju „epigonima" i „pionirima", koji propovijeda o „nauci", nemajući o njoj ni pojma, koji priča o modernizmu, poznavajući ga upravo toliko, koliko eksaktne metode i one „tradicionalne Romane" i njihove hrvatske srodnike, koje je pobacao u koš „neznanstvenog" i neindividualističnog „didaktičnog idealizma"?

I šta na sve ovo g. Milan Marjanović? Je li dokazao, da on dobro i pravilno piše, da nije činio kontradikcija, da poznaje tretirane pisce i probleme, da ima ukusa, znanja i objektivnosti? Je li oborio ma *jednu jedinu* moju nepovoljnu *tvrdnju?* Nije, pa ako ne vjerujete, usporedite moju recenziju s tim njegovim odgovorom.

On veli, da *nije* uzvisivao Germane nad Romanima, da sam ga prikazao „kao bojovnika *proti* piscima osamdesetih godina". Kori me, što nisam čitao prijašnjih njegovih radova. Pobija me in puncto „pioniri i epigoni" tvrdnjom, da ova „kvalifikacija *nije literarna*", dakle me pobija mojom tvrdnjom! Veli, da njegov katalog *nije kompilacija* i pita me, „iz čijih radnja" je tobože kompilovan. Moje silne citate njegovih flagrantnih izmišljotina, netačnosti i fraza zove, ne pojimajući *ironije* njihovog lanciranja, „novinskim ispravcima na temelju § 16." Tvrdi, da sam, upotrebivši *njegovu* štamparsku pogrješku, zlobno zamijenio *Turića* sa *Tucićem*, premda ga jedan naš Errata corrige u Smotri može uvjeriti, da sam ja *tu pogrješku popravio* i to kao erratum *našeg* slagara. Veli, da sam njegove izraze „nagristi", „onjušiti", „mrtva točka" (tačka), „umišljenom veličanstvu" (eingebildeter Majestät), „uvukli se u sebe" (in sich sich hineinziehen) nabrojio kao *jezične* pogrješke, premda sam samo *tri posljednja* izraza mogao takvima kvalifikovati (jer su ona dva prva idealni izrazi nakaradnog stila!), pa sve kad bi i bile te nakarade ukusne

i pravilne, ne bi dokazale ništa, jer ja navedoh — kako rekoh — *preko poldrug stotine* takvih Marjanovićevih užasnih „čvorova". Da dokaže, e je njegova knjiga, plod *desetgodišnjeg* proučavanja, nema namjere biti dobro napisana poput sličnih zapadnih desetgodišnjih plodova — jer ja sam to njenoj desetgodišnjoj evoluciji zamjerio, g. Marjanović veli, da je djelo *„zbijeno"*, „razmjerno *kratko*", da nije plod „10 godišnjeg *tesanja*" i da on, g. M. Marjanović, nije „tesao" *kao Flaubert*... Ono, što rekoh o Bahru i zagrebačkim bahrovcima zove moj synthetiker i brandesianer *falsifikatom*. Moje nepovoljnosti su mu „*fraze, doskočice, šale,*" koje ga, kako vidite, i sad vrlo, vrlo amiziraju. Ja sam „emfatično ogorčen". Ono o njemu „*morao sam*" pisati onako za Smotru, jer me moj gospodar, g. Vukelić bez sumnje bogatije nagradio od Glasa Matice, gdje bih u ostalom takodjer (zbog J. Hranilovića) morao mlatiti g. Marjanovića na pravdi Boga! Moj sintetičar sebe usporedjuje sa Turgenjevljevim istinoljupcem, a mene sa ženom, koja smatra istinu — *stearinskom svijećom!* Ja, po g. Marjanoviću, „nikada neću biti apostol istine i *najprimitivnijeg literarnog poštenja*", a sve moje tvrdnje su neistinite, lažne. Prijeti mi ispravkom u *mom* stilu i mene bi *moj* stil kod g. Marjanovića iskreno obradovao, premda ne mogu shvatiti, zašto je ovo moje mjesto citirao *kao nejasno*: „Dobro i pravilno piše ko pravilno i dobro misli. U ovoj knjizi nije taj slučaj. Autoru kao finom diplomatu služi govor za maskiranje misli. Nemajući ideje („na koga se ovo odnosi?" — upada mi tu u riječ kritizirani autor!) zamjenjuje je velikim, zvučnim riječima"...

To je duh i ton, to su razlozi i obrane sintetičnog kritičara! Ja sam ga, veli, *morao* izgrditi, jer sam Smotrin rob. Ja sam ga izmrcvario, jer — no vi već pogadjate: ja sam ga izrešetao za inat g. g. Drechsleru, Gjalskome, Skerliću i Savremeniku. Moja kritika je strančarska „podvala", falsifikat, zločin u obliku novinskih ispravaka, posljedica moje lažno ogorčene „emfaze" i snobske taštine, jer g. Marjanović ne spomenu mojih pisama pored modernističkih pisama g. Turkovića, mojih studija pored studija gg. Jelovšeka i Skoka, mog *Iverja* pred epohalnom pojavom gg. Marjanovića, M. Šarića i novonadskijeh gimnazijalnijeh mislilaca, premda je taj isti g. Marjanović nekad o autoru tog istog *Iverja* pisao čitavu studiju, kako čujem daleko povoljniju od ove moje, koja evo pruži g. Marjanoviću toliko poraznih argumenata proti *mom* literarnom obrazu...

*

Što da zaključim iza toga o g. Milanu Marjanoviću polemičaru? Da mu vratim njegove napredne i moderne pogrde, nazvavši ga literarnim najamnikom, varalicom i osvetljivim krivotvoriteljem?

Umjeren i uvjerljiv zaključak je iza takve antikritike mučan, ali sada nema sumnje, da je g. Milan Marjanović kao polemista dostojan drug g. Milana Marjanovića, kritičara, i g. Milana Marjanovića, romanopisca.

Neka mi moj (i Sirovatkin) pošteni kolega dopusti još jednu malu opasku.

On je moju nepovoljnu ocjenu o sebi kvalifikovao kao čin *nemoralan*, dok ja smatram njegov odgovor *moralnim*.

Dakako, malo više duha i pameti ne bi škodilo, jer ima slučajeva, gdje je moral i „nedoraslost“ tautologija.

Siromašni duhom — —

Ali g. Marjanović ne vjeruje jamačno ni sam, da će doći u nebo. Malo Peštice je dosta nekim hrvatskim patriotskim saradnicama magjarskih listova, koji živu *od* morala, misleći, e živu *za* moral.

Kako sam u ovoj kletoj kritici odvraćao g. Marjanovića od prevelike literarne marljivosti, tako ga sada najuljudnije odvraćam od pretjeranog moralisanja. Mi, nemoralni, lakše dišemo medju tim grješnim svijetom, više se smijemo i tolerantniji smo od vas, moralna gospodo, i dok vi lovite tudje nemoralnosti, mi hvatamo tudje budalaštine, dok vi vaše protivnike krstite *zlikovcima*, mi ih nastojimo prikazati *budalama*. Kada napadnu vas, vi vičete: — Podvala! Zločin! Amo te, policijo! a mi u tom slučaju kličemo: — Gle apostola, kako je smješan! Čuj proroka, kako je uzak i nelogičan! Gle moralista, kako sebično mrzi!

I mi na kraju pobjedjujemo, jer se *smijemo*, i jer su na našoj strani rodjeni ljubitelji šale, djeca, momci i žene, lijepe, nježne ženice.

U ostalom, ko zna: možda ću i ja vremenom postati moralan kao g. Marjanović, ali to će biti tek onda, kada će od mene kao od moralnog krampusa bježati mačići i mačkice, i kada će se u mom društvu prestati na mene smijati toplina vedrih pogleda dječurlije, djaka, „piccola“ i djevojaka... To će biti tek onda, kada mi tako *podvale* kao ja što sam u onoj nepovoljnoj kritici *podvalio* mom indigniranom i ucvijeljenom sintetičnom kolezi, gospodinn Milanu Marjanoviću.

Molim ga, da se ne ljuti i da pozdravi svog indigniranog i ucvijeljenog kritičarskog plačidruga, gospodina Arsena Wenzelidesa i gospodina Cherubina Šegvića.

A. G. MATOŠ

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Nastavak.)

XIX

Razkriljenih ruku dočekala je Ljuba Andrijevića.

On joj bio sašao u susret, iza kako je gore sjedio i čekao ju. Već mu se činilo, da ne će ni doći. Pazio je na svaki šuštaj lišća, na svaki korak, pogledavajući preko vrtova k onoj strani, gdje je bila villa. Sve je mirovalo u zrakama sunca, koje je odmicalo k zapadu. Ondje, gdje je on sjedio, bila su stabla visoka, počimala je šumica, a sunce je jedva prodiralo u gustu hladovinu. Andrijević je bio uzbudjen. Ni na što nije mislio, samo je osjećao u sebi talasanje izpremiešanih, nejednakih čuvstava. I kao neki drhat podilazio ga. Upravo onako kao za mladenačkih dana, kad bi polazio na ljubavni sastanak. Nije se mogao oteti tome drhtanju, premda se proti njemu sve ljuteći se borio i dozivao sebi u pamet, da već nije mladenac, nego odrasao, zreo čovjek! A sve, sve one slike nekadanjega boravka s Ljubom vraćale mu se moćno u dušu. Ona sobica, gdje je kao djak stanovao kod Ljubine majke, onaj prozor, gdje su skupa gledali razgovarajući čitave sate, onda oni prvi cjelovi — sve se to redalo pred njegovim duševnim okom kao iznova proživljeno, a sve će to slaviti svoj uskrs, tako željkovani, kad dodje ona.

I došla je.

Spazio ju je Andrijević kod onoga zaokreta male pješčane stazice, što se gubila u vrtove. Uz nju je išla djevojčica od kojih četrnaest godina, a odmah zatim dvie manje, koje su odskakutale po strani, kao da traže nešto, da uberu. Andrijević je naglo ustao i prešao poprieko sve one zavoje puta i za čas se stvorio pred Ljubom. Ona mu je pošla u susret, zagrlila se s njim i izljubila. Sve se je to dogodilo u jedan tren, a da Andrijević nije dospio ništa da savezno kaže osim nekoliko izprekidanih rieči, u kojima je bilo i običajnoga pozdrava i nesuvislih uzklika začudjenja i radosti.

Istom tada dospio je Andrijević, da dade ruku onoj djevojčici, što je bila uz Ljubu.

— Vidiš, Erna, to je onaj gospodin . . .

— Onaj s fotografije — jedva izreče djevojčica i zastidi se.

— Tvoja je naime fotografija na mom stolu, a ona me je uviek izpitivala, tko je to.

— Samo, što sam se već promienio.

— Dă, ondje ne imate tako jakog brka — javi se nešto sigurnije mala Erna, a svi se nasmiju. U to su došle i one druge dvie djevojčice s jagodama u ruci i začudjeno gledale u Andrijevića.

— No, kako ste rekle? — opomenu ih Ljuba.

— Ljubim ruke! — prihvatile su u jedan mah kao pjevajući male i brzo se sakrile za Ernu. Erna ih uze svaku za svoju ruku, a onda se vedro i sa smieškom okrene prema Ljubi:

— Danas ću ja ići s njima tražiti jagode. Vi, gospodična Ljuba, imate za sigurno što razgovarati s gospodinom.

— Samo pazite, da se ne izgubijete! Mi ćemo ići putem prema klupi.

I sve tri djevojčice zapjevuckaše i opet svoj „ljubim ruke", te se u buci i smiehu razbjegoše onom malom strminom prema šumici.

Andrijević i Ljuba ostali su sami i pogledali jedno drugomu u oči. Onda je Andrijević uzeo Ljubu za ruku, primakao je k svojim ustnama i poljubio, pošavši dalje putem.

— Ljuba!

Ljuba je šutila i poniknula očima, uzdahnula malo i prošaptala: „Kako se to sve čudno desilo!"

— Nije čudno, Ljuba. Sve je to tako moralo biti. Ti ne znaš. Ja sam ovo posljednje vrieme neprestano mislio na te. I pisao sam ti, a eto baš jučer stigao mi list, da si tamo „nepoznata".

— Već je dvie godine, što nisam više učiteljica. Ovih će se praznika navršiti dvie godine, što sam odgojiteljica, guvernanta ili kako hoćeš — ovdje joj je glas zadrhtao. Još je jače poniknula glavom i zaustavila se.

Andrijević ju je motrio: Ona ista njegova Ljuba. Tek nešto, nešto je drugačija. Kosa je jednako crna, ali bujnija savijajući se punano oko glave. Ramena su joj krepča, a i nije onako mala, kako je negda bila i kako je živjela u Andrijevićevoj uspomeni. Oči su ostale iste: velike, izrazite i dobre, samo se kao izpod njih urezala jedva zamjetljiva brazda, kao odraz nekih patnja. Na licu joj je još uviek svježina mladosti. „Ta, šta joj može biti, jedva dvadeset i jedna godina" — sjeti se Andrijević. Samo ozbiljnija je nego li prije. Kod ovih posljednjih rieči zadrhtale joj jedva vidno one sitne mišice oko oka, pa se činilo, kao da će joj briznuti suza.

Andrijević se nije mogao suzdržati, već joj je obuhvatio glavu, privinuo je k sebi i poljubio u oko.

— Sjećaš li se, Ljubo, kako sam te znao poljubiti u oko, dok smo bili u onoj našoj sobici.

— Ah, svega se sjećam, svega. I sobice i pisaćega stola i knjiga — pa mi se sad sve pričinja kao neki daleki san. Ah, moj najsladji san. Više puta noću, kad ne mogu spavati, onda ponavljam svaki onaj trenutak i uživam u tim uspomenama, a poslie . . . plačem . . .

— Ljuba!

— A kad se izplačem, onda sam opet nekako jača. Ponosna sam, da sam doživjela tako liepu prvu ljupav.

— Oprosti, Ljuba, ja sam ti nanio veliku nepravdu, i tebi i sebi. Ja sam ubio tu ljubav.

— Nisi ti, nego život. Ah, život! — Zbilja, ti valjda ni ne znaš, da mi je umrla mati.

— Umrla!

— Lanjske godine. Možda i od žalosti, što sam izgubila svoje učiteljsko mjesto.

— Ništa nisam o tom čuo. Nikad ništa.

I sad je Ljuba pripoviedala Andrijeviću, kako je dospjela u jedno slavonsko selo, gdje je bila učiteljica u prva dva razreda s neko osamdeset djece. Druga je dva razreda imao ravnajući učitelj, oženjen i otac petero djece. Taj joj je učitelj počeo udvarati i postajao sve bezobzirniji. Kad je njegova žena za to čula, stala je pogrdama i psovkama susretati ju, pa ju tako mučila, da je morala tražiti premještenje. Selo je to bilo zabitno, nikoga nije ni imala, osim tih učiteljevih, koji su joj omrazili njezino zvanje, da je od same tuge i grižnje bila gotovo obolila. Sreća, da je našla iz novina to mjesto odgojiteljice, koje je — ne zna ni sama kako — izmedju petnaest učiteljica dobila i tako se riešila tereta težke učiteljske službe.

— Ti znaš, kako sam uviek baš ljubila svoje zvanje i veselila se, da ću odgajati mlade Hrvate. Ali, kako su mi se zamračili, upravo ugušili svi ideali, kad sam došla u ono pusto, zabitno mjesto. Djeca surova i gotovo divlja. Zimi su slabo i neuredno išla u školu. Nisam ih smjela prijavljivati, jer bi mi se roditelji mogli osvetiti. Taj isti učitelj govorio mi: „Ne poznajete vi, veli, ovoga svieta. Ti su vam kadri učiniti kakvu psinu. Oni kažu, da trebaju djecu kod kuće, pa šta će im — vele — škola! Mrze oni i školu i učitelje". Sasvim je naravno, da su mi padala krila moga zanosa, jer djeca ili napućena od roditelja ili sbilja nemarna nisu htjela ništa slušati. Tà, ni najprimitivniju obuku nisam im mogla usadjivati, a kamo li kakve rodoljubne klice. A onda je došla i ta neprilika u kući, „ljubav" — trpko se nasmije Ljuba.

— Dakle prvi ti korak u sviet nije bio baš veseo!

— A onamo me je mati neprestance korila i dozivala mi u pamet, neka držim ovo svoje mjesto, do kojega sam težkom mukom i „protekcijom" došla! Ona je naime obilazila sve te vladine referente i njihove gospodje, kod kojih je šivala, dok mi nije izmolila to krasno mjesto.

— A ovdje, Ljuba, ovdje ti je — liepo?

— Liepo! . . . Meni je bilo liepo samo onda, kad sam u školu išla, kad si ti kod nas bio . . . Dà, krivo bi bilo reći, paze me jako i djeca me vole, ali — —. Ah, šta da ti neprestano govorim o sebi. Pričaj ti radije meni, kako si živio onda poslie, kad . . .

— Kad ti nisam odgovorio na tvoj posljednji list. Posljednji.

— Ti se još sjećaš . . .

— Rekao sam ti, da si mi posljednje vrieme uviek dolazila na pamet. Kad sam baš prije neko mjesec dana prekapao stare svoje papire, našao sam i tvoje listove, one tvoje drage, upravo djetinje listove...

— Ne spominji toga. Ti si mi se negdje i rugao. Bila sam onda još tako djetinjasta.

— Ne, Ljuba, bila si istina kao diete — ali čista, dobra, mila i vjerna kao diete. Upravo ti listovi pobudili su sa dna moje duše onu staru ljubav za te.

— Ah! Kako je to čudno! Upravo ove posljednje mjesece i ja sam na te, kao nekom osobitom silom primorana, mislila. Dakako, nikad te i inače nisam zaboravila, ali ipak smirila sam se i bilo mi je doba, kad sam se čim drugim bavila — najviše čitanjem — pa si mi istina bio na pameti, ali nekako daleko i sasvim sam bila uvjerena, da te već nikad ne ću ni vidjeti, a kamo li sastati se s tobom. No posljednje vrieme, dolazio si mi sve više na misli.

— Možda baš za to, što sam ja na te tako intenzivno mislio.

— Pa djeluje duša na dušu — nasmije se milo Ljuba i prisloni se uz Andrijevića, koji se i opet zaustavi milujući je po kosi.

— Nekako sam nemirna bila sve dane. Tražila sam, da se nekomu povjerim. Cjelivala sam sa suzama tvoju sliku, a tako me jednom zatekla ova mala, Erna, koja je za svoju dobu dosta zrela. I pomisli, ja sam tomu djetetu — unatoč svih pedagogijskih pravila — rekla, da si ti moj zaručnik i da ćeš jednoga liepoga dana doći do mene.

— I došao sam — nasmije se Andrijević.

— Dâ, a ja, kad sam joj to rekla, uzdahnula sam ni u snu ne misleći, da će mi se želja izpuniti. — Pače nekoj svojoj tu, jedinoj prijateljici, povjerila sam se . . .

— Gospodjici Reziki . . .

— Ti znaš!

— Tâ, tamo sam od nje i od prijatelja Topalovića i doznao, da si ti ovdje, pa sam te potražio.

— Ah, kako je to išlo sve jedno za drugim kao varnice. Poslie toga razgovora bivala sam još nemirnija svakim danom, kao da sam te slutila. Danas osobito. Išla sam s djecom svuda po okolici ne imajući mira i, vjeruj mi, kad je došla tvoja ceduljica, ja se nisam ništa začudila, ja sam to primila u svoju sviest, kao da je sve tako, upravo tako moralo biti. Zato sam te i dočekala razkriljenih ruku . . . I ovaj naš sastanak, ovaj razgovor tako mi se pričinja, kao da je već jednom izmedju nas bio, kao da sam ga snivala, pa mi se sada san izpunja . .

— To ti dolazi sve od uzrujanosti, Ljuba. Ali, čemu da o tom razpravljamo? Mi imamo prečih posala, prečih razgovora. Ljuba, ja više nisam mladić. Nisam onaj lažno-ponosni sveučilištarac, koji sam u tebi gledao zaljubljenu djevojčicu, i koji sam te se onako neliepo, onako neoprostivo riešio, držeći da mi nisi dorasla za brak. Ne, ja nisam taj mladić, ja sam iz života kraj drugih izkustava ponio sobom i to, da sam krivac pred sobom, da sam

usmrtio jednu vjernu, dobru ljubav. Došao sam, da je uzkrisim. Ljuba, budimo kratki: ti, jedina ti, moraš biti mojom ženom . . . Ti šutiš! Ti promišljavaš. Ti si možda već našla drugu ljubav . . .

— Ah, to ne, to ti valjda i sam znaš, da ne može, upravo ne može biti. Nijedan se mužkarac ne može pohvaliti, da sam mu dala i najmanji znak kakove simpatije, a nekmo li ljubavi. A oblietali su me. Poslie toga učitelja ovdje neki šumar. Taj mi je i pisao i zamolio za ruku; odbila sam. Brat od tvorničara vrze se oko mene i sada. Taj valjda i nema ozbiljnih namjera, već misli i „flirtovati", kako se to s jednom guvernantom i smije...

— Ljuba!

— Dà. Eto i to ti je jedan odgovor na pitanje, je li mi ovdje liepo.

— Ljuba, svemu će tomu biti kraj. Ja sam došao izkupiti svoj grieh. Mi ćemo ipak jednom biti svoji. Mi to moramo . . . Ali, zašto mi ništa ne odgovaraš? Zašto?

Andrijević je privinuo Ljubu k sebi i poljubio je u čelo. Ona se sklonila k njemu zabušivši mu glavu u grudi i tu stala jecati.

— Ne, nemoj plakati, Ljuba. Šta ti je? Treba da se smijemo, da se veselimo. Budi dobra, Ljuba, podigni glavu. Ti mi nešto tajiš. Reci mi sve!

— Ne bi li bilo bolje, da ostane onako, kako je i dosad bilo. Ja ću i dalje biti guvernanta, a ti —

— A ja?

— A ti budi sretan. Podji putem svojih snova . . . uzmi svoju sadanju zaručnicu u Zagrebu . . .

Andrijevića osu naglo bliedilo. Nastao je muk. Polako su stupali, niemi i poniknutih očiju prema klupi na vrhuncu. Prvi se zaustavio Andrijević i tu je hladno i smrknuto rekao: „Ja nemam zaručnice." A onda je osjetio, kako mu se opet krv vraća i udara crvenilom u obraze:

— Ne, Ljubo, ja nemam zaručnice. Ili zar misliš, da bih ja bio došao ovamo do tebe, da bih te tražio, kad ne bih bio sve prekinuo. Ti si istina mogla čuti, da sam boravio u njihovoj kući, da sam i sad na njihovu imanju, — može uobće sav sviet govoriti o tobožnjem braku našem, ali ja — kunem ti se ljubavlju našom — i ako sam na momente bio sklon tomu, što Nijemac veli, razumnom braku, i ako sam makar i silom htio iz sebe evocirati kakvu takvu ljubav — ipak, moram tebi, baš tebi reći, da sam osjećao u sebi svu nemoralnost takove veze. Silom prilika, čestim sastajanjem dolazilo je izmedju nas do intimnijih prizora, gdje sam, ja ti izpoviedam, znao biti i slab — jer ljudi smo svi, a ta Olga nije tako ni ružna — dà, Ljubo, mi smo se i grlili i cjelivali, ali uvjeravam te, bez ljubavi. To je bio samo momentani zamah strasti, poslie kojega je redovno dolazilo kajanje i ono vječito pitanje: ne varaš li i nju i sebe I onda sred tih prizora javljala se sa svom svojom melodijom nezaboravnoga nekadanjeg milovanja spomen — na te, Ljuba. I što dalje, sve to jače. Ja sam se počeo otresati te nenaravne ljubavi i vraćati se svojoj prošlosti. K tebi, Ljuba!

— I ona mala Ljuba, ona preparandica nekadanja, da je bila kadra izvesti preokret u tebi?! Zar je u onoj prvoj njenoj ljubavi bila tolika moć ili je pak u tebi tako plemenito srce, pa osjeća u sebi —

— Kajanje, Ljuba, eto to je. A ne samo kajanje sbog tebe, već uobće kajanje sbog svega moga života, kojim sam živio, odkako sam se razstao s tobom.

— Svega života! Tvoje su izpoviesti sve zanimljivije. Da ne misliš možda na svoj politički rad?

— Da, dobro si shvatila. Put, kojim sam udario, ne valja. Imam toliko snage u sebi, da to spoznam i da se povratim natrag na razkršće, s koga sam skrenuo napustivši stari dobri put a odabravši drugi, na kom sam izgubio svoj mir i sreću.

— Ako te pravo razumijem — uhvati Ljuba Andrijevića za obje ruke — ti ćeš se povratiti k starčevićanskim načelima, kojima si i mene učio.

— Da, k njima. Ne samo, što ću skinuti sa sebe ljagu „štreberstva", koja mi se u ovim prilikama sama nameće, već ću se i duševno očistiti od svih mojih dosadanjih zabluda.

— Ded, sjedni, pa da mi kazuješ, kako se to sve u tebi dogodilo. Oh, kako me to sve neizkazno veseli!

— Još više te veseli, nego li što sam se vratio ljubavi našoj?

— Gotovo da više... nasmieši se Ljuba i ovjesi Andrijeviću ruku oko vrata... ali daj pripoviedaj!

I sad je Andrijević, ovivši jednu ruku oko vrata ljubljene djevojke a drugom ju držeći za ruku, pripoviedao potanko sve faze svojega preokreta i duševne borbe, koja je tresla s njim eto već nekoliko mjeseci. Nije zaboravio spomenuti joj sve one muke, što su mu izjedale dušu, odkako je počeo spoznavati svu absurdnost i nemogućnost političkoga kola, u koji je zašao. Živahno joj je ocrtao svoje pokušaje, kako da se otrese svoje okolice: drugova naprednjaka, staroga Muića, Olge; izpovjedio joj je i svoje slaboće, kako naime još nema dosta snage, da posvema izstupi, ali osjeća u sebi volje, da će to što prije učiniti i javno se vratiti Starčevićevoj nauci, koju je za mladosti usisao. A kad je još vidio, kako se Ljubi oko kriesi od radosti i zanosa, kako upravo sva drhće od uzbudjenja, govorio je Andrijević sve življe, sve srdačnije i uvjerljivije.

— Eto, sad ćeš valjada pojmiti i to, da sam, kad sam se vratio na razkršće svojih starih puteva, morao naći i tebe, pa po tom tebi se i vratih. Kad se u mojoj nutarnjosti sve kršilo i lomilo, kad su padali zidovi toga novoga, lažnoga, naprednoga hrama, onda sam našao na ruševinama i svoj ostavljeni cviet, svoju Ljubu.

— Ah, kako sam sada sretna — pala mu je u naručaj Ljuba — upravo podpuno sretna! O da ti znaš, kako sam ja i poslie ostala Hrvatica Starčevićanka. Svagdje, pa i ovdje u kući Steinbrennerovoj. On mora sbog mene držati sve starčevićanske listove, a ja u tom duhu i svu djecu odgajam. Kod njih nema ni traga njemačkome porieklu očevom, jer im je i mati dobra

Hrvatica. Ja nabavljam sve političke brošure starčevićanske, pače (porumenila je malo) ja sam i sama što šta piskarala, u božićnjem ili uzkrsnom prilogu, dakako pod pseudonimom. O ja ću ti ako bude trebalo, pomagati u svemu, makar što prepisujući od tvojih članaka, jer ti ćeš odsad i pisati, zar ne, u naše novine?

— Jest! Serija mojih političkih članaka u starčevićanskom duhu već se sprema. Izići će doskora, zajedno s mojim javnim izstupom.

— I znaj, da ćeš ti u očima poštenih ljudi izići značajan i velik. Takav preokret u sebi može izvesti samo plemenito srce.

— A ne radi se tu, Ljuba, samo o meni, već i o svim onim ostalima, koji se osjećaju nemirni i nezadovoljni s naprednjačkim programnim frazama. Svi će se ti osokoliti mojim primjerom i poći za mnom. U ovom obćem metežu u Hrvatskoj bit će to patriotsko djelo, o tom sam uvjeren.

— O i ja! Pa onda, imponirat će ljudima i to, što si ti napustio svoju karijeru i lagodan život, a odabrao borbu ne plašeći se neprilika.

— Kako ti to dobro vidiš! A još — još mi ne daješ odgovora . . .

— Da ti budem ženom. O, sad više ne promišljam. To me je čas prije mutilo, da ti pravo kažem, — ne ni zaručnica tvoja, ni ništa, koliko baš to, a eto sad je sve palo . . .

— I podpuno si moja!

— Podpuno!

— Ženo moja! — kliknuo je Andrijević, a oko mu se zamutilo suzom grleći Ljubu i cjelivajući je.

Sunce je zalazilo daleko iza onih brežuljaka. Grmlje i stabalje bilo je mirno, a iz daleka je dopirala dječja cika i smieh.

— A, Ljuba, nisi li na to pomislila, da ne ćemo imati ništa, nego sebe?

— Pa to je najglavnije.

— Vidiš, ja valjda ne ću dobiti ni odvjetničtva. Kuburit će se. Kušat ću dašto na Starčevićevom programu ovdje kandidirati, ali ni to nije nikakva materijalna korist, već naprotiv. Moraš se i opet spremiti na stradanje.

— O rado ću stradati. Dielit ćemo sve neprilike. A onda, smijem li ti to reći, ja sam nešto u ove dvie godine i zaštedila. Svu svoju, guvernantsku plaću.

Andrijević se mjesto odgovora nasmieši i poljubi je u čelo.

— Sve će se to dogoditi sad na brzo. Ja više ne mogu dugo ostati tu, na imanju nesudjenoga tasta i političkoga protivnika. Sazvat ću što skorije pouzdani sastanak i eventualno skupštinu, da vidim, a onda put Zagreba. Što će biti dalje, ne znam.

— Što bilo, da bilo, dogovorit ćemo se već pismeno. I ja moram tu ostati do praznika, dok spremim djevojke za izpite, što će ih u gradu imati. Sve su to nuzgredne stvari. Glavno je, da smo se ovdje našli. Hvala ti, Ante, što si došao.

— Tebi, Ljubo, hvala. Hvala ti na svem, stara ljubavi moja! — i ogrli je.

— Znaš li, kako si mi pjesme pjevao?

— A ti meni redila knjižnicu.

— Sladki su i nezaboravni bili oni dani. Ali, opet će se vratiti. Kako će to liepo biti kao muž i žena!

Još su tako u zagrljaju razgovarali, a sunce je već bilo zašlo Dogovorili su se, da će Andrijević kao u ovu nedjelju posjetiti Ljubu u vili — ta, oni već ne trebaju ništa ni pred kim tajiti — a onda će se o svem još bolje dogovoriti.

U to su već došle i djevojčice s velikim kiticama jagoda i šumskoga cvieća. Erna se pohvalila, da se uzpela sve do vrha šumice i da nisu nigdje zalutale.

Andrijević ih je odpratio dolje na lievo k velikom putu, kojim su pošli do ville. Tu se je oprostio s Ljubom, obrekavši za stalno, da će u nedjelju doći. Upravo u taj čas dovezao se na biciklu onaj mladi gospodin, Steinbrennerov brat, koji je pozdravio Ljubu i omjerio mrko Andrijevića.

Ljuba je još s vratiju gledala za Andrijevićem, koji je žurnim i zadovoljnim korakom okrenuo gostionici, gdje ga je već čekao s kolima Luka, da ga odveze put Muićeva imanja.

(Nastavit će se.)

ŠUTI I OPROSTI

Ja pridržajem osvetu za sebe, te ću je ja sam izvršiti, — veli Gospodin.
(Poslanica sv. Pavla Rimljanima).

1

U vrlo napučenom gradu M... postojaše neka čudna anomalija, koja je putnicima silno dosadjivala, dok su domaći ljudi prama njoj bili posve ravnodušni.

Stojala se ta anomalija u tužnom kontrastu, što ga u jednom od najljepših i najelegantnijih dielova grada, u jednoj od najposjećenijih ulica proizvadjaše jedna nenastanjena, blatna, zapuštena i mrka kuća, koje je izgled s mjesta udarao u oči i na prolaznika činio dubok dojam.

One druge dvie kuće, koje su s lieva i desna bile uz nju, bijahu tako biele, kao da su od alabastra: njihovi su prozori bili oličeni, isto tako i žaluzije; željezo na tim balkonima bijaše oličeno zelenom, svježom i veselom bojom, kao što su bila i ona stabalca u posudama koraljne bolje.

Medju svim tim cviećem izticahu se ponosite ljekovnice, mezimice flore, i modrički, koji se medju cviećem ističu, kao i u ljudskome družtvu osobe, koje spajaju čednost s nekom realnom zaslugom. Suncokret, kao da znade, koliko vriedi, i baš za to prezire preživahne boje, sakrio se medju geranije, koje su sebi s pomoću svojeg raznolikog i koketnog izgleda znale steći liepi položaj medju aristokracijom flore.

Zatim se na svojim odabranim mjestima izticahu hladne kamelije, koje svagdje hoće, da su prve i koje drugima služe za primjer, ni ne misleći, da ih moda, koja im danas daje neku važnost, sutra može napustiti, te da će se to brže na njih zaboraviti, što ne će ostaviti za sobom ni spomena na svoj miris.

S ruba balkona visjeli krasni klinčaci, omiljelo španjolsko cvieće, i sagnuli svoje mile glavice pod težinom svojeg miloduha.

Iza stakala spustile se dražestne zavjese od tankih kinezkih šibika, na kojima se vide naslikane čudne ptice i apokrifno cvieće, koje kao da se iz dûge radja, i uslied kojih nam se kuće pričinjaju prostranim krletkama ili začaranim vrtovima.

Naprotiv ona prazna kuća sa svojim mrkim zidinama, s onim crnim rešetkama, sa svojim zatvornicama, koje kao da se boje svjetla i ljudskog pogleda, reći bi, da je izključena iz ugodnog aktivnog života i kao da na njoj leži prokletstvo.

*

Na prozoru opažali se samo komadići papirnate tablice, što ju pokvarila kiša i vjetar, a koju je vlastnik kuće, jer mu dosadilo popravljati je, pustio onako. Uslied tih komadića činilo se, da je ta kobna i zapuštena kuća prokleta, te se onako samrtna i tiha medju svojim elegantnim susjedama mogla liepo uzporediti mrtvačkoj glavi izmedju dvie posude s cviećem.

2

U jednoj od onih dviju kuća primala je sada jedna mila i dražestna gospodja prigodom svog imendana mnogobrojne svoje posjetitelje. Obrativši se prama jednom kavaliru, što je njoj sjedio nasuprot, upita ga:

— I tako vi još niste našli kuće?

— Ne gospodjo — odvrati kavalir, koji bijaše stranac. Medju onima, koje su mi bile ponudjene, nekoje su za moju brojnu obitelj premalene, a druge su na slabom položaju. A valja znati, da moja žena vrlo riedko iz kuće izlazi, pa mi je osobito preporučila, da joj nadjem kuću s liepim položajem.

— U ovom dielu grada ne ima nijedne — opazi jedan od prisutnih.

— No sbilja, gospodjo — prihvati stranac opet — vidio sam susjednu, neobitavanu kuću, koja bi mi najbolje pristala. Za što mi je niste spomenuli?

— Istina je, zaboravila sam, ali što ćete? Mi smo se ovdje tako naučili ubrajati onu kuću medju mrtve, te se ne valja čuditi, što nisam pokušala da razgrnem s nje koprenu, kojom je obavita.

— Medju mrtve? upita stranac snebiveno.

— Da, jer nitko ne će da u njoj stanuje.

— Je li možda u zlom stanju?

— Pače.

— Je li ružna? U neredu?

— Ne, ona je liepa i udobna.

— Je li u njoj možda tkogod od sušice umro?

— Koliko ja znam, nije, a opet s druge strane ta pretjerana bojazan, ili bolje, ta zabrinutost počela je kod nas izčezavati. Samo se pobiele stiene i osvjetla pokućstvo, kao što se to obično čini iza svake bolesti, i sve su kuće opet prikladne za stanovanje, tek što je umrla žrtva tog strašnog zla, za koje se veli, da ga jedino morska putovanja mogu izliečiti.

— Ali zašto onda ona kuća nije nastanjena? Stoji li po sriedi kakova strašna legenda?

— Baš.

— I vi to meni velite sada, u devetnaestom vieku, kad su znanosti u najvećem sjaju, dok se obćenito ni u što ne vjeruje?!

— Jest, gospodine, jer uzrok, koji u našim srdcima pobudjuje strah, proizlazi iz zločina, a posljedicu tog uzroka nije bilo kadro da izbriše ni svjetlo ni nevjerovanje našega vieka. U onoj je kući počinjeno umorstvo.

— Dopuštam, da je stvar za stanovnike one kuće morala biti grozna isto tako, kao i za roditelje i rodjake žrtve, no meni se čini, da to nije

dovoljan razlog, da jedna kuća bude odsudjena ili porušena ili da ne bude nastanjena. Koliko je vremena, da se je to sbilo?

— Prošlo je šest godina.

— Dobro dakle, meni se čini, gospodjo, da zapuštanje one kuće, koja nije sudjelovala u nedjelju, što je u njoj počinjeno, jest nešto nevjerojatno, anomalija našega vremena, kojemu je, osim ako se radi pod stranim uplivom, prva stvar korist i prikladnost.

— Što ćete? — odvrati domaćica. — U tom smo pogledu doduše nešto odzada, ali se ne tužimo. Grozota umorstva, nevinost žrtve biedne jedne starice, koja nije bila kadra, da bilo kome učini i najmanje zla, tajinstvenost, u koju je zločin obavijen i kojom će ostati obavijen, podali su mjestu, na kojem je počinjen, neki kobni izgled. A odvratnost, što je ona kuća pobudjuje, što ju je, da tako rečemo, vrieme sankcioniralo, jest takova, te se nitko nije našao, koji bi je bio svladao, koji bi joj se bio opro i koji bi bio htio, da dokrajči onu njezinu osamljenost, koja poput kakovog prokletstva na njoj počiva. Osamljenost, u kojoj se ona nalazi, jest kao pečat na zatvorenom pismu. Bog će je jamačno jednom otvoriti, ako i ne pred sudom ljudi, a ono pred svojim.

Kod te točke budu najavljeni novi posjetnici i tako je razgovor bio prekinut.

3

Zvjedljivost strančeva, što ju u njemu pobudilo ono malo, što je već čuo pripoviedati, dala mu je malo dana nakon toga povoda, da pokuša nastaviti prekinuti razgovor. Stoga odmah nakon dužnih običajnih ceremonija reče dražestnoj onoj gospodji:

— Gospodjo, čudit ćete se možda mojoj preuzetnosti, no muči me živa želja, da saznam potankosti zločina, o kojem ste mi neki dan pripoviedali, a koji se čini tako strašnim te mu ni vrieme, taj nezasitni Saturn, koji čak i kamenje guta, nije bilo kadro izbrisati tragova.

— Rado ću vam reći sve, što znadem, ili bolje, što svi znadu, no moguće, da taj strašni čin, sada već dosta star, ne će na vas učiniti onako neugodan i dubok utisak, kakova su osjećali svi stanovnici ovoga grada. Biti će kakovih deset godina, da je došao amo i nastanio se u susjednoj kući neki zapovjednik sa ženom, troje djece i svekrvom. Po njegovom držanju i ponašanju sudeći, bio to ugledan gospodin. U njemu se k ljubavi. što je gojio prama svojoj vrlo mladoj i vrlo jednostavnoj ženici, pridružila i otčinska ljubav i nježnost. Doista složna i sretna obitelj! Ona je bila kao golubica bez otrova, da se poslužimo pjesničkim narodnim izrazom, te se veselila ne samo, što ju tako vriedan muž odabrao za ženu, nego i za to, što se mogla nazvati materom triju liepih andjelaka, sto se neprestano oko nje igraju. Bio to tip onih uzor žena, koje ne znaju živjeti, nego u okviru svojih dužnosti kao kćeri, kao žene i matere. Što se starice tiče, ona spadaše u niz onih stvorova, što ih sviet prenaglo sudeći, dočika sa „jadne

žene"! Budući vrlo pobožna, mirno je sprovodila vrieme u crkvi, moleći se Bogu za svoje mile i drage, obožavajući ih uz domaće ognjište. Te su dvie gospodje bile posjednice iz nekog malenog sela, pa su ih uslied toga po francezkom običaju nazivali provincijalkama ili seljakinjama. Ja sam naprotiv u onoj kući našla podpunu ugladjenost, izvanrednu otvorenost i takovo vanjsko ponašanje, koje u sebi nije imalo nikakova umišljanja, niti je išlo za tim, da ih drugi hvali. Jesu li takove osobe seljanke, onda nemaju razloga, da porumene. Ja sam u onu kuću često zalazila, jer su onaj spokojni mir, ona čedna i tiha sreća, koja u njoj vladaše, ugodno djelovale na moju dušu; jer me je neka ugodna simpatija vukla i prama suprugu, odličnom i u izpunjavanju svojih dužnosti vrlo savjestnom mužu, i prama nježnoj ženi, koja uživaše u svojim kriepostima, kao što druge uživaju u zabavama, i napokon prama onoj staroj gospodji, onako jednostavnoj i odanoj, koja kao da na tom svietu nije imala raditi drugo, nego smiešiti se i moliti. Takova sreća, ma bila kako jednostavna i čedna, bijaše preveć savršena, a da bi bila dugo mogla potrajati na svietu, gdje na žalost, i isti dobri ljudi zaboravljaju na nebo, kad im zemlja podaje liep i ugodan život. I zbilja, jednog jutra doleti k meni u sobu moja sobarica, sva uzbudjena i preobražena lica i zapuhana.

„Što je, Manuelo?" upitah je prestrašena.

„Nesreća, gospodjo . . . nečuvena grozota!"

„Što se sbilo? Govori!"

„Noćas . . . u susjednoj kući . . . ne prestrašite se gospodjo".

„Ne, ne, svrši jednom".

„Ubijena je stara gospodja!"

„Ubijena? Što to veliš?"

„Jest, gospodjo, ubijena, umorena, nožem iznakažena i zaklana!"

„Bogorodice sveta! — uzkliknem u smrtnome strahu. — A kako? Od lopova?"

„Reklo bi se, da ne. U ostalom ništa se ne zna".

Znalo se samo, da je sluga koji spavaše prizemno pod vestibulom, za rana jutra izašao, da podje na trg. Po njegovom su pripoviedanju kućna vrata bila zatvorena, kako ih je on na večer zatvorio. Bilo je dakle jasno, da razbojnici nisu unišli kroz dvorište. Medjutim, kad se on vratio s trga, začudi se, našavši nutarnja vrata samo priprta tako, te su s mjesta popustila i on je mogao unići, a da mu nisu morali otvoriti. Kako li se pak nije iznenadio opazivši, da je voda u kamenici u dvorištu crvenkasta!? To se pak njegovo inznenadjenje pretvori u strah, kad je na bieloj stieni na stepenicama opazio krvavi utis otvorene ruke. Jamačno je ubojica, silazeći stubama i videći, da je sav zamrljan krvlju, osjetio neku slabinu te je bio prisiljen, da se podupre o zid, i tako su na ovome mjestu ostali tragovi ubojničke ruke, koji su obtuživali krivca i naznačivali smjer njegova prolaza. Sluga sav preplašen, podje za krvavim tragom i odkrije zločin. Tako dodje do tamne i posve odieljene sobe, u kojoj obitavaše biedna starica, koja nije

vjerovala u zlo, jer ga nije mogla razumjeti. Krvavi trag vodio je do vrata, gdje na tlima svršavao kaljužom još tople tekuće krvi, koja kao da je htjela sačuvati tielu oteti život. A tielo s otvorenim očima, odavajući strah, u kojem je izpustila dušu, bijaše protegnuto u krevetu, dok mu jedna posve biela ruka visjela prama tlu, kao da bi htjela pokazati nemoć, u kojoj je nevina žrtva zaskočena. Sluga, sav izvan sebe od groze, stade očajno vikati i poleti, da obaviesti gospodare. Kojeg li prizora za one nesretnike! Uboga kći, kao da ju grom ošinuo, pada na zemlju, dok je zapovjednik, blied, nesposoban, da i jednu rieč progovori, no ipak nešto jači, dao zatvoriti vrata, jer se na onaj očajni krik slugin bio već počeo sviet sakupljati, i ujedno dade obaviestiti redarstvo. Došavši ovo ne nadje drugo do li niemo truplo; vidjelo rane, koje su jasno odavale zlodjelo, ali nisu mogle počinitelja. A bilo je upravo čudno, što ni na koga nije pala ni najmanja sumnja, te se nije našlo i najslabijeg znaka, koji bi redarstvo bio mogao dovesti u trag zločincu. Sluga, koji spavaše pod vestibulom, s onu stranu nutarnjih vratiju, koja se unutra otvarahu, našao ih je, kad se kući vratio, otvorena, a to je dalo naslućivati, ili da se je ubojica prijašnje večeri sakrio u kući ili da se je kroz krov u nju uvukao. Ova zadnja predstavka bijaše nevjerojatna, a i nemoguća, ako se uzme u obzir, da ona kuća sa kućom grofice X i s mojom sačinjava neku vrst otoka. Služavka je sprovela noć izvan kuće, jer je bila pozvana na svatbu jedne svoje sestre, a to su potvrdili svi, koji su bili s njom. Drugi jedan sluga ležaše bolestan u bolnici. Ipak su ona prva dva bila zatvorena, te pustili ih istom nakon duže vremena. Prosudite samo, kako grozan je morao biti zločin, kad je već samo na pomisao, da je na nj pala sumnja, da je počinitelj ili sudionik istoga, sluga, onaj vriedni i pošteni mladić, izgubio pamet, te su ga iz zatvora morali prevesti u ludnicu. A i sirota služavka toliko je izgubila od svoje časti i poštenja, što je bila zatvorena i upletena u to otajstvo, da već ni u jednoj kući nije mogla naći namještenja. Ostavio ju i vjerenik, a ona se onda, pritisnuta sramotom i biedom, podala na zao život. Sav grad bijaše kao poništen, pravica nije ništa saznala. Ona nije mogla naći ni traga sumnje, koja bi bila kadra, da raztjera onu gustu koprenu. Zločin pobudjuje to veći strah i grozu, što je tajinstvenije počinjen pa se, kao i strah u tami još povećava, raste. Javna osveta glasno je vikala za pravdom, dok sudci povukavši osvetni mač, nisu imali koga da udare. Bog je pridržao kaznu za sebe, a ja vam opet ponavljam, da se onda nije ništa, da se nikad kasnije nije ništa saznalo, i da se nikad ne će saznati!

— Što se iza toga dogodilo sa zapovjednikom i njegovom obitelju? — upita stranac ganut tom pripoviešću, uslied koje mu se kuća, koja mu se prije činila nevinim zakloništem, sada činila mrkom i otajstvenom špiljom.

— Znate — odvrati gospodja smiešeći se — stranci nama Španjolkama predbacuju, da radimo uviek lahkoumno, da uviek sliedimo prvi poriv te da se vrlo riedko obaziremo na ona odredjena i stroga pravila ponašanja, što ih doduše propisuje ugladjenost i pristojnost, no koja često vise o hladnoj sebičnosti. Španjolke, obdarene vatrenim i iskrenim srdcem, ne

razmišljaju, kad ih ono na što vuče, pa ako zato o njima kola glas, da su nježne, pune odvažnosti i milosrdne, one su često i nedosljedne — a to Francezi vele da znači: imati mana vlastitih vrlina. — Istom što je redarstvo ostavilo kobnu kuću, poletih tamo, da utješim svoje biedne prijatelje. Ne, nikad ne ću zaboraviti, nikad mi se iz duše ne će izbrisati ona strašna slika, koja se mojim očima pružila! Tako me se je dojmila, te je stajala života djeteta, što mi ga Bog bio odredio. Truplo se nije moglo vidjeti, jer je ona prokleta soba bila još zatvorena, ali se moglo naslućivati. Atmosfera bijaše hladna, i sama je kuća osjećala krv! Voda u kamenici bijaše još uviek crvenkasta, kao da je njezin ótok odlučio na uviek proticati, a da se s njome ne smieša ili kao da je jedna kap nevine, nepravedno prolivene krvi bila dovoljna, da je na vieke pomuti upravo onako, kao što zločin na vieke omrlja savjest onoga, koji ga počini. Biedna moja prijateljica, koja je svoju mater obožavala, sva se grčila i previjala od nieme boli, no kad je mene ugledala, mogla je barem vikati, plakati, izjadati se. Muž jój bijaše poklopljen, činilo se, da mu je groza zaustavila kolanje krvi. Lice bilo mu kao od voska, dok su mu ustne zaniemile od užasa. Povedoh nesretnicu sa sobom, a kad si je nešto iza toga njezin muž izhodio premještenje, odoše u neko daleko mjesto, jer im je bilo nemoguće obitavati u gradu, gdje im je život bio pomućen tako groznom katastrofom.

— A što bi bilo povod zločinu?

— Govori se, da je svrha zločinu bila okrasti žrtvu, koja je, kako sama kći veli, onog istog jutra od bilježnika primila znatnu svotu novaca. Pače pala je sumnja i na pisara, koji joj taj novac donesao, pa, ma da se proti njemu nije našlo ni najmanjeg dokaza, ipak je bez sumnje i on izgubio svoj dobar glas. Sumnje na ime osobito ako su jednodušne, često ozloglašuju više, nego li sami vjerojatni i dokazani zločini. U potonjem na ime slučaju može okrivljenik podati razjašnjenja, opravdati se, a osobito pokajati se i tako dobiti oproštenje, koje Bog nije izključivo sebi pridržao, jer i čovjek može opraštati.

— Ta je primjetba opravdana, družtvo, koje jest i mora biti blago nakon kazne, neumoljivo prama nekažnjenima. I to je logično. No recite mi malo, jeste li vi kasnije dobili kakovih viesti od svojih nesretnih susjeda?

— Jesam, kad i kad, iz početka, za tim ih posve izgubih s vida. Znam samo, da im je bilo dobro i liepo u mjestu, kamo su se bili sklonuli. Muž je napustio vojničku službu, dao se na poslove, koji su mu dobro uspievali; danas je on jedan od vrlo cienjenih ljudi, notabilitet, da se izrazim moderno. Bio je alcade, pokrajinski zastupnik i ne znam, što još u nizu konstitucionalnih časti. Što se nje tiče, ona i nadalje sprovodi sretan, samotan i zavučen život.

— Tako je dakle — reče stranac gorko se smiešeći — kuća sačuvala onaj dojam, koji se izbrisao u srdcu onih, koji su u njoj stanovali.

— Kuća je sačuvala dojam *zločina*, dok je u srdcima nestalo dojma *boli*. Bol na zemlji ne može biti vječna. Današnje sunce čini, te zaboravljam

na ono, koje je jučer zašlo; cviet, koji se razpupava, odvraća pogled od onoga, koji je već uvenuo. Odsutnost je slabo prozirna koprena, budućnost briše i absorbira sadašnjost, te njezini živi utisci oslabljuju dojmove, kao što žarke sunčane zrake oslabljuju živahnost boja. Ne predbacujte nikome zaborav, taj balsam, melem, sladki eliksir života, što ga Bog pruža svojim stvorovima, kao svježu rosu rastlinama. Što bi od nas bilo bez nje?

— Ne znam — doda stranac — da li ću to, što vi velite, nazvati uzvišenom filosofijom, ili ću se poslužiti obćenitim mottom: „Što me briga?“

— Ni tako visoko, ni tako nizko. Ima naime istina jednostavna i praktična, jedna od onih brojnih ustanova prirode, proti kojima se uzalud diže ljudski ponos. No recite mi, da li vi još i sada hoćete da idete stanovati u onu kuću? Vrlo bi mi draga bila blizina dobre i prijazne obitelji, koja bi raztjerala sjene iz onog kobnog doma, kao što posmjeh zore raztjerava turobnu noćnu tamu.

— Ne, gospodjo, ne ću ići tamo stanovati. I ako sam diete našega vieka, pozitivni karakter, koji nas vodi, nije bio kadar, da iz moje pameti izbriše nekoje ideje i impresije. Ona je kuća ostala čuvaricom užasne tajne, te ju čestiti ljudi moraju izbjegavati i ostaviti tajnom obavitu, kao što se ostavlja one, koji su nečiste saviesti.

4

Ljubko se selo, koje ćemo okrstiti pseudonimom Dolina mira, prostrlo u dragi usred zadnjih izbočina dugog gorskog lanca. Liepo sunce pozlaćuje njegove usjeve. Vrtove natapaju bistri potočići. Stabla se naranče osipljju biserjem kao kraljevskim plaštom. Mogranji uresili se koraljima, bademi ružičnim viencima, a plodovi odjeli se malotrajnim bielim ruhom, kojega već prije proljeća nestaje.

Dolina mira odieljena je od ostalog svieta gorama, što ju sve naokolo obkoljuju poput ogromnih ograda, kojima je narav obavila ljubljeno si diete.

U sredini uzdiže se sveta i mirna crkva, a pod oblukom na počastnom mjestu leži plug, simbol rada, kojim dobivamo kruh naš svakdanji. Djevojčice se uče zakonu božjemu, ljube župniku ruke i zazivlju blagoslov svojih roditelja.

Duh našega vieka, punog novotarija stao je pred tim obskurantizmom, položio Dolinu mira medju mumije, izbrisao je iz reda živućih, rekavši joj kao nekim novim Pompejima: „Lahka ti bila zemljica!“

Nakon sparnog ljetnog dana sliedila liepa proljetna večer, pošto se vjetrić, štono duvaše, osvježio na sniegu okolnih vrhunaca. Nad dragom počeo se širiti mrak, a sunce ne pozlaćivaše više, nego najviše vrleti, te bi bio rekao, da to gore ogromne lomače. Nebom se više nije vukao ni najmanji oblačić, na koji bi se bili mogli odrazivati zadnji tragovi umirućeg dana.

Čuo se veseli romon potočića, što no je u sto raznih okuka proticao vrtovima. Vidjelo se, kako poslušno ide putem, što mu ga čovjek utro, sada kako oplakuje deblo naranča kao nekim tamnim ocielnim obručem,

. sada kako se razlieva puput kristalna praha nad nedavno posijanim tlom; za tim, kako se nestalno zaustavio, čekajući na novi pravac.

Čuo si, kako cvrčak, taj najstariji glasbenik zemaljski, jadikuje, što još uza sve svoje neprestano prosvjedovanje nije proglašen dekanom filharmonika.

Razliegalo se blejanje ovaca, blago, kao što im je i narav blaga i nježno poput njihove vune; tužni simbol one žrtve, što ju janjad prikazuje. Zatim se čulo otegnuto mukanje krava, zazivajući svoju telad, i monotono zvrndanje stršena, što no leti i leti, a da ni sam ne zna, o što će udariti.

Zrakom kružile lastavice veselo cvileći, a dječarci videći ih slušajući, bratski si dovikivahu: „Eto, djeca izlaze iz škole!"

Tiho počeli izlaziti i oblietavati šišmiši, te bezpernate ptice, koje poput stidljivih bogaca bježe od svjetla, i težko snoseći neprestano proganjanje ljudsko pitaju, da li on misli, da su si oni prisvojili bitak, što ga i njima dao isti Stvorac.

. Žabe, te seoske sirene, koje iz brule pozivl u na kupanje, intonirale bučnu serenadu, a radine pčele napuštale zujeći svoj posao, jer se već noćni mraz počeo miešati sa cvietnim medom.

Oglasilo se i zlokobno hukanje noćne ptice, naliko turobnom glasu, sjetno dopire do čovječjeg srdca, ma da je dan bio krasan i ma da je noć vedra. Jedino sovulja, kao da je nezadovoljna sveobćim skladom, izlazi iz svojeg starog duplja, sjedišta svojeg maštanja, zalieće se zrakom i huhuče, huhuče, kao da bi htjela zapovjediti, da sve utihne.

No izmedju svih tih poljskih glasova, punih neizrecive zamamnosti za svakoga onoga, koji iole znade uživati prirodne čare, najljepše se i najjasnije izticaše glas ljudski. Čulo se, kako seljaci, vraćajući se svojim kućama, milo popievaju. Tko im je bio učiteljem? Tko je njima odkrio tajnu uzvišene i nježne poezije govora, dirajuću i originalnu melodiju pjevanja? Bilo im učiteljem čuvstvo i osjećanje, koje ne treba nikakovog natezanja umjetnosti, dok ova bez čuvstva nije drugo, nego mrtvo truplo, liepo izdjelano tielo, ali bez života.

Dajmo, poslušajno malo pjevanje onog momka, što no stupaše pred ostalima, i čiji je glas domamio k prozoru miloliku djevojku, sakrivenu iza posuda s cviećem.

Kosa, što tvoju glavicu resi, nalik je mrežici, spletenoj od zlatne žice.
Čelo je tvoje tvrdjava jaka, gdje pobjednica ljubav razbija barjak svoj.
Slikarskog kista ne ima, koji bi bolje znao naslikati obrve tvoje.
Očice tvoje, jutarnji traci, pobljedjuju svjetlo mjeseca sjajnog.
Ustnice tvoje, koraljna grana, kao pogledu kriju sjajne ti zubiće.
Da mi je počinuti na uresu čela tvoga, rado bih umro.
Ruke su tvoje liepo zaobljene, te ne zaostaju ni za Evinim.
Tvoj je lik nalik palmi, koja nadvisuje ostala stabla.
Nožice tvoje ne ostavljaju nikakvih tragova, osim što ružice niču, kuda si ti stupala.
Eto nabrojih sve tvoje čare, a sad slobodno nek dodje svibanj, da te ovjenča.

(Svršit će se).

Španjolski napisao FERNAN CABALLERO

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

HRVATSKO KAZALIŠTE

(Rujan.)

Kazališni je brod zaplovio oturnuvši se sretno od obale. Na obali je ostao stari krmilar, prokušani mornarina, Adam Mandrović odahnuvši ipak jednom; probavio je dosta oluja na brodu, bez brka (glumačkoga) i s brkom (intendantskim), pa bi mogao pisati memoare ili bar diktirati ih; bili bi to prilozi našoj kulturnoj historiji kao i Miletićeva knjiga. Ostao je i dramaturg, no taj se ne odmara, već pušta u more drugi brod, provincijalno kazalište, da se utrkuje s onim prvim svojim nekadanjim, na kojem sada krmilari — Fijan. Nekadanjeg šestinskoga školnika izniele su kraljevske uloge do intendanta pretvorivši umjetničku aureolu u beamterski okvir. Još uvijek je bez brka, jer glumi i dalje. Uza nj je novi „meštromo", Ivo conte Vojnović, čovjek s mora i s brkom pjesničkijem. Ima i brodara novih, nekadašnjih „putujućih Srba". Sve je obnovljeno, pa brod — može da jedri!

Drugim riječima — da se iz ovih „morskih" slika izvučem! — kazališna je sezona za ovu godinu počela. Treba još spomenuti, da se za sajamskih dana Kraljeva, u kolovozu, davala tri puta za redom sajamska „Vesela udovica", koja već prelazi u „verglece", dok je to na posljednji dan kolovoza imala paralizovati drama — „Dolazak Hrvata" od još uvijek nepoznatog autora. Posjet je bio slab, jer je tad bio tek dolazak djaka, dok su ostali Hrvati bili još po kupkama i kojegdjekud.

Prvi se dan nove sezone ima smatrati 1. rujna, koji je iznio Demetrovu „Teutu". Slučaj je htio, da je baš na isti dan god. 1894. otpočeo svoj rad s „Teutom" Stjepan Miletić. „Htio sam time označiti i svoj budući program i posvetiti ga imenom ovog velikog muža, koji se u nas još uvijek premalo cijeni, a s druge strane iskazati time i kao glumišni intendant zasluženu poštu najvećemu svojemu predšasniku na intendantskome mjestu" (Hrvatsko glumište, str. 78.). Medjutim ovogodišnja „Teuta" nije, čini se, programna (osim što nam je kazala, da će Fijan i dalje jednakom vatrom glumiti), a i ne gledamo je više onim zanosnim očima kao negda. Na njoj je već prašina kao i na ilirizmu i samo pietet može da joj skrije pogreške. Demeter bi bio u neku ruku naš Hebbel, ali ne u cjelovitosti već tek u fragmentima, koji će ostati uvijek dramatični. Već su to vidjeli Marković i Miletić, koji su „Teutu" — jedan s dramatske, a drugi sa scenske strane — s dosta uspjeha preinačili. Ali badava — drama nam ta odmiče za starinske gore. Čovjek ima osjećaj zapada sunca (ili mjeseca), po gotovu kad glavna lica glume Fijan i Ružička-Strozzi, kojima je umjeća takodjer na zapadu.

Rujan ima još samo četiri hrvatske dramske večeri, zapravo samo dvije novitetske predstave s reprizama i to dne 12. i 17. po tri noviteta: „Tamara" od Frana Galovića, „Život" od Nehajeva i „Grijeh" opet od Frana Galovića, a dne 19. i 28. tetralogija Petra Petrovića „Suza". Ako se još uzme, da je Petar Petrović hrvatski Srbin ili srpski Hrvat, koji je svoju stvar u programu kazališnom uvrstio medju srpske novitete, onda ostaju zapravo hrvatske večeri još samo dvije ili samo jedna novitetska predstava. No zato se o njoj može mnogo govoriti, jer je bila zbilja vrlo zanimljiva.

„Tamaru" čitatelji Smotre dobro poznaju. Već kod čitanja ne možete se oteti jakom zamahu pravih pjesničkih krila mladoga, temperamentnog autora, koji je, tako reći, preko noći opernatio. Galović svoje samorodne glatke i oble tonove slijeva u moderne akorde. Više su plastični nego li duboki, pa vam se cijela drama pričinja kao lijepi, svježi reljef, što se punano izvio iz Lermontovljeve balade. Da se o tom uvjerite, evo vam u prijevodu Ivana Trnskoga te pjesme:

„Duboku u klancu Darjála,
Gdje Tereka šumio val,
Davninom je vrh mrkih skala
Gradăčac mu resio žal.

Sred kule visoke i tiesne
Tamára je živjela zla,
Djavolske si ćudi je biesne,
Angjelak ljepotom je sva!

U ponoćnoj tamo se tami
Svjetlucao zlatkasti žar,
Baš kao da putnika mami,
Da dodje prenoćiti bar.

I čuo se vapaj Tamáre:
Sva živa je želja i strast,
Razžarila silne si čare,
Napregla nepojmljivu vlast.

Vojnika i trgovca hvata
Zamamljiva glasa joj zvuk,
Otvoriše svakomu vrata,
A dove ga hadumov muk.

S počivala meka se dignu
Tamára premamljiva sva.
Na sielo mu do sebe mignu,
Na vince u pehara dva.

Razširiše primljive ruke
I spoji ih cjeliva moć,
A strašću i divljanjem buke
Zamnievala ciela je noć.

Baš kano da u pustom gradu
Junaka i ženskih je sto,
Te vjenčati nekog imadu,
Sahranit li ima se tko.

Al čim bi po vršku se gorom
Pojavio zorice rûd,
Zaniemjelo, smrklo se dvorom,
Zapòdio pokoj se tud.

Tek Terek u klancu Darjála
Tišinom razturuje bûk,
A žurba za valom je vala
I mota ih nagao sûk.

Naričuć bi trup tad mrtvaca
Na Terečko dospio dno,
A s prozora, s bliedih ustašca:
„Oprosti mi!“ jeknu u dô.

A glas joj je praštanje milo,
Željakanja i njege joj slast,
Kô kad bi mu vratit se bilo
Oblietajuć milja mu last.“

Od balade je uzeo Galović uistinu samo motiv, koji se medjutim nalazi i u Ivanovljevoj „Kneginji Jeleni“. Obradba je posve njegova i to ne — kako je neki „kritičar“ (za cielo ne poznavajući pjesme) ustvrdio — kao puka ilustracija već kao plamena slika, što je sama izletila iz baladskoga okvira, da živi svojim originalnim životom. Galovićeva je Tamara idealizovana: ona bi htjela naći u tolikih svojih ljubavnika pravu ljubav, onu, u kojoj je dašak vječnosti, pa zato baš strmoglavljuje svoje ljubavnike u Terek, jer su ljubili vulgarno, obično. Tragika joj je baš u tom, što ni u Putniku — originalnoj Galovićevoj figuri — ne nalazi onoga što traži (premda se tomu u početku nada), jer ima već — svoju vjerenicu, koju je na čas zaboravio. Vrlo je fino izradjeno, da preokret u Putnika nastaje spomenom na tu drugu, a spomen sam dolazi pričom Tamarinom o nekoj kneginjici, što se sunovratila u Terek, jer ju dragi ostavio, ostavši kod neke druge, kod kraljice, koja je bila zamamna i lijepa baš kao i Tamara.

Ta priča, kao i putnikova vjerenica posve su tvorevine Galovićeve, o kojima u baladi nema ni spomena, ali ih je autor trebao kao psihologijske motive Putnikovu naglom preokretu. Navlastito ta fina perspektiva s pričom, kad se još čovjek zamisli, kako će Putnik biti bačen u Terek i sastati se tako preko groba s onom kneginjicom, daje drami nutarnju umjetničku vrijednost. Baladi je pointa u tom, kako Tamara šapće u valove „Oprosti mi“, a Galović završuje s ljubavnim poklikom Tamarinim, neka joj dovedu roba. Kako zna naša dnevna kritika biti zlobna, neka svjedoči to, što je jedan „kritičar“ (onaj isti gore spomenuti) imao kuraže, da napiše, e je Tamara odmah na početku morala zovnuti roba. Kao da taj njezin poziv nije psihologijski motiviran razdraženošću s prezrene ljubavi! — Pogreška je Tamari drugdje: u naglom nastupu njezine ljubavi i slabo motiviranoj provali strasti — a ta se u prikazivanju slabo vidi, pošto je Vavra svojom dobro prostudiranom igrom zaoblila neke neizradjene momente svoje uloge, dok je Štefanac bio nešto drven.

Jaki dojam „Tamare“ zasjenila je druga aktovka Galovićeva „Grijeh“, u istinu autorov grijeh, kod kojega je mogao mirne duše reći „mea culpa!“ i povući ga s pozornice, kad već to dramaturg nije učinio. Tu se bacio na škakljivi problem ljubavi izmedju brata i sestre, kod kojih se pokaže, da nisu brat i sestra, već djeca „grijeha“. Prelaz iz rodbinske u „ljubavnu“ ljubav očito je „nachempfunden“ po „Zimskoj noći“, kako je to jedna kritika istaknula, a ako je baš Galović htio takav problem, našao bi ga bio u — koji slučaj! — Tamari, ali onoj Tamari iz svetoga pisma. I obradba je „Grijeha“ slaba i prisiljena, pa se zazbilja ima smatrati mrtvorodjenčetom, što medjutim ne smije smetati mladoga autora, da pokuša sreću dalje nadovezujući na — Tamaru. Stihovi ga, čini se, ne će iznevjeriti, samo treba da dramske zaplete dugo u glavi nosi.

Ad vocem „Tamara"! Jedan naš kritičar u mantiji, koji se inače diči velikom erudicijom, držao je, da je ta Galovićeva Tamara — biblijska, pa se zgražao nad scenerijom, koja bi po njegovom sudu morala biti židovska. Bar bi bibliju morao poznavati! On se još zgraža — dakako! — nad „nemoralnošću" aktovke itd., dok se isti klerikalni list — nije zgražao. Ah, moral!

A „Život", tragedija u dva čina?

Pošto je Nehajev po Nehajgradu moj zemljak, a „život" ga otisnuo tamo k moru u Trst (kamo li?), pisao sam mu poslije premijere pismo ovoga sadržaja:

„Dragi Senjanine! Ne zato, što si Ti o meni lijepo pisao u Savremeniku (prvi uopće čovjek u nas, koji je o meni pisao!), već u istinu tvoj je Život dobar, pače još bolji, nego li kad je izišao u Svačić-koledaru, a najbolji bi bio, da si ga vidio na pokusu, pa mrvu prikratio u prvom, a eventualno nešto i u drugom činu. Ipak ne umaraš dijalogom — a to neka Ti bude dika! — jer si tako zgodno rezak, paradoksan i ciničan, kao da su Ti Strindberg i Przybyszewski stričevi, a Kolarić-Kišur bratić (!) U ciniku Kornelu (Borštnik ti ga je sjajno igrao!) dao si polovicu sebe, a drugu polovicu — ako i ne potpuno — u siromašnom i simpatičnom doktoru Adamoviću (s kojim se je Dimitrijević dosta namučio) — što no ga žena vara, ah, kao tolike (i ako ne dolaze svi na scenu). Nego nije u tom, što je varan, već što hoće biti sam svoj posmatrač u času, kad prekipljuje — poput Bahrova Majstora — eto tu si uspio. Manje si uspio u determinističkoj teoriji o životu, koja se pripovijeda, a ne osjeća se, jer je na površini, u dijalogu, a ne u duši. Slaba je i Mina, gotovo silhouetta, jer ju odviše gledaš kao objekt, zaboravivši da na čas (a i to autor mora) obučeš njezine suknje i da joj zaviriš u dušu, jer i ona ju ima. Dobro je istaknuta sumnja o djetetu i to ne samo u oca već i u ljubavnika; ovo je pače strindbergovski. Konac je takodjer sjajan i upravo dramatski. Jedan ti kritičar — inače nova metla! — zamjera, da nemaš akcije, ne shvaćajući, da je najsnažnija akcija kao i tragika ona nutarnja, duševna — potresna i napredujući i onda, kad se odrazuje u pričanju, makar i prošlih momenata. Ako ništa bar to smo od Ibsena naučili, da dramatski čvor moramo odmah pograbiti i odmatati ga makar kroz pet činova, ali tako, da nutarnja akcija baš u tom odmatanju raste. Toga si se i Ti držao, samo što više urezuješ, nego li modeliraš. Medjutim tješi se: prodireš ipak. Ako su ti i utrnuli Svječicu, ali Život će živjeti. Sad shvaćam, zašto si hvalio Ogrizovićev Sujet i ako je teaterski i profesorski završen. U ostalom sad piši Smrt i pozdravi mi moje more! Tvoj Vanja."

Isto vam tako ne ću pričati ni o Petrovićevoj „Suzi" (slike sa sela: Maja, Ćako, Seja, Braca). Radije ću vam donijeti, što smo razgovarali Petar Petrović, zvan Pecija, i ja. Nas smo dvojica prijatelji. Obojica smo pravoslavnog „podrijetla" kao i bivši veliki župan i književnik Bude Budisavljević i glasoviti lički hajduk Lazo Škundrić, obojica smo živjeli medju Ličanima kao i ova dvojica; ja poznam njegove „finte", a on moje — a uz to smo još i inače vezani prijateljskim „odnosima" i nekim obvezama. No nek to stoji, a vi poslušajte, ako hoćete ili ne ćete, naš razgovor u ličkom „žargonu":

Jedina pojava.

(Pozornica: pred kazalištem, sunce; Petrović ide s one strane, ja s ove).

— Es ti to, Pecija, Boga ne vidija! Što ono napisa sinoć?

— Suzu.

— Baš suzu! Kud će, veli, suza, neg na ličko oko!

— Ma i nije, b'rte, suza, već lička duša.

— Hm!

— Eno, es vidijo, „Maja", ono ti je moja maja. 'nako ti je ona plakala, kad sa' ja išа' u školu, amoka u Zagreb.

— A ti onoga metno, da ide u Ameriku. Ameriku si već ima' u Ruški i u „Narodnim novinama", čini mi se.

— Ništa za to. Ali pogledaj Ćaku, pa reci, nije li ono dramatski? Ono, kako se on voli s djevojkom u kući, a žena mu — odbačena — umire u selu? A?

— To sam ja još ljepše vidijo, br'te moj, u Hauptmanna, ako ga znaš. U onog kirijaša Henschela. Ama jopet i ti si dobro izgradio, samo što ti Ćako odviš za Ličana mudruje . . .

— Zato sa' ga i dâ Boršniku, da ga igra. Ma oću ja, Boga ti, znaš, da sam malo kô i moderan. I tako!

— Neka, neka! A seja ti nekako ispade slaba. Ide u svijet, što je osramoćena, a ne uva se kazati ocu, već samo bratu. To si baš moga' ostaviti u „Narodnim novinama" . . .

— A tako, edno uz drugo, pa nek ide! Ali za to Braca, šta veliš, a?

— Uprav si me iznenadijo. I znaš, da ti je i on bio „suzovit", ne bi dobro bilo. Ovako kad si ga u šali — u suzi radosnici izradijo, sve si nas za se predobijo. Esi, duše mi. Kako si ono smislijo, da je braca gdjerdan ukra' maji pa dâ svojoj djevojki, to je baš smiješno. Pa slugana, pa ćaku, što samo viče — i onda završetak onaj — pojo vraga, ono ti baš valja. Samo i to si već prije u novinama, u crtici obradio.

— E!

— Tako ti majstoriš, mudračino! Jedan kritičar pita, zašto zoveš tu sliku Braca,

kad nema ni brata ni sestre. On ne zna, da je to — tvoj braca, jer ti s tim ljudima živiš i onda, kad su na pozornici. Nego 'tijo sa' reći, da dodješ ednom k meni, pa da napišemo veliku komediju od Ličana.

— Moremo.

— Sad sa' vidijo, da imaš, što no vele, šaljivu žicu, i vidiš, baš je u tom tvoj najjači dar, jer u ovim drugim stvarima kanda ćeš se brzo ispisati.

— To ti ka' veliš, da mi one ozbiljne stvari već ne valjaju.

— Nije baš tako, neg evo: tvoji su ljudi idilični, 'naki, ko što si ih gleda', dok si bio dijete. Onoga Ličana, što zapali kuću, što no nožem napara čovjeka u birtiji il na sajmu — onakoga tamo od Kule ili Ostrvice — 'nakog bi trebalo donijeti. Razumiješ li? To bi bila drama, a ovo su samo „slike", kako ih dobro zoveš. Ako dakle ne možeš 'vake donijeti, a ti onda radije piši komedije, kako sa' ti reka' i dodji k meni.

— Oću, sunca mi, baš ću ti doći. Ti mene ka' i psuješ, al jope — jopetke mi dobro misliš.

— Neka, neka! Ja samo velim, neka naši' ljudi sva'dje!

(Zavjesa).

Od stranih noviteta bio je u rujnu samo jedan: Čirikovljevi „Jevreji", drama u četiri čina, baština prijašnje sezone a davana dne 5. i 7. rujna. Odjek Kišenjeva, upravo dramatizacija bijede progonjenih ruskih jevreja, koji postaju tragični s time, što se sami cijepaju u histerične sanjare budućega carstva u Jerusolimu (cioniste) i u napredne jevrejske socijaliste, dakle u poeziju i prozu. Ove dvije struje sastaju se u maloj obitelji nekoga urara, a žrtvom im je njegova kći, koju voli cionista, a ona voli socijalistu. Drugoga dramatičnoga momenta drama i nema osim samoga završetka: provala rulje u stanove, što podsjeća na Hauptmannove „Tkalce". Sve su ostalo rezoniranja, raspravljanja, svadje itd., gdje su dijalogizirani obični novinarski „slagari". Dijalog uopće nije dramatski ni napet ni snažan, a tehnika posve zanemarena. Kod nas još smeta i to, što se mi — prema našim društvenim prilikama — ne možemo uživiti u milieu jevrejskih bijednika, dok n. pr. ja bijednik iz partera vidim u loži mezaninskoj jevrejsku glavu s velikim zlatnim naušnicama i svijetlim dijamantima. Od čitave stvari ne ostane u duši ništa do patriarhalnog lika starca urara i njegovih vizionarnih sanja o uskrsu Israela, dok kamenje s ulice pada po njem i po njegovim sanjama. Ovdje je Fijan stvorio grandioznu kreaciju, s kojom se mora saosjećati, makar čovjek i ne bio meka srca, kao što je Vanja.

Stranih je repriza, dobrih repriza, bilo u rujnu više. Tako dne 3. i 10. — da idem redom — Molièrove „Kaćiperke" i „Učene žene" (poslije duge stanke), dne 8. Shakespeare-ove „Vesele žene Windsorske", gdje je Falstaffa prvi put igrao Anton umjesto Dimitrijević; Dimitrijevićeva je igra bliže Shakespeare-u, Antonova publici, kao što i Falstaff Veselih žena prelazi (i prešao je) u operetu, dok je onaj Henrika IV. karakterna dramska figura. Dne 14. i 24. iznio se iz arkivske prašine Echegarayev „Galeotto", koji nas svojim moraliziranjem o zlim jezicima (à la Sudermann) sjeća na one dane, kad je još publika uživala u dramama, gdje su na jednoj strani strašno plemeniti karakteri, a na drugoj strašno zločesti, a ja ne volim odveć velike scenske plemenitosti, kao što već počinjem simpatizirati s onim „zločestima" baš za to, što se na njih autor tako naivno obara ne mogavši održati autorske visine nad svojim licima. Umjetnički na sebi nema ta stvar ništa osim završetka, koji je nenadano lijep: trak svjetlog, „monna-vannskog" života dviju duša, koje će živjeti sretno — poslije predstave, onda kad već publika otidje kući. Drago mi je konstatirati, da je tu Štefanac s pravom vervom i ljubavlju igrao mlada i „plemenita" ljubavnika; tu je njegovo polje. — Još nam je dramaturg dne 26. rujna uskrisio iz stare, jako stare dobe Dumasa sina „Tudjinku", koja se prvi i jedini put davala dne 1. listopada 1879! Što nije drama doživila reprize, tumači to dramaturg u dnevnim novinama doslovno ovako:

„Po svoj prilici naše obćinstvo, onda skroz romantičkog ukusa, nije podnašalo još filozofske i socijalne teze pa i prikriveni simbolizam tadašnje najnovije manire Dumasovog teatralnoga genija, one manire u kojoj mnogi današnji znameniti kritičari vide prethodnika i učitelja Ibsenove simbolistične drame". Nemam ambicije ubrajati se medju te „znamenite kritičare", premda bih jako rado znati, koji su to, a o Ibsenovoj drami moram reći, da imam drugi pojam. U „Tudjinki" ne mogu nikako vidjeti ni „filozofske" ni „socijalne teze", pa se rado pridružujem ukusu naših starih, onih od godine 1879., koji ukus nije bio „romantičan", već je romantična i ostat će romantična „Tudjinka". Što ju Parižlije i Sarah Benhardtova vole, može biti znak pieteta ili kakove za inat protu-reklame Ibsenu, ali nipošto modernosti, kako to hoće dramaturg pišući: „Sva je pariška štampa uzveličala zanimivost i modernost toga djela, te istaknula mu (!) daleku atavističku (!!) srodnost sa Ibsenom (!!!) i Wildeom". Ne vidim *nikakove* (i još k tome atavističke!) srodnosti s Ibsenom, da o Wilde-u i ne govorim, već običnu romantičku glumu dobroga poznavaoca žena i ljubavi. Samo prvi čin podnosi poglede modernoga oka, ali ostali sa svojim bujnim — u žanru kriminalističnih zapletaja

— nevjerojatnim scenama, koje nalaze svoj izlaz u „vlasničkotalioničnim“ dvobojima, ti ostali činovi nemaju ni sjene od onoga, što se zove moderna, to jest prava, intimna psihologija. Vavra je igrala sa svom snagom ali nije mogla prebroditi sve nevjerojatnosti svoje načinjene uloge baš s toga, jer je veristična glumica. Lakše je to bilo Rückovoj, jer je to kao i njezin ljubavnik Gérard (Štefanac) živo lice sa svim svojim patnjama; ono pasivno i intimno, ono neodoljivo toplo i nesretno, to je upravo u krvi Rückove, kojoj u ovakim ulogama nema premice na našem kazalištu. Dramaturga Vojnovića predaleko zavodi čar salona i „plemenita“, ali načinjena otmjenost ovakih komada, pa sad čovjek bolje razumije njegovu „Psihu“. Ali ta smo vremena preživjeli, ako i ne još g. 1879.

I tako bih s rujanskim dramama bio, hvala Bogu (zar ne, i vi velite: hvala Bogu!) gotov. Preostaje još opereta, koja je u rujnu imala deset predstava. Započelo se s hrvatskom operetom, s Albini-jevim „Nabobom“ (dne 4. i još kasnije dne 29.). Na operetni je brod došao s „barkarolom“ naš stari znanac Bogdan Vulaković, doduše kao gost, ali taj gost nek nam i ostane; on će nas sjećati lijepih dana opere. Ah, opere! — Zanimljiva je bila premijera Parmina „Lukavoga služnika“ u tri čina (dne 18.) s dvije reprize (dne 21. i 25.), libretto od nekoga Hirscha. Taj je Hirsch našao dosta dobar splet, gdje služnik, obukavši slučajno frak-odijelo dolazi u različne situacije, da glumi gospodina, ljubavnika itd. (dakle ne „lukavi“ već „slučajno sretni“ služnik) — ali taj Hirsch izradio je sve dosta trivijalno ili kako bismo mi po hrvatski rekli: bljutavo. Glazba, inače melodična s ljupkom instrumentacijom, lirska je i vrlo daleko od svoga libretta, pa je Parma i opet pokazao, kako svoj nesumnjivi dar za lirsku operu mora zbijati u već otrcane steznike operetne. Grund je svojom komikom i zgodnim improvizacijama spasavao komad, a Polakova i Freudenreichova svojim pjevanjem učinile su, da smo na časove i zaboravili libretto. Još se od opereta davala „Geisha“ i to četiri puta (dne 9., 15., 22. i 25.); nešto odviše.

No u glavnom rujan „može da zadovoljava“, kao što bi rekla jedna moja kolegica kritičarka, koja sada sniva slatki san. dok se već u kasnu noć s ovom pisanijom muči

Vanja

JOSIPA NÁPRSTKOVA.

13. rujna o. g. češki je narod izgubio jednu od svojih najplemenitijih, najpožrtvovnijih kćeri.

Viest o njezinom preminuću svakog se je bolno dojmila, pobudivši sveobću sućut. Josipe Náprstkove ne imade više, ali uspomena na nju ne će i ne može izginuti u srcu českoga naroda, naročito ženske mu česti.

Josipa Náprstkova, rodom Křižkova, ugleda svjetlo svieta u Pragu, 8 studenoga 1838. Od rane svoje mladosti u rodoljubnom djelovanju desnom je bila rukom Ane Náprstkove, po cielom Pragu tako popularne i poznate pod imenom „gospe mamice“, velike dobročiniteljice, koju poznavahu, a pomoć od nje iskahu svi potrebni i opušteni.

God. 1875. udala se je Josipa za Vojta Náprstka, kojemu postade isto tako izvrstnom pomoćnicom u plemenitim njegovim nastojanjima, te plodnoj djelatnosti.

Podpuno je shvaćala riedke težnje i ideje svoga supruga, te se u nje tako zadubila, da je po smrti njegovoj mogla svojski nastaviti i oživotvaravati plemenite mu težnje. Osim velikih produktivno-prometnih briga u svom zavodu „u Halanku“, razvijala je djelovanje za Náprstkov obrtnički muzej, koji ima svoj razvitak većim dielom njoj zahvaliti. Nastojanjem Josipe Náprstkove postade osim inih još i posebna grana „Poslovi naših matera“, koji spadaju u najdragocjenije, najznačajnije sekcije bogatih skupina muzeja.

Mnogo je pridoniela tome, da se to blago českoga puka upozna i u tudjini. Mnogo je godina bila dušom bivšega „Česko-amerikanskoga kluba gospodja“, revna utemeljiteljica „Domácnosti“, (Kućevnosti), uzorne škole za odgoj kuharica, koja je škola dospjela do velikih sjajnih rezultata. Tko putuje u Prag, neka ne propusti razviditi tu školu. Barem brošuru ako ne knjigu, bilo bi mi napisati, da bar donekle naznačim blagodatno i neumorno djelovanje te skromne, plemenite žene. Pomagala je i kod ustrojivanja onoga na glasu českoga pensionata za djevojke, pa ponovno velim: idite onamo, da vidite.

Neumorna ta gospodja bila je i član nadzornog vieća za nastavne djevojačke gradjanske učione. Neizrecivih si je stekla zasluga za najšire slojeve ženske i djevojačke, naročito za žene i djevojke radničke. Ustrojila im je u svom domu u čitaonici periodičke sastanke, u kojima ih je priučavala oplemenjujućim zabavama: čitanju, praktičkim predavanjima, koncertima, deklamacijama, pjevanju. Pomagala je kod svakog — što narodnog, što humanitarnog poduzeća ne samo savjetom, već i činom, a po mogućnosti i materijalnom podporom.

Stotine i stotine patnika danas ju blagosivlje za pomoć, što im je pružila budi sama ili svojim posredovanjem. Bezbroj je ubogih, koje je svojom pomoću sačuvala od sdvojnosti i očaja.

Bijaše to žena velikoga, zlatnoga srca, duše vanredno plemenite, značaj njezin

alemkamen. U svojoj vanrednoj skromnosti nije imala životnih potreboća, pa je sve, što je samo uzmogla, žrtvovala za obće dobro, pomažući sirote i patnike. Ovom svojom uznositom, poletnom požrtvovnošću još za života sagradila si je trajan spomenik ljubavi i zahvalnosti sviju.

Mara F.

FERNAN CABALLERO

Kad je pred kakovih tridesetak godina u podlistku španjolskog dnevnika *Heralda* izašao po svojoj istinitosti i naravnom opisivanju običaja i života karakterističan roman „Gaviota", pobudio je upravo senzaciju, te je sve obuzela živa želja, da odgonetne tajnu, kojom se bio obavio pisac tog uspjelog romana, u kome se vjerno, istinito i živo zrcali „moderno španjolsko družtvo, njegovi običaji, mišljenje i pjesnički pučki govor".

Pripisivao se taj roman za redom svim najglasovitijim španjolskim piscima, nagadjalo se i ovo i ono, pokušalo se na sve moguće načine odkriti piščevo ime, no sve bijaše uzalud, jer ga nitko nije znao, pa ni sam list, koji ga je donesao.

Istom kad su u podlistku raznih novina pod istim pseudonimom *Fernan Caballero* ugledale svjetlo novele „Elios ó la Espana treinta anos va" (Ilija ili Španjolka pred trideset godina), „Obitelj Alvareda", „Jedna i druga" (Una en otra), „Sirota Dolores" (Pobre Dolores) i „Lucas Garcias", razodkrila se ponešto koprena, jer se po nježnoj dikciji, blagom opažanju, po plemenštini i čistoći osjećaja te nekom ugodnom neizkustvu dalo naslućivati žensko srdce i um.

No ni taj uspjeh nije tog nepoznatog pisca sklonuo, da svojim pravim imenom izadje na javu. I da nije bilo Ftanceza Germonda de Lavigne, koji je u prievodu izdao pripoviest „Pobre Dolores", te tom prilikom odao, da Fernan Caballero nije nitko drugi nego Cecilija Boehl, dugo bi se još bilo čekalo, dok bi se spisateljica bila sama odala. Zato i jest prekorila u jednom svome pismu de Lavigne-a: „Oteli ste mi moj pseudonim, a znali ste, da ga ljubomorno čuvam! . . ."

Pisac dakle, koji se krio pod pseudonimom Fernan Caballero, a koga su Španjolci zvali miestro Fernan Caballero, pa i Walter Scott de la Espana, bijaše žena Cecilija Boehl — d' Arrom ili d' Arrons. Rodila se 1797. u Morgesu u Švicarskoj od otca Niemca, Nikole Boehla.

Nakon što je odgojena u Njemačkoj, povelo ju u Španjolsku, gdje se kao sedamnaestgodišnja djevojka uda za kapetana Planellesa. Postavši malo iza toga udovicom, uda se po drugi put za markiza d' Arco Hermoso. Ovaj umrie 1835, a mlada se udovica nakon 3 godine i po treći put uda za odvjetnika don Antonija d' Arrom, koji je kao konzul Španjolske u Austriji umro 1864. Od to doba živjela je slavna spisateljica zavučeno u kraljevskom kaštelu u Sevilji, kao gost vojvode od Montpensiera.

Književni rad Cecilije Boehl bijaše obsežan. Osim već gore navedenih napisala je još nekoliko drugih djela, kao što su: „Clemenza", „Ljeto na Bornosu", sbirku novela i narodnih andaluzkih pripoviesti i pjesama napokon „Colecion de articulos religiosos e morales", koji pokazuju plodnost i originalan um španjolske spisateljice.

U svim svojim djelima vjerno, istinito i živo opisuje pojedina lica, stavljajući im u usta živ dialog, izprepleten sentencama, motima i polovicama, radi česa su je neki njezini obožavatelji i uzporedjivali Walteru Scottu.

U onom već gore spomenutom pismu na Germonda de Lavigne-a veli Cecilija Boehl kao Fernan Caballero o svojim djelima ovo:

„U mojim će se pripoviestima uzalud tražiti oštro posmatranje, duboko proučavanje ljudskog srdca i družtva, umjetnost i nadahnuće. Našlo bi se naprotiv samo jedno: istina . . . jer je sve, što god sam napisao, istinito . . . Sproveo sam život u sakupljanju tradicionalnog pjesničkog blaga, pripoviesti i legenda te pjesnička vjerovanja, kojima narod zaodjeva svoje mišljenje i osjećanje, poslovica i oštroumnih sentenca, kojima vrvi liepi i energični govor našega naroda, te sam nastojao, da sve to što bolje iztaknem u svojim pripoviestima jedino u svrhu, da sačuvam skupocjena svoja odkrića, kojima se ponosim, kao što slikar ljubi i cieni model, što si ga je izabrao . . ."

Boljega suda o samome sebi, nije dao nikoji pisac. A taj sud je i iskren i točan, jer čitajući djela, i sami ćemo do njega doći.

A. B—n.

[illegible] [illegible]OSLAVIČ

DUBROVNIK.

MAŠA JANKOVIĆ SIROTINJA

REPRODUKCIJA PO ORIGINALU
(Uljena slika.)

AUSTRO-UGARSKA NAGODBA

I

Habsburžka je monarkija država sui generis. Ona sastoji, kako neki šaljivdjija piše, doduše iz dva dijela, ali jedan tih dijelova sastoji opet iz dva dijela i to: Ugarske i Hrvatske Slavonije Dalmacije; Hrvatska Slavonija i Dalmacija zove se doduše *trojedna* kraljevina, ali i ona sastoji iz *dva* dijela, jedan dio se pribraja „zemljama krune sv. Stjepana", drugi pak dio, Dalmacija, pripada Austriji ili točnije govoreći „kraljevinama i zemljama koje su u carevinskom vijeću zastupane". Hrvatska i Slavonija nose dva imena, ali su jedno, nu dualizam je tako dosljedno proveden, da se ipak dijeli i ta jedinica u dvoje, naime u Hrvatsku Slavoniju, koje su u hrvatskom saboru zastupane i u Žumberak, koji nije nigdje zastupan, a Žumberak se naravno dijeli i opet u dva dijela: u Žumberak i Marindol. I Ugarska se dijeli u dva nevidljiva dijela: u Ugarsku i Erdelj, a Austrija takodjer u dva dijela: u Austriju i „Morsko oko", koje nije, kao ni Žumberak, nigdje zastupano. Okvir monarkije, koja sva ta dvojstva obuhvaća, takodjer nije jedinstven, jer su tu obaška zemlje habsburžke monarkije, a obaška Bosna, koja naravno opet sastoji od dva dijela: od Bosne i Hercegovine. Ali nije tomu dosta. Bosnu i Hercegovinu zaposjela je habsburžka monarkija te njome upravlja, dok je Novi Pazar samo zaposjela, dakle i opet dualizam.

Nitko na svijetu ne će naći para ovakovom državopravnomu ustrojstvu diljem cijele zemaljske kruglje.

Svu tu nesredjenu arhitekturu ove monarkije čini sasvim nesnosnom to, što se unutar toga sveobćega dvojstva pojedine koterije, klike i kojekakove manje i veće nepriznane vlasti trude da zajaše jedna druge. Magjari su prilično dugo jahali svu ostalu monarkiju, ali su šad iz svoje ofenzive potisnuti u defensivu prema Austriji. Tim jače hoće da jaše nas.

Temeljnu vodeću misao dualizma izrekao je otac toga dualizma, pokojni saski ministar Beust, kojemu je na nesreću povjerena bila zadaća da preuredi monarkiju. On reče: „Nijemci i Magjari svaki na svojoj strani neka pritiskuju svoje Slavene o zid a medju sobom neka se pogode". Bachov centralizam razpao se u dva centralizma. Monarkiji nije više bio simbolom krug, nego — elipsa.

Dok su se Magjari zadovoljili položajem, da budu jedno žarište te elipse, dotle je drugo žarište — Beč — podnosilo svakojake skokove Magjara; ali kad su Magjari nategnuli elipsu pa su je htjeli rastrgnuti u dva kruga, da u jednomu budu oni za sebe centrum, onda su ih Bečljani nemilo pritisnuli, i magjarski se neodvišnjaci pretvoriše preko noći u pokorne pristaše austro-ugarske zajednice.

Četrdeset godina se tako natežu hegemoni, četrdeset godina slavenska većina ove monarkije trpi, da je o zid pritište manjina a u sve to vrijeme nisu od svojih protivnika naučili kako treba raditi.

U Austriji i Ugarskoj izmijenjuju se stranke, ali sve stranke u jednomu su složne: ne će da iz ruke dadu gospodstvo. One se pobijaju, bore za korito — ali kad se radi o temeljnom pitanju gospodstva u monarkiji, onda su sasvim složne Jedna drugoj ne kvari posla. Lueger je u tom slučaju sasvim isto što Herbst ili Giskra, a Kossuth isto što Tisza, kao što je ovaj bio isto što i Déak.

Sadašnja najnovija nagodba razlikovala se od svih dosadašnjih tim, da se tu nije samo radilo o obnavljanju financijalne nagodbe sa Austrijom, nego su Magjari htjeli srušiti staru nagodbu te stvoriti u mjesto nje novi državni savez izmedju Ugarske i Austrije.

I u Austriji su bili spremni na to, da preustroje temelje državnoga ustrojstva monarkije; samo dakako drugačije.

Magjari su srušili cio red vladâ pa napokon i stranku, koja je zagovarala stari nagodbeni sustav, te je stranka magjarske neodvisnosti uzela vladu u svoje ruke.

Izgledalo je sbilja, da će se preurediti monarkija.

U tom odlučnom času morao bi svaki čovjek zdrave pameti pomisliti, da će i svi Hrvati pristupiti Starčevićevoj stranci, koja zastupa ideju hrvatske neodvisnosti. Dogodilo se protivno. Jedan dio hrvatske opozicije obvezao se u riječkoj rezoluciji, da će uz Magjare pristati i da će se boriti ne za hrvatsku nego za magjarsku neodvisnost. Izpostavilo se, da su tu obvezu primili na sebe a da im Magjari nisu baš ništa obećali, osim jedino to, da će im povjeriti vlast u Hrvatskoj u onom okviru, u komu ju je narodna stranka imala u ruci kroz decenije.

Riječki su rezolucijonaši tim časovito pomogli Magjarima, imenice magjarskim neodvišnjacima, te su tomu doprinijeli, da je Kossuth sa svojom strankom došao do vlasti.

Tako spremni započeli sû Magjari borbu s Austrijom.

Borba je trajala dugo. Kossuthova stranka izgubila je bitku. Ugarska će ostati u istom državopravnom odnošaju u kojemu je do sada bila. Beču nije imponiralo ni to, da se je Tuškan prijetio e će on puškom na Beč. Temeljna karakteristika nove austro-ugarske nagodbe je to: da su se Nijemci i Magjari i opet pogodili kako će i na daljih deset godina svaki svoje Slavene o zid pritiskati. Austro-ugarska se nagodba i opet kao i godine 1867. predlaže narodima monarkije kao gotov čin, koji se ima jednostavno primiti. Ne

prime li ju Hrvati, Magjari će ih nadglasati, ne dodju li glasovati, oni će ih naknadno prisiliti, da ju priznadu, kao što su to 1868. učinili. Ne prime li je Slaveni u Austriji, ondje će ju provesti na temelju § 14. austrijskoga ustava.

U ostalomu nema straha, da će do toga doći. Slovenački vodja Šuklje izjavio se, da je s nagodbom vrlo zadovoljan a predsjednik dalmatinskoga sabora Ivčević požurio se da čestita na nagodbi. Poljaci će pristati. Česi će se rascijepiti. Slaveni kao Slaveni.

Ni na ugarskoj strani nema straha, da će doći do kakove neprilike. Hrvati nagodbenjaci sve do sada nisu zahtijevali, da se nagodba uz njihovo sudjelovanje utanačuje. Magjari su im dobacili kost željezničke pragmatike, da si na njoj zube izgrizu, pa da ne mogu gristi kad dodje na red životno pitanje državnoga preuredjenja. Košutova stranka izgubila je bitku, ali će zadržati vlast pa će se tim tješiti.

U ostalomu Hrvati su u tom pitanju nemoćni čim stupe na temelj nagodbe od godine 1868.

U § 4. ugarsko-hrvatske nagodbe priznaju kraljevine Hrvatska, Slavonija i Dalmacija zakonski članak XII : 1867. ugarskoga sabora, kojim se uredjuju zajednički poslovi izmedju „kraljevina krune sv. Stjepana" i „ostalih zemalja Nj. Veličanstva" isto tako zak čl. XIV, XV, XVI : 1867., kojim je uglavljena prva austro-ugarska nagodba. Sve te austro-ugarske nagodbene ustanove priznao je hrvatski Rauchov sabor *naknadno*. To je bila naravna posljedica sklopljene nagodbe i s toga gledišta nije ni moglo drugačije biti. Zašto li je taj sabor u istom § 4. priznao, da je njegova privola suvišna, jer da bi svi ti zakoni i nagodbe, koje Hrvatska naknadno priznaje i bez te privole same po sebi imale pravnu valjanost, to baš nikako ne znamo raztumačiti. Nikako i ničim. Ipak to stoji u nagodbi, ipak se to priznanje ni kod revizije nagodbe nije iztrijebilo.

Magjari dakle po ustanovi nagodbe *nisu dužni pripustiti Hrvate kod sklapanja nagodbe s Austrijom.* Oni su to tim manje dužni, što § 3. iste nagodbe naročito kaže, da Ugarska, Hrvatska, Slavonija i Dalmacija imadu u svim zajedničkim poslovima jedno te isto zastupstvo, jedno te isto zakonodavno tijelo, i glede eksekutive jednu te istu zajedničku vladu.

Kada dakle magjarski ministar predsjednik ugovara s austrijskim ministrom predsjednikom, onda je u smislu § 3. hrvatsko-ugarske nagodbe i Hrvatska „zakonito" zastupana.

Magjarski je ministar predsjednik mogao vrlo lahko priuštiti Hrvatima sjenu političke individualnosti. Mogao je sa svojim „Generalstabom" povesti i hrvatskoga ministra Josipovicha na rasprave s Austrijancima. Taj mu sigurno ne bi smetao bio. Mogao je to učiniti to laglje, što je dapače zvao u Beč i ministra Apponya, kojega se, kao ministra bogoštovlja i nastave, baš nimalo ne tiču predmeti, o kojima se je raspravljalo. Dr. Weckerle nije našao za nuždno, da okrijepi položaj nagodbenjaka u Hrvatskoj formalitetom, koji ga ne bi stajao bio ništa.

Nama je držanje magjarskoga ministra predsjednika počudno, jer je

*

jasno. Malo je brutalno, ali to ne škodi. Bolje ovako, nego da se obsjenjuje narod tvrdnjama, da su u nagodbi sadržana prava, kojih u njoj u istinu nema.

Tko na temelju nagodbe stoji pa na tom temelju hoće da vlada, mora znati na čemu je i na što se je obvezao. Ne valja obsjenjivati ni sebe ni druge.

Nagodba izmedju Austrije i Ugarske bit će dakle svakako primljena te će prema njoj na deset godina biti odredjeno dalje državno kuburenje ove monarkije.

Nedao Bog, da u tih deset godina dualistički sustav uzmora svoj izpit zrelosti položiti na bojištu. Centralizam je poginuo na bojištima Italije; s dualizmom bi propalo više nego li sam taj nenaravni državni ustroj.

Magjari su kod ove prilike htjeli izvojštiti magjarski zapovjedni jezik kod magjarskih regimenta, da time polože temelj samostalnoj magjarskoj vojsci. Nenadanom žilavosti oduprla se je vrhovna vojnička oblast tome zahtjevu te misli, da je izvojštila veliku pobjedu, što je ostalo pri jedinstvenom zapovjednom jeziku.

Jedinstvo vojske nije u jedinstvu zapovjednoga jezika nego u jedinstvu duha, u jedinstvu ideje vodilice.

Materijalisti se rugaju snazi ideja i idejalistima a u istinu je samo ideja, koja ljudstvo vodi do velikih čina; idejaliste su oni, koji vode ljudstvo do napredka, dok materijalizam vodi do razpadanja kulture i naroda.

Jedinstvena ideja vodila je prešarene hrpe prvih križara do pobjede i bez jedinstvenoga zapovjednog jezika i bez ikakovoga jedinstva u organizaciji vojske, a cio se je uspjeh prve križarske vojne raspao, ma da su kasnije izaslane vojske bile bolje, jer se je idealno jedinstvo razklimalo bilo.

U sasvim samostalne države razdijeljena Njemačka pobijedila je strogo centraliziranu Francezku, jer je njemačka ideja bila jača od francezke.

Izmedju ovih dvaju dogadjaja u razdoblju od godine 1096. pa do 1870. mnogo puta je dokazana ova istina, koju iztičemo. Za mnoge primjere neka stoji evo spomenuti jedan iz početka i jedan iz najnovije dobe moderne kulture.

Godine 1859. i 1866. potučena je stajaća vojska habsburžke monarkije, koja je bila jedinstvena barem po zvanju, ali su se već u tim vojnama pokazale nepovoljne posljedice magjarske posebne politike, koja nije išla istim smjerom, kojim je pošla bila politika cijele monarkije. Da se i upućeni vojni krugovi boje još gorih posljedica dualizma, dokazuju razne knjige, što su posljednjih godina štampane te su pobudile veliku pozornost i u pozvanim stručnim krugovima.

U onim kobnim kratkim satovima jedne velike bitke, gdje se odlučuje o sudbini narodâ i državâ, plaćaju se sve kroz decenije počinjene pogrješke. Tu djeluju i one snage i sile, koje se ne dadu vagati a ta imponderabilija važnija su od olova, što se u bitci potroši.

Pomislimo sustav naše monarkije prenešen na Njemačku. Uzmimo, da se ta država po primjeru naše monarkije razpolovi pa da se te dvije pole

natežu kroz decenije kako će se nagoditi, da se ne razpadnu. Uzmimo k tomu, da u svakoj poli gnjavi jedna država sve ostale, da primjerice Bavarska ima odlučivati: da li će se u Würtembergu smjeti otvoriti sveučilište ili da Pruska upravlja financijama Saske kao nepošten tutor. Bi li ovako uredjena Njemačka bila ono, što je danas, gdje su slobodne, jedna od druge neodvisne države u državnom savezu?

Ne bi li se danas sretna i zadovoljna Švicarska trzala u krizama, da se po primjeru naše monarkije uredi? Bi li sjeverna Amerika podnijela takav sustav? — Pomislimo Francezku, Italiju tako uredjenu? Nemoguće. Nije pako nemoguće, da će se ove dvije centralističke države federalizirati i decentralizirati. U jednoj i drugoj se osjećaju zle posljedice centralizacije, prem je ona ublažena jedinstvom jezika i narodnosti.

Najnovijom nagodbom izmedju Austrije i Ugarske produljen je dakle u istinu *nenaravan* sustav dualizma na daljih deset godina.

Magjari su sebi izvojštili pri tomu ipak jednu koncesiju, koja bi mogla postati važnim izhodištem za kasniju borbu.

Dosadašnje carinsko jedinstvo pretvorilo se u carinski savez dviju slobodnih država. Ustanove toga saveza sasvim su iste kao i ustanove jedinstva, ali samo vrlo kratkovidni političari mogu tvrditi, da je to sve jedno: da li su te ustanove iste pod ovim ili onim naslovom. Nema sumnje, da je tim neodvisnost Magjarske od Austrije koraknula dobar korak naprijed.

Kad se je c. kr. vojska pretvorila u c. i kr. vojsku, onda su se u Beču vrlo radovali, što je Koloman Tisza za ono jedino jedito slovo „i", pristao na sve zahtjeve vojne uprave. A iz onoga jednoga slova „i" rodile se sve težke krize posljednjih godina. Tako će se sasvim sigurno izleći poslije deset godina težki zamršaji iz toga, što se je carinsko jedinstvo pretvorilo u carinski savez.

Nama u teoriji nije nepoćudno, što je Magjarska postigla taj uspjeh, tek nam je vrlo nepoćudno, što se je već kod te prilike Hrvatska uračunala u to magjarsko carinarsko područje. I to je krupan i omašan magjarski uspjeh na naš trošak. U težkim zamršajima, koje predvidjamo, već sada gledamo jadno stanje naše domovine, kad Magjari stanu izvlačiti konsekvencije iz svoga uspjeha.

U toj borbi Nijemaca i Magjara bilo je zanimljivo gledati kakovim su se oružjem borili.

Godine 1867. pritisnuli su Magjari Austrijance pasivnim odporom. I tada je borba bila naperena na to: tko će više vlasti uhvatiti; ali su argumenti bili državopravni, historično pravo igralo je veliku ulogu. Sad, gdje su Magjari htjeli razklimati zajednicu s Austrijom, kušali su opirati se pasivno, ali im nije pošlo za rukom, argumenti pak bili su narodno gospodarstveni.

U ovoj su borbi Austrijanci bili jači.

Bili su joj u pomoć veliki financijeri, vjerovnici državâ, koji ne će da se zadužena Ugarska pretvori u malu balkansku državu, neku vrst Mace-

donije, jer bi tim stradali njihovi vjerovnički interesi. U tim krugovima Ugarska ima kredita samo u toliko, u koliko je s Austrijom svezana.

Bilo je Austriji u pomoći i obćenito nepovoljno stanje svjetskoga tržišta.

Kao što današnja politika velikih svjetskih sila, Englezke, Rusije i Amerike, zahvaća cijelu površinu zemaljske kruglje, tako se i novčano gibanje danas ne kreće u granicama jedne države ili jednoga dijela svijeta, nego zahvaća sav svijet.

Koncentracija kapitalizma u Americi tako je daleko napredovala, da sva ina novčana stjecišta ovise danas o tamošnjim novčanim prilikama. Predsjednik američke republike Roosevelt vidi u toj silnoj koncentraciji veliku pogibelj za slobodu i civilizaciju pa je započeo borbu protiv nje a u zaštitu manjih kapitalista.

Izgleda kao da će ta njegova borba baš ovim Rooseveltovim štićenicima više škoditi nego koristiti. Za sada barem uzvitlala se silna novčana kriza, s koje se trzaju svi novčani zavodi i burze u Americi i Evropi. Milijarderi se brane. Novac je poskupio. Kredit je uzdrman. Još nismo stigli vrhunac te krize.

Tko je slabiji imetkom a više je zadužen, taj je u takovim prilikama i u borbi slabiji. Premda i Austrija pati pod nepovoljnom konstelacijom, kao i sav svijet, ipak je još jača od Ugarske, koju je pritisnula i obća svjetska kriza i u toj krizi još posebice visoka financija, koja stoji uz Austriju u borbi za državno zajedinstvo monarkije.

Magjari su usljed toga morali natočiti mnogo vode u vino svojih zahtjeva.

Razprave su vodili tajno. Ne ćemo valjda nikada doznati, koliko su Magjari zahtjevali i u koliko su popuštali; samo to možemo vidjeti, da od svega onoga, što su u vojničkim pitanjima tražili, nisu dobili ništa.

Izgleda kao da su i ustavne garancije silno okljaštrili.

Jedino gledom na carinsko područje dobili su, kako rekosmo, ključ za kasnije tražbine.

Hoće li se znati služiti s tim ključem, to će se vidjeti godine 1917.

Stajati će do toga, kakova će onda biti ključanica: hoće li joj ključ još pristajati. Nu i oni, koji će se služiti ključem, mogu se do onda promijeniti.

Magjari već danas nisu ono, što su bili godine 1848. Nisu pače više ni ono, što su bili 1867.

Nedavno je izašla knjiga* amerikanskoga učenjaka Brooks Adamsa, kojoj je napisao vrlo zanimljiv predgovor sam predsjednik republike, Roosevelt. Na temelju nepobitnih zakona za narode je i za civilizaciju *kapitalistička centralizacija* prava smrt. Ona ubija ponajprije stare socijalne tvorevine a onda samu sebe.

Politička centralizacija — koju Magjari bezobzirno i kratkovidno provode kao da njihov spas ovisi od nje — te naglo centralistično izgradjivanje

* Knjiga je izašla na englezkom, francezkom i njemačkom jeziku. Njemačkoga izdanja naslov je: „Das Gesetz der Zivilisation und des Verfalles“ 1907.

željezničke mreže, pospješiše i narodno gospodarstvenu koncentraciju te brzi razvoj podpunoga kapitalističkog i kreditnoga sistema sa svim njegovim prednostima' i nedostacima.

Prije šestdeset godina bili su Magjari, što no Brooks Adams veli, „vojnički, emotivan“ narod, njihova narodna vojska potukla je austrijsku stajaću vojsku, njihov zanos, njihove pjesme slobodarke, njihov pad i njihove patnje osvojili im po svoj Evropi simpatije.

Posljednjih četrdeset godina stupili su u svoju ekonomsku dobu. Njihovo malo plemstvo, nosilac narodne epopeje od godine 1848.—1849., doživilo je pobjedu godine 1867., ali je stečena sloboda otvorila vrata djelovanju druge poduzetnije, djelatnije i novčarskim poslovima vještije *nemagjarske* pasmine, koja je prigrlila magjarski jezik, ali uništila magjarsko malo, a djelomice i veliko plemstvo. Ovo je u ekonomskoj borbi moralo podleći, kao što su svagda i svuda emotivni narodi i socijalni slojevi podlegli ekonomskim, čim su se morali s njima natjecati u narodnomu gospodarstvu.

Kraj aristokracije po podrijetlu i zemljišnom posjedu razvija se u Magjarskoj plutokracija po pokretnom bogatstvu. Ni u Magjarskoj se ne će moći sustaviti prirodni zakon, da pokretni imetak ne svlada nepokretni, pa da si ga ne prisvoji te stvori novu aristokraciju.

Novi oblici konkurencije stvaraju nove gospodujuće slojeve. Magjarski plemići i političari, koji pomagjaruju i centralizuju, ne rade za sebe nego za svoje buduće gospodare.

Značajno je, da je na čelu prvoga nagodbenog ministarstva u Ugarskoj bio *grof* Julije Andrassy, a da je nagodbu od godine 1907. sklopio financijer, ministar predsjednik dr. Weckerle, neplemić, po podrijetlu Nijemac, čisto *ekonomski tip.* Tečajem četrdeset budućih godina ne će stati naravni razvoj i preustrojstvo Magjarske, pa će u buduće nagodbu sklapati u ime Magjara možda kakov barun — Schossberger, a s austrijske strane kakov Rotschild. Lahko je pogoditi tko će biti jači.

U Austriji odolijevaju kapitalističkomu, novčarskomu i lihvarskomu preustrojstvu široki slojevi gradjanstva, manje „emotivni“ veleposjednici agrarci i mnogi industrijalci.

A mi?

I kod nas se sprema centralizacija kapitala i to centralizacija tudjega kapitala. Naša kreditna odvisnost od tudjega kapitala pogibeljnija je za nas, nego ista naša državopravna nesamostalnost, jer su u nas slabi oni slojevi, koji bi joj se oduprijeti mogli.

U austrijskoj borbi protiv magjarskoga kapitalizma naše su kosti ponajprije pucale.

Vlada je pritekla, da spasi male naše novčane zavode novčanim sredstvima. Ne znam tko je savjetovao bana Rakodczaya, da novac za spasavanje povjeri svojim najljućim političkim protivnicima. Njegovi će se protivnici služiti tim novcem, da mu dotuku ono malo pristaša, što ih ima.

Nama to može samo drago biti, jer su te pristaše naši politički pro-

tivnici, ali nam nije drago, što je ban Rakodczay pospješio kapitalističnu koncentraciju zemlje.

Bolje bi bilo, da je, bez ikakovih političkih nuznamjera, podupro sa čisto narodno-gospodarstvenih razloga *decentralizaciju* novčarstva u našoj zemlji, te da je na zdravije temelje postavio mnoštvo naših malih novčanih zavoda. Kapitalistička koncentracija utjerat će i nas i Magjare u naručaj austrijskoga novčarskog centralizma, koji će biti jači od vojničkoga.

Mi ćemo s toga stajališta prosudjivati pojedine ustanove austro-ugarske nagodbe.

* * *

Formalni dio nagodbenih zakonâ. Pet zakonskih osnovâ u kojima su sadržane ustanove austro-ugarske nagodbe, predložene su u isto vrijeme sa dvije zakonske osnove o garanciji ustava.

To je skupina zakona u kojoj neugodni nagodbeni zakoni dobivaju protutežu u poćudnim zakonima.

Dva su zakona „o garancijama ustava“ nekim načinom naknada za sve ono što Magjari nisu dobili. Ovim će se zakonima nekim načinom platiti „koncesije“ sadržane u nagodbenim zakonima, zasladiti neke malo gorke pilule.

To je stara praksa. Već su stari Rimljani iznašali pred rimski narod izpremješane ugodne i neugodne zakonske osnove, leges saturae, tek je novo to, da se šećer nekih sloboština daje samo Magjarima, a mi Hrvati morat ćemo sve gorčine nagodbenoga zakona kusati punom kašikom. Svi novi tereti austro-ugarske nagodbe bit će „zajednički“ a sve stečevine čisto i izključivo magjarske.

Magjari će proširiti prava svoga upravnoga sudišta. Ne će za onoliko koliko su htjeli, ali će svakako znatno ojačati autonomiju njihove županijske uprave.

Mi naravno ne ćemo proširiti kompetenciju našega upravnoga sudišta, jer ga u obće nemamo, ne ćemo štititi autonomiju naših županija, jer ju nemamo.

Kod nas će ostati javna uprava neposredno vladi podredjena, činovnici će se i nadalje imenovati, jer je time oslabljena naša odporna snaga, dok se u Magjarskoj dokida isti zak. čl. XXXIII : 1891., kojim se tek teoretično samo u principu izriče, da bi se javni činovnici imali *imenovati* a ne birati u županijskim skupštinama. Nema nikakove sumnje o tomu, da je naša uprava bolja i da bi za magjarsku upravu bila sreća kad bi došla sasvim u državne ruke, ali Magjari vole imati lošu upravu od vlade neodvisnih činovnika, nego dobar upravni aparat, koji bi eventualno koji Fejérváry mogao u ruke uzeti protiv magjarske opozicije.

Tako se dakle već po svojemu vanjskomu licu prikazuju nagodbene osnove maćuhinske i nepravedne prema Hrvatima a kad prikažemo njihov sadržaj, vidit ćemo, da njihova nutarnja strana nije bolja od vanjske.

KRŠNJAVI

DANILO MEDIĆ

PRVI PRAVAŠKI PJESNIK

(Svršetak.)

III

We know no spectacle so ridiculous as the British public in one of its periodical fits of morality.

Th. B. Macaulay: Moore's life of Lord Byron.

(Ništa nije tako smiešno, nego kad englezko občinstvo zgrabi periodički napadaj moralnosti).

Nije mi ni iz daleka na umu misao, da se učinim kakvim advokatom Danila Medića. Najmanje pak, da bih se upustio braniti njegov politički život. Ja sam u ovoj razpravici iznio sve izvore, do kojih sam došao, a koji će po mogućnosti i svakom mom čitatelju pružiti dosta jasnu sliku o tom čovjeku, kojemu dosljednost nije bila glavna krjepost. Ja sam promatrač i ne znam biti strančar. Ja se priključujem L. Sterne-u, koji je za svog ujaka i sebe rekao: *„He was a party-man, I was not, and detested such dirty work, thinking it beneath me"* (On je bio strančar, a ja nisam, i prezirao sam takvo prljavo djelovanje, smatrajući ga, da nije mene dostojno.) Baš zato, što su stranačke prilike u našoj domovini dospjele u prave klance jadikovce, iz kojih neka Bog zna, kako će izići, ja sam ponovno naglašivao potrebu, da nastojimo bar našu književnost osloboditi neposrednog upliva naših političkih stranaka. Još uviek ne znam, hoće li se naći još nekoliko ljudi, koji bi ovu misao htjeli poduprieti.

Sve se čini, da mi i ne razumijemo, što to znači. Svi hoćemo slobodnu književnost, ali skučenu u formule *naše* partaje.

Primjer Danila Medića dokazuje, da se u tom pogledu kroz zadnjih trideset i pet godina nismo puno promienili. Evo o čemu se radi:

Danilo Medić, kad je god. 1873. izdao na sviet svoje pjesme, bio je suradnikom „Agramer Zeitung-a", koje su novine podupirale tadašnjega bana baruna L. Raucha. To je bio njegov kruh i s tim se je on hranio. Ne zna se, što je on za te novine pisao: možda viesti o morskoj zmiji, o kometima, o željezničkim nesrećama, a možda i političke članke. Takvih je novinara bilo i bit će ih, ali riedki su novinari, koji imadu toliko *pjesničkog talenta*, koliko ga je imao Medić. Dobro je, o njegovoj politici prelomit

ćemo štap, ali pjesniku ćemo se pokloniti. Kazat ćemo: „Žao nam je, što je tako loš političar, ali pjesnik je dobar". Henry duc d' Orleans bio je u svoje dôba i izvrstan vladar i izvrstan pjesnik, ali je otvoreno priznavao, da je od njega veći pjesnik François Villon, prosta bitanga, koji je zbog razbojstva i ubijstva tri puta formalno stajao pod vješalima. Na Englezku nije nitko bacio toliko oštrih psovaka i pogrda kao Lord Byron, ali zar da mu Englezi poreknu pjesničku vriednost? Henrik Heine nije nasmagao dosta rieči, kako da se naruga svojoj otačbini, ali Njemačka slavi u njemu ipak jednog od svojih najboljih sinova, jer je bio velik pjesnik. Lord Bacon je bio čovjek izpod kritike, ali po svom geniju je postao dobrotvorom čovječanstva. Pravo slobodoumlje i naprednjačtvo dopušta talentiranim ljudima neke slaboće i nekorektnosti. Psihologija i historija kao da u tim pogrješkama nalaze potvrdu njihova talenta. Ukočeni moral vrlo vriedne množine osudjuje ih dabome bez priziva — ali samo jedan skok vremena i ovi nekorektni dobivaju simpatične oblike talentiranih, kojima tako rado opraštamo puno toga. Medjutim i za ove obćenite opazke, koje su samo odjek mišljenja najboljih ljudi književne i historičke kritike, ne ufam se prepustiti odgovornosti nikomu, nego jê podpuno sam nosim.

Uostalom se za Danila Medića ne može nikako kazati, da je kriv i tolikih nekorektnosti. On nije svoje domovine ničim povriedio, nego ju je baš proslavio pjesmama, koje sam prikazao malo prije mojim čitateljima. Onako žarko domoljubno čuvstvo, kakvom je on u njima dao snažna izražaja, ne može se hiniti. On nije trpio „jugoslavenstva" i „panslavizma", ali zato ga je „hrvatstvo" dvostruko oduševljavalo. Ne mogu znati, koliko je njegova poezija uplivala na to, da se „jugoslavenstvo" i „panslavizam" stegnu, a „hrvatstvo" proširi, ali mi se čini zanimljivo, što je on u doba, kad su svi pjesnici bili „jugoslaveni" i „sveslaveni" tako snažno izstupio posve drugčijim pogledom. Uostalom o toj stvari može svatko misliti šta hoće (bolje reći, što mu njegov stranački *Credo* nalaže), literat će u Medićevim pjesmama naći dosta razloga, da ga smatra valjanim pjesnikom. A pošto sam ja literat i ništa drugo, ostajem samo kod ovog pitanja.

„Vienac" je onda bio jedini književni list. Nije izlazilo na sviet baš preveć pjesama, a nikako ih nije izlazilo ovako valjanih kao što su Medićeve. Doista je dražestno vidjeti, kako je taj slavni (više slavljeni) „Vienac" dočekao te pjesme. Premda sam prije, citirajući Medićeve pjesme, morao štediti s prostorom, sad ću moći cielu ovu ocjenu priobćiti, ako i ne znam hoću li čitatelju preveć ugoditi.

> G. Danilo Medić izdao je tiskom Dragutina Albrechta u Zagrebu svoje „Različite pjesme prvoga doba". — Knjiga na liepom papiru i ukusno štampana ima kratak predgovor i 94 strane, na kojih je 41 pjesma tiskana. Prodaje se kod Albrechta i Fiedlera za 50 novčića". *(„Vienac" 1873 br. 24.).*

C' est tout! Kako milo, kako pohvalno, kako točno i osobito kako literarno! Sve se zna: i kvalitet papira i broj strana i broj pjesama i ciena i tiskar i knjižara — und mein Liebchen was willst du noch mehr? Zbilja

nema razloga, da se tom dogadjaju preveć rugamo, jer su redaktori „književnih" listova, koji su nasliedili tradicije „Vienca", puno komodniji, pa kod nepoćudnih knjiga priobćuju samo naslov, ime pisca i nakladnika te cienu. Ali hajde, neka je i tako — dobili smo oficijelne naprednjake, ali napredovali nismo.

Činjenica je ipak, da smo mi svi, pa i gosp. dr. Gjuro Šurmin, proučavajući ondašnju književnost iz „Vienca", tu bilježku pregledali i ostali podpuno neupućeni, da je na svietu kad eksistirao neki „pojet" Danilo Medić.

Ljepše je ovu knjižicu pozdravio „Obzor" u svom broju od ponedjeljka, dne 16. lipnja 1873. Ovo je ona poslastica, što sam ju čitateljima obećao još na početku ove razpravice. To je zbilja da se čita i čuje. Neka znadu naši pjesnici, što ih u Hrvatskoj može dočekati samo zato, jer su imali hrabrosti svoje pjesme izdati štampom. Jer da ne bude Danilo Medić štampao svojih pjesama, nigda ga ne bi bio „Obzor" podvorio ovakvim komplimentima:

„*(Pojet — D. Medić.)* Jednomu je ipak pošlo za rukom čudo, da od baruna Raucha načini mecenasa; no neće biti ni čudo, kada reknemo, da se taj jedan zove — Danilo Medić. Mecenas i pojet — dolikuju jedan drugome. U našoj zemlji, kada narodan pjesnik traži u nevolji pomoć, obraća se svomu narodu, svojoj ljubavi, svomu rodu i porodu, demokratičnoj sirotinji, koja je bogata svojom žrtvom, svojom uspomenom prošlosti i nadom budućnosti. Pojet Medić zoblje iz ruke Rauchove, njegovo pojetsko kljuse ogriza slamu iz jasala Sedlovih i slične družine. Kad se je već pohvalio hvalom, koja ne doliči izabraniku zračnih vila, nego samu taštomu laskavcu pojeti — kad se je pohvalio pismom sina najglasovitijega majstora policije u Evropi, sina zloglasnoga Pietria, i darom prosinačkoga silnika i sedanskoga junaka, mogao je slobodno u predgovoru spomenuti, da mu je versifikacija štampana troškom baruna Raucha, pastora Sedla, kanonika Vucheticha i sličnih Hrvata, koji su Hrvati i junaci baš kao naš pojet Medić.

Pravedno je medjutim pjesnika suditi iz njegovih pjesama, kao što se mudar čovjek sudi iz mudrih rieči, a pošten iz čestitih djela, kao što se vrutak hvali po dobroj vodi, loza po dobru vinu. Pjesme su ogledalo, u kojem kano na dlanu gledaš dušu i srce njihova pjesnika.

O čem pjeva Danilo Medić? O Napoleonu prvom, Aleksandru Velikom, Hanibalu, Kyru perzijskom, Skenderbegu. I u drugih mu pjesmah suri orlovi pivaju, sivi sokolovi lete, morje bije o mramorje, sieva svietlo kopje, zveče dimiskinje sablje. Ratovi, krv, junačka slava. Mora dakle, da je i pojetovo biće skroz junačko? Što zar da je junak onaj čovjek, koji je na samu bojištu desertirao iz vojničkih redova, koji je potucao se od praga do praga, da lagarijom i pretvornosti jadni život prehrani? Koji je najzad pao u društvo Valčiću i Sedlu? To da je junak? Junak da je ona maškara, koja po zagrebačkih ulicah probudjuje smieh prolazeće djece, radostne, što vidi najednom ovako velika majmuna, neprikovana za verklec, to da je junak? Ta vidite, ljudi, to vam je švindler, to je krekeća žaba, misleća, da sa slavujem u skok pjeva, to je i-akanje magareta, obučena u lavju grivu.

Zato u pjesmah pojeta Medića ima šumnih rieči, naduhvena rogobora, no pjesničtva nema ni za liek.

O pjesnicih naučili smo misliti, da vjeruju u one uzvišene ideale, u plemenita pregnuća, u divna čudesa neba i zemlje, koje samo idealno srce viditi može. U što vjeruje pojet Medić, vidi se u fakinskoj verzifikaciji, koja dolazi pod imenom „iz opitnosti" i „moj grob".

U njih se riše pojet Medić sav savcat, što jest, nakazan i sablaznjiva protuha

ovoga svieta, koja će naći gdjegod pod plotom svoj grob, da mu vrane izpiju kratku pamet izpod duge kose.

Hrvatski je parnas do sad vedar i čist plemenitim i zdravim zrakom; moralne propalice nemaju prava, da ga kuže crnim dimom crne svoje duše. Njihovo je mjesto na smetlištu, a ne na parnasu."

Na ovo je Medić odmah drugi dan odgovorio u „Agramer Zeitung-u" ovo:

„*(Eingesendet.)* Das Pasquillenblatt, „Obzor" genannt, will abermals einmal interessant erscheinen; sein scandalssüchtiges Publikum verlangt bei den dürren Ausgleichsaussichten nach einem Opfer. Das Produkt meiner dichterischen Muse soll nun diesen „Ehrenmännern" das Substrat für ihre in Gift und Galle getauchten Federn bieten. Ekel hält mich ab, auf das Pasquill dieser „Allerweltsleute" auch nur mit einer Silbe zu antworten. Armes Land, das solche Ungeheuer der Unmoralität dulden muss".

Tko pročita gornju „kritiku" „Obzorovu" bit će mu jasno, da je piscu bilo samo do toga stalo, da uzavrelom žuči razpaljeni bies izpljuje na čovjeka Medića, kojega nije bogzna zbog čega mogao trpjeti. Za pjesnika Medića nije se taj kritičar gotovo ni brinuo — njemu je kao biesnom psu bilo stalo samo do toga, da ugrize i to da ugrize što krvavije. Ja sam tu ocjenu *in extenso* saobćio najviše zato, da se vidi, dokle je već u ono doba doprla depravacija naših književnih običaja, a onda i zato, da se današnji kojekakvi anonimni „kritičari" u zrcalu prošlosti ugledaju kakvi su krasni, kad ih u književnosti vodi prosti bies i mržnja prema kojem piscu. U predgovoru svojoj knjizi „Janko i Bianka" izrekao sam uvjerenje, da bi književni članci morali vazda biti podpisani. To nije tek kakva pusta želja, nego bi nas taj običaj očuvao od ovakvih bjesomučnih napadaja, koji sramote i anonimnog pisca i list, gdje su štampani, a na posljedku cielu našu književnost, koja trpi, da ju ljudi ovako neobuzdana biesa snizuju na najniže stepenice uljudbe.

Ja sam mnogo izpitivao, tko li je bio autor ove kritike, ali nisam mogao saznati. Onda su u redakciji „Obzora" bili August Šenoa, Klement Rožić, Šime Mazzura, Ivan Zahar i Josip Miškatović. Je li tu kritiku napisao tkogod od ovih ljudi, ili ju je „Obzor" dobio „iz vana", to se valjda ne će nigda znati. Bi li neznani pisac mogao ovako krvavo pisati, da je znao, da se pod svoju pisaniju mora da podpiše i da svojim poštenim imenom preuzme odgovornost za ono, što je napisao? I danas se u tom pogledu nismo daleko unapried pomaknuli. Nije tome davno, što je Josip Pasarić u tri novine pisao nepodpisane reklame o Miletićevu „Grofu Paližni", a poslie prikazivanja, kritike. Milan Heimrl piše u „Pokretu" anonimne literarne štipalice, te je osobitim nišanom odabrao baš moju malenkost. Ovo spominjem, da se za buduća vremena sačuvaju imena ovih junaka i — literata. Pa kako je to samo slobodoumno i naprednjački?! Samo napried, gospodo, samo napried, ovakav će postupak našemu naprednjačtvu podieliti skroz neočekivane konture. Ali vi ćete na sav glas i svuda vikati, da ste naprednjaci i ponovit ćete to u svakom broju „Pokreta" po sto puta, pa gdje će se naći takav budalast nevjerovani Tomaš, koji to ne će htjeti vjerovati?!

Uostalom, kao uviek, tako je i u ovom slučaju, ovaj bjesomučni napadaj izatkan dobrim dielom neistina. Ja sam od Šandora pl. Vučetića, koji pozna ondašnje naše prilike bolje, nego itko drugi, dobio ove obaviesti: Knjiga Medićeva nije ugledala svjetlo troškom baruna Raucha, premda su Medića podpomagali Rauch i pokojni kanonik Vučetić. — U družtvu Sedla i Valčića nije se Dane nalazio. Ti ljudi nisu bili nikakovi Rauchovi prijatelji. Dokaz je tomu, što je sin dra. Valčića bio inoš baruna Raucha. Valčić je kadkad zalazio Rauchu, jer je zastupajući prof. Draže-a u Beču imao opažati bolest baruna Raucha. Medić je po svojoj ćudi bio ponositi aristokrata, pa je uviek tražio najbolje družtvo.

Što se tiče onog navoda, da je Medić dezertirao s bojišta, taj se može ticati samo rata od god. 1859., jer je god. 1866. on bio u svietu. Tada je Medić imao 15 godina. Šandor pl. Vučetić ne zna o tom ništa. (Ne spominje li ova zgoda na nedavni slučaj A. G. Matoša, koji malo te nije zapao u tamnicu na temelju jedne denuncijacije?)

Medić je ovu brutalnu navalu morao da primi i podnese samo zato, što je izdao na sviet svoje pjesme. Kao da su zločinca, na kojeg su odavno vrebali, uhitili na djelu, pa se vesele, što ga mogu batinati. Koliko li infamije leži u toj „Obzorovoj" kritici?!

Uzmimo slučaj, da je Medić izdao svoje pjesme Rauchovim troškom, da je bio suradnik „Agramer Zeitunga", da su ga podupirali Rauchovi prijatelji, da je politički bio sasvim nekorektan, ali da je u svojim pjesmama puhao u isti rog s „Obzorašima", da je slavio „jugoslavenstvo" i „sveslavenstvo", da je prepjevavao Preradovića, vjerujete li, da on, u koga je bila tolika snaga rieči i stiha, ne bi primio vrlo obsežnu i pohvalnu kritiku u „Viencu" i „Obzoru" i da ne bi danas u Šurminovoj „Povjesti hrvatske i srbske književnosti" vriedio kao jedan od najgenijalnijih pjesnika sedamdesetih godina? Ta kako da ne bi?! Ta on bi bio naš čovjek, „našinac", — kako se to onda zvalo — kojega bi trebalo kovati u zviezde, kojemu bi trebalo krčiti put, da se što prije popne do Parnasa.

Ako i nakon ovog primjera nije kome jasno, da bi se naše političke partaje morale uzpreći, da se miešaju u literaturu, i da bi literati po mogućnosti davali što manje izražaja partajskim uvjerenjima, kad pišu i govore o književnosti, onda se o tom pitanju uobće ne da razpravljati. To bi bila jalova rabota, s kojom ja ne ću da se bavim.

Uostalom, da mi misao bude posve jasna, naglašujem, da ovo vriedi po mojem mnienju za sve partaje, pa i za starčevićansku.

To je od prilike bio cieli književni „uspjeh", što ga je Medić sa svojim pjesmama ubrao. Sad mislim, da će moji čitatelji znati, zašto Medić nije izdao na sviet svojih pjesama „drugoga doba". A te su pjesme jamačno bile izpjevane i spremljene za štampu, kako sam to već prije bio nagoviestio. Na stražnjoj strani omota, dao je Medić naštampati obaviest, da će do konca rujna tekuće godine ugledati svieta Različite Pjesme drugoga doba Danila Medića 6 p. t. u osmini. Ove pjesme su dakle postojale, pa nije

izključena mogućnost, da postoje još i danas. Koji ljubitelj hrvatske poezije ne bi odkriće tih pjesama smatrao upravo znamenitim dogadjajem?

Ja se stoga obraćam na sve, koji bi o tom mogli štogod znati, da mi jave što znadu, a budu li možda i u posjedu tih pjesama, da ih pošalju meni, ili da ih sami dadu štampati.

Evo, toliko sam ja saznao o Danilu Mediću.

On počiva negdje neznan i zaboravljen na zemunskom groblju. Bogzna, da li mu se i za grob zna? Proganjan i mučen za života, nije ni nakon smrti doživio bolje sudbine. A ipak, sve se čini, da je bio čovjek genijalan i da mu je duša bila pjesnički silno razvita. Ovako, kako ga danas vidimo, ne može se kazati, da je bio gotov pjesnik. On bi se bio morao razvijati i lako da bi se bio digao do velike visine. Preduvjeti su ovdje. Možda bi već pjesme drugog doba pokazale velik napredak? Možda ćemo to još i doživjeti.

Ako li je „Obzorova“ kritika tako djelovala na Medića, da je silom prestao pjevati, onda je ta kritika ravna čedomorstvu, jer je ugušila onakav divni talenat.

Jadni Danilo počivaj mirno!

Zagreb, dne 8. rujna 1907.

IVAN KRNIC

PJESME FRANA GALOVIĆA

JESENJA PJESMA

Šumori cimbal, ciliču gusle,
  Svilne se zastave viju,
Žûte se naranče, žari se vino,
  Ljubavni sanci sniju.

Svadbena pjesma ozvanja noću
  Strastvenim, bezumnim žarom,
Usnice šapuću najsladje riječi
  Pred božijim svetim oltarom.

Šumori cimbal, ciliču gusle,
  Svilne se zastave viju
Vrh staroga krova, pod kojim se noću
  Ljubavni sanci sniju.

I gledam tu radost, sreću, veselje
  I cjelove vatrenih usta, —
I ćutim, kako će padati na me
  Magla hladna i pusta . . .

Šumori cimbal, ciliču gusle,
  Svilna se zastava vije, —
Hej, ovamo vina . . . u vaše zdravlje,
  Srećnici, neka se pije . . .

ČEMPRES

Nad grobnim humkom samotnim
  U mjesečini sav
Zanijemio je, usnuo —
  Ko davna zaborav — — —

U sjeni leže grobovi,
  Obujmio ih mrak, —
Tek nad njim plovi smireno
  Lagàni, mrtvi trak . . .

U sanljivome mrtvilu
  Spokojilo se sve,
A njemu katkad zadršću
  Na vjetru grančice . . .

Ko da ga dirnu tamjanov
  Opojnosti pun dim,
Još držće . . . držće nemirno
  Nad humkom samotnim.

Al začas opet nastade
  Mir pust i spokojan . . .
— — To čempres možda snivaše
  O uskrsnnću san — — —

SOUVENIR

Ja ljubljah vas: i ljubav nije možda
U duši mojoj ugasla posvema . . .
A. S. Puškin.

U srebrnoj, mirisnoj noći,
Kadno su lijerovi cvali,
Moji su cjelovi prvi
Na vaše pramove pali.

Usnice drhtahu strasno,
Ko da se nečega boje; —
U srebrnoj, mirisnoj noći
Srce je prepuklo moje.

Nestade ljubavi davne,
Ocvaše lijeri i ruže,
Tek snene oktobarske magle
U noći kišljivoj kruže . . .

NEVJESTA

Na glavi vienac bieli
Ko sniežni glogov cviet,
A oko tebe pjesme
I puste sreće splet.

Pod krilom tavne noći
Već spava selo sve,
A tebe vode, dušo,
U dom mladoženje . . .

I siju, siju, siju
Zelèni bosiljak,
I pjesma gine, gine
U noćni, hladni mrak.

Oj, nek ti budu srećni
Svi dani tvoji, svi, —
A ja ću lutat dalje
Ko putnik samotni . . .

REQUIES

Prolio se talas mjesečine plave
Sumornom tišinom ponad snenog sela,
Na daleka polja pade magla bijela
Preko suhe, strte, pogažene trave . . .

A visoko negdje povrh moje glave,
Jabuka gdje stara grančice je splela —
Poput cjelivanja plamena i vrela
Glasovi se noćnih ptica na čas jave.

Samotna praznina ovija mi grudi,
Izmučeni pogled pustim poljem bludi,
Pod plavetnim štono smirilo se sjajem . . .

Ah, u noći takvoj, u sanenoj sjeni
Svaki živac gine, zamire u meni —
Tek za jednim, strasnim, njenim zagrljajem — — —

GLASBENIK I NJEGOVA PUBLIKA

J' accuse! Obtužujem te, velika publiko, kojoj robuju mnogi od naših glasbenika, a kojima si ti prerano otela svećeničko ruho i prisilila ih, da se zaviju robskim. One, koji bi svom dušom tako rado poletjeli u najviše sfere, koji bi, prema svome nagnuću, postali gotovi ljudi, pravi umjetnici — ti si izrabila u svrhu, da služe tvojim hirima, tvojoj požudi za zabavom, tvojim primitivnim zahtjevima užitka.

Zločini, koje ti počinjaš, o publiko, i o kojima hoću da pišem, stari su koliko i kultura sama. Odkada ima umjetnika, počinjaju se na njima zločinstvà. Doduše ne na svima — i to bi još trebalo! — ali na mnogima. Danas kao i prije gladuju oni gotovo sbog toga, što se za njih nitko ne briga ni ne stara, a svoju najljepšu snagu moraju oni još i danas žrtvovati borbi za obstanak, koja stoji često daleko od njihova pravoga poziva. Najljepši se cvat njihova stvaranja truni u krutoj borbi, a ne da se izmjeriti, koliko bujnih plodova propada uslied toga, što mladome drvu manjka nastojanja, hrane. Nu ni najsjajniji spomenici — poslie pretrpljenog mučeničkog života nisu još ni jednog mrtvog oživjeli a živoga nasitili.

Jadni Mozartu! Koliko bi se lakše i slobodnije razvio bio tvoj život, da se je samo jedan mali dio sredstava, koji su se lanjske godine potrošili na tvoje svetčanosti, upotrebio bio za uzdržavanje tvog života! Dakako davno je već tomu, što je Mozart živio! Pa jesu li se životne prilike glasbenika odonda što promienile?

Smetana! Danas se draga publika njegovom „Prodanom nevjestom" zanosi, začarava, osvaja se. A Smetana je na pola gotovo od gladi umro u ludnici. Šteta za nj, govori gledalac idući iz kazališta u restaurant na večeru. Kako je to žalostno, veli dama idući pod rukom svoga muža!

Je li šteta, je li žalostno — tko zapravo pita zato? Danas napunjaju Smetanina djela opere i osvajaju koncertno obćinstvo. Nu kad je veliki umjetnik živio, nitko nije ni pomišljao na to, e je on kad tad morao i jesti, i da je morao biti *priznat,* da uzmogne jesti. Na to nije nitko pomišljao u Českoj, nijednome zemljaku Smetaninu nije to palo na pamet, kad je on još živio i stvarao bezsmrtna djela. A tko zna, kolika su još velika djela ostala u njegovoj od rada i stradanja utrudjenoj glavi?

Zna se, za *Corneliusa,* čijim se djelima danas sviet obćenito divi, da e vrlo mučno životario podučavajući, osobito kad bi mu uzmanjkalo učenika. Nemaju svi glasbenici, bilo stvaratelji bilo reproduktivni, one silne moralne snage, neslomive energije i naravi stvorene za borbu kao jedan Richard Wagner ili jedan Joachim, da sebi i svojoj umjetnosti *sami* prokrče puteve.

„Talenat ne krči sebi uviek puteve; — ima i talenata nježnije vrste, koji propadaju, ako zapańu u odviše žestoku borbu".

Tko bi znao sve one, koje je i veliki, inteligentni narod ostavio, da umru od gladi ili da propadnu u borbi oko težkih briga?

Je li moguće, da smo mi ostali poštedjeni od svega toga? Ipak nije. I Hrvatska ima svoga mučenika. *Lisinski!* Osnivač hrvatske opere! Danas doduše sjaji njegovo ime u nepomućenoj popularnosti, nu dok je živio, nije marilo za nj obćinstvo, šutjela je mramorkome vlada. Dakako, vlade imadu uviek drugih važnijih posala, nego da mare za genije ... „Ponosno i puni počitanja prolazimo zato danas — mimo Lisinskova spomenika" ...

U ostalom čemu govoriti o prošlim vremenima, jer mi živemo u sadašnjosti i valja nam raditi za *budućnost.* I radi toga, publiko sadašnjosti, pričat ću ti, koliko je toga nama glasbenicima obćenito na srdcu — protiv tebe.

Na primjer: Mlad glasbenik, abiturient razredâ za kompoziciju i glasovir jednoga od prvih svjetskih konzervatorija netom je položio posljednji izpit sjajnim uspjehom. Siromašan je, posve siromašan, nema ine protekcije ni za liek, do one svog učitelja, svjetski poznatog ali bez ikakva upliva i povjerenja u svoje vlastito znanje. Da to svoje znanje pokaže pred svietom, jedna je od njegovih prvih i glavnih briga. Radi toga će se on većinom obratiti najprije na koga nakladnika i potražit će ga, noseći preporučnu kartu svog ravnatelja. Nu nakladnik se obično razumije redovito vrlo slabo u glasbu, ali zato vrlo dobro u posao.

— Morat ćete svoje radnje štampati na vlastiti trošak, reći će nakladnik prolistavši u tren oka rukopis.

— Toga ne mogu — glasi čemerni odgovor, iz koga se čuje, kako kuca srdce mladoga glasbenika. — Nemam sredstava za to.

— E, dragi gospodine, iskreno mi je žao. Ne mogu nikako i ništa riskirati. Vaše kompozicije mogu da budu pune talenta, ali vi ste početnik, nitko vas ne poznaje. Ta tko će kupovati vaše stvari? Stvorite sebi prije ime, tad ću vam rado pomoći.

Kako se dakle stvara to ime? Da stekneš ime, moraju ti se djela izvoditi, a da ti se izvode, moraš imati ime. Stara je to pjesma.

Mladi glasbenik, koji jasno osjeća, da u njemu ima umjetničkog dara, stvorena za razvitak, obilazi sa svojim prvim radnjama neke uvažene umjetnike, da ih zamoli za savjet, za pomoć. Bože, ti umjetnici! Svima je bilo težko, nekima pače nekad i teže, mnogi su od njih i te kako stradali. Pa ipak mladom će početniku u toliko pomoći, te će ga tu i tamo preporučiti za učitelja i tako mu naći malo nu težke zaslužbe. No to dakako nije ona

djelatnost, koja bi mu trebala, da umjetnički uznapreduje! Doskora će mu naime uzmanjkati vremena, sabranosti i snage, da uči i da stvara. Savjetovalo mu se konačno, da pokuša stupiti pred javnost kao interpret, da se pokaže svietu kao pianista. Nu za to treba — sredstava i publike. A da čovjek dodje do jednog i drugog, valja se najprije učiniti poznatim. Pa za to eto tako zvanog „družtva", jer ukus publike — na žalost — vodi još uviek samo družtvo „der oberen Zehntausend" i ovoga se je držati budućemu umjetniku, budući da je samo ono kadro plaćati.

Kako je malo u tog družtva sposobnosti, da prikazuje publiku, kojoj je danas odlučivati o sudbini viših individua, o tome bi znao pričati samo onaj, koji se poput našeg mladog glasbenika krenuo, „da nauči zebsti za svoj obstanak".

Valja mu dakle, da po mogućnosti dospije u „bolje" krugove i da zasvietli svojim sjajem kod kakvih muzikalnih priredbi.

Da, kad bi kod koje muzikalne soareje bila glasba ono glavno! Kad bi uobće glasba ili koja druga umjetnost imala za taj forum kakvo dublje značenje! U većini se slučajeva u krugovima novčane aristokracije ni ne vjeruje osbiljno u kaki „ideal". Tu vriedi samo ime, bilstajući „staar", o kome se govori, o čijem se radu i honorarima pričaju prava čudesa. Samo se glasovitim umjetnicima daje rieč, a o početnicima i onima, koji teže, da se iztaknu, o njima ni da bi čuti, što je vrlo komodno. Soareje se ne priredjuju za to, da se promiču talenti, već da se o tim soarejama vode dnevni razgovori. Ta blaziranom čovjeku, koji se kreće u dnevnim napremicama najmanje je stalo do toga, da se dade umjetnički podići — njega vode posve drugi interesi u družtva, koncerte i koncertne lokale.

U čovječjem je družtvu gotovo isto tako kao i kod vojske ili — neka mi bude dozvoljena ova poredba — u životinjskom carstvu! Vodja koraca sprieda, a ostali idu za njim. Interes „puka" za glasbu stvar je obično mode, radi česa se i zapravo o „ukusu" može govoriti samo medju obrazovanim glasbenicima.

Prvi je umjetnik za publiku uviek Marsyas, virtuoz uviek Apollo!

Pun pouzdanja poduzeti pokušaj našega mladoga glasbenika, da sebi prokrči put za svoj talenat, u pravilu je dakle prva karika u lancu razočaranja, koji je baš glasbenicima dosudjen.

Svakako naći će se više puta i „prijatelja umjetnosti", koji angažuju nepoznate — to jest jeftine — umjetnike za svoju salonsku muziku; za loša glasbala i bučno slušateljstvo dovoljno je pri tim obično poskrbljeno. Kako mora glasbenik, snabdjeven sbilja s liepim znanjem, često još biti radostan, da dobije kukavan honorar za svoja osbiljna predavanja, dok diletant, kome „hvala Bogu, nije to nuždno!", ubire za svoje produkcije frenetički pljesak.

Uobće — diletant! To je u istinu najopasniji neprijatelj umjetniku. Gledalište umjetnikovih triumfa većinom je mauzolej umjetnosti, a dietanti pomažu najčešće umjetniku leći u grob. Diletantizam je poput drača, koji se obavija ako plemenite biljke umjetnosti i koji joj oduzima sposobnost za

život. Najveća ignorancija i nutarnja praznina posudjuje sebi u naivnoj samodopadnosti sjaj prave umjetnosti i ne vara time samo sebe, već i druge. Diletant je uviek gotov sam sa sobom pa pun zadovoljstva i ironije sa neke visine gleda na umjetnika, koji se bori i nastoji postići svoj cilj. Nekima barem imponuje priznati koji autoritet, nu mnogi su i s tim „brzo gotovi", a sud je njihov većinom „porazan". Oni se razumievaju obično samo u ono vanjsko kod umjetnosti, pa su, vični na kritizovanje, izgubili onu naivnu sposobnost uživanja. Nutarnji sadržaj jednog umjetničkog djela, biće umjetnikovo, ne mogu oni ni naslutiti!

Valja samo promatrati obćinstvo u operi, u koncertnoj dvorani! Treba samo poslušati razgovore poslie dovršene opere, koncerta, soareje! Bura odobravanja i oduševljenja za slavnu pjevačicu nije se još ni slegla, a već će reći ona mlada gospodja, koja tek godinu dana pjevucka svojim glasićem po salonu: „Schuberta je skroz krivo shvatila! Ja ga pjevam polaganije!" Ona to veli s tolikim samoudivljenjem, kao da se ona umjetnica u istinu nije nikad ni zamislila u shvaćanje svojih pjesama, dok ova, diletantica, ima već a priori gotov sud. Nu odkad su ušle u salone američke Pianole, svi diletanti „shvaćaju" i „kritizuju" pače i instrumentalnu i orkestralnu literaturu! Jao umjetniku, koji se usudi iznieti koje djelo prema svojoj individualnosti! Sad mu se ne valja samo boriti s filistrima već i s diletantima!

Kad se ljudi na takav način usmjeljuju iz višega gledati pače i na priznate veličine, kud će i kamo onda još i gore suditi o nepoznatomu, „budućemu" umjetniku! Samo se uslied „mode" može kadkad dogoditi, da se „javnost" zauzme za koju novu pojavu, nu riedko ili nikada se to ne dogadja iz razumievanja i priznanja vriednosti njezine.

Da, kad kome skladatelju ili reproduktivnom umjetniku padne u dio sreća, da postane modom, kad namjerice ili slučajem zapane u koju od moćnih „klika", koje umiju tako vješto upravljati mnienjem publike, tad je to naravski drugačije. Nu za čudo taka sreća stizava većinom nesposobne ili pak okretne obrtnike, koji time kroz neko vrieme sami precienjuju svoju vriednost, a najmanje škode obćenom ukusu. Kraj toga oskudieva talenat. Gotovo svaki umjetnik je i umjetnik u gladovanju, pa je pravo čudo, kako se taj čovjek s malim može uobće i da uzdrži na životu. Ali na žalost bez toga maloga ne može da bude.

Vratimo se medjutim k našem absolventu konzervatorija. On se je uvjerio, da privatnim putem ne može sebi steći imena, pa ga spopada smrtna tjeskoba, da eto sve, što je htio i za čim je nastojao, mora propasti.

On mora dakle da izvodi koncerat, možda i koncerat svojih kompozicija. Taki su koncerti — i ne posve s nepravom — pravo strašilo za publiku. Nije lahko čitavo jedno veče slušati Bacha, Bethovena ili Brahmsa; što je intenzivnija pažnja slušateljeva, tim će lakše zavladati umornost. I za to se u istinu puno zahtieva od obćinstva, da dodje i da kroz cielu večer prati ideje kojega novajlije, koji možda još nije ni podpuno sazreo. Naš je prijatelj dakle odlučio poslie svestranog razmišljanja, da izstupi u svojemu

dvostrukom svojstvu: kao pianista i kao skladatelj, pa će složiti svoj program iz različitih točaka literature. Nu prije no što je on uobće i počeo, da se bavi umjetničkim dielom svoje zadaće, ima svu silu drugih posala! Prije svega treba agenta, a agent treba prije svega novaca. Pola godine prije koncerta, treba mu priskrbiti sebi dvoranu za jedno odredjeno veče i osjegurati izdašni dobitak. Za agenta je umjetnik puka roba, špekulacija, pravi objekat za izrabljivanje. I on je, kao i nakladnik, posvemašnji laik u umjetničkim stvarima. Pljesak publike njegov je barometar, mjerilo za sposobnost umjetnika. I tako početnik nema nade, da će u njemu naći pomagača ili savjetnika, — daleko prije je agent za nj otegoćujući momenat. On je prvi, koji će uvjeriti umjetnika, da je umjetnički idealizam luksus, što ga sebi smiju dozvoliti samo oni, koji su priznati „izabranima". Agent je prije svega trgovac, koji nastoji, da sebi osjegura svoje financije. Tome mora doprinositi siromašni mladi umjetnik, kada po prvi put kroči nesigurnim koracima u sviet.

Dan koncerta je opredieljen. Na žalost treba i obćinstva, a toga je najteže dobaviti. Nadobudan umjetnik treba obćinstva za svoj razvitak, kao što biljka treba zraka i sunca. Pohvala i prigovori valja da budu suradnici u njegovu razvoju, da tako uzmogne doseći visinu svoga umjeća. Nu pri njegovom prvom nastupu je od najveće važnosti i način, sastav publike. Puki „dobri prijatelji" i neznalice u umjetnosti nisu pravi slušatelji za jednoga umjetnika, koji se počinje razvijati. A tko su ti pravi, mjerodavni? Onaj, tko logično sudi, držat će, da su to strukovne kritike. Nu tko poznaje koncertne prilike, ne će ga o dobrom poučiti. Prije svega treba stanovite protekcije, da se kritika u obće i osvrne na nepoznatog umjetnika i da ga sudi, a sasvim osobite protekcije treba, da mu se u kojem dnevniku posveti koja rieč više od običnih konvencionalnih fraza. Bože, koliko imade tih koncerata! Toliki se skladatelji javljaju! Zaista mučan je posao te sve mediokritete saslušati i iz svega pronaći ono malo osobito, a „ubogi" kritičari smatraju se uviek mučenicima svoga zvanja. Nu držim ipak, da je njima bolje, nego mnogim drugima, mnogo bolje nego umjetnicima, koji u mnogome odvise od njih! Oni su sebi uviek sviestni težkoće, riedko odgovornosti svoga zvanja. Oni bi imali biti most, koji vodi obćinstvo k razumievanju nekoga umjetničkoga djela, oni bi imali čistiti i ufinjavati ukus publike. Nu oni većinom konstatuju s odvratnošću, kako im je dosadno kad moraju tek o koječemu pisati, a bolji izmedju njih nastoje, da taj tema variraju s humorom. Oduševljenje, bez koga je nemoguće pravo razumievanje nekoga umjetničkoga djela, to oduševljenje izgubila je većina kritičara tiekom svog mučnog zvanja.

Kad je i osvanulo željkovano i sa strahom očekivano veče za našeg glasbenika, tad treba da se nadju na okupu mnoge okolnosti, da pruže izmučenomu podpunu dispoziciju, publici sposobnost prosudjivanja i to baš za tu večer. Glasoviti kakav umjetnik, doskora će koji svoj neuspjeh, nastao iz indispozicije, opet popraviti, ali početnik nema za to prilike. Nepovoljan početak i on je „gotov" za više godina.

Nu uzmimo ipak, da je doista postigao uspjeh. Novine ga spomenu častno, ali ukratko (bilo je premalo protekcije), — deset ovakih bi večeri morao imati, da uistinu svrati na sebe pozornost, jer naše vrieme, u kojem jedan utisak hitro goni drugi, treba senzacija, da se bar na čas suzdrži dah! Obični svakidanji dan prelazi preko onoga, što je plaho i nježno, bez milosrdja i razumievanja dalje, a život biva hladan i bezbojan.

I tako mlad umjetnik, pun ideala, prožet poštenim nastojanjem, nastavlja svoju težku borbu sa životom sadašnjosti. Hoće li dosta dugo uztrajati? Hoće li imati moralne i fizične snage, da svoju zaslugu i zvanje kroz godine uporedo jednako vrši? A ako se i odhrva kao čovjek, ne će li popustiti njegovo oduševljenje k zvanju?

Od instrumentalnog skladatelja i reproduktivnog umjetnika, još je gore opernomu skladatelju. On ne nalazi uobće nikakva izgleda na zaradu. Kad dovrši svoju partituru, posve je nemoćan, bez pomoći. I mjesto, da počine on, počiva njegova partitura u ladici uprave. Ta je ladica groblje za živa djela. Tu sniva jedna partitura nuz drugu vječni sanak. Pukim čudom tek koja uskrsava.

* * *

Pa ipak — naš narod treba umjetnosti. Treba umjetnosti, ako sebi i nije još podpuno sviestan toga, i što više bude umjetnost narodnom potrebom, to više će doživljavati sretnih dana. Radi toga je prije svega dužnost vlade, da se brine za uzdržanje ideala, umjetnosti i umjetnika. Vlada se ne smije činiti sama sukrivcem nekulture u svih stališa, kad govori umjetniku: „Pomozi sam sebi!"

Koliko već vlade čine za radnika i činovnika: civilne obskrbe, bolestničke blagajne, penzije, i mnogo je drugih institucija stvoreno; vlade zaštićuju one, koji su željni rada. Ali duševni je radnik sa svojom najvećom radnom snagom i voljom za rad, sa svojim talentom rinut u život i prepušten sam sebi. Nigdje ne nalazi podpore, potjecaja, pomoći. Taki čovjek mora da je ili nadčovjek ili kandidat za propast. Pače i iza svoje smrti nije još nikad dovoljno mrtav.

Ništa nije groznije no vidjeti čovjeka, koji izgledje, kao da stoji na uglu ulice i kome eksistencija visi od milosti, uvidjavnosti pojedinaca. Protivi se i osjećaju ljudskog dostojanstva i pravednosti, da jedan glasbenik živе od pravog „trinkgelda", premda ima podpuno pravo, da mu bude rad pošteno nagradjen. Što je narod kulturniji, to mu se je više boriti protiv ovakih tradicionalnih zloporaba. I umjetniku mora narod pomoći, da se izbavi tog krivog položaja, jer ga njegova užasna odvisnost spriečava, slabi mu stvaralačku snagu. Stvar je dakle ponajprije vlade, da umjetnost i umjetnike uzdrži narodu!

Mi bismo trebali prije svega neki forum, pred kojim bi umjetnički početnik mogao predočiti dokaze svojih sposobnosti, bez protekcije i bez vlastitih troškova. Trebali bismo instancija, da se glasbene prilike svestrano

urede i zakona za zaštitu. Trebali bismo — ureda za glasbu. Trebali bismo konačno, konačno interesa.

Na žalost, narod je u svojoj daleko većoj polovici još neobrazovan u pitanjima umjetnosti i u tom leži možda glavni razlog, te se umjetnici moraju tako težko promećati. Pa ipak — izmedju naroda i umjetnika postoji tako uzko zamjenito djelovanje — oni trebaju jedan drugoga, nu manjka onaj most izmedju njih, pa se oni ne mogu jedan drugome približiti. *Taj* most morala bi podići vlada, ako umjetnost hoće da cvate i svojim cvatom da dočarava vječno proljeće čovječanstvu!

A onda: — narod se mora za umjetnost *odgojiti*. Kako se nastoji djecu pripravljati za život i odgajati ju pri tom za dobro, za suosjećanje s drugima, tako bi trebalo djeci u školi buditi uz praktične znanosti i smisao za razumievanje liepoga i ideala. Djeca i laici morali bi primati najviše utiske za svoje.

Umjetnici bi morali izradjivati ilustracije za školske i zabavne knjige, a a umjetnici bi morali za rana već usadjivati djeci muzikalne utiske, primjerene njihovoj dobi, da ih priprave za shvatanje liepoga u umjetnosti. Diletantizam, koji nastaje iz površnog znanja tehnike jednog glasbala i jednog tek jedva napola shvaćenog diela glazbene literature — taj dilentantizam ne pomaže do sposobnosti uživanja, — već udaljuje od toga. Laik treba da uči slušati pa će se umjetnosti više približiti i doista težiti za njom. Tako će nastati nova mlada publika, a umjetnost, ako ju bude vlada podupirala, narod cienio, a njezini joj pitomci služili bez brige, umjetnost će procvasti!

IVAN H. FRÖBE

JESENJE SUNCE

Daleko od slatke domaje,
Na okrajku gaja požutjela
Na klupi sjedim zamišljen — —
   Navalih glavu na ruku,
   Zaklopih oči — i počivam — —

A sunce mi uprlo prosto u lice,
I toplim me dlanom svojim
Miluje i gladi i mazi —
Ko goruća da mi paučina
Na lice sjeda —
O, gdje si me našlo, nebesko sunce!

*

U gaju mir, tišina — —
Tek sjenica — jedina živa
Po sumornim se promeće krošnjama,
Tugaljivo cvrkuće — — —
O, kako grezne u srce
Ta jesenja pjesmica!
Tišinu požutjela gaja
U meni ona
Tjeskobom promeće — —
I uzdrhtava srce moje
Ko ono srcasto sitno lišće
Na brezi — na tananoj sjevernjači — —
A sunce s visoka, s neba me gleda,
I sažaljeva —
Po licu me gladi i mazi — —
O blago jesenje sunce!
O ognjeno srce svemira!
Ti jesi ko skrbna majka,
Što svojim rukama uzdržava djecu:
Po svodu se penješ nebeskom,
Da daješ danak, život,
Da griješ — tješiš — —
O ognjeno srce svemira!

Iz moje slatke domaje
Od mojih milih
Ti jedino amo me dopratilo
U ovaj daleki svijet — —
A gdje me ti ljetos ne nahodjaše!
Uz Dunav ja hodah —
Ah, ne! — ja i draga hodasmo dvoje
Na izmjenu držeći ruku u ruci —
A ti nas paljaše s visine!
I gorjesmo plama od tvoga,
Od ljubavi — od punine života —
I hladismo se — kupasmo se
U Dunavu — vodi u hladjanoj —

Po zlaćanom nakvašenom pijesku
Mi obalom hodasmo bosi,
I propadahu nam prsti u mekušno tlo,
A mi se òd srca smijasmo — —
Kroz košulju tananu mokru
S jedrine dragoj hoćahu grudi
Da briznu — kroz košulju tananu, mokru —
A moje srce kroz grudi
S miline — —

A ti nas paljaše s visine,
O ognjeno nebesko srce!
A sada nemaš moći,
Da ove dvije mi suze
Isušiš — ispiješ — —
O blago jesenje sunce!

*

Od tuge mi opala glava sa ruke
Do koljena, ničice —
A gore nada mnom — visoko
Dugòkrili ždralovi grakću — lete
U moju slatku domaju
Daleko! — —
Kolebajuć do koljena opalom glavom
Dugokrile ždralove pratim,
U mislima se vraćam
U moju slatku domaju
Daleko — —

GAVRO KOSTELNIK

NAŠI SOCIALISTE

Moderne su se velike kulturne i političke misli mogle u Hrvatskoj odomaćiti samo pod tu cienu, da škode misli hrvatske slobode. Tako nam je misao slavenske uzajamnosti naturila tudjinsko, ilirsko ime, kojega se jedva otresosmo radom Starčevića i drugova. Misao jugoslavenstva pretvorila je Hrvatsku u filialku srbskih trgovaca novcem i politikom. Naprednjaci su, kako je poznato, pod maskom antiklerikalizma zgoljni magjarončići i nagodbenjaci, a vodje seljačke stranke su, kako je poznato, nedosljedni politički avanturieri i agenti českih kapitalista.

Sličnu ulogu igraju kod nas gospoda socijalisti. Oni su rodjeni dušmani hrvatske solidarnosti. Oni su po svom internacionalnom programu zakleti neprijatelji svake, pa i hrvatske domovine. Da ih je platio, Košut nije mogao naći u Hrvatskoj boljih agenata proti hrvatskoj slobodnoj misli. Tu polupismenu, zavedenu i samo na nehrvatske čine gotovu četu predvode polupismeni, neskrupulozni rovari, od kojih neki postadoše buržoaski špekulanti, ostavivši vodstvo jedne hrvatske stranke jednom doklaćenom i sumnjivom strancu, srbskom agentu, koji pod vidom hrvatske klasne radničke politike indirektno pomaže u ime internacionalizma sve narodne misli, osim misli hrvatske. Tako možemo doživljavati absurdum, da su i naši socialisti nagodbenjaci, jer priznaju kompetenciju „zajedničkog", ugarskog parlamenta. Lane su za račun mladomagjarona demonstrirali ti politički gulauferi proti hrvatskoj opoziciji, a sada u svakoj prilici ti Koraćevi ludi branitelji i tudjinski služnici bacaju kamen na branitelje nezavisnosti zemlje, koja nije kriva, što radja tolike izdajice.

U Europi, to jest izvan Hrvatske, već davno su pametni ljudi na čistu sa tom strankom, koja je osnovana na religiji čistog egoizma i koja, vodeći čistu klasnu borbu, obsjenjivaše terorizirani sviet, da će revolucionirati i preporoditi cielo ljudsko družtvo. Njemački naprednjak, pokojni Richter, već je davno obračunao sa tiranskim i diktatorskim tendencijama „državnog socializma" Lassalleovog i Bebelovog. Marx je prorokovao, da će u najkraćem vremenu veliki kapital progutati mala gospodarstva, a dogadjaji i mislioci iz vlastite stranke (na pr. dr. Wilhelm Cohnstaedt) utjeraše ga na pr. u agrarnom pitanju u laž. Od čuvenog Komunističkog Manifesta prošlo

je već blizu pol vieka, dok od obće socialne revolucije nema ni govora, a onomad daju u Stuttgartu bivši internacionalci sa Bebelom na čelu patriotske i militarističke izjave, rekavši, da su i oni za (defenzivni) rat. Neuspjeh onomadnih izbora naučio je njemačke socialiste biti patriotama. Profesor Werner Sombart je nedavno dokazao, da su socialiste i na europskom kontinentu u tolikoj manjini, da izčezavaju i kao statistička politička velika vriednost. Nijedan od prvaka europskog duha ne bijaše socialista, a mnogi u tim nosiocima Nietzscheovog robskog morala, gledaju najveću opasnost po kulturu. Grozna, barbarska pariska Komuna, još je svim kulturnim ljudima živ memento, kao i negativni, nekulturni i nesocialni momenti ruskih nedavnih anarhija. Socializam nije dao dosele svietu nijednog velikog umjetničkog i kulturnog impulza, a u literaturi, umjetnosti i čak u samoj znanosti bijaše njegov utjecaj više štetan no koristan. U najrazvijenijim ekonomskim zemljama, u Englezkoj i Americi gotovo i nema pravog, kolektivističkog, „državnog" socializma i englezki radnički ministar Brown, je po našim, kontinentalnim pojmovima običan radikal. U Francuzkoj je jedino fanatični školnik Hervé otvoreni antimilitarista i antipatriota, a nedavno su se francuzki radikali na kongresu u Nancyu svečano odrekli s ih onih svojih socialističkih parlamentarnih pomagača, koji rade kao hervéiste (i naši socialistički izrodi) proti Domovini.

Na samom europskom kontinentu su proletarci razdieljeni u više grupa, koje se više mrze nego stare vjerske sekte: „etatističke" kolektiviste, „fanatike Države", pa u anarhiste, „ateiste Države", u ekspropriacioniste i apropriacioniste, pa u „crvene" (revolucionarne) i „žute" (miroljubive) sindikate itd. Danas je nekadašnji internacionalni socializam u neizvedivosti veće medjunarodne radničke akcije postao u praksi u svim kulturnim državama nacionalističan, dajući i članove buržoazkim ministarstvima.

Danas, kako se zgodno šali B. Shaw, postoji socializam za miliunare. Naskoro ćemo imati socializam miliardera. Nedavno napisa poznati francuzki kritičar E. Faguet kritičnu studiju o *Socializmu god. 1907.*, gdje je taj nesumnjivi republikanac i liberal u Proudhonovu duhu razgolitio sve tiranske, utopijske i antikulturne tendencije Rousseauovih, Mablyevih i Babeufovih nasljednika. Revolucija je, veli Faguet, faktično stvorila posjednike u zemlji, gdje dosele bijaše jedini pravi posjednik kralj. Robespierre i Saint-Just su proti velikom kapitalu, ali nisu proti kapitalu. Revolucionari se varahu, da država stvara posjed. Tačka u čuvenoj *Izjavi ljudskih prava*, da su svi ljudi jednaki *po prirodi*, je absurdum, jer priroda ne stvori još ni dva jednaka čovjeka. Uništite nasljedno pravo i vi niste uništili kapitalizma, n. pr. amerikanskih miliardera kao Carnegie. Marxove misli o „Mehrwerthu" i „gvozdenom zakonu" nalazimo već kod Neckera, Ricarda i Proudhona. „Onog dana, kada bi cio sviet bio socialista, ne bi bilo više socialista". Socializam je faktično za kapitalizam bez kapitalista. Princip socializma, naročito onoga, gdje je Država jedini posjednik, nije princip slobode. Kolektivizam je neizvediv u velikoj državi i u državi, koja graniči sa drugima. Ideal kolektivizma je

...nje i trgovine".
...potrebama" je ne-
...mogu tačnije odrediti.
...djivana čestim gladnim
...barbarske seobe naroda stvaranje
...realnijeg je kolektivizam, a i kolek-
...Faguet svoju kritiku savremenog

NAŠI SO...

...civiliziranih krajeva izmiruje s idejom patriotizma
...dok su poljski, englezki, danski, srbski, magjarski i
...svom tobožnjem kosmopoliticizmu najjača obrana
...svih sloboda i zakleti dušmani svih tiranija

Moderne su se ... organizovanih, poluobrazovanih masa, što rade naši
odomaćiti samo p... socializam cielog obrazovanog svieta danas već nacio-
je misao slave... vatreni internacionalci, ćoravo stado za nehrvatskim
jedva otreso... gospoda su indirektno sve protuhrvatske drangove od njemačkoga
je Hrvats... pomažući talijanskoga i magjarskoga. Našem intelektualnom i umjet-
kako je... pa do našoj hrvatskoj kulturi ne dadoše ti siromasi duhom do
benja... životu, ništa osim otrcanih fraza i brošira, gdje dokazuju obće
ava... danas absolutno poznatu stvar: da su samoživa kasta i da znaju samo mrziti. Premda su u našem narodu konservativnih i kršćanskih maloposjednika i nepismenih seljaka ti pristalice materialističnog egoizma i neznalice pod zvučnim frazama prave „nauke" u ogromnoj manjini, terorišu na vladin mig kao magjaronska dobrodošla policija sve one, kojima trbušina još nije Bog, koji su demokrate i bez dopuštenja gospodina Vitomira Koraća i koji smatraju hrvatski jezik isto tako važnim posjedom, isto tako velikim dobrom kao i radničko pravo na sudjelovanje u političkom životu.

Dok naš radnik ne uvidi, da je naš ugroženi hrvatski jezik ugrožena sveta imovina svih hrvatskih slojeva, pa i radničke klase, dok naš proletarac ne opazi, da je ciela Hrvatska, osim nekoliko malih iznimaka, jedan ogroman eksploatiran proletarijat, dok se ne uvjeri, da samo našom financijalnom samostalnošću, dakle otvorenim i bezobzirnim antinagodbenjačtvom možemo stvoriti u Hrvatskoj bazu za racionalno uredjenje radničkih odnosa, dotle će hrvatski socialista jedini u Europi biti proti svojoj otačbini, pomažući tudjinsku eksploatatorsku politiku, od koje baš on najviše strada. Tako dugo, dok većina našeg radničtva ne digne nebu pod oblake barjak hrvatske ekonomske i političke nezavisnosti sa purgarom i seljakom, pomagati će zajedničkom neprijatelju, koji „ubi solitudinem facit, potestatem appellat" (zove vlašću stvaranje pustoši).

M.

ZMIJA I TURPIJA

Nekome uraru komšinica zmija
— to je za urara loš komšiluk bio —
dodje, ne bi l' našla jesti, što joj prija.
Ali za sav prismok pade joj u dio
turpijica, te je glodat zače s tija.
Turpija joj stade mirno besjediti:
Neznalice biedna, što ćeš učiniti?
od sebe si tvrdjeg glodat pokušala;
lude glave zmijo mala.
Ta prije no skineš s mene
trunak mrve tek malene
slomiti ćeš sebi zube.
Mene samo vrieme izdube.

*

Na vas ovo ide, dusi zadnjeg reda.
Sami zà ništ, rad ste vidjet žrtvom jeda
vašeg izgriženo sve, što vaše nije.
Al vam biesna muka zalud grudma vrije.
Mislite li, s vaših da će napadaja
od tolikih djelâ ponestati sjaja!
Vaši zubi ne će skrhat slave znamen:
on je za vas čelik, tuč il alem-kamen.

Po La Fontaine-u IVA ROD

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Nastavak.)

XX

Sutradan je sjeo Andrijević za pisaći stol i spremio se osbiljno na posao. Upravo je osjećao, da mora ovoga dana mnogo uraditi. Jučerašnji razgovor s Ljubom bio je za njega odsudan. On je bio tvrdo uvjeren, da se eto sada ima da započne onaj preokret, na koji se je tako dugo spremao i koga je tako težko izčekivao. Sinoć, kad se vraćao kući, nije ništa razmišljao, bio je samo uzbudjen. U njegovoj su se duši utišavali valovi ugodne uzrujanosti i one dispozicije, koja više nije bila san, već liepa zbilja. Pred njim je svitao lik Ljube, kao buduće žene sa svim onim osbiljnim shvaćanjem života i borba, što ih čekaju na njihovom zajedničkom putu. I to ga je činilo sretnim.

Jutros kad se je probudio, i kad je u duši ponavljao sav onaj razgovor, upravo svaku rieč, pričinilo mu se je, kao da je on sam bio odviše nekako slab, podavajući se tek čuvstvu milovanja, dok se Ljuba izdizala pred njim u svoj svojoj zrelosti i visini. Njezine patnje i ono vrieme, što je proteklo poslie njihova posljednjega razstanka, kano da ju je svojim mračnim trakom očeličilo i ulievalo u nju požrtvovnosti. Nu kolikogod i sebe prekoravao s prirodjene sebi slabosti, toliko je odlučio dalje biti osbiljan i odlučan, ne težeći jedino za ljubavnim ugodnostima, već i za misaonim užitkom.

I sad, kad je sjeo za stol, prvo mu je bilo, da je počeo pisati list njoj, Ljubi. Pisao joj je jednostavno izlažući sve svoje najbliže snove. Prvo što je naglasio bilo je, da u ovom kraju ne će ostati dugo, već za to ne, što je imanje, na kojem obitava, njemu tudje, tudje po ljudima i njihovim osjećajima. „Mene ne veže više ništa s njima. Od staroga me Muića diele moja na novo probudjena načela, a s Olgom me više ne spaja ništa. Njoj ću kao i otcu joj još danas pisati. Moj značaj ne podnosi više, da radim tajno". Za tim joj je na široko opisao, kako kani ovo kratko vrieme, što je tu, koristno upotrebiti. On će sazvati pouzdani sastanak starčevićanskih istomišljenika ovoga kotara, izložit će im situaciju, kao i svoj preokret, pa ih upitati, može li kao takav izstupiti za kandidata ovoga kotara kod razpisa ponovnoga izbora. U nedjelju će, kao štoje obrekao, posjetiti nju i tvorničara Steinbrennera te ju svima prikazati kao svoju zaručnicu. „Znaš, da se veselim

na taj za mene svetčani čas, koji možda onim ljudima ne će ni izdaleka značiti ono, što nama dvama znači... Veselim se na taj momenat, koji će za Tebe značiti nagradu za sve patnje i za Tvoju vjernu ljubav, Ljuba. Za mene će pak značiti i prikor za sve ono, što sam Ti, zaveden krivim idejama, skrivio, a onda — onda ćemo se dogovoriti o ostalom. Mislim, da Ti ne trebam pisati, kako cielom mojom dušom kao da struji lahor nekoga blagoga upokoja i tihe davno snivane sreće. Ah, ako već ni za što drugo, a ono za ovaj liepi mir, što kraljuje u mojoj nutrini, ostat ću Ti do groba zahvalan".

Andrijević se, zaključujući ove redke, upravo raznježio, pišući Ljubi najumiljatije rieči, kako joj je znao govoriti još onda, kad su bili oboje u njegovoj sobici za časova prve im ljubavi. I eto, osjeća, da stil njegova pisma poprima ritam pjesme Zadnje su mu izreke gotovo stihovi, pravi valoviti odjek njegove sretne duše. I gle, začudi se, on je izpunio gotovo osam stranica, a da nije ni zamjetio. Veselo pjevuckajući zatvorio je list, da ga odmah po slugi pošalje. Medjutim se je sjetio, da bi taj isti sluga mogao ponesti i list Topaloviću, koji bi mu mogao biti od pomoći kod onoga pouzdanoga sastanka. Brzo napiše, izmienjujući šalu s ozbiljnošću, nekoliko redaka svomu dobromu Janku, moleći ga, da se, ako ikako može, potrudi do njega, jer se radi o „važnim stvarima, a vrieme odmiče".

Na to je pozvao slugu, dao mu listove, a onda se sjetio, da je sinoć posve zaboravio pogledati poštu — listove i novine, što su ga neotvorene čekale. Medju njima je bio i list staroga Muića. Andrijević ga otvori i nemalo se začudi. Stari mu je Muić naime pisao, da će izbor biti u najkraćem roku razpisan, s tim više, što stvar s Magjarima sve to gore stoji. „Upravo smo deprimirani, pošto nam dolaze sve nepovoljniji glasovi iz Pešte. Ova se vlada nikako više održati ne može. (Ovo je Muić podcrtao). Svi su pokušaji ostali uzaludni. Naši moraju odstupiti, pošto Magjari kane uvedbom željezničke pragmatike uzakoniti magjarski jezik na željeznicama u Hrvatskoj, protiv čega mi moramo poradi javnoga mnienja ustati, makar i na prividnu obranu. Zlo je bilo, što se je na to pitanje svratila tako velika pažnja i što se nije moglo bar nekako prikriti, da se toliko o njemu u novinama ne buči. Bit će da su tu prsti Austrije kroz devetu ruku, što bi rekao pokojni Starčević. To znači nasaditi ne samo magjarsku neodvisnu stranku, već i nas staviti na osobitu kušnju. Radi se o aut aut ili biti il ne biti. Ne ostanemo li, navalit će na nas u zemlji i diskreditirati nas, a ostanemo li, zamjerit ćemo se gospodi u Pešti. Čini se, da je vlada odlučila ovo drugo i prema tomu joj nema dugoga obstanka. Ona će pasti, ali s bengalskom vatrom t. j. s bučnim ovacijama u zemlji, što će nam samo poslužiti za našu popularnost. Medjutim ja sam već požurio za Vaše imenovanje odvjetnikom, a glede moje pisarne i ostaloga, nadam se, da ćemo se brzo sporazumjeti, jer mi je već moja Olga štošta dala razumjeti, pa je mislim i doba, da se ta stvar konačno uredi. Nego, nevaljanče jedan, ona mi se tuži, da joj ništa ne pišete; bit će da ste u poslu, a i ja u Vašoj dobi, da vam iskreno kažem, ljubavne listove nisam volio pisati".

— Izvrstno! — pljesnu rukama Andrijević. Kao da sam naručio taj list!

I ne časeći časa istim onim perom, kojim je pisao Ljubi list, započe bez velikoga premišljanja odgovor staromu Muiću:

„Velemožni gospodine,

ovo što ću Vam sad napisati, moralo je već davno biti napisano. No možda je bolje, da sam čekao, dok sve ne sazrije, pa da budemo podpuno na čistu.

Vi ste možda već posljednjih mojih dana u Zagrebu mogli opaziti; da već nisam bio onakav kao što negda. U mojoj se duši odigravala čitava drama. Počeo sam sumnjati ne samo u uspjehe one politike, koju sam dugo vremena s Vama zastupao, nego takodjer i o patriotizmu onih načela, o kojima smo pisali i govorili, ali osjećali i po njima radili nismo. Ja sam se od dana u dan sve više razočaravao. Došao sam u tu stranku pun zanosa i žara, koji me je odnjihao još u ono doba kad sam bio Starčevićancem. Bljesak novih i tobože naprednih ideja zamamio me je toliko, da sam se dao u borbu za njih sa svom snagom. Vi ste mi svjedok, da sam umio i trpjeti i raditi. — Možda je bila nesreća za tu stranku, što je netom iza svoga izstupa došla na vladu. Kompromisi su je prije ili kasnije morali raztvoriti. Dopustite pak, da jednim od tih kompromisa smatram i svoj ulaz u Vašu pisarnu, a i u Vašu kuću. Prilike su tako htjele te sam se morao približiti gospodjici Olgi, a da za pravo nikad nisam vodio računa o tom svom koraku, a čini mi se niti gospodjica. Dogodilo se nešto čudno: mi smo se približavali jedno drugomu izvana, dok nam se duše nisu razumievale Ne bi bilo od mene liepo, da ne priznam e je konačno ovim čudnim putem došlo izmedju nas i do intimnih prizora, no to valja odbiti na slabost, na neubrojivost momenta, komu se već kasnije nije moglo oprieti. Mene je medjutim, mogu Vas uvjeriti, ta neprirodna veza u časovima razmišljanja tištila. Činila mi se nekako nepoštenom. Sav onaj bolji dio mene dizao se moćno protiv toga i ja sam jedva čekao čas, da dadem i gospodjici i Vama kao roditeljima razumjeti, e bi bilo bolje, da podjemo svaki svojim putem.

U isto doba, kad su slabile te, ponavljam, neprirodne veze, kolebalo se i moje političko uvjerenje. U mome srdcu nije zapravo nigda prestao, nije nikada ugasio stari plamen starčevićanstva, što ja identificiram s osjećajem nacionalnosti, s osjećajem hrvatstva. Taj je plamen tinjao zapretan. Ja sam se nalazio na mukama. Ona kora naprednjačtva, koja me je tako dugo vremena opasivala, morala je puknuti. Podpuno je puknula baš ovdje, gdje sam, obilazeći kotarom i razmišljajući, velemožni gospodine — došao do uvjerenja, da u hrvatskom narodu ima raison d' être jedina Starčevićeva stranka. Nu ovdje, u idili hrvatskoga ladanja, upravo osjećam kao neku moć, kao neku životnu snagu korienja, što će danas sutra svojim bujnim sokovima sbaciti nenaravne svrži i lišaje sa stabla hrvatskoga naravnoga razvitka. Ne čudite se ovim pjesničkim riečima, jer mi je sama ta ideja i borba za nju pjesma. Ona je odsad moj jedini cilj, po kojem će mi život biti vriedan života.

Drugim riečima, ne smatrajte me više ni u jednom atomu moga bića ni naprednjakom ni kompromislerom. Primite ove moje redke kao plod dubokoga uvjerenja i uzmite do znanja, da ću otvoreno za to uvjerenje raditi. Da još jednostavnije govorim, ja kanim ovaj kotar predobiti za starčevićansku misao, pa bude li s voljom izbornicima, kandidirat ću. Vaše posljednje pismo još me je više utvrdilo u tom uvjerenju. U njem sam prvi put temeljito posumnjao u Vašu i Vaših istomišljenika iskrenost, jer ste mi odveć prozirno dali razumjeti, da u tom radu pretežu špekulacije mjesto pravog patriotičnog rada. Što vlada pada i što ćete vi konačno pasti, bit će samo ono, obično zadešava svaki kompromis. Mene na tom putu ne ćete i ne možete više naći.

Dopustite ipak ovom zgodom, da Vam kao čovjeku izrazim svoje poštivanje i budite uvjereni, da mi je najžalije, što ste baš Vi taj čovjek, komu ovo pišem. Nadam se takodjer, da ne ćete u ovom mom koraku ništa naći, što biste mogli okrstiti nezahvalnošću, jer držim i toliko sam sebi svjestan, da je moj rad bio ekvivalentan mojoj nagradi. Tom prilikom Vas molim, da se ne trudite više za moje imenovanje odvjetnikom, jer mi je u ovo doba daleko misao od ikakve karijere.

Mislim da ćete znati cieniti ovu moju iskrenost i da ćete me razumjeti.

Uz odlično počitanje

Ante Andrijević

XXI

— Što još? Ah da, još i njoj, i Olgi treba napisati odkaz.

Andrijević se medjutim već bio i umorio pišući, a primicalo se i podne. Za vrieme objeda sastao se s upraviteljem, koji se tužio, da ne može dobiti radnika, jer traže sve veću nadnicu.

— Odkad se ljudi sele u Ameriku, radnik je sve to skuplji.

Andrijević mu je rekao:

— Radite što hoćete, ja i onako za nekoliko dana odlazim.

Te su rieči izazvale radost na licu upraviteljevu, što ovaj nije mogao ni sakriti.

Znatnije je bilo za Andrijevića to, što je medju radnicima kod objeda „odkrio“ i jednoga pristašu seljačke stranke. Govorio je naime s njima o skupoći nadnice i o selenju u Ameriku, a tom se prilikom taj seljak iztaknuo naglasivši, kako narodu ne će biti dobro, dokle budu s njim gospodovali „kaputaši“. Andrijević ga je pustio, da govori o svojim „načelima“, no što je dalje govorio, sve se je više zaplitao. Vidjelo se, da u tom čovjeku nije prokuhalo ono, što je čuo. I tu je osjetio Andrijević, kako je upravo zločin hraniti seljaka ovakim mislima, koje u šuštini svojoj nisu ništa drugo nego demagožko laskanje ovako neupućenom stališu, kao što je seljački. Brzo je Andrijević i bez velike muke stavio u nepriliku toga branitelja seljačke politike, čim ga je upitao, zar nisu i njegovi vodje kaputaši? Spomenuo mu

je i to, kako je pokojni Ante Starčević bio ne samo seljačkog poriekla, već upravo takav prijatelj seljaka, da je htio medju njima i mrtav počivati. Pokazao mu je, kako su baš veliki dio Starčevićeve stranke seljaci t. j. narod i kako se jedino po njezinom programu mogu ostvariti svi pravedni zahtjevi hrvatskoga seljaka. Stvarati dakle novu seljačku stranku, ne samo da je suvišno, već to znači ciepati sile i slabiti rad poštenih Hrvata, koji rade za sav narod dakle i za seljaka. „Ta starčevićanske zastupnike birate ponajviše vi seljaci, koji kao izbornici imate pravo prigodom sastanaka i razgovora sa svojim zastupnikom očitovati svoje želje. Budete li pak pod tim zamamnim imenom seljačke stranke slušali svoje vodje, ne ćete daleko doći, pošto ni oni sami ne znaju pravo što hoće, nego čas su, nagodbu s Magjarima, čas proti njoj za čas za Srbe, a onda opet proti njima."

— Pa i vi ste, gospodine, bili kod zadnjih izbora i za nagodbu i za Srbe.

— Istina je, porumeni malo Andrijević, al odsad ne ću biti. Ja, vi i svi mi moramo se okupiti jedino pod starčevićanskom zastavom, jer kako smo iz ovih pregovora s Magjarima mogli vidjeti, to je jedina prava hrvatska politika.

Andrijević se je nakon toga povukao opet u svoju sobu, razmišljajući putem, koliko će imati posla u tom kotaru, gdje je eto našao pristaša gotovo svih stranaka, što ih ima u Hrvatskoj.

No, sad je valjalo napisati list i Olgi. Nekako mu se nije pravo dalo, ali je ipak držao, da valja u isto doba poslati listove i otcu i kćeri. Napopala ga u taj čas kao šaljiva dispozicija pa makar da je bila ozbiljna stvar, koju joj je trebao da javi, udario je izpočetka šaljivim tonom:

„Velecienjena i nesudjena gospodjice, čast mi je javiti Vam, da sam se ovdje zaručio s Ljubicom Klemenićevom, mojom starom ljubavi. Vi ćete se možda sjećati, kako sam Vam znao pričati o onoj maloj preparandici, što je nekoć bila mojom djačkom ljubavi. Mi smo je zajedno izsmjehivali, rugajući se njenoj naivnosti, a eto vidite slučaj je htio, te sam ju ovdje našao i obnovio one časove, koji su mi bili jedino sretni u životu. No nemojte misliti, da se šalim ili da sam podlegao momentanoj slaboći, već da Vam pravu istinu kažem, ja sam tu djevojku već odavno tražio, pače još dok sam u Zagrebu bio. To se je dogodilo upravo u ono doba, kad ste me Vi časom bili zaveli svojom, ako ju tako mogu zvati, ljubavlju. Kad su ono naši domjenci bivali intimniji, vjerujte mi, da je onda sve jače izkrsavala predamnom slika te Ljube. Ja sam ju tražio, da me obrani od — Vas. Priznajte, mi smo malo daleko zašli, više nego li bi to gospodjica Vašega položaja mogla i smjela učiniti. Vi se sjećate naših cjelova i puta u željeznici. Na časove su moji osjećaji bili prema Vama uistinu ljubavni, ali vjerujte, da su to bili više titraji krvi, nego titraji duše. Moja je duša bila daleko od Vas, jer Vas ja nikad, nikad gospodjice Olgo, nisam mogao pravo uzljubiti, pače ni sugerirati to sebi.

Kako sam sam sa sobom politički obračunao i tako reći pročistio se, tako sam držao, da moram i sa srdcem svojim obračunati. Možda ste

zapazili, kako sam kod posljednjeg sastanka ostao hladan, a što sam dalje bio od Vas, to se pomalo gubio i svaki trag naše umjetno načinjene veze.

Što da okolišam? Ja sam upravo jučer cielo popodne sproveo u domjenku sa svojom nekadanjom preparandicom i mi smo za uviek utanačili naš zajednički život. Dužnost mi je, da Vam to javim i da Vas zamolim, da mi oprostite one neubrojive časove, što sam ih s Vama skrivio, pa se nadam da ni Vama ne će podavati ti časovi, kano ni ovaj moj korak mnogo brige. Dopustite naime, da Vas sjetim, kako ste mi jednom pričali o kiti cvieća i o gospodinu Mirku Gregorcu, koji se je šetao izpod Vaših prozora, a možda još i sad šeta. Ne smatrajte to cinizmom, jer Vam uistinu želim sreću, koju ćete Vi kraj svojih vrlina i naći. — Ali bolje je za nas oboje, da tu sreću nismo tražili u našem braku. Vraćanje listova i ostale formalnosti, mogu se obaviti, kad se povratim u Zagreb.

Uz rukoljub milostivoj gospodji majci, ostajem Vaš štovatelj *A. A.*"

Andrijević je pročitao još jednom list, i učinio mu se je nešto grubim i htio ga je već razderati, ali znajući, da baš ne će s njim raztužiti gospodjice Olge, spremio je i njega, da ga zajedno s onim Muićevim predade još danas na poštu. I sad, sad mu je poslie toliko vremena odlanulo, kano da mu se težki kamen svalio s prsiju. Medjutim se čula u dvorištu vesela buka. Dolazio je Topalović.

Andrijević mu naglo pošao niza stube u susret.

(Nastavit će se.)

ŠUTI I OPROSTI

(Svršetak).

5

Kako rekosmo, u to maleno španjolsko, gotsko, starokršćansko no ipak veselo selo, obasjano svjetlom s oltara i od sunca, ne bijahu još doprli traci svjetla našega vieka, te sa skladom, što smo ga netom opisali, ne bijaše se pomiešala jeka političkih govora ni buka živahnih skupština. Tuj se još nije znalo, što je to dobrovoljno novačenje, niti razlog, za što se mora navući uniformu.

Kako li se dakle moradoše iznenaditi stanovnici Doline mira, kad no jedne večeri ugledaše četu ljudi, polovicu seljaka, polovicu vojnika, gdje ulaze u selo i gromorno viču: Živjela sloboda! Stanovnici, videći ih naoružane i zaprašene te slušajući ono neobično vikanje, bijahu upravo preplašeni. Smjesta se raznesao glas, da su to kažnjenici, koji su pobjegli iz tamnice u gradu i dali se u goru uzvisujući slobodu. Strah bijaše obćenit, no ljudi se malo po malo umirili, čuvši odmjereno bubnjanje, i videći, kako se u liepom redu i odmjerenim korakom primiče bokom kolona vojnika.

Valja nam opaziti, da puk prama vojnicima, koji su iz njega izašli, osjeća duboku simpatiju, kojoj se pridružuje i neka vrst udivljenja i samilosti. On ih smatra žrtvama, posvećenim, bez sumnje, dobroj stvari.

Napokon se je, kad je četa prispjela, sve razjasnilo.

Govorilo se u ono vrieme, no u Dolini miru se o tome nije ništa znalo, da se u brdima krije četa razbojnika, pa je s toga odposlana četa dobrovoljaca i redovitih vojnika, da ih progoni.

Bili su baš oni prvi, koji su onako bučno prošavši, razglasili allarm, no kad im se sve razjasnilo, duhovi se, kako rekosmo, malo po malo primiriše.

Četom, koja je imala ostati u Dolini mira, zapoviedao je kapetan, koji bijaše ukonačen u kući jedne udovice imućnog i čestitog seljaka, koja imadjaše sina poljodjelca, poštena, kao što mu je bio i otac, i jednu petnaestgodišnju kćer, pravo sunce onog čednog i čestitog doma.

Kapetan don Andrea Penalta bijaše čovjek liepa izgleda, no karaktera melankolična i uslied neugodnosti svoga zvanja dosta otvrdnula, što na žalost, u doba političkih nemira i revolucije nije riedka stvar.

No blaga atmosfera, koja vladaše u onom domu, kao da je povoljno djelovala na kapetanovo, od doživjelih razočaranja raztuženo srdce. Zagledao se u djevojčicu, mezimicu u kući, ljubimicu sela, koja imadjaše u sebi sve čare mladosti i nevinosti te obećavaše svaku sreću i zadovoljstvo, te udobnost. Ono prvo dvoje po krieposti, a ovo drugo po bogatstvu. A osobito se ovo posljednje imalo svidjati čovjeku, koji se upravo izjedao ambicijom, da si u ljudskom družtvu stekne bilo kakav položaj, da ga ciene, no kojemu prilike nisu dale, da do toga dodje.

Sjajna uniforma Penaltina i onaj njegov pristali izgled bijaše uzrokom, te su mu se svi divili, osobito pak njegove domaćice tako, te kad je kod done Marianne zaprosio za ruku njezine kćeri, ta dobra starica nije mogla sakriti svojeg zadovoljstva, a poslušna djevojčica, videći, da je mati zadovoljna nije mogla, a da i sama to ne bude. Naravno, kumice i susjede su im sve odobravale. Jedino sin ne bijaše zadovoljan, pače otvoreno se digao proti naumljenoj udaji.

Razložio je materi, da će njihova imanja, sastojeća se iz pašišta, a osobito iz blaga, uspievati, ako ostanu zajedno, no ako svaki uzme svoj dio, onda da ne će ni jedan imati koristi.

Napokon je naveo valjane razloge, da bi se sestra imala udati za kojeg domaćeg čovjeka, i ne ostaviti selo, gdje se rodila i odgojila i gdje su svi od otca na sina bili sretni, i cienjeni.

No ni jedan od tih pametnih razloga nije bio kadar, da donu Mariannu, koja je s oduševljenjem pozivala na sjajnu budućnost kćerinu, odvrati od njezinih iluzija.

Opiranje sinovljevo dovelo ju dotle, te je ona napokon rekla, kad on toliko nastoji oko toga, da se imanje ne dieli, da on to čini samo za to, da s vremenom on sam dobije bolji dio.

No čestiti taj mladić, ma da je to pomišljanje o njemu bilo nepravedno, ipak se i dalje otvoreno protivio sestrinoj udaji tako, da je mati razsrdjena izjavila, da se sa kćerju ne će razstati, već da će je svakamo pratiti.

Njezina je odluka kapetanu samo ugadjala, te ju je objeručke primio i svojim uplivom podupro.

Malo iza toga obavilo se vjenčanje i nova obitelj ostavi selo.

Proživjeli punih sedam godina u nepomućenom miru, i to najviše hvala angjeoskoj ćudi matere i kćeri, koje nisu imale nikakovih zahtjeva, a i hvala uzkoj okolini, u kojoj im život tekao. A ovaj im se sastojao u tome, da se dive kapetanu, koji je napokon postao i zapovjednikom i da obožavaju njihovo troje djece. Što je dalje bilo, bijaše za njih praznina, pustoš.

Tužan je to sviet, gdje ne možeš dobiti mjesta, ako ga ne osvojiš, a koje me možeš sačuvati, ako se ne ogradiš Nemoćno i biedno ljudstvo, što ga podjarmljuje čovjek, koji se pomaže čednošću, a časti bezočnika, koji se diže!

Takav pogled jasno pokazuje ljudsku maljušnost, te je dovoljan, da pobudi u nama želju za boljom pravicom,

Uprav tako se dogodilo i tim dvjema ženama. Čednost, koja prima, poniznost, koja popušta, dobrota, koja se prilagodjuje, umjesto da su držane kao najdragocieniji biser ženske savršenosti bile su, i mati i kći, držane slabima i pasivnima, te se u srdcu zapovjednikovu još jače utvrdio osjećaj ponosa, priezira i despotizma.

Don Andrea Penalta, koji je izključivo samo sebe ljubio i živo želio, da ga drže zaslužnim mužem, postupaše sa ženom i svekrvom liepo, s ljubavlju i počitanjem samo u prisutnosti stranih ljudi, ili, kako Francezi vele, igrao je ulogu bon prince, t. j. udostojao se je prignuti do njih, koje su mu se klanjale. Na samo bio je prama njima ponosan i pun priezira.

Srdio se na smiešnost i nespretnost Rozalijinu pri posjetima. A ipak dalo se lako opravdati biednicu, koja, budući odgojena na selu, nije mogla znati običaje i navade gradske. Ona nije znala, da se elegantno uredi i tri do šest sati ostane u toaletnoj sobici.

Ona nije ni pjevala, ni plesala, ni igrala na klaviru, te je za to ono glupo samoljublje muževljevo, da pokaže svoje negodovanje, iznašlo izraz, kojim je jadnicu neprestano ponizivao i vriedjao: „Ništa ne znaš!"

Ipak postoje dvie stvari, proti kojima nepravedni i zlobni despotizam ništa ne može: željezo, koje uviek jednako odolieva, i šibika, koja neprestano popušta! Radi nje u onoj obitelji vladao podpuni mir: despotizam, koji je u njoj gospodovao, nailazio je samo na popustljive šibike. U onoj je kući vladala tiranska volja upravo onako, kao što vihor, kad prolazi pustom ravni, koja nikad nije ni pusta ni gola, jer zaraštena samo svježim i ugodnim zelenjem.

6

Medjutim su odnošaji izmedju done Marianne i sina joj bivali sve to napetiji. Dobra ta žena, u svemu podložna volji zetovoj, nije htjela da prima račune, što joj ih šiljao mladić, koji je i nadalje upravljao s njezinim dobrima. A prilagodjujući se uviek mnienju i savjetima don Andrije, odlučila napokon nakon duga oklievanja, da zatraži diobu i unovčenje svojega diela.

Pogodba, što su je sklopili malo iza njihova dolazka u M . . ., zadovolji svekolike, te se dona Marianna osjećala, kao da se riešila silnoga bremena, uvjerena, da je tako uklonila svaki povod možebitnim razmiricama i sa sinom i sa zetom.

Jednog jutra, kad se vratila od mise, posjeti je sinovljev punomoćnik i izruči joj pet stotina unča zlata, zadnji obrok, što ju je išao u ime plateža kupovnine za unovčena dobra.

Dona Marianna podpiše namiru, zatim, odavajući nutarnje svoje zadovoljstvo sbog uredjena posla, sjedne uz kćer, kad no stupi u sobu najstariji joj unučić, koji se vraćao iz škole, te sav veseo dodje k njoj i pokaže joj izpisan list papira.

Ona uzme papir u ruke s onim istim zadovoljstvom i zanimanjem, s kojim je primala i susretala sve, štogod se ticalo malih joj unučića, pročita sentenciju, koja se ponavljaše u svakom redku, što ga dječak napisao. „Ne računaj sa sutrašnjim danom, jer nisi stalan, da ćeš ga dočekati."

Gospodja promotri svaki redak i reče mališu:

— Ta to je sve jedno isto napisano, Andriću!

— Jest, u svim je redcima jedno isto napisano, samo zadnji je redak drugčiji.

Starica se sagne i pročita: „Napisao Andrija Pennalta 20. ožujka 1810."

— Ali danas je istom 19.

— Istina je, prevario sam se. Ali što za to? Recimo, kao da ću ja to sutra napisati.

— Ali, djavoliću mali, zar tako brzo zaboravljaš na ono, što pišeš? Nije li ovdje napisano: Ne računaj sa sutrašnjim danom, jer nisi stalan, da ćeš ga dočekati?

— Dobro, izpravit ću nadnevak — odvrati dječak, uzme list i ode.

Malo za tim vrati se dječak natrag i pruži list babi, koja s mjesta uzklikne:

— Pa zašto si izpravio crvenom tintom? Isuse dragi, reklo bi se, da je od krvi!

— Crvenu sam tintu našao na tatinom pisaćem stolu, a bila je tako liepa!

— A meni se čini vrlo ružnom. Tako izpravak preveć udara u oči. Sinko dragi, raztrgaj taj list, a sutra ćeš, ako Bog da, za babu napisati drugi.

— Ne, ne, — reče ova — daj mi ga amo dragi. Napisao si ga za mene, pa kao da mi veli nešto sveta t. j. da uviek moramo biti pripravni na smrt. Hoću da ga sačuvam kao uspomenu i dobar savjet. Slušaj — nastavi uzevši sa stola hrpu zlatnog novca — ja sam tako zadovoljna s tvojim učiteljem i ovim listom, koji mi svjedoči o tvojoj marljivosti, da ti za slučaj svoje smrti odredjujem ovih dvadeset i pet unča zlata. A da se ne porodi kakova sumnja, napisati ću i očitovati svoju volju ovdje na dnu ovog lista, u koji ću novac saviti.

To rekavši uzme pero, s kojim bijaše podpisala potvrdu o primitku te na dnu iznad unučićeva imena napiše: „Marianna Perez ostavlja mu ovo za uspomenu".

Zatim zamota novac u papir, zatvori ga s drugima u škrinjicu i sve zajedno odnese u svoju sobu.

U noći toga istoga dana počinjen je na njoj strašan zločin, što smo ga izpripoviedali na početku ove pripoviesti. Opisali smo i bol, što je ubogoj Rozaliji prouzročila ta katastrofa, dubok utisak, što ga osjećao muž, koji se jamačno kajao, što je kadkada ogorčio život biedne žrtve.

Šteta, što su je pretrpjeli tom kradjom, jer od novaca ne nadjoše niti probite pare, — otajstvo, kojim je zločin uza sve potrage bio obavit, sklonuše, kako već rekosmo, obitelj, da se presele u novo boravište, što ga zapovjednik Pennalta zatražio.

7

Proteklo im već deset godina u novome boravištu, gdje su ih i muža i ženu najbolje susretali i dočekali.

U to se vrieme i njihovo ekonomsko stanje poboljšalo, pošto je Andrija baštinio od jednog svog strica, koji je umro u Americi.

Povukao se iz vojničtva i posvetio se posvema nekim industrijalnim poduzećima, koja su mu dobro uspievala.

Bio je načelnik, a do malo je imao biti izabran provincijalnim zastupnikom, u obće notabilitet i tip modernoga gradjanina, t. j. razbacivač bučnih i eksotičnih fraza, revan apoštol morala, oduševljeni pristaša čovjekoljubâ, a nepomirljivi protivnik sujevjerja.

Svećenik Razboritosti, nadsvećenik svetog Pozitiva, veliki meštar prozopopeje, profesor plemenitog modernog umjeća preziranja, vješt arhitekt vlastitog si podnožja, u obće ništa nije falilo tom modernom tipu, koga pomirni sudci nazivahu Salamunom, a inače je u jednom družtvu, što se nedavno osnovalo u svrhu, da uvede i sagradi kanal „oko kojega radje dobro napreduju", a za koji već nije ništa falilo, osim novaca za gradnju i vode, da se napuni, igrao ulogu Demostena.

Nije nam na umu, da u don Andriji personificiramo epohu, već samo upliv. Izvjestno je, da bi on u nizu oprieka bio dobra predhodna straža tolerancije, apoštol routine, kerber carinara i carinar koristnih i potrebnih reforama.

Rozalija, hvala svojoj snazi, kojom obično obiluju poštene i čestite duše, t. j. da se od nesreće ne daju oboriti te su nesposobne, da goje pretjerane osjećaje, Rozalija, velimo, vratila se u onaj svoj prijašnji mir i pokoj, što jamačno nije drugo, nego znak predestinacije.

I bilo bi se moglo nazvati je sretnom, da nije bilo onog zlog postupanja njezina muža, koji je, ponoseć se svojim uspjesima i obćenitim počitanjem, što si ga je stekao, prama njoj dnevnice bio oporiji i tvrdji, te pun priezira.

Odgoja djece, koju je ona, da istinu govorim, kvarila, bijaše obično razlog njegovim primjetbama, te je često našao priliku, da ponovi onu svoju nepristranu uvriedu: „Ti ne znaš ništa", dok bi Rozalija, kad god bi je čula, samo plakala. Kad kada bi i strpljivo podnosila, no odgovorila ne bi nikada ni rieči. Mislila si: „Pa naravno je, da moj muž tako misli i govori, kad on znade toliko toga, dok ja ne znam, nego šivati i moliti".

Istina je pak da prirodjena kriepost, kao što je nevinost, ne pozna sama sebe. No biedna ta žena imala je još istom pokazati don Andriji, koliko kršćanska žena znade i dokazati mu, da više vriede malene i čedne krieposti nego li velike i junačke.

8

Jednog dana, dok je Rozalija svoju kćerku, dražestnu djevojčicu kao što joj je bila i mati, učila svemu onomu, što je sama znala, t. j. moliti i šivati, stupi u sobu najmladji joj sinčić.

— Mamo — reče pružajući joj nekakav papir — gledaj ovdje jednu stranicu krasopisa, što je napisao Andrija, dok je još bio malen.

A Rozalija uzevši papir u ruke, začudjeno pročita:

— Ne računaj sa sutrašnjim danom, jer nisi stalan, da li ćeš ga dočekati.

A na dnu lista, gdje se osobito izticao crveni i krvavi nadnevak 19. ožujka 1840. sa riečima: „Napisao Andrija Pennalta", bila je rukom Donne Marianne Perez ostavlja mu ovo za uspomenu".

— Gdje si našao ovaj papir? — upita ga Rozalija tako čudnim i promienjenim glasom, da su se djeca gotovo prestrašila.

— U tatinoj sobi medju starim papirima — odvrati dječak.

Rozalija se sva blieda u licu digne i poleti u svoju sobu i zatvori se u nju, a zatvori zavjese, da ne vidi svjetla.

Koprene, što je kroz punih deset godina obavijala i sakrivala ubojicu njezine matere, nestalo je napokon izpred njezinih očiju i odkrila se tajna. Žrtva kao da prstom pokazivaše na krvavi nadnevak onog dokazala, koje je zajedno s novcima moglo sačuvati jedino u rukama tata i razbojnika. I to se dokazalo nalazilo u rukama njezina muža!

Rozalija se sruši na stolac, sakrije lice rukama i ostane tako puna tri sata, nepomična, tvrda, hladna, niema, bez života.

Prvu uru nije u obće niti mislila, jer su joj misli bile mutne i pobrkane. Drugu joj uru obladala dušom zdvojnost i tresla njome, kao lav u krletci ne znajući, s koje bi strane pobjegao te kuša da izkali režanjem. Napokon joj treću uru dodje u pomoć častno i strogo razmišljanje, s jedne strane sa susprezanjem, s druge s razboritošću.

I tada je ta bogoljubna žena, mati i supruga, sklopljenim rukama uzkliknula:

— Vama je, Otče i sudče naš, pridržana pravica, Vi jedino imate pravo da kaznite!

Zatim se naglo digne, zapali svieću i odlučno spali onaj obtužujući papir. Na to se baci na krevet.

Malo časaka iza toga dodje kući muž, koji kao obično, oporo upita, što znače ona zatvorena vrata.

Nesretnica, čujući glas ubojice svoje matere, sva se strese, te grčevito stišćući zube odgovori, da joj nije dobro.

Na to se muž zlovoljan udalji. Eto, nije joj priuštao ni pravo, da bude bolestna!

Rozalija ostane zatvorena u svojoj sobi čitav dan, ne dopuštajući k sebi nikoga, pa ni djece, tužeći se tobože na jaku migrenu, no u istinu ona se bojala, da joj ona strašna tajna, što ju je ona silom htjela ugušiti u svojim grudima, ne bi izbjegla zajedno sa očajnim vapajem.

Ona je htjela, samo da se uzmogne umiriti, oslabiti svoje sile, svoje tielo postom i suzama, a prikupiti nove moralne snage molitvom i materinskom svojom ljubavlju.

Kad je ostavila postelju te kad ju je muž prvi put ugledao, prestrašeno uzmakne natrag, a imao je i pravo, jer je kosa mlade matere posiedila, mršavo joj lice osulo zelenkasto bliedilo, izbečene i upale oči grozničavo se kriesile usred modrikastih kolobara.

— Bolestna si — reče joj — i to težko! Mora da si silno patila!

— Mnogo — reče tužnica.

— Zašto nisi poslala po liečnika? — I nastavi zlovoljno, — ne znaš se ni čuvati, kad si bolestna.

Biedna mučenica proživjela još godinu dana s onom dubokom ranom na srdcu, ne imajući druge utjehe, do li tu, da će ta težka rana biti smrtna. Čitavu je godinu polako silazila u grob. U tridesetoj je godini život jak!

— Ali što je vašoj gospodji? — pitahu prijatelji Andriju Penalta.

— Neka crna bolest, koja joj grize i dušu i tielo. Liečnici joj propisuju sto i sto liekova, no od svega toga ne ima nikakove koristi, ma da se ja i te kako brinem za nju.

No kad je sam bio sa ženom, govorio joj:

— Liečnik ne zna pogoditi uzroka tvoje bolesti, pa misli, da mu ga ti ne znaš reći. Ništa ne znaš, pa ni reći, što ti je.

Napokon je i ova žrtva zločina podlegla na oči liečnika, koji samo na prsima prekrstiše ruke. Nadošao čas vječnog počinka. Izpovjednik, tješeći i pripravljajući bolestnicu na Božji sud, lievaše obilne suze.

Kad je osjetila, da joj još malo vremena ostaje, umoli nesretnica prisutne da se udalje, a k svome uzglavlju dozove si muža.

— Otče moje djece, — reče svečanim glasom — život naučio me je dvim stvarima.

— Tebe? — upita muž začudjeno.

— Da.

— Koje? — upita krivac prestrašeno izbečivši oči.

— Šutjeti za života, jer bijah mati, a oprostiti na smrtnom času, jer sam kršćanka.

I izgovorivši to, zatvori sveta mučenica oči, da ih više nikad ne otvori.

Španjolski napisao FERNAN CABALLERO

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

MAŠA JANKOVIĆ

Visoka, vitka, velikih vlažnih očiju, koje kao da gledaju mirno i sjegurno u neku daljinu, dok pred svagdanjim životom stoje plahe i pitajući . . . smiona i snažna kad govori, njena duša opojena oblicima i bojama, plaho dijete kad ima odgovarati životu — to je „naša Maša". Ona Mašenka-Mašica — kako ju zovemo, kad sjedi medju nama, a mi znamo, da je nekud daleko; ona ista senzitivna narav, koja se leca od svakog dodira vanjskoga svijeta kao da joj je teško živjeti u svijetu, a onda te najednoć iznenadi jasnim shvatanjem svega, što je mimo nje prošlo . . . to je naša Maša! Ona ista, za koju se bojimo da zaboravlja jesti i spavati, valjda gledajući ono, što je u njenoj duši.

Naša Maša, puna živog umjetničkog zanosa, željezne volje, kad to traži umjetnost, sama personificirana ustrajnost kad treba izraditi što je zamislila, i plaho strano dijete u svemu i pred svim, što nije umjetnost.

* * *

Sad je u Zagrebu na zem. višoj djevojačkoj školi učiteljica risanja, a izložba, koju je sa svojom kolegicom gdjom. Melanijom Rossi priredila koncem prošle školske godine, na kojoj su obje izložile risarije i ručni rad svojih učenica, bila je neki svijetli putokaz, kako valja preduzimati risanje s našim djevojčicama, kako valja izmamiti iz njih ono obilje oblika i stvaralački dar, što je prirodjen hrvatskoj ženskoj duši i kako valja sve to spajati s ručnim radom. Mnogi njeni nacrti, što izlaze u svjetskim stručnim listovima, svjedoci su bogatstva njene fantazije i lakoće, kojom ona stvara. A što je glavno, sav se njen crtarski rad temelji na našim, hrvatskim narodnim motivima, svaki te nacrt sjeća rodjene grude, koja je za nju vrelo snage i stvaranja, svaka njezina slika, pa da joj je sadržaj tudji svijet i tudji ljudi, ima nešto našega neba i našega zraka.

Ali o Mašinim je slikama i teško govoriti. Ta Maša ih i nema. Ona slika, jer slikati mora, jer je to u njoj, pa ne može drukčije. Ali kad je slika gotova već nije ni njezina; ona ju pokloni i proda, a Bog zna, kud ih to proda. Za skupi novac ne odu, to je stalno, jer Maša, naša Maša, novac ne cijeni. Njoj je dosta da živi i da može slikati, pa zašto da se ljudi ne vesele slici, kojoj se ova toliko veselila dok ju je rodila!

* * *

Svršila je preparandiju i postala učiteljicom, al ne možda pravom, tek namjesnom u nekakvu zabitnu seocu, gdje nije imala ni stana. Smjestila se kod neke siromašne dobre duše i jedino zajedničku sobu razdijelila s njom. Najznamenitiji, valjda jedini ures te sobe bijaše jedna Deffregerova slika, dakako kopija, koju si je Maša objesila nad postelju. Na slici — veli ona — bilo je mnogo lica i sva su bila vedra i vesela, a Maša se prečesto zagledavala u tu sliku, da vidi ono čega u životu nije vidjala. Najposlije, a da ni ne zna kako, obuze je želja, da ju kopira i ona ju je kopirala, nemajući pojma o slikanju, držeći paletu naopako. Kopija je uspjela i doskora se nadje Mecena, koji ju je kupio — i platio! Čitava 4 forinta dobila je Maša za svoje prvo djelo, a taj veliki kapital osvjedočio ju je, da se dade kistom sjajno zasluživati. Da je slikati ugodnije nego učiti a-be-ce, to je već prije znala, za to odluči, da podje na slikarsku školu.

I pošla je u Beč, pa onda u München. Naša Maša, koja se od svega plaši, koja strepi od svega novoga, izmolila si je dodopust, študirala, sticala pohvale i priznanja, prodavala slike i nacrte i . . . vratila se u svoje malo selo u praljinu sobicu i dok je njena gazdarica u jednom kutu prala, Maša je u drugom slikala. Pošta je donosila naručbe, odnosila slike i nacrte, pa opet donosila novce, njeno se ime časno već spominjalo u tudjini, al ona je dalje u

školi učila a-be-ce a u svome „Atelieru“ slikala. I nije dospjela, da moli da bude definitivna učiteljica, prem je položila definitivu i izpit za više pučke škole. To je učinila, jer se to od nje tražilo, a Maša ne traži ništa za sebe, Dosta je, da ima boja i da je dana!

* * *

Valjda bi i danas još tako bilo. Maša bi sjedila u svom selu, a da se ne bi za nju na njenoj rodjenoj grudi ni znalo, a mi bi uzdisali za nekim, koji bi bio kadar, da u našim ženskim školama udesi obuku risanja onako, kako to odgovara našoj ženskoj duši, da nisu Mašini radovi sretnim slučajem došli u ruke čovjeku, koji je najsretniji, kad može koristiti školi i pomoći vrijednome. Dekretom učiteljice za zem. viš. djevoj. školu u Zagrebu izvukao ju on iz njenog „ateliera“, kad naša Maša o tome ni sanjala nije — i sad je na mjestu, koje ju treba i koje ona časno ispunjuje, uredjujući uza to u „Domaćem Ognjištu“ priloge za ručni rad i za modu, sanjajući kako bi na temelju hrvatskih narodnih motiva izvojštila dično mjesto u svem svijetu, slikajući slike, u koje ulaže svu svoju dušu, a koje je teško kod nje naći gotove, jer ih „naša Maša“ pokloni ili prodaje — da se i drugi raduju!

Milka Pogačić

HRVATSKO KAZALIŠTE

(Listopad)

Ovaj puta nije bilo ni Vanje ni njegova referata. Začudi se redaktor „Smotre“, što je to? Pisao, slao, poručivao, zvao, a kad ništa nije pomoglo, otišao do njega sam, našao ga ljuta, smrknuta, mrka. Redaktoru vele, da već tri dana nije ni s kim govorio, već da je podjedno mračan i niem kao Zaratustra, prije no je — progovorio, kao jesen, prije no je zabielio snieg, kao listopad, — prije nego je palo lišće:

— Što je Ivane Ivanoviću, nazvani Vanja, gdje je referat?

— Ne mogu ga ja pisati, ne mogu, sve da i hoću. Nijednu večer, što sam u listopadu bio u našem kazalištu, ni u jednu ne oćutih ma niti miris od onoga, što se zove *umjetnost*, osim jedinog 5. listopada, kada je u tu kaljužu doletjela Ibsenova „Divlja patka“. Nastrieljena patka: nastrieljena neshvaćanjem. Ah Ibsen!, smrči se opet Vanja i zašuti.

— Je li bila bar koja hrvatska premiera? Vanja se osmjehnu:

— Bila je da, jedna, upravo pol ili četvrtina, kako hoćete, Kuzmanovićev „Žalog“ (dne 12.), a i taj radi o — srbskim putujućim družinama, za koje je i pisan. Nije vriedno o njem govoriti: tek dva bosanska trgovčića, dva tipa, ta su dobro iznesena, samo i oni govore kadagod učeno: o umjetnosti. Onako, kako ju već shvaćaju Kuzmanović i Vojnović.

— Pa što to imate protiv našega conta Iva?

— Kako da nemam, kad će nam pokvariti i ono malo ukusa, što smo ga težkom mukom u publike naše zadobili. Evo n. pr. on uskrisava libretto „Cavallerie rusticane“, tvrdeći da je to od obskurnoga Verge, tvrdeći da je on „stvorio posebni dramski genre, *biva* tragediju aktovku“ i da je taj libretto „najsavršeniji od svih dosadašnjih aktovaka“, dok mu je Wildeova Saloma „napaprena mrvica“. Šta da kažete na ovu ignoranciju?

— Da, da, već sam se i sam smiešio njegovim dramaturžkim komentarima.

— Da, i kako je onda spojio tu večer! Dodao je Mendèsovu „Tabarinovu ženu“ i tu duhovitu dosjetku popratio s Masćagnievom i Leoncavallovom muzikom, hoteći u publike izazvati iluziju — opere. Pomislite sad, kad po ulicama još vergl svira „Gdje cvatu liljani“, tko se onda može usuditi reći, da nam ne uzkrisuje opera?! Trebao je samo te večeri (dne 3.) napisati, recimo Faller, glasbenu pratnju Dečakovu „Grbavcu“ ili kod reprize (dne 8.) Ogrizovićevu „Ljetnomu podnevu“ (dne 6.), onda bismo imali podpuno libretno veče! I onda se čudite, zašto sam mrk i zašto mi je Vavra kao Lola grozna, Rückova kao Santuzza desperatna, a Rašković kao kum Alfio, upravo naš kumek, da ne spominjem kovača Markovića kao banatskog ciganina u tom neukusnom miš-mašu! Jedino mi je Fijan kao bajazzo Tabaron učinio, da sam na čas zaboravio moj grozni položaj recenzenta, od kojega me, molim vas — molim vas — riešite, gospodine redaktore.

— Ta nemojte tako.

— Nego, kako ću, kad se n. pr. okljaštreni „Seviljski kongres“ daje četiri puta (dne 10., 11., 13. i 15.) i gdje Anton igra mladjahnog ljubavnika!

— Ali mislim, da je bila jedna francezka premiera, Bernsteinov „Kradljivac“ (dne 16. i 19.)? Tu je — bar neka kritika govorila o umjetnosti, tu ste mogli uživati.

— Šarlatanstvo, ne umjetnost, gospodine redaktore. Pod spretnom i elegantnom obradbom krije se sasvim obični kriminalni roman: Jedna gospodja krade svojoj prijateljici novce, a njezin mladi ljubovnik prima taj grieh na se, muž je očajan i ljubomoran, ali se sve konačno smiri i policija ne posreduje na veselje galerije. Taj Bernstein umije samo da vjerno iznese bračne scene, ali inače je, kako rekoh, šarlatan — to opasniji, što je spretniji u serviranju svoje „umjetnine“.

— Pa i srbska je jedna premiera bila!

— Priznajem, ugodna stvar taj Nušićev „Običan čovjek", ali s tehnikom provincijalnoga pozorišta. Nu zar ne moramo crveniti pri tom, što naš rodjeni humorista Janko Jurković nema milosti kod ove, kao ni kod prijašnje uprave, dok Nušić ima svoje dvie večeri: dne 22. (zajedno s „Našom djecom") i dne 26. (zajedno s „Knezom od Semberije").

— E, šta ćete; zar zaboravljate, da smo mi „ili srbsko" kazalište takodjer?

— Da, da . . .

— A drugih premiera zar nije bilo?

— Ne, dragi redaktore, već same reprize. Kakve reprize! Evo vidite po ceduljama: dne 1. „Tudjinka", koja se kod nas ne može udomaćiti, dne 12. „Republika u Magaraševcu" (zajedno sa „Zalogom"), dne 17. i 24. švabski „Rat u mirno doba", dne 20 „Vesele žene Windsorske", dne 27. „Charleyeva tetka", dne 29 „Gospodja Walewska" i — konac djelo krasi — dne 31. Sardouova „Andrea" s cirkuskim plesačicama. Kako vidite, ne samo Dumas-sin, već i Sardou-djed sa jednim od svojih najlošijih komada mora da odaje poštu našemu hramu *umjetnosti*. O umjetnosti!

— Pojmim, pojmim vašu smrknutost i tugu.

— Da, tugu, gospodine redaktore Pitam ja, gdje je Shakespeare, Ibsen i (sada aktuelni) Björnson, gdje je Shaw, Wilde i Hauptmann, gdje su Rusi, bar da Vanja vidi bar još jednom prije smrti svoje svoga „Ujaka Vanju", onda bi možda oprostio ovim šoštarima, koji će učiniti, da i ime od umjetnosti zaboravimo.

— Nemojte ih opet tako, ta vidite, da nam uzkrisuju operu! Eno „Hänsel i Gretel" davao se već tri puta dne 18., 23. i 25., pače i dječica su ga, naša dječica, tražila pišući upravi, kao sv. Nikoli „dražestna pisamca".

— Da, pustite k meni malene, ali ne pustite u operu ovakog orkestra! Preporod za operu mora ići odozdo, izpod pozornice, a ne odozgo, od kulisa.

— I tako bi onda bio gotov listopad, naš sunčani ovogodišnji listopad!

— Da, jedino još sbog statistike, koju vi od uviek u „Smotri" vodite, zabilježite, da su dne 2. i 5. bila „Korneviljska zvona", dne 6. „Lukavi služnik", dne 20. popodne „Mam' zelle Nitouche", dne 27. „Začarani dvor" i dne 30. „Djavolica". Osim toga su bili i neki debuti.

— Hvala vam, Vanja. O tom već imam poseban člančić. Sad možete dalje šutjeti. Možda budete u studenom veseliji.

— Možda . . .

DEBUTI U HRVATSKOM KAZALIŠTU

Kako je uprava hrvatskog kazališta kod angažiranja glumaca za ovu saisonu uzela najviše obzir na kojekakove srbske putujuće glumačke družine, to su mladi hrvatski talenti bili prisiljeni djelovati na upravu drugim načinom — debutima. To je u prvom redu mladi Ivo *Badalić*, sin pjesnika Huge Badalića. Nastupio je u Bernsteinovu „Kradljivcu" kao Farnand Lagardes, čeznutljivi ljubovnik kradljivke Voysin, kojoj za ljubav prima na se njezinu kradju. Uloga je ta tako reći glavna i iziskuje dosta pomnje, no gosp. Badalić izradio ju je s mnogo shvaćanja tako, da smo, izuzevši prva dva prizora, gdje je još bilo treme, zaboravili poslie, da imamo pred sobom početnika. U izkazima svoje ljubavi prema gospodji Voysin, bio je topao i intiman, a što je glavno, vidi se, da je mladi Badalić inteligentan čovjek i svjetskih manira, što zalibože o našim putujućim Srbima ne možemo nikako reći. — Interesantno je znati, da je Ivo Badalić u neku ruku nasliedio glumački svoj dar od svoga pokojnog otca, koji je u svoje vrieme na sveučilištu osbiljno htio dati se u glumce; njegovi bivši učenici sjećaju se i danas, kako je liepo umio deklamovati u školi, tumačeći djacima pjesme. Kazalištna uprava ne treba mnogo razmišljati, da ovaku vrstnu silu što prije angažira, sve kad i ne bi to bio Hrvat i sin hrvatskog pjesnika.

Odmah iza Badalića ugodno nas je zatekao debut mlade i liepe gdjice. Zlate *Pirnath*, koja je za svoj nastup odabrala ulogu obiestne Ilke Etvös u Moser-Schönthanovoj „Rat u mirno doba". Naše kazalište ima doduše dosta ženskih članova, ali nadamo se, da bi gdjica. Pirnath mogla i morala naći takodjer svoje mjesto kao domaća kći, te kao neosporivo talentirana umjetnica. Igra joj je bila ne samo proučena, već upravo svježa i mila tako, da čovjek nema dojam običnoga odigravanja uloga, već davanja bistre i umiljate umjetnosti. Gdjica. Pirnath znade biti prpošna, zna se smiešiti, a znade i reći koju toplu, k srdcu. U kojem modernom psihologijskom komadu, ona bi bez sumnje još bolje uspjela. Dodamo li još njezinom dragocjenom talentu i liepi okvir vanjštine, onda se zaista više tražiti ne može. Domaće ruže treba da uzgajamo.

Treći je debutant nastupio na dan Sviju Svetih u Freudenreichovim „Graničarima", izabravši ulogu krčmara Grge To je Stjepan pl. *Bojničić*-Kninski, sin arhivara i sveučilištnog profesora, a slušatelj filosofije na našem sveučilištu. Taj je mladić igrao starca, pa premda mu je tu i tamo mladost izbijala u glasu i u kretnjama, ipak je donio u svojoj ulozi i ono staračko, a što je glavno, i ono komično. Dašto, da je

imitirao i morao imitirati Dragutina Freudenreicha, ali i to je težko, osobito početniku, pa ako i jest g. Bojničić bio u sjeni majstorske igre svoga predšastnika, ipak je na mjestima izbijao i njegov individualni humor, koji mu zajamčuje trajniji uspjeh u budućim nastupima.

Ova tri debuta tri su upitnika kazalištnoj upravi, koja bezuvjetno mora odgovoriti angagementima, ako hoće da okaje svoje srbske griehe. Ne učinili to, onda je okorjela grješnica, a takovoj ne ćemo i ne možemo biti skloni. Svagdje je na svietu princip, da se u prvom redu misli na domaću djecu, osobito na ovako vrstnu djecu.

PARNICA MOLTKE-HARDEN

Ove redke primamo iz pravničkih krugova, u kojima se izražavava jedno subjektivno mnienje. Stupce ćemo otvoriti i drugom, ovome protivnom mnienju, jer je stvar, o kojoj se radi, u jurističkom svietu izazvala diskusiju:

Koncem listopada razpravljala se pred Berlinskim porotnim sudom tužba bivšeg vojnog zapovjednika Berlina, generala grofa Kuna Moltkea, proti izdavatelju lista „Die Zukunft" Maksimilianu Hardena, radi uvriede poštenja. — Predmet tužbe dovoljno je poznat. Inkriminirane su neke izreke iz serije od osam članaka u navedenom listu. Članci razpravljaju o uplivu, koji su knez Filip Eulenburg i Liebenberžki krug (grof Moltke, knez Filip Eulenburg, grof Hohenau, te francezki poslanički savjetnik Lecomte) imali vršiti na njemačkoga cara, nadalje sa stanovitim abnormalnim čuvstvima neke gospode toga kruga, te konačno sa pogibelji, koja se po mnienju obtuženog sastoji u tome, što takovi ljudi nastoje, da dobiju upliv na odluke njemačkog cara. Grof Kuno Moltke nazrieva u nekim mjestima tih članaka objedu, da ima homoseksualna nagnuća.

Kako je poznato, dovršila se razprava odriešenjem Maksimilijana Hardena. Sud je uzeo dokazanim, da je Harden doista Moltkea objedio homoseksualnim nagnućima, ali Hardenu je uspjelo, da u tečaju razprave dokaže istinitost svojih tvrdnja.

Maksimilijan Harden, književnik je i publicista, radi uvriede veličanstva nekoliko puta odsudjen na 6 mjeseci tamnice, a višekrat na novčanu globu radi uvrijeda, počinjenih tiskopisom.

Prijatelj Bismarcka, Harden, pripisuje pad Bismarckov, kojega još nije pregorio, onoj istoj grupi, koju okrivljuje radi homoseksualiteta. Svrha njegovih članaka bila je politička.

Grof Kuno Moltke, general i krilni pobočnik njemačkog cara, potomak Hellmutha Moltkea, slavnog vojskovodje u francezko-njemačkom ratu.

Prijatelj bivšeg poslanika na bečkom dvoru, Filipa kneza Eulenburga, odlikovan najvećim njemačkim redom u njemačko-francezkom ratu; četrdeset i dvije godine vojnik.

Sud je odriešio Hardena od obtužbe, jer je stekao uvjerenje, da je grof Kuno Moltke ženskom spolu neprijazan, a ovu neprijanznost je svojoj okolici manifestirao. a nije ju mogao zatajiti. Sud je uvjeren, da ima u grofa Kuna Moltkea homoseksualno razpoloženje, a da tim nije rečeno, da se ogriešio o § 175. njem. kaznenog zakona.

Ne može biti nikakove sumnje, da je tom parnicom liebenberžki krug u velike kompromitovan i dokazano je, da su grof Eulenburg i njegovi prijatelji krivi veoma težkih homoseksualnih čina, da je upliv ovih bio štetan po Njemačku; no tužitelju se nije ništa drugo moglo dokazati, nego da ima abnormalnu dispoziciju — dispoziciju, kojoj nije kriv, jer leži u naravi njegovoj, i koju nije udjelotvorio, no ipak znači osuda njegovu moralnu smrt. Nitko se ne bi čudio viesti, da je grof Moltke svojem fizičkom životu učinio kraj poslie ove, po sebe grozne parnice, uzprkos tomu, što je čitavo javno mnienje označilo grofa Moltke-a žrtvom te mu je izrazilo svoju sućut. Tu opažamo veliku disharmoniju, u samomu današnjem pravosudju. Obično pravosudje ne poznaje nikakovih izjednačenja. Čovjek, koji je kriv, da se naglo vozio, ne može se braniti time, da je spasio svojemu bližnjemu život, a niti priznata zasluga ne dolazi kod pravosudja u obzir. — Grof Moltke je bio ranjen u njemačko-francezkom ratu, odlikovan najvećim redom, a da je i čitavu Njemačku spasio, ne bi mu to koristilo te bi unatoč tome bio po družtvu žigosan.

Na taj način ali ne bi se smjelo s takovim ljudima postupati. Njihove zle strane ne mogu se doduše opravdati, ali njihove dobre i zle strane morale bi se objektivno medjusobno omjeriti, a kad se pokaže, da su dobre strane pretegnule, tad se ne bi smio uništiti takav čovjek. — Moltke, koji je tužio, a nije bio tužen, osudjen je. Pobjeda javnog mienja . . .

Čitava ta razprava dokazala je opet, da je opravdan zahtjev za ukinućem odnosno ograničenjem one veoma stroge i nepravedne ustanove u kaznenom zakonu, da se kazni homoseksualitet. — Po naravi toga delikta ostaje minimalni postotak homoseksualnih odkriven. Ne može se kažnjenje toga delikta privesti u sklad sa samom svrhom kazne, koja ima da zločince popravlja, jer ako homoseksualitet leži u naravi nekih ljudi, tad kažnjenje ovih nema nikakve svrhe. Narav se ne može popravljati. — Zaštitu trebaju samo pravna dobra;

a to su život, tjelesni nitegritet i sloboda. — Dva odrasla individua mogu raditi što ih je volja, to se nikoga ništa ne tiče. Samo onda, kad bi se homoseksualnim činima život ili tielo u pogibelj stavilo, nečija sloboda ugrozila, tad je pravo, da se kazne. Inače ne. — Konačno moramo kod te prilike, da upozorimo na manjkavost naših zakona, koji imadu da zaštite poštenje i privatni život. O tom drugi put.

NAŠA DOMOVINA!

Oj zemljo naša, zemljo naša, naša otačbino! Odjekni do nebesa mila rieči! Ne strši u vis brežuljak prama obzorju neba, ne spušta se draga, more ne cjeliva obalu obljubljeniju od našeg sjevernog kraja — zemlje naših otaca.

Siromašna je naša otačbina i takova ostaje onome, koji gramzi za zlatom; tudjinac oholo prolazi mimo nje; ali mi ljubimo ovu zemlju. sa svojim pustarama, sa svojim planinama, sa svojim urvinama ona nam je ipak zlatna zemlja.

Mi ljubimo buku naših rieka i slapove naših potočića, tugaljiv šum gustih špilja, našu noć zviezdama osutu, našu ljetnu svjetlost: ljubimo sve što vidimo i što na izmjenu bodri naše srce na pjesmu.

Ovdje bijemo boj svojih otaca mišlju, mačem i plugom; ovdje u vedrini kano i u veselju bije srce finskog naroda, koji sve podnaša.

Tko može pamtiti sve bitke, koje je bio ovaj narod, kadno je od doline do doline harao rat, kad no je zavladao led sa nevoljama glada? Tko da izmjeri svu krv koju je ovaj narod prolievao, tko njegovu strpljivost?

I mi imamo svoj kraj, otačbinu; a tko vriedniji od nas, da ju ljubi i brani? — Mi možemo da spružimo ruku i da veseli pokažemo i more i njegove obale i da rečemo: Vidiš li ovaj kraj? To je otačbina naša!

Oj zemljo, zemljo sa svojim tisuć jezerima, gdje stanuju i pjesma i vjernost, gdje more života pruža nam luku, zemljo naše drevnine, zemljo naše budućnosti, nisi nikad strepila radi svoga siromaštva, bila si slobodna, vesela i sigurna.

Tvoje bilje i u samoj klici može da po volji sazrieva Znaj, s naše ljubavi još više će se k nebu pod oblake vinuti tvoja svjetlost, tvoj sjaj, tvoje milje, tvoja nada — i gromkija će još jednom zaoriti naša otačbenička davorija.

Švedski napisao *G. L. Runeberg*

KAKO SE U PARISU TRGUJE S UMJETNINAMA

(Satira iz „Jugend")

I

Gosp. R., trgovac umjetnina

Paris.

Mnogo poštovani gospodine! Vrlo sam sretan, što Vam mogu javiti, da sam opet došao do tri nove tečevine, koje Vam ovime nudjam uz cienu, što mene samoga stoji. Vrlo liepa Madona, Holbeinove škole, dobro uzdržana, iz crkve u St. Brèveu. Potrošio sam pri tom 3000 franaka u svrhu provale, budući da smo morali troja vrata srušiti i 36 velikih kamena iz zida izvaliti. Vrlo zanimivu bravu glavnih vratiju, umjetničko kovačko djelo iz XVI. stoljeća, dao sam odmah skinuti i zajedno odnieti, pa Vam ju tadodjer nudim vrlo jeftino. Nadalje 6 prekrasnih gobelina iz muzeja u Nancy-u. Sve se pobliže o tome vidi iz priležećeg „vodiča"; vriedni su kojih 10 godina tamnice, nu računam Vam ih samo za 5000 franaka po komadu, pošto je bila potajna kradja, što je mnogo lakši posao. Napokon 2 vrlo dragocjena crkvena stolca od J. Trupina iz katedrale u Amiensu po 10.000 franaka komad; vrlo je težko bilo do njih doći, jer je 6 ljudi cielu noć radilo, a odpremiti ih je valjalo teretnim kolima. Očekujući Vaš odgovor bilježim se

Vaš odani

Antoine Thomas

II

Gosp. Antoinu Thomasu

Clermont-Ferrand.

Vrlo poštovani gospodine! Primam sa zahvalnošću Vašu ponudu i molim, da mi stvari odmah odpremite. Ovdje je neki bogati Englez, koji želi imati spomenik Jean Justa u crkvi u St. Denisu, kao i jedan američki milijarder, koji se zanima za različne stvari u prvostolnoj crkvi u Rheimsu. Molim Vas za odgovor, možete li mi, što tražim, dobaviti do četvrtka u jutro. Najveća provizija!

Odličnim štovanjem

R., trgovac umjetnina

III

Gosp. R., trgovac umjetnina

Paris.

Vrlo poštovani gospodine! Zatraženi grobni spomenik stoji Vam ovdje na razpolaganju, kolodvor franko. Mučna akvizicija, jer je težak 100 centi, a baš je ovaj čas buknuo mali štrajk medju težkim pro-

valnim zločincima. Ljudi traže veću nadnicu. Zato Vam mogu da taj predmet dobavim samo uz 100.000 franaka. Što se tiče gospodina iz Amerike, to se nisam mogao upuštati u snimanje prozora, jer je vrieme nešto prekratko odmjereno. Nu ja sam za to jednostavno ukrao čitavu rheimsku katedralu, pa ću ju dostaviti gospodinu, čim mi javite njegovu adresu. Tada si može sam izabrati što mu treba.

Preporučam se najtoplije za daljnje naručbe i bilježim se

Antoine Thomas

KNJIŽEVNIČKE I UMJETNIČKE NOVOSTI

* Jedna se čudnovata i zanimiva komedija davala onomad u londonskom kazalištu „Criterion". Zove se „Molluski", a pisac joj je poznati Davies. Pisac izvodi, da su dvie trećine stanovnika naše zemlje t. zv. molluski. To da su lieni stvorovi, koji stoje kao prikovani na jednom mjestu, gdje živu i umiru. Sretni su to ljenčine, koji se ne brinu ni za što. Svagdje ih je naći, u domu ladanjskih pastora, u vilama trgovaca, u kućanstvu starijih djevica i t. d. Davies razlikuje ljenčine od tih molluska: prvi se dadu potjerati strujom, dok molluski stoje nepomično protiv struje. — Glavno lice ove komedije je mrs. Baxter, vrlo ljubezna žena u svakome obziru, ali puki mollusk. Motto njezina bića jest: samo se ne micati. Uviek će naći izgovor samo da ne mora ništa raditi. I svog je muža učinila molluskom, djecu takodjer. U taj molluskički život ulazi Tom Kemp iz Kolorada, mladji brat mrs. Baxterove, pravo živo srebro Amerikanca. Taj čovjek krene u život čitavu kuću, makne molluske s njihovih mjesta i — na koncu se oženi s gouvernantom. Karakteri su, vele, izvrstno ocrtani, a komedija, puna humora, podpuno je uspjela.

* Ima kazalištnih dramaturga na svietu raznih vrsti. Poznat je n. pr. Lessing i njegova dramaturgija. Kaže se, da je to bio vrstan čovjek. Ima opet dramaturga, koji su postali dramaturzima, jer su — morali postati. Ima ih, koji su slavili desetgodišnjicu. Ima i t. zv. morskih dramamaturga, dramaturga s mora, koji su dvadeset godina spavali. Misle, da je kroza to vrieme s njima spavao i sav sviet, al se prevariše. Prije dvadeset godina čitali su taki dramaturzi i gledali dramatska djela, onda su zaspali i postavši dramaturzima, probudili se i onda misle, da dramatska literatura stoji još ondje, gdje su oni prije dvadeset godina zaspali. Za to izvlače na pozornicu ona djela, koja su gledali prije dvadeset godina. Zašto još ne spavaju? . . .

* Vrlo je uspjela ruska komedija „Volna" od V. Riškova, što joj je onomadne davana premiera u petrogradskom literarno-umjetničkom teatru. Sadržaj je opet iz pokreta za oslobodjenje.

* Bernard Shaw izdao je dvie svezke svojih dramatičnih studija. Pod nadpisom „Dramatični nazori i eseji" sabrane su kritike god 1888—1898, gdje se osobito ztiče kako se Shaw borio protiv načina, kako publika bez umjetničkog osjećaja naginje ka kazalištu. Eseji su ovi puni paradoksa, a mjestimice pisani i ekscentrički.

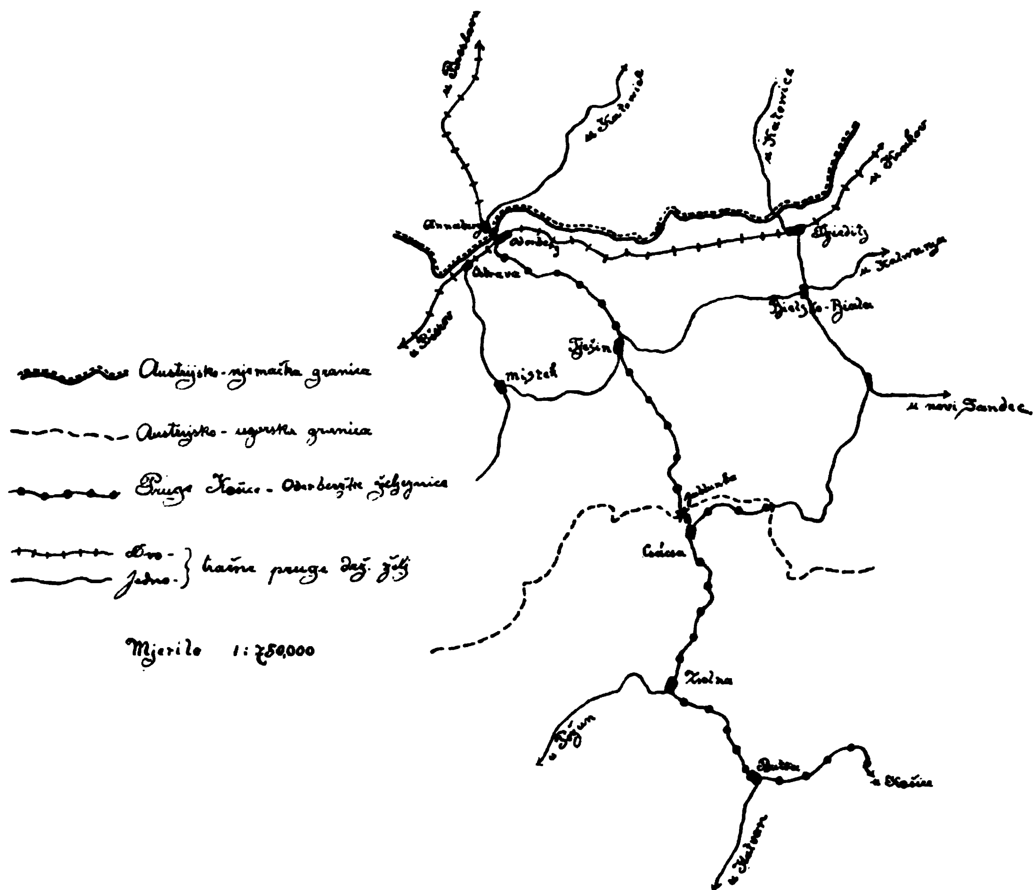
* D' Annunzio je dovršio posvema svoju dramu „La Nave" (Ladja). Premiera će se izvoditi prvih dana prosinca u rimskom „Teatro Argentina".

* U spomen Victora Hugo-a bila je 24. listopada komemoracija, predavao je o slavnom pjesniku Jean Richepin, a prvaci drame deklamovali su odlomke iz Hugoovih djela.

* Carlo Costa, pisac raznih i mnogobrojnih pučkih drama, umro je u Beču.

HRVATSKI ZASTUPNICI NA MAGJARSKOM SABORU

ZEMLJOVID K PITANJU ODERBERG—ANABERŽKOG ŽELJEZNIČKOG SPOJA

(K str. 443.)

RENTOVNI BLOK I HRVATSKA*

Što je rentovni blok?

Kako je nastao?

Što znači rentovni blok za Hrvatsku?

Odgovori na ova pitanja u kratko glase: Rentovni je blok stari konvertirani austrijski državni dug. Nastao je iz austro-ugarske nagode od godine 1867. Rentovni blok znači ogromno, nepravedno i protuzakonito obterećenje Hrvatske.

Želim ovdje odmah spomenuti, da je literatura o tom predmetu veoma mršava. Nešto sam upotriebio iz knjige Otona Bauera: „Pitanje narodnostî i socijalna demokracija". (Beč 1908.); zatim Ludwiga Langa: „Sto godina carinske politike". (Beč 1906.)

Ogledajmo najprije millieu, okolnosti, iz kojih se je rentovni blok razvio.

Godine 1867. izmedju Austrije i Ugarske sklopljena nagoda, kojom je utemeljen dualizam u Habsburžkoj monarkiji, prikazuje se kao predhodni svršetak višestogodišnje borbe magjarskog plemstva protiv dinastije i Austrije. Možda nije odviše smjelo, uztvrdim li da uzporedno s ovom borbom stupa u rentovnom bloku sadržani austrijski državni dug. Taj državni dug siže u daleku prošlost, prvi početci javljaju mu se natrag više stoljeća, a zaustavlja se godine 1867. jednim utanačenjem u nagodi, po kojemu se imadu sve vrsti obćeg fundiranog državnog duga sa neznatnom iznimkom ujediniti u jedan jedinstveni rentovni dug. To je sliedeće godine doista provedeno bilo zakonom od 20. lipnja 1868. broj 66 drž. z. l.

Tako je na mjesto mnogih raznih dugova nastao jedan jedini veliki dug, jedan blok, a taj bijaše izdan kao petpostotna renta. Ova gromada rentâ u iznosu od preko 2 miljarde forinti ili 4 miljarde kruna, zove se rentovni blok.

* Da se ovo umno razlaganje neumornog i mnogo zaslužnog predsjednika Starčevićeve stranke prava, izrečeno na velikoj obćoj skupštini stranke 7. studenoga o. g. lakše sačuva i da bude priručnije, donosimo ga ovdje u cielosti.

Uredničtvo „Hrvatske Smotre"

Promotrimo li *razvoj* ovog ogromnog državnog duga, tada vidimo, kako je praćen žestokom političkom borbom, koja kao što većinom sve važne borbe, počiva na velikim oprekama gospodarskih interesa. Stari ugarski kao i hrvatski staležki ustav, koji je trajao do godine 1848., usredotočio je u rukama plemstva čitavu javnu vlast. To je bio narod. Puk ne bijaše državopravni faktor.

U tom je pogledu značajan stari Vörböczy. On kaže: „Nomine autem et appelatione populi hoc in loco intellige solummodo dominus praelatos, barones et alios magnatos atque quoslibet nobiles, sed non ignobiles intelliguntur".

To znači: Narod sačinjavaju gospoda prelati, baruni i drugi magnati te plemići, ostali pako ne spadaju k narodu, nego sačinjavaju plebs, pučanstvo.

Plemstvo bijaše prosto od svakoga poreza. Nu vladarima je trebalo novaca, te s toga htjedoše i plemstvo sklonuti na plaćanje poreza, ali se je plemstvo protiv toga branilo. Tako je došlo do borba.

Vlasteli bijaše seljak izručen i pravno i gospodarski. Seljak bijaše glavni porezovnik. U ovoj borbi bilo je pravo plemstva, napose pravo ne plaćati porez, proglašeno najsvetijim narodnim pravom. Ta plemstvo bijaše narod!

Sada je započeo austrijski absolutizam gospodarski bojkotovati plemstvo u Ugarskoj. Sredstvo je našao u tome, što su tada obrtno zakonodavstvo i carinska politika bili izključivo pravo vladarevo. Kako je u ovoj borbi Ugarska bojkotovana bila, da se u njoj zaprieči razvoj trgovine, obrta i industrije — borba, koja još dandanas traje, to ću samo sa nekoliko podataka prikazati.

Kada se je godine 1775. viećalo o carinskoj tarifi, izjavio je grof Blümegen: „Ako se u njemačkim nasliednim zemljama ličilo (boja) indigo oporezuje sa 5%, tada se ovaj proizvod mora u Ugarskoj obteretiti sa 30%, jer je to jedino sredstvo, da se u Ugarskoj zaprieči podizanje tvornica".

U obće uvoz inozemne robe bio je dozvoljen samo na odredjenim glavnim postajama, dok se je austrijska roba u Ugarsku slobodno uvažala na svakoj pograničnoj postaji. Naprotiv iz Ugarske u druge zemlje otežčavao se je izvoz time, što se je od robe, koja se preko Austrije šiljala u inozemstvo, morala plaćati dvostruka izvozna carina. Ali tko je na primjer htio, da u inozemstvo izveze ugarsko vino, morao je ujedno izvesti istu količinu austrijskoga vina, zato, da ne bi austrijsko gospodarstvo štetovalo. Na taj se je način ovo pravo krune izrabljivalo izključivo na korist austrijskih nasliednjih zemalja. A što je vriedilo za Ugarsku, to je vriedilo i za Hrvatsku.

Uslied toga raslo je ogorčenje. Josip II. htio je da tome učini kraj. Dne 30. prosinca 1785. on je pisao ugarskomu kancelaru grofu Palfiu, da bi želio s Ugarskom jednako postupati kao s Austrijom, napose da bi želio podpomagati utemeljivanje tvornica, ako je ugarsko plemstvo pripravno odreći se svoga prava, da ne plaća porez.

Ugarsko plemstvo ne htjede se odreći toga svoga prava, radije je žrtvovalo gospodarski razvitak svoje zemlje svojim privilegijama (povlasticama), dakako na vlastitu štetu. I tako ne samo raznim ratovima, nego i plemićkim privilegijama imamo da zahvalimo, što naša zemlja nije došla do gospodarskoga razvitka.

Napokon sredinom prošloga stoljeća počelo se u Ugarskoj ozbiljno razmišljavati o razvoju produktivnih sila zemlje. Godine 1844. zahtievali su staleži i redovi pravo carinskog zakonodavstva, a iste se je godine ustrojilo narodno zaštitno družtvo, čiji se članovi poštenom rieči obvezaše, da će kupovati proizvode samo ugarskog obrta. Tuj vidimo kolievku tulipanskog pokreta, koji smo baš nedavno opet doživili.

Uza sve to plemstvo nije moglo uspjeti, dok mu nije u pomoć pritekao revolucionarni duh, i dok se nije godine 1848. staležko gospodstvo izmienilo sa parlamentarnim gospodstvom. Plebs (puk), koji se je prije prezirao, dolazi sada barem prividno do ustavne vlasti. Ali prava demokratska misao još se uviek nije mogla vinuti do pobjede. Megalomanijom obuzeti Ljudevit Košut razkida sve niti izmedju Hrvatske i Ugarske, habsburžku dinastiju proglasuje lišenom priestolja u Ugarskoj, i sprema se na politiku, da Hrvatskoj zarine nož u srce. Ali se Hrvatska obrani od tog udarca, bori se dalje za svoja sveta prava, spasivši ujedno dinastiju. Za nagradu dobila je Hrvatska kao i Ugarska absolutizam, a pošto je magjarsko plemstvo g. 1859. i 1866. svoje legije slalo na bojna polja u Italiju i Česku, da se bore protiv vojske cara i kralja, Hrvati pako najvećom požrtvovnošću i samozatajom na novo vojevahu za obstanak države, ipak se dogodilo, te su Magjari nagodom od god. 1867. nadareni dualizmom, vlašću nad iztočnom polovicom monarkije, a vjerna Hrvatska bude im prepuštena kao plien.

Tek sada je Ugarskoj priznato pravo na vlastitu carinsku politiku, te sklapanje carinskih i trgovačkih ugovora, jer to nisu poslovi, proiztičući iz pragmatičke sankcije. Ugarska je stekla svoju državnu, financijalnu i gospodarsku samostalnost. A što zato daje Ugarska? Time prelazim na financijalna pitanja, ponajprije na razvitak staroga državnoga duga.

Pošto plemstvo nije plaćalo porez, te pošto pučanstvo, napose pako seljačtvo, po vlasteli i onako do skrajnosti izrabljeno, nije imalo dosta porezne snage, to su vladari morali već rano posizati za omiljelim sredstvom pravljenja dugova.

Već za Maksimilijana I. god. 1518., dakle u vrieme, *kada Hrvatska još ne bijaše pod kućom Habsburžkom*, opažamo dosta znatan dug, koji bijaše većim dielom načinjen za pokriće velikih troškova kućanstva njegovoga dvora. Izprva je taj dug imao obilježje osobnog vladarevog duga. Ali naskoro, osobito za Karla V. i Ferdinanda I., nasljednici su preuzimali dugove svojih predja u vlasti, i na taj se način osobni dug pretvorio u državni. Prvi inventar dugova sastavljen je god. 1522. U XVI. i XVII. vieku državni je dug postojano rasao. Iz „Urote" našeg nezaboravljenog Kumičića poznato

*

nam je, kako je tadanji ministar predsjednik knez Lobkowitz u krunskom viećų preporučao, neka se najbogatiji velikaši, medjų ovima i Petar Zrinjski te Fran Krsto Frankopan maknu s puta, a njihov ogromni imetak neka se zaplieni za carsku komoru. Tako će car moći poplatiti svoje dugove, i još će imati novaca, da vodi ratove. U XVIII. vieku Marija Terezija i Josip II. napeše sve sile, da sustave bujicu dugova, ali im uspjeh bijaše slab. Evo nekih podataka.

Državni je dug iznosio:

Godine	1765.	forinti	275,000.000
„	1780.	„	287,000.000
„	1789.	„	338,000.000
„	1796.	„	409,000.000
„	1800.	„	605,000.000
„	1810.	„	658,000.000

Od god. 1815. do god. 1852. načinjen je u iznosu od 1022,000.000 daljnji državni dug, a do god. 1868. nadmašio je ujedinjeni državni dug, t. j. ukupni rentovni blok iznos od dvie milijarde forinti ili četiri milijarde kruna.

Ja sam se mnogo trudio, da uzmognem ustanoviti, koliko je od toga starog austrijskoga državnog duga bilo upotriebljeno za Hrvatsku, ali sam došao samo do negativnog rezultata. Literatura je o ovom državnom dugu, kako rekoh, veoma mršava. Ipak sam izvidio, da su za sve austrijske krunovine učinjeni zajmovi, i za nje velike svote potrošene, napose za Lombardiju i Veneciju, za Salcburžku, Tirolsku, Česku, Galiciju itd., nu za Hrvatsku ništa, pa ništa. Za to su one zemlje kulturno i gospodarski brzo napredovale, Hrvatska je nasuprot zaostala.

Prigodom nagodbenih pregovora g. 1867. tvrdili su doduše Austrijanci, da je državni dug upotriebljen i za Ugarsku i Hrvatsku, nu ugarska regnikolarna deputacija tu je tvrdnju posvema pobila.

O tome ću navesti samo nekoliko izreka iz sjednice ugarskog kraljevinskog odbora od 15. rujna 1867. Dotični zapisnik, podpisan po barunu Pavlu Sennyeyu, predsjedniku deputacije i tajniku Juliju Kantzu, predan je isti dan austrijskoj regnikolarnoj deputaciji. U njemu su sadržane sliedeće izjave:

„Državni dugovi . . . . *načinjeni bez zakonite dozvole zemalja ugarske krune, ne mogu ove zemlje po njihovom konstitucionalnom ustavu, strogo uzeto pravno obterećivati*".

„Niti ova historička tvrdnja, da su državni dugovi nastali radi pokrića vojnih posala, ne može se označiti sasvim izpravnom. Ovi su dugovi načinjeni za pokriće neprestanog deficita . . . Dokazati se može, *da se spomenuti državni dugovi imadu velikim dielom pripisati vrlo znatnim izdatcima, koji su kroz dugi niz godina* upotrebljivani za svrsi protivne i nerazmjerne upravne pokuse, nipošto u interesu Ugarske, a djelomično i za razne investicije, učinjene u ostalim zemljama njegovoga veličanstva".

Odatle se dakle može razabrati, da je prigodom razprava god. 1867. ustanovljeno, da državni dugovi nisu načinjeni na korist Ugarske i Hrvatske, i zato oni ne mogu ove zemlje pravno niti zakonito obterećivati.

Uza sve to Ugarska se je nagodom od g. 1867. obvezala, da će ovom državnom dugu doprinositi godišnji stalni i nepromjenljivi iznos od po prilici tridesetak milijuna forinti. Razlozi, koji su Ugarsku sklonili na platež ovoga godišnjeg doprinosa, za nas su veoma poučni. Ovi su razlozi uvršteni u jednom zapisniku, kojemu je naslov:

Zapisnik

spisan dne 25. rujna 1867. o zajedničkoj konačnoj sjednici deputacije carevinskog vieća i deputacije kr. ugarskog sabora.

Predsjednici: Njeg. Preuzvišenost kardinal Rauscher, predsjednik deputacije carevinskog vieća.
Njeg. Preuzvišenost barun Sennyey, predsjednik ugarske deputacije.

Prisutni: Članovi obiju deputacija.

Iz ovog zapisnika, koji sam već u svom nunciju kao član hrvatskoga kraljevinskoga odbora spomenuo, navesti ću ovdje ono, što je u ime regnikolarne deputacije u pogledu državnog duga izjavio njezin predsjednik, tavernicus barun Sennyey:

„Ugarska regnikolarna deputacija ne može, a da ne svrati pozornost na *one izvanredne, materijalne i moralne koristi*, koje se za čitavu zemlju izčekuju od konačnog riešenja *pitanja državnog duga* na način, koji će *omogućiti samostalni razvitak ugarskih financijalnih posala,* te od sretnog dokončanja nagodbenog djela".

Ugarska je dakle ovo riešenje pitanja državnih dugova označila *sretnim* djelom, jer je ona time polučila samostalnost svojih financija, a s time u savezu izvanredne materijalne i moralne koristi.

Godinu dana iza toga uzsliedila je tako zvana ugarsko-hrvatska nagoda od god. 1868. U toj se nagodi proglasuje ovaj stari austrijski državni dug, osobito u koliko Ugarska za nj doprinosi godišnji prinos, „zajedničkim" poslom Ugarske i Hrvatske, dočim Hrvatsku obvezuje ova nagodba, da po Ugarskoj preuzetom prinosu ima godišnje doprinositi stanovitu svotu.

Ujedno je ovom nagodom utanačenje izmedju Ugarske i Austrije, odnoseće se na državni dug, proglašeno obvezatnim i za Hrvatsku.

To je u kratko poviest razvitka starog austrijskog državnog duga do god. 1867. Kako sam već spomenuo, ujedinjene su god. 1868. razne vrsti toga duga u jedan jedinstveni iznos od po prilici dvie milijarde forinti, te zato izdane 5% rentovne obligacije. Prinos Ugarske u tu svrhu očito je izračunan prema kvoti za zajedničke poslove monarkije.

Kako je naime poznato, preuzela je Ugarska ovu kvotu za državne poslove sa 30%. Računamo li 30% od tih dvie milijarde forinti državnoga

duga, dobijemo iznos od 600,000.000 for., a 5% godišnji prinos od te svote iznosi trideset milijuna forinti.

Do sada bijaše taj prinos nepromjenljiv. Sada pako želi Ugarska, da sebe odkupi od toga prinosa. Da je to učinila odmah, platila bi bila po prilici 600,000.000 forinti.

Pošto nagodba već 40 godina traje, to su Ugarska i Hrvatska zajedno u to ime efektivno platile već jednu milijardu dvie sto milijuna forinti (1.200,000.000), dakle je dug već dvostruko izplaćen, a prinos ipak teče još dalje. Baš zato je Ugarska prigodom netom dokončane nagode s Austrijom zahtievala, da joj se osigura pravo, da se uzmogne odkupiti od toga duga. Austrija je na to pristala, pak je utanačeno, da se Ugarska smije tečajem sliedećih deset godina odkupiti od toga duga sa glavnicom, koja je proračunana na temelju kamatnjaka od 4·3 post., te koja bi prema tome iznosila 675 milijuna forinti, odnosno 1350 milijuna kruna.

Ovime mogu da predjem na posliednje poglavje mojeg razlaganja, naime da sračunam, koji teret ima nositi Hrvatska uslied ovog po Ugarskoj preuzetog duga. To ću najprije razložiti brojkama. Kod toga moramo razlikovati četiri periode, pošto je financijalna nagodba izmedju Ugarske i Hrvatske od godine 1868. četiri puta obnovljena, a svaki put se je kvota Hrvatske tako zvanim zajedničkim poslovima promienila bila.

Prva perioda počima god. 1868. a traje do god. 1880. U toj periodi iznosi kvota Hrvatske 6·44%.

Druga perioda teče od god. 1880. do 1904., kvota iznosi 5·57%.

U trećoj periodi od god. 1890. do 1904. iznosi kvota 7·93%.

Četvrta perioda napokon proteže se od g. 1904. do 1913., a kvota iznosi 8·12%.

U prvoj periodi iznosi naš teret za stari austrijski državni dug 6·44% od godišnjeg doprinosa sa trideset milijuna forinti,

godišnje dakle	for. 1,932.000	
t. j. kroz dvanaest godina		for. 23,184.000
II. Perioda: kvota 5·57%, godišnje	for. 1,671.000	
kroz deset godina		for. 16,710.000
III. Perioda: kvota 7·93%, godišnje	for. 2,379.000	
kroz četrnaest godina		for. 33,306.000
IV. Perioda: kvota 8·12%, godišnje	for. 2,436.000	
kroz deset godina		for. 24,360.000
Dakle efektivni naš teret iznosi ukupno		for. 97,560.000

odnosno 195,120.000 kruna.

U to ime platila je Hrvatska do tekuće godine 165,888.000 kruna, a od godine 1907. do godine 1913. — tako dugo naime traje financijalna nagoda izmedju Ugarske i Hrvatske — morati će Hrvatska još platiti 29.232.000 K.

Ovime još nije financijalni teret sasvim izračunan. K tome još pridolaze kamati, pak kamati na kamate, pro rata temporis ac partis, t. j. po trajanju vremena i veličini obroka.

Po pravu i zakonu Hrvatska nije obvezana da doprinaša za stari austrijski dug, jer ovaj dug nije za Hrvatsku *niti djelomično* načinjen ili upotriebljen. To je, kako sam malo prije razložio, ustanovila sama ugarska regnikolarna deputacija god. 1867. Ona je tada takodjer dokazala, da taj dug nije obvezatan niti za Ugarsku niti za Hrvatsku. Od toga duga Hrvatska niti je što primila, niti je ovaj dug za nju zakonito načinjen.

Mi imademo dva temeljna pravna pravila, koja glase:

1. Što nije nikada pravno postojalo, ne može se niti preuzeti niti utvrditi.
2. Što je od svoga početka pravno nevaljano, ne može tiekom vremena steći valjanost.

Prema tome je sve, štogod je Hrvatska u to ime morala platiti, indebitum t. j. ona je platila, što nije bila dužna.

Ako je Ugarska taj dug preuzela, primila je za to podpunu protuvriednost. Ja sam čas prije tu protuvriednost naveo iz zapisnika od 25. rujna 1867. a sada opetujem: Ugarska je dobila *„izvanredne materijalne i moralne probitke"*, *stekla je svoju političku i financijalnu samostalnost, postala je nezavisnom državom*. Bilanca je dakle od g. 1867. izpala u prilog Ugarskoj, tako da je barun Sennyey nagodu mogao podpunim pravom nazvati *sretnim* djelom.

A kako stoji bilanca nagodbe od g. 1867. i 1868. za Hrvatsku?

S tim nagodbama Hrvatska bude *teritorialno* podieljena medju Austrijom i Ugarskom, *državnopravno* baš zaklana, *financijalno* izručena pljačkanju, *politički* odsudjena na inferioritet, a *gospodarstveno* upropašćena!

To je po nagodbi naša bilanca!

Ugarska vazda tvrdi, da je svaku svoju stečevinu savjestno i bratski s Hrvatskom podielila. Eto te savjestne, bratske diobe: Ugarska je postala državno samostalnom, a Hrvatska je zapala u robstvo, postala je njezinom kolonijom!

Zašto dakle i čemu mora Hrvatska doprinositi za stari austrijski državni dug? Ugarska ga je preuzela, Ugarska ima sve koristi, Ugarska neka ga plati.

Računamo li kamate prema prije razloženim godišnjim prinosima Hrvatske samo sa 4% i kamate na kamate, to će za ove četiri periode ugarsko-hrvatske nagode na svršetku četvrte periode, naime koncem god. 1913. iznositi svota 723,516.200 kruna. *To mora ova razkomadana, malena zemlja, Hrvatska i Slavonija, t. j. Banovina plaćati. To moramo plaćati za ništa, pače za mnogo manje od ništa, za svoje dualizmom utemeljeno robstvo!*

Kada Hrvatska ne bi trebala podnositi ovu silnu nepravdu, ovaj nečuveni teret, što bi sve mogla sa ovih 723 i pol milijuna kruna učiniti za svoj kulturni i gospodarski razvitak? A koliko gubi i štetuje, trošeći ovolike svote za nešto, što nije dužna! Tko može za sve to nositi odgovornost? Tko može da za to preuzme odgovornost pred Bogom i narodom?!

Ipak su dosele sve stranke u Hrvatskoj, izuzev Starčevićevu, počinile taj grieh. Sve druge stranke u Hrvatskoj priznale su nagodu od god. 1868 zakonom, dà, temeljnim zakonom zemlje! Jedna stranka dapače zavadja

naše siromašno seljačtvo na mržnju proti Starčevićevoj stranci za to, što ona nagodbu ne priznaje zakonom.

Evo, ja sam htio danas, da na našoj skupštini samo ovim jednim primjerom, starim austrijskim dugom, dokažem kako Starčevićeva stranka prava zakonito i patriotički radi kada nagodbu ne priznaje zakonom.

Htio sam, da provedem dokaz o istinitosti moje opetovano izražene tvrdnje, da jedan narod ne smije zakonom priznavati utanačenje, koje je napereno proti njegovim životnim interesima.

Htio sam provesti dokaz za moju na skupštini u Vrbovcu izrečenu tvrdnju, da *prava hrvatska politika* imade težiti za tim, da Hrvatska postane samostalnom državom i da jedino Starčevićeva stranka ovu politiku osbiljno i istinito provadja.

Htio sam nadalje dokazati, kako Hrvatska neobhodno nuždno treba jednu stranku, koja visoko diže narodne ideale, te ujedno svojski čuva i njeguje životne interese zemlje.

Sve ostale stranke, priznavajući nagodbu od god. 1868. zakonom, odrekoše se prava napadati taj doprinos za stari državni dug, jer ova nagoda priznaje zakonom i nagodbu od god. 1867. skupa sa državnim dugom, te ju proglašuje obvezatnom za Hrvatsku.

Jedino Starčevićeva stranka nije se nikada ni u kojem pogledu odrekla ovoga prava.

Izgubljeno je samo ono, što se napušta. Sve druge stranke su ovih 723 i pol milijuna za Hrvatsku napustile i time izgubljenim proglasile. Dodje li do konca g. 1917. po novoj austro-ugarskoj nagodbi do odkupa doprinosa, to će morati Hrvatska, uslied priznavanja nagodbe od g. 1868., za to doprinositi još i dalnjih sto milijuna! Jedino ako se hrvatski narod stavi na stanovište Starčevićeve stranke, imati će pravo ne samo da uzkrati ovih sto milijuna, nego kod budućeg obračuna s Ugarskom moći će uračunati i onih, za stari austrijski državni dug indebite, neopravdano plaćenih 723 i pol milijuna kruna, jer Starčevićeva stranka nepriznavanjem nagode ovo pravo za Hrvatsku neozliedjeno čuva.

Stari austrijski državni dug ali nije jedina pasivna stavka u bilanci Hrvatske s Ugarskom. Ima još i drugih i većih stavaka, koje Hrvatska mora Ugarskoj indebite, t. j. a da ih nije dužna doista plaćati. Tako napose novi magjarski državni dug, za koji Hrvatska mora još mnogo i mnogo više plaćati, nego za stari austrijski dug. Tu je za našu mladju generaciju veliko polje rada. Danas imadem pred očima samo spomenuti rentovni blok. *Hrvatska se mora toga tereta osloboditi. To zahtieva prava hrvatska politika.* Nu to se ne da izposlovati ni najljepšim, ni najduhovitijim, niti najkićenijim govorima u magjarskom saboru. Tamo ne ćemo nikada izvojevati ujedinjenje svih hrvatskih zemalja, niti našu državnu samostalnost. Hrvatska se politika mora voditi tako, da Ugarska mora nas potražiti u Hrvatskoj. Onda će svanuti dan naše bilance.

DR. JOSIP FRANK

AUSTRO-UGARSKA NAGODBA

II

Financijalnu stranu nagodbe razsvijetlio je dr. Josip Frank te je imenice glede t. zv. Block-Rente dokazao, da je Magjarska, primivši jedan dio obćega starog duga cijele habsburžke monarkije na sebe i na nas, u zamjenu za to dobila svoju financijalnu i državnu samostalnost. Nama je natovaren naš dio duga, a da smo dobili u mjesto slobode — magjarsko tutorstvo. To je istina; ali je istina preko toga još i to, da Magjari sami nisu toga duga platili sasvim, nego da smo ga velikim dijelom platili *mi* za Magjare te smo u istinu obterećeni ne samo s 97,560.000 forintî i kamatima na kamate od ote svote — prema ključu našega prinosa za zajedničke poslove — nego smo osim ovoga našeg prinosa pridonijeli ogromne svote u magjarski državni imetak u naknadu toga, što su oni potrošili na izplaćivanje staroga duga habsburžke monarkije.

Kad je Krajina razvojačena, Njegovo je Veličanstvo previšnjim naredbama od 8. lipnja 1871., 6. studenoga 1877. i 17. srpnja 1881. razdijelilo veličanstvene krajiške šume u tri dijela. Jednu trećinu dobili su Magjari. Njihovi su državnici in camera caritatis priznali, da im je taj prinos obećan zato, da preuzmu jedan dio staroga austrijskog duga. Zato su se Mollinary i Filipović trudili uzalud da spase taj ogromni imetak za Hrvatsku zemlju. Filipović je rekao: „Hoću da vam krajina dodje u brak bogatim mirazom.“ Taj je miraz prešao u ruke ugarske države. Mollinary i Filipović uklonjeni su, jer su se tome opirali. Kad se je radilo o tome, da se poslije Rambergova komisarijata opet imenuje ban, htjelo se kod dvora, da Filipović postane banom. I Koloman Tisza je s njime o tome govorio. Filipović je stavio pogodbe glede krajiških šuma; te je o te pogodbe vezao svoju privolu, da primi bansku čast. Sutradan čitao je na svoje čudo u „Fremdenblattu“ vijest, da je *on* radi starosti i boležljivosti odbio bansku čast.

Magjari su dobili jednu trećinu krajiških šuma izravno, a drugu su trećinu prisvojili neizravno. Kralj je sebi pridržao protektorat i odluku u pitanjima investicijone zaklade, te ona ne podpada kontroli sabora. Uredjeno

je i posebno povjerenstvo, koje da će tom zakladom upravljati i barem upravu nadzirati. Iz cijeloga sadržaja carskih naredaba vidi se nakana, da se novci iz investicijonalne zaklade, poglavito u korist bivše vojne Krajine imadu potrošiti, pa da zato nisu došle pod kontrolu sabora, e se ne bi taj novac trošio za potrebe cijele Hrvatske i Slavonije.

Stvar se je zlo svršila.

Magjarsko ministarstvo znalo je udesiti stvari tako, da je ne samo jedna trećina, nego da su po vremenu dvije trećine investicijonalne zaklade potrošene poglavito u korist Magjarske, a ne u korist bivše vojne Krajine.

Osim toga dobili su Magjari i sve erarijalne sgrade u bivšoj Krajini.

Kad bi sve to sračunali po pouzdanim podatcima, koji nam nisu poznati, mogli bi sasvim točno omjeriti, kolik je prinos naše domovine k odplati Block-Rente. Bila bi zahvalna zadaća, za koju meni ne dostaje vremena. Trebalo bi proučiti izvješća investicijonalne zaklade, razpis šumskih jeftimba itd., pa bi se tako ustanovila svota, koja je iz investicijonalne zaklade Magjarima u džep pala.

Godine 1893. netko je valjda na odlučujućemu mjestu upozorio na to, da nije izvršena carska zapovjed, sadržana u gore spomenutim naredbama, prema kojoj bi se imao bio iz investicijonalne zaklade prije svega izlučiti fond za kulturne svrhe u neplodnim djelovima Ličke, Ogulinske, Otočke, Slunjske i Banske regimente. Vladin odjel za bogoštovlje i nastavu dobio je iznenada nalog, da se sastavi proračun za taj fond, iz kojega bi se imale u spomenutim krajevima uzdržavati crkve, škole i župni stanovi te podupirati siromašni župnici i paroci, graditi obćinske ceste, ošumiti kras, provadjati javne radnje.

Proračun za takav fond sastavljen je približno na sedam do osam milijuna forinti.

Čini se, da je u tu svrhu i sbilja nešto spremljeno, jer se je sad na jedanput, prilikom obnove austro-ugarske nagodbe, pomolio zahtjev, da se i taj ostatak investicionalne zaklade ima Magjarima izručiti, tobože kao prinos za gradnju ličke željeznice.

Ovaj zahtjev je posvema neopravdan prvo: jer se tim upravo izigrava c. i kr. naredba od 15. srpnja 1881. al. 8. te se zemlji otimlje zaklada, kojoj je izrično priznato svojstvo „nepromjenljivih zaklada u javne svrhe“; drugo: ovo oštećivanje zemlje posvema je izlišno i stvarno nekorektno. Ličku željeznicu grade četiri magjarske i austrijske banke a na čelu im bečka Unionbanka. Tim bankama garantira država 2·8% kamata. Banke će dakle i bez toga ličkoga kulturnog fonda učiniti dobar i siguran posao a prinos na trošak naše zaklade bit će samo — Trinkgeld. Željeznica je s državno garantiranim prihodom od 2·8% sigurna, da će se uloženi kapital i bez našega prinosa dobro izplatiti.

U našemu prvom članku karakterisana bankovna centralizacija segnula je dakle tu slučajno *izravno* u naš džep jedino na temelju *prava jačega*, dok je prisvojenje dviju trećina krajiških šuma i svih krajiških erarskih sgrada posredno otišlo u nepovrat. Čemu se sad mora žrtvovati i posljednji ostatak investicijonalnoga fonda, to se ne da protumačiti. Zašto da mi napose plaćamo za nešto, što je interes cijele monarkije, za koju mi naš prinos i onako već doprinosimo?

Kod utanačivanja sadašnje austro-ugarske nagodbe dva su velika faktora utjecala na riješenje željezničkih pitanja: vojnički i trgovački interesi. Te su se dvije velevlasti borile i napokon nagodile. Tu su dva problema bila po srijedi: Oderberžki priključak magjarskih željeznica k njemačkoj željezničkoj mreži i ličko-dalmatinska željeznica.

Bankiri i kapitaliste u Magjarskoj traže mogućnost, da neodvisno od Austrije mogu sebi osigurati izvoz i uvoz robe svoje iz Njemačke i u nju. Oni tim stvaraju temeljni uslov za samostalnost carinskoga područja, unutar kojega će veliki lihvari još brže i sigurnije nas a i pučanstvo Ugarske pretvoriti u svoje „kolone". Taj će jaram biti još teži nego li je politički.

Tu mi valja primijetiti, da se ti lihvari ne dijele ni po vjeri ni po narodnosti. Antisemitizam je nesmisao, jer ne gadja najveće, primjerice: Rockfellera, da ne nabrajam druge. Nomina sunt odiosa.

Austrija, koja obuhvaća sav sjever Ugarske, branila je do sada Magjarima slobodu toga izvoza tehničkim sredstvima.

Na austrijsko-pruskoj granici kod Oderberga sastaju se austrijske državne željeznice, koje vode u Krakov, s pruskim željeznicama, što vode u Vratislavu i do veličanstvenih naslaga kamenog ugljena u Katovicu. Austrijska željeznica u Krakov još se jedanput sastaje kod Džiedica s drugom pruskom prugom, što vodi do tih ugljenika, a na austrijskom teritoriju vodi još jedna pruga do ove dodirne točke. (Vidi priloženi zemljovid.)

Austrija ima dakle na razpolaganje dvije linije do ugljenika:

a) Přerov — Ostrava — Oderberg — Katovica, i b) Hullein — Mistek — Tješin, — Biala — Džiedic — Katovice.

Druga pruga vodi od Tješina i na Oderberg tako, da Austrija ima i put Breslave dvije pruge do svoje granice.

Ugarska imade priključak na Austrijsku mrežu kod Jablunke, njezin je dakle promet u Njemačku podvrgnut posvema austrijskoj prometnoj politici. Ona može sprečavati po volji magjarski promet, pa je to u istinu i činila. Nije htjela do sada dopustiti, da se na pruzi Jablunka — Tješin — Oderberg polaže druga tračnica, pače ni dovoljan broj mjesta, gdje bi se vlakovi jedan drugome ukloniti mogli.

Isto tako nije Austrija htjela priudesiti prugu Jablunka — Teschen — Biala — Dziedice prema magjarskim potrebama.

Najjača zaprjeka magjarskome prometu bio je pako kolodvor u Oderbergu, udešen samo za austrijske potrebe, pretijesan a da bi mogao primati i ranžirati onoliko magjarskih vlakova, koliko bi Magjarima potrebno bilo.

Oderberžki kolodvor je uže, kojim je Austrija stezala vrat cijeloga ugarskog prometa s Njemačkom. Razvoj magjarske industrije naime ne da se pomisliti bez privoza njemačkog ugljena.

Prema tomu je sasvim naravno, da su Magjari nastojali kako bi se oslobodili prevelike odvisnosti od austrijske željezničke politike pa su tražili, da se obidje Oderberg i da se pruga Tješin — Oderberg izravno spoji s Annabergom u Pruskoj.

To je taj glasoviti Annaberžki spoj, o komu se je toliko pisalo.

Na ovu koncesiju Austrijanci baš nikako nisu htjeli pristati. Oni će uže oko vrata popustiti pa će proširiti kolodvor u Oderbergu, ali će sebi pridržati mogućnost, da ga magjarskome prometu zatvore, kad god ih bude volja. U ostalome su Austrijanci pristali na sve one olakšice magjarskoga prometa, na koje do sada nisu htjeti pristati. Od Jablonke do Oderberga sagradit će se ili druga tračnica ili dovoljna mjesta za uklanjanje a olakotiti će se i promet na pruzi Tješin — Biala — Katovice.

Nu te olakšice za promet izmedju Ugarske i Njemačke morat će Magjari platiti jednom koncesijom u interesu Austrije i cjelokupne monarkije.

Da je Hrvatska neodvisna u okviru habsburžke monarkije, onda bi Austrija i monarkija brže i laglje došla bila do toga spoja, jer su tu posebni hrvatski interesi istovjetni interesima cjelokupne monarkije.

Svakako je željeznički spoj s Dalmacijom preko našega teritorija u prvomu redu nuždan zato, jer se bez njega Dalmacija a po tomu ni Bosna ne da spasti od talijanskog osvojenja.

Sve koristi, što ih mi i Slovenci lokalnim prometom budemo imali od te željeznice tek su uzgredne važnosti u prispodobi s tim životnim interesom monarkije. Hrvatski zastupnici na carevinskom vijeću uvidjeli su to pa se nisu dali zavarati tom „tekovinom", koja nije hrvatsko-slovenska tekovina, nego je prijeka potreba monarkije. Kad su dakle Slovenci sasvim izvan sebe od radosti pa kad se austrijskome ministru predsjedniku zahvaljuju te mu čestitaju, onda su se prevarili u adresi. Trebali su se obratiti na ministra rata. Barun Beck, koji takove čestitke prima, naliči mužu, koji prima čestitke, kad mu žena rodi sina, kojemu on — nije otac

Po gotovo je nerazumljivo, kad su neki Slaveni za volju te željeznice spremni podupirati ministarstvo, koje si je stavilo zadaćom spašavati dualizam.

Rekosmo, da je željeznički spoj od Metlike do Knina u prvom redu vojnički interes cjelokupne monarkije. Naša mornarica stoji naime obzirom na svoju jakost prema talijanskoj mornarici malne u razmjerju od 1:3. Naš bi se odpor na moru skršio već prvih dana rata s Italijom, jer se ne radjaju svaki dan Tegetthoffi niti se vazda može računati na nespretnost protivnika.

Naša monarkija nije dakle gospodarica mora, prem ima najljepšu morsku obalu s mnogobrojnim lukama. Za slučaj rata ona ne bi mogla zapriječiti, da Talijani ne zaposjednu Dalmaciju, na koju već od osam sto godina govore, da imaduu historičko pravo.

Kopnena se vlast vrlo težko može braniti od pomorske vlasti, kad je ova neograničena gospodarica mora, jer može kadgod hoće i gdjegod hoće izkrcati vojsku, pa je opet ukrcati i na drugo mjesto baciti. Pogotovo je pako nemoguće obraniti obalu, ako kopnenoj vlasti nije pravo pristupna ni s kopnene strane.

U tom je nesretnom položaju naša monarkija.

Upravo je dakle životni zahtjev vojničke vlasti, da se Dalmacija izdašnije spoji sa željezničkom mrežom monarkije. Spoj uskotračnica s Metkovićem, Gružem i Zelenikom nije ni s daleka dostatan, tek će spoj preko Like nešto vrijediti a savez Banjaluke s Jajcem i Bugojna sa Sinjem morati će slijediti.

Spoj Kranjske s Dalmacijom vodi se preko Like ne radi Like nego zato, što je ta pruga neprijatelju s mora težko pristupačna pa se zato mogu vojnički transporti nespriječeno slati na obalu. (Vidi priloženi zemljovid.)

Ako dakle ministar predsjednik Weckerle kaže, da ta željeznica nije austrijska tekovina nego nekakova teretna posljedica hrvatsko-magjarskoga prijateljstva i riječke rezolucije, onda se šali na trošak istine.

KRŠNJAVI

SONETI

LABUD

Pan i satir slušaju tišinu,
Dijanin korak steže mramor mlak,
Topola šušnu vrbi, zrak je blag,
Polusjajne tajne plinu u visinu.

Samo oči bdiju. Kroz daljinu
Života traže srodnog vidljiv trag,
Al ćuti trska. Oblak snuje. Mrak
Muklim muči mukom. Mjesec sinu.

I tisiem sjajem vala, tamo amo,
Ko duvak, duh il mjesečine gruda
Zanesen labud kruži amo tamo.

Za njime zlatna šajka bajke, čuda,
I slatka dama, golog boga čedo,
Pa širi rosno krilo. O Ledo, divna Ledo!

MEFISTOV ZVUK

Izdahnula je, ko što ruže mru,
U prvom djevojačtvu, još šiparica,
Na crnu čohu pade doma carica
I smješka mi se toplo, ko u snu.

Ah, kob je krvnik ćudljiv, glup i gluh,
No čemu plač i prkos? Naša Marica
U majskoj dobi umre kao starica
I ostavi nam tugu, drùgu zlu.

O zašto, zašto nevin vazda mre i strada,
O zašto, zašto leži mrtvo lane ovo
I zašto, zašto vara ljubav, život, nada?

I dok u muci jaukah, leden glas mi kaza:
Te misli već su stare: pesimizam, fraza,
Banalnost tudja. Brate, pitaj nješto novo.

LJERKI O.

(Mjesto igračke.)

Ljerko, srce moje, ti si lutka mala,
Pa ne slutiš smisla žalosnih soneta.
Kesteni pred kućom duhu tvom su meta,
Još je deset karnevala do tvog bala.

Ti se čudiš, dušo. Smijat si se stala
Ovoj ludoj priči. Tvoja duša sveta
Još ne sniva, kako zbore zrela ljeta.
Gledaš me ko grle. Misliš — to je šala.

Al će doći veče, kad ćeš, ko Elvira,
Don Huanâ sita i lažnih kavalira,
Sjetiti se sjetno nježne ove strofe.

Moje će ti ime šapnut moja muza,
A u modrom oku jecati će suza
Ko za mrtvim clownom iza katastrofe.

A. G. MATOŠ

TARNOWSKI

JEDAN TIHI JUBILEJ

U dvorani dubkom punoj predstavnicima cijelog elegantnog svijeta varšavskog godine 1876. kroz tri večeri predavaše na obranu triju velikana poljskih, Mickjewicza, Slowackoga i Krašinjskoga, svojim zvonkim i snažnim a bogatim svim modulacijama i polutonovima glasom krasnorječivi, od naravi sjajni govornik — Tarnowski.

Napadaji Krupinjskovi na romantičare poljske uzdrmaše ili posve odvratiše poštovanje Varšave prema tim velikanima. Ono par odgovora Krupinjskome od „dii minorum gentium" kao ni glas Kraševskoga ne učiniše osobiti dojam. Tek predavanja profesora krakovskog sveučilišta, „Dantona galicijskih stanjčika (konzervativaca)" i grofa, slavne porodične prošlosti, parlamentarca i sjajnog govornika, Stanislava Tarnowskog suzbiše Krupinjskove napadaje i povratiše staro poštovanje trojici velikana. „Toute Varsovie" bijaše ushićena. On bo je došao, pokazao se i pobijedio. On, Tarnowski.

* * *

Kritičar i književni historičar poljski, publicista i govornik prvog reda grof Stanislaw Tarnowski rodjen je 7 studenoga 1837. u Džikowu u Galiciji 1854. svrši gimnaziju sv. Ane (sveučilištnu) u Krakovu. Upiše se prvo na pravo, a zatim na filozofiju. Slušao je u Krakowu i u Beču, gdje je i absolvirao. 1857.|8. putovaše po Španiji, Egiptu i Palestini, 1861.|2. bijaše radio u Hotelu Lambert ili „Biro-u" u Parizu, koji stajaše pod upravom svećenika i historičara Kaljinke i književnika Klačka. 1863. sudjelovaše aktivno u poljskom ustanku, no radi toga uhvaćen i osudjen na dvije godine tamnice. Zatvoren bijaše u Krakowu, Lwowu i Olomucu. 1866. osnova sa historičarom Šujskim Juzefom, književnikom Stanislavom Kožmjanom i Ludvikom Vodjickim mjesečni žurnal „Przeglad Polski" (čit. „Pšeglond Poljski"), koji i danas izlazi, da dade izražaj svojim bližim prema desnici uvjerenjima. 1867. bje izabran za zastupnika u lavovski sabor, a taj ga posla u bečki parlamenat. Radi članka „Porcije", u kojem prekoravaše izrabljivanje puka po šlahti (plemstvu, vlastelinstvu), dobije nepouzdanicu od ogromne većine svojih izbor-

nika. I on položi 1868. svoj mandat i lati se ozbiljno učenja i spremanja za docentsko mjesto na sveučilištu krakovskom. 1869. položi u Krakovu doktorat, habilitova se za docenta i u zimskom semestru otpoče predavati. 1869., prije nego je položio doktorat, bje ponovno izabran za zastupnika i postade ubrzo jednim od vodja skrajnje konzervativne desnice. Razmišljanje u tamnici osvjedoči ga, da „s propovjedima i tiradama o mesijanizovanju, kristusovanju" i blizom uskrsnuću Krista, Spasitelja svih naroda, Poljskoj, kao što i uzaludno proljevanje krvi u bezuspješnim ustancima treba prestati, a početi radom sistematskim, kulturnim, u kojem bi svaka jedinica naroda vršila svoj zadatak. 1872. postade izvanrednim, a 1879. redovitim profesorom jagiellonjskog sveučilišta krakovskog. 1873. postade član novoutemeljene Akademije Nauke, a poslije 1883. generalni sekretar namjesto jednog od najzaslužnijih članova njezinih, Juzefa Šujskog. 1885. imenovan je za doživotnog člana austrijske gospodske kuće. 1886.|7. postade prviput rector magnificus. 1890. izabran je za predsjenika akademije i tim je i danas. 1898. imenovan je tajnim savjetnikom Njeg. Veličanstva, a 1899.|900. ponovno izabran za rektora.

* * *

Spisi Tarnowskog su veoma brojni. Dijele se na: publicistične i književne. Posebni dio jesu: nekrolozi i govori. Sve, što je napisao, objelodanio bi prvo ili u „Pšeglondu Poljskom" ili u organu krakovskih konzervativaca Czas-u, a tek poslije posebno bi to otisnuo.

* * *

Prva veća literarna radnja njegova bijaše kritika studije Maleckove o Slovackomu. Tarnowski je prvobitno naumio napisati o Slowackomu posebnu studiju. U to Malecki objelodani svoju. Zaskočen tim Tarnowski otisne samo par fragmenata iz te svoje studije i spoji ih s ocjenom tog Maleckovog djela. Bijaše to prije 40 godina to jest 1867. Iza tog zareda sa studijama i predavanjem. Najvažnije su mu radnje:

a) književne: Roman poljski u početku XIX. st. (1871.), Andrzej Maksymilijan grof Fredro (1876.), Komedye Al. Fredry (1876.), O neizdanim pjesmama Frančiška Wenžika (1876.), Lucijan Šjemjenjski (1878.), Školske godine Šujskove (1885.), Henryk Ževuski (1887.), Svećenik Valerijan Kaljinka (1887.), Jan Kochanowski (1888.), Zygmunt Krašinjski (1892.), Školske godine Šujskoga (1892.), O dramama Schillerovim (1890.), Henryk Šjenkjevič (1897.), O Adamu Mickjeviču (1898.), Adam Mickjevič (1898.), Historija književnosti poljske (od početka do 1850.) u 5 sv. (1900.), Šujski kao pjesnik (1901.). — Većinu ovih, kao i drugih još spisa sabrao je i otisnuo skupno u „Rosprawach i sprawozdaniach" u 3 sv. (1895.—1897.).

b) estetične: Chopin i Grottger (1892.), Matejko (1897.).

* * *

Oko mjesečnika „Pšeglonda Poljskoga" ubrzo okupi se lijep broj književnika, sveučilišnih profesora, uopće — ljudi od pera. Poslije smrti Šujskoga

postade glava tog kola — Tarnowski. Ta skupina ljudi učini Kraków trećim, ali najvažnijim ognjištem književnim u Poljskoj. Upliv i moć te skupine osjećahu osobito kandidati profesorskih stolica krakovskog sveučilišta, kao i literati. Povoljna ocjena u „Pšeglondu Poljskom" isto je što biti priznatim. A teško bijaše biti i spomenut u „Pšeglondu Poljskom".

* * *

Velikom se napetošću iščekivalo, što će gromovnici i zemljotresci oko „Pšeglonda Poljskoga" reći o „Mladoj Poljskoj", a napose iščekivala se izjava Tarnowskova. „Pšeglond" je prvo šutio, onda čarkao, pa se napokon upustio u strašan boj. A Tarnowski — čitao djela „mladih". I kad je već „Mlada Poljska" uzdrmala i rasklimala podnožje „starih" i kad se „Mlada Poljska" razišla, progovorio je Tarnowski. „Pšeglond Poljski" 1906.—7. objelodani Tarnowskov plod proučavanja djela mladih kao „historije poljske književnosti" VI. sv., a 1906. otisnuto je kao posebna sveska.

* * *

Po pisanju već „Pšeglonda" naslućivalo se, što to može reći on, Tarnowski o mladima. To naslućivanje učvršćivaše šutnja i neobaziranje Tarnowskovo na literate, koji već prije „Mlade Poljske" bijahu u Lwowu i Warszawi priznati (u Krakowu ne!) kao Žeromski, Kasprowič etc. Pa ona ocjena pjesama Kaz. Tetmajera, koja je više pričanje o ocu nego o sinu etc. A posve jasno ocjena „Seljačine" Ožeškove. Tarnowski završuje tu ocjenu: „Važnije je pitanje, nije li šteta takog talenta za takav predmet? Naše je mnijenje: da je to krivi pravac i nekakva bolešljivost mašte . . ." — Mladi se zabrinuto pitahu: „Ako takovo stanovište kritičar zauzimlje prema Ožeškovoj, kakvo li će ono biti prema cijeloj toj slici nagosti duše, a često i tijela, kakovu je prinuždena pred publiku iznijeti novovremena umjetnost".

* * *

„Sumnjam, da li bijaše talenata u „Mladoj Poljskoj" . . . Sumnjam, da li išto stvoriše velikoga . . . Sumnjam . . ." etc. — To je sadržaj. Tako je rekao. A progovorio je, ali ne mnogo! O — svakom. No, o svakom je bar — posumnjao.

* * *

Mladi mu odgovoriše. Jedan više, drugi manje. Koliko je već tko dobio, toliko je nastojao i da vrati.

Bezobzirniji ne poštediše bome ni simpatije, ni konvenansije, ni klikaštva, ni koterije, a usput dobiše koju u rebra i „operetni" katolicizam i aristokracija, časti, redovi i odlikovanja, stolice i stanjčikerija. Dok dublje nasjecahu o nekakvoj psihičnoj organizaciji, tendencijama, individualizaciji i svjetovnim nazorima, dotle neustrašivi i odrješiti borci za Istinu, Lijepo i estetiku rugobe podizavahu smokvin list sa banalnog moralisovanja, pustog fraziranja, besmislenog dogmatizovanja i gnjusne šablone. I bez smrdljive detektivske lampice pokojnog Šerlokovog djeda, gospodina grčkog konstablera Diogena, našlo se čistih i nesebičnih prijatelja nekastrirane umjetnosti, suptilnije inteli-

gencije, neoskvrnjenih ideala, da dignu svoj glas ogorčeno prosvjedujući i ogradjujući se proti bezstilnoj pisaniji, prepunoj baštinjenim shvaćanjem, očitim nepojimanjem savremenosti i modernosti, te bezbrojnim tradicionalnim predrasudama i formama. Doduše lojalno valja priznati, da optimističniji kompromisleri uzaludno istina bog i bezuspješno u krvavom znoju lica svojeg — horribile dictu — zajedno s čitateljem — tražijahu posredne i neposredne povode, bliže i dalje uzroke i razloge bestemeljnih tvrdnja i neopravdanih sumnja toga primitivnog razuma, te elementarne duše, tog fosila iz kamenog doba. No tada trgoše iz korica gorući arhangjelski mač osvetnički svježi bojni redovi, da izvojuju dostojnu zadovoljštinu slobode misli, nezavisnosti Ljepote od morala, nadahnuću pjesničkome, individualizaciji umjetničkoj, neizmjernosti Lijepoga i beskonačnosti Eceterizma. Na taj glas trublje „Dantonove" dohrliše i viteški veterani još iz onih drevnih ratova Prometejida. Odbaciše daleko od sebe lutnje, uz koje opjevahu titanske borbe i sjajne triumfe gigantâ, koji otimahu bogovima tajne, ili boli i čemere očajnih Ahasveridovića, zdvojnost i muke patničkih Bezbožnjaka, dà, odbaciše lutnje, da ponovno pod stare dane zavitlaju ubojnim kopljem na obranu i za obstanak pobogovljivanja ideala, strastvenih žudnja, ledene analize, životnog očajanja, gladovanja pravde, trpkog smijeha i bijesnog mahnitanja, apsolutnog nevjerstva i životnih problema . . .

A boj se bio težak, strašan, očajan! Na život i smrt! Aut — aut bio je bojni krič.

Tarnowski nema pravo u tom svom mišljenju. Jer zaista su talenti i genijalni i veliki Stanislav Przybyszewski, vodja „Mlade Poljske", Wl. Reymont pripovjedač, pjesnik Kaz. Przerwa Tetmajer, Wyspianjski, pjesnik Jan Kasprowicz.

* * *

Da se bučno proslavi 70-godišnjica života i 40-godišnjica rada njegovog, otklonio je Tarnowski.

MIROSLAV SAKAČ

OSVRT NA POLITIČKE PRILIKE U DALMACIJI

Političke prilike Dalmacije tako su sada rastrovane, da se je i pobližem posmatraču u ovom kaosu tolikih stranaka i strančica, struja i grupa gdjekada teško snaći. Dok je karakter političke borbe u Dalmaciji bio čisto nacijonalne naravi, obzorje je bilo bistro; na jednoj su strani bili aneksioniste Hrvati — hrvatska narodna stranka — na drugoj antianeksioniste — talijanaši — stara t. zv. autonomaška stranka. Čim je pobjedom narodne stranke potreba izrazite žestoke nacijonalne borbe prestala, već se naravnim procesom počimlju Hrvati u Dalmaciji cijepati i grupirati prema raznim shvaćanjima novog položaja. Javlja se ponajprije pod utjecajem austrijske „divide et impera" „srpska" nacijonalna ideja, koja u savezu s talijanaškom smeta hrvatskoj većini u radu oko ostvarenja temeljne točke programa narodne stranke: aneksiji.

Pobjeda narodne stranke značila je u isti mah njezin bankrot. Usprkos tome, što ona sve do nazad par godina vodi prvu i glavnu riječ u Dalmaciji, ona već svojim nastupom na vladu gubi raison d' être, jer nit se briga nit je više kadra da ostvari spomenutu već temeljnu točku svog programa: aneksiju. Radikalni nacijonalni zahtjevi sponu na ništicu; oportunistička t. zv. politika mrvica uguši svaki polet narodnoj stranci, a narod se poče da vrsta pod pravaški barjak, kojeg je prvi razvio u Dalmaciji don Ivo Prodan i pokojni Dean. Smrt poštenjaka i uzor-karaktera Pavlinovića ubije i zadnji ugled narodne stranke u narodu, a era Bulatova čistom svojom austrijanštinom otvori i zadnjem slijepcu oči. Kad klonu željezna šaka Bulatova, narodna stranka već de fakto Klaićevom smrću pokopana, pokopa se formalno fuzioniravši se sa domovinaškom frakcijom pravaša pod vodstvom dra. Trumbića, dra. Smodlake i uskoka don Jure Biankinia.

Pravaška stranka, kojoj je čisto Pavlinovićevo hrvatstvo i ne hoteć već teren pripravljalo, zahvati osobito iza Klaićeve smrti sve bolje misleće slojeve naroda. Formalni bankrot narodne stranke očekivao se od časa na čas, a stranka, proživjevši strašnu Bulatovu eru odvažno je i puna nade gledala u budućnost. Ali raskol stranke prava u Banovini nije na žalost

mogao ostati bez posljedica i na Dalmaciju. Stari pravaši oko Prodanove „Hrvatske Krune" otcijepljuju se i stvaraju „čistu stranku prava", dok se oko matice okupi spljetska grupa mladih doktora i uskoci iz narodnjačkog tabora oko Biankinijeva „Nar. Lista".

Domovinaši iz početka zajednički su sa čistima borbu vodili; zajednički i pravaški klub u dalmatinskom saboru davao je nade i nekakvoj široj složnoj akciji, dok sve ne pokvariše ideje „novog kurza", koji je najbolje polje djelatnosti baš u Dalmaciji našao.

Pod utjecajem tih ideja fuzioniraše se domovinaška „stranka prava" i narodna stranka u „hrvatsku stranku", koja je pravac svom radu hotjela baš riječkom rezolucijom da udari.

Ali pod utjecajem starih narodnjaka teško je stranka mogla da se u novim antiaustrijskim vodama snadje. K tomu borba starih narodnjaka i domovinaša, osobne razmirice Trumbića i Smodlake, prisiliše ovog zadnjeg na istup. Ohrabren neuspjesima i nepopularnošću „hrvatske stranke", osnuje on „hrvatsku pučku stranku", koja se iza fuzije sa dalmatinskim naprednjacima prozove „hrvatska pučka napredna stranka".

Čistim pravašima oko „Hrvatske Krune" pridružiše se u prvi mah mnogi nezadovoljnici iz Trumbić-Biankinijeva tabora, te stranka, da veže svoj život na stare tradicije, opet se prozove samo „stranka prava".

Jedna grupa Trumbić-Biankinijevaca oko šibenske „Hrvatske Riječi" održala se postrance balancirajući tamo i ovamo. Važnost njezina malo poskoči istupom nekolicine iz „stranke prava", koji izrazom simpatija banovačkoj „Starčevićevoj hrvatskoj stranci prava" nijesu bili zadovoljni.

Nesuglasice izmedju starih narodnjaka i domovinaša u novoskovanoj „hrvatskoj stranci" iza izbora još većma se zaoštriše. Trumbić, uzdajući se u pomoć glavnog organa stranke, Biankinijeva „Nar. Lista" i djela „šibenskih pravaša", koje su okolnosti nagnale u „hrvatsku stranku", te u opće u pomoć starih domovinaša, hotio se da nametne starim narodnjacima. Najizrazitija grupa ovih oko spljetskog „N. Jedinstva" istupi. Ta grupa Grgić-Borčić-Mangjer, kojoj nijesu daleko ni prije istupljeli Zafran i Korlaet, hoće nekako da nastavi tradicije narodne stranke.

U hrvatskoj stranci tim ipak komešanje nije prestalo. Grupa Trumbić-Biankini ako i uzmogne nekako da primiri Ivčevićevu frakciju, teško da nadje modus vivendi sa frakcijom starog Čingrije, koji pod utjecajem svog sina, zastupnika dr Melke, otvoreno izjavljuje svoje simpatije prema spljetskim demokratima dr. Smodlake, od kojeg Trumbić kao vrag od tamjama zazire.

* * *

Dok je najprvo talijanašima, a kasnije i „srbima" sretno pošlo za rukom izravnati spor izmedju „mladih i „starih", Hrvati ne mogu nikako da ni iz daleka dopru bar do neke konsolidacije svojih stranačkih odnošaja.

Vladajuća „hrvatska stranka", koja od 41 na zastupnika dalmatinskom saboru broji njih 29, nekakav je mixtum compositum svih mogućih struja i strujica.

S jedne stranke domovinaška frakcija, kojoj je i organ stranke „Nar. List" u rukama, s druge Čingrija sa svojom „Crvenom Hrvatskom", kojoj sve ono zlo, što je „Nar. Listu" dobro, a s treće pojava predsjednika sabora dr. Ivčevića, kojeg i jedna i druga frakcija na svoju stranu vuče.

Dva se pitanja pri pogledu na ovu trulu stranku nameću. Ili će dr. Trumbiću poći za rukom, da Ivčevića i njegovu struju za se predobije, te će onda, okupivši sve umjerenije elemente, istisnuti Čingriju, te ga eventualno prisiliti i na pristup k Smodlaci ili će on u borbi podleći, te skupivši „šibenske pravaše" skalupiti nekakovu „hrvat. stranku prava".

Stari narodnjaci su osudjeni svakako na propast. Spljetska grupa oko „N. Jedinstva" žive dok je živ Ivčević i u najboljem slučaju, dok su živa ona dva tri uglednija njezina predstavnika.

Hrvatska stranka prolazna je kombinacija, stvorena za opredjeljenu svrhu, a čim se ili svrha ispuni ili se pokaže, da je za tu svrhu nemoćna, ona pada i njezini rasijani dijelovi padaju žrtvom drugih stranaka.

U daljoj budućnosti samo dvije stranke u Dalmaciji su moguće — pravaška i napredna. Ali to koncentriranje ne će tako lagano ići. Domovinaši se ne će dati ni u jednom slučaju tako lako pojesti. Eventualna propast hrvatske stranke ili njihova pobjeda u njenoj sredini znači, u prvom slučaju uspostava stare domovinačke stranke, a u drugom pretvorba „hrvatske stranke" u „hrvatsku stranku prava", koja bi možda i Šibenčane okupila.

Dvije stranke prava su nemoguće i suvišne; naravnim procesom morala bi se ili stopiti ili bi jedna od njih svakako propala. Da je ova druga eventualnost sigurnija za domovinaše, to ne treba dugo dokazivati. Njihovo izigravanje, nekarakternost u politici — sad skrajnji Austrijanci, sad Košutovci — svako pomanjkanje pomladka, sve to njihovu budućnost čini dvojbenom.

Napredna demokratska stranka okupit će u svakom slučaju dio „hrvatske stranke", kao što joj je već u Šibeniku pošlo za rukom. Tako će se na poprištu naći demokrati u koaliciji sa „srbima" i talijanašima proti stranci prava.

U prvoj etapi možda će se ti t. zv. demokrati sa čistima (starčevićancima) naći skupa u pobijanju domovinaša, koji će naravskim razvojem stvari morati, da, preuzevši vladu, evolucioniraju se u staru narodnu stranku. To će odbiti od njih dobar dio radikalnijeg elementa, koji će se opet naći u istim redovima sa čistima, da pod zajedničkim imenom *pravaša* s jedne strane suzbiju u narodu štetni upliv demokratsko-srpsko-talijanaške koalicije, a s druge, da porade na ostvarenju temeljnog načela stranke prava u Dalmaciji, kojeg je ona izrodjenjem narodne stranke u Dalmaciji preuzela, sjedinjenje Dalmacije s materom zemljom.

Doduše mnogi će prigovoriti, da *sada* stranka prava nije tako jaka, da bi ona mogla svojoj zadaći u budućnosti dorasla biti. Istina, stranka prava iza ovogodišnje skupštine u Spljetu preživljuje krizu, koju će tekar vrijeme i mladji naraštaj da riješi. Ali uzevši u obzir, da su sve stranke, u prvom redu hrvatska stranka u još gorem položaju, to nam stanje stranke prava nikako ne izgleda onako crnim, kako bi na prvi mah, možda uslijed prikazivanja protivnika, izgledalo. Stranka, koja od 57.000 predanih glasova pri zadnjim izborima u carevinsko vijeće može da za svoje il prijateljske kandidate prikupi preko 20.000 glasova, to je jaka i nesavladiva stranka, kakovu je teško i na daleko naći. Stranci fali inteligence, to je njezina Ahilova peta, ali i u tom pogledu ona može da mirnim pogledom promatra budućnost, jer se već medju srednjim staležem, a i medju akademičarima stvara novi pomladak željan rada, pun inicijative, kojem je ideal pomladjenje i uskrsnuće stare jedinstvene stranke prava u Dalmaciji.

Hoc est in votis!

B. G. ANGJELINOVIĆ

IZ „DRAČA I TRNJA“

A HRVATSKA? . . .

Mienjaju se, redaju se
vlade, bani, komesari,
a Hrvatska? — Uviek ista.
Azijat joj gospodari.

„Dolje s ovim! Dolje s onim!
Abzug Khuen! Abzug Tošo!“
vikalo se, drečalo se,
a sad nam je Šandor došo.
„I s njim dolje!“ cika stoji,
da se isto nebo stresa.

„Rutavi ga nosi djavo
do paklenih tisuć biesa!“

A Hrvatska? — Uviek ista
Sklapa ruke olančene,
Suznim okom niemo prosi:
„Sjetite se i na mene!
Uzalud vam svaki napreg,
dok sam ja u lance speta.
Sa moje će tek slobode
da i Vama maj procvjeta!“

ETO ZAŠTO!

Ah koliko metercenti
smrčili smo već papira
svadjajuć se, prepiruć se —
a za ništa! S čista mira!
I još dalje s dana u dan
grizemo se . . . . Bogo mili!
Tek što jedan s bola vrisne
već i drugi ranjen cvili!

Ali zašto sva ta svadja?
Ne znate li, ja ću reći:
Zubati smo, pa ne znamo,
u koga su zubi veći.
I sve dotle — vjerujte mi! —
bit će u nas svadje grube,
dok ne bude koji treći
polomio sve nam zube.

MAHORES

PERA TODOROVIĆ

6. studenoga o. g. umro je u Beogradu najbolji, najdarovitiji i najplodniji srpski novinar, Pera Todorović.

Rodio se 2. maja god. 1852. u selu Vodicama (smederevski okrug) u gazdinskoj, domaćinskoj kući, poluseljačkoj i polutrgovačkoj, u domu „gospode seljaka". U Kragujevcu i u Beogradu svršio je šest gimnazijskih razreda, pjevajući u djačkim listovima pjesme pod pseudonimom Pera Šatornjanin. Istjeran radi pobune iz škole, ode u Švajcarsku i svrši u Zürichu pedagogiju na filozofskom fakultetu. U sedamdesetim godinama vrati se u Srbiju i postane sa znamenitim Svetozarom Markovićem najvidjeniji vodja socijalističnog pokreta, iz kojega se isčahurila današnja radikalna stranka u Srbiji. Od 1871. do 1872. godine izlazi njegov književni i naučni „Rad", propovijedajući „uništenje estetike" i utilitaristička načela ruskih literarnih socijalista, naročito Pisareva, Černjiševskoga i Dobroljubova, koja se i u Srbiji već preživješe, dok ih u Hrvatskoj sada propovijedaju jeftini naprednjački Bazarovi. U „Radu" se javljao i sadašnji (radikalni) ministar prosvjete, g. Andra Nikolić.

No Todorovićev duh bijaše više političan no literaran, više praktičan no teoretičan, više polemičan no doktrinaran. Nakon „Rada" pokrene sa Svetozarom Markovićem, Perom Velimirovićem, Ilijom Todorovićem, u rusko-turskom ratu poginulim Mitom Stojanovićem i ostalim „komuncima" redom „Javnost", „Glas Javnosti", „Oslobodjenje", „Staro Oslobodjenje". Kod te socijalističke propagande ne potroši samo P. Todorović gotovo svu svoju očevinu — oko 1600 dukata — nego mladim prevratnicima ostavi cijelo svoje imanje Todorovićev drug iz Züricha, Pera Gjorgjević, sa željom, da Pera Todorović i Sreten Angjelković uzmu dvije socijalistične sestre, Milicu i Anku Vinkovićevu iz N. Sada, koje se takodjer kretahu u züriškom krugu ruskih revolucionara oko poznatog Bakunina, otca moderne anarhije.

Nove misli pobijede najprije na općinskim izborima u Kragujevcu i to bude povodom demonstraciji sa crvenim „barjačetom" (1875.) i mlade ljude, odsudjene zbog veleizdaje, zateče rat sa Turskom i oni listom odu na granicu. Kao poznavalac ruskog jezika dodje Todorović u generalni štab generala Černjajeva, gdje se sprijateljio sa čuvenim generalom Komarovom (sadašnjim izdavačem petrogradskog „Svijeta") i bez sumnje se nalazio sa našim Danilom Medićem, koji je o tome možda pisao u svojim memoirima („U ruskom taboru 1877.—1878."). Mladi socijalistički publicista toliko se odlikovao u bitci na Šumatovcu, da je odlikovan oficirskim činom i zlatnom

kolajnom za hrabrost, i to junaštvo je još pohvalnije, kada se zna, da se kasnije, u obranama od groznih napadaja, nikad nije time pohvalio.

Iza zaključenog mira mora Todorović zbog „crvenog barjačeta" emigrirati u Novi Sad i tu izdaje vrlo popularnu socijalističnu „Stražu" sa Lazom Pačuom (sadašnjim ministrom financija), Perom Velimirovićem i drugim drugovima.

Dolaskom naprednjačke vlade (Piroćanac i Garašanin) emigranti su pomilovani (1880.). Sada je Todorović na vrhuncu svog javnog rada. U to doba je organizovao radikalnu stranku, koja obori Obrenovića, i ostao je duša njezina sve do 1886., kada je sa drugima pomilovan milošću kralja Milana. Radikalnom naime agitacijom, ali bez znanja glavnog radikalnog odbora, bukne 1883. poznata buna u Zaječaru uslijed austrijskog zahtijevanja, da se žigoše srpska marva, odredjena za monarhijska tržišta. Zaveden narod gledaše u toj nevinoj vladinoj naredbi težnju, da se nepravedno povise porezi. Posljedica te zaječarske pobune bijaše odsuda na smrt svih radikalnih prvaka, pomilovanih na rubu groba na tešku tamnicu, dok je dosta buntovnika sa Ljub. Didićem izgubilo glave u Kraljevici.

Pera Todorović dopade sa drugovima robije, gdje se od svih najhladnije, najstoičkije ponašao. Veli se, da je kralj radikalima poklonio život povodom njegove molbe, a činjenica je, da je Milan Obrenović poslije slivničke katastrofe stupio s publicistom u pregovaranja, posjetivši ga noću čak i u tamnici. Posljedica tih ugovaranja bijaše oslobodjenje agitatora.

Raspitujući se kod kompetentnih o uzroku Todorovićevog rascjepa sa radikalima, stvorio sam sebi taj sud:

Radikale je kralj Milan pomilovao uslijed obećanja, da će stupiti u fuziju s naprednjacima (što medjutim pod Aleksandrovom vladom odista učiniše). Oslobodivši se i spremajući savezom sa liberalima (Ristić) pad naprednjaka, ne htjedoše o predloženoj kooperaciji ni čuti i dovedoše tako svog parlamentara u položaj, da on prekrši riječ, zadanu u ime stranke kralju Milanu. Todorović okrene dakle stranci ledja, pogriješivši kao strančar, držeći se gentlemanski kao čovjek i političar. Proces, koji se dogadja u svim demokracijama, dogodio se i ovdje. Veliki, daroviti individui mogu ostati individualiste, smiju sačuvati dominatorsku svoju fizionomiju kod stvaranja demokratskih grupa, ali kada se načelom jednakosti ojačaju inferiorni, demagoški elementi u stranci, partije znaju progutati svoje stvaraoce: dijete proždire svog oca ili ga dovede do čedomorstva. Kao P. Todorović prolaze Temistokle, Aristid, Tukidid, Alkibiad i Sokrat u tipičnosti atenskih, a braća Gracchi, Koriolan, Catilina i Caesar — rimskih stranaka. Francuska revolucija guta sve svoje činovnike, dok nje ne svlada njen jaki sin Bonaparte. I mi smo u našem babilonskom političkom životu vidjeli i vidimo sličnih pojava. Obzoraški apostat je Josip Miškatović, sličan Todoroviću stilom i simpatijama za paradokse ruskog duha. Od A. Starčevića odmetnu se preko polovice vlastite stranke. Naprednjaci već imaju svog Radića, rezolucijonaši svog Potočnjaka i t. d. Tako poče tamniti i Todorovićeva zvijezda kod svijetla mnogobrojnih radikalnih lojanica, i vrlo je

značajan slučaj, da je taj veliki um ugasnuo u prezrenom zakutku u času, kada sudbinom Srbije odlučuje Nikola Pašić, bivši mjernik i Nastas Petrović, bivši profesor zoologije . . .

Ne vjerujem, da je ruski otpadnik Katkov toliko nahudio ruskim revolucijonarcima kao Pera Todorović radikalima, koje je stvorio i — kako se uvjerih — usred najbrutalnijih polemika upravo očinski volio Borbe te vrsti su najstrahovitije, imaju nečeg kajinskog, i iz njih sikće žućni otrov Swiftovih svadja sa prijašnjim političkim drugovima, Heineovih ispada proti Börneu i romanticima, te Rochefortovog pada od udaraca onih radikala, koje je učio novinarsku nepomirljivost. Misao, ideja je vaša, ali njeni organizovani, plebejski nosioci su bijednici i kad ih drobite, mrvite, uništavate svirepim vitriolom smiješnosti, ubijate svakim udarcem sami sebe, od vlastitih navala patite najviše vi sami, jer je — vaša misao oklop vaših majušnih protivnika.

Radikali, koji na nj zarežaše kao na plaćenog, ciničnog otpadnika, postadoše svakodnevne žrtve „Malih Novina", gdje P. Todorović prikazivaše njih — kao otpadnike. — Ti izda nas! — rekoše mu oni. — Lažete! Vi izdaste mene, iznevjeriste se načelima, koje sam vam ja dao! — branio se tolikom snagom, da se može reći, e je sam ropskom radikalizmu više naškodio od svih reakcija i od svih mjera Obrenovićâ. Odkupivši taj listić, popularisao ga preko noći i snizivši mu cijenu na pet para (filira) i uvedavši uličnu prodaju, modernizovao je srpsku štampu, postao je otac „petparačkih" listova, stvorio je današnji beogradski politički boulevardski dnevnik. Ma kako mu se sudilo u budućnosti kao političaru, već danas se može reći, da je njegovo ime u povijesti srpske štampe epohalno, znamenito za ovdašnju kulturu kao Girardinovo za Francusku. Od svih atleta srpske javnosti bijaše taj gladiator Obrenovića najjači, najopasniji. Sam se dvadeset godina junački nosio sa najjačom, najmnogobrojnijom i najpopularnijom strankom, i dok je on „baju Nikolče" (Nikolu Pašića) i druge radikalne oportuniste odveo u carstvo neprolazne smiješnosti, njega cijele stranke u zemlji ne napadahu samo kao dvorskog ulizicu i plaćenika, nego mu prilijepiše na čelo i žig homoseksualnosti. Oženivši upravo demokratski jednu radnicu svoje štamparije („Smiljevo"), začepi najklevetaniji novinar Balkana usta radikalnim „moralistama".

„Male Novine" izlažahu do kobne pogibije poslijednjeg Obrenovića. Čuo sam, da urotnici htjedoše iste noći premlatiti i njihovog vlasnika, ali „mudri bjehu, al se prevariše", jer P. Todorović bijaše još mudriji, pa se učinio nevidljivim, dok ne pokrenu nov, antiurotnički list, „Ogledalo", koji je brzo prekinuo, izmirivši se donekle sa novim stanjem i sa nekadašnjim radikalnim drugovima, koje je u težim prilikama u njihovoj „Samoupravi", (koju je on nekada pokrenuo), pomagao svojim prilozima.

Energija, radinost njegova bijaše nevjerojatna. Osim svakidašnjeg svog uvodnog članka napisa, kao naš Deželić, silu rasprava i nekoliko novinarskih, feuilletonskih romana, jedinih beletrističkih produkata, gdje će budući kulturni historičar naći vijernu sliku visoke srpske politike. „Smrt Karagjorgjeva"

napisa onda, kada današnji Karagjorgjevci kovahu u zvijezde kneza Miloša, a drugi njegovi roman-feuilletoni, kao „Beogradske tajne" (nedovršeno), „Silazak s prestola" (junak — kralj Milan), „Aspide" (= zmije), „Smrt kneza Mihajla" imaju poezije, „senzacijonalnosti", brutalne sadašnjosti u svijetlu drame i priče, nečega, čime unatoč svim kritikama osvaja Dumas otac, Beaubourg, Montépin, Conan-Doyle i naš Kumičić: one jake poezije aktualnosti, romantike, svakidašnjosti, koju je u „funtromanima" s tolikom nasladom nalazio i pisac akademskih romana, Bulwer.

Stil P. Todorovića je jedar, kratak, jasan: klasičan novinarski stil. Taj novinar je umio poslovičkim govorom, narodnom frazeologijom prikazati i protumačiti najprimitivnijem čitaocu najzapletenije političko pitanje i najzakučastiji ekonomski problem. Tako pišu oni, koji znaju o čemu pišu. Tako ne piše Milan Marjanović. Pera Todorović ne bijaše duh delikatan, koliko širok i enciklopedičan. Današnja Srbija nema takvog novinara, premda su gg. Stojan Protić, Jaša Prodanović, Br. Nušić i dr. vrlo dobri žurnaliste. Živojin Dačić ima doduše u svojim „Narodnim Novinama" pučku prostotu Todorovićevog stila, Svetolik Jakšić („Štampa") njegov snažni polemički temperamenat, ali niko još nema u tolikoj mjeri sve odlike potpunog novinara: naobrazbu, politički „njuh", duhovitost, organizatorski talenat, fantaziju, brzinu mišljenja i lakoću izražavanja, osjećanje za ono, što najviše zanima publiku, fabuloznu aktivnost i t. d.

Takav život, takva borba i takva radinost slomila bi i nerve kakvog Liszta ili Sare Bernhard, jer ništa, ništa ne uzrujava, ne boli i ne ubija kao boj sa klevetom. Zbog svojih uzdrmanih živaca postade P. Todorović morfinista i nikad ne zaboravih stakleni, metalni, fakirski sjaj njegovih dubokih, sitnih i pronicavih crnih očiju. Bijaše tamnosmedje kose i brade, oniskog čela, malo „prčastog" sokratskog nosa, nižeg no srednjeg uzrasta. Glas tanak: izmedju tenora i baritona. Jedan od najboljih govornika u Srbiji. Nekada bijaše zdrav, živ i bujan, ali već kada ga prvi put sastadoh, prije 12 godina, bijaše hipokratski blijed, zgrbljen i kao u sebe uronio. Otkako mu ležaše na grbači osim tolikih potresa još i katastrofa od 29. maja, on je vidljivo sustao, umorio se, nalikujući sasvim prošlosti, hodajući, kao da ga tišti velika nesreća, kakovu jedva i jedan cijeli narod podnosi.

Umre od upaljenih pluća. Kraj jednostavnog crnog odra plakaše udovica i dva brata — dva seljaka. Pokojnik sav pošćujavio, posijedio i na licu zelenom od žutosti, izraz, kakvog nema kod običnih mrtvaca. Takve su mrtvačke maske ljudi, koje je vrijeme pregazilo.

„Samouprava", organ radikala, izmirila se u nekrologu sa najvećim protivnikom i priznala mu potpunu lojalnost u borbi. Nad lijesom se u ime starih radikalnih prijatelja oprosti sa tragičnim publicistom Raša Milošević. I u Srbiji, kao i kod nas, izvanredni dusi žalosno živu i žalosno umiru. Karagjorgje, knez Mihajlo, Petar crnogorski, poslijednji Obrenovići, Svetozar Miletić, pa smrt Jelačićeva, Bachova, Kvaternikova, Kovačićeva: teško, teško je kod nas breme velike duše!

A. G. M.

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Nastavak.)

XXII

Topalović je došao s dva seljaka i s jednim nešto na gospodsku odjevenim ostarijim čovjekom, kojega je Topalović Andrijeviću prikazao kao gostioničara Starčevićanca, koji je zbog svojega uvjerenja i iskrenosti u pravom smislu rieči stradao. Bilo je naime vrieme kad su mu uzeli posao, navodno stoga, što su se dogadjale u gostionici njegovoj tučnjave; te bi tučnjave redovno upriličivali protivnici samo, da ga mogu tužiti i da mu se oduzme posao. No on nije svejedno klonuo, već se otimao dotle, dok nije opet otvorio gostionicu. Zvao se Kleščević.

Andrijević je svu četvoricu uveo u svoje odaje, da ih pozdravi dobrodošlicom. Došao je bio i upravnik i nekako neprijatno gledao, kako se to Andrijević prijateljski sa seljacima rukuje i razgovara, pače ih vodi u sobe, odredjene samo za gospodu. Negdje je u sebi mislio, da se pokojnomu Muiću ustati i vidjeti, njemu, koji sa seljakom nije nigda progovorio ni jedne liepe! Šutio je dašto upravnik i brzo se izgubio.

Topalović je bio vanredno veseo i šalio se sa svima: „Nisam ti, Tonček, doveo naše inteligencije, jer ta — s malom iznimkom — nije u našem taboru. Ili je indiferentna, pa je se ništa ne tiču naša politička pitanja, ili je pak činovnička ili u — protivnoj, rezolucionaškoj vojsci. Pa i ne treba nam je, je li, ljudi. Ja sam sam iz seljačke kolibe, a i ovaj moj prijatelj Andrijević. U nas je još, hvala Bogu, nepokvaren osjećaj za ovu našu tužnu zemlju".

— U mene je — prekide ga Andrijević — moraš ovdje razložiti ipak bio neko vrieme pokvaren osjećaj. Jest, braćo, ne tajim i ne mogu tajiti, da sam se zaveo tom rieči: naprednjak, koja se već u našem javnom životu, izigrala. Naprotiv nazadnjaci su. A to s toga, što su se odaljili od naroda i voljni su sklapati ugovore i nagodbe sa svakim, pa bio to i neprijatelj našega naroda.

— Istina je — potvrdila su mu ona dva seljaka.

— Al ne će dugo — javio se Kleščević — ljudi već progledavaju. Ja s kim god govorim, pa i s onima, što su tobože za rezolucijonaše, svagdje

nam priznaju, da smo mi stranka budućnosti i da se s Magjarima ne će moći nikako izići na kraj.

— Ja se samo čudim — prihvati jedan od seljaka — kako to gospoda ne vide, što je i nama seljacima jasno. Zašto su oni u takovoj stranci, koja nam ne može nikako koristiti?

— Zato, jer mnogi od njih imaju koristi — preuze Topalović. I politika je, ljudi moji, posao kao i trgovina ili kakav drugi posao. Iz politike se može crpsti časovita korist, pa šta je njih dalje briga!

— Nisu svi takovi — izpravi Topalovića Andrijević —. Neki i dobro misle. Oni računaju ovako: nagodba je istina veliko zlo, ona je i nezakonita, ali što ćemo učiniti, kad ona tu jest. Moramo dakle raditi bar zato, da se i ta nagodba poštuje. Oni su dakle nagodbenjaci u poštenoj vjeri. Ali, to je kratkovidnost i krivi put. Kad vidimo i znamo, da je ta nagodba — vršila se ona ili ne vršila — zla i da iz nje može nastati samo zlo, onda se valja boriti proti njoj makar i krvlju. U Hrvatskoj ne bi smjele biti nego dvie stranke: nagodbenjačka i protunagodbenjačka, to jest naša, starčevićanska.

— A kako će se to, gospodine, svrišti? Hoćemo li mi ikada moći srušiti nagodbu i kako — javi se onaj drugi seljak.

— Prijatelju dragi, mi vjerujemo, da hoćemo i ta nas vjera jači u borbi. Kada će to biti, to je težko reći. Dugo, dugo još. To ovisi o nama. Mučan je dakako posao, jer mora početi odozdo, od naroda. Mi se moramo organizirati svagdje, ne samo u izbornim kotarima, već svagdje u svakom mjestu. Koliko ima krajeva naše otačbine, gdje se sbog sirotinje ili sbog neznanja nije još ništa, baš ništa učinilo u tu svrhu. U te krajeve spada i ovaj vaš. To se dosad radilo sve bez računa, bez promišljanja: od izbora do izbora glasovalo se ili po komandi ili podmićivanjem, česa na žalost još uviek ima. To vi svi dobro znate, pa što da vam i razlažem? Kad je koji zastupnik zašao medju narod, kad se s njim dogovarao, kad je razlagao program svoga naroda? Nikad ništa. U oči izbora dolazili korteši, vodili su narod kao stoku na glasovanje i onda ne treba da se čudimo, kako nam je. A što se radi u vanjskom svietu, kod drugih naroda, gdje zastupnici žrtvuju i svoj imetak, svoj položaj, sve, — samo da bar nešto izvojšte za narod. Kod nas je sve naopako i ne počme li se iz temelja, ne probudimo li se, mi smo ništa drugo nego županije magjarske, što nam se već odavna piše u knjizi naše sudbine.

Svi su bili umukli pod dojmom Andrijevićevih rieči, što ih je govorio jakim uvjerenjem. Topaloviću se oči kriesile i on je, podigavši čašu, naglo ustao i progovorio:

— Evo, braćo, nisam se prevario, kad sam vam putem govorio, komu idemo. Vi vidite, da u doktora Andrijevića ima i uma i srca i volje, da koristi narodu, iz kojega je nikao. Što više: on je u najodlučnijem času, gdje ga je čekao liep položaj i sigurno zastupničko mjesto, okrenuo ledja stranci, protiv koje se bunilo njegovo srdce. On je smogao u sebi toliko snage, da obračuna sa svima i da se vrati natrag starčevićanskoj stranci, kojoj je u

mladosti pripadao. Stoga je on vriedan svakoga štovanja i povjerenja. Ja mislim, da mi ne ćemo oklievati, da sad, kad se razpiše ponovni izbor za naš kotar, da za njega radimo kao za pravoga našega kandidata. Ne zaboravimo to, da bi on bio i onako kandidirao tu i sigurno prošao uplivom dra. Muića i prijateljstvom Vaića. On bi imao sigurnu većinu bez muke, bez neprilika. Ipak Andrijević se toga svega odrekao i stupa pred nas vedra i poštena obraza. On se utiče onoj manjini, kod koje će mu biti savjest mirna. Mislim, da nam ne treba premišljanja, nego da ga već danas pozdravimo kao svoga kandidata.

— Živio, živio! — prihvate svi jednoglasno i kucnu se s Andrijevićem.

Andrijević se namršti i ustade:

— Ne, braćo i prijatelji! Ne, naglite. Istina je u glavnom, što je rekao prijatelj Topalović, tek što odbijam njegove hvale i prehvale. Nego ne mogu preko srdca prenieti, kao da bi to bila moja glavna misao, na ime: to kandidiranje. Nisam lovio mandata, niti mi je za njim stalo. Da se razumijemo, poslušajte me, molim vas, na čas. Nije naš glavni posao, da osvajamo izborne kotare. Mi, kako sam rekao, moramo započeti odozdo. Kad sam svoga prijatelja Topalovića molio da dodje do mene i kad je on bio tako dobar, pa doveo eto i vas — bilo mi je glavno na umu, da ovdje osnujemo starčevićansku organizaciju, koje na žalost još nema. Ja sam htio njemu povjeriti tu zadaću, pošto ja odavde moram što prije natrag u Zagreb. Htio sam ga zamoliti, da vas sve što prije sazove, da se vidi, koliko vas ima, da se konstituirate, pa da onda budemo u trajnoj svezi. Znam ja, da smo u manjini, pa da kao vaš kandidat mogu jako težko proći. No ne radi se o faktičnoj pobjedi već o onoj drugoj, moralnoj. Naš eventualni poraz ne smije da na nas nikako djeluje. Mi moramo i dalje prikupljati zavedene ili nesviestne pristaše protivničke stranke, da se ojačamo. Nije moguće, da istina jednom ne prokrči puta. Bude li se uztrajalo u tom poslu, budu li po cieloj zemlji napredovale organizacije, onda će nagodba pasti sama po sebi. Ni komesarijati, ni nasilja ne će je moći obraniti. Po cieloj zemlji ne može se vojska postaviti. Eto to je odgovor momu prijatelju ovdje, kad me je malo prije pitao, kako ćemo se riešiti nagodbe. Probudjenih ljudi trebamo, organizacija čvrstih i jakih — i onda nema sile, koja će nas moći skršiti.

— Istina je — javio se onaj prvi seljak — ako budemo svi jednako mislili, onda možemo i uzkratiti porez Magjarima, pa onda neka pitaju, gdje je financijalna nagodba. Onda smo mi jači.

— Nije ti loša — preuze Topalović — gdje je narod složan, može čudesa praviti.

I tako je razgovor tekao još puna dva sata. Topalović je razvijao Andrijeviću sav nacrt svoga budućega rada. Pretresli su sva mjesta toga kotara, tko bi sve bio za njih. Izgledi baš nisu bili osobiti, no Topalović je optimistički vjerovao, da će ih se još toliko prikupiti iz protivnoga, rezolucionaškoga tabora. „Držat ćemo skupštine. Ja ću najprije iz svakoga mjesta

pozvati vidjenije ljude, neka pripravljaju teren za skupštinu. Ti ćeš dakako, dragi Tonček, morati doći na tu skupštinu iz Zagreba. To će morati biti naskoro, prije izbora".

— Dakako, da ću doći. No glavno je, kako rekoh, da vi počnete rad oko organizacija, a moja kandidatura tek je nuzgredna stvar.

— Ja ću — priuze Kleščević — u mojoj gostionici okupljati ljude, ne bojte se. I dosad sam ih ja predobivao za starčevićanstvo, pa ću i odsad. Ja velim, da nas je samo deset, koji bi uztrajno radili, mi bismo mogli i pobiediti kod izbora. Vi ne znate, kako su već ljudi zlovoljni na te rezolucijonaške zastupnike, što ništa ne rade. Obećavali su nam, vele, zlatna brda, a kad tamo — ništa ne mogu opraviti.

— Osvećuje se na njima prijateljstvo s dušmaninom našega naroda! Braćo i prijatelji — uze još zanosnije Andrijević podigavši čašu — sramota je to, da jedan divlji, azijatski narod, koji je konjsko meso jeo, dok su naši predji branili pošteno ovu svoju zemlju, imajući svoje knezove i kraljeve — sramota je, ponavljam, da ovakav divljački narod hoće da utuče naše slavno, starinsko hrvatsko pleme, koje je po ovim ravnicama gospodarilo, dok njih tu još ni bilo nije. Dopustimo li mi to, onda bolje, da propadnemo, onda je bolje, da nas nije . . .

Topalović je razdragan zagrlio Andrijevića i poljubio ga: „Takav mi se dopadaš, Tonček. Kad nije realizam mogao u tebi ubiti zanosa i ljubavi prema ovoj našoj jadnoj otačbini, već kad evo poput kakova mladića njome plamtiš — onda vjerujem, da jošte živu naši stari hrvatski ideali".

Andrijević je bio sretan s ovoga trenutka, u društvu ovako iskrenih i poštenih ljudi. Kolika razlika izmedju ove večeri i onih tamo u Zagrebu, kod „spužve". Ondje je bio nemiran, nezadovoljan, malodušan — ovdje veseo, zadovoljan, razdragan.

Još su koji čas proboravili tu, a kako se već spuštalo predvečerje, digoše se svi na razstanak. Seljaci i gostioničar Kleščević odlučili su pješice na protivnu stranu, a Topaloviću, koji je bio podalje, ponudi Andrijević kola. Taj čas sjeti se Andrijević, ne bi li bilo bolje, da ne čeka nedjelje, već da večeras još posjeti Ljubu.

— Znaš što, Janko — uhvati za ruku Topalovića — ja ću te sa svojom kočijom izpratiti, a onda ću krenuti dalje do —

— Do svoje Ljube — no to sam odmah mislio. Niste se već davno vidjeli, je li? Od jučer!

— Ne, zato, nego ja sutra krećem u Zagreb, pa hoću da se još večeras oprostim s njom. Meni više ovdje ne treba ostajati, dok si ti ovako krasan čovjek —

— Pa ću mjesto tebe raditi, je li? No neka ti bude! Samo, požurimo se. Eto mraka!

U istinu nebo se prevlačilo tananom, mrkom koprenom. Javljale se jedva zamjetljivo prve zviezde.

XXIII

Upravo se u daljini pomolio pun mjesec — velik i crven — kad je Andrijević, nakon što je izpratio Topalovića, prispio k vili tvorničara Steinbrennera. Moglo je biti blizu osam sati. Svjetlo je dopiralo iz hodnika i razsvietljivalo stepenice, po kojima je Andrijević ušao u vilu. Služkinja mu rekla, da su gospoda upravo kod večere. Andrijević sigurno stupi naprijed i pokuca na vratima.

Za velikim stolom, u krasno razsvietljenoj sobi, sjedio je Steinbrenner, njegova gospodja, djeca i — Ljuba. Svi su skrenuli glavom prema vratima, na koja je stupio Andrijević. Ljuba je odmah skočila sa sjedala probliedivši naglo. Medjutim je Andrijević dospio brzo, da se prikaže i opravda, zašto je u to doba i tako nenadano banuo prvi put u ovu kuću. „Ja sam zaručnik gospodjice Ljube, a moram sutra naglo otići, pa ćete shvatiti" — —

— Molim, molim. Izvolite samo k nama, k stolu. Mi na selu ne pazimo strogo na etiketu. Ah, tako, gospodjice Ljuba, a pred nama ste tajili — govorila u smiehu gospodja Steinbrenner, nudeći Andrijeviću stolac — ali ljubav se i kašalj ne dadu zatajiti. Izvolite, gospodine, A . . ., nisam dobro čula ime . . .

— Andrijević! proiznese Ljuba i porumeni, pošto se već prije rukovala s Andrijevićem.

— Baš ste dobro došli k večeri. Tek smo počeli — javio se sad i tvorničar Steinbrenner.

Andrijević nije mogao lagati, da je već večerao, jer uistinu nije večerao, pa je morao s njima jesti. Ljuba ga je dvorila.

Za to je vrieme morao gospodji Steinbrenner pričati sve, kako je ovamo došao, kako se upoznao s Ljubom i kako je došlo do tih zaruka. Bila je jako izvjedljiva.

— Zato je gospodjica Ljuba bila tako uviek mučaljiva, i, da vam ju pohvalim, nepristupna mužkom udvaranju. Znala sam ja, da se tu morala kriti kakova ljubav. I nikad — nikad nam nije ništa rekla.

— Baš sam vam, milostiva gospodjo, htjela danas pričati, ali sam opet mislila, da je bolje čekati do nedjelje. Tad je on rekao doći, kad eto — banuo danas i iznenadio me.

— Moga će brata takodjer to veseliti — javi se tvorničar, dok su se Ljuba i Andrijević značajno pogledali — on je otišao nekud biciklom.

Andrijević je gledao, da se brzo oprosti, pa da može s Ljubom na samu koju rieč progovoriti, no tvorničara kao i njegovu gospodju ta je zgoda vanredno veselila. Htjeli su to u neku ruku proslaviti, došao je bio i šampanjac, a bilo je i ganutljivih prizora. Tvorničar je, premda slab govornik, u nesuvislim rečenicama hvalio vrline Ljubine: njezinu čestitost, marljivost, ljubav djeci itd. — a gospodja je plakala. Konačno je Steinbrenner otišao do svoje blagajne i izvadio iz nje prekrasne naušnice, što ih je bio spremio Ljubi za dar k njezinu imendanu, koji nije bio daleko; on joj ga

sad daje k ovoj slavi. Gospodja je na to poljubila Ljubu i objema su bile suzne oči.

Andrijeviću su godili ti izkazi ljubavi i mogao je vidjeti, da ti ljudi vole njegovu Ljubu i da će im biti težko razstati se od nje. Uza sve to on je težko čekao čas, da se porazgovori s Ljubom. Ljuba ga je razumjela, pa je zahvalivši se na daru i na svim izkazima prijateljstva, naglasila, kako Andrijević mora skoro kući, a ona će ga samo malko izpratiti do kočije.

Tako se Andrijević oprostio od tih ljudi i izišao s Ljubom na cestu, po kojoj je padala tamnocrvena mjesečina. Tu su rukom o ruku šetali jedva dočekavši taj čas; a ipak su šutili neko vrieme.

Prva je progovorila Ljuba:

— Iznenadio si me. Primila sam tvoj list popodne. Od onda sam ga već tri put pročitala. U predvečerje sam ti napisala i odgovor.

— Gdje je taj odgovor?

— Ovdje, u njedrima, skrila sam ga bila.

— Daj mi ga!

— Što će ti, kad smo se i onako sastali.

— Daj mi, ja ću ga svejedno rado čitati. Daj mi. Hoću da povratim, poeziju onih nekadanjih dana, kad smo pisali jedno drugomu.

— Možda se razočaraš. Možda više ne znam pisati kao negda.

— A ja? Kakov ti se činio moj list?

— Opisat ti je to težko. Drhtala sam od sreće. Kažem ti: tri put sam ga bila pročitala. A onda pod tim dojmom sjela i napisala odgovor.

— Još mi nisi dala taj list.

— Ne. Ne znam, bih li ti ga bila i poslala ili bih ga uništila, pa drugoga napisala.

— Zašto?

— U njem je jedno pitanje. Jedno odsudno pitanje, koje bi možda moglo odlučiti našom sudbinom i narušiti sve, što smo počeli.

— Šta govoriš, Ljuba?

— U prvom času nismo na to mislili. Bar ja nisam. A ipak, ipak...

— Govori, molim te, sve. Nemoj biti tako zagonetna. Vjeruj, da me to muči.

— Tiče se one druge. Olge!

— Kako? Što?

— Ja ti vjerujem, što si mi posljednji put govorio. Vjerujem, da si me negda ljubio i da me sad ponovno ljubiš. Vjerujem pače i to, da nju nisi ljubio. Ali ipak, dao si mi razumjeti, da je bilo izmedju vas časova intimnih . . .

— Časova slabosti, Ljuba.

— Kakovih? Nije li ta ljubav došla — oprosti mi moju iskrenost — tako daleko, da ti ne možeš to tako samo razriešiti. Ti si ipak obvezan toj djevojci . . .

— Ah, Ljuba, zar me nisi razumjela? Zar si ti mogla i misliti, da bih ja bio takav čovjek? Ne, ne, obveza nema nikakovih izmedju mene i Olge. To ja dobro znam, a to i ona dobro zna. Moje su sve intimnosti s njom bile: zagrljaji i cjelovi. Dalje ništa, kunem ti se. A i to je trajalo tek nekoliko dana. Ona je svirala uz glasovir, a ja sam bio u to vrieme kao zaludjen. Tako bismo predvečerje znali proboraviti zagrljeni. Ma da je u meni kadikad zaigrala strast, uviek sam znao svladati se i poštivati njezino djevičanstvo. Dopusti, da ti kažem, da sam i tu starčevićanac, pa bih vrlo dobro znao, što to znači, kad bih imao s njome jačih intimnosti. Onda, Ljubo, ne bih uistinu došao do tebe. U tom slučaju bila bi mi Olga već žena i ja ne bih imao obraza tebe zamoliti, da mi budeš ženom.

— Dobro, ja ti vjerujem to, ali zar nije već i zagrljaj i cjelov obveza?

— Ah, trebala bi, Olgo, poznavati velegradski život i moral. Nije to tako strogo. Sve ono, što sam doživljavao s Olgom, uzimlju oni za „flirt" i nije im nikakov grieh, pa po tom ni obveza. Ja Olge nisam metnuo ni na kakav glas. Za ove momente s njom ne zna nitko osim nas dvoje — oni su pozabavili mene i nju — oni nisu bili ni ljubav, ni grieh. Oni su bili momenti. To je to grozno i glupo, ali tako je. Tako oni u gradu živu. Ja sam na primjer uvjeren, da se ona već utješila drugim „flirtom". Glavno je naime, da se kraj svega toga očuva nevinost, dakako ona fizička nevinost i djevičanstvo... Ali, što da govorimo o tom? Ja sam ti rekao istinu i uvjeravam te, da se kod Olge nisam ničim ogriešio, osim možda mišlju —

— Sad ti vjerujem i sad mi počinje bivati mnogo toga jasno. Vjeruj mi, da mi je sad na srdcu lakše; uviek bi mi to bilo na duši, da si kriv tudjoj sreći, koja bi jamačno izazvala na nas nesreću.

— Ne, Ljubo, pače ni bračnoj joj sreći ne ću biti kriv. Uvjeravam te, da će se ona udati još prije, nego li nas dvoje. Ona ima osim svoga miraza još i karijeru za svoga muža, dakle dva miraza. Ta već se odavna vrzao oko nje jedan moj prijatelj iz Zagreba. Taj će ti umiriti savjest . . .

— Da bi Bog dao! Sad ti rado dajem ovaj odgovor, što sam ti ga napisala.

Andrijević uzme od Ljube list, poljubi ga i spravi.

— Nego, Ljuba, brinimo se mi za svoju budućnost. Ja idem sutra u jutro u Zagreb. Moj će rad ondje početi. Obećajem, da ću ti uza sve to pisati svaki dan. Naći ću novu pisarnu. Ti ćeš ostati ovdje kod ovih ljudi do praznika.

— Mogu i preko praznika.

— No dakle, dogodilo se, što mu drago, u rujnu ćemo se vjenčati.

— Samo molim te, Ante, skromno i tiho.

— Dakako, Ljubo moja. Skromno, tiho i bez suvišnih troškova — zar ne? Ja ću se dotle pobrinuti za naš stan i za sve.

— Ah, Ante, ja se pravo ne mogu snaći, kako će to biti.

— Snaći ćeš se. Sve ću ti pisati. Uza to ja ću doći ovamo još na skupštinu i na izbore.

*

— O i ja ću raditi ovdje za te, ako Bog da, ovdje kod tvorničarskih radnika.

— Moja dušo! — poljubio ju je Andrijević u čelo.

Već su dugo bili šetali gore dolje izpred ville. Mjesec — veliki, crveni uštap — imao je danas kratak put i već je zalazio. Mrak se jači spuštao cestom. Andrijević je odpratio Ljubu do ville, tu su se na razstanku zagrlili i poljubili. Ne zna se već po koji put obećali, da će jedno drugome pisati često i mnogo, da će se vjerno ljubiti i da ih više ništa na svietu ne će razstaviti. Ni smrt!

A mjesec je već bio zašao.

(Svršit će se.)

ČEZNUĆE

Ja bijah diete. Umiro je dan,
kad sjene tamne još se više mrače;
iz tudjih strana put im sumoran
u našu kuću dovede igrače.

No oni odoše već davno. Duša plače
i grobne glazbe huje kroz moj san;
al jedan glas odzvanja sve to jače . . .
Zar nije harfe zvuk to rastrgan?

Nije l' to pjesma mále, plavog čeda,
što tudje, svietle kraje dočarava,
kad prsti joj se tankih struna diraju?

Oj, gdje ste sunca, gdje ste mora plava
i vrtovi, gdje miriše rezeda?
Oh, recite mi, gdje to harfe sviraju?

LJUBO WIESNER

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

O HRVATSKOJ KNJIZI

Kakova će biti literarna bilanca ove godine, jedva da bi se dalo ovako naprečac odsjeći. Treba, da proteče neko vrieme, da se pogledom uhvati, recimo, literarni profil ove naše književne godine. Mora se priznati, da je i ove godine izašlo na sviet razmjerno mnogo knjiga, više nego bi trebalo, više suvišnih, no nuždnih, manje koristnih, obće koristnih, no indiferentnih. Vrlo su raznolično zastupane vrste, grane i nijanse ovogodišnjih ukupnih književnih edicija, a povući „sintezu" toga svega, može samo moderni sintetičar, koji je već u „povlačenju" tih „sinteza" stekao obilno izkustva.

Na našem se je redaktorskom stolu nagomilalo toliko knjiga, što smo ih u zadnje vrieme primili, da sad i sami gledamo u taj babilonski toranj i bojimo se i jednu knjigu izvući, a da se ne sruši čitavo to književno sdanje, što su ga sagradili naši književni slobodni zidari. S biblijskom pričom o babilonskom tornju vezana je još jedna druga biblijska uspomena, ali je neugodna. Babiloncima je Bog pomutio jezike. No, Bože sačuvaj, da i naši literati . . . Ne, nisu njima pomućeni jezici, već su mnogi od njih mutili hrvatski jezik . . . Uostalom tješimo se i tješite se, gdje se mnogo piše, kao u nas, tu se i mnogo grieši, kao u nas.

Pitamo se, što će ostati od tog književnog kamenja, kojim je sagradjen taj tornjić naše knjige u ovoj godini? Koja je knjiga tako oštro izklesana, da joj vrieme ne će skršiti oštre bridove? Koji je taj naš čovjek, hrvatski čovjek, koji je bio zviezdom vladalicom na našem literarnom obzorju za ovu godinu, koja se eto primiče kraju?

Čini se, e će to biti — upitnik . . .

Nu ipak ima knjiga izašlih ove godine, za koje se može pouzdano uztvrditi, da će ostati čitave sliedeće godine aktuelne, koristne, nuždne. Ima ih.

To su — koledari.

Baš nam je ovih dana prispio „Svačić" za 1908. Ovo je godište posvećeno slikaru Emanuelu Vidoviću. Devet je njegovih slika priloženo „Svačiću" na posebnom papiru u raznobojnim tonovima. To je dobro učinjeno, jer se tako popularizuje jedan umjetnik. Vidović je svratio pažnju na sebe, kad je zadnji puta u Zagrebu izložio svoja djela. Kratki prikaz Bože Lovrića o Vidoviću daleko zaostaje i za umjetnikovim slikama i za — cinkografskim zavodom Angerera i Göschla u Beču . . .

Koledar „Svačić", što ga eto petu godinu izdaje zaslužna Hrvatska knjižarnica u Zadru, jedini je u obće ovo zadnjih godina zbornik, u kom nam Dalmacija pretežnim dielom šalje radnje svojih sinova, svoje pjesnike, svoje more, svoje hridi a ujedno nas svaki put sjeća posljednjeg hrvatskog kralja . . .

Od kad „Matica Dalmatinska" driema, „Svačić" nam svake godine javlja, da još nije zamro književni život u Dalmaciji.

Za to se „Svačić" preporuča sam svakomu, a preporuča ga i ovaj njegov književni dio:

Sirovica Dinko: „30. travnja" (pjesma); Gorski Mihael: „Pjesnikova autobiografija"; Heine-Begović: „Sjeverno more (Die Nordsee)"; Ivakić Joza: „Mlada žena"; Lovrić Božo: „Emanuel Vidović"; Nazor Vladimir: „Otmica djevojaka" (pjesme); Rod Iva; „Vrapčeva osveta"; Rod Iva: „Kad se okusio zelene grane"; Horvat dr. Rudolf: „Ban Gjuro Zrinjski"; Ilešić dr. Fran: „O narodnom pokretu u Dalmaciji god. 1848. — 1849."; Kostelić Adam: „Posljednji čin"; Magjer Rud. Franjin: „Na majuru"; Drapczynski dr. Vladoje: „O proricanju vremena"; Borelli grofica Vanda: „Na balkonu" (pjesma); Katalinić-Jeretov Rikard: „Brodarica"; Tucić Srgjan: „Narcis", Onyszkiewicz Josip: „Što je Mati donijela kaprajlija" (humoreska); Z. B. Iljin: „Ljepota snage"; Kronike.

Osim pomenutih slika Emanuela Vidovića i njegova portraita, prikazani su u „Svačiću" portraiti svih dalmatinskih zastupnika na carevinskom vieću.

Kako se vidi sadržaj je obilan, a ciena malena: K 1·20 (a 213 stranica).

O kad bi svi naši pisci izdavali dobre

koledare, mjesto loših pjesama, dosadnih pripoviesti, promašenih drama i tako dalje! O!

A u babilonski toranj dirnut ćemo drugi put . . .

HRVATSKO KAZALIŠTE

(Od 1. do 15. studenoga.)

Kako sam izgubio svako već veselje za naš „teatar", tako mi se ne da ni pisati više referata. Najteže mi je o tom uvjeriti redaktora „Smotre", koji mi poručuje, neka ne sustanem, neka pišem, neka samo „opaljujem", ako što ne valja. Ali i za opaljivanje treba doličan objekt i — dispozicija. Duše mi!

I dok tako gledam — mjesto u kazališne ceduljice — van u jesen, zimu (što li je?) prateći repertoar blatne i lijene magle sa svojim starinskim romantičnim reprizama — eto mi na vrata čovjeka u odjeći kazališnoga sluge, a imao je veliku bradu i veliku kosu. Prije nego li sam ga i mogao pitati, što želi, pruži mi dva tri lista, koja su bila istrgnuta iz „dramaturgova dnevnika":

— Evo! Zanimat će vas.

— Ali kako ja dolazim do toga ili bolje: kako ste vi došli do tih intimnih papirića dramaturške ladice?

Čovjek skine vlasulju i bradu i služničku kabanicu osvanuvši u fraku i obrijan.

— Sherlock Holmes! — kliknem.

— Jest. Već sam mjesec dana u kazalištu. Tobože sam na repertoaru, na pozornici, ali u istinu ja se vrzem po tim beamterskim sobicama vaše uprave. Ja njušim nešto. Njušim pronevjerenje. Pronevjerenje umjetnosti Uputili su me, da je vaše kazalište zemaljsko (to jest narodno), da je hrvatsko (to jest ili srpsko), da je uopće kazalište (to jest pozorište, a ne orfeum) — a kad tamo sve, što se na njem dogadja, obrnuto je od onoga, što bi se moralo. Umjetnost je postavljena na glavu. Upravo su je nasadili naglavce, zaboravivši, da je i ona žensko i da ima suknje. A ipak toga u vas ljudi ne vide. Ja sam slušao: vi pljeskate tim salto-mortalima, i to ne samo galerija. Odasvuda. Kad sam u odori Prejca naperio samokres na Borštnika i njegovu „bandu", bio bih najvolio okrenuti ga na „punu kuću", samo dakako morao bi i samokres biti — pun.

— Dakle vi niste Prejac?

— Ne, Sherlock Holmes pravi. Prejac kod kuće piše librette i operette, a ja u kazalištu glumim. Vidite, to mi je dosad najuspjelije djelo: da sam sâm sebe glumio, a ljudi su držali, da me glumi glumac. U ovom slučaju: Prejac.

— Ali čemu ste to sve činili, gospodine?

— Ne rekoh li vam? Defraudacija! Defraudanta a bivšeg umjetnika tražim. Defraudanta u umjetnosti. Onoga, koji vam servira u peharu mjesto čistoga vina patvoreno, a vi to ne vidite, ili se tako medju se grizete, da ne ćete da vidite. Ja — ja sam mu ušao u trag. Kroz dimnjak sam se uvukao u dramaturšku sobu i mojim otpiračem otvorio ladicu. I što mislite? Taj čovjek piše — dnevnik. Evo sam istrgao te listiće i sjetio se na vas. Vi ste jedini takav čovjek, koji ste ga počeli raskrinkavati. Zato vam ih dajem. Upotrijebite ih; dragocjeni su. Ima u njima psihologije. Ali šta da vam dalje kazujem. Ta vi ste literat, a ja — nisam. Znate li, što sam ja?

— Sherlock Holmes!

— Ne! Plin. Evo!

I u taj mah skoči na moju plinsku svjetiljku, odvrne pipac i — uvuče se u cijev. Još mi je dospio na polasku (ili bolje na ulasku) doviknuti: „Do vidjenja, baćuška Vanjo! Kad svoga conte Morsa potpuno otkrijem, opet ću doći. Nadajte me se!"

Ostali su mi listići dramaturgova dnevnika. Počnem hrlo čitati. Evo ih doslovno:

1. studenoga. Allora kao na dan Svih svetih dat ćemo *„Graničare"*. Hrvatski je komad, a unutra dolazi groblje, pa tko ne može na Mirogoj, neka dodje u kazalište. Ne znam, što ti Hrvati vole tu nesrpsku i nedubrovačku glumu! Ali, šta me briga! Koliko ljudi — toliko će spavati ili: kako sebi tko prostre — takove je ćudi! Chacun . . .

2. studenoga. Pošto trebamo opet pretstavu s duhovima, najbolji je za to — *„Hamlet"*. Pardon, to nije moja dosjetka, već je prema tradiciji. A uz to signor Ermette Zacconi igrat će takodjer u Hamletu. Zbilja, to moram dati u novine. „Slavni traged Ermette . . .", do bijesa, kako je teško stilizirati kazališne objave! Pa još k tomu svaki dan! I pretvarati se uz to! Ne, ne mogu. Ta, ja sam — umjetnik. Non posso.

3. studenoga. Popodne, za djecu moramo dati — molim, i opet prema tradiciji! — *„Mlinar i njegovo dijete"*, a taj komad uostalom nije baš tako loš; ja mislim, da se može takmiti s Andrejom, koju sam ja uskrisio i pokopao zbog neshvaćanja i zlobe naše kritike. Quel maledetto Vanja! No zato na veče dajemo *„Signoru Walewsku"* del nostro conpatrioto Begović, da ga malo udobrovoljim i konačno da ne reče, da nisam davao „domaće" stvari. Poveretto!

4. studenoga. Zatvoreno. Hvala Bogu!

5. studenoga. Ah, moj dan! Moja slava! Uskrs opere! Cammarotta! *„Postiljon od Lonjumeau-a"*. Kuća puna, ali novine — prazne. Mjesto da me slave kao uskrisitelja opere, a kad tamo svi se usudjuju kritizirati — pače i orkestar (povero Faller!) — svi pišu odozgor, osim mojih „Novosti". Che nuova?!

6. studenoga. *„Don Cezar od Bazana"*.

Što smo mogli drugo dati, kad je to — najbolji mjesec u godini. Šta će biti u ožujku i travnju? Šta? Hrvatske premijere! Uostalom tako je radio i Andrić. I onda napokon don Cezare nije ni tako loša stvar. Glavno je, da nije kakova — ibsenijada, koje ne mogu ni čuti ni vidjeti.

7. studenoga. „*Grof Paližna*". To je najmanje, što sam mogao načiniti dru. Miletiću u znak zahvalnosti, što me je preporučio na „višem mjestu". Priznajem, da ne ću biti bolji intendant, no što je bio on, ali zato kao dramatičar —

8. studenoga. I opet il mio Cammarotta kao „postiljon". Novine opet dakako ne će ništa da pišu. To je ipak malo drugačije u Dalmaciji. Nije druge — morat ću se i opet dati gdjegod interwiewisati. Makar i od Vanje! Con rispetto parlando . . .

9. studenoga. Danas izlazimo s novitetom, s atrakcijom dana, sa slavnim „*Sherlockom Holmesom*", dramatizacijom, što ju je složio „po motivima" — tako moramo metnuti na cedulje! — „po motivima" — ha, ha! — serije iz detektivskih romana Conan Doyle-a. Upalili smo. Kuća je puna. Općinstvo je za nas, pa neka pišu svi ti Vanje i kako se već zovu — neka pišu, što hoće: općinstvo je za nas, pa šta nas dalje briga. Davat ćemo Holmesa još četiri, pet i koliko god budemo htjeli puta. Protiv navali dana — tko da se bori, pa bio još veći umjetnik nego li sam ja?

10. studenoga. Sad imamo dvije publike; popodne malu djecu („*Hänsel i Gretel*"), a na veće veliku djecu (*Sherlock Holmes*). Pa neka nas psuju!

11. studenoga. Zatvoreno. Moramo se odmoriti od — posla. Šteta, mogao se dati Sh. H. (ovo je kratica za Sherlock Holmes). Zbilja: Signor Ermette, chi piange, piše mi lijepo, ali zahtijeva mnogo. Troppo caro, signore Zacconi! Troppo caro. Preskupo nam je baciti tolike krune. U ostalom mi nismo ni mislili ozbiljno na to gostovanje. To je samo, da se zavaraju i malo udobrovolje oni od „prave umjetnosti". Ph!

12. studenoga. „*Sh. H.*"! (naime: *Sherlock Holmes*). Moram da pucam od smijeha. Jednoga uglednoga kritičara, šifru „Id", predobio sam za se. On počinje o Holmesu nešto pitomije pisati. On — modernista, artista! Ipak se kreće. Ako bog da prevesti ću ne samo publiku već i kritičare žedne preko vode — umjetnosti. Eppur si muove.

13. studenoga. „*Začarani dvor*". Za promjenu.

14. studenoga. „*Sh. H.*" (to jest *Sherlock Holmes*). Došao sam na misao, da potražim u svjetskoj literaturi takov komad, gdje bi glavni junak jeo noževe i ostale stvari — na pozornici! To bi takodjer bilo privlačivo i konačno bi se moglo dokazati punim kućama i blagom kritikom kakvoga „Id" — da je i to konačno umjetnost. Moram o tom ozbiljno s Bachom razgovarati, bi li se moglo što takovo naći.

15. studenoga. „*Djavolica*". Nisam ni znao, da je to Šenoa tako dobro lokalizovao. Može da služi za onu operetnu publiku. To je zapravo isto, koja i sherlockholmska. Jer ja razlikujem zapravo dvije publike: sherlock-holmsku i — kritičare, koji svoja mjesta, nota bene, ne plaćaju, a ipak psuju. Psovati može zapravo samo posjednik lože u mezaninu. Tako je.

— — — — — — — — — — — — —

Dunque! Šta hoćete više? Zar da toga čovjeka „opaljujem"? Ne, ne smijem. Ja ne plaćam svoga mjesta u kazalištu i nisam posjednik mezanin-lože. Ja sam

Vanja

NAŠ KONCERTNI ŽIVOT

Taj nadpis zvuči doduše nešto neobično i čudnovato, nu ipak se ne da zatajiti, da je to u istinu „naš koncertni život". Prošla dva tjedna dokazaše to: Burmester, sinfonički koncerat udruženih vojničkih orkestara i Prillov sekstet.

Analizujući nadpis ovih redaka, ostaje za pojam „naš" tek koncerat u uniformi, — a to je vrlo sgodno . . .

U ostalom ostavimo to, valja mi početi, jer mi je, inače ljubezni urednik, ostavio za ovaj put tek malo mjesta za moju pisaniju — a glasbenik, k tomu još sasvim obični *homo orchestralis* ne umije se izražavati kratko i jedro; njegova ljubezna psyha je tako raztresena . . .

Budući da sam pomenute koncerte već na drugom mjestu kritički prikazao, ne preostaje mi ništa drugo, nego da sastavim kritiku kritike o kritici kritike.

Burmester nam je gudio Beethovenovu Es dur Sonatu, Mendelsohov E moll Koncert, Wieniawskievu Faust-fantaziju i djela starih majstora: Bacha, Mozarta, Haydena, Pergolesi-a, Martinia i Kuhlau-a. Ne ću ovdje da govorim o Burmesteru kao igraču, već ću se pozabaviti njime, kao s umjetnikom stvarateljem.

Iza svakog umjetničkog djela stoji jedna osoba. Živ čovjek stvara, i kad poznajemo toga čovjeka, njegova će nam djela reći ono, što on u njima — ako je umjetnik — predaje čovjeku iz sebe samoga.

Predamnom stoje tri svezka Transkripcija starih majstora iz 16., 17., i 18 stoljeća, što ih je napisao Burmester*. Imena kao Couperin, Rameau, Händel, Dittendorf,

* Ovom mi je prigodom zahvaliti nakladnoj knjižari L. Breyer, što mi je prepustila na porabu ova tri svezka. Ujedno upozorujem svakog prijatelja glasbe na ova vrlo važna djela.

Matheson, pridružuju se još onima, gore spomenutim.

Čudno je, što je potaknulo umjetnika, kao što je Burmester, da radi jednostavnosti iznese te stare majstore. Svi uvjeti i temeljni razlozi leže u njegovoj naravi. I on je pravo shvatio biće starih: ono uzvišeno osjećanje, koje izvire i raste iznutra naprama vani nad današnju mjeru.

K tome još njegovo jako muzikalno crtanje i dubljina, osobito „štimung" zasićen bojama i još nešto treće: lapidarno shvaćanje, koje izražava bez ikakvih nedostataka psiholožko obilje, — to je sve dalo prilike umjetniku, da u podpunoj cjelini prikaže čitavo uzvišeno biće klasika.

Jednoga Burmestera, koji umije klasički shvatati kao ni jedan drugi, i koji se može da oslanja na tako izvanredno razvijeno formalno znanje, jamačno je zanosilo, da podje finim psiholožkim putem za onim idejama, koje uviek na pravom mjestu u veliki sag gudalačkih zvukova kao da utkivaju nutarnje motive i tako stvaraju cjelinu, koje poslie Joachima nije još nitko stvorio.

*

Oko ponoći vratio sam se kući sa gore pomenutog uniformiranog koncerta. Kao antialkoholičar stanujem sasvim neobično u jednom osamljenom vinogradu kraj zlatne „Dobre mamice" (u Tuškancu.) Ušavši u stan već sam sebi dočaravao ugodan san (doduše nije mi to tek trebalo činiti, jer ljudi s praznim želudcem kao što su glasbenici, barem dobro sanjaju, ako i ne spavaju, tim više dok su budni), kad najednom prene me buka na prozoru. Dan prije gledao sam u kazalištu „Sherlock Holmesa", za to uzeh u svaku ruku po jedan samokres i odvažih se tiho do prozora.

Štakor!

Izgladnjeli njegov pogled kao da me je molio, da mu se smilujem. Štakori su (po Hircu) muzikalne životinjice — umjetnik je u meni pobiedio — i hop eto mog novog znanca, gdje prebire po ostancima moje večere. Kad si je utišao glad, poprimi svoju prirodjenu inteligentnu pozu i predstavi mi se kao štakor, koji je pobjegao iz dvorane glasbenog zavoda.

— Prije no što uzmete pisati kritiku o današnjem koncertu, imam vam puno toga pripoviedati.

I on uze:

— Wagnerov je duh lupao dvoranom i govorio u recitativu: „Da, put je do glasbe popločen s dobrim namjerama. Kad se moji motivi shvaćaju s tako dubokim psiholožkim razumievanjem, kad takvo taktiranje znači taktiku, kad napokon kroz ovako jako individualizovanje moja djela gube svoju ideelnost, to me doista moraju nešto zanimati i nove preradbe čara s Venerina briega. Jedno me samo tješi, da će se skoro stvoriti zakon o umjetnom obrtu, pa će se onda odlučiti, ima li umjetnost ili uniforma pravo — i to me spriečava, da ne pokrenem grom i pakao" . . . Najdeblja žica kontrabasa puče, veliki bubanj uzdisaše, jedan se klarinet glasno smijaše i — i veliki taj maestro podje opet u Walhallu, ostavljajući kritičarima svoj najbolji savjet: „Kad osudjujete, tad pomislite, da ne stoji pred vama samo krivac, već i nesrećnik".

Nu moj kritički ponos mora ipak imati zadnju rieč: Makar tko ima i svjedočbu (svršeni konservatorij), to ipak sve ne svjedoči . . .

Šutjeti je zlato, mnogi će reći, nu ima i zlatnih rieči, velim ja i svršavam pridušenim glasom: Ta dirigenta Mitrovića i soldate nitko ne kudi, jer su djela porasla tako orijaški, da su svi kritičari, a osobito onaj od „Novosti", a i ja pred takim fenomenom ostali zapanjeni! Stisnuo sam doduše jedno oko, a to je bilo koristnije, nego da oba razkolačim.

*

Poslie toga koncerta prošla su tri tmurna dana, baš onaka kao na prelazu u zimu bez i jednog tračka sunca. Izpunjavaše ih tek tjesnogrudna šablona i svakdanji zrak. Nu za to sam se trostruko ogrijao na češkom, germanskom i ruskom suncu Prillovog sexteta.

Težko je naći rieči, koje bi bile kadre jasno i razgovjetno prikazati onu silnu opreku izmedju glasbenika i glasbenika. Ti umjetnici, uzimam ih sve u najvišem smislu te rieči, za koje postoji samo liepo, budući da posmatraju glasbu kao najplemenitiji prirodni dar, kao najdraži poklon čovječanstvu, kao najviše i najplemenitije blago, poslano s visina rajskih na zemlju s trostrukim uzvišenim ciljem: radosti, utjehe i slave — ti su umjetnici takodjer „glasbenici iz orkestra!" Ali kako oni poznaju sadržaj i bivstvo glasbe! Oni osjećaju ono njezino nutarnje najdublje, njezino „odakle" ljepote dur-trozvuka i „zašto" konsonance i disonance! Da, biti glasbenik u pravom smislu rieči, nešto je posve uzvišeno, plodonosno i plemenito.

Kako bi Zagreb nuždno trebao takove orkestralne glasbenike!

*

— Dakle samo u tom zvanju mislite, da se može ideal vašega života oživotvoriti?, prekine me prijatelj g. štakor.

— Ta je doduše spoznaja moga zvanja nadošla nešto kasno, ali je došla tim elementarnije — odgovorim mu. Dugo se miešao u mojim grudima kaos interesa i nagnuća, i nad tim je šarenim metežem lebdjela glasba poput angjela izbavitelja! Od moje sedme godine obasjavala je stazu moga života i poljepšavala te bistrila sve dogadjaje i razpoloženje. I ja bih htio, da

me čitaju u mojem originalnom „priemetu", a ne da me transponiraju za svoj obseg glasa ili da me pače čitaju u krivom ključu . . .

— O, kako je mimo vas prošao ovaj moderni duh vremena, taj duh, koji nema vremena! odgovori štakor. Znate, mi smo štakori optimiste i hranimo se odpadcima, a iz ruševina slomljene ljudske sreće gradimo divne zračne kule . . . „Mi smo mi", velimo poput Nietzschea, ali vi niste vi, jer vi mislite nadzemaljski.

„Taj je štakor uistinu vrlo učena glava, a kad bih ga kod sebe pridržao, mogao bih još štošta učiniti", pomislim.

— Da vas iznenadim, ostat ću kod vas, ali samo pod jedan uvjet: da nikad ne spomenete tri rieči: *duboko, unutrašnje* i *istinito.* (Koliko sugestije, je li?)

Ja pristadoh i tako postadosmo prijatelji u tuzi i veselju . . .

*

No, dragi uredniče, kako vam se svidja ovaj muzikalni štakor? Nije to doduše nikakvi estetičar, ali ako mi sliedeći put prepustite opet ovako „malo" prostora, saobćit ću vam posljedak moga štakorovanja.

Pozdravlja vas vaš

Ivan H. Fröbe

OSJEČKO HRVATSKO KAZALIŠTE

Prijatelj iz pokrajine šalje nam sliedeće:

Jedna od najutješljivijih pojava naše inače prilično mlake narodne energije, izbila je snažno na vidjelo ondje, gdje smo joj se najmanje nadali . . , U srcu Slavonije — u Osieku. Još nije prošlo ni pol godine dana, od kako su se pokazali prvi simptomi začetku jedne velike narodne stečevine, a danas imamo za sobom već jednu malu saisonu, koju je ta kulturna stečevina lancirala — u Varaždinu. U jednom kraju Hrvatske dakle zarodila se misao, a u drugom izbila na javu. Osječani pokrenuše prije pet mjeseci velikim entuzijazmom ideju o stvaranju pokrajinskog kazališta u velikom stilu i danas je ta ideja eto oživotvorena i donaša već vidljivih plodova Osječko kazalište provelo je u Varaždinu punih šest nedjelja. Dva tjedna se spremao repertoire, a četiri tjedna se igralo. U svemu 2 opere, 2 operete i devet drama. Posao je zaista morao biti silan, jer po svemu, što se čitalo i slušalo, bile bi sve ove predstave dostojne i najstarijih kazališta.

Bio je otpjevan Smetana, Parma, Lehár i Suppé, a odigran: Ibsen, Dumas, Sardou, Heijermans, Brieux, Blum i Bisson. Šteta, što se radi neimaštine hrvatskih narodnih kostima nije igrala i koja hrvatska pučka slvarca. Ali, kako čujemo, grad Varaždin poklonio je svoju hrvatsku kazalištnu garderobu osječkom kazalištu, pa će se već u Karlovcu, gdje se društvo sada nalazi, uvrstiti u repertoire neke hrvatske drame.

Heijermansova „Nada" vele, da je remekdjelo, s kakovim berlinski Reinhardt dolazi da paradira u Beču. Evala! Tipovi kao iz stanca-kamena rezani. Neki su varaždinski dopisi zatražili, da se pojedine glumačke grupe iz ovoga djela fotografiraju, da se tako ovjekovječe. Da imamo svoj kazalištni list, bilo bi zaista interesantno.

Za operu vele, da je primadona Maruša Rindova osobito krasna i dobra pjevačica, a krasova i dobrota gotov su uspjeh. Isto tako i prva subreta Ružena Findra, pa ostale solistice: Kočevarka, Makušinski, Hrvojić, Martinek i Jovanović. Od pjevačâ hvale tenora Zacha i basistu Vlčeka.

Varaždinska sezona završila je nepresušnom *„Veselom udovicom"*. Tri večeri uzastopce dubkom pune, a bile bi još i daljnje tri, da je društvo moglo dulje ostati. Varaždinci su se zaljubili u snažne korove i sigurne pjevače kao i u simpatične komičare. Društvu je dakle zajamčen, koliko moralni, toliko i materijalni uspjeh.

*

Ove smo redke našeg prijatelja, entuzijaste provincijalca donieli, samo da pokažemo sadašnjoj upravi hrvatskog kazališta u Zagrebu, kako je ovo malo kazalište u pokrajini moglo stvoriti jedan umjetnički program te iznieti na pozornicu uistinu djela dobrih pisaca. Dr. Andrić je uspješno potukao našega dramaturga.

Priča: kako je stari demokratski dramaturg otišao u pokrajinu i ubio u pojam novog aristokratskog dramaturga, koji drži, da su najbolje u hrvatskoj dramatskoj literaturi one drame, koje je on napisao, a iz vanjske one, koje su bile u modi prije — dvadeset godina.

Ivo conte Vojnović bijaše dvadeset godina kotarskim poglavarom u Dalmaciji i pisaše drame. Schuster bleib' bei deinem Leisten . . .

Od osječkog kazališta je hvalevriedno, što širi dobru prosvjetu s dasaka. Nije pak hvalevriedno, što je pod imenom *hrvatskog* kazališta okupilo i sabralo od raznih putujućih i maglovitih srbskih kazalištnih družina srbske i srbijanske glumce tako te je do malih iznimaka u dramatskom personalu sgoljni Srbin . . . A imalo bi stajati: do najmanjih iznimaka sve je angažovan tuj Hrvat. E, a da! Ki bi pak da bi!

No čekajte vi, dok samo Starčevićanci jednom dodju do odlučne rieči, ali ćemo mi sve prozore potvoriti, a tad će doći u Hrvatsku čisti i svježi hrvatski zrak, koji će ovu nesnosnu atmosferu, punu tudjih miasama i bakcila s temelja pročistiti.

Gdje si o hrvatski zrače?

SAVREMENOST . . .

Kad urednik „Savremenika", mjesečnika družtva hrvatskih književnika, pod svojim podpisom „B. Livadić" napiše poruku svojoj „gg saradnicima" — to je savremeno. Kad taj urednik primi „u posljednje vrijeme nekoliko pisama svojih saradnika, u kojima ga prekoravaju, da je uvrstio u list nepovoljne ocjene njihova književna rada, pak da im taj njegov postupak ne može dopustiti, da dalje suradjuju" — i to je savremeno. (Na pr. Lunaček je suradnika „Savremenika" M. Marjanovića u istom „Savremeniku" nepovoljno ocienio, dr. Prohaska nepovoljno ocienjuje „Savremenikovog" suradnika dra. Drechslera itd, Kad „neki te neki" u tim pismima zovu urednika i pisca oko Savremenika „klikom" — i to je savremeno.

Ali ovo dalje nije savremeno, kad g. B. Livadić kaže: „Što jest (!) u istinu klika mogu g. suradnici najlakše razabrati prateći današnju literaturu. Stanovite koterije ne propuštaju ni jedne prilike, a da ne bi onih pet šest ljudi ili sami sebe ili jedan drugoga pohvalili. Dakako da se pokrije ta sumnjiva rabota, zovu klikom — nas. Mi se u tomu nikako ne možemo povoditi za njima, jer mi hoćemo da budemo slobodoumni pisci, što mnogi književnici o sebi niti mogu niti *smiju* da kažu, dok služe interesima svojim i svojih koterija".

„Onih pet šest ljudi" — to smo mi oko „Hrvatske Smotre", to izvoljeva misliti nas g. B. Livadić u svom komunikeju. Tko ne vjeruje, da nas je uistinu „pet šest" neka otvori „Smotru", pa neka nas broji. G. B. Livadić je pobrojio sve naše saradnike i dopro do „pet šest".

Medjutim „Savremenik" je spao na tri. Marjanović je izašao i zvoni (budimo iskreni i proti Livadiću), saradnici se bune i — po vlastitom priznanju — zovu list klikom. Situacija vrlo neugodna.

„Savremenik" je dakle spao na tri — Srbina: Petar Petrović, Petar I. Odavić i Mirko Korolija (dvorski pjesnik „Srbobranov") i može se zvati i srbsko-hrvatski mjesečnik.

G. B. Livadić, urednik „Savremenika" (Gundulićeva ulica br. 20) zove naš rad „sumnjivom rabotom". Mi sumnjivo rabotamo, jer izdajemo list bez subvencija, bez podpora, bez zaledja, van upirući se — samo na svoje predplatnike, dok „Savremenik", koji crpa iz kese družtva hrvatskih književnika, ne - to nije „sumnjiva rabota". Sumnjiva rabota nije trošiti novac, što ga baš književnici skucavaju, da bude kad kome podpora za stare dane, a gospoda to troše za list, koji je prve godine progutao do 6000 K, znak, da se tek s velikim deficitom dade uzdržati, dakle je suvišan, publika ga ne će. To se ne zove sumnjiva rabota, već to se zove — savremenost . . .

Odbijte iz zadnjeg (11.) broja „Savremenika" radove dra. Körblera i Pasarića, koji spadaju u „Nastavni Viestnik", odbijte tri srbska pisca, koji spadaju u srbske listove, odbijte Kosora, koji ne spada nikamo, i što preostaje?

I onda ti pisci, koji dobivaju iz družtvene blagajne honorare i plate poput činovnika, ti ljudi ne služe „svojim interesima", već to služimo mi, gdje urednik još ne primi ni probijena filira za svoju „sumnjivu rabotu!"

Oni „*hoće* da budu slobodoumni pisci", mi se pak tim ne hvalimo, jer to već *jesmo* (treba prolistati „Smotru"). To „mnogi književnici o sebi niti mogu niti *smiju* da kažu", dok služe interesima svojim i svojih koterija. Mi bismo pače bili smiešni, kad bismo napisali kao urednik „Savremenika", koji u toj svojoj noti na saradnike veli:

„Ja ne ću da budem ikomu sudijom; moj je posao da prikupim gradju i da je ispitam, imade li dovoljno književnih kvaliteta . . ."

Dakle: ne će biti *sudijom*, a ujedno „ispituje, da li imade književnih kvaliteta", to jest *sudi*, valja li što ili ne. Ne će biti sudijom, a u istom broju piše kritiku o Petrovićevoj „Suzi", dakle o njoj *sudi*...

No dakako nas „pet šest ljudi" tu savremenu rabotu ne shvatamo. Oni su tako slobodoumni i savremeni, da su nas, nas „pet „šest ljudi", koji sumnjivo rabotamo kopirali i u formatu i samom papiru, tako im se svidjela ta naša „sumnjiva rabota". Oni su pače za nama zaveli u „Savremenik" i politiku i dok smo mi, iskreno se proglasivši listom jedne političke stranke, sliedili i sliedimo tu politiku, oni su uveli u list družtva hrvatskih književnika, dakle družtva, kome su članovi književnici svih političkih stranaka, — uveli su politiku rezolucionašku, naprednjačku, pristranu, a objavii, da će biti „neutralni.

Kamo su doprli ti „slobodoumni pisci" u politici, dokazom je zadnji broj „Suvremenika", gdje se veli:

„Hoćemo, da vodimo modernu politiku, ali nijesmo još dali moderne socijalne sadržine starim pojmovima naroda, domovine, patriotizma i — politike". „Politika naša konačno kao da nije *rad* za narodno dobro, već volja, želja, zahtjev, da drugi nešto učini ili ne učini".

Dakle sami priznaju da nemaju pojma, ni „sadržine" pojma o politici. Čestitamo družtvu hrvatskih književnika, na takovom mjesečniku!

„Onih pet šest".

MAGNO

(God. 1075.)

I

Giovenazzo, mrk ko zločin
Normanskijeh grad gusara,
Nikad nije znô za počin
Radi svoga gospodara.

Gradu usred kamen-dvora
Viekom drmi Amik kneže,
Pa ko pauk preko mora
Jadranskoga plete mreže . . .

Danas su mu njegvi ljudi
Preda nj rietki plien donieli —
Amik mu se čudom čudi,
A još više dvor mu cieli.

Ti si Slavić iz Poljica,
A ti drug mu, Draško, scienim —
Smješljiva će Amik lica
Prema ljudma zarobljenim.

Mene, kneže — Slavić vrati
Rieči glasnom, snage punom —
Krunili su svi Hrvati
U Solinu zlatnom krunom . . .

Da, da! — reć će rieči jetkom
Amik kneže — to mi znamo;
Al sve ipak bilo spljetkom
Protiv moćna pape samo . . .

Zato sam te ja i nagno
U te svoje mreže velje —
A danas će stići Magno,
Da preuzme tvoje želje . . .

Magno? Svenov sin i Danac? —
Lane Slavić — Kako vredja! . . .
Nikad ne će, pamti, stranac
Nosit krune mojih predja!

Ha, ha! — grotom Amik vrati —
Velika je drskost vaša;
Otkad plašt i trun su zlati
Za poljičkog velikaša?

Ti ćeš ovdje ostat s drugom
Gledat moje jedrenjarke —
A u času možeš dugom
Domu slati misli žarke . . .

I Amik je migno straži,
Da odvede oba roba —
Postanuli ne bi l' blaži
U tišini živa groba.

II

Tisuć možda svieća gori
U dvorani Amikovoj —
On sam mladog Magna dvori
I časti mu laska novoj.

Magno laske milo prima
I milo ih vraća knezu;
Hvali papu i moć Rima
I obriče svoju svezu.

Jednom svoje družbe jake
Eno sada i nalaže,
Da papinske kralja znake
Domaćinu još pokaže.

Sav očaran Amik kneže
U veljoj se topi sreći,
Za zlaćenom čašom seže
I svome će gostu reći:

Ovu tebi u čast, kralju,
Plemena mi srodna, draga!
U čast onim, što te šalju,
Med Slavenim krotit vraga!

Slaveni su lieni, glupi,
Pocjepani na slobodi —
Niemac treba da ih skupi,
I ko djecu udilj vodi . . .

Imati ćeš mnogo truda,
S briga često gledat nice;
Al ćeš zato svietom svuda
Osvjetlati rodu lice! . . .

Uz zveket se čaše prazne
I opet se pune krugom;
A Magno na rieči mazne
Uzvratit će nekud s tugom:

Na pozdravu kad ti hvalim,
Na srcu su rane dvie mi:
S jedne ja za domom žalim,
S druge predam: kud se spremih...

Dobri ljudi, skromno cvieće,
Divni kraji oca moga —
Možda nikad više ne će
Draškat oka sanjarskoga!

Meni dašto laska kruna
I sveze me bodre sjajne . . .
Duša bit će volje puna —
Al mi narod, zemlja: tajne . . .

Na miso me sretnu dove —
Kneže Magnu u rieč pane —
S njom ti sviću nade nove
Za kraljevske tvoje dane.

Uz Slavića se dočepah
Velikaša, Draška nekog,
Njemu zgoda eto liepa
Riešiti se ropstva priekog.

On će dobro zemlju znati,
A ne manje i ćud puka —
Uzmi njega, nek te prati
I bude ti desna ruka!

Položaj mu podaj jaki
S položajem sredstva, snagu —
Za čast, novac, Slaven svaki
Služiti će istom vragu! . . .

Ti se smješiš . . . Kao da si
S ovom mojom mišlju skladan . . .
E pa dobro! . . . Nek se spasi
Robovanja Draško jadan! . . .

Prije no ti ladja krene
Na put s jutra, još o zori —
Nestat će i zadnje sjene,
Što ti danas srce mori.

I gosti se na to dali
U naručaj slatkom sanku . . .
Morski su im burni vali
Šumorili uspavanku.

III

Iza mora, iza brda
Prve dana zrake rude —
U ćeliji s loga tvrda
Slavić se i Draško bude.

Čudna me je — Slavić reče —
Izmučila noćas sanja:
Ti da mi se prošlo veče
Oslobodi tamnovanja . . .

San je davno znana laža —
Vrne Draško glasom roba —
Jednaka nas čuva straža
I čuvat će sve do groba!

Da, da! Ali slušaj samo —
Reć će Slavić — kako dodje . . .
Stranac Magno ne htje tamo
Preko mora sam da podje . . ,

Ne šali se! — Draško guši
Osvit misli crne, čudne;
A Slavić će: Ded po duši
Kaži, što bi — da se zbudne?

Ja bih pošo — kao sobom
Govoreć će Draško rjeti —
Ja sam za te posto robom,
Pa ću za te i umrieti . . .

Još u rieči bili druzi —
Kad no straža se oglasi
Pozva Draška, sveg u tuzi,
Da je sliedit ne počasi . . .

Sanja mi se — Slavić lane —
Eto ipak ispunjava . . .
I na grud mu Drašku pane
Izmučena mislim glava.

Ja sam svoju reko! S Bogom! —
Svrši Draško prema drugu —
I izadje žurnom nogom
Tomeć tajnu, bol i tugu . . .

IV

Morem sinjim labud plovi,
Ne! na jarbol ladja vita;
Svaki val ju s čeznje lovi,
Al je brzu ne dohita.

Na palubi — rekaô bih —
Do dva živa stoje kipa . . .
More, što se o bok drobi,
Na njih bujnu rosu sipa!

Ali oni slabo mare
Za djetinju igru mora,
Lica im se udilj žare
Sred živahna razgovora.

Ti si dakle — Magno reče —
Uvjeren u svojoj duši,
Da Hrvate gorko peče,
Što se slavska miso guši?

Dašto! — Draško će mu vrnut —
Nama samo slavska vriedi . . .
Prije ćemo sviet obrnut —
No zapadna da pobiedi . . .

Al i mene zapad šalje —
Magno drugu svom naglasi —
Onda će u zemlji dalje
Burni zar da traju časi? . . .

Draško samo hladno kimne
I pogleda letom Magna
I opazi crte zimne,
Što mu ih na obraz nagna.

Ali moje sveze jake —
Stao Magno prietit vješto —
Pa i ove danske šake
Valjda jošte znače nešto? . . .

Sveze? Šake? Za njih lako! —
Sad će Draško nadovezat —
Tek ćeš sebi stvorit pakô,
Staneš li nam narod stezat . . .

Ti ko da mi — Magno plane —
Ne naumi biti desnom? . . .
A čemu ti ropstva dane
Skratih onda jadnom, biesnom? . . .

Svoga ropstva ja ne prodah —
Svečano će Draško, hladno —
Za nj da kupim ropstvo roda —
Onda volim moru na dno! . . .

A ti ajde! . . . Zapjeni se
Magno blied od srčbe burne;
Rukam Drašku o grud svi se —
Da ga preko broda gurne . . .

Skupa ćemo, strančе, bome! —
Rvajuć se Draško rukne —
Meni grob u moru mome —
Tebi nek u tudjem pukne! . . .

I kvače se kao lancem . . .
S groze morska tihne voda —
Sad se Draško vino' strancem
I survo se preko broda . . .

Sad je mir . . . Nad vlažnim grobom
Čudan samo šapat leti:
Ja sam za te posto robom,
Pa ću za te i umrieti.

GJURO ARNOLD

BEZIMENI AUTOR „HRVATSKE BOSNE“ SAVREMENIKOVOM HISTORICUSU

Gospodine „Historice!“

Dozvolite bezimenom autoru „Hrvatske Bosne“, da se osvrne na Vašu recenziju njegove radnje u 11. broju Savremenika. Na ovaj me osvrt ne nuka želja za polemikom, nego supstancija pitanja, koje je baš danas za Hrvate upravo životno pitanje.

Vi u kratko skidate kajmak sa mojih izvadjanja, pa se onda penjete na ambon, te mi očinskom pozom čitate čitulju, a u toj čitulji ima nekoliko stavaka, na koje držim, da mi valja reagirati. Najvažnija medju njima čini mi se ta, da mi prigovarate, kako sam hrvatskoj stvari u Bosni „škodio“, raspirujući mržnju izmedju jednog i drugog dijela „jednokrvnog“ naroda. To je dakako fraza, ali katkada valja i fraze pobijati.

Škodio? Ko danas smije u našim zamršenim prilikama proglasiti nešto apsolutno škodljivim ili korisnim? Nisu li baš stanoviti faktori, koji danas gude u prve gusle i uz koje jamačno i Vi pristajete, tako pomutili prilike i pojmove, te sami ne znadu, što je korisno, što li štetno, što dobro, što li zlo? Evolucija došla je u nas u vrtlog, svakomu u tom vrtlogu zaslijepljene su oči, a ako baš ja neskromno mislim, da su moje ostale bistrije, došao sam do toga s razloga, što ne stojim na dohvat tome vrtlogu, nego onako procul negotiis.

Svakako Vas mogu uvjeriti, da sam svoje pero okvasio iskrenom željom, *da koristim* hrvatstvu i da stalno vjerujem, da će doći vrijeme, a s njime i moji nazori do vlasti u našem javnom mišljenju.

Škodljivost mojih izvadjanja stoji tobož u tome, što raspirujem „mržnju“ izmedju jednog i drugog dijela „jednokrvnog“ naroda — Hrvata i „Srba“. (Molim i ovaj put ide navodnik na moj račun!) Zar su Hrvati i „Srbi“ čekali tek na me, da se zamrze? Zar ta mržnja nije historijom zadnjih vijekova sankcionirana baština? Zar ta mržnja nije upravo rezultanta „srpskog“ utjecaja na naš etnički i historički razvoj? Zar treba psa i mačku, vatru i vodu tek poticati na mržnju? Zar držite, da nisam toliko proniknuo u dušu Hrvata i „Srba“, a da ne bih znao, da je svaki pokušaj izmirenja tih po Vama „jednokrvnika“ opsjena bilo samoga sebe, bilo javnosti, a da račun

za te eksperimente plaćaju uvijek Hrvati? Zar ta mržnja nije latentna i u onom zagrljaju, kojim se grle naši rezolucionaši „Srbi“ (NB. uvijek na prvom mjestu) i Hrvati?

Poticao sam na mržnju? Gospodine moj! Da sam to htio, da sam htio „Srbe“ omrznuti pred svijetom, zar nisam mogao citirati sva ona zlodjela, što su ih počinile vlaške dobjeglice na našoj krajini, a na oči osmanlijskih pušaka i topova, na grudi *naše* zemlje, dok im stopa još na njoj nije ni otisnula pravoga traga? Da sam ih htio omrznuti, zar nisam mogao iznijeti sva ona razočaranja, što ih je doživjelo hrvatstvo u užoj Hrvatskoj od Joce Živkovića do dra. Medakovića? Da sam ih htio omrznuti, zar nisam mogao iznijeti statistiku zločinstva u Hrvatskoj, Bosni i Dalmaciji, gdje nepregledna većina zločina ide na vlaški raboš? Zar nisam mogao statistikom u ruci dokazati, da su jedina mjesta na hrvatskom tlu, gdje „Srbi“ uživaju neprijeporni majoritet, Lepoglava, Mitrovica i Zenica? Da sam ih htio omrznuti, zar nisam mogao navesti sve one žrtve vlaških noževa i vlaške vatre, koje su u zadnje dvije godine pale u Bosni? Da sam ih htio omrznuti, zar nisam mogao iznijeti činjenicu, da je ona brutalnost „u usmenom izražaju misli“ našega naroda, koja na žalost truje inače pitomi narodni govor u formi ogavnih kleveta, honorar, kojim honoriraju Vlahosrbi dobročinstva, što su im pala u dio na našoj grudi? Ni u Slovjena na sjeveru, ni u ostalih evropskih naroda, nema tako ogavnih kletava, kao u onoj periferiji, do koje su dospjeli vlaški „kulturträgeri“, koji su iz svojega prajezika percipirali sve te estetske emanacije svoje vlaške duše, te ih preveli u jezike, kojim su zamijenili svoj prajezik: u hrvatski i magjarski; jer Vlah kune, gdje se drugi Bogu moli, Vlah kune, gdje drugi miluje, a stranac, koji njemu dodje, naučit će prije opsovati, nego li reći „dobar dan“!*

Da sam sve to htio, davno bi mi sustalo pero a suvišan bi bio posao, jer svaki Hrvat i onako zna, što je Vlah. Ta već je slavni Alipaša Rizvanbegović, kada ga je Omerpaša Latas vodio na stratište, rekao, da je sam car a ne carev sadriazam, *Vlah ostaje Vlah, te Vlah!* A samo Vi, gospodine Historice, niste okusili, što je Vlah? Sretna li i bezazlena čovjeka! — —

Istokrvna braća? Zar Hrvati i „Srbi“?

Tko su Hrvati, odakle su došli, to svak zna. Spomenici nam bilježe svaku etapu na njihovom putu iz Bijele ili Velje Hrvatske u novu postojbinu, tih spomenika pun je peštanski i kninski muzej — zagrebački na žalost nije! A tko su „Srbi“, odakle li su pošli: to danas niko živ ne zna!

Je li ime Srbin uopće slovjenskog porijetla? Nije li Šafaříkovo tumačenje da potječe od „ser“ ili Daničićevo, da potječe od „sar“ tek primjer onog etimološkog naiviteta, u koji zapada katkada i najveći učenjak?

* Dragi gospodine Historice! I Vama moram na račun ovih dojmova nešto zabilježiti, naime izraz *„stupiditet“*, koji Vam je na jednom mjestu pao. Dakako, ćirilicom pisan, zvučio bi nešto *„jedrije“*, *„prostonarodnije“*, ali Vi ste čovjek, koga je i zapadna civilizacija nešto obliznula, pa je pala malo blaža riječ! Vi mi unatoč tome na drugom mjestu priznajete duhovitost; kako se oboje sumira? Je li to *duhoviti stupiditet ili stupendan duh? Stupidan* duh prepuštam . . . !

Sar — ser — srbin!

A ja Vam velim, gospodine Historice, da su se Šafařik i Daničić popeli mjesto na Hindostan na samu Himalaju: riječ Srbin niti je bila, niti će ikada biti slovjenskog korjena!

Eto što je „Srb“!

Izvjesni dijelovi stare Dacije i Moezije predstavljali su nekoć rimski Sibir: deportirani robovi i zarobljeni urodjenici obradjivali su tu za svoje tlačitelje rodna polja i obilne rudokope. Masa naroda bila je tu državno, imperatorsko *roblje* — *servi*, a ovo ime prešlo je i na njihovo potomstvo i na one ogranke Slovjena, koji su se s njima izmiješali. Od poruge zvahu Latini ove u svojoj poznatoj aroganciji imenom *Servi* a ovi, osjećajući se inferiornim aroganciji grekoromanskog življa, poprimiše to ime kao narodno, prozvaše se Servi — Srbi, svoju zemlju Servia — Srbija!

Pa vele, ima još ljudi, koji se ponose tim imenom!

Serbi — servi!

To je dakako nedostojna igra riječi, kazat će moj protivnik, ali ja ću mu odgovoriti sa „bagrorogjenim“ Porfirogenitom, zaštitnikom i miljenikom Srba, koji je bio prvi falzifikator povijesti Hrvata u prilog „Srbima“:

„Serbli autem Romanorum lingua *servi* dicuntur; unde serbula vulgo servorum calceamenta; et tzerbulianos illos vocamus, qui ita viliter calceati sunt. *Serbli autem inde sic cognominati sunt, quod Romanorum imperatori servirent*“.

Dakle: Srbi su servi, a srbulja* je opanak a ne — obraz!

Ova je etimologija natjerala romanske dosjetljivce srednjega vijeka, kojima je Slovjen bio omražen kao barbar, te su ime slovjensko, koje se u starijim vrelima piše posve korektno Slavi, Slaveni, Slavini igrom riječi izvrgli u *Sclavi* (robovi), a to nam je do danas ostalo u talijanskom *Sciavo!*

A odium u toj stvari? „Srbi“ ga ne osjećaju, jer kada „Srbin“ umre te nije više ni rob svoje strasti ni tudji rob, piše na svoj samrtni kamen: zde leži rab boži!

Pamtite i tu razliku: Hrvati su *djeca*, a Srbi *robovi* boži!

Treba li mi još kazati, koje li je ono nesretno slovjensko pleme, koje je zapalo u more vlaško-srpskog pražiteljstva te je u njem utonulo, ali na moru nametnulo starijem življu svoj jezik? Bili su to *Rassi* (NB „a“ čitaj ovdje kao nenaglašeno rusko „o“), dakle ogranak sa *ruskog* stabla, koje u srednjem vijeku poznajemo pod imenom Rašana, Rasciana, osnivači raškog kraljevstva u današnjoj Raškoj. Njihovo narodno ime nestalo je danas na Balkanu, ali ga je sačuvao magjarski jezik u nazivu Ràcz.

Dakle *„Srbi“ nisu jednokrvna braća Hrvatima, to su poslovljeni Vlasi,* potomci crnomanjastih, poluromanskih starosjedilaca balkanskog poluostrova. Njihov crni elemenat igra u našem južnoslovjenskom etničkom razvoju istu

* Dakako! Naši „slavosrpski“ filozofi načinili su od *srbulje* nešto ljepše: prve spomenike srpske literature! A Konstantin Porfirogenit veli, da su to — *opanci!*

ulogu kao i potomstvo keltskog pražiteljstva u sjevernoj Njemačkoj, Belgiji, Francuskoj pa i u samoj Italiji, gdje se u masi plavokosog i svjetlookog germanskog i slovjenskog življa ističe kao crnomanjasti sloj, koji prema mjesnim prilikama manje ili više infiltrira mladje etničke elemente. Jednom riječi, crnomanjasti pigment u današnjih evropskih Arijaca je relikt praarijskih *cigana,* koji su napučivali Evropu prije dolaska Romana, Germana i Slovjena.

Ovaj je tema za srednju Evropu duhovito — molim, zbilja duhovito! — obradio i razložio pokojni Virchow, a on bi isti zakon, koji vrijedi za srednju Evropu ustanovio i za evoluciju balkanskih Slovjena, da ga u tom poslu na žalost nije zatekla smrt.

Gospodine Historice! „Srbi" dakle nisu naša jednokrvna braća, ma da i govore hrvatskim, ili ako baš hoćete *raškim,* a nipošto „srpskim" jezikom! Ako bi oni slučajno žalili, što im poričemo sredstva, tješite ih ovim: Povucite paralelu izmedju tih slavizovanih vlaha i drugih narodnosnih polutana: Prusa, to jest germanizovanih Slovjena i Talijana, to jest romanizovanih Germana. Jedni danas vladaju sudbinom Evrope, drugi su nekoć pokrenuli renesansu i možda je, per analogiam, dosudjena i našim polutanima „Srbima", koja velika uloga u historiji svijeta!

Samo kod te paralele ne zaboravljajte na ovu čudnu činjenicu, kojoj još niko nije našao tumača: etničke smjese mladoarijskih elemenata, Romana, Germana i Slovjena medjusobno daju uvijek krasan, kulturno aktivan produkt — vide Pruse, Talijane, Čehe a smjese staroarijskih elemenata, Kelta i Ilira sa mladoarijskim — vide „Srbe" Rumune, Arnaute itd. — da su kulturno pasivni, ili recimo odmah bez okolišanja, *kulturno sterilni* produkt.

Nakon ovo par razmatranja razumjet ćete, zašto ime Srbin pišem uvijek sa navodnikom. Bez njega bila bi to injuria, jer pomislite: — Srbi: servi! a vrijedjati mi nije namjera!

* * *

Dozvolite mi, da se i ja sada popnem na ambon i da Vam malo odčitam čitulju!

Gospodine Historice! Vi ste možda krasno docirali povijest, Vi ste pače možda vrstan historički kompilator, ali historik niste! Jer da kao historiograf — o historiologiji ne ću ni da govorim — poznate iole prilike hrvatstva u cjelini njihovoj, da imade iole u sebi historičkog zvanja kao Hrvat, ne biste tek čekali, da ja reknem o Vlahosrbima, što sam rekao, ne bi moje argumentacije bagatelisali, već bi, svjestan svoga zvanja, te argumente utvrdili još boljima; tih imate na pretek, ali se plašite iznijeti ih!

Gospodine Historice! Nije historija kemička čistiona, koja mora da izapere svaku ljagu, a ako to nije moguće, da je pokrije kakvom zakrpom, ona mora katkada one elemente, koji se valjaju u kalu, potisnuti još dublje u blato, da se tamo uguše, jer inače ne bi bila magistra vitae. Nije njena zadaća *zaslijepljivati* — prepustite to mirno slavosrbima — nego *razbistriti* naše etničke prilike. Ja sam to po najboljoj savjesti svojoj učinio.

Da li sam se svojim spisom pokazao kao diletant historije ili čak kao šegrt, o tome ne mogu da sudim, jer sam osobno zainteresovan; taj sud puštam Vama!

Još jednom! Vi niste historičar, barem niste onakav, kakvoga ja sebi predstavljam, ali ste udvoran čovjek! Vi pohvalom spominjete, da sam tu i tamo neke momente i konkluzije duhovito izveo, da sam pokazao pače *mnogo* duhovitosti! Ja Vam na tom komplimentu od srca zahvaljujem i molim, da mi što prije dadete prilike vratiti Vam, čime ste me zadužili. Po onoj njemačkoj „Mit dem Hute in der Hand kommt man durch das ganze Land" — mislim to je bila i deviza rezolucije — dodajete toj pohvali još i tu, da sam rutiniran žurnalista, a žao mi je, što te hvale ne mogu primiti, jer je „Hrvatska Bosna" zbilja moj prvi žurnalistički debut, a ono što Vi u mome prvijencu nazivljete rutinom, možda je slučajni efekt!

Vi ste, gospodine Historice, i ljubezan čovjek, jer ste se zabrinuli i za moj učenjački prestiž. Hvala Vam na toj brizi, ali ja sam se sobom dobar dio svoga vijeka borio i radio za taj prestiž pa ću ga znati i bez tudje pomoći čuvati. A prestiž? Ima li elastičnijeg pojma? Ta pomislite, kakov bi bio efekt, da se recimo zec zabrinuo za prestiž Kaja Julija Cezara!

Vi mi napokon još regbi zamjerate, što nisam smatrao nužnim, javiti se imenom, i tu ste doista pogodili Akilovu petu; ali vjerujte, nije tome uzrokom ni bojazan pred kritikom ni briga za moj učenjački prestiž, nego doista materijalni, fizički strah pred onim brutalnim elementima našeg „slaveno"-srpskog naroda, koje sam u svojoj studijici ocrtao. Jest! Ja se bojim onih noževa, koji u zadnje dvije godine po Bosni kolju nedužne Hrvate katolike i muslimane; ja se bojim onih revolvera, koji pucaju sad po Beogradu, sad na Cetinju, sad u zagrebačkoj sveučilišnoj auli i koji se na tovare dovažaju preko Drine i Save u Bosnu, da se mobilizuje „srpstvo", da Vlasi imadu čime razigrati svoja junačka srca; ja se bojim i onih plamenova, kojim plamte po bosanskoj Krajini i Posavini razni čardaci, ne bi li vlaška kultura, kultura najkulturnijeg elementa u Bosni, izašla u što ljepšem svjetlu. Ja se bojim, da ti plamenovi ne bi planuli i u Zagrebu ili gdje drugdje po Hrvatskoj!

Ja sam prestar, a da se stavim „srpskoj" pušci ciljem, koja plamti samo *iza busije,* a opet sam premlad, a da sam radeći Hrvatskoj na polju svoje struke sustao te da me „srpska" puška ili nož bez štete može uklonuti.

To je razlog te svoga imena ne iznosim: ne strah pred argumentima, nego strah pred puškom *iza busije.*

Dobro je, vele, bojati se zla, a ko nije slavosrb, taj nek ne ide pred Vlahosrbe!

Vaš odani

BEZIMENI AUTOR „HRVATSKE BOSNE"

PRILIKE GLAZBENIČKOGA ŽIVOTA*

Valjda nema umjetnosti, koja bi bila kao zvanje tako zavodljiva, kao što je glazbena umjetnost. Ona je gotovo svakomu pristupna, goje ju na sve moguće načine, uopće najpopularnija je. Koje dakle čudo, ako broj onih, koji hoće, da joj služe i koji hoće, da njom zaslužuju, upravo užasno raste.

Danas se smatra gojenje glazbe — u najširem smislu riječi — dijelom naobrazbe. U širokim gradjanskim i poluinteligentnim vrstama uzimlje se, da je nužno znati svirati na kojem instrumentu, isto tako, kako je nužno znati plesati, šahirati, biljariti ili kakav drugi šport ili igru.

Zato uči glazbu svatko, samo ako mu sretstva iole dozvoljavaju. U većini takovih slučajeva ne uzimlje se glazba ozbiljnije, nego i svako drugo sretstvo za zabavu. Ako se u imućnijoj obitelji nadje četvero djece, roditelji će ih dati sve četvero učiti glazbu; svako barem po jedan instrumenat, jer to spada u „bon ton", jer to zahtijeva društvena ugladjenost. Na taj način dolazi do bezbroja mladih ljudi, koji se bave glazbom, u početku doduše za zabavu i bez obzira na to, imade li dotičnik smisla ili ne. Dakako da se u tom bezbroju neozbiljnih i dobrim dijelom nesposobnih, nadje i priličan broj onakovih, kod kojih se kaže „bu već nekaj, samo po vremenu! . . ." Ako su u takovom slučaju roditelji ili uopće oni, koji su za takovo dijete odgovorni, neoprezni, natjerat će dijete, bez obzira na to, jesu li one male sposobnosti od ikakovoga većega značenja, da uči, da vježba, da nastavlja, jer „bu već nekaj, samo po vremenu, treba čekati . . . ." I dijete uči nekoliko godina, vježba dan na dan, sâmo i uz učitelja, pa ako nije u njemu uslijed toga ubijena volja za glazbu, ako mu je ostala još i zera smisla, strpat će ga brižni roditelji u kakovu privilegovanu glazbenu školu i sada se mučenje nastavlja. „ . . . Kad je već toliko potrošeno u tu svrhu, ne može se stati na pol puta" i roditelji dalje troše, sve u nadi, da će se to sve jednoć i sa stostrukim kamatama vratiti, da će im dijete postati slavno i

* Dobrotom autora donosimo izvadak iz oveće brošure, koja će doskora ugledati svjetla. *Uredničtvo.*

sretno kao .... Kako je medjutim u istinu i da li se išto vraća, pokazat ću evo sada.

Svrši li mladić s uspjehom konzervatorij ili koju glazbenu školu, to ga samo u prerijetkim slučajevima čeka kapelničko mjesto ili impresarij, koji će htjeti „uložiti“ u njega kapital. Obično se zbiva, ako je mladić odista stekao dovoljno sposobnosti i ako je puste sreće, da ga poslije svršenoga konzervatorija zapadne mjesto u kojem kazališnom ili kojem drugom privatnom orkestru. Rekoh, puste sreće, jer kapelnici obično rado ne primaju istom svršene pitomce konzervatorija ili glazbenih škola, jer tim ljudima, u većini slučajeva, manjka orkestarska routina. Za sticanje ovakove routine nema u konzervatoriju i na glazbenim školama dovoljno vremena i prilike. Dakle samo rijetki se mogu nadati, da će iza svršenih nauka biti odmah namješteni u kojem kazališnom orkestru, tim više, što su mjesta u kazališnim orkestrima samo rijetko ispražnjena. Tko takovo mjesto uhvati, ne pušta ga tako lako, jer su i najlošija takova mjesta, u većini slučajeva, još uvijek neprispodobivo bolja od onih u drugim orkestrima.

Ako dakle čovjek takovo mjesto ugrabi, može se smatrati dvostrukim sretnikom. Ta sreća sastoji se u tome, da je stalno namješten za jednu ili više kazališnih saisona, uz mjesečnu plaću od 90 do 110 i maksimalno 130 kruna (kako je to, recimo, kod našega kazališta). Reći će tkogod, kako mogu naše kazalište uzeti kao uzor, gdje je poznato, da imade kazališta, koja daleko bolje plaćaju. Jest, ali imade kud i kamo više, na kojima se plaća kao i kod nas, a i slabije. Brojim ovamo razna i mnogobrojna privatna kazališna poduzeća.

Ova plaća medjutim, u većini slučajeva, ne teče cijelu godinu, nego samo ono vrijeme, dok traje kazališna saisona, a to traje sedam do osam mjeseci. Preostalih četiri do pet mjeseci treba proživjeti bez stalne plaće. Drugim riječima, treba se pobrinuti za tako zvani ljetni engagement u kojem kupališnom ili sličnom orkestru.

Za mlada čovjeka, koji nema obitelji, ne bi to ni bilo tako nezgodno. Ali kako ljudi ne ostaju za vazda bez obitelji, to treba tu okolnost jače uzeti u račun. Što znači, voditi dvostruko kućanstvo, što znači, vječito iz godine u godinu seliti i živjeti po više mjeseci, odijeljen od svoga obiteljskoga doma, o tome opširnije govoriti, držim, da nije potrebno. Da i ne uzimljem u obzir slučajeve bolesti i drugih nedaća, koje se uslijed takovih prilika jače i teže osjećaju, jasno je, da takav život čovjeka dvostruko troši, da takav život ne može za onoga, tko ga je okusio, osvanuti u ružičastom svijetlu.

A ovakav nomadski život, život neprekidnoga selenja, sa svim svojim tegobama, sa svim onim štetnim posljedicama, čeka sve one, koji ne uhvatiše mjesta u — luci spasa, — u orkestru kojega od onih kazališta, koja svoje glazbenike naimlju na cijelu godinu.

Imade doduše još jedan put, kojim podje, iza svršenih nauka, mnogi mladi glazbenik, ali taj je put jamačno još gori, još ubitačniji. Taj put vodi

kroz vojarnička vrata t. j. u vojnički orkestar. Mnogi su prisiljeni, da tim putem zakorače, jer ih je na to natjerala bijeda, loše materijalne prilike, nestašica mjesta, a većina za to, jer to traži vojna dužnost.

Ja ću se jamačno na drugom mjestu i drugom zgodom opširnije zabaviti značenjem vojničkih orkestara, ali već sada mogu mirne duše ustvrditi, a prema želji i dokazati, da sjegurno nema većega zla za mladoga i zanosnoga glazbenika, nego što je boravak u vojničkom orkestru. Već sama svrha vojničke glazbe, svrha, kojoj glazba u vojničtvu služi, tako je oprečna svrsi, kojoj glazba treba da uopće služi, da nije potrebno duljiti o tome, kakovim štetnim dojmovima upliviše sudjelovanje u vojničkim orkestrima.

Ja ne ću opisivati potanje glazbeničkoga života u vojništvu, nego ću samo reći, da će poslije trogodišnjega boravka u vojničkom orkestru, gotovo svaki mladi glazbenik postati više vojnik, nego glazbenički umjetnik. Uslijed onih mnogih pokusa i sviranja na pivskim koncertima i plesovima stekao je doduše neku orkestarsku routinu, ali ta routina bi se mogla vrlo ispravno nazvati vojnom orkestarskom routinom. Ali ta dostaje istom za glazbenika trećega i četvrtoga reda. O umjetničkom razvijanju i usavršivanju ne može biti govora, jer uz ovakovu napornu dnevnu i noćnu službu, kakovoj je glazbenik izvrgnut u vojničkom orkestru, ne dostaje vremena za svestrano vježbanje, za sticanje routine, koja je potrebna za sudjelovanje u kazališnim i simfonijskim orkestrima. Ako se medjutim i nadje po koje kazalište, koje zaposluje u svojim orkestrima i glazbenika iz vojničkih orkestara, to ne dokazuje neosnovanost moje tvrdnje, nego samo činjenicu, da se za volju štednje osakaćuje umjetnost. Ne mislim time ustvrditi, da su svi glazbenici, koji pripadaju vojničkim orkestrima, bez izuzetka nesposobni za gojenje ikoje druge glazbe, nego da je od mnogoga mladića, koji je ušao u vojnički orkestar, mogao postati vrstan glazbenički umjetnik, da je imao prilike usavršivati svoje sposobnosti i da nije morao svoje najljepše godine žrtvovati vojničkom zaptu, koji je tako protivan svemu, što je bilo u kom srotstvu s umjetnošću.

*

Dovde sam se bavio samo u krupnim crtama glazbeničkim prilikama s materijalne strane. Puštao sam medjutim sasvim s vida jedan momenat, koji je od vanredne važnosti, jer glazbeničko zvanje čini gotovo zasebinu u nizu raznih drugih zvanja.

Poznata je činjenica, da su nekoja zvanja, koja su u svojem djelovanju upućena direktno na javnost (glumaštvo, pjevaštvo itd.), daleko napornija od drugih, recimo, sukromnijih zvanja. Medju tima, teško napornim zvanjima, zauzimlje glazbeničko, po svoj prilici, prvo mjesto. Duge i neprekidne, neprekidne u toliko, u koliko ih se ne smije prekinuti niti na nekoliko dana, vježbe, već su same po sebi neke vrsti atentat na zdravlje, bavio se glazbenik kojim mu drago glazbalom, jer svako glazbalo iziskuje i jednu čisto zamjernu količinu fizičke snage. Tijelo se uslijed toga jednostrano

razvija i odatle veliki postotak prerano ostarjelih glazbenika. Pribroje li se k tome i razni drugi po zdravlje štetni uplivi, kojima je glazbenik izvržen za vrijeme svoga rada, onda ne će biti čudo, što prema statističkim podacima glazbenici, koji se intenzivno bave svojim zvanjem, u vrlo rijetkim slučajevima doživljuju godine prave starosti. Iz jednoga nedavno objelodanjenoga statističkoga pregleda razabirem, da više nego ²/₃ glazbenika pogiba u mladim godinama od tuberkuloze.

Medjutim glazbenici uopće ne smiju ostariti, jer publika, a ni kapelnici ne vole starih glazbenika. Publika, jer to moguće vrijedja njezin estetski osjećaj, a kapelnik, jer znade, da svako glazbalo svoga glazbenika neobičnom brzinom troši. Poznata je naime činjenica, da glazbenike, koji se bave lih onakovim glazbalom, kod kojih su upregnute mišice ruku i prsti (sve vrsti gusala i uopće glazbala sa žicama), zadešava klonulost zglobova, koja se očituje u tome, da prsti i zglobovi izgube onu gipkost, koja je potrebna za podpuno vladanje s takovim glazbalom, dočim opet onima, koji se bave glazbalima, u koja se duše, poispadaju zubi prednjaci. A to sve su bitni uvjeti za onoga, tko hoće da vrijedi kao vrsna glazbenička sila. Starost i nedaće, što ih ona sa sobom donosi, primiče se glazbeniku dvostrukim korakom. Ovakovi „istrošeni" glazbenici ne primaju se ni u kakav bolji orkestar i tako biva, da velik broj glazbenika godimice ostaje bez zarade radi obnemoglosti, ma da im starost nije takova, da bi mogli u kojem drugom zvanju vrijediti kao obnemogli.

Tim nevoljama mogu se neko vrijeme s uspjehom otimati samo on, glazbenici, koji su već pri svom nastupu računali s tim okolnostima, te prema tomu odabirali glazbeničko zvanje, a kasnije uvijek dovoljno pažnje posvećivali njezi svoga zdravlja.

Fizički slabo razvijeni mladići, te oni, u kojima nisu sva ona prije navedena fizička svojstva posvema razvijena, neka se ne laćaju glazbeničkoga zvanja, jer osim, što će im biti teško uopće razvijati se, napredovati i stizavati druge, nigda ne će uživati niti u najmanjoj mjeri bilo kakove sreće u svom zvanju, i postat će, daleko ranije od drugih, nesposobni za svoje zvanje.

Slika životnih prilika glazbeničkoga zvanja, po svojem vanjskom vidu, nije dakle ni malo povoljna. U kratke crte zbijena izgleda ovako: U mladosti, do dvadesete godine, od prilike, naukovno vrijeme, a onda služba u vojništvu i poslije nje težak i mukotrpan položaj i život, koji sa sobom donosi preranu starost i nesposobnost za rad.

To je slika, koja nam se ukazuje, ako malo točnije zagledamo u gospodarski i materijalni položaj glazbeničkoga zvanja. Ali imade još jedan jednako važan i odlučan faktor, koji taj položaj čini pogotovo teškim, a to je psiha i moralno raspoloženje glazbenika uopće.

Sjegurno nema zvanja do glazbeničkoga, na koje bi se mogla tako ispravno primijeniti pjesnikova prispodoba o mladiću, koji se otiskuje na

široko more u brodu sa tisuć razapetih jedara, da se vrati kao iznemogao starac na trulome čamcu.

Je li se ikada koji mladić, pri nastupu u glazbeničko zvanje, upitao, kakav je život glazbenikov? Ja mislim, da nije. Inače bi se tomu zvanju posvećivalo razmjerno manje ljudi, nego što se to odista zbiva.

Tisuće i tisuće privuče godimice sirena, koja se zove glazba, u svoje blistave mreže. I tisuće i tisuće pogibaju godimice u bijedi i nevolji, uvidjajući, da je ona fata morgana, koju im je pred mladenačke i od zanosa žareće oči dočaravala i sreću i bogatstvo i slavu, bila doduše neki melem u teškoj pustinji života, da je bila san, bez kojega si oni ne bi bili mogli zamisliti života, ali samo san i ništa više.

Još gore od onih, koji si zamišljahu, da su barem kakav Beethoven, kakav Wagner ili Paganini „en miniature“, prolaze oni, koji se tom zvanju posvetiše, da će u njemu najlaglje steći novaca. Ovi potonji osjećat će se još jače prevareni, jer ne će u svom srcu nositi niti spomen na onaj lijepi i ako varavi san.

*

Duša glazbenikova — ako nije tek obični radnik i nadničar, nego ako u njemu i najtiše kuca umjetnička žilica — čudno je ustrojena. Malo imade umjetnika od drugih grana umjetnosti, koji bi bili tako silno skloni megalomaniji i preziru svoje okoline, kao što su umjetnici, koji posvetiše svoje sile glazbenom umjeću. Taj se pojav tumači tim, što je baš kod tih umjetnika neobično velika razlika izmedju tužnoga nutarnjega života, izmedju čežnje, da taj nutarnji život očituju i okolinom t. j. prilikama, koje bi omogućile očitovanje toga nutarnjega života. Sâmo očitovanje nije teško, ali priznanje, ma se to priznanje i ne zvalo svaki put slava, upravo je u velikoj većini slučajeva nemoguće. Razlozi, s kojih je to tako, čisto su materijalne naravi, i ja ću se s njima još kasnije baviti. Sada ću samo primjetiti, da se baš uslijed tih prilika radja u čovjeku sklonost za precijenjivanjem vlastitih sposobnosti, gorko uvjerenje o tome, da je dotičnik zapostavljan, da ga ne razumiju i svi mogući poroci, koji iz toga proizlaze (rivalitet, megalomanija u najvećem stupnju, intrigue itd.) Ako se ono neizbježivo nezadovoljstvo radi prevelike oprečnosti izmedju nutrinje i okoline ne očituje na taj najobičniji vidljivi način, onda se ono pomalo pretvara u tiho i zagriženo uvjerenje o vlastitoj ogromnoj vrijednosti o ženijalnosti i svršava s potpunim prezirom svega, što se zove svijet i što ulazi u račun s vanjskim životom. Dakako, da taj tako zvani vanjski život toga ne dopušta, i on se takovomu preponosnom glazbeniku osvećuje na različite načine, jer taj život na prosto ne priznaje bijede ondje, gdje mu je u prvom redu do užitka; on ne će, da zna za brige čovjeka, koji mu pruža najsladji užitak, to se njega, toga života, te publike, uopće ne tiče, jer to sve nema s umjetnošću ama baš nikakovoga posla ... I bijedni glazbenik mora se već, ne znam po koji put, odvrnuti od toga života, od toga svijeta, od te

publike, prezrijevši ga još jače i zakopavši se još dublje u svoj vlastiti svijet i život u sebi.

I bijeda se ponavlja i bijeda raste.

Kazat će mi tkogod, da pretjerujem, da gledam na crne naočare, jer da „svijet još uvijek cijeni prave talente" i da su se već toliki dostali zasluženoga priznanja.

Na ovo se može vrlo kratko odgovoriti. Što se tiče pravedne ocjene talenata, to se najbolje vidi iz biografija raznih velikih glazbenika. Kako su ljudi te velike talente cijenili, dok se nije našao tkogod, tko im je pomogao, da taj talenat pokažu. A na drugi dio prigovora treba odgovoriti s pitanjem: a koliki *nisu* uspjeli steći gotovo nikakav položaj, koliki *nisu* stekli gotovo nikakovo priznanje, koliki su poginuli nepoznati, nepriznati, koliki su morali uslijed toga zahiriti, zakržljati i propasti?

Ali pretpostavimo ipak, da vrijedi ona tvrdnja, da svatko istom onoliko vrijedi, koliko je sam svoje sreće kovač (i prezrimo nazor, da je glazbenikov uspjeh potrebna sreća) pa pogledajmo, kako izgleda sudbina ovakovoga talentiranoga glazbenika, koji ali nema sredstva da taj svoj talenat posvema razvije i očituje. Predpostavimo, da mladom glazbeniku odista uspije ugledati svoje ime štampano na kojem koncertnom oglasu ili u kojim novinama. To još nipošto ne znači, da je on „probio led" ili da je na putu do blagostanja. Jer doskora će on, ako nije našao mecenu, ili kakovoga vještoga novčara izrabljivača uvidjeti, da onaj usjeh ne znači zapravo sasvim ništa. Tko mari za njegov talenat, tko se obazire na recenzentske opazke u novinama? I što se može uopće, recimo kod nas, za takovoga čovjeka učiniti? Morat će se dakle ogledati sam za kakovom stalnom zaradom, drugim riječima, postati će „jeftiniji" i sagnuti malo onu tvrdu umjetničku šiju. To još ne bi značilo nikakovo zlo samo kada ne bi bilo skopčano sa zlim posljedicama. Jer spadne li takav mladi talentirani glazbenik na to, da si zaradjuje kruh sa podučavanjem ili sudjelovanjem u kojem orkestru ili da se bavi t. zv. „prigodničarskom" glazbom, onda je ona najveća radost, što ju čovjek može osjetiti u kojem zvanju, odplovila niz vodu, a obično onda prestaje i volja za studij i studij uopće. A takav položaj mladoga talentiranoga glazbenika nije tek privremen. Godine odmiču i život stane zahtjevati svoja prava. One šarolike slike, što si ih je mašta osamnaestgodišnjega mladića izmislila, rasplinuše se i u onoga istoga čovjeka, koji je kao mladić snatrio o samotnom životu, koji će provoditi posvećujući sve svoje sile samo glazbi i umjetnosti, počet će se sada buditi neodoljiva čežnja za većim posve drugim. Za toplim domom, za obitelju. Njegovi vršnjaci već davno su okućili i on misli, da bi to sada za njega bio vrhunac sreće, vrhunac svega. Ali kako, čime da si ovakav jadni glazbenik sagradi dom i osnuje obitelj? Ne samo da je to za nj' jedva provedivo već radi slabih materijalnih prilika u kojima i sam živi, nego je gotovo uopće nemoguće, kraj njegovoga vječito secesionističkog života, u kojem bi dom i obitelj bili za njega

lanac, koji sputava. I tada se naglo raskine i poslednji sañ i čovjek usporedi sav onaj utrošeni napor s uspjehom, koji je postignuo i uvidi, da je bio kruta luda, što je povjerovao jeftinom hvalisanju borniranih rodjaka i piskarijama „sklonih kritičara", i zamjenio solidan i ako običan gradjanski život sa teškim i punim borbe i snova kuburenjem.

I sretnikom se tada može nazvati onaj glazbenik, koji nije za svoje mladosti od 14—17 godine uživao „jeftinu glazbenu poduku" u vojničkim orkestrima, koji nije morao svirati noć na noć za nekoliko novčića u zadimljenim, zagušljivim pivarama i „koncertnim dvoranama", koji nije morao ruinirati svoje tijelo i dušu, nego mu ostadoše misli i srce čisto i nepokvareno. Jest, sretnikom se može nazvati takav glazbenik, jer si u teškim urama svoje bijede ne će morati predbacivati drugo, nego da nije mogao vratiti svojim roditeljima i onima, koji ga podupirahu, niti najmanji dio od onoga, što su na nj utrošili i da nije mogao ljubljenoj ženi saviti toplo gnijezdo. Samo u tom slučaju, ako je naišao na dovoljno materijalnih sredstava (novaca), na ljude, koji su ga htjeli poduprti i pomoći mu do toga, da svoje sposobnosti ili svoj talenat u podpunoj mjeri očituje i razvije, u kratko, ako je bilo puste sreće, samo u tom slučaju može se glazbenik nadati, da će si probiti put i da će steći društveni položaj, koji u većini slučajeva po svojim dohotcima i po svojem pravom značenju ne nadilazi u velike položaj trgovca srednje ruke ili običnoga činovnika. Dakako, imade i izuzetaka. Ali ti zuzeci ne mogu oboriti mojih tvrdnja. Glazbenika umjetnika teško će još i danas minuti prekor, da je na kraju krajeva „ipak samo — muzikant" — čime se hoće reći, da mu konačna i prava vrijednost još uvijek daleko zaostaje za drugim trudbenicima u ljudskom društvu; a u gradjanskom društvu spaja se još i danas s pojmom glazbenika pojam one sredovječne skitnice, koja je poznata pod imenom „der fahrende Spielmann". I zato u pravom, korektnom i solidnom gradjanskom društvu još uvijek više vrijedi istom kakavgod skorojević od Brahmsa, istom kakavgod bankar od prezaduženoga Rikarda Wagnera; naravno dok „svijet nije upoznao njegov talenat", ili da se iskrenije rekne, njegovu novčanu vrijednost.

Uopće šta je glazbenik?

„Obrtnik, na kojega se ne može primijeniti obrtni zakon, umjetnik, „čija „umjetnost" ne mora vazda služiti višim interesima".

Ako se isporedi položaj glazbenika po zanimanju, sa položajem drugih zanimanja, onda se istom ukazuje sva težina toga zvanja. Kao i kod svih drugih zvanja, koja su u bilo kojem srodstvu sa umjetnošću, zahtijeva se od glazbenika prije svega prirodjeni talenat. A talenat se ne da ni na kakav način steći. Ali sam talenat nije dovoljan, nego se glazbenik mora već od rane mladosti intenzivno baviti glazbom, on mora neprestano i mnogo učiti prije, nego postane uopće sposoban, da stupi u koji orkestar.

Neprestano i mnogo! Jest, jer za njega vrijede u punoj mjeri riječi dirigenta Büllowa: „Ako samo jedan dan ne radim opažam to sam, ako

dva dana ne radim, opažaju to moji drugovi, ako tri dana ne radim opaža to i publika".

Istina je, da se i u drugim zvanjima zahtijeva vještina, i mnogo rada i vježbe, ali se taj rad i vježba ne može ni usporediti s onim, što ga mora utrošiti glazbenik. Još veća je, medjutim, razlika izmedju glazbeničkoga zvanja i drugih zvanja u kasnijoj dobi. Dok čovjeku u drugim zvanjima s brojem godina rastu i cijena i ugled, dotle je kod glazbenika upravo obratno. Mladji imade veću cijenu od starijega.

Još je jedna bitna razlika, izmedju glazbeničkoga i drugih zvanja, koja je vrlo odlučna po materijalni položaj. U svakom drugom zvanju (izuzam liječničkoga!) osvećuju se čovjeku pogreške što ih učini u svom radu manje nego u glazbeničkomu. Odvjetnik, arhitekt, činovnik, trgovac svaki redom može pogrešku, što ju je učinio popraviti, a'i glazbenik ne. Njegova je pogreška nepopravljiva. A od kakovoga je to zamašaja po glas i cijenu glazbenikovu, lahko je shvatiti.

U glazbenika su za vrijeme njegova rada zaposleni gotovo svi organi. Oko, uho, opip, mozak sve je napeto i mora raditi najvećom točnošću i vještinom, ako glazbenik hoće da postigne potpuni uspjeh, dočim kod svih drugih zvanja nisu istodobno jednako upregnuti svi organi i čovjek može postati znamenit i slavan sve ako mu je i koji od tih organa posvema zakržljao.

*

Kako se dakle iz svega ovoga vidi glazbeničko je zvanje neobično teško i zahtijeva od onoga, tko hoće da mu se posveti s pravim i većim uspjehom:

a) da mu je sluh vanredno razvijen i da su mu priznati stručnjaci priznali velik i neobičan talenat za glazbu;

b) da mu je cio tjelesni ustroj takav, da će moći podnijeti sav napor, kojemu će biti izvržen u svom zvanju;

c) da su mu ne samo sluh, nego i opip (a u onih, koji se kane posvetiti glazbilima u koje se duše i zubi i usnice) i vid bez svakoga prigovora.

To su uvjeti, koji su bezuvjetno potrebni svakom glazbeniku, ali povrh toga potrebna je još:

d) opća (školska) naobrazba;

e) stručna naobrazba (konzervatorij ili koji čestiti viši glazbeni zavod);

f) dovoljno sredstava, da uzmogne steći podpunu strukovnu naobrazbu i poslije školske i da se uzmogne s uspjehom odhrvavati materijalnoj bijedi; uzmogne eventualno i veće novčane žrtve doprinijeti zato, da si omogući priliku, u kojoj će moći pokazati svoje sposobnosti;

g) jaki moralni temelj, da se ne prepusti samoobmani (u slučaju uspjeha) i da ne očaja, ako mu sreća ne bude sklona.

Jer mnogi glazbenik, koji bi nam možda bio otkrio nove svjetove, bilo kao komponista, bilo kao dirigent ili instrumentalist, stradao je, jer je morao uvidjeti, da je promašio, da je na putu, koji ga ne vodi do cilja. I onda je

segnuo za čašom, da se dostane mira, da ušutka u srcu svome sve one strašne prikore i vječiti nemir, koji se budi pri pomisli na promašen život.

Na sve ovo morali bi pomisliti roditelji i oni, koji odlučuju pri tome, kad mladić odabere glazbeno zvanje. Morali bi promisliti i točno se uvjeriti o tom, da li mladić imade sve one uvjete, koji su ovdje navedeni i da li mu ih mogu, u koliko to stoji do njih, pribaviti. I onda bi se čovjek istom mogao nadati da će biti u tom stališu manje bijednika i nesretnika, a i manje balasta, koji samo smeta drugima i općem napredku i omogućuje izrabljivanje sposobnih i vrijednih.

Broj onih, koji se godimice posvećuju glasbenom zvanju, biti će onda za više nego desetinu manji, ali to jamačno ne će biti na uštrb glazbe niti glazbenika.

IVAN H. FRÖBE

VAMA . . .

Rugate se mom imenu,
Mom ponosu, mojoj sviesti,
Kaljate me blatnom rieči,
Uzdižete na me pjesti.

Sišete mi krvcu vrelu,
Zdravim što mi tielom vrije,
I trubite jošte svietu:
„Od milosti naše žije!"

A ja da vas mirno gledam,
Da vas pustim i alalim,
Ili više, da vam još i
Blagodarni tamjan palim . . ? !

Ne ću, ne ću! — Evo mača! —
Vaj . . . kuda će nervi moji! — — —
— — — Mogao bih ubit braću,
Što s mačevljem uz vas stoji . . .

SPIRIDION PETRANOVIĆ

NEŠTO O BOJKOTU

Još nije ni godina dana izminula, od kako je cieli hrvatski narod bio ustao, da bojkotom pokaže šačici Talijana na Rieci, da se u svojoj kući ne da vriedjati. Planuli smo svi bez razlike naših stranačkih i strančarskih mnienja i rek bi, da je bilo gotovo, da ćemo gospodarski dobro provedenom organizacijom, prisiliti riečke naše odmetnike, da ne pljuju na svoj vlastiti narod, iz kojeg su nikli.

Pisalo se je, razpravljalo se je, te smo i mi pred našu hrvatsku javnost u „Hrv. Pravu" stupili s priedlogom, koji je po našem skromnom shvaćanju bio i provediv.

Čuska, koju smo onda na Rieci bili primili, nije još pravo ni ohladila, a mi smo i opet postali oni, što smo i prije nje bili, naime tihi i mirni, pak se pripravljasmo — zar na bojkot? Ne, već da prvom sgodom pružimo, kad uztreba i drugo lice za novu čusku.

I niesmo trebali dugo čekati, da je dobijemo. Niti godina dana nije minula, a mi smo je primili od naše „drage" prekodravske „braće". I opet planusmo! Naša dnevna politička glasila kao u dogovoru kriknuše: bojkot magjarskoj trgovini!

Punili se stupci. Našao se je „odbor", koji je ustao, da provede „bojkot", te je odmah stavio u promet i — znakove. Znakove za one, koji će bojkotirati magjarsku trgovinu. Odbor, po našem skromnom sudu, nije u obće nikakav ni postojao, a ako i jest, nije bio ni od koga, koji bi bio za to mjerodavan, ovlašten da radi. Ako je pak i bio ovlašten, onda je ciela ta „akcija" bila tako loše započeta, tako zlo zamišljena i inscenirana, da nije bilo inače moguće, već da iza nekoliko prodanih znakova, i njima nakićenih zapućaka bude opet sve skupa — mnogo vike ni za što!

Ta dva bljeska, koja sievnuše našim družtvom u kratkom razmaku od nekih devet mjeseci, oba trgnuše naše družtvo da pade poslije njih u novu, još čvršću letargiju, dali su nam, da o stvari razmišljamo, te su ovi redci plod tog razmišljanja.

*

Pita se najprije, da li je sgodno, te da li je uputno i dostojno jednoga naroda sa svim atributima samostalne države ili barem s pravom na take atribute, da se maša za jednim oružjem, kojim se ne zna vladati, ili vlada tako loše, da ga to oružje ostavi, da ga iznevjeri u času, kad je već za nj u svoju obranu uhvatio.

Odgovarajući na to pitanje moramo na žalost odmah kazati, da je to oružje u oba uvodno pomenuta slučaja bilo uhvaćeno rukom nevještom, da je njim sjeknuto praznim zrakom, te je za to i samo ostao njegov bljesak, bez svakog daljnjeg efekta.

Šačica riečkih talijanaša smijala nam se je, kad smo sjeknuli bojkotom, tvrdo uvjerena, da ga provesti ne ćemo. Magjari pak u novinama su doduše naše grožnje uzvraćali grožnjama uzdajući se u jaku ruku „državne sile", nu uvjereni smo tvrdo, da su nam se u svojoj duši smijali. Imali su pravo tim više, jer su u svom „tulipanskom pokretu" nalazili svom izsmjehivanju dovoljno uzroka, a i opravdanog.

Tvrdimo dakle apodiktično, da se mi Hrvati, dok smo u položaju, u kom se danas nalazimo, ne smijemo hvatati ni u kom slučaju tog oružja — gospodarskog bojkota.

Pod tim *„našim položajem"* ne razumijevamo samo naš politički tužni položaj, u kom se nalazimo te u kom nam može da se protivnik grozi, a eventualno svoju grožnju „državnom silom" izvrši, već mislimo na naš obći, narodni, gospodarski položaj.

Jasno je, da se naše družtvo rado hvaća ideje o oružju „bojkota" i sjegurno je, da bi to oružje moglo biti i od vriednosti, da bi s njim mogli eventualno i duboko zasjeći u našeg neprijatelja, kad bi „mišice", koje bi njim vladale, za to oružje bile dorasle.

Da te mišice budu jake, naravno je, da bi prije svega naša državna osebujnost morala biti onakovom, kako si to naša starčevićanska stranka stavila programom.

Podpuna gospodarska i financijalna samostalnost.

Nu i ta naša podpuna i gospodarska financijalna samostalnost ne bi bila kadra sama po sebi, da nas odgoji, da nas pripravi, da provedemo bojkot s podpunim uspjehom. Za to se hoće, da budemo nas svaki slobodan, da svaka olina našega naroda bude čvrsto provejana čuvstvom dužnosti i spoznaje svoje snage. Naše je uvjerenje, da bi se uspješni bojkot mogao kod nas i uz naše sadanje političke prilike dao provesti, kad bi mi sami imali za to dovoljno nuždnih uvjeta.

Kazali smo, uspješni bojkot, a ne podpuni, jer podpuni bojkot, trgovački i gospodarski, nije u obće provediv proti jednoj zemlji ili narodu, koji je produktivan. Bio bi n pr. moguć proti riečkim talijanašima, nije ali nikako moguć proti, recimo Magjarskoj. Ponavljamo pak, da je i proti, recimo Magjarskoj ipak moguć uspješni bojkot.

Za bolje razumievanje mislimo pod uspješnim bojkotom takovu akciju, uperenu proti nekoj trgovini, ili narodnom gospodarstvu, da ovo oćuti, e je izgubilo neki terrain za prodaju svojih produkata. Takav bojkot provesti proti Magjarima, to bi nam bilo lakše, što su stanovnici Ugarske produktivni samo u surovinama, a u koliko je nama nuždno, da se tima poslužimo, mogli bi ih eventualno potezati ne od Magjara, već od Niemaca, Srba, Rumunja, koji nastanjuju Ugarsku. U industriji pak nije Ugarska tako produktivna, da nam je nuždna. Oštrica našeg bojkota, ako bi dakle u neke bila i otupljena tim, što bi naše sveze potrajale s narodnostima Ugarske, ipak bi bila još uviek dovoljno oštra, da se zasieče Magjarima u tielo.

Tu sada dolazimo do onog, što smo u početku kazali, da je glavni uvjet uspješnom bojkotu jedino i samo u nama samima.

Sada nam je razmotriti kako i kojim načinom, da stvorimo naš položaj, nas same takovima, da izpunimo uvjete, koji bi nas učinili kadrima, da provedemo, u danoj prigodi, uspješni bojkot.

Kao sredstva k tom cilju smatramo:

Naše trgovačke škole. — Ciela naša javnost, svi slojevi našeg družtva, sve naše stranke, uvidjaju i traže reformu naših trgovačkih škola. — Svi mi ćutimo, svi mi znamo, da je naš trgovački podmladak takav, da ne zadovoljava onim velikim zadaćama, koje se na modernog trgovca danas stavljaju. Nije mladež kriva, već je krivo naše cielo družtvo, što ne da svojem podmladku prilike, da si stekne onu spremu, koja mu je u trgovini neobhodno potrebna, koja ga u svjetskoj utakmici može učiniti kadrim, da joj se suprotstavi.

Naše trgovačke škole ne vriede ništa. Potvrde tomu, mislimo, da ne trebamo tražiti. Dokazi nam se namiću s dana u dan. Prvi zahtjev i to kategorički zahtjev cielog našeg družtva, imao bi bi biti za reformu trgovačkih škola. Koliko je nama znano, ni jedna javna skupština, niti jedan zbor niti koje stranke nije iztakao tog zahtjeva, prem je po našem sudu to jedno od najvažnijih pitanja u našem narodnom životu.

Naše trgovačke škole loše su od korjena. Loše su po svom ustrojstvu, podvrgnute više manje nepraktičnim srednjim školama, loše su po svojim nastavnicima, koji su možda dobri profesori, ali nikakovi trgovci, loše su po svojoj naukovnoj osnovi, koja je više univerzalna, a nikako specijalna. Pogriešno je po našem sudu, a i život nam u tom daje pravo, stvoriti mladiću u trgovačkoj školi samo podlogu, već bi trgovačka škola imala dati u sviet gotovog, ne trgovca, ali svakako — praktikanta.

Absolvenat trgovačke škole morao bi imati bar toliko spreme, da došav u posao, znade obavljati poslove praktikanta, te najmanje poznavati perfektno dva strana jezika. Toga ne dostigoše naše trgovačke škole, jer nisu u stanju. da dadu svojim polaznicima niti perfektnog znanja njemačkog ili talijanskog jezika, kojima smo bez toga infiltrirani, ako nije polaznik taj jezik naučio kod kuće ili privatno.

Što je posljedicom tih tužnih prilika? Dvoje: ili se ovakov mladić posveti trgovini, pak ne uspieva, jer ne može zadovoljiti svojih gospodara, te bude preteknut od spremnijeg tudjinca, ili u obće niti se ne posvećuje trgovini, već svršivši trgovačku školu, koja mu, kao srednje učilište, daje pravo, posvetiti se i drugim zvanjima, prelazi pošti, poreznim uredima, vojničtvu, ili u najboljem slučaju u — štedionicu. Tako dolazi, da najveći postotak absolvenata trgovačkih škola postaje — činovnik, postaje šablonista, postaje sve, samo ne trgovac.

Nije tomu kriv naš narodni individualitet, jer imademo sjajnih primjera, da je naša narav stvorena za trgovinu, već je kriva nedovoljna naobrazba.

Kako si mi predstavljamo reformu trgovačkih škola, o tom drugom sgodom, ovdje nam je tek konstatovati, da naše trgovačke škole ne udovoljavaju potrebama, te ih valja postaviti na druge temelje. Predpostavivši, da smo ih reformirali, predpostavivši, da nam daju spreman podmladak, vidjet ćemo, da će krenuti i drugim putem ciela naša trgovina. Dok će nam biti podmladak dovoljno spreman, reformirat će se samo po sebi i naše drugo zlo, postat ćemo samostalniji, jer ćemo imati i trgovački naš stališ u našim rukama.

Da se razumijemo. Ne prigovaramo onim našim čestitim trgovcima, koji su većinom detailisti, već mislimo ovdje na naše trgovce na veliko. Ta grana trgovine je većinom u tudjim rukama. A ako i nije u tudjinskim, to je u takovima, koje ne respektiraju, koje ne razumiju našeg narodnog života, koje su, jednom rieči, našim željama, našim težnjama, našim aspiracijama tudje. Da dajemo primjera? Mislim, da bi bilo suvišno. Kako si mislimo ozdravljenje tog diela naše trgovine?

Zahtjevom našeg trgovačkog svieta, da se poslovni njegovi prijatelji, dobavljači u tudjini, služe izključivo hrvatskim jezikom. Taj zahtjev kod nas se na shvaća dovoljno zamašnim, ne uvidja se niti u trgovaca, a niti u družtvu dovoljno važnim, dovoljno odsudnim za naše ozdravljenje.

Zahtjev našeg poslovnog svieta, da se služi njegov poslovni prijatelj hrvatskim jezikom, od najveće je važnosti, a u tom — budimo iskreni — grieše najvećim dielom svi bez razlike.

Ogledajmo tu važnost malo iz bližega. Uzmimo, da danas odluče tri do četiri detailista, da će se služiti u svom dopisivanju samo hrvatskim jezikom. Dobavljači tih detailista bili bi prisiljeni, da namjeste u svojim poslovnicama Hrvate. Uzmimo, da takovih bude na trista konsumenata samo deset; mi bi imali deset mladih sila u tudjini, imali bi deset osjeguranih ekzistenca.

Predpostavivši vrstnu prednaobrazbu podmladka, kako smo je gore zahtjevali, ta desetorica naučila bi vani u svietu raditi; izvježbala bi se u poslovanju, pak bi bar petorica od njih osnovala vlastite svoje poslove bilo kod kuće, bilo u tudjini. Recimo, da si samo jedan osnuje u tudjini posao, da si bude u tudjini svjestan svoje snage i narodnosti, pak pomislimo, od

koje bi važnosti bio samo jedan taki posao. Taj Hrvat trgovac u tudjini uzeo bi si od kuće namještenike Hrvate, jer bi ti bili sposobni, a on sam bi osnovao budućnost opet najmanje drugoj desetorici. Taj Hrvat bi u tudjini skupljao svoje materijalne sile ne samo iz domovine, već bi i tudji novac dolazio u njegov žep, a tim u sferu našeg narodnog gospodarstva. *Mi eksploatirani po tudjincu, postali bi eksploatenti tudjinca u vlastitoj njegovoj kući.* Od one druge četvorice, što bi se vratila u domovinu, dobila bi domaća naša trgovina i industrija nove impulse, koje nam sada donašaju stranci, a kad ih dovoljno izcrpe, onda i odu, ostavivši nam kosti, da ih glodamo. Sposobne sile, nove ideje, a sve prožeto hrvatstvom u dno duše.

Pomislite si takav circulus samo za deset godina, pak prosudite, nije li ovakov zahtjev od najvećeg zamašaja za naš ne samo gospodarski već i politički život.

Nu još ima i jedna moralna strana. Samo potreba stvara i potrošnju. Stotine puta možete čuti: ta mi bi se služili hrvatskim jezikom, ali kad je to tako težko, jer nemamo dovoljno izraza itd. A zar nije ista stvar bila i u drugih naroda. Dakako, ako ja za jedan pojam, ili jedan predmet uviek rabim tudju rieč, tad ne ću ni oćutjeti potrebe, da joj nadjem zamjenu u svom jeziku. Ali kad se ja služim svojim jezikom u dopisivanju i cielom poslovanju, to će neminovno sliediti, da ću danas jednu, sutra drugu itd. tudju rieč izpuniti svojom, a drugom uporabom potaći, postat će ta svojinom okoline i obćenite u označivanju onog predmeta ili pojma.

Dohvaćamo li mi svi veliku moralnu stranu takovog napredka?

Uhvativši tako sliku zahtjeva, što ih stavljamo na naš trgovački podmladak i stališ dotazimo do našeg

družtva. Na ovo bi valjalo utjecati. To naše družtvo valjalo bi odgojiti, valjalo bi mu na svakom koraku utuviti u glavu, da niti jedan novčić ne troši nego kod onog, koji je dobar Hrvat. Naše družtvo moralo bi biti svjestno, da podpomaže svog čovjeka, jer ne može se znati, ne će li sin, unuk, nećak, ne će li kći ili unuka naći zarade, ne će li naći pomoći u tvrdke, koju si ti podpomagao, služeći se kod nje.

Ta sviest, podpomagati samo svoga, morala bi ići tako daleko, da tudjincu, ili onakom našem odrodu, koji ne štuje našeg naroda i naših osjećaja, ne bi smjeli dati niti stana u svojoj kući, takovog bi morali bojkotirati do najskrajnijih konsekvencija.

Dakako, da ne bi niti trgovac, kako je to kod nas na žalost postalo običajno, smio, da na račun toga, što je protežiran po družtvu, iz tog izbija korist ili previsokim cienama ili lošijom robom, dok mu u poslovnici sjedi tudjin, dok dopisuje njemački, ili bilo kako inače, ima na svakom svom oglasu i svagdje, zvučnu frazu „Svoj k svome". Takove izrabljivače narodnog povjerenja valjalo bi ubit odma u glavu, prikazavši ih u punom svjetlu, a izbjegavati ih više, nego li i tudjinca samog.

Ovakovi, na račun patriotizma, gule one, koji hoće stupiti u službu patriotizma, tim ih razočaravaju i oduzimaju svako povjerenje, a tim i uspjeh samoj stvari.

Dalnji uvjet eventualnom uspješnom bojkotu imala bi biti *glavna zastupstva.* — Poznato će biti većini naših čitatelja, da je danas veći dio trgovačkog poslovanja vezan na zastupstva. Dioba rada, koja je uslied mnogostručnosti svake grane ljudskog nastojanja, neminovna s jedne strane, a s druge strane laki saobraćaj, savršena prometna sredstva, koja su svaki i malo oveći posao učinila svjetskim, dovela su i do zastupstva. Industrijska i trgovačka poduzeća, da si olakote poslovanje, da se rieše brige oko detailnih svojih mušterija, kao i za to, da u jednom bilo većem ili manjem rajonu razšire krug svog poslovanja po ljudima, koji su ondje bolje poznati, ili kako se kaže „uvedeni", predavaju svoja zastupstva, koja su i većim dielom i glavna skladišta, pojedinim tvrdkama s izključivim pravom prodaje za odnosni rajon.

Tako dolazi, da jedan trgovac ne može potezati robu izravno od engrosista ili tvorničara, već je vezan potezati robu od njegovog zastupnika. I ta zastupstva su baš po nas Hrvate velika, velika rak-rana. Nu uz najbolju volju u najviše slučajeva ne možemo izbjeći poslovanju, recimo s Budimpeštom, jer velike tvornice i trgovačka poduzeća izvan ove pole monarkije, pod koju per fas et nefas i mi spadamo, imadu svoja glavna zastupstva „za zemlje krune ugarske" ili za „Ugarsku", ili kako već hoćete, ali svakako se pod tim klobukom uviek nalazi i Hrvatska u Budimpešti.

To bi imalo, da se promjeni. Kod malo dobre volje i malo agilnosti, te uztrajnosti, ne bi bilo težko to postići.

Uzmimo na primjer jednu X. tvornicu, od koje poteže samo 20 trgovaca, detailista svoju robu. Ta dvadesetorica imala bi dogovorno u isto od prilike vrieme staviti na odnosnu tvrdku zahtjev, da će se služiti samo onda kod nje, ako iz glavnog zastupstva budimpeštanskog izluči Hrvatsku, Slavoniju, Bosnu i Hercegovinu, te osnuje takovu u Zagrebu.

Takovim zastupstvom u Zagrebu dobili bi kod nas novih jakih tvrdka, a s njima i po njima stvorene uvjete mnogim eksistencama i to ne samo namještenika trgovačkih, već i svih drugih (odvjetnika, njihovih pomoćnika, promet u gradu itd.), jer je s trgovačkim poslovanjem spojen cieli niz drugih gospodarskih i prometnih uvjeta.

S takovim zastupstvima stvorilo bi i impulse za nove industrije kod nas, stavio bi se u kretanje naš mrtvi kapital, a zaslužba privrednička ne bi išla u žep tudjincu.

Držimo, da bi taj momenat bio od velike moralne vriednosti za naš narodni život. Dakako, da bi takovu, rekli bismo, revoluciju u našem ekonomskom životu, morali podupirati i *naši novčani zavodi.*

Po našem sudu ovo su uvjeti, koje bi valjalo izpuniti prije, nego li se upustimo u bojkot. Kad bi ti uvjeti bili izvršeni, bio bi i bojkot uspješno

sredstvo, da s njim osvojimo i naša politička načela, ili da odbijemo svaki udarac, koji bi našoj narodnoj časti ili interesu bio zadan.

Neizpunjeni ovi uvjeti čine, to tvrdimo kategorički, svaki pokušaj bojkota smiešnim, i to samo smiešnim pokušajem. Nema pak ništa opasnijeg, nego se nekomu zagroziti nečim, što se u njegovim očima čini smiešnim.

Budemo li imali preduvjete, da bojkot provedemo, provest ćemo ga sa i bez znakova, naprotiv ćemo se tako, dok si preduvjete ne stvorimo, pre pirati o tom, tko će prodavati bojkotne znakove. . . .

Jesmo li sposobni, da to uzkrsnuće našeg gospodarskog života pospješimo i dočekamo?

Mi vjerujemo u snagu hrvatskog naroda i vjerujemo, da će to htjeti i znati provesti, a kod tog će mu ne malo pomagati i — „Bog i Hrvati".

EUGEN VOLANI

AVE MARIA . . .

U sumornome mraku jesenjem
Lagano DRšću zvuci zvonova
I jecajući tiho zamiru
Ko plačni šumor mutnog potoka,
Što protječe niz puste uvale, —
A lišće suho, žuto, uvelo
U nj nečujno se truni s visova — —
Ko bolni drhtaj cvijeta slomljenog
U sumračju se gube noćnome
Odjekujući časak silnije, —
Čas opet tiho kao mračni zvuk
Sa strune davno, davno prepukle,
I svijaju se zvona glasovi
Pod tmurnim valom magle jesenje . . .
Sve nekud gore lete, nestaju —
Do Krsta tamo, što se uzdiže
I upire o crne oblake
Nad starim hramom boga Jehove — —

— — Oj, da si zdravo, djevo djevica,
Oj zdravo, divna majska kraljice,
Nek heruvi ti kite ružama
I lijerovima rajsko prijestolje . . .
Nek noćne zvijezde bljeskom zlatnijem
Vrh tvoje lijepe glave sijevaju,
A mjesečni nek talas ovija
Lagano tvoje skute plavetne . . .
Nek rujna kruna zore krvave
Nad tobom trepti poput arije,
Što izvija se zvonko, ljuveno
Iz skladnog kora čistih serafa;
Nek siplju svježi, bijeli cvjetići
Na zlatnu vlas ti rosu kristalnu,
Da sineš poput pjesme prekrasna
Na bezmjernome modrom nebištu . .

Oj zdravo, čežnjo srca pjesničkog,
Ljepote vršak, kruno sunčana,
Oj zdravo, divna majska kraljice — —
I zadnji drhtaj tajnih zvukova
U magli gustoj tone, zamire, —
Još jednom tiho, tiho zabruji
Pa nestane ko sanja minula •
U mračnoj, hladnoj noći jesenjoj . . .
O vlažni kamen čelo oslanjam
I upirući u daljinu gled
U maglenome valu nazirem
Čudnovate i davne prikaze, —
A usnice mi tiho šapuću:
— Oj zdravo, divna gospo svibanjska . . .

I vidim . . . vidim . . . tamni gajevi,
A u njima pod hrašćem stoljetnim,
U kojem vječni bozi stoluju,
U bijeloj halji starac svećenik
Na oltar svete žrtve prinosi,
A narod pjeva pjesmu zanosnu — —
O slušaj . . . to su zvuci milotni,
Što dišu daškom zemlje rodjene,
Iz grobova što na dan izlaze
Pod svetom lipom mrtvih djedova . . .
— O pjesmo davna, dana minulih,
U noći štono mračnoj nestade
Pod igom silnim boga Jehove,
I što se vraćaš samo katkada
U ojadjenu dušu pjesničku;
O slatki zvuci, časak ustrajte
I sjećajte me slave nestale,
Slobode zlatne mojih djedova, —
Još časak . . . časak . . . ja te zaklinjem —
Perune, bože moga naroda — — —
— — Al hladni talas magle jesenje
O krst se tamo gore razdera,
I nestadoše noćne prikaze,
A zvuci svete pjesme zamriješe . . .
Tek lišće žuto pada s visova
I posiplje mi čelo umorno,
A usnice mi blijede šapuću:
— Oj zdravo, sveta majska kraljice — —

FRAN GALOVIĆ

LUIGI PAVIA

I

U Hrvatskoj dobro je već poznato ime Luigi Pavia. Poznato je po njegovim radnjama, u kojima je objektivno i po istini već u više navrata upoznao vanjski sviet o hrvatskim prilikama.

Za one, koji ga iz pobližega ne poznavaju, držim shodnim, da u kratko iznesem nekoliko biografičnih podataka o njemu, koji je prava talijanska ilustracija, o njemu, koji se je izkazao pripravnim, da žrtvuje dio svoje kulture, svojih najljepših i najčišćih radosti, da nam samo pomogne u našemu narodnomu uzkrsnuću, u borbi, koju nam je još vojevati izmedju prava i tiranstva.

Dana 3. prosinca 1854. Luigi Pavia rodio se je u Milanu od drevne katoličke obitelji, koja je bila porietlom iz Španjolske. Gimnaziju i Licej izučio je u Milanu, a pravo u Paviji; pravom se nije nikada bavio već jezicima i književnošću; bio je oficirom kod 14. pješačke pukovnije. Jer mu ne bijaše po volji oficirski život, koji je tada bio preveć materijalan, svojevoljno se je posvetio naukama, i stade proučavati književnost priljubivši, na osobiti način, komparativnu filozofiju, historiju itd. Vazda se je morao boriti radi individualne časti, i još se dan danas bori proti moćnim i opakim neprijateljima.

Iz njegove mladosti moglo bi se iznieti mnogo genijalnih dosjetaka, koje pokazuju njegov karakter, njegovo poštivanje za podanu besjedu. Nu ograničit ćemo se na sliedeće.

Za svoga djetinjstva bio je tako nemiran, da je njegova majka smislila — ne mogući ga zadržati u kući čitav dan — kako bi ga poslala u privatnu školu za djecu, premda je bio u četvrtoj godini života. Bijaše pred konac rujna ili na početku listopada. Tada su prave škole počimale sa danom sv. Karla (4. studenoga); a to je Pavia saznao. Da ga majka sklone na školu za djecu, dala je odnieti upraviteljici sladkiša, e da ih pruži djetetu, koje bi s onom željom da primi slatkiše, rado pohadjalo školu. Nu pošto je čuo, da se škole otvaraju na dan sv. Karla, on do toga dana, vazda htio ostati u predsoblju škole, da se sam igra, govoreći, da će u školsku

dvoranu ući na dan sv. Karla. I doista toga dana, a da mu nije nitko napomenuo, udje u dvoranu sa drugom djecom. Ali kako su se učiteljice iznenadile, kada su primjetile, da je Pavia — dok se je u predsoblju igrao — naučio sve ustmene poduke, sve pjesmice itd., u kojima su se u dvorani podučavala djeca!

Paviin život bijaše u velike nemiran. Godine 1892. stavljen je zbog zdravlja za osam mjeseci u razpoloživo stanje, te je tom prigodom proputovao Egipat, Siriju i Palestinu (osobito Siriju) u etnografske i jezikoslovne nauke. Povrativši se s puta, bio je u raznim gradovima profesorom te je za mnogo godina vodio borbu sa ministarstvom nastave, jer mu ne htjedne priznati pravo, koje ga je išlo.

Otac mu je bio javni bilježnik te profesor prava i političkih znanosti; njegov stariji brat je inžinir i šef odsjeka kod milanskoga municipija.

Takodjer je proputovao u više navrata Francezku, Švajcarsku, Njemačku, Austriju itd. U Siriji, kod tako zvane „Špilje golubova" u Ras-Beirûtu pade u more s jedne visoke pećine i, nekim čudom, ostade neozledjen. Na magarcu ga odnesoše u Ras-Beirût; 14 dana ležao je u krevetu i poslie dva dana, kako je ozdravio, podje u Damask i odanle, sâm na konju, kroz sirijske pustare. Pečetkom srpnja (1892.) za tri dana uvuče se u najdublju pustaru do beduinskoga tabora, gdje je jedan njegov prijatelj, od nazad šest mjeseci boravio u znanstvene svrhe. Beduinci su ga dočekali velikim svetčanostima i fantazijama; šeik mu htjedne dati za ženu svoju kćer jedinicu uz izplatu — kako se običaje — od 300 turskih lira (po prilici 7000 kruna). Reče, da ih momentano nema kod sebe i da ih ide u Ras-Beirût uzeti. Na povratku smatrali su ga preveć smionim, što se je sâm, bez vodića uvukao u pustaru.

Povrativši se na konju iz Ras-Beirûta, kroz Antiliban, Celesiriju i Liban, u Antilibanu ob noć ubije hijenu dok je žderala strvinu; ubio ju je sa tri hitca iz revolvera. Tad je uz brdo pobjeglo, što je spazio pri mjesečnoj svjetlosti, jedno do 30 hijena, koje se činile kao da su iz zemlje izašle. Tom prigodom je ostao na konju neprekidno dvanaest sati, samo je za jedan sat sašao s konja, da mu odpočine. Prispjevši u Štoru, na podnožju Libana, gdje ovaj graniči sa Celesirijom, nakon pô sata okriepe, podje deližancom u Baalbek, kamo je došao poslie sedam sati, da vidi drevne, sjajne ruševine Templa Sunca.

U Schwarzwaldu, godine 1883. za malo da ga nije razderao medvjed, koji je pobjegao iz menažerije. Za čitavu noć ostao je na vrhu brda na jednomu stablu, uz neopisiv glad i zimu (premda bijaše mjeseca kolovoza) — i kako se je medvjed penjao uz stablo, tako se je i Pavia uzpinjao do najvećeg vrha zaustavši se na jednoj grani, na kojoj se je jedva jedvice mogao uzdržati; kad odjednom se izpod medvjeda, koji je više od njega težio, polomiše grane i medvjed pade na tle uz užasnu riku.

Godine 1876.—77. za jedanaest mjeseci živio je u Gracu. U Njemačkoj,

u Heidelbergu, godine 1888. htjelo ga uapsiti, jer je bio obtužen, da je odveo jednu djevojku; — što pak ne odgovaraše istini, radilo se je samo o izmjeni osobe.

Godine 1881. ili 1882. tukao se je na dvoboju sa jednim Englezom. Dvoboj je bio na revolver. Uzrok je tomu, što je Pavia javno u kavani branio Egipćane, koju su se, na čelu im pukovnik Arabi-paša, digli proti englezkoj invaziji, oštro osudjujući Englezku i njezin narod, koji je nazvao osilnim. Dvoboj se je održao u jednoj vili kod Chiasso (u Švajcarskoj na maloj dalečini od talijanske granice), a da se prije o tomu nije ništa znalo. Pavia je bio ranjen u bok i još se danas to opaža. Nu pošto je, njegovom srećom stajao na pokos, protivnička se kugla obliznu na zadnjemu rebru lievoga boka, koji mu je od tada mnogo uzdignutiji od desnoga.

Na koncu ćemo napomenuti: da nikada nije htio loviti, a to jer drži da nije pravedno ubijati nevine živine; a za njegov račun ne bi se ubilo niti jedno pile, jer se on najviše hrani voćem i zeljem. Dapače, malo i mesa jede.

O Paviji moglo bi se navesti bezbroj anekdota, jedan ljepši i bogatiji od drugoga bilo radi duhovitosti ili radi simpatične originalnosti ili radi velike genijalnosti, kao što priznaju njegovi prijatelji. Jer ako Pavia ima crnih neprijatelja, koji su nastojali i nastoje, da ga upropaste, ima takodjer bezbroj dobrih prijatelja, koji ciene, u velike štuju njegove krasne sposobnosti i darove duše i uma.

U kratko ovo su biografične crte ovog vriednog i zaslužnog borca u Italiji za hrvatsko pravo i za talijansko-hrvatski sporazum.

Luigi Pavia, što se stasa tiče, visok je, vitak, mnogo gibiv, nervozan, ne zna što su lasti i slasti, prejake je ćudi, okretanje, kao da mu je dvadeset godina; premda je mnogo uljudan i udvoran u ponašanju, veli svakomu iskreno, što ga ide, a da se ne osvrće na malenkosti ili da gleda hoće li povriediti čiju osjetljivost.

Vazda je nastojao, da dobro čini gdje je to godj mogao, da izbjegne zlo, gdje nije ulazila nesmotrenost; — za dobro učinjeno, jer da drugim koristi, često si je puta zatajio skoro najpotrebitije, riedko je naišao na harnost, ali je još redje naišao na blagi sud, kad bi u čemu pogriešio.

Morao je postati mizantrop; a sa svim time još nije!

Dubok je poznavalac modernih jezika: njemačkog, francezkog, španjolskog, englezkog (osim materinskog, latinskog i grčkog uz ograničeno poznavanje ostalih); jezike je naučio sâm po sebi. U predmetu piše mi on u svomu jednom pismu: „Ja sam mnienja, da se u školi ne nauči ništa ili sasvim malo. Ja bih ukinuo škole, nakon pučkih ili malo poslie kojeg gimnazijskoga razreda. Naravno morale bi učiti samo inteligentne osobe!!"

U smislu prve stavke meni se je još godine 1896. izrazio naš akademičar i predsjednik akademije prof. Tade Smičiklas veleći, da gimnazije služe kao putokaz, kako će se čovjek u životu naobražavati.

II

O Luigi Pavii kao književniku, kazat ćemo, da je pisac 40 što djela i brošura različitog sadržaja. Tako je u 22. godini (1877.) napisao dva romana: „Pan per focaccia" od 240 str. i „L' ultima lotta" od 264 stranice. Historički roman „Valentina Visconti" (str. 300) započeo je pisati 1878.; napisao je 15 poglavja, pak više o tomu nije ni mislio. Poslie dvie godine medju papirima nadje ta poglavja, te je scienio da zaslužuje cieli roman dovršiti. Kad ga je objelodanio, kritika se najpovoljnije o njemu izrazila toliko radi interesa, koji je pobudjivao, koliko radi historičke istine dotičnog obsega. Roman je doživio dva izdanja, te je kao podlistak ugledao svjetla po raznim novinama. Godine 1879. napisao je „Le nozze d' Irma" (str. 204) i ovaj roman, koji je bio preštampan iz ilustriranoga „Giardino della Vita", bio je rado čitan tako, da je kroz mjesec dana doživio drugo izdanje. Godine 1888. objelodanio je „F. K. 32. — Ferma in posta" (str· 448). Ovaj mu je roman doživio tri izdanja, a osim toga objelodanjen je bio u četiri novine. Kad je ovaj roman izašao, pisao je Pavii strogi i učeni rimski kritičar, „da će doživjeti uspjeh i sreću francezkih romanopisaca". „F. K. 32. — Ferma in posta" veoma je zamršen. Izprvice je bio tiskan u dvie novine (u Milanu i Brešiji), pak posebno, doživivši tri izdanja, a za tim je opet ugledao svjetlo po novinama pod drugim naslovom, te je uviek sa najživljim interesom bio priman.

Osim ovih djela, koja se rado čitaju, kao i sva druga radi njihove neusilne, prirodne ekspozičije, lahkoga stila, napisao je prekrasnu ilustriranu novelu: „Hissn al-Gebel" (str. 84.), koja je doživjela dva izdanja. Godine 1898. izdao je: „Guida illustrativa di Salsomaggiore", koja je u dvie godine doživjela prodju od sedam tisuća iztisaka, a u velike se svidjela, jer je napisana različito od običnih Vodića. U Italiji i u Njemačkoj mnogi su se za njim poveli u ovakovom pisanju. K tomu je Pavia pred nekoliko godina objelodanio tri municipalne historije: „Crema" (str. 127), „Lodi" (str. 127) i „Brescia" (str. 128).

Kao što smo u prvomu poglavlju označili, on je mnogo proputovao. Plod ovih njegovih putovanja bijahu izmedju ostalih radnja: „Tra note di musica turca" (g. 1899.), a poglavlje je obsežnijeg djela, koje je kanio izdati o uspomenama na Iztoku. Izprvice je objelodanio u fiorentinskoj smotri „Babilonia", (sada već prestaloj), a razširena je bila osobito medju toskanskim plemstvom. Urednikom bijaše Vojvoda Carafa di Noja. Godine 1892. izda „Considerazioni sulle scuole italiane in Oriente" a 1893. „Interessi italiani in Levante", dvie radnje, koje se objektivno bave koliko je u naslovu naznačeno. Ugledale su svjetlo u raznim smotrama, a zatim bijahu odtiskane. U prvoj radnji upozoruje na težke vladine pogrieške glede škola izvan Italije. Radi njegove otvorenosti i nepristrane kritike tadašnji ministar predsjednik Crispi stade ga progoniti. U drugoj radnji u kratko se bavi talijanskim stvarima i interesima na Iztoku osobito s ekonomnoga, trgovačkog i moralnoga

gledišta. Osobito ova druga radnja učinila je dubok utisak na cielu talijansku štampu. O njegovim osnovama bavio se je i talijanski parlamenat. Mnogi su njegovi predlozi bili oživotvoreni, a jedan dio istih preniela je u trgovačkomu svietu uvažena „L' esplorazione Commerciale". Redakcija je popratila to prenašanje sa sliedećim riečima: „Prof. Luigi Pavia sa velikom ljubavlju ujezgrio je stanje talijanskog upliva u onim zemljama (na Iztoku i Jugu, osobito u Siriji) te je pokazao na uzroke i sredstva" (str. 168 u svez. V. od 1896.)

Od nazad više godina započeo je pisati: „Monumenti della poesia Castigliana nel M. E.", kritičko-ekspozitivna radnja u tri debela svezka. Bilo radi svojih profesorskih dužnosti, bilo radi drugih radnja, kojima se je posvećivao, a nešta i radi bolesti, radnju nije dovršio. Od ovoga monumennoga djela objelodanio je 1889. samo prvi svežčić kao pokušaj (16 str. „Uvoda" — koji sam obuhvaća preko 120 str. — i 16 str. prvoga poglavlja o kralju Rodriku i o invaziji Maura). Ali ovaj prvi svežčić naišao je na pohvalu i odobrenje kompetentnih — počamši od glasovitoga filologa Ascolia — uz želju, da čitavo djelo čim prije ugleda svjetlo.

Iz rukopisa spomenutoga djela objelodanio je 1894. „La Romanza primitiva della Spagna", a 1895. „La ligna Castigliana ne' suoi primordî". Obe ove radnje bijahu mu uvrštene u „Atti dell' Ateneo di Brescia", dočim zadnja o kastiljanskomu jeziku i u „Bollettino di Filologia moderna". Radnje su bile u velike pohvaljene osobito od kompetentnih u neolatinskoj filologiji. Izmedju ostaloga povodom ove radnje pisao mu je prekrasno pismo pok. ministar predsjednik Zanardelli, koji je prava talijanska ilustracija.

Bavio se je i pjesmom, a „Grido d' Upupa" od 1878. sadržava dva spjeva, već objelodanjena u ilustriranim novinama, te su se o njima kritičari najpohvalnije izrazili bilo radi suštine bilo radi jakoga stiha. Ova dva spjeva dio su velike zbirke mladenačkih pjesama (od 15. do 26. godine), koje će možda u buduće objelodaniti.

Lani je objelodanio novi roman: „Il romanzo del sentimento", koji se bavi psiholožkim proučavanjem. Ugledao je svjetlo u brojevima od siečnja do travnja 1906. u velikoj smotri „L' Italia moderna", koja izlazi u Rimu. Pavia ga je napisao u 22. godini života. Pred tri ili četiri godine popravio ga je u stilu, nadodao jedno poglavje u početku, a jedno na svršetku, te je tiekom radnje uvrstio nekoliko epizoda, što se odnose na dva nova poglavja. Kritika je bila puna hvale radi njegove prirodnosti.

Mnoge svoje „Gramatiche" talijanskog, njemačkog, englezkog i španjolskoga jezika, vazda je pisao po naručbi izdavatelja Groosa u Heidelbergu i Hoeplia u Milanu. Sve su mu gramatike u raznim jezicima doživjele po više izdanja. Njemačka mu gramatika (teoretička) postade školskom; — o englezkoj u Hoeplievu izdanju, pisala je jedna filoložka smotra, da je Pavia prvi u Italiji uveo fonetički sistem, u svrhu da označi englezki izgovor; — drugim njegovim gramatikama, izdanim od Groosa, mnogi su se gramatičari služili bilo radi točne i sintetične oznake nekih pravila, koja su se prije

davala ili bez tačnosti ili razštrkano bez pravoga zaključka, bilo radi izgovora itd.

Njegove razne „Gramatiche", koje su uvedene u škole te zamienjuju mnoge druge, izašle su od 1881. unapried. Radi toga, uzev u obzir raznolikost njegovih djela, nazvan je bio *poligrafom* u raznim knjigama, novinama i smotrama, kao i u riečnicima savremenih pisaca, koji su se njim bavili.

A o Pavii su se bavili izmedju ostalih glasoviti talijanski spisatelj De Gubernatis u „Grand Dictionnaire des Ecrivains du Jour", „Dictionnaire International des Ecrivains du Monde latin", „Dizionario degli Italiani moderni" i pariška „Grande Encyclopédie".

III

Baviti se njegovim manjim spisima, koji su ugledali svjetlo po novinama, smotrama itd., preveć bi nas na daleko odvelo. Pripomenuti ćemo jaku kampanju, koju je on podigao god. 1900. nizom članaka po raznim novinama glede ondašnjega zakona o plaći kraljevskih profesora. Premda su ga pobijale razne uplivnije osobe, ipak je postigao, da je Senat promienio zakon, koji je već odobrila zastupnička komora, — osobito glede one tačke, koje je pogibelj uočio *on sam* u čitavoj Italiji izmedju onih, koji se predmetom bave.

I u prosincu 1905. objelodanio je radnju, koja je naišla na podpuno odobrenje kompetentnih te je uzvitlala prašinu u zanimanim krugovima, davši im mnogo misliti radi okrutnih istina iznešenih u didaktičnomu pogledu: „Le lingue straniere negli Instituti Tecnici e l' eccessivo lavoro scolastico". To je djelo od početka do svršetka kritika proti nekim školskim odredbama, izdanim sa strane ministarstva bogoštovja i nastave i proti nekim utopijama, kojim je nadahnuto to ministarstvo.

Da je uslied te radnje nastalo progonstvo sa strane nadležnih, bilo bi suvišno izticati. Ali ova progonstva ne datiraju od jučer. Datiraju od nazad jedanaest godina. Već je u obranu svoju, a proti spomenutomu ministarstvu, objelodanio tri spomenice: „Difendiamoci", „Nodi al pettine" i „Di chi la colpa?", u kojima nepobitnim činjenicama dokazuje svoju pravičnost. Ali su te spomenice vriedne i sa druge strane. Dokazuju naime kolikim poštovanjem štuju ga i ljube njegovi učenici, koji ga smatraju ne učiteljem, već otcem; ne starješinom već prijateljem. U tim spomenicama Pavia dokumentira i iznosi zakulisne intrigue svojih neprijatelja, zavidnih drugova, zlobnih ravnatelja, neukih i podmitljivih čimbenika, koji su se svim listom proti njemu udružili, jer Pavia ima tu „manu", da govori istinu, pošteno radi, drži visoko stieg profesionalnoga i osobnoga poštenja, krieposti, čije je ime nepoznato onima, koji ga progone. Nikada mu nije pošlo za rukom, da mu se kroji pravica; dapače mu se svaki čas čine nove nepravice. Sve je to birokratička manevra nepoštenoga dikastera, o kojemu ovisi.

Po ovomu, svakomu će biti jasno: kakav je karakter, kakav li je poštenjačina prof. Pavia i koliko mu moramo biti harni za sve ono, što je za nas učinio i za ono što će učiniti, budući da ga u ovomu vodi samo njegova plemenita i poštena, lealna i iskrena duša.

Još godine 1902., on se je sam od svoje inicijative, počeo baviti Hrvatima i hrvatskim stvarima u jakinskoj „Patria", u milanskoj „Italia del popolo", „Sera", mantovanskom „Cittadino" itd. Tako je 1903. god. objelodanio prekrasni članak u uvaženoj milanskoj smotri „La Vita Internazionale", koja se tiska u 10.000 iztisaka o „Dizionario dell' Accademia Jugoslava", koji je članak jedan od najljepših kritičnih studija, što su ugledale svjetlo o ovomu književnomu djelu.

Osim članaka o našim političkim stvarima, on se mnogo bavi i balkanskim pitanjem, te je u tomu predmetu objelodanio niz članaka. Isto tako i o glagolici.

U „Jadranu" od 9. travnja 1904. Pavia je izdao važan članak: „Per un avvicinamento ungaro-croato", u kojemu piše „o jugoslavenskoj federaciji uz pripomoć Ugarske, naravno sa dužnim jamstvom, te u prijateljstvu sa Grčkom i Italijom". Još je drugih članaka izašlo iz njegova pera u „Jadranu", a u drugim prigodama.

Ali čim je najviše zadužio hrvatski narod, to je sa „Croazia e Ungheria, nella lotta fra diritto e despotismo". Ova radnja, koja je prije bila tiskana u „La Vita Internazionale", doživjela u Italiji tri izdanja. Knjiga je prevedena i na hrvatski, pak ne ću, da o njoj govorim.

Od tada datira najnovija struja u Italiji u prilog Hrvatima. „Il Sole", što izlazi u Milanu — toliko označujem, da ne bi tko pomislio na pokojni „Il Sole" u Trstu — u svojoj kritici od 11. studenoga 1903. veli, da se je „ta knjiga nametnula proučavanju onih, koji se ljubavlju bave velikim etničkim pitanjima i velikim medjunarodnim problemima, te je pospješila struju simpatije i uništila premnoge predsude na teret Hrvata i Hrvatske".

„Cittadino di Mantova" od 12. prosinca 1903. piše: „Čitanje ove knjige (a čita se prevelikom željom) podaje nam tačnu ideju o uzrocima, uslied kojih je nastala borba izmedju Hrvatske i Ugarske: pruža nam gradiva za poznavanje, barem dostatno, dvaju naroda, osobito hrvatskoga, koji tako malo poznamo i to kroz mnoge predsude, te smo u stanju, da sudimo na kojoj strani leži pravo, a na kojoj despotizam".

U „Italia del Popolo" od 8. prosinca pr. g., dosjetljivi i ozbiljni kritičar Luciano E. Magrini, izmedju ostaloga piše: „Auktor, da dokaže absurdnost obieda proti Hrvatima, što ih šire neznalice, govori o njihovoj bogatoj književnosti, koju predstavljaju čuveni pisci, književnosti, koju mi ne poznamo i za to ju preziremo; govori o njihovim sladkim i melodičnim narodnim pjesmama; izvješćuje nas obširno o njihovim školama i organizaciji, a iz toga izvješća se razabire, da bi Italija, taj „europejski perivoj" imala mnogo i mnogo naučiti od tih, koji se divljacima drže".

Rimska „La Tribuna“ od 16. prosinca piše: „Narod hrvatski, koji tako duboko osjeća za svoju domovinu zaslužuje poštovanje od svih, barem od plemenitih srdaca, od ljudi poštenih“.

U ovomu smislu izrazuje se rimski „Giornale d' Italia“, milanski „Corriere della Sera“, svi najugledniji i najuvaženiji talijanski listovi.

Ove kritike dokazuju, koliku je neprocjenivu uslugu Pavia učinio hrvatskomu narodu, kad je ovom knjigom — koja je i na španjolski prevedena od amerikanskih Hrvata — razbio predsude o nama. Ove kritike dokazuju, kako je Pavia uvažena ličnost u Italiji.

A da je Pavia zbilja uvažen, dokazuje njegov članak o lanjskim izgredima pri prolazku sokolaša kroz Rieku. Tad se je ciela štampa talijanska digla proti Hrvatima. Nu ta je vika prestala, nakon što je on u „La Vita Internazionale“ objelodanio obširan članak, stavljajući stvari na svoje mjesto.

Taj sâm članak preokrenuo je mišljenje kao preko noći. „L' esplorazione commerciale, viaggie geografia commerciale“ u XXI. svezku lanjske godine, govoreći o tomu članku prof. Pavie u prilog sokolaša veli, priznaje mu, kako je on sa mnogo pravednosti srušio predsude, koje su našle vjere kod javnoga mnienja i novinstva u Italiji, a sve na štetu hrvatskoga naroda, koji je u svemu ni kriv ni dužan.

Rimska „Minerva“, najrazširenija talijanska smotra, pisala je u istomu smislu; dok je najuvaženija talijanska smotra „Nuova Antologia“ na koncu konca priznala, da nerede niesu izazvali sokolaši, nego agenti provocateuri. To je priznao i list „Roma“ u članku pod naslovom „Moderni Hrvati“.

Ali nije se prof. Pavia zadovoljio pisanjem o nama. On je o hrvatskomu narodu držao predavanja po raznim talijanskim gradovima.

Godine 1904. Pavia je, na poztv „Società Internazionale per la Pace“ u Milanu držao u velikoj dvorani „Liceo Beccaria“, pred preko 1000 slušalaca, za tim u Lodi u „Casino dei Noboli“, a za tim u Rimu, na poziv „Corda Fratres“ u „Circolo Giuridico“ prevažno predavanje: „Un popolo mal noto in Italia“, u kojemu se bavi u obće o jugoslavenskomu narodu, a osobito o hrvatskomu sa gledišta historičkog, kulturnog, etničkog, političkog itd.

Ovo predavanje izazvalo je mnoge razprave po novinstvu, jer je Pavia u talijansko obćinstvo unio svjetlo o Hrvatima.

To je dakle taj muž, koji je u Italiji toliku cienu hrvatskom imenu podigao. Mi mu moramo biti harni. A i moramo poznavati muževe, koji pred velikim narodom iznose, kako naša borba nije, nego borba prava proti tlačenju.

Zahvalni profesoru Luigju Paviji za njegovu plemenitu kampanju, zaključujemo: Čast vama, plemeniti čovječe, i svim onima, koji poput vas misle i rade u obranu potlačenih!

IVAN ANDROVIĆ

*

PJESME GAVRE KOSTELNIKA

ŠTO MISLIŠ? . . .

(Na narodnu.)

Što misliš, mila djevojko,
Te me svedj bereš nà oko?
Kraj kuće kad mi prolaziš,
K pendžeru oči navraćaš;
Ja kad do stana tvojega,
A ti me gledaš s pendžera!
Što me svedj pratiš posmjehom
Izjutra kao i večerom?
Prevarit ćeš se, djevojko,
Ja sam ti momče ubogo!
Ničega nemam dò srca —
I to mi ti si ispila
Vatrenim svojim gledanjem
— Kô sunce rosu sijanjem! . . .

JESEN

(Na narodnu.)

Burad stara raspucana
A od vina nova —
Došla jesen, donijela
Svakog blagoslova!
Diko, dikice!
Evo nama srećice!

Selom vika, selom cika —
To se momci žene!
Reko ćako: jesenas će
Ženiti i mene . . .
Diko, dikice!
Evo nama srećice!

NEMA TAKVA BLAGA

Po Dunavu — mutnoj vodi
Moja draga hodi —
Da li hodi, da lî pliva,
Jedva oko to otkriva!

Nema takva blaga,
Košto j' moja draga!
Niti more,
Niti gore
Nemaju mu traga!

Po Dunavu — kud su vali —
Moja s' draga šali:
Vodu bije, vodu lije,
Bielo svoje tielo mije.

Nema takva blaga,
Košto j' moja draga!
Niti more,
Niti gore
Nemaju mu traga!

Vodu bije, vodu lije,
Čini čarolije:
Mutna voda — biser vienci
Oko drage opletenci! . . .

Nema takva blaga,
Košto j' moja draga!
Niti more,
Niti gore
Nemaju mu traga!

U SJENI

U sjeni pod bagremom — u sjeni ja se pružih
Na travi mekoj, na travi zelenoj —
Do mojih nogu leži, na njima glavu drži
Moj pas — moj bundaš, taj vjeran čuvar moj!

Šeširom pokrih lice . . . Aj, tako ja ću zaspat
Na travi mekoj, na travi zelenoj —
I sanjat ću o tebi . . . A čuvat će me dotle
Moj pas — moj bundaš, taj vjeran čuvar moj!

Ti tu ćeš k meni doći — tu sjedit ćemo dvoje
Na travi mekoj, na travi zelenoj —
I pričat ćemo dugo . . . A čuvat će nas dotle
Moj pas — moj bundaš, taj vjeran čuvar moj!

Kad iza plota zloduh se do nas šuljat stane
Po travi mekoj, po travi zelenoj —
Na nj lajat hoće biesno, na nj režat hoće biesno
Moj pas — moj bundaš, taj vjeran čuvar moj!

SANJA

U starom očinskom domu — u tihoj samoći
Što drugo činiti znam?
Po vazdan u sjeni ležim — po vazdan
O tebi razmišljam — — —

Uz mene zujkaju pčele — u tihoj samoći,
A sitan zujak taj
Polako me prenaša, ljubljena dušo,
U čarni tvoj dunavski kraj — — —

Ja ležim u tananom čamcu — u tihoj samoći
Na zaljevu dunavskom —
A onamo mumlja stari Dunav
U silnom biesu svom — — —

Ja ležim sklopljenih oč'ju — u tihoj samoći
Na mekušnom krilu tvom —
A onamo mumlja stari Dunav
U silnom biesu svom — — —

Po sjeni starovjekih vrba — u tihoj samoći
Naš čun plovi slobodan —
O pjevaj dušo! jer sklopljenih oč'ju
U mrtvi još pasti ću san — — —

U sjeni starovjekih vrba — u tihoj samoći
Ko da je već minuo dan —
O pjevaj dušo! jer sklopljenih oč'ju
U mrtvi još pasti ću san — — —

— — Naš čamac se ljulja i ljulja — u tihoj samoći
Na zaljevu dunavskom —
Zaklopljenih oč'ju ja zaspah, i klonuh
Na mekušnom krilu tvom — — —

A ti me sa smješkanjem budiš — u tihoj samoći
Od trstike resulom —
Ja prozrieh —
A ono su sunca traci
Domiljeli k licu mom — — —

VINCILIR

Vincilir, ja sam vincilir
Sa motičicom u ruci!
Tu malo pokopaj, podveži tu,
Tu grabljama malo povuci!
Sve liepo izravnaj, da pozna se trag,
Kad tkogod bi došo krasti —
A malen je, malen, vinograd moj,
Od ruku zlih lako ga spasti!

Ej, lako ja živim — prělako
Pod slobodnim suncem božim;
Kad večer dodje, kad padne mrak,
Pred kolibom vatru ložim.
  Kraj vatre u bundu se ščućurim,
  Pa grijem ruke i hučem —
  Kad vatra ugasne, u kolibu
  Na sanak se blagi uvučem . . .
A zorom pregledam vinograd sav
Da l' nije tko došo krasti —
A malen je, malen vinograd moj,
Od ruku zlih lako ga spasti!

  A moj se susjed sve muči — star
  Nas druge da nadlukavi:
  Ni noću, ni danju ne spava taj —
  Hej, to je vincilir pravi!
Sve teško šepesa, šepesa hrom,
Oranicu grudastu gazi:
Sa bičem i ko glava klepetaljkom
Svoj vinograd obilazi.
  Sa lulom u ustima bezubnim
  Puj! puj! — sve viče na vrane —
  A zà svakim trećim korakom
  Iz ustiju lula mu pane!

Sad eto baš stoji sav potišten,
Za uhom se zdvojno češe:
„O! o! — ti vragovi — lopovi
Sve groždje mi odniješe!
  O! o! — tri najljepša čokota
  Opustošena mi stoje —
  No, ja već znam, ja znam, no, znam,
  No, ja već znadem, tko je!
No, samo da ja zatekoh te!
Bi bilo: sad desno, sad lievo!
No, ja bi te vijô čestito!
No, ja bi te nabičevô! . . .“

RAZVOJ POLJSKE KNJIŽEVNOSTI OD ASNYKA DO WYSPIANJSKOGA

(od 1880.—1902.)

Pokušaj sinteze. Poljski napisao WILHELM FELDMAN

Prešli smo put dugačak i težak, iskrižan krivudastim puteljcima i najednom se gubio u močvarama ili stepama, med grudama i provalijama, iz kojih se činilo višeput, da uopće izlazka nema. Izašli smo iz dobe, u kojoj gospodovaše pozitivizam u politici, racijonalizam u literaturi, u kojoj bijaše osjećanje gušeno, mašta sputana, u kojoj ne sizaše stvaralačka snaga narodnja izvan granica utilitarizma. Poezija imadjaše zapravo samo dva odlična predstavnika: Asnyka i Gomuljickoga*. No nijedan ne premaši svoju dobu, a oba bijahu prožeta utilitarizmom. Njima o bok stane u prvi mah takodjer pod zastavom racijonalizma Marija Konopnjicka. — Ali zato cvjetaše proza poljska, cvjetaše pripovijest puna ideala kulture, humaniteta, utilitarizma. U tehnici objektivna, realistična, a logikom odnošaja i prilika poprimaše sve više metodu naturalističnu.

Iz te atmosfere malo studene, malo tudje — baš očito negacija pokojnih velikih romantičara narodnih! — počeo se polagano poslie 1880. god. oslobadjati duh, u dubini bo se njegovoj sve većma rasplamćivahu iskre osjećaja. Kod jednih istupa taj duh napred poput punog odnošaja srca prema životu, poput niz lozinka, koje postupno novim postaju idealima. Kod drugih se pojavljuje taj duh u obliku povratka vlastitoj prošlosti, vizijama viteškim i bojovnim. Na prvi je mah osjećajnost previše istaknuta, ali jednom probudjena lomi sve snažnije dugoljetne okove, izlazi izvan kruga pozitivizma, traži odgovor na vječne zagonetke, koje čovječji um muče. U tom trvenju, u tom procesu pretvaranja svih vrijednosti podliježe temeljnoj preobrazbi duša poljska i izražaj joj je najistinitije — već prema Aristotelu: istinitije od historije — poezija.

* O ovdje pominjanim spisateljima vidi opaske u „Bilježkama“.

Kroz neko vrijeme duša svedena malo prije sa svojih puteva luta, očajava, zapada u apatiju, u nesvjest, gubi svoju elementarnu silu, svoj životni nagon — zapada u dekadencu. Ne živi impulzivnim, punim svojim životom, nego surogatima, a jedan od ovih, formu umjetnosti, usavršuje do savršenstva. Ma da je to lamanje polagano, ma da ta nutarnja borba polagano stresa s duše sav maz, blato i neprirodne preprijeke, kojima bijaše duša pritištena, ipak izbijaju njene zrake sve jače i jače. Ne izbijaju umstvenim procesima, nego logikom srca, spajanjem osjećaja. Izbijaju u trenucima čistoga duševnog raspoloženja, a izrazima su njihovim — prema naprednom oduhovljenju, — sve manje forme slučajne, vanjske, metode naturalistične, nego simbol, koji sve obuzimlje. Razvoj napreduje pravcem od intelektualizma — u duhu pozitivističkom, ili katoličkom — do elementarnosti, dok se napokon nadahnuću ne otkriju najdublje tajne, počeci apsoluta. Duša nalazi sebe samu — dekadentizam prolazi. Ne nalazi se Boga davno izgubljenog — dostaje osjećaj neizmjernosti, perspektiva vječnosti, svjestnost apsoluta, velika čežnja, davno istjerana agnosticizmom iz umjetnosti i života, čežnja koja veže čovjeka iznova s kozmosom i čiji je izvor u beskonačnosti povrh vremena i prostora. Duša — apsolut, vječna zagonetka samoj sebi, vječno pogrbljena nad ponorima i bezdnima, u neprestanom sukobu sa stvarnošću, bol je i tuga Na cijeloj novoj poeziji počiva ta sjena i tajinstvena groza izbija iz nje. Oduhovljuje se čovjek, a dosegavši do svoje individualnosti otkriva ondje strune i davno pasivne boje, otkriva onaj početak najdublji — značaj narodni, otkriva u sebi prizmat, kojim mu se raskriva najneposrednije svijet, otkriva nerv, koji ga, najtjesnije veže sa zemljom, nebom, pukom. Ti narodni počeci težeći k svojim najčistijim formama, k oslobodjenju, k energiji, pokazuju sklonost svoju prema sili, snazi. Cijelom svojom besvršnošću, svim svojim nedostatkom svagdanjega utilitarizma pokazuju ideal — Moć.

Takova je dialektika razvoja zadnjega dvadesetljeća poljske literature: razvoja od Asnyka do Wyspianjskoga.

Analogični proces zaista preturiše svi zapadno-evropski narodi, samo kod nas Poljaka, gdje se racijonalizam ugnjezdio najmanje u značaju općega, i gdje bijaše osjećaj uvijek glavnim njegovim pokretačem — kod nas taj proces istupa, u poeziji znači to najljepše.

Takova je dialektika razvoja u svim granama umjetnosti. U slikarstvu otišlo je u nepovrat doba mrtvoga realizma, koji kopiraše banalnu stvarnost, da sve češće utjelovljuje čežnju i žudnju krilate i poletne duše a ovo se izrazuje u skladu s raspoloženjem duševnim cijeloga društva, s lijepim i sa životom puka sa simbolima kao „znakom“ ideja pjesničkih. Žezlo poljskoga slikarstva prelazi u ruke Jacka Malczewskog, pjesnika, impresioniste — vizionera; povrh nizina u bljesku i slavi uzdiže se duh Matejkin. — Što više, kiparstvo, to posve nepokretno kraljevstvo umjetnosti, počinje mijenjati klasične svoje oblike i naginjati stvaranju izražaja najčistijih osjećaja, simbolâ čistih ideja.

Svagdje susrećemo povratak duši, a zatim, posegnuvši u dubljinu, uočuje se faktor sasvim individualan, ponajviše domoljuban i umjetnost obojadisava se narodnim značajem: svagdje dakle povratak ponarodjivanju umjetnosti.

Početkom XX. stoljeća to se geslo razlijega glasno i silno u svim područjima. Modernisti, secesionisti, kosmopoliti, „Japanci", najzanosnije govore o popoljačenju umjetnosti, o ponarodovljenju svih kategorija stvaranja — i života. U Zakopanom* St. Wytkiewicz od par godina dovršuje umjetničko djelo, teoretski pothvaćeno po Wl. Matlakowskom, djelo preporodjaja početaka umjetnosti brdjanske do visine stila prilagodjenog poljskoj umjetnosti. Wlodzimierz Tetmajer vidi početke toga u umjetničkom stvaranju i izradbi puka u krakovskom okružju. Feliks Jašjenjski postaje „komivojažerom" i agitatorom pravcate ideje umjetnosti, ponarodovljene velike i prilagodjene umjetnosti, umijući elektrizovati društvo. Na cijeloj liniji povratak duši, povratak sebi — pokret odgovarajući onoj osjećajnoj napetosti, onom ojačanju sile i svjestnosti, onom osnaženju duše, kakvo je s osvitom novog stoljeća zarudilo zorom takodjer na obzorju historije.

„U svoj naravi poljskoj promjena. . ." Polagano se izvršava, posred bučne lomljave i mnogih neprilika u životu, očito često i mutna promjena, ali dopuštajući takodjer, da ju se nadoveže na opće ljudske ideale Mickjewicza i Slowackoga; no poredivši ju sa prilikama prije dvadeset godina — očito pokazuje, da živi duh.

Ta je promjena takodjer i u književnosti.

Bogata je ona, rascvjetala se, kakova ne bijaše od vremena emigracije. Žive i stvaraju veliki spisatelji predjašnje dobe, prije 1880. godina, od kojih velika čest nipošto nije zadnju još riječ izrekla. Poznato nam, što je rekao u poslijednjem svojem djelu Sienkiewicz — ne znamo, što će reći Prus. Orzeszkowa pružila je jednom dokaz, da se približiti znade mladima — možda se i po „Argonautima" tako ozbiljnim za nove brzice, uvjerava iznova, da te brzice kriju u sebi, kao negda osudjena po njoj sanjarska osjećajnost, mnogo dobra i sunca. Konopnjicka stoji na vrhuncu svojeg stvaranja, a njen „Pan Balcer w Brazylii" čeka možda par samo pjesama, da stane u književnosti, poput epopeje-spomenika na razmedju dvaju svjetova seljaka poljskoga.

A o bok ovima su — mladi, mladji, najmladji, nepretrgnut lanac od parnasista i dekadenta do čistokrvnih umjetnika, impresionista, simbolika, mistika. Puni života, energije, nikakve starosti, nikakvog zaostanja za civilizacijom. Stotina individualnosti, stotina zastava, stotina zvijezda izlazi, a da ne znaš, koja će zaći, a koja će još jasnije da zasja. — „Es regen sich die Geister" — klicaše stari vitez njemački — „Es ist eine Lust in solcher Zeit zu leben!"

* Zakopane. Mjesto ubavo u Tatrama. Ljetovalište omiljelo Poljaka, a napose Krakovljana. Preko svakog ljeta se nadju tamo i premnogi poljski literati i umjetnici. Neki i cijelu godinu provedu ondje.

Sve ove ljude od ideje, pretstavnike čiste umjetnosti, spaja pravcati, izrafinirani artizam. Kultura forme u sadašnjosti dospjela je do tako visokoga stupnja, da, dolazeći do sibaritizma, nejedanput bijaše velikom opasnošću za duh. Godine 1890. ugleda svjetlo ništa manje, nego 80 svezaka novih pjesama; pretežna čest vlada vještinom u metrima, sopstvenim samo prije više ljeta virtuozima. Jezik poljski obogati se Tetmajerom, Przybyszewskim i Wyspianjskim, mnoštvom novih izraza, koji se prihvatiše, a koji označuju nešto više, nego li povećanje riječnika. Naznačuju svjesnost novo nastalih struna, pol i četvrt tonova u duši ljudskoj. Kasprowicz, Žeromski, Reymont unašaju u tu riznicu množinu riječi, jedrih izraza seljačkih, drugi — brdjanske, iz svojih rodnih mjesta, stručne. Lange, Miriam, Mićinjski dodaju svježe amo mnoštvo dragulja rijetkih, prekrasnih, iz dalekih zemalja i vjekova — što je svjedokom porasta kulturnog, asimilacijone sposobnosti, što baš karakteriše samo žive organizme. Duša se poljska povećava i suptilnija biva. To povećanje biva raznolikošću svjetove poleta i pada, bolesti i cvjetanja, provalija i vrhunaca. A sva su ova duševna stanja, koja oćućujemo kod Kasprowicza, Przybyszewskoga, Žeromskoga, Wyspianjskoga, tudja i nepoznata bila i najboljim poznavaocima ljudske duše i najširoj naravi starije dobe. To je povećanje našlo izražaja u zamjernom sjedinjenju osjećaja i čuvstava, u snažnim simbolima, koji postadoše nejedanput mitima narodnim i opće-ljudskim. Svim tim je eto izobilovala nova poezija. A usporedo napreduje njezino izsuptilnjenje: pogledaj u to ime na preciznost, otmjenost, bezbroj posmatranja na život, što je rasijano po novim pripovjestima i dramatima. Posmatranje je mikroskopično, a analiza kemično dijeljenje života na atome, da u rezultatu atoma te obojadiše individualno, da ulije u nje muzični ton i na taj da način načini duševno raspoloženje; nedohvatne vibracije duha pod uplivom hipnoze, sugestije riječi. U zadnjim tek danima zacvijeta iznova epika, inače gospoduje lirika. Duševna raspoloženja lirike, maleni atomi njeni, u umjetnika su cijeli svjetovi. Ove nedosežne vibracije silno rasvijetljuju obzorje poput munje. U duševno raspoloženje kao čarolijom nekom pretvaraju vječnost, a maljušni pejsaž — cijeli značaj zemlje, u riječ — puk, u simbol — božanstvo...

Za cijelo smo se nebo odaljili od racijonalističke logike i hladne harmonije djela Asnyka, Gomuljickoga i Šurentochowskoga, od spoljašnjeg posmatranja stvari, i — naime — samo na stanovite stvari i uvijek s ishodne točke utilitarizma, kako to bijaše proišlo spisatelja i pjesnika prijašnje dobe. Narav ljudska biva sve dublja i sve se većma komplikuje, a možda biva radi njenog napretka i njenog uduhovljenja. Savremena ta narav ljudska izrafinirana a stvarajući čas u prostoti, čas u mističnoj fosforenciji, ta elementarna a silno osvješćena, ta prepuna disharmonije, kontrasta, oluja a ipak jedna i nerazdjeljiva u svojim čežnjama i svojim sanjama, ta ljubeći život a do dna rastužena i bolna, te suviše dobro poznavajući pravo stanje stvari, a da teži za poletom povrh stvarnosti, time već samo revolucijonarna i idealna, i ako ne tendencijozna — ta ljudska narav se otisnula od najljepših tipova, kakove

imadjasmo u tom vijeku: od romantika, da se u najvišem svojem lijetu susreće s njima i spaja pa da hrle zajedno tada k suncu.

Shvatljivo je, da takova narav i takova umjetnost, koja je njenim odrazom, ne može računati na popularnost u savremenoj većini. Čitalačku publiku, naime takova narav i umjetnost ostavlja daleko iza sebe, nadvisuje ju, a tek kasnije će se doba uzvinuti do stepena njenog. Sve dosad su za preveliki dio inteligencije poljske tudji Mickjevicz i Slowacki. „Wyklady paryzkie“ (predavanja p.) Mickjewicza ugledaše svjetlo u jednom jedinom izdanju (ovo drugo izdanje nedavno samo je za pretplatnike jednih novina!), omašni dio djela Juliusza Slowackoga još je uvijek u rukopisu, a ta, što izadjoše u posmrtnom izdanju, izjeda prašina na policama knjižarskim. Koji li se drugi narod ponaša na sličan način prema svojim genijima — pedeset godina po njihovoj smrti? Mlada poezija, većma u rodbinstvu s Mickjewiczevim i Slowackovim djelima iz njihove zadnje dobe života, nego li iz prijašnjih, mora dakle pogotovo još dulje čekati na svoju eru popularnosti.

Imajući to na umu, moguće je shvatiti, da je mnogo takovih, koji „modernizam“ ne poznavaju, ali je teško oprostiti onima, koji ga poznaju, smatraju se pozvanima da sude, a odriču mu poštovanje i vjeru. Značajnim obilježjem sadašnje literature prevaga je poezije nad prozom. Neka oni, koji sude i osudjuju, budu na čistu sa sobom u tom, da li imaju ikakvo pravo izricati osudu. Tvrdo smo uvjereni, da bitiše množina neglazbenih ljudi, množina slijepih za boje. Ljudi tamo ne će da vjeruju sve dosad, da isto tako ima pojedinaca, što više i medju samim kritičarima, neosjetljivih za poeziju. Ovi dakle, izričući sud o poeziji, slični su gluhima, koji žele biti recenzentima koncertnim, ili slijepima, koji pišu referate o izložbama slika.

Posebice ti se prigovori tiču spisatelja, koji osudjuju modernističnu književnost u ime ideala demokratskih. Ne u tolikoj mjeri osudjuju je aristokratski konzervativci. Većina potonjih uopće ne sudjeluje u borbi duhova kod nas, a ona šačica, koja prati tu borbu, nema nikakovih „predrasuda“, nego podosta kulture i ukusa. A zar kultura i ukus imaju da zauvijek ostanu domenom te šačice? Neprijaznost slojeva tako zvanih „naprednih“ prema novoj umjetnosti, tim je manje opravdana, što je ona u svim svojim sferama demokratična i što nosi očito obilježje poljsko. Demokratična u najstrožem značenju riječi, primila je u sebe kulturu puka, i kroz njegovu dušu gleda na svijet. Dok na pr. Sienkiewicz svojom obrazovanošću, osjećajem, djelokrugom, težnjama ne izlazi baš ni za časak iz začaranoga svijeta šlaheckoga (plemićkog) — spisatelji i pjesnici takvi, kao Żeromski, Reymont, Kasprowicz i Vyspianjski asimilovaše prirodu i govor, množinu osjećaja i pojimanja, cijele pologe duše puka; od njega uzimaju boju i silu, krvlju njegovom napunjaju žile svojih djela, da rastu i da se očito uzvinu povrh visina. U tome je eto najviša manifestacija demokratizovanja silâ kulture naše.

Po najvišima, a ne po najnižima sudimo narod, klasu, grupu umjetničku — druga bo je metoda neplemenita. Da prema najnižima ili što više,

prema srednjima sudimo romantike, žalosno bi prošla najljepša perioda poljskoga duha. Ali demokracija nije od uvjerenja i iz republikanskih vrlina stvara moloha. Tako je nekad otjeralo demokratu grofa Fredoa od kazališta, tako u „Rok-u" vrloga demokratu Jendrzeja Moraczewskoga, u četrdesetim godinama se šibalo pjesme „pana Mickjewicza" kao pjesme duha nenarodnog. A današnja literatura, kako je demokratska, tako sjedinjuje u sebi poljštinu i etiku, što više i ondje, gdje je to posve suvišno. Ova je poljska, jer govori iz duše puka poljskoga. Ti počeci su duboko učarani, što više u djelatnosti Stanislava Przybyszewskoga. Njegovi krajobrazi kujavski, njegov rapsodični ritam, njegovo pričanje, pa impulzivnost, osjećajnost su isto tako skroz na skroz poljski. Dosta je postaviti par njegovih stranica pisanih u njemačkom pokraj stranica rodjenih Nijemaca. Djelatnost Przybyszewskoga je besciljna, ne slika ideale. Isto tako okrutni, ueumoljivi, svaku krivnju osvećujući Fatum, koji grozno svoje obličje pokazuje u svakom njegovom dramatu, zacijelo ne služi tome, da proširi grijeh i bestidnost, a ostali noviji spisatelji i pjesnici? Pogledajmo na njihova djela, ne na teorije o njima! Ne mudrujmo — dozvolimo djelovati na sebe! Spomenimo se onih mučeničkih, svetih suza, kojima plače Žeromski nad nevoljom čovjeka, sjetimo se onog nehotičnog ideala, koji svijetli iz djelatnosti Wyspianjskoga, bol iz prekomjernosti ljubavi, kojim ore zadnje pjesme Kasprowicza! „Nitko te nije ljubio?" vapi on u „Salve Regina". „Nitko te nije ljubio? — A ti, čiju si dušu — tako zamilovao, da bi mogao zaboravlti — da opstoji granica medju zlim i dobrim? — U čije si ti srce pogledao s takom vjerom — da bi ga njena sila mogla baciti — pred tvoje neokaljane noge? — Pred noge božjeg izabranika — koji srce uznosi — i stvaralačkim svojim dahom — nepokvarenim i vječnim po ljubavi — prah s njih otresa i izbavlja?...... Bori se!"

I bore se duhovi sa zlom, s tim, što je nisko i jadno, a to je već sâmo visokim poletom etičnim. Bore se i osudjuju se možda, samo-uništenje, ili u svetom zamilovanju života hoće, da ga dignu, hoće njim cijeli da zadive svijet, reorganizovavši ga što više iz usrećavanja. A koja napokon literatura ili etika društvena ne bi s radošću gledala na takove — u ostalom različne tipove „najmladjih" kao Kješjelewski, Staff!?

A prije svega je mlada literatura moralna, jer je artistična. Kad se čitaju takovi poemati kao: „Na krolewskiem jeziorze" Tetmajera, „Nad morzem" Przybyszewskoga, „Aryman susci sie", (osvećuje se) Žeromskoga, „Dies irae" Kasprowicza, dušu obuzimlje osjećaj, kao da slušaš najveličanstveniju simfoniju Beethovena, kao da kontempliraš u katedrali milanskoj, na vrhuncu gore nebotične, na valovima oceana. Potreseni smo, svečani smo, tiši smo, bolji smo. Bez sumnje ne hujaju po vama aktuelne tendencije, u nama su besmrtne ideje. Oslobadjamo se svega maljušnoga, kukavnoga i zemaljskoga, obćimo s Duhom svijeta, koji je podjednako najviše Lijepo, kao i najviše Dobro.

Put, kojim u poslijednje doba kroči poezija poljska, potsjeća na zavoje,

koji vode na vrh „kopjeca“ (mogile). Vijuga, savija se, uvija se, umaraju se na njem brzo ljudi, dobivaju vrtoglavicu ljudi slabih srcâ, a takodjer i oni mnogobrojni, koji su priviknuti na puteve glatke, ravnoliniju. Jedni ne mogući se uspeti povrh nižih zavoja mogile gube posve vidik na vrhunac, vjeru u cilj. Drugi prisiljeni obilaziti ju sa svih strana izlažu se čas da budu izloženi žaru sunčanom, čas hladnoj sjeni. Dio nestrpljivosti vidi samo beskonačni, umarajući cik-cak, ostali nestrpljivljci smatraju vrhunac pristupačnim samo krilatim. A put bježi, uvija se kao zmija, uspinje se kao slobodna misao, kruži kao marljivi, neutrudivi radnik, sve više i više, jednom rukom opirući se o zemlju, a drugom sve bliži k nebu — i dotrči k točki, gdje prsa duboko odišu, gdje oko obuhvaća obzorje beskonačno, a glava se kupa u sjaju i svjetlu.

Preveo MIROSLAV SAKAČ

U PUSTINJI GOBI*

Čekali su nas na zdencu, koji se zove Pong-Kiong. Maleni kineski brzojavni činovnik, kojemu je povjerena ona stanica, došao nam je u susret izvan svoga okruga i dočekao nas je velikim ushitom i veseljem. Žao mi je, gdje se ne sjećam imena ovoga heroja, koji živе u pustari samo za to, da Istok može govoriti sa Zapadom. Do najbližeg grada Kalgana imade oko 300 klm., do Urge 800 klm. Dogodilo se što bilo onome čovjeku, on ne može da uteče. Neizmjernost prostora sliči tamnici. Da se združi s čovječanstvom mora osam dana da putuje od oaze do oaze. Niko mu ne može pomoći. Osamljenje tamničara u maloj ćeliji tvrdje nije tako strašno i nesnosno: tamničar čuje, ćuti, da svijet živi; njemu dopire jeka, uz koju treba da žive njegove misli. A najstrašnije je pak u pustinji muk. Istina je doduše, da je mali Kinez iz Pong Kionga u onoj pustoši obdaren sa dva veselja: jednom djevojčicom i brzojavnom spravom. To su dva predmeta, koja napunjaju njegovu egzistencu. Djevojčica je njegova kćerka, a sprava je njegov prijatelj. Po čitave sate on se udube u tik-tak tipkala i primatelja i čuje u njemu glasove udaljenih svijetova, gdje govore: Petrograd, London, Tokio. On predaje: prolaze vijesti, zapovjedi, misteriozna priopćenja diplomatska, glasovi žalosti. Kada prestane grandiozna konverzacija kontinenta, a pruga ostane prazna, on se okoristi tim i započne kakav čedniji govor. To su vam uredi pustare, koji se pozdravljaju i koji pripovijedaju sitne incidente dana, njihove dosade, njihove nade. Takvi razgovori predstavljaju svakidanje novine onih samotnika. Brzojavna stanica Pong-Kionga sliči kakovoj običnoj seljačkoj kineskoj kućici. To su vam tri male niske sgrade, sagradjene od utučenog vapna. U unutrašnjost prodire svijetlo kroz široke kapke prozora od hartije, koji su postavljeni na čitavoj jednoj strani, a sve je to opasano zidom, koji ima samo jedan ulaz okrenut prama jugu, po kojemu su porazmješteni kao u vijencu brzojavni izolatori, podavajući čudnovatu sliku nakita, koja dovodi do pomisli o mrtvoj kosirici i bijelim zubovima u njoj.

* Donosimo u prevodu ulomak iz knjige Luiga Borzinia, pod naslovom „Pola svijeta vidjeno s automobila“, u kojoj pisac opisuje put na automobilu, poduzet od princa Borghese iz Pekinga do Pariza. Ovaj je ulomak najljepši u čitavoj knjizi, po priznanju sviju. Knjiga je izišla prošlog mjeseca, a bila je mahom prevedena na šest jezika. Ovo je prvi i jedinstveni prevod u hrvatskom jeziku.

Na zapadnoj strani zida vjetar je zgrnuo pržinu. Obično se za vjetrovitih dana pijesak udomaći po svim sobama, nebo se zastre tamnom maglom, zrak se napuni pritiskajućom gustinom, na dva koraka nije moguće čovjeka vidjeti, žice zvižde i cvile, a takva je pomrčina, da je potreba užizati svijeće. Ovakav prizor odigrao se je četiri dana prije, nego smo mi došli.

Najbolja soba, koju je mali Kinez imao, bila je pripravljena za nas. Po podu ležahu bogati sagovi crveni, skrletni, a na stolu oholi ananas iz Singapora, tek izvadjen iz svoje kutije parfimiran i svjež. Posegosmo najprije za ananasom, a onda se bacismo pod sagovima. Protegnut u trikliniju od sagova, kaligrafički napisah impresije, danas da ih darujem Europi i svijetu. Kada se je naš gost domogao moga brzojava, da ga odpošalje, našao se u nemaloj neprilici; konsultirao je kineska pravila, pregledao tablice, brojio i prebrojio riječi brzojava, a tada napisao polagano i brižno na čelu brzojava: br. 1.

— Je li to prvi brzojav danas? zapitah ga.

— Ne gospodine, odgovori mi, to je prvi ureda.

— Ma što hoćete s tim da kažete?

— Kažem, da je vaš brzojav prvi brzojav, koji je odposlan iz ureda u Pong-Kiongu.

— Ove godine?!

— Ne gospodine, odkako postoji ured, ima već 6 godina.

Razgovor bi prekinut: pozvan Kalgan odgovorio je. Moj je brzojav već putovao. Kalgan ga primio, da ga preda Pekingu, Peking ga je predao Šangaju, Šangaj Hon-kongu, Hon-kong Singapuru, Singapur Adenu, Aden Malti, Malta Gibraltaru, Gibraltar Londonu. I tako poslije 2 sata moj je brzojav bio u „Daily Telegrapha“ i „Corriere della Sera“, a sutradan u jutro engleski i talijanski čitaoci čitali su ono, što se u oči dana dogodilo u pustinji Mongolije.

U čovječjoj pobjedi nad vremenom i prostorom pomoću brzojavnih žica ima nešto tako veliko i zamjerno, da u nekim momentima i sama duša novinara, koji shvaća brzinu i koji je na nju naučan, ostane kao zapanjena i zaokupljena čuvstvom čudjenja i velebnosti.

Oko šest sati prispješe i drugi automobili. Vidili smo ih izdaleka. Pričinjali su nam se na jednoličnosti zemlje, kao silni brodovi na moru, tamo daleko, gdje ih čovječje oko tek vidjeti može. Našli su i donijeli prtljagu Borghesovu, koju bijasmo izgubili u carstvu trava. Du Taillis mi pripovijedaše, kako su prtljagu upravo našla dva Mongola i njemu je donijela, te nijesu htjeli da prime ni napitnice.

— Ali kamo su otišli, upitah ga, prijatelju moj, oni lupeži, koji su nas morali napasti?...

— Sigurno u Europu, odgovori mi.

Uzalud čekasmo dolazak tricikla. Naši su drugovi za sigurno mislili, da se je Pons vratio natrag. Mi se nijesmo plašili za njegovu sudbinu, budući, da je bio u predjelima napučenim, gdje je mogao naći potrebito u času pogibelji. Iza nekoliko sati stadosmo čupati nekakovu pečenu ovcu, koja je

bila tvrdja od guma na kolima naših automobila. Utaživši glad, izvrnusmo se na Kang.

U noći blijedo mjesečevo svijetlo došulja se u moju sobu i probudi me. Podigao sam se i oslonio o lakat. Bio je to prvi put, kad sam spoznao, što je to potpuni i apsolutni mir. Ono, što mi mukom zovemo, nije nego neprijatnost nekih samo glasova i zvukova, nije nego mučanje ljudskog žamora, ali slušajmo samo, ako se u polju nalazimo, čujemo jecanje stabala, uzdisanje palog lišća, žubor vode, pjevanje ptica, čujemo lavež psa iz daljine, a ako smo na moru, čujemo udar mirnog vala o obalu, koji sliči laganu udaru ruke o ruke ili čujemo, kako se bijesni valovi lome o mrtvo otočje. Ali ovdje nijesam čuo ništa; ne micaše se ništa, ne življaše ništa. Dušu mi obuze impresija neke praznine, koju ni u pričama ne nadjoh, praznine ne zemaljske, impresija, koja me napunjaše strahom, da je svijet stao, zamro, da ga nestaje, a na pamet mi se sleže neizmjerna, neograničena, nepojmljiva praznina i samoća.

Kad spustih glavu na jastuk, začuh, gdje neko ide korakom odmjerenim, pravilnim, strogim, jakim i metaličnim.

Podigoh se da čujem. Žamor hodanja nenadano je prestao.

— Bah — rekoh u sebi — to je efekat ovce, koju sam sinoć pojeo.

Legoh opet da spavam, a oni isti hod, isti onaj korak započe opet svoju. Za brže se probuditi bijah pod jastuk stavio sat.

Pri promolu sunca, u jutro 19. juna, bijasmo na putu. Dostigosmo i prodjosmo Spyker, koja je bila otišla prvo nas, te nastavismo put sjevera. Novi sastanak bio je odredjen za na večer i to u Udde, kod prve brzojavne stanice, udaljen jedno 250 km. od Pong-Kionga.

Zrak je bio dosta studen, a prve zrake sunca pričinjahu nam se bez žarkosti. Automobil je prolazio bacajući dugu sjenu, koja drhta po beživotnu pijesku i vršcima trave i stabljika. Bijeg njegov sličio je letu brze ptice.

Put je bio dobar, a motor gonjen četvrtinom snage izpunjaše mir pustare svojim bolnim jecanjem. Nekoliko kilometara od Pong-Kionga nadjosmo zeleni. Ušli smo bili u kraljevstvo livada, koje su se pružale lijeno u varijaciji ondulacija.

— Što je ono, što bježi — onamo — onamo — vidiš? zavika na jednom Hektor, pokazujući rukom na desnu stranu.

Bio je jedan antilop. Udaljen jedno sto metara letio je, karakterističnim svojim trkom, bržim od ikakva galopa.

— Progonimo ga — rekoh.

Ideja, da lovimo antilopa na automobilu, koji je letio brzinom od 90 kilm. na sat, nije bila loša. Ali Borghese primjeti, da ne možemo, jer da je put još dug, da nemamo puške, a što je glavno, da ne će da ustaje proti slobodi životinja.

Čas jedan kasnije približismo se do jedne grupe gazela smedjih, sa bijelim čamprama, vitkim kao paunovi, a gracioznim u kretnjama. Pobjegoše prestrašene jedna za drugom; negdje se daleko zaustaviše, te okrenuše

pregibljivi svoj vrat, da vide novo biće koje se je usudilo rušiti mir njihovih livada. Gledanje je bilo časovito, jer pobjegoše i skriše se u tili čas.

Veoma smo rijetko sretali ljude.

Pet ili šest Mongola je kušalo, da nas slijede na konjima, praveći razne gestikulacije.

Najednom, na opustjelom prostoru, ugledao sam kako se nešto bjelasa, a to nešto pričini nam se kao palača sa drugim zgradama u okolo, malenim i bijelim. Uputismo se prema onoj čudnovatoj koloniji zgrada. Kad smo bili već na domaku, prikaza nam se grandiozna vizija vijekova udaljenih.

Tko ne pozna stila starih azijatskih civilizacija? Pomišlju na Babilon ili Ninivu, tko nije u svojoj misli umišljao i zamišljao one silne ruševine, još silnijih palača, sa grandioznim vratima, prozorima, što svršavaju u teraze široke i lijepe. Kada iz geografske karte doznasmo, da je to Lhasa, ostadosmo zapanjeni nad izvanrednom biblijskom strogošću grada, koja nam pokazivaše još žive posvema anhiletanske udaljene civilizacije, forme, koje još ne dodjoše s vjerom iz Indije, niti iz Kine sa političkim suverenstvom, nego, koje su morale biti prenesene sa Azijskoga Istoka u prošlosti od 20 ili 30 vijekova. Ona zatvorenost, nepomičnost, mir i Budizam, koji su stvorili od Tibeta sanatorij, podržaju još i danas tradiciju i ako ne smisao za umjetnost i umjetnosti.

Nijesmo se nalazili pred zgradama naše Akropole; bijasmo u goloj pustinji bez kamena. Tko zna odakle su morali oni nanašati ono kamenje na grbama deva? Forma je a ne veličina, koja im podaje znamenovanje i neku imponentnu strogost. Glavna zgrada izmedju svih bio je jedan lamistički tempal, sav bijel od klaka, okićen crvenim obrubom, u kojem je bilo mnogo grčkog ukusa. Okolo hrama leže malene kućice, stanovi monasa. Izgledalo je da su prazni. Ne čusmo ni jedne riječi ni najmanjeg žamora. Htjedosmo da se vratimo u kola, kada na jedna vratašca, laganim korakom, izidje jedan starac. Ugleda nas i ustavi se. Bio je visok, odjeven u odijelo, golih ruku do ramena, mršav, izboranim licem od starosti. Približismo mu se, pozdravismo ga, fotografovasmo ga, govorismo mu, a on se ne maknu, niti odgovori. Ne pokazivaše ni čudjenje ni strah. Pričinjaše se, da je zaronuo u razmišljanje o misteriju našeg bića i naše prisutnosti u onim krajevima. Gledaše nas bez razumijevanja. U očima njegovim odsijevaše naprezanje koncentracije. Bilo bi poteško pogoditi njegovu dobu, izgledaše jak i izgledaše dekvepiran, na licu mu bijahu nabori neproračunljive starosti. Iz kola okrenusmo se i vidjesmo ga, kako nas još uvijek gleda nepomično onaj starac, koji ne shvaćaše . . .

Cesta je bila veoma nizbrdita. Oko osam sati prispjesmo na rub pustare. Livada je opet nestalo. Opet se je stala pokazivati debela trava, sumorna i opora, skupljena raštrkano na bujoke, medju kojima ležahu čitave zone gole i besplodne. Nadjosmo se u moru prave pustare. *Gobi* u mongolskom jeziku znači praznina. Pustinja je samo jedna ogromna dipresija u sredini Mongolije; to je praznina *Gobi*, koja sadržavaše čitavo jedno more. Mi se

nadjosmo na obali onog neizmjernog mora. I bijaše to zaista prava obala, stvorena udarom valova. Stojasmo, da udjemo u nizinu mnogo nižu: u dolinu staroga mora. Onaj pjeskoviti predjel imadjaše ovdje insignature, svoje poluotočiće. Pred nama se pružaše besplodna pustara u nedogled ondulirajući i pričinjaše nam se, da se negdje u neizmjernosti tiče nebeskog horizonta, usljed očne varke, koja uvijek morski horizonat diže nad obale. Započesmo fantastičnu utrku preko toga najzapuštenijega kraja; utrku, koja bijaše napadaj i bijeg u isto vrijeme. Čim dalje tim zemlja postajaše mrtvijom, blijedjom, golijom. Sada izgledaše upravna, sada nagnuta, sad prolažasmo pješčarom užeženom od sunca, a sad stajasmo na tlu s gradjem od utučena blata. Ništa oko nas ne pokazivaše životnih forma, sve bijaše mrtvo, sve pusto. Satovi prolazijahu nam u smrtnoj monotoniji. Vrućina, kako je napredovao dan, postajaše nestrpljiva. Zrak bijaše nepomičan tako, da smo nasladom disali povjetarac, što ga je automobil pravio svojom brzinom. Prešli smo, iz jutarnje hladovine u arapsku vrućinu, koja se opisati ne dade. Konstatirasmo jedan čudnovati fenomen: dok je sunce peklo užasno, sjena bijaše hladna. Nebo je bilo pokrito vedrilom neiscrpljivim. Tako bijaše vedro, da smo, vozajući se, iz daljine, mislili, da nam se približava. Horizonat nam se prikazivaše u blizini na nekoliko kilometara, a ipak trkasmo sate i sate, dok bi došli do nekih izbočina, koje smo iz daljine fiksirali. Sunce je peklo po rukama i licu na takav način, da smo mislili, da se nalazimo pod mikroskopom ogromne veličine. Znali smo, da je vrućina ogromna, ali da je onakova, to ne mogasmo nikada pojmiti. Znali smo, da i karavane ob dan ne idu, ali se mi ne htjedosmo ustaviti. Sav naš spas ležaše u brzini.

Ne nadjosmo nego jednu oazu. Oko deset sati silazili smo niz jednu drugu nizbrdicu, niz drugu jednu obalu, sačinjenu u momentu, kad je more, negdje u daljini od više miljarda vjekova, opadalo. Tlo je bilo bjelasasto od same pržine. Na nekim mjestima podsjećaše me na okolinu jezera Asfaltida u blizini Jerika, ali bez zeleni Jordana. Bježali smo po izumrloj zemlji. Po zemlji, koja je živjela odveć brzo. Tko zna možda je to bila vizija našeg svijeta budućnosti, našeg svijeta za nekoliko miliona godina, svijeta mrtva, ubijena, prostrta pod vidom bezbojne vedrine, koja će prikazivati u lunarnoj slici neizmjerne nebesne daljine.

Najteži dio čitave pustinje dug je tek 70 kilometara. Karavane nastoje uvijek, da tu dalečinu prevale u jednom maršu. Na zadnjim oazama opskrbe se vodom, te se upute u pomol zvijezda. Putokazom su im kosti. Na čitavoj toj liniji leže razasute kosti deva, volova, konja. Kad ono zavitla samun, pa ih otjera u hladovinu pokrita sunca, nadodje čas ubijanja, koji lišava života. Sve stare i umorne živine ostavljaju tu svoje kosti. Ovo je kraj agonije vječne. Tu se prostire nepojmljivo carstvo smrti, koje dolazi ne zna se odakle, možda od žalobnog prizora predjela, ili od potištenog pogleda njegovih golih profila, možda od neizmjerne jednakosti boja, ili možda od teškog pritrgljivog muka; ubija čovjeka i podaje nam ideju pogibelji nepo-

znate i prijeteće, vječne prijetnje i zasjede. Ne osjećaš u takovim časovima nego jednu misao, ili bolje jednu želju, želju bespravnu, pustu, nečuvenu, ali nježnu: želju pobjeći, dignuti nogu s ovog svjetskog mrtca, biti slobodan. Na horizonat padaju pogledi kao na mjesto spasa i mira; na vršku svake visočine misli se naći nešto dobra i neočekivana. Ali prolaze uvale, prolaze visočine, a tuga se i pustinja pričinja bez kraja i konca. Misao otupljena staje, a duša plovi u moru neprispodobive žalosti. Zadnje mjesto od kojeg se prodje, gubi se u pojmu prošlosti, pamet potamnjuje; a sve se pričinja strašno daleko, nebulozno. Dalek odlazak, dalek dolazak. Ali zna se jedino to: da se ipak mora doći, da će se doći. A ta ideja napunja onom velikom snagom, što se zove: ustrpljenje.

Ustrpljenje i napred! Sve rezistence duše i tijela nalaze se u službi ustrpljenja! Mučali smo, samo da ne trošimo ni zerke od naše energije. Napokon, jedna riječ, to je jedna misao, a u nekim slučajevima, misao zapada mnogo muke. Oko 10 sati nadjosmo se u sredini najgore pustinje Gobi. Ova počivališta karavana označenu su tu sa velikom *množinom oba. Obo* je oltar Mongola nomada; možda je prvi oltar, koji je ljudstvo podiglo. Sastoji se od gomile kamenja.

Prije nego predje pustinju, da izmoli protekciju neba, a poslije, nego li je prevalio pustinju, da zahvali bogovima na podijeljenu mu spasu, pobožni putnik karavane uzme jedan kamen, postavi ga na *obo*, klekne i moli se. Već od našeg prvog ulaza u Mongolsku, dok smo još bili na dogled *Velikog Zida*, našli smo *obe* na vrhuncu.

Ali oni ne nalikovahu ovim ovdje u pustinji. Možda bijahu zapušteni, istučeni od silnih vjetrova, i posvećeni raznim bogovima brda. *Obe*, na koje se namjerismo na granici najzapuštenijeg predjela, izgledahu nam često kao grozna ljudska strašila.

I ovi bijahu podignuti na malenim uzvisicama a sastojahu se od gomile kamenja na kojoj si mogao opaziti lubanju vola ili deve. Izgledahu kao spomenici smrti. Iz daljine, više nego jednom, izgledahu nam one konstrukcije, razasute na pustom prostoru, kao ljudi, a bijela lubanja pričinjaše nam se njihovim licem. Bijaše ih ogromna sila. I uprav to mnoštvo bijaše za nas razlogom utjehe. Bijaše prekid beznadne samoće. U pustinji zaista svi ljudi postaju nam dragi, možda ne toliko zbog ljudskoga bratstva, ili zbog želje udruženja proti pogibelji, koliko zbog prizora okrijepe za život. I gledasmo sve one ispravne ljude razmatrajući ih, pa se onda čudismo nad njihovom nepomičnošću; mišljasmo, da su nas vidjeli te da su iz čudjenja, postali mirni. Nenadano se oko nas stane pustara dizati ponovno u svojoj grozoti, kad vidjesmo, da je ono mnoštvo od kamenja, a lica da su lubanje.

Na podnožju svakog oba ležahu komadi papira na kojemu su napisane u tibetanskom karakteru molitve; ili zastavice bezbojne od nevremena, a i na njima se poznaju znaci svetih molitava. Mongol goji supersticiju punu poezije: vjere, da vjetar raznoseći i bijući one papire i one zastavice uzradi, da se molitva od njih odijeli i da ih nosi Budhi; a Budha prolazeći gore

u zraku, da se opija tim molitvama, kao što se vjetar opija parfemima prolazeći preko cvijeća. Zar nema kakove analogije s ovim naše crkovno kadjenje iz turibula? Mi obima bijasmo zahvalni; njihova prisutnost značijaše, da je čitavi put bez kamenja. A tko zna da izvor pojedinim vjerskim običajima ne mora se tražiti u potrebi poboljšanja kamenitih puteva i onda, da nije akt dizanja kamenja s puta postao obredom u sredini jednog naroda, koji svaki akt i svako djelo pripisuje mističnom slučaju.

Morasmo se sjetiti, da radiator, ta prsa automobila, ne diše dobro. Usljed silne vrućine zrak proizveden od brzine nije dospjevao više da ohladi vodu, koja je cirkulirala oko cilindara. Dugo smo vremena tražili oazu, da promijenimo vodu u motoru; ne htjedosmo upotrebljavati onu, odredjenu za nas, ako uprav ne bi bili u velikoj potrebi. Naš reservoar sadržavaše oko 80 litara i pametno bijaše čuvati ih; jedan momenat zla stanja mogaše nas uništiti za vjekove, a ona voda u više slučajeva mogla nam je služiti za spas.

— Oaza! — zavikao bi od časa do časa, koji od nas gledajuć nepomično u horizont — Tamo vidim jednu oazu, vidim po vlagi, zar ne vidiš onu crnu mrlju na zemlji?

— Da, da — odgovarahu drugi.

Iluzije su komunikativne.

Crne mrlje ne bijaše, ili bijaše sjena. Bijasmo prisiljeni upotrebit našu vodu i zato se ustavismo, da ju promijenimo. Pod našim nogama izgledaše da zemlja gori; iz nje se provijaše teški i zagušljivi zadah. Mučila nas je nesnosljiva žedja. I kad ugledasmo u rezervoaru kako se na suncu bljeska voda, bacismo se na nju požudno, zatvorenih očiju, da je se naužimo, ali ona bijaše vruća, smrdila je od benzina. Borghesi je bio najrazumniji, tek je namočio usnice, te nas je zamolio, da ne uništimo dragocjenu onu vodu. I tako nastavismo monotoni naš put.

Na podne počesmo vidjevati malo trave tamo negdje u dnu, gdje je još bilo ostalo nešto vlage. Malo poslije iznenadi nas let nekih bijelih ptica, a kratko zatim ugledasmo malu četu u udubini zemlje. Na obali su šetali čitava jata tih bijelih ptica. Ustavismo se, a Hektor podje da donese vode. Voda se apsolutno nije mogla piti. Bila je nečista, žuta, malko slana, upotrebismo ju za motor. Ala ona voda značijaše, da smo vani već iz lijepoga kraljevstva apsolutnog bezvodstva. I zaista ne prevarismo se, iza nekoliko desetaka kilometara, namjerismo se na oaze, oko kojih bijahu karavane.

U blizini jedne od onih oaza ne bijaše nikoga, nego dva Kineza, koji su spavali. Ne imadjahu ničesa čim bi se od sunca obranili Prtljaga im se sastojaše od jedne vreće. Na po goli, izvrnuti na pržini, pokrite glave, spavahu. U blizini njih dušio se je ostatak jedne vatre, a na vatri vrila je sprava za the, poput samovara najsiromašnijega Rusa. Čuvši graju probudiše se, podigoše se, da nas malko gledaju sa pospanim očima, te se opet izvrnuše. Morali su ostati začudjeni. I što je bio naš put prispodobljen s njihovim? Sjetismo se onog hodočastnika, kojeg smo sreli blizu Nau-Kowa, onog čovjeka

koji je pustaru prošao ljubeći zemlju svaka tri koraka i mišljasmo, da su ga možda ova dva Kineza srela, da bi oćutila za nj nješto ono milosrdja, koje mi ćutimo za nje. Voda oaze bijaše bistra i mrazna. Iza kako smo se okrijepili na vrutku bistrine napunismo vodom potrebno za automobil. Izmedju drugih efekta vrućine konstatovasmo jedan dosta koristan: maleni trošak benzina.

Kako je rastao dan tako je rasla i vrućina. Sunce, istekavši nama na desnu, iza kako nam je prošlo iza ledja stade nas peći u lijevu stranu. Na polasku iz Pekinga ja nijesam uzeo kacige od šećerne trstike, kojom su si bili fornirali Principe i Hektor, i pozivao sam u rat vrućinu Gobi sa čednim šeširom Panama, čigov se je prednji obrub, usljed brzine spustio mi sav na lice. U malo sati sunce nas pretvori u nakazne krabulje, a ja, ajme, bijah najnakaznija. Lice nam postade crveno kao kaftan, a otekline boljahu, nijesmo mogli trpiti niti najlaganiji dodir ubrusa. Tamo i amo, koža izrezana crnim pjegama, pucaše. Oćutismo impresiju lagane, ali postepene smrti. Crvene oči gorijahu, a usta bijahu natekla i ispucala. Na rukama, i onako izmorenim od rada, sunce otvaraše rupe, a otekli prsti drhtahu od boli. Nikada ne ću moći zaboraviri požrtvovnost Hektora, koji je, zaboravljajući na bol polagao svoje ruke na teški posao, dok ih ne bi, usljed napora, zalili mlazovi krvi. Kada bi skrupulozno svršio svoj posao, gledao bi rane, i mumljao bi sa onim svojim posmjehom, koji ga izdavaše za odraslo dijete:

— Bojim se, da ne ćemo moći napred.

Tješili smo se ipak govoreći:

— Svršiti će i ovo.

Prolazili smo neizmjerni red brzojavnih pali u nekoj vrsti sna. Ona je linija imala nešto u sebi zavodljiva. U onoj monotoniji, ona nam podavaše varijaciju pogleda, što nas je interesirala. Sad ju gledasmo kao neku fantastičnu zmiju prenešenu s kraja na kraj horizonta, a sad nam sličijahu pravom redu izvježbanih vojnika. Sve smo to gledali a uvijek bi nam se porodile djetinjaste misli i prispodobe. Započeo bih najednom brojiti brzojavne pale, počimljući od kojeg mu drago, dok ne bih svršio napokon izgubivši se u računu. I zaista na ovakovom putovanju neima gore od umornosti. U početku se opaža, razmišlja se, zatim se fantasticira, a na svrsi umorna misao pada u nesmislenost; nikakova je vizija ne može više probuditi i ostaje se tako u nekom izbuljenom miru i bespredmetnom muku. Pamet se uspava i napunja se slatkom zaboravlju sna.

— Jedna yurta! — uskliknu Borghese.

Bila su dva sata po podne. One nas riječi trgoše, kao da je navijestio, da smo na rubu ponora.

— Gdje je, gdje je?

— Tamo, na lijevu stranu.

— Povraća se svijet.

— Biti će nomadi na putu. Nema livada. Tko može živjeti tu?

Gledali smo dugo yurtu, izvan koje bijaše vezan jedan konj. Malo iza toga sretosmo devu i jednog Mongola, koji se zaustavi, te nam pravljaše duboke poklone. Mahao nam je rukom. Čekasmo ga. On se približi i izvadi iz svoje vreće jednu krpu te ju stade odmotavati. U nutri je bila još jedna, pa opet jedna . . . Napokon iz zadnje izvadi brzojav te nam ga poda.

Brzojav bijaše upravljen na Du Taillisa, povratismo ga Mongolu i pokazasmo mu, da ide dalje put juga. Opazismo na devi benzin, tada nam pade na pamet, da je *Spyker*, u pomanjkanju benzina brzojavio u Udde, da mu pošalju, jer smo mu i mi u Pong-Kiongu posudili nekoliko li'ara.

U četiri sata nadjosmo se u predjelu, koji ima nešto zajedničko drugom svijetu. U pet sati pokaza nam se jedna visočina, na podnožju koje bijaše jedna kineska kućica: Udde. Malo časa iza, udjosmo u mjesto naslada, potpuno slično onomu, što smo ga u jutro ostavili. Dočekaše nas dva brzojavna činovnika, stari, koji je morao putovati u Kalgan, i novi, koji ga je došao zamijeniti. Onaj čovjek, koji napuštaše pustinju bijaše sretan. Zadovoljstvo ga činjaše ekspansivnim. Slijedio nas je svugdje, smiješeći se. Dok sam ja pisao moj brzojav, on mi govoraše:

— Idem u Shang-hai.

— Ah!

— Da, jer sam ja iz Shang-haia. Udovac sam (— ceremoniozni posmijeh) — kršćanin sam.

— Veseli me.

— Moj otac hoće, da se ja oženim iznova. Tako, čim dodjem u Shang-hai oženit ću se — (smijeh).

— A jeste li zaljubljeni?

— Ja, ne. Ne poznajem vjerenice. Odabrao ju je moj otac.

— A ako vam se ne svidi?

On me je začudjeno pogledao i nasmijao se je slatko, gorko, govoreći mi još jednom:

— Odabrao ju je moj otac! To je naš običaj. Idem preksutra. Eh! Eh!

One smo večeri uzalud čekali dolazak drugih automobila. Proždrsmo u miru nešto riže i običnog *corned. beef* i bacismo se na zemlju, pokrivši se s našim kaputima. Dva dana već nijesmo objedovali.

Žedja je ubila glad.

Talijanski napisao LUIGI BARZINI, preveo SREĆKO PERIŠIĆ

KLEVETNICIMA . . .

Okaljani ste blatom najbiednije vrsti,
s opačine vam svake prljavi su prsti,
za žrtve, pravdu, ljubav nigda niste znali,
jer jadne vaše duše pakô zloćom zali;

stog zločinački troste zaslugu mu svaku
obasuvši ga prostim klevetama svega;
i tad od svoga praha zagrabiste šaku,
da džilitnuv se s nizka zamažete njega.

Ta odkad ima ljudî, odkad broje dane
neobuzdana zavist blati velikane;
al oni, ko da ih nikad niko nije dirno,
pred svietom stoje čisti velebno i mirno.

IVA ROD

STARI PLAMEN

ROMAN IZ SAVREMENOG HRVATSKOG ŽIVOTA

(Svršetak.)

XXIV

Već je nekoliko dana, što je Andrijević u Zagrebu, a da nije nikoga od poznatih svojih nigdje vidio ni susreo. K Muićevima dašto nije išao niti ih je igdje vidjevao. Sve ove dane uobće nije ni koraka učinio za svoju buduću eksistenciju, već je podjedno bio u svom stanu, preuredjujući svoje stvari, naročito neke rukopise, koji su imali što prije ući u štampu. On je te rukopise preradjivao i dotjeravao, a izmedju njih osobitom ljubavlju onaj veliki niz članaka „Budućnost hrvatske misli na starčevićanskom programu", a neka mu je ugodna razdraganost strujila dušom, kad je pomislio, da će ti članci prviput osvanuti s njegovim podpisom u starčevićanskoj reviji.

Ali tu sad osjeti Andrijević neko neugodno čuvstvo, na koje prije nije mislio. Kako je naime već dugo tomu, što je prekinuo bio sa Starčevićancima, tako se eto sada sjetio, da ovdje u Zagrebu nema gotovo nikoga od Starčevićeve stranke poznatoga, kome bi se približio, kome bi se izpovjedio ili komu bi uobće sve svoje snove i sav svoj rad izkazao. On je eto tu osamljen. Težko bi mu bilo nova poznanstva sklapati, odkrivati se, a onda napokon ne će li biti kod nekih ljudi uviek stanoviti smiešak sumnje prama čovjeku, koji je negda pisao oštre članke proti zastarjelim idejama historizma, pa abstraktnosti i neprovedivosti pravaških ideja. Tko će preko noći vjerovati, da se Savao prometnuo u Pavla: Andrijević od nekada, u Andrijevića od — sada . . . Poznata tragika ljudskih sanja, kad trebaju da se provode u životu, koji sa svojom sićušnošću može više puta da potrga njihovu zlatnu koprenu.

— No Andrijević nije svejedno klonuo. Ta konačno to su malenkosti i više manje formalnosti, a što se tiče nevjerovanja u njegov preokret, to će već s vremenom doći samo po sebi. Napokon on ima i posrednika za svoju stvar, sjetio ga se odmah — to je njegov prijatelj i najnoviji pobratim starčevićanac Marković, koji je već za cielo svoj profesorski izpit u Pragu načinio, pa treba da se s njim prema dogovoru i obećanju, što su jedan drugomu na razstanku dali, sastanu opet, da se ozbiljno porazgovore o zajedničkom radu. Andrijević potraži medju svojim listovima posljednju kartu

Markovićevu, gdje mu je ovaj javljao, da će se neko vrieme zadržati u Zagrebu. Nije mu doduše naznačio svoga stana, ali je Andrijević pomislio, da će ga naći ondje, gdje je bio i prije svoga polazka u Prag. I uistinu nije se prevario. Našao ga je u njegovom starom stanu, okružena knjigama i novinama za pisaćim stolom. Marković se jako začudio i veselo mu pošao u susret, ukorivši ga ljubezno, zašto mu nije najavio svoj dolazak.

Sad su ta dva prijatelja imala što jedan drugom da pričaju. Marković je kazivao, kako je svoj izpit sretno svršio, no kako više ne će moći mjesta dobiti u pazinskoj gimnaziji. Ta on je i onako bio privremeno samo kano suplenta namješten, pa dok je morao prekinuti službu sbog izpita, dotle je već drugi bio namješten. Osim toga, koliko je mogao od svojih prijatelja saznati, — obtužili su ga sbog njegova radikalizma; premda Marković, prema svojoj mirnoj ćudi, nije nigdje bučno izstupao, ali za to je uztrajnim radom doprinio mnogo k osnivanju odbora za javna pučka predavanja i za budjenje hrvatske sviest·. Čini se, da nije bio poćudan i nekim Hrvatima, koji su mu ne jedanput dali razumjeti, da se u Istri ne smije uvoditi strančarstvo. Pod tim su strančarstvom dakako razumievali njegovo starčevićanstvo.

— Vidiš, dragi Ante, koliko mi je god Istra na srdcu, koliko sam god radio za Ćirilo-Metodsku družbu i perom i agitacijom za družbine prinose, toliko mi se čini, da mi u Istri odgajamo zapravo većinom naprednjačku mladež. Gorka ti je to istina. Ja nisam tamo bio običan profesor, to jest kinezkim zidom odieljen od mladeži, ja sam se s njome znao sastajati na šetnjama, a i kod zabava, pa sam mogao razabrati, da su ti sedmo i osmoškolci prve naše gimnazije u Istri na žalost okuženi otrovnim pisanjem riečkoga „Novoga Lista“, koji svoju glavnu zadaću — spasavanje hrvatstva na Rieci — nije nikad na umu imao, već . . .

— Unosio smutnje medju našu stranku, nadoveza Andrijević, pišući tračeve i senzacije o svemu i svačemu i stvarajući razpoloženje za Magjare.

— Dakako, uze opet Marković, a ta mladež nije vidjela, i njoj je stalo laskati to, da je „napredna“, a to u ovom slučaju znači, rugati se hrvatskom državnom pravu i tobože zastarjelom historizmu, koji nam daje perspektivu u obrani naših svetinja protiv „braće“ Srba . . . I vidiš za to sam ti bio neko vrieme razočaran, a onda sam okupljao ono dva tri djaka starčevićanca oko sebe, davajući im djela Staroga i upućujući ih u starčevićansku politiku, koja je prva naglasivala hrvatstvo Istre protiv stanovitih bezglavih doskočica starih obzoraša. S toga sam uvjeren, da su me u Istri pomogli izgrizti i braća Hrvati, koji se rado gledaju s odmetnutim pravašima sbog te blažene jugoslavenske fantastične zajednice.

— Da, nama se rugaju, da smo fantaste, dok sami ne vide toga sveslavjanskog fantastičnog brvna u svojem oku.

— Medjutim manimo se tih neugodnih refleksija, pa se nadajmo, da će i ljudi u Istri jedanput progledati i početi raditi na novom probudjenju. A mi bi mogli u šetnju, jer je eto liepo predvečerje.

Na šetnji je sad došao red na Andrijevića, da izpriča Markoviću svoj zanimljivi roman pa da ga sjeti njegovih rieči, što mu ih je negda na razstanku rekao: Neka se odreče i Olge, ako mu bude smetala. Posve je mirno pripovjedio, kako je prekinuo sve s Olgom i s njezinim otcem, a onda je prešao u pravi pjesnički zanos, kad mu je stao pričati povratak k svojoj staroj ljubavi — Ljubi.

— Ne mogu ti opisati upravo, kako sam sretan, sretan i miran. Kad se čovjek rieši ovako težkih okova, koji su imali život skrenuti drugom stazom, onda mu je tako lagodno, pa nema zaista većega užitka, nego što je sloboda.

Onda su prešli na razgovor o tome, kako da udese svoje daljnje djelovanje. Andrijević je zamolio Markovića, da ga formalno uvede u stranku, razjasnivši sve potanko, kako se to dogodilo. Taj je korak potrebit, govorio je Andrijević, već i s toga, što će on kod razpisa novoga izbora po želji onamošnjih izbornika kandidirati na starčevićanskom programu. Stranka valjda ne će imati ništa protiv toga, pošto bi za drugoga kandidata bio još slabiji izgled nego za nj, ta on i sam ne zna, hoće li dobiti pristojnu manjinu. Nije zaboravio Andrijević pripomenuti i svoje političke članke, koje će početi objelodanjivati u starčevićanskim glasilima.

Marković je nagovarao Andrijevića neka nastoji oko toga, da dobije odvjetničko mjesto gdjegod u pokrajini, gdje bi mogli obojica zajedno uspješno djelovati.

— Meni se naime čini, da bi ipak naš glavni rad morao biti, da tako kažem, pokrajinski. Što nam koristi rezonirati u Zagrebu po novinama i natjecati se u višeput bezplodnim razpravama, koje i onako malo tko čita. U tu su pogrešku zapali n. pr. naprednjaci, koji su — njih jedva nekolicina, što su se skupili oko jednog lista bučili i gerirali se tako, kao da imaju ne znam kakovu podlogu u narodu, a kad tamo za vrieme izbora ne dobiše nikakva odjeka u provinciji. Tom se pojavu ne treba samo radovati, već i iz njega učiti, kako je takav način provadjanja ideja nevaljao. Nama je već s toga lakše, što je teren Starčevićevoj ideji u narodu vrlo priklon, pa samo treba ga jače ustaliti. Ja to mislim i postići uredjenjem solidnoga i dobro redigiranoga pučkoga pokrajinskoga lista. I vidiš, to bismo mogli nas dvojica učiniti. Meni i onako u profesorskoj službi ne će biti mjesta, pa ću imati posvema slobodne ruke, a ti ćeš mi biti valja na pomoći.

— Ne trebaš ni časka sumnjati o tom, samo dakako proći će još neko vrieme dotle, dok vidim, gdje ću to svoje mjesto dobiti i hoću li ga uobće dobiti.

S tim su se razstali, obećavši jedan drugomu, da će se svaki dan naći zajedno, da ovako poslie običnoga posla razgovaraju o svojem budućem radu.

Drugi dan se sastao Andrijević s Mirkom Gregorcem. Začudi se, kako ga je ovaj veselo susreo i gotovo ga ogrlio, čudeći se, kako je on to došao u Zagreb. Bio je Gregorac neobično veseo, a Andrijević je doskora doznao razlog tome veselju.

— Meni je naime, gospodine Andrijeviću, sve poznato. Oprostite, ja ću govoriti kao prijatelj prijatelju. Vi ste se vrlo značajno ponieli. To su vam priznali svi kod dra. Muića. No što da okolišam, ja sam posljednje dane bio dnevnim gostom kod njih. Oni su sad u Gradcu, a odonud će na neko vrieme u Tirol, kako mi piše Olga, — gospodjica Olga . . .

— Drugim riečima, vama se može čestitati, progovori mirno i sa smieškom Andrijević.

— Na pola, na pola... Naime, kako rekoh, vi ste se sasvim kavalirski ponieli, no dakako, čim ste osjetili, da ne bi bilo sreće u takovom kolu, vi ste to, unatoč toga, što ste bili na njihovu imanju — vidite, to mi se baš svidja što ste, kako velim, imali toliko snage: da roditeljima pišete pravu istinu. No dakako . . .

— Pustite to, molim vas, to su ipak više manje moje stvari.

— O i moje. Govorimo kao prijatelji, konačno više nema razloga, da stojimo jedan protiv drugoga kao — konkurenti, stade se iz svega glasa smijati svojoj vlastitoj dosjetci Mirko Gregorac, dok ga je Andrijević na pola sažalno motrio, a onda se sjetio, da ga priupita:

— Dakle, kad već hoćete, da prijateljski govorimo, smijem li vas upitati, kako je djelovao sav taj dogadjaj na gospodjicu Olgu, koja vam je jamačno sve to pripoviedala.

— Ona je rekla, da je to očekivala: „Ja i Andrijević ne bismo nikad mogli biti muž i žena, on je bio tako čudovit i imao uviek nekih posebnih zahtjeva i tražio od mene, da se bavim politikom i šta ja znam, pa je bolje, da se to razišlo."

— Vrlo dobro, nasmije se Andrijević.

— No za to ćemo mi ostati prijatelji, nastavi hrlo Gregorac. Zašto, molim vas, da se dva razumna čovjeka, he, he, posvade radi jedne puce

— A vi dakle posve osbiljno mislite?

— Osbiljno, osbiljno, moj gospodine. Konačno, vi znate, gotovo sam već u godinama, he, he. Olga je naobražena, stari mi je Muić već potjerao malo moj avancement . . . Da, sbilja, zaboravio sam vam reći, vaš odvjetnički stallum ima doći za koji dan.

— Tako, začudi se Andrijević.

— Jest, stari Muić, kad smo jednom sgodom govorili o meni i o mojoj ženitbi s Olgom — koja bi imala biti već ove zime — onda smo razgovarali i o vama. Tad je stari Muić rekao, da mora ostati do kraja kavalir prema vama, pa mi je pričao, kako je vaš stallum već gotova stvar. Mjesto je negdje u Slavoniji, ne znam ni sam pravo gdje.

— Ja sam naročito molio gospodina dra. Muića u posljednjem listu, da nije potrebno, da se zauzima za mene.

— Ali ako je on učinio taj korak, vi valjda ne ćete sbog toga to mjesto odbijati. U ostalom vi ste to zaslužili, kao što je to dr. Muić i naglasio, to je samo odšteta za vaš rad u njegovoj pisarni.

— Pa da, imate konačno i pravo.

XXV

Za izborni kotar, gdje je imao kandidirati Andrijević, razpisan je bio naknadni izbor. Topalović je bio već nekoliko dana prije pisao Andrijeviću, neka što prije dodje, da se uzmogne obdržavati skupština i raditi za izbor. I Andrijević se smjesta odputio.

Putovao je ovaj put kao odvjetnik. Dobio je stallum isto u Slavoniji, samo u posve drugom kraju, nego li je bio njegov sadanji izborni kotar. Tako je nekadanji njegov šef ostao istina kavalirom u tom, što mu je unatoč njegova razkola pribavio odvjetničtvo, ali je opet s druge strane ostao i političar tim, što ga je od njegova kotara udaljio i maknuo ga u kraj, gdje je dosele uviek prolazio madjaron, pošto su ljudi bili ovisni o gospoštiji. „Ništa zato", mislio je Andrijević, „ja ću raditi i ovdje; pokazat ću, da se uztrajnim radom može iz ničesa stvoriti nešto". Marković je takodjer bio odmah spreman, da podje za njim i veselio se, kako će njegova ideja o izdavanju pučkoga lista doći do žudjenog ostvarenja. Pače se Marković pohvalio, da je našao i novčara jednog, koji će „stvar financirati", naravski bez ikakvih obveza. Tomu se čovjeku, veli, ne smije još znati za ime; glavno je, da je dobar Hrvat, da ima nešto suvišna novca, koga evo ulaže u to poduzeće, dašto bez ikakve misli na kakav dobitak, jer do toga mu nije stalo. Sred tih misli i snova o budućem radu zatekao je Andrijevića Topalovićev poziv i obznana u novinama, da je izbor razpisan.

Prije toga je Marković upoznao Andrijevića sa svim vidjenijim ljudima stranke. Andrijević je za prvi put pribivao i jednoj sjednici, gdje su se svi složili za njegovu kandidaturu. Dašto da im je Andrijević kazivao svu historiju toga kotara, a i svoju. Iskreni ton njegova kazivanja nije dao ni na čas posumnjati, e on govori iz kakih drugih motiva, nego baš iz uvjerenja. „Znam, gospodo, da vam je možda to sve čudno i ne bih nipošto zamjerio onome, koji bi, poznavajući moj dosadanji rad, upravo navale na Starčevićance, s razlogom mogao sumnjati o istinitosti mojih rieči i iskrenosti moga koraka. Ali, gospodo, tako je. Taj se preokret odigravao u meni čitavu godinu dana. Vi ćete vidjeti po mojim publikacijama, kako sam se ja dublje bavio proučavanjem starčevićanske stranke, njezinom bitnosti i kako moji argumenti nisu površni ili časoviti. A onda znadu dobro moji nekadanji sudrugovi, od kojih su i ovdje dvojica ili trojica, da sam ja u mladosti svojoj bio gorljivi Starčevićanac, koji sam zasjenjen nazovi-naprednjačkim mislima, što su onda u zraku bile, pošao njihovim putem. Pošten čovjek, kad spozna svoju pogrešku, ne će zbog tvrdoglavosti ili lične taštine uztrajati u pogrešci, nego će otvoreno i iskreno priznati sve. To sam eto učinio ja, a vjerujte, da ne će proći dugo vremena, pa će se naći više ovakovih ljudi, kao što sam ja. Meni će goditi, da sam im svojim primjerom u neku ruku prokrčio put."

Andrijević vozeći se sad željeznicom, sam u svom vagonu, sjeća se ovih svojih rieči, a sjeća se i onoga veselja, kojim su ga primili u stranku. Sam

mu je predsjednik stranke toplo iza ovih rieči stisnuo desnicu naglasujući, kako mu je drago, što stranka u njem dobiva tako umna radnika. „Inače, budite spremni na sve: na navale, na klevete, na ruganje i na sve, čim se protivnički cinizam nabacuje na nas. Starčevićanski radnik nema druge nagrade, do li sviesti, da radi za dobru stvar. Kod nas je, budite uvjereni, više trnja, nego li ruža . . ."

Na stanici je dočekao Andrijevića Topalović i namah se izmedju njih razvio živahan razgovor, gdje je Topalović izvjestio o „akcijama" izbornim.

— Polovicu, ali jedva jedvice polovicu kotara imamo za sad sigurnu.

— A drugu polovicu?

— Vaić.

— Vaić! — Stari ili možda sin mu?

— Stari, stari. I da samo znaš. Kao kakav mladić oblieće kotar. Dašto, medju svojim je ljudima Srbin, upravo „od Kosova Srbin", a medju našima je tielom i dušom za slogu, pače se, kad treba, priznaje i političkim Hrvatom. Šta ćeš više?

— Da, da. Njemu su toliki ljudi obvezani dugom i zaslužbom.

— Dakako. Neki su dosad bili obvezani, a druge je ponovno obvezao. Šta ćeš, to je onda težko boriti se. Mnogi se od ovih plaćenih izbornika ne stide niti priznati to. Govore: pomogao me je u biedi i ja ću mu dati glas, makar bio i crni Ciganin. Vidiš: to je ono žalostno.

— Ništa, ništa, dragi Jankec. Ne moram ja proći. Ti znaš, da mi nije ni izdaleka do mandata, koliko do borbe same. Makar bio i poraz, jača nas. Ljudi se izkušavaju, mnogi dolaze kasnije k sebi, pa što ne bude ovih izbora, bit će drugih. Pak najposlie i ovi naši govori, skupštine, brošure, novine i to nešto vriedi i ostavlja tragove takodjer i poslie izbora.

— Uistinu, Tonček, ja sam ti se dosta naletio. Župnik mi je pustio posve slobodne ruke, pače mi dao svoje konje i kola, da idem, kud hoću. I ja sam sve obašao, svagdje se razpitivao i kad smo sve skupa izračunali, izlazi onako, kako sam ti rekao: polovica i polovica. Dakako ove dane morat ćemo još jednom zajedno sve proći. Zbilja, ja sam ti našao privremeni stan kod Kleščevića, znaš onoga gostioničara, što smo s njim posljednji put bili zajedno. Priprosta je sobica, ali ti, znam, ne ćeš puno gledati.

— To je posve svejedno. Glavno je, da ima čovjek gdje prenoćiti.

— Da, a osim toga dolaze Kleščeviću ljudi u gostionicu, pa ćeš moći tu držati pouzdane sastanke.

— Spočitavat će nam protivnici, da opijamo izbornike.

— O ne, pravi izbornik naš ne da se ni od koga traktirati. Koliko put sam ja htio pogostiti malko te ljude, ali oni se uzprotivili: „Ne, gospodine, ne smijete vi plaćati, radije ćemo mi vama". — „Ali nemojte, ljudi," govorio sam im, „nije to nikakovo podmićivanje ili, ne daj Bože, što drugo, već evo: prijatelji smo, pa zašto ne bih ja vama slučajno, kad imam — premda sam sirotinja, kao i vi — zašto ne bih ja vama platio." — „Sačuvaj Bože! — Vi ćete, gospodine drugi put". Eto takovi su ti oni.

— A vole te.

— Vole. Baš mogu reći. Ja znam njihovu ćud, pa tako s njima i razgovaram. Oni su uvjereni, da ne radim ništa iz kakova interesa, premda ih mnogi smućuju, osobito oni od seljačke stranke. Svidja im se, što se ne tudjim od njih, što nisam ohol, već se razgovaram sa svakim, kogagod sretnem.

— To ja onda tebi mnogo moram biti zahvalan, dragi Jankec. Koliki če glasovati za me iz ljubavi spram tebe!

— Ne! Ja sam ih naučio, da glasuju iz ljubavi spram stvari, gdje da iščezavamo i ja i ti. Ja sebi utvaram. da ću ih s vremenom ipak, što no se veli, politički odgojiti.

Drugi, treći i tako svaki dan do izbora bili su Andrijević i Topalović, tako reći, nerazdruživi. Vozili su se od sela do sela. Mnogo, mnogo je pri tom naučio Andrijević. Sjećali su ga ti dani onih vojničkih, za manevara, kad bi se po čitav dan izmučio, a noću spavao kao mrtav. Tako je bilo i sada. Svagdje na sastancima govoriti, upućivati ljude, razglabati im svaku stvar, kako je to teško i kako to umara dan na dan. Uz to je još i izvješćivao u Zagreb o svojim sastancima i uspjesima pišući pod noć. Najteže mu je bilo u mjestima gdje su već bili Vaićevi korteši i smutili narod. Tu je imao koješta da čuje. Najviše se govorilo, da je židovski plaćenik, koga su poslali u taj kotar zagrebački židovi, pače da ga i tvorničar Steinbrenner novčano podpomaže — samo da Andrijević uzme njegovu guvernantu, s kojom je Steinbrennerov brat živio, pa je se sad hoće da rieši. Sve je to težka srca morao slušati Andrijević, ali je domalo otvrdnuo na svaku klevetu i mirno se opravdavao na svakom mjestu, gdje je što takovo čuo.

Jedne večeri donieli su mu zagrebačke novine, one, u kojima je on negda pisao o naprednim idejama i tu ugleda jednu viest o izborima. Stajalo je doslovno: „Kako nam javljaju, stoje akcije za kandidata hrvatske i srbske koalicije, g. Vaića, vrlo dobro. Sažaljivanje pobudjuje po kotaru putešestvovanje furtimaša Topalovića i novo-pečenoga Starčevićanca Andrijevića, koji svagdje moraju da doživljuju nepotrebne blamaže i fiaska, gdje god dodju. Sviestni narod progledava malo po malo tudjinske spekulacije židovsko-klerikalnih pandža, koje su zadrle u zdravo meso onamošnjega seljačtva, te će ovo bez sumnje na izborni dan izabrati domaćega sina, oduševljenoga pristašu sloge Srba i Hrvata, značaja i poštenjaka, vlastelina Vaića. Bivši pak naprednjak Andrijević, koji je jedino zaslugom i dobročinstvom velemožnoga gospodina dra. Muića došao uobće do neke rieči u ovom kotaru, doživjet će zasluženi poraz svoga vjerolomstva. Do vidova dakle kod izborne žare!“

Andrijević se nasmijao. To je kuhinja Vaićeva, upravo Vaića sina, koji ga je tim otrovnim dopisom htio oblatiti u Zagrebu i kod naroda, jer se taj broj novina dielio medju izbornike. Nije ga taj, dakako nepodpisani, napadaj upravo ništa zabolio poslie onih pogrda i kleveta, što ih je morao

ustmeno da čuje. Više ga je žacnula druga jedna notica iz Zagreba s nadpisom: *„Andrijević — Starčevićanac"*. U njoj je mogao čitati ovo: „U starčevićanskim novinama i revijama susrećemo u posliednje vrieme novo ime dra. Andrijevića nekadanjega naprednjaka. Mi se ne bismo na taj pojav osvrtali, kad ne bi bio naš list donosio u svoje vrieme liepe ocjene, zapravo reklame njegovim publikacijama. Mi ni sada ne poričemo dru. Andrijeviću dara, ali moramo kazati, da smo se i onda, kad je u naše listove pisao, u sebi divili naivnosti, s kojom taj čovjek gleda na sviet i na napredne ideje oko sebe. On ih nije nikad proniknuo, nikad, što no je rieč, upio u se, već ostao tek pjesnički zanesen za blieskom velikih ideja i velikih ljudi. Sasvim je naravno, da je ovaki čovjek morao doći do razočaranja. Osvetila se na njem sama stvar, koju nije nikad u dubine poznavao. Sad dakako nemoćan lomata oko sebe služeći se davno već zabačenim argumentima tobožnjega nacijonalizma, komu je on, kako tvrdi, našao jedine prave klice u starčevićanstvu. Najsmješnije je, kako taj najnoviji lumen, koga je dakako Starčevićeva umno siromašna stranka jedva dočekala — kako sad sam sebi utvara, da će sa svojim neprokuhanim idejama regenerirati, modernizovati starčevićansku stranku ili, kako sam veli: u starčevićanski panj ukalamiti nove mladice. No, ne samo u teoriji, već i u praksi kuša taj nojnoviji pion frankovačke šahovske daske provesti svoju nekakvu evoluciju, preokret, što li — a za pravo špekulaciju, kojom udovoljava svojoj tajnoj želji, a ta je: lov za mandatom. Tko zna, danas sutra, ako se toj stranci sreća nasmieši, mogao bi se i popeti malo više . . . Taj je isti gospodin već dosad pokazao dosta „štreberskoga dara" uvukavši se u jednu ovdješnju čestitu kuću — inače uplivnu — pa kad je pomoću nje dobio „stallum", okrenuo je ledja svemu i sad mu se hoće igrati za inat opozicijonalca. Razumni ljudi znadu već davno, što im je držati do ovakih „značajnih" metaformoza i evolucija, te kakvoga su značaja članci i djela ovakih ljudi . . . Mi ćemo se još osvrnuti na ovaj pojav, koji bi imao biti u ovo naše mutno doba značajna bomba, a uistinu je — prosta špekulacija".

Podpisan je bio „K". Kao munja proleti Andrijevićevom glavom: to je Korbek, član „spužve". I on, Korbek, morao je da mu to napiše. On, koji je bio već po svim redakcijama, promienio toliko „uvjerenja" i on se usudi pisati o metaformozama i evolucijama. On, koji se dao za svoje članke — plaćati. I to onaj list, kod kojega nekoč saradjivao, prima!

Ne, nije se čudio ni onim glasinama medju seljačtvom, ni onoj viesti „dopisnika iz provincije", ali ovoj notici — ne, konačno, ni njoj se nije čudio. Tâ, takovo je što morao očekivati.

I odmah iste večeri, ma da je bio sav izmučen od izbornoga rada, sjedne za stol i stane pisati prvi put u životu obranbeni članak sam za sebe. Hrlo je napisao nekoliko stranica, da pokaže uobće rafineriju i podmuklost svoga naprednjačkoga napadača, komu je bilo glavno, da ga lično okleveće i prikaže bezznačajnikom — a onda, kad je prešao, da tumači uistinu svoj preokret i svoju evoluciju, osjetio je nešto Andrijević:

Osjetio je, da bi morao početi ondje, kad se u njem javila prva sumnja, kad je prvi put zavirio sam u se. Bilo je to za onih maglovitih jesenjih večeri, kad je željan samoće izilazio izvan grada i tu u slabom svjetlu zamagljenih svjetiljaka stao tražiti svoje ideale u mladosti. Onda, kad se sjetio velikoga starca, što je mrtav na odru ležao, a Andrijević ga iztrgnutim mačem stražio. A ljudi su dolazili, gospoda i seljaci. On je nepomično stajao i gledao onu plemenitu, mrtvu glavu, ukočenu u odsjevu voštanica. I onda je prisegao.

Tu, tu bi trebao početi, misli Andrijević. Morao bi spomenuti i Olgu i Ljubu i sve te ljubavne trzaje, koji su se konačno umirili i stvorili mu novi vidik u jedan sretan i miran brak. Sve bi to morao opisati.

„Ali, to bi bio čitav roman! Roman moga i roman našeg savremenog života. Ali, kako da ga pišem ja, koji sam tek nekoliko pjesmica u mladosti svojoj spjevao?! Ja, koji sam navikao pisati samo razprave! Kakav će to biti roman?! Ja nisam ni beletrista, ni umjetnik!"

„Pa kakav bio roman, da bio, možda će biti od koristi. Ne ću ga umjetnički kititi, ali ću ga pisati — krvlju svojom. Pisat ću ga po istini. Možda će ipak vriediti nešto."

„Da, da — uzšetao se po sobi Andrijević sav osvojen onom ugodnom uzrujanošću, što je čovjek osjeća, kad mu dodje na um nova i nikad neslućena misao — da, da, ja ću umjesto odgovora vriednomu Korbeku, napisati sam o sebi roman. To će biti najljepši odgovor svim mojim klevetnicima."

I Andrijević uze ono nekoliko listića, na kojima je počeo pisati odgovor i razdere ih.

„Tako! Samo kad prodju izbori, kad se oženim sa svojom Ljubom, pisati ću — ili ne: kazivat ću roman u pero svojoj Ljubi, kojoj će se možda oči zakriesiti suzom, kad bude čitala stranice o sebi, kad bude vidjela, koliko sam uzdisao za njom, za svojom starom ljubavi. Tako će barem u tančine saznati i moju ljubav prema Olgi, pa će se uvjeriti, da je bila tek „flirt", a da sam u dubini duše imao nju, kao što sam imao starčevićansku misao. O, svi, svi će doći u roman. I Olga, i Muić i Vaić, pa svi članovi slavne „spužve", ne izuzimljući ni čestitoga Korbeka, komu ću se ovako plemenito osvetiti: iznest ću ga unutra, kakav jest; ne ću ništa dodavati, a ne će mi biti ni potrebno. On sam po sebi daje vrlo mnogo gradiva; ne treba ništa pretjerivati. I drugi će doći unutar: i Gregorac, i Dessauer, svi, svi — i moj dragi Jankec Topalović, pa i Marković. No, njih ću bar krasno prikazati. Već se veselim! — Samo kako da se nazove taj roman? Pa — „stari plamen", kako bi drugačije! Tako se zvala i ona moja nekadanja pjesma, a taj nadpis podpuno odgovara čitavoj stvari. Tako je: stari plamen neka se zove!"

I Andrijević zabilježi na jednoj čistoj stranici svoje bilježnice s velikim slovima: *Stari plamen* i podcrta to. Počeo je već i skicirati pojedine dielove, pribilježivati neke ljude i značajne im osebine, ali onda se sjeti, da ima zato poslije vremena. Samo da izbori prodju!

XXVI

Žara je izborna izniela pobjednikom Vaića. Razlika je bila za 26 glasova. Desetak izbornika, na koje je Andrijević stalno računao, nije došlo. Neki su obćinski i tvorničarski službenici protuzakonito glasovali za Vaića, i tako je doživio Andrijević prvi svoj poraz, ali u duši je bio veseo, pošto je uistinu moralna pobjeda bila na njegovoj strani. Kod budućih izbora imat će za stalno većinu, „a da se ne treba u kotaru ni pokazati", uvjeravao ga Topalović.

„Radi, brate, podjednako — unatoč moga poraza — radi i osviešćuj ti ovdje, a ja ću ondje, kamo mi je sada put. Uztrajnim radom odozdo, morat ćemo doći do pobjede. Dokazat ćemo ipak tim bliedim naprednim ciničarima, da nismo frazeri, već da je starčevićanstvo srčika, da je ono mozag u kostima narodnoga hrvatskog bića."

I još se nisu taj put razstali sasvim Andrijević i Topalović. Razstali su se istom nakon mjesec dana, kad je Topalović krasnoga jednog ljetnog jutra, u samu zoru, u onoj maloj crkvici u prodolini vjenčao Andrijevića i Ljubu. Nikoga nije bilo u crkvi osim njih i svjedoka: gostioničara Kleščevića i — Markovića.

Za Andrijevića je počeo novi život. Kakav je taj bio, možda će on to izpripoviedati u drugom kojem romanu, koji će biti nastavak ovome. Ovaj se naime ovdje svršava.

KONAC

BILJEŽKE HRVATSKE SMOTRE

STARI PLAMEN

Ovim brojem dovršavamo naš roman iz savremenoga hrvatskoga života, jedini roman take vrsti posljednjih godina u hrvatskoj književnosti. Već ta činjenica znači u našim traljavim književnim prilikama vrlo mnogo, kad i ne bi bio sam roman s nekim svojim značajnim poglavljima svraćao pažnju čitatelja.

„Stari plamen" je u pravom smislu rieči savremen, pošto se u njem slikaju najnoviji dogadjaji našega političkoga života. Savremen je i po svojoj psihologijskoj obradbi, pošto su svi dogadjaji usredotočeni oko glavnoga lica Ante Andrijevića i opisani tako, kako se u njegovoj duši odrazuju, dakle posve modernom tehnikom. Osim toga Andrijević proživljuje u svojoj duši dvostruku krizu: jednu, kako iz naprednjaka postaje starčevićanac kao što je nekad u mladosti svojoj bio, a drugu, kako ostavlja ljubav, koja mu se nametala sbog karijere, pak se vraća svojoj ljubavi iz mladih dana. Čitav roman i nije ništa drugo, nego preplet tih dvaju zanimivih psihologijskih procesa s bogatom ilustracijom naših nekih savremenih tipova iz grada i sa sela.

Mnogi su se od naših čitatelja interesirali za pisca „Staroga plamena", pa su se ustmenim i pismenim upitima obraćali na uredničtvo, koje je u svom prospektu za „Smotru" obećalo na koncu romana kazati ime autorovo. To bi se obećanje imalo sad izpuniti, ali je medjutim uredničtvo dobilo od autora ovo pismo:

„Velevriedni gospodine uredniče! Mnogo je, što Vas molim. Molim Vas naime, da — ne održite svoju rieč to jest da me ne date u javnost, a to za to, što se u crtama moga glavnog junaka krije mnoga moja crta te što sam i sam, kao nekadanji Starčevićanac, zalutao bio medju naprednjake, pa se hvala Bogu, njih otresao i vratio k starčevićancima. Nemojte me prikazati i radi toga, što ne smatram svoj roman nikakvim osobitim djelom, već naprosto potrebom, da kao u zrcalu udovoljim sam sebi, a i da eventualno poslužim dobroj svrsi.

Sad, kad ponovno čitam neka svoja poglavlja, kako su mi s umjetničke strane ponešto naivna i nedotjerana i kako bi umjetnička ruka izgradila od toga veliko i znamenito djelo i ako bi bilo tendencijozno. Ipak, ono je pisano s iskrenošću i s ljubavlju pa našu stvar, a ljudi, što u njem dolaze, živu još i danas, pa će možda koji taj i naći sebe u njem No to je dakako najmanji razlog, da me ne biste izdali, tko sam.

Napokon da i kažete moje ime, mnogi bi se možda začudili, pošto ga još nikad nisu čuli; valja Vam znati, da je „Stari plamen" moj prvi, a valjada i posljednji beletristički rad. Milo će mi biti, ako pobudim kojega vrstnijega književnika, da se bavi našim savremenim životom, koji prolazi mimo nas bez ikakva odjeka u našoj nazovi modernoj literaturi.

Ne znam, je li tko opazio ili nije, da poglavlja moga romana počinju redom, kako idu slova u abecedi, prvo sa A („Ante Andrijević"), pa sve do posljednjega XXVI., sa slovom Ž („Žara izborna . . ."). Mala igra doduše, nu ja sam htio time označiti kao neko svoje vjerovanje . . .

Primite najljepši pozdrav i zahvalnost, što ste ustupili u Vašoj „Smotri" mjesta mojim poglavljima i tajite i dalje moje ime. Bolje je, da ostajem x."

Uredničtvo mora po tom sbilja prekršiti svoje obećanje i ne izdati autora, već i sbog toga, što je svoj „Stari plamen" ustupio „Hrvatskoj Smotri" — bez honorara. Gotovo ne možemo vjerovati, da je taj čovjek ikada bio naprednjak . . .

LIRIKA LIZANJA I POEZIJA PLJUCKANJA

„Derana znao sam jednog, za inat kada bi noktom
„Po staklu strugo i strugo i misli smetao — strugo —
„Šcepah ga tad za *ušesa* — u svemu magarcu nalik —
„Pa drmah čvrsto i dugo".

(Ištipana hartija)

Pročitavši onomad prikaz g. Marjanovića (u *Savremeniku)* o novom jednom talentu, g. *Janku Poliću-Kamovu,* ne mogah odoljeti, a da ne pročitam njegove knjige. Zanimaše me mlad i sasvim nepoznat autor

„neobična talenta“, kod kojega se „upravo *guši* i misao i *mjera* i *umjeće* u samoj hipertrofiji *poredbi*, metafora, sočnih fraza, plastičnih figura“. Htjedoh bliže upoznati neobična djela, kojima se ne može „prigovoriti nedostatak, nego samo suvišak“. Htjedoh se diviti poeziji, jedino kod nas realizovanoj, koja nema druge mane osim prevelike bujnosti i plahovitosti, pateći dakle samo od suviška snage, talenta, fantazije. Dosele nadjoh, da kritičari manišu pjesnicima baš obratno, kudeći njihovu oskudicu fantazije, duha, osjećajnosti i g. Milan Marjanović je prvi od meni poznatih recenzenata, koji nalazi samo tu slabost u jednom talentu, da je odviše silan, dok je g. Janko Polić-Kamov jedini od meni poznatih europskih pisaca, kojemu se pripisuje hipertrofija sposobnosti, velik talenat, kao jedina mana. To je jedan od onih rijetkih talenata, koji ima samo tu manu, da je talenat. G. Marjanović nalazi taj jezik „pretjeran i grub, mnoge riječi strašno iskombinirane“, „ove knjige ne pružaju umjetničkog užitka“, ali unatoč tome osvaja ga „ona spontanost, ona iskrenost, ona snaga i onaj krik mladoga pisca“, pa zaključuje: „Pjesme su mu od neobične krepčine i slikovitosti u izrazu i u frazi, a slike i metafore su koji put upravo *veličajno* zamišljene“.

No pročitavši — teškom mukom! — *Na rodjenoj grudi*, *Tragediju mozgova*, *Ištipanu hartiju i Psovku*, uvjerih se, da g. Polić-Kamov sasvim tačno obilježava svoju poeziju ovako:

„Apsurd postaje pjesma moja i nema ludnice za mene.“

Jest, apsurd su te pjesme i te drame, nemajući ni trunka poezije iz tog prostog razloga jer nesmisao i apsurd nije poetičan, premda može biti smiješan. G. Polić-Kamov je mogao imati, rimujući ta svijesna „čaverljanja i preplitjanja“, samo jednu namjeru: da mistificira, da se naruga hrvatskoj javnosti, da se nasmije domaćoj gluposti. To nije loša ideja i ja samo žalim, da je gospodinu Marjanoviću i opet „podvaljeno“. U ostalom, g. Polić-Kamov nije prvi feljtonista Pokreta, koji je svom sintetičnom kolegi „podvalio“.

U tim mistifikacijama, kod kojih su — kao kod g. Babića — uvijek „sva prava pridržana“, nema ničega, ama apsolutno ničega, što se ne bi kosilo sa literarnim načelima naših utilitarističnih i „zdravih“ naprednjačkih kritičara, osim nekoliko simpatičnih i nesuvislih fraza u korist slobodne „misli“ i „nauke“, te nekoliko antisvećeničkih ispada. Taj mistifikator poznaje ženu samo kao bludnicu i samo bludnici pjeva. On je sadik i masochista. U jednom sonetnom vijencu priča, kako je ubio — *goluba* svoje ljubavnice Kitty iz ljubomora, kako je najzad ubio i nju, ali to mu ne smeta, da joj malo kasnije čestita — na vjenčanju. Na drugom mjestu dokazuje, da je pametnije ubiti dijete no muhu. On je „pjesnik blata, pjesnik mržnje, pjesnik zlosti“. On slavi *Blud duše*, *Ridanje jedne bludnice*. Sam sebe usporedjuje sa blesavim Ibsenovim Osvaldom. Crta u pjesmi *Ledeni blud*. On je kršten znojem „ljubavnika i. *sadika*“. Kao Sacher-Masoch poznaje „korbač ljut“. Kao Giles de Rais i Huysmansov perverzni junak on „blazni djecu“, pravi moderni savremenik procesa Wilde i Moltke-Harden. Jablani kod njega strše „ko *mesnate* duše žive“.

„. . . Negda bijah — znaš me dobro —
„Preko tebe težak i ja,
„A sad možda kumpanija, da, i ciela regimenta
„Nije teška, dok te svija“.

Ta simpatija moralnog gospodina Marjanovića vrlo napredno i moderno kliče:

„. . . Pozdravljam te, kćeri bluda,
„Slomljen, ispit, klecajući.“

Svetoj Tereziji daje mjesto u bludištu ili ludnici, „on, gorostasni bludnik, sterilni rasplodnik“. Hvali Huga, što je tobože rekao „merda“, premda to nije francuska riječ i premda jedan Hugov historijski general veli tu historijsku riječ. Gospodin Polić-Kamov čak i papir ljubi i „*siluje*“, i ja mu to dragovoljno vjerujem. Nije on sa . . . Kao pravi sadik, on i hartiju — jamačno jer je femininum — „mrcvari“. I nebesa su mu „bludna i masna“.

Dok je mene zbog sasvim pristojnog eseja o sadičkom i diaboličnom Baudelaireu napao naprednjački kritičar, gosp. Mijo Majer, kao dekadentnog širitelja truleži i „zelenih očiju“, drugi naprednjački kritičar, gospodin Marjanović, preporuča i hvali gospodina Polića, koji od bodlerizma ima sve osim artizma, idealizma, talenta i onog finog aristokratskog osjećanja, po kojemu veliki Baudelaire ostaje dandy i onda, kada opisuje *Mrcinu*, dok poete po Majer-Marjanoviću ostaju plebejski prostaci i onda, kad sasvim nedemokratski „dreče“:
„Podlaci imenom ljudi“.

Polić-Kamov misli, da pjesnik revolte mora grditi kao kočijaš, da pjesnik ludosti mora buncati i trnčati kao kreten i budala, da pjesnik svjetske gluposti mora biti glup, da pjesma o grdobi mora biti nakaradna i glupa. Cinizam ne čini Baudelairea Baudelaireom, a prostačka grdnja ne daje snage Richepinovim *Huljenjima* i verističkim roptanjima. Gospodin Polić veli: „Psovača tek sam pjesnik ja“ i ne psuje kao Hugo u *Kaznama*, kao Juvenal, Barbier ili Heine, nego kao Drechsler polemičar. On legne „kao *snuždeno crijevo*“. Kicoške misli se „kote“.

„O nema, nema kolonijske vode za nježne ćuti,
Kad *u nos* prsne trulež i raspad strvine puti".

Bodlerovac, pa to ti je! Rane „što gnjiju" i njihov „zadah". Pjesnik tura „pod nos" ljudima „strvinu golu", „smradeć vam lice". „Psujmo, dok žive nam glave; psujmo, dok jezici žive". „Srbež ulih u dušu". Svećenici u toj poeziji „rokću". Polić je anarhista i veli: „Umrli su zakoni za me". Kao Baudelaire, gospodin Janko Polić-Kamov poznaje boju zvukova i zvukove boja: „Boje nota, glazba boja". Popovi nisu mu samo svinje. On ih krsti i „droljama".

U cijeloj toj poeziji, toliko snažnoj i slikovitoj gospodinu Milanu Marjanoviću, nema ni jedne slike, ni jedne normalnije, pametnije misli. Veličajna srdžba Jobova mu je „srčba glupih", dok prometejskom Jobu „velike riječi milje s pogane njuške". Bog je „prazan", a gospodin Polić-Kamov je: „Ja sam *uskrsli Izrajel*". „O blažen, ko je glup" uzdiše ta najnovija simpatija gospodina Marjanovića. „Jer hrvatstvo je rodilo psovkom, a to sam ja!" „Dajte mi poštu, slavu i *honorar* i učiniste me nemogućim". Taj dušmanin reputacije i honorara, što piše u *Pokret*, govori o „cinizmu djece, masturbatora i opet djece". Njegove su maksime i refleksije: „Lumpaj dok si živ, ali dok si u društvu". „Naše društvo pomaže mediokritete (sic!), a ubija talente". „Magare još nije razumjelo čovjeka". Bogato se pita krmak i *tečno je meso njegovo*". „O slava svakom, ko se bludom blati". „Ljudi života briju se sami". „Život je bludilište". Napredne, velike misli, zar ne? Nije čudo, da je gospodinu Marjanoviću, sintetičnom pozitivisti, toliko blizak taj „zubati misilac, idejna pandža, idejal ničesa".

Koliko vratolomnih besmislica, megalomanskih gluposti, savršenih apsurdnosti u velikoj pozi neshvaćene misli! Jelovšekove smušene *Simfonije* su prema toj apokalipsi od mistifikatorskih budalaština i mesopusnih lakrdija prava muzika. Polić-Kamov ima riječi i neologizama kao štipaj, impstenog, štipljiv, ignoransa, ženij (genij), regulati, logica pazzesca, abis, musci, trillo (la trille, der Triller), smirna, trgat (trzanje), azam, atmos, kranij, manikomij, drečaj, izjevan (zijevati), pucaj (pucanje). On nikad ne govori o ušima, već o *ušesima*. Pjesnik ušesa. Tuka (ćurka) kod njega *pućpuri* kao prepelica. Znoj se „bacaka". Kritičar „rokti". I šapat „*rokti basom* ko prasad smradna". „Mameni strugaj". Rosa mu je vazda *rosulja*, premda to nije manje smiješno od dušulje (duše) ili suzulje (suze). Redovito mijenja particip praes. Niobu zove *Njobom*. Cipela je *šupa* (šuplja). Uvijek piše „*u njga*" (u njega). Tu ima *jezgrovitih* zuba, *simboličkih* prstiju. Noge *zijevaju*. Njegove brazde *grohoću*. Izraz *motati* mu je neobično mio i svaki čas ga upotrebljava. „Da te neko opet *smota*"; „ni ne znajući ... što ga *mota*"; „i samu Lunu *mota*"; „a moja duša — *mota* se cijela"; „gdje se nesklad — vjenča i *mota*"; „u svojoj *motaš* se sviti"; „a raskoš boja i buni i *mota*; „po zakonu *mota*, valja". Sva ta motanja i izmotavanja nalazim tek u jednoj tankoj brošuri, u *Ištipanoj hartiji!*

Ali štipanje i motanje nije najkarakterističnije obilježje te napredne poezije. Najmiliji izrazi Polićevi su glagoli *pljuvati* (pljuckati) i *lizati*. To je poezija pljuvanja i lizanja „A kad si se pobljuvao u jednoj rakijašnici"; „zdravlje i ljepota dječja postadoše mi ravna lizanju najsmradnije muhe"; „samo on ko da liže ono plazenje tudje sline po svome licu"; „iza svake druge pljune i začinivši pljuvačkom sve to *na lijes*"; „gdje pseta slave orgije i lizanje je njihov blud"; „sjedalo privilegija i *pljuvačko bogova*"; „što ženskih struna ne bi lizno puka"; „a zalud ti pljuckat prošlost"; „i sa usta pljuckaj pada na aveti mrtvih zida"; „ne bih pljucko jad i srdžbu"; „i bljuvo bih bijes i muku"; „zakon sam pljuckati nakan"; „liže Jobu rane"; „ti jedina, što pljucnu veličanstva"; „u onoj pljuvački ruga"; ni pljuckat ću čovječanstvo"; „jer sam lizo one staze"; „pljuckaj gorki baš na usne — — — sreći"; „Raskoljnik tako je pao pred noge bludnice Sonje i njenu liznuo *petu*." Taj pjesnik dakle pljuje, pljucka i liže, taj „pjesnik blata, pjesnik mržnje, pjesnik psosti." Po toj naprednoj koncepciji svijet je pljuvačnica, a glavni pjesnički zadatak je grditi, rušiti. Pljuvati i — lizati: evo, to je posljednja riječ modernizma, kojemu kumuje sintetični i moralni duh gospodina Marjanovića.

Ali ušesa, svinje, bludnice, roktanja, pljuckanja i lizanja — to još nije sve. Ta djela sa „pridržanim pravima" nisu samo nepristojna i pornografska, ne samo abnormalne seksualnosti i abnormalne etike, nego su nenormalna logikom. Samo luda, ili što je još gore, silom luda, „šeret-budala", mogaše ih napisati i — izdavati, pa još vlastitim troškom. Gospodin Polić-Kamov veli, da ima „nebeski smiješak". Želje mu lebde „ko kraci vječnoga Žida". On i bludnica Kitty su „*alkohol* bitka, *alkohol* puti". Hlače sankilota su *prazne* i mi ne znamo, da l' i onda, kada su u njima sankilotska uda. „Iz grlca ptice i šturka, iz baršuna *škripljive* priče". Zubi su „grbavi, šepavi". „Izgaženo lice progutalo pogled" — mjesto da pogled guta lice. Pjesnik smrada, g. Polić-Kamov je, kao Baudelaire, pjesnik nosa:

„I tude treska čovjek o gospodnjemu danu
Poraširena *nosa*.
I dublje dere *nosom* i *tiska ga i tanji*
I srče, srče, srče . . ."

Tornjevi:

„I trenuh okom, a tamo *turnji*
Ko prsti nečji dugi i tanki
I misliš: to ih neznana ruka
U rog ispruži samome *nebu*."

Cigareta je mršava „kao noga".

„I sreća plovi . . . ne . . . pliva ko žena
Što u šir čini mrtvaca." (?)
„Ti jedina ko mladost krepke volje,
Potentna vječno u poletu strasti,
O vratu što će svakoj zemlji pasti"
(= misao!)

I tu sam kriveći usne ko zločin prvi,
Ko jarci, što su sreli se nekoč na uskoj brvi."

„Ko da se koti s ozebe kišne u njima *azma*
Il ko da kapa napolje mukom ex-protoplazma."

„*Bakalar* svega i svega, što netko okrutan vrti
„I na njeg udarce tupe od daska ledenih meće
I škropi neslanom vodom i psalmom glinastim *drti*:
Jestivo smekšavši tvrdo na groblje Hristovo skreće."

„I sve što dere — *plašt* je dublji, grči:
I sve što dublji — nagon jače drti;
I sve što jače, zabludom se mrči."

„Ko kad je ono heros iz *Itala*
Medalju zabo u mliječne grudi,
Ko da se zgodi od obijesti šala,
Ko bijelo lice da od stida rudi."(?)

„A pjesnik razmeta hrbat
Po tvrdoj hridi." I t. d.

Taj diaboličar idiotske poetike i kretenske retorike rimuje („česma — pjesma"!) užasno, usudjuje se pisati i sonete o slavi Branka, Prerada, Nera, templarsku tobožnju pokvarenost, marquisa Sadea i Wildea. Pjesnik grijeha, splena, „dnevnosti", „svakidašnjeg života" spleenskog Laforgue-a, pjesnik kraste i „*izjevanog* svijeta": u kratko, naprednjački hrvatski Baudelaire. Pjesnik bluda i pljuvačke, pjesnik azma i protoplazma, pjesnik izma i nihilizma, pjesnik *packe*. „— — — O gade! Na licu *packe* sramote „*Packe!* Fuj! Kaljave *packe!* O gade! — — —". Turgenjev i Dostojevski srodni su mu, veli, duhovi, „Turgenjevljeve ljubavi i Dostojevskijeva *ridanja*". Hvali Zolinu *Plodnost* i dok se njegov ideal Wilde divi sa cijelim artističnim svijetom plodnosti, inventivnosti, golemoj fantaziji Dumasa Otca, gospodin Polić-Kamov kvalifikuje te simpatije kao kuharičke. Od modernih Hrvata spominje povoljno samo *Silvija*, g. S. Kranjčevića, koji se u slobodnim svojim časovima bavi ni malo revolucijonarnom, artističnom i nimalo perverznom funkcijom bosanskog beamtera. Kranjčeviću podražava u težnji, da bude pesimističan, dubok i revolucionaran, imitira njegovu tehniku, njegov ritam

„U Silvija je zanos i krv i *živo meso*,
Što napisa mu stih,
Da pomirih se s tobom, o pomladjeni Hriste
U tome času snih . . ."

Stih „čisto je nebo ko djetinja sanja" je sasvim Kranjčevićeva retorika i daje s ostalim imitacijama, što potsjećaju na parodije, slabo svjedočanstvo Polićevoj originalnosti.

I mene je spomenuo taj bodlerovac, što je „per tu" sa Leopardijem i Silvijem, u pjesmi *Blud duše*, proglasujući me ne samo filistrom, poštovaocem nedjeljne šetnje, „šunke i mira", nego i budalom, „benavim Gustlom". Šta ćemo, ne možemo mi svi bolovati od hipertrofije talenta kao pisac *Tragedije mozgova*, pjesnik bluda, ušesa, roktanja, pljuckanja i lizanja, koji mrzi honorare, piše u feljton *Pokreta* i ubija bludnice, imenom Kitty, što se iza toga udavaju i nose *surku* („Ištipana hartija" str. 90). Ako sam benavi Gustl, ne bih se htio za pamet mijenjati sa pametnim gospodinom Jankom (Polićem).

Gospodin Janko Polić-Kamov je plodan kao kunić ili g. Milan Marjanović. Blagoslovljene god. 1907. izdao je četiri djela: dva lirska (*Psovka, Ištipana hartija*) i dvije drame: *Tragediju mozgova* i *Na rodjenoj grudi*. Dok su mu u lirici najmiliji izrazi motanje, lizanje i pljuckanje, u dramama je najčešći glagol *puhati, ispuhavati*.

Na rodjenoj grudi, „dramatizovana studija" je mistifikacija diaboličnih, perverznih, lažnih sadskih motiva s istim glavnim junakom, koji nam je poznat iz te lirike cinizma i apsurdne blasfemije. Glavna osoba te „drame", upravo „studije", Ivo Maurović, sin je slavnog pokojnika u domovini i dolazi kući „iz svijeta", i autor ne veli odakle, iz koje velike Europe, iz Venecije, Praga, Krakova ili Beograda . . . Ivo je avantirist i jedared ga je i bura „tresnula o kamen". On je „vrag za hrvatsku reakciju", dakle slobodan mislilac, naprednjak, duh kao gg. Mijo Majer, Wenzelides i Milan Marjanović, ali unatoč tome svi ga smatraju „izgubljenikom, ništarijom, djavolom" — (baš kao *Pokret* pisca ovih redaka). On je velik duhandžija i sam sebe usporedjuje sa Leopardiem. Bura ga nije samo tresnula o kamen, nego je prevalila i željeznicu s njime. Katastrofalan kobnik! Ima ruku nepotpunog palca, dakle deserteur i taj vojni bjegunac piše iz tudjine članke i pisma, koja su u Hrvatskoj senzacije, „prava otkrivenja." On je „uvijek bundžija" i rado se

opija. Njegove napredne drugove iznenadila je, osupnula, snebila njegova dekadentska pojava, a i njega ambetiraju, gnjave, ozlovoljuju ti monotoni junoše i frazasti klincovi, koje Polić-Kamov ovako opisuje: „Njih petorica: jedan sa snopićem novina, drugi s cvikerom, treći u galošama . . . To je sve, što se za njih može reći. Jer sva su lica slična ko na starinskim slikama; svi nose brkove, rjedje, punije, svjetlije, mrkije, ali boja obraza u svih je papirnata, kicoška; kose brijačke; čela halbcilindraška uleknuta. Samo „Šesti“ što je došao posljednji, dostojanstveno, bez žurbe i kojeg su odmah propustili, drukčiji je radi zalizaka, godina i zlatnog cvikera . . .“ Jedini pametniji tip medju tim praporcima je žurnalist Rade, koji se klonulo vajka: „Ja referiram *tudje* govore, ispravljam *tudje* feljtone, prevadjam *tudje* viceve . . .“ Nekakve ovacije, lvši dosadi sve, crni i bijeli jezuiti i on u tišini, koja ne „mogaše drečati“, ostavi lud i „razočaran“ rodjenu grudu. . . . Evo, kako taj nadčovjek opisuje more: „Jer tamo je more — sanljivi romantik, obojani fantasta, idejalno gladak i — onda — naturalista, rugoba, *kvrga* — psihički dekadenta, intelektualni *ribel* i seksualni sadik.“ More je dakle Ivo Maurović, respektive gospodin Janko Polić-Kamov, pa zato valjda ima toliko soli —

Dok je tehnika drame *Na rodjenoj grudi* više simbolska, *Tragedija mozgova*, „tri scene“, više je naturalistička. Iste perverzne, genijalne, poživinčene osobe, hrvatski napredni intelektualci i modernistički cerebralci. Isto vječno puhanje i ispuhavanje. Alkoholik Drago piše novelu *Simbol*, on je pripovjedač. Kao Mijo Majer-Mjajce brani hrvatsku „znanost“ od „nesretnih kolportera, što „upotrebiše *zlato svoga pera*, zvuk svoga rima i boje novela, da izraze rug *idijote* na *znanost*“. Drago ima genijalno, „preširoko čelo“ i kao poštovalac prave znanosti živi i tuče se sa svojom gazdaricom. Njegov drug Marije „mršav je, crn, blijed, s velikim naivnim očima i prekrupnim obrvama. Crni rijetki brk zafrkao“. Boemi diskutuju o oskudici više kulture na sveučilištu, o nestašici pravog naučnog duha u Hrvatskoj i nježni, daroviti Marije se zbog toga toliko naliže alkohola, da ga nadju u grabi mrtva. Njegova draga Anka sad stane flirtovati sa zdravim i jakim Gjurom, trećim obožavaocem napretka i nauke, pa kada mu na odlasku s njom dodijava simbolski pripovjedač Drago, on ga — mir niks dir niks — odalači „*kuferom*“ i lijepo — mir niks dir niks — ubije.

Premda me gospodin Polić-Kamov naziva benom, u toj *Tragediji mozgova* ima dosta tragova mojih benavosti. Kao ja u *Mori*, Polić veli: „Grob . . . je naše društvo . . . I ja se (Marije) probudih u tome grobu . . . Živ medju mrtvacima kojima je dobro . . . I onda izgrizao usne, razderao meso, uništio se sam, pošto sam bacio zadnji i prvi pijev — labudji pijev — božansku, satansku, veličanstvenu psovku“. „*Kap po kap*. Čini se, da si osudjenik i da ti na lubanju kapa voda . . . A *kap po kap* neprekidno, jednolično . . . Ma to udara u lubanju! To je ludilo!“ „Onaj umnik, što si umišljaše, da je jedini živ u jednom ogromnom grobu“ — veli Polić za Marija . . . „U lijesu. Otvori oči: mrak. Dane: smrad. Gane se: Vlaga, daske, okovi“.

Hehehe!

Negdje napisah, da je sve prirodno, pa i bolest i smrt, a taj naučni bodlerovac, što me, plagirajući me pomalo tu i tamo, naziva benom, veli: „A bolest nije priroda? A otkle je onda došla? Pala s neba?“ I. t. d.

*

Evo, ovakva je najnovija poezija, koju preporuča moralni i napredni gospodin Marjanović.

Gospodin Janko Polić-Kamov mu evo nevjerovatno „podvali“.

A ja, upozoravajući ljude, što i u Hrvatskoj još misle i osjećaju, na tu lirsku i dramsku neotesanu mistifikaciju, gdje gospodin Marjanović nalazi „*pravog* i ako još ne izgladjenog *talenta*“, ja hvatam toga megalomanskog nadripoetu za vrat, guram mu kao nepristojnoj mački „njušku“ u plod tih sablažnjivih literarnih pljuvanja i bljuvanja, žaleći književnost, gdje se ovakvi cinički atentati na jezik, harmoniju, ljepotu i zdrav razum mogu proglasiti djelom talenta. Djelom talenta, kojemu je jedina mana — prevelik talenat.

Žalim što moram tako govoriti o jednom početniku —

„Deran je plako ko deran, plako ko tele
se veli
— Teletu nalik je bio umnošću više no
plačem“ —

— ali dok kao pravaš nikad ne bih iz koterijskih obzira pohvalio starčevićanske lirike našeg načelnog prijatelja, gospodina Jarmeka, žalim, što je naprednjačka kritika jednog svog Jarmeka proglasila pravim pjesnikom, vrstom naprednjačkog Blake-a ili Whitmana Ne. Gospodin Polić-Kamov nije ni lirik ni dramatičar. On je samo — suradnik *Pokreta*.

A. G. Matoš

HRVATSKO KAZALIŠTE

(Konac studenoga)

Da budem kratak, poručuje mi dični urednik mile naše Smotre ili mili urednik dične itd. O, bit ću kratak, pače još kraći. U kratku je repertoaru lako kratku biti, a na muci premijere vise, kako to veli, ne znam već koji naš pjesnik. A da znate,

što mislim s riječju „kratak", evo: (ili dvije točke): u drugoj, dakle, polovici studenoga imali smo, dakle, jednu (i jedinu) domaću (gotovo školsku) premijeru (s reprizom u nedoglednoj budućnosti) to jest „Persu" (dne 26.), žalosnu igru u pet čina, koja, ah tako žalosno, pristaje našemu žalosnom repertoaru (o njoj poslije; proklete zaporke ili zagrade!) Onda smo, dakle, imali i jednu domaću reprizu, dakle, to jest (dne 21.): „Ekvinocij" (koji je dobio autodramaturški „o", pa se ove godine zove „Ekvinocijo" — o!), inače za mene najdramatskiju dramu Iva Vojnovića, koju ne mogu pomisliti bez Borštnika, pa mi se zato mladi Grünhut nije mogao svidjeti u ulozi „Amerikanca" (ili „Amerićanina" prema profesoru Rožiću). Zahvalnu ulogu majke, koja me sjeća na nesretnu Osvaldovu majku u „Sablastima", uzela je kao na spomen svoje 25-te godišnjice Grbićeva, upotrijebivši tu jedinu priliku, kad glumica bez ikakvih inače sveza može odabrati ulogu, koju hoće. Bog zna, ne bi li Grbićeva imala drugačije lovore, da je mogla sebi sama uvijek odabirati svoje junakinje, pa i ne bile glavne. Ovu je majku odigrala s čuvstvom.

Onda, dakle, imali smo još tri reprize, strane i stare, i to dne 19. „Vlasnika talionica", koji toliko put spašava repertoarsku situaciju i, što je najljepše, nikada nema prazne kuće; još malo i slavit će jubilej broja 50. Ohnet dakle „ist nicht ohne". Onda, dakle: dne 28. Feuilletova „Dalila", koja se usudjuje izići u svojoj staromodnoj opravi, ali medjutim podnosi se, jer joj je glavni junak simpatično orisan „siromašni mladić" i jer je — Dalmatinac (inače Štefanac), koji više ne pase koza tamo uz more; a onda i umjetnički duo Mihičička (Dalila)—Borštnik (Carnioli) pokazuju i ovdje svoj dobro nam poznati registar, koji im je upravo u krvi. I napokon, dne 30. bio je „Hamlet", a imalo je biti „Prokletstvo", koje se i opet odgodilo na neizvijesno vrijeme, no nadajmo se, da će naše vrijedno književničko društvo požuriti ipak — kao i dosad — prikazivanje te proklete drame. Ali, rekao sam: bit ću kratak.

Dà, bit ću kratak. Dne 17. (izvan predbrojke) i dne 24 (popodne) bio je „Sherlock Holmes"! Uza svu navalu kritike — ali: bit ću kratak! Od opereta se davala dne 17. (popodne) „Geisha", dne 20. „Caričine Amazonke", koje se po najnovijim objavama odigravaju g. 1876. (a dolazi u njima Josip II.!) i napokon Straussov „Car valcera", dne 23. i 24., a bit će još više tih „dne". Za njim, po primjeru operetnoga Beča, luduju naši ljudi kao i za „Veselom udovicom", premda je „prazniji" od nje. Lijepa su uistinu ona dva tri mjesta, ali bitni i upravo pokretni momenat čitave stvari, da bi jedan valcer, pa bio i bečki, imao toliko čara, da izmiri dvije suparnice (Freudenreichovu i Pollakicu) — to nam je nevjerojatno i, sasvim naravno: ne možemo sučustvovati. Interesantno je naime, da ta opereta polazi iz frivolnosti (dosad najveće frivolnosti na našoj pozornici) prvoga čina u — sentimentalnost. Publika kao na uzici ide za libretistima iz ekstrema u ekstrem, a da to ni ne opaža. Naša mi se izvedba uostalom čini dorasla onoj u Beču, jer i Vanja je — možda niste ni znali — zapao nekako ljetos i u „Karltheater". Ali poslije predstave doživio je nešto: u restauraciji za stolom sjede i veselo večeraju obadvije „suparnice", Franzi i Jelena, dok kod nas možete priseći, da ne ćete obe naše „suparnice" nikada naći ovako zajedno i još k tomu kod vesela domjenka Pače, jedna mi je garderobijerka pripovijedala — ali ne, bit ću kratak.

O „Persi" sam još obećao nešto reći. Starina Becić simpatičan mi je ća od najmladjih dana, kad ga još nisam „uglavce" (što bi rekao starina Trnski) poznavao. Kad sam svojoj sestrični ukrao „Kletvu nevjere" i potajno je čitao, onda mi ju je otela iz ruku i rekla, da nije za me. Poslije mi ju je ipak dala, kad sam joj zaprijetio, da ću je tužiti majci, što je bila na nekom ljubavnom sastanku! Tad sam se uputio u te ljubavne stvari i zavolio Becića. S tim sam očima gledao i „Persu", koja inače i na daskama ostaje novelistična. A ne samo što sam morao metnuti na oči ove svoje mladenačke naočare, već i njegove, staračke, a te su idealistične, načinjene od onoga starinskog optimističnoga stakla, koje je gledalo ujedinjene Hrvate „u Hercegovini godine 1875., tik pred ustanak". *Tik pred —!*

Vanja.

OPASKE FELDMANOVOM „RAZVOJU POLJSKE KNJIŽEVNOSTI"

Dr. Asnyk Adam lirik. Rodjen 1838. u Kaljišu, Krulestvo. Studirao medicinu u Waršavi i Breslavi, a poslije ekonomiju u Hajdelbergu. Za to vrijeme proputova Švicarsku, Nizozemsku, Englesku i Italiju. 1866. doktorizovao se u Hajdelbergu. Prvo se nastani u Lwowu, a zatim u Krakowu. 1881. osnuje organ naprednjački „Nowu Reformu" i uredjivaše ga do 1894. Kao zastupnik na galičkom saboru zauzimaše se za školstvo. 1894. oboli i ode na liječenje na Cejlon. Ljeto 1896. provede u Tatrama. 1897. ode u Napulj, no ubrzo se vrati u Krakow, gdje 7. kolovoza 1897. umrije. Pokopan je u Krakovskoj crkvi Skalka, med zaslužnim Poljacima. — Pjesme u četiri knjige nekoliko izdanja doživiše. Komedija par i četiri drame. Studije o tru-

badurima, Antigoni Sofoklovoj, o Kalderonovom Nesavladivom knezu", o „Kralju Duhu" Slowackovom, o Krašinjskom etc.

Grof Fredro Aleksander (stariji) komediograf. Rodjen 1793. u Suhorovu, Galicija. 1809. konjanički častnik u vojsci varšavske kneževine. 1812. pod Napoleonom vojuje na Rusiju. U Wilnu oboli i bi zarobljen, no sretno uteče. 1813. i 1814. vojuje pod Napoleonom, a od 1815. življaše što u Lavovu, što na svojem imanju u Galiciji. Prva predstavljena mu je komedija: „Pan Geldhab" u Waršavi 1821. Do 1830 većinu komedija svojih napisa. Od 1835. ne štampa nijednu. Uzrok nepoznat. 15. srpnja 1876. umrije u Lwowu. Izdanje sveukupno s mogobrojnim neizdanim je 1880. u Varšavi u 13 knjiga Najbolje su: „Veliki čovjek za male interese", „Nemogu se ženiti", „Čemu tu brinuti se", „Dvije rodjače" etc. „Vjenčanje gospojice" doživilo je ove godine u Krakovu 75 godišnjicu predstavljanja.

Glowacki Aleksander = Boleslaw Prus, humorista, feljtonista, jedan od trojice najvećih pripovjedača, izadje osobito na glas sa legendama iz staroga Egipta i romanom u tri knjige: „Faraon" (1896). Sada je novinar u Varšavi i feljtonista u „Tygodniku Ilustrowanom". Po par prijevoda u Hrvatskoj već nešto poznat taj možda najgenijalniji pisac poljski.

Gomulicki Wiktor. — Rodjen 1851. u Ostrolenki, Krulestvo. Gimnaziju i pravo svršio u Varšavi. Književnosti se posve posvetio. Pjesme sa savršeno umjetničkom formom i to iz pera već. Članke književne, estetične, novele i pripovjetke. Tekst himne poljskih soc.-demokrata njegova je pjesma: „Štan Iar červoni" . . . Posebno izdano: Kolorowe obrazki, Zotchlani, Kšjenga pješni, Obrazki prawdziwie, Poezye, Wybór nowel, „Nowe pješnji", „Wybur wjerši", „Pješnj o Gdanjsku" i t. d.

Kasprowicz Jan. 1860. rodjen u Šimbožu, Poznanj; sin seljački. Počeo gimnaziju u Innowroclawu, no profesori Nijemci ga prognaše, nastavi u Oppolju i Ratiboru, a svrši u Poznanju. U Leipcigu i Breslavi na sveučilištu sluša Wundta, Nehringa, Repla etc.. 1889. nastani se u Lwowu, a od 1899. postade stalni suradnik i kazališni referent novina „Kurjer Lwowski". 1905. prestade s tim. Glavnija djela: „Poezje", „Chrystus" (1891.) društvenovjerski spjev, „Z chlopskiego zagona" 1891., pripovjetke u stihovima iz seljačkog života; Świat sie zakonjči" 1891. drama iz seljačkog života. „Anima lacrimans" 1894. pjesme; „Milošč" 1895. pjesme; „Kozak dzikiej róži" 1898. pjesme, „Bunt Napierskiego" 1899. dramska pjesan. „Salve regina" 1899, „Świety Bože", „Saloma" ovo troje u „Žyču" otisnuto. „O bohaterskim konju i walorcym šjen domu", novelice i crtice (1906.). Pjesnik patnja seljačkih i narodne tuge, boli i jada s vjerom u bolju budućnost.

Konopnjicka Marija. Rodjena 1846. u Suvalkama, Krulestvo. Porodično prezime Vasiljovski. Iza rane smrti majčine povjeri ju otac Sakramentkinjama u Varšavi na odgoj. Udade se u Brorovu. 1875. radi narušenog zdravlja ode u Tatre. Boravak u Tatrama učini ju spisateljicom. „W gorach", pjesme, prvo je njeno djelo. „Poezje" u četiri knjige. Proza: „Uspomene s putovanja" 1884. Četiri novele 1888. Moji poznati 1890 Na putu 1893. „Novele", Stvari i ljudi, etc. Gorljiva je socijalistkinja.

Dr. Swjentochowski Aleksander; psevdonim mu je *Wladyslaw Okonjski* .Socijalista. Publicista jedan od prvih. Stilista najbolji. Rodjen 1849. u Stočku, Krulestvo. Zajedno s Prusom svrši gimnaziju u Ljubljinu. Historiju i filologiju sluša u Varšavi. Svršivši studije postade suradnik „Pšeglonda Tygodnjowog", socijalističkog organa varšavskog. „Echa warszawska" doniješe mu slavu. 1874. ode u Leipzig da izučava filozofiju, etnografiju i pedagogiju. 1876. doktorizovao se. 1878. posta suradnik dnevnika „Nowiny", a ostavi „Pšeglond Tygodnjowy". 1881. pokreće nedjeljnik „Prawda" (= istina); osobito izadje listak, što ga ispunjavaše sam sa socijalističkim nazorima, na glas. Mnogo drama. Lijepih par pripovjedaka, nekoliko bajka. Rasprave n. pr. „O poštenju moralnih prava", o Voltaireu, o epikureizmu, etc. Skupno izdanje u 7 knjiga u Krakovu od 1895.—1900.

Tetmajer Kazimierz. Rodjen 1865. u Ludjmiežu, Galicija. Sveučilište pohadjao u Krakovu i Hajdelbergu. Posveti se nakon nauka posve knjizi. Živi u Zakopanom, u Tatrama. — Tatranski pjesnik zvan. Od najdarovitih „mladih". Pjesma u prozi „Illa" 1886., u stihovima 1887. „Allegorya". 1891. „Poezye" I. sv., 1894. II. sv. 1897. Izabrane pjesme, 1898. „Poezye" III. sv.; iste godine roman „Angjeo smrti". 1899. „Melancholja" (škice novele, pisma, dramske fantazije.) 1900. „Otchlanj" i „Poezye" IV. sv. Prevode se njegova djela na njemački, francuski, engleski, ruski, češki etc.

HRVATSKA KNJIŽEVNA IZDANJA

koja je „Hrvatska Smotra" primila u g. 1907.

Anić Ante: „Pogledi". Putne bilješke. Dubrovnik. Troškom pisca. Tiskom „Dubrovačke Hrvatske Tiskare" 1907. 8⁰ Ciena K 1·—

Barac Fran dr. prof.: O modernoj katoličkoj apologetici. Habilitaciona studija. Požega 1907. Tisak Hrvatske tiskare i knjižare d. d. Velika 8⁰ Str. 156. Ciena K 1·75.

Bauer Stjepan: „Narodni uzgoj". Zagreb. Tiskara i litografija M. Maravića. Mala 8⁰ Str. 48. Ciena 1 K.

Bazala Albert dr.: „Pučka sveučilištna predavanja" (Njihova uredba i svrha). Zagreb 1907. Iadanje knjižare u korist Cirilo-Metodskih zidara. Tisak Dion. tiskare. (Osmina). Str. 30. Ciena 60 fil.
Benešić A.: „Kraljević Marko". Drama u pet činova. 1907. Dionička tiskara u Zagrebu. (Osmina). Str. 106. Ciena K 1·50.
— „Petronij". Tragedija u pet činova. 1907. Dionička tiskara u Zagrebu (osmina). Str. 89. Ciena K 1·50.
Belavić Placido o. franjevac: Sv. Ivan Kapistran pod Biogradom. U Vukovaru 1907. Tiskara „Sriemskih Novina". S jednom slikom. 16o Str. 30. Ciena 40 filira.
Bryce Jakov: Američka država. Svezak II. Iz englezkoga preveo i nadopunio Davorin Krmpotić. Senj 1907. Tisak T. Devčić & Co. 8o Str. 1069. Ciena 6 K.
Car Emin Viktor: „Novele" (III. U mraku). Zagreb. Naklada Hrvatske industrije papira (Lav Klein) Tisak I. hrvatske radničke tiskare. 1907. Osmina. Strana 44. Ciena 50 fil.
Carlos Don: „Adela", romantički spjev u sonetima s prisnovkom. Zagreb 1907. Tisak A. Scholza. 16o Str. 234. Ciena K 1·50.
„Danica", koledar i ljetopis družtva svetojeronimskoga za prestupnu godinu 1908. (Sa slikama). Dionička tiskara u Zagrebu. Str. 234. Ciena 40 filira. Izdanje družtva Svetojeronimskog za godinu 1907.
Devide-Marijan R.: „Jankova politika ili Ženidba Petra Pavlovića". Šala sa pjevanjem u jednom činu. Zagreb 1907. Tisak A. Scholza. 8o Str. 30. Ciena 50 fil.
Devide-Marijan R.: Iz radničkog života. (Pripoviesti). Zagreb 1907. Tiskara Hrv. kat. tisk. družtva. 16o Str. 31. Ciena 24 filira.
Deželić Stj. Gjuro: „Vatrogasna glasba u Zagrebu". U Zagrebu 1907. Tisak C. Albrechta. 8o Str. 34. Ciena K 1·—.
Deželić Stj. Gjuro: „Hrvatski vatrogasni zakon". U Zagrebu 1907. Tisak C. Albrechta. 8o Str. 37. Ciena K 1·—
Dianess-Kalnički Milan pl.: Kapital. Zagreb 1907. Tiskara „Hrv. kat. tisk. družtva". 16o Str. 24. Ciena 20 filira.
„Domaće Ognjište". Izdaje „Udruga učiteljica". Uredjuje Milka Pogačić. Tisak I. hrv. radničke tiskare. 1907. Ciena s modnim prilogom te uzorcima za ženski ručni rad K 7·20.
Dobroslava (Gazvoda Josipa): Iz mojega zatišja. Pjesme. Zagreb 1907. Tisak Dioničke tiskare. Str. 53. Ciena K 1·50.
Drechsler Branko dr.: „Probrane pjesme Petra Preradovića". Za školu priredio i uvodom popratio — — (Djačka knjižnica sv. I.) Zagreb 1907. Tisak Antuna Scholza Str. XVI+102. (Osmina) Ciena K 1·— Izdanje u korist Cirilo-Metodskih zidara (Šimunić i drug) u Zagrebu.
Drechsler Branko dr.: „Slavonska književnost u XVIII. vijeku". Studija. Tisak Dioničke tiskare. Zagreb 1907. (Osmina). Str. 102 Ciena 1·20. Naklada knjižare M. Breyera u Zagrebu.
Filipescu Teodor: Karavlaška naselja u Bosni. Etnografsko-antropo-geografsko proučavanje. Sarajevo. Zem. tiskara. 1907. Vel. 8o. Str. 77.
Glasnik hrvatskoga naravoslovnoga družtva. Urednik dr. Oton Kučera) God. XIX. Sa 9 slika i 1 tablom. Zagreb 1907. Vlastničtvo i naklada družtva Kr. zemaljska tiskara.
Hasert Konstantin: „Što je čovjek?" Apologetska raspravljanja. Preveo i izdao zbor duhovne mladeži zagrebačke. Zagreb 1907. Tisak „Hrv. kat. tisk. družtva". 8o Str. 255. Ciena K 1·—.
Hangi Antun: „Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini". (Drugo izdanje). Sa slikama. Sarajevo 1907. Naklada D. A. Kajona. 8o Str. 242. Ciena K 4·—
Hrvatska Bosna (Mi i „oni tamo"). Preštampano iz „Hrvatskog Dnevnika". Njegovom nakladom. Sarajevo 1907. Tiskara Vogler i drugovi. 8o Str. 57. Ciena 57 fil.
Ilijić Stjepko: Alibeg Čengijić i Biserka, romantični ep iz dalmatinsko-hercegovačkog života u XVII. vieku. 8o Str. 50. Brzotiskom „Narodnoga Lista", Naklada Hrvatske knjižarnice u Zadru.
Janda Krunoslav dr.: Vriednost seljačkih udruga u gospodarskom i ćudorednom pogledu. U Zagrebu 1907. Tisak C. Albrechta (Maravić i Dečak). 16o Str. 141. Ciena 80 filira.
Jarmek Franjo: Uzdisaji jednog pjesnika, što ga promatra. — Zagreb 1907. Tisak S. Marjanovića. 8o Str. 16. Ciena 24 fil.
Jarmek Franjo: Zaljubljenik, sažaljuje ga. — Zagreb 1907. Tisak V. Novotni-a. 16o Str. 16. Ciena 24 filira.
Jelić Luka dr.: „Sveti Šimun Bogoprimac". Pučke pisme sa 28 slika. Obilodanio — Zadar 1903. (?) Str. 64. Ciena K 1·—. (Knjiga I.) Pučka džeparica)
Jovan Milka: „Izgubljen život". U Zagrebu 1907. Tisak A. Scholza. U vlastitoj nakladi. (Osmina). Str. 68. Ciena?
Karlić P. prof.: „Matica Dalmatinska". Dio I. Osnutak i rad do izdanja Narodnih pjesama 1865. U Zadru. Nakladom „Matice Dalmatinske". Brzotiskom „Narodnog Lista" 1907. Osmina. Str. 43. Ciena 1 K.
Körbler Gjuro dr.: „Latinska pjesma Ignjata Djordjića", u kojoj slavi pobjede Eugena Savojskoga nad. Turcima 1716. i 1717. godine. U Zagrebu 1907. Tisak Dioničke tiskare. 8o Str. 40.
Kostelnik Gavro: Romance i balade. Zagreb 1907. Naklada autorova. Tisak C. Albrechta (Maravić i Dečak). 8o Str. 88. Ciena 80 fil.
Kušar M.: „Narodne pripoviesti mitične", s uvodom i komentarima priredio za školsku i privatnu potrebu. (Nagradila

„Matica Dalmatinska"). Zadar 1907. Naklada piščeva. Brzotiskom „Narodnog Lista". 8° Str. 157. Ciena K 2·—.

Ljetopis i Imenik knjiž. družtva sv. Jeronima u Zagrebu za godinu 1906. Tisak Hrv. kat. tisk. družtva. Str. 192. Izdanje družtva sv. Jeronima za g. 1907.

Matoš A. G.: „Vidici i putovi", eseji i impresije. Zagreb 1907. Nakladna knjižara i industrija papira Lav Klein. 8o Str. 125.

Marjanović Milan: Iza Šenoe, četvrt vieka hrvatske književnosti. 8· Str. 198. Tiskara T. Devčić & Co., Senj. Naklada Hrvatske knjižarnice u Zadru.

Magjer R. F.: „U pjesmi i priči". Antologija hrvatske omladinske književnosti. Osiek 1907. Vlastita naklada. Tisak Ljud. Szeklera. Vel. 8o. Str. 584. Ciena brošuri K 5·—, uvez. K 7·—. Sa slikom autorovom.

Magjer F. R.: „Sa sela i prela, pjesme, priče i pripoviesti hrvatskoj mladeži". Sa slikama. U Zagrebu 1907. Izdao o svom trošku Franjo Bartuš. Tisak C. Albrechta. 8o Str. Ciena uvezano?

Milčinović Andrija i Milan Ogrizović: „Prokletstvo", drama u četiri čina s prologom A. G. Matoša. Zagreb 1907. Tisak C. Albrechta. 8o Str. 72. Ciena 1 K (Sa slikama autora).

Miličić Josip: Pjesme. Umjetnička je strana knjige od slikara T. Krizmana. Naklada Hrvatskog akad. družtva „Zvonimir", Beč. (Tisak Ch. Reissera sinovi, Beč V.) 4o Str. 54. Ciena K 1·50.

Milobar Franjo dr.: „Što znanost pripovieda o narodnom gospodarstvu". (Nagradjeno.) Tisak Hrvatskog kat. tisk. družtva, Zagreb. Str. 228. Ciena K 1·50. Izdanje družtva Svetojeronimskog za godinu 1907.

Milaković Josip: „Hrvatska pjesma". Izbor umjetnog pjesničtva za puk. Uredio i uvodom popratio — — Tisak Hrv. kat. tisk. družtva, Zagreb. Str. 261. Ciena K 1 50 Izdanje družtva svetojeronimskog za god. 1907.

Nazor Vladimir: „Krvavi dani". Historijski roman iz istarske prošlosti. Zagreb 1908. Nakladom hrvatske knjižare i industrije papira (Lav. Klein). Tisak A. Scholza. (Osmina). Str. 271. Ciena?

Novak V.: Disonance. 8o Str. 19. Brzotiskom „Narodnoga Lista", Zadar. Nakladom Hrvatske knjižarnice u Zadru.

Narodna pjesmarica. Naklada Matice. Šesto izdanje. Brzotiskom „Narodnoga Lista". Zadar 1907. (Vel. osmina). Str. 356. Ciena K 2 — Izdanje Matice Dalmatinske.

Ožanić Stanko: Sadnja voćaka. Pogrieška pri sadnji amerikanske loze. Sa 16 slika. 8o Str. 22. Brzotiskom „Narodnoga Lista", Zadar. Ciena 40 para. Nakladom Hrvatske knjižarnice u Zadru.

Ortner Stjepan dr.: „Život i rad Pavla Stoósa, hrvatskog pjesnika i svećenika". Uz stogodišnju obljetnicu njegova rodjenja i otkrića spomen-ploče 22. rujna 1907. u Dubravici priredio — — (Sa slikama). Tisak A. Scholza, Zagreb 1907. Str. XLVIII+151. (Osmina) Ciena K 160. Izdanje knjižare Cirilo-Metodskih zidara (Šimunić i drug) u Zagrebu.

Polić-Kamov Janko: „Psovka". Str. 22. Ciena 60 filira.

— „Na rodjenoj grudi". Dramatizovana studija. Str. 30. Ciena 70 filira.

— „Tragedija Mozgova". Tri scene. Str. 60. Ciena K 1·—.

— „Ištipana hartija". Pjesme. Str. 110. Ciena K 1·80. (Sve četiri knjige u 8o Tiskom M. Maravića. Zagreb 1907.

Pavelić Ivan: „Što tko čini, sebi čini". Za odrasle i mladež. Naklada tiskare A. Vugrin, Kostajnnica, 1007. 8o Str. Ciena uvezano 80 filira.

„Poučni razgovori" (raznih pisaca) II. Tisak Hrv. kat. tisk. družtva, Zagreb. Str. 107. Ciena 60 fil. Izdanje družtva Svetojeronimskog za g. 1007.

Primus H. S.: Željeznička pragmatika sa strukovnog hrvatskog gledišta (Odgovor drž. tajniku Szterenvi-u). Zagreb 1907. Tisak M. Maravića. 8o Str. 16.

Pozajić Dragutin: „Tri gospodarske nevolje svinjogojaca. Kako da ih se riešimo?" Drugo izdanje. Tisak Hrvatskog kat. tisk. družtva, Zagreb 1907. 16° Str. 42. Ciena 20 filira. Izdanje knjižare Ćirilo-Metodskih zidara u Zagrebu.

Pužar Zvonimir: Jelena Hrvatovićeva ili Kapetanova osveta. Izvorna pripoviest. Sisak 1906. Tisak i naklada Janka Dujaka. (Osmina). Str. 52. Ciena 80 filira.

„Prosvjeta" zabavi i pouci. God. XV. Uredjuje E. Laszowski. Str. 776. Tisak i naklada A. Scholza Zagreb. Ciena K 12.

Razgovori Starčevićanca i Radićevca o hrvatskim političkim strankama. Zagreb 1907. Tisak I. hrvatske radničke tiskare. Osmina. Str. 72.

Sirovatka Hinko: „Kako je u Americi i komu se izplati onamo putovati?" — Zagreb 1907. Izdanje knjižare u korist kluba Ćirilo-Metodskih zidara (Šimunić i drug). Osmina. Str. 73. Ciena 60 fil.

Smodlaka Josip dr.: Posjet apeninskim Hrvatima. Putne uspomene i bilješke. Osmina. Str. 53. Brzotiskom „Narodnoga Lista", Zadar. Naklada Hrvatske Knjižarnice u Zadru.

„Savremenik", mjesečnik družtva hrvatskih književnika. God. II. Uredio dr. B. Vizner-Livadić 1907. Tisak Dion. tiskare. Str. 768. Ciena K 12·—.

Slobodna Misao. Naklada Slobodne misli. Zagreb 1907. Tisak dion tiskare. Osmina. Str. 24. Ciena 10 filira.

Slobodin Pop: „Zlatno veslo" Bratskoj slozi Hrvata i Slovenaca prikazuje — Naklada Hrv. kat. ak. družtva „Hrvatske" u Beču. Zagreb 1907. Tisak hrv. kat. tisk. družtva. Osmina. Str. 23. Ciena 30 filira.

Strossmayer koledar za god. 1908. Izdaje i uredjuje odbor zagreb. gospodja za Stossm. spomenik u Zagrebu. Godina druga. Tisak Dioničke tiskare. Kvart. Str. 453. Ciena K 2·—.

Sudarević Franjo, Magjer Rudolfo F. i Žerav Josip: „Hrvatska Mladošt", pjesme i pripoviesti za mladež. Knjiga I. god. 1907. Tisak Prve hrv. dioničke tiskare u Osieku. Osmina. Str. 95. Ciena u platno uvezano K 1·—.

„Svačić", hrvatski ilustrovani koledar za prest. god. 1908. Sa bogatim književnim darom i svim mogućim podacima, shodnim za svaku svrhu. Godina V. Izdaje „Hrvatska Knjižarnica" u Zadru. Tiskara T. Devčić & Co. u Senju. Kvart Str. 213. Ciena K 1·20.

Šebečić Josip: „Poučne i zabavne priče islamskoj i katoličkoj mladeži". Bos. Novi 1907. Tisak i naklada knjižare Stefan Balaš. Osmina. Str. 110. Ciena uvezano K 1·—.

Šegvić Cherubin: Prvo progonstvo Eugena Kvaternika godine 1858 do 1860. Prilog za najnoviju hrvatsku poviest. Po njegovom dnevniku napisao. Hrvatska poučna knjižnica „Ćiril-Metodskih zidara" u Zagrebu. Knjiga I. U Zagrebu 1907. Izdanje Knjižare i papirnice u korist „Kluba Ćirilo-Metodskih zidara" (Šimunić i drug) u Zagrebu. Osmina. Str. 223. Ciena K 2·50

Šišić Ferdo dr.: „Kralj Koloman i Hrvati godine 1102". S tri priložena snimka. Zagreb. Izdanje Knjižare i papirnice u korist „Kluba Ćirilo-Metodskih zidara". 1907. Mala osmina. Str. 100. Ciena 1 K.

Škorjač Izidor: „Najvjerojatnije i izvorno o izdanjima i o godini prvog izdanja Matijaša Grabancijaša dijaka". Zagreb 1907. Tiskara V. Novotni. Osmina. Str. 30. Ciena 40 fil.

Šmid K.: „Dragi kamen". Pripoviest za odrasle i mladež. Hrvatski priredio Ivan Pavelić. Naklada tiskare A. Vugrin. Kostajnica 1906. Šestnajstina. Str. 81. Uvez. Ciena 30 novčića.

Tolstoj L. N. grof: Božansko i čovječansko ili Još tri smrti. Preveo Andro Krbavac. Osiek 1907. Naklada knjižare R. Bačića. Tisak Prve hrvatske dioničke tiskare. Osmina. Str. 57 Ciena 60 filira.

Tresić-Pavičić A. dr.: Po ravnim kotarima. Osmina. Str. 81. Brzotiskom „Narodnoga Lista". Zadar. Nakladom Hrvatske Knjižarnice u Zadru.

Trstenjak Davorin: „Prirodni uzgajatelji". Zagreb 1907. Nakladom Hrvatske knjižare i industrije papira Lav. Kleina. Tiskom Prve hrvatske radničke tiskare. Osmina. Str. 236. Ciena K 1·50.

Trstenjak Davorin: „Zreo učitelj". Zagreb 1907. Nakladom Hrvatske knjižare i industrije papira (Lav. Klein). Tisak A. Scholza. Osmina. Str. 243. Ciena K 1·60.

Tucić Srgjan: „Bura", drama u tri čina. Zagreb 1907. Naklada „Hrvatske Smotre". Tisak I. hrvatske radničke tiskare. Kvart. Str. 56. Ciena 1 K.

Tucić Srgjan: „Povratak,", drama u jednom činu. Naklada „Hrvatske Knjižarnice" u Zadru. 1907. Osmina. Str. 88. Ciena 1 K.

Vidrić Vladimir: „Pjesme". Zagreb. Vlastita naklada. Tisak dion. tiskare. Mala osmina Str. 53. Ciena K 1·20.

Vimer Rudolf dr.: „Život sv. Pavla". (S kartom). Izdanje Družtva Svetojeronimskog. Zagreb 1907. Tisak A. Scholza, Zagreb. Str. 269. Ciena K 1·50.

Vjesnik hrvatskoga arheološkoga družtva. Nove serije sveska IX. Urednik dr. Josip Brunšmid. Zagreb 1907. Tisak C. Albrechta.

Vojnović Ivo: „Smrt majke Jugovića". Dramska pjesan u tri pjevanja. (Nadareno od Matice Dalmatinske.) Zagreb 1907. Tisak i naklada Dioničke tiskare. Str. 116. Ciena K 1·50.

Vojnovich Milan pl.: „Bojevi u Lici, u ostaloj Hrvatskoj i Dalmaciji u godini 1809". Autorizovani prevod od Mavre Špicera. Zagreb 1907. Naklada knjižare Mirka Breyera. Dionička tiskara. Osmina. Str. 76. Ciena K 1·60.

Weber Alberto i Berkić Hermina: „Matija Gubec", vesela igra u jednom činu. Sisak 1907. Tisak i naklada knjižare S. Jünker-a. Osmina. Str. 68. Ciena K 1·—.

ERRATA CORRIGE

U članku *Pera Todorović* treba da stoji: na strani 457 mjesto Milicu i Anku *Vinkovićevu — Ninkovićevu*; na strani 458 mjesto guta sve svoje *činovnike — vinovnike*; na strani 459 mjesto *ropskom* radikalizmu — *srpskom* rad.; na strani 460 mjesto romantike, svakidašnjosti — *romantike svakidašnjosti*; na strani 460 mjesto sav *pošćujavio* — sav *pošinjavio*.

548